
Arhiva Genealogică

II (VII)

1995

1—2

CUPRINSUL : Comunicări prezentate în ședințele Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie — Filiala Iași în anul academic 1994—1995 * Studii și articole * Izvoare genealogice * Lui Sever Zotta — închinare * Discuții * Opera posthuma * CAIETE HERALDICE (I)

IAȘI

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE

DAN BERINDEI, PAUL CERNOVODEANU,
ȘTEFAN S. GOROVEI (redactor-șef),
MIHAI SORIN RĂDULESCU, MIHAI DIM. STURDZA,
MARIA MAGDALENA SZÉKELY (secretar de redacție),
MIHAI-RĂZVAN UNGUREANU

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb,
precum și orice corespondență se vor trimite la redacția revistei

ARHIVA GENEALOGICĂ

Institutul de Istorie „A. D. Xenopol“
Str. Lascăr Catargi nr. 15
6600 Iași 1, Tel. (032) 212614

Arhiva Genealogică

II (VII)

1995

1—2

S U M A R

<i>Către cititor</i>	IX
<i>Pentru o Societate de Studii genealogice</i>	XIII

*

I. C. MICLESCU-PRAJESCU, Genealogie și istoriografie	1
DAN PLEȘIA, Importanța studiilor genealogice pentru istoria Țării Românești	13

**Comunicări prezentate în ședințele
Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (Filiala Iași)
în anul academic 1994—1995**

MIHAI-RĂZVAN UNGUREANU, Însemnări de taină pentru câteva genealogii moldovenești (I)	21
MIHAI-ȘTEFAN CEAUȘU, Noi informații genealogice privitoare la șambelanul Vasile Balș (1756—1832) și familia sa (I)	47
MARIA MAGDALENA SZÉKELY, Noi contribuții la genealogia familiei Stroici	65
PETRONEL ZAHARIUC, Familia și cariera lui Gheorghe vodă Ștefan	77
FLAVIUS SOLOMON, Completări la genealogia familiei Hajdău	91

CORNELIU ISTRATI, ADRIAN MACOVEI, Descălecători de sate. Un studiu de caz (I)	103
GEORGE FELIX TAȘCĂ, Din descendența marelui căpitan Constantin Lupu Balaban (1780—1845)	127

IZVOARE GENEALOGICE

VOICA MARIA PUȘCAȘU, Lespezile funerare de la mănăstirea Progota (I)	147
ALEXANDRU V. PERIETZIANU-BUZĂU, Vidomostie de boierii Moldovei aflați în țară la 1829 (III)	159
MIHAI-RĂZVAN UNGUREANU, Izvoare genealogice inedite: vidomostiile deceselor boierești (1834—1856) (III)	185

LUI SEVER ZOTTA — ÎNCHINARE

VIRGINIA ISAC, Sever Zotta arhivist — simple note	199
D. IVĂNESCU, Sever Zotta în corespondență cu Gh. Ungureanu	209

DISCUȚII

ION T. SION, Costăcheștii (istorie și genealogie)	217
---	-----

OPERA POSTHUMA

ARTUR GOROVEI, Iconomul Iftime Stamati	233
VASILE PANOPOL, Vornicul Vasile Pogor (1792—1857)	253

CAIETE HERALDICE (I) 271

ȘTEFAN S. GOROVEI, Cu privire la heraldica medievală românească	273
MIHAI-RĂZVAN UNGUREANU, Stemele districtuale în Moldova regulamentară. Contribuția lui Gheorghe Asachi	285
SORIN GH. IFTIMI, Sigilii de Doamne și Domnițe ale Moldovei	291
ȘTEFAN S. GOROVEI, Steme moldovenești augmentate în Polonia	305
PARASCHIVA-VICTORIA BATARIUC, Elemente heraldice pe cahle descoperite în Moldova (secolele XV—XVI)	315

COMMISSION D'HERALDIQUE, DE GÉNÉALOGIE
ET DE SIGILLOGRAPHIE

Iași

Arhiva Genealogică

II (VII)

1995

1—2

SOMMAIRE

<i>Au lecteur</i>	IX
<i>Pour une Société d'Études Généalogiques</i>	XIII

*

I. C. MICLESCU-PRĂJESCU, Généalogie et historiographie . . .	1
DAN PLEȘIA, L'importance des études généalogiques pour l'histoire de la Valachie	13

**Communications présentées aux réunions de la
Commission d'Héraldique, de Généalogie et de Sigillographie
durant l'année académique 1994—1995**

MIHAI-RĂZVAN UNGUREANU, Notes pour l'histoire intime de quelques familles moldaves (I)	21
MIHAI-ȘTEFAN CEAȘU, Nouvelles informations généalogiques concernant le chambellan Vasile Balș (1756—1832) et sa famille (I)	47
MARIA MAGDALENA SZÉKELY, Nouvelles contributions à la généalogie de la famille Stroici	65
PETRONEL ZAHARIUC, La famille et la carrière de Gheorghe Ștefan, prince de Moldavie	77
FLAVIUS SOLOMÓN, Informations complémentaires pour la gé- néalogie de la famille Hasdeu	91

CORNELIU ISTRATI, ADRIAN MACOVEI, Fondateurs de villages. Une étude de cas (I)	103
GEORGE FELIX TAȘCA, La descendance du grand capitaine Constantin Lupu Balaban (1780—1845)	127

SOURCES GÉNÉALOGIQUES

VOICA MARIA PUȘCAȘU, Les plaques funéraires du monastère (de Probotă (I)	147
ALEXANDRU V. PERIETZIANU-BUZĂU, Recensement des bo- yards de Moldavie en 1829 (III)	159
MIHAI-RAZVAN UNGUREANU, Sources généalogiques inédites : évidences des décès de boyards moldaves (1834—1856 (III)	185

HOMMAGE A SEVER ZOTTA

VIRGINIA ISAC, Sever Zotta archiviste — quelques notes	199
D. IVĂNESCU, La correspondance Sever Zotta — Gh. Ungureanu	209

DISCUSSIONS

ION T. SION, Les boyards Costache (histoire et généalogie)	217
--	-----

OPERA POSTHUMA

ARTUR GOROVEI, L'archiprêtre Iftime Stamati	233
VASILE PANOPOL, Le <i>vornic</i> Vasile Pogor (1792—1857)	253

CAHIERS HÉRALDIQUES (I) 271

ȘTEFAN S. GOROVEI, À propos de l'héraldique médiévale roumaine	273
MIHAI-RAZVAN UNGUREANU, La contribution de G. Asachi à la création des armoiries des districts de Moldavie en 1834—1849	285
SORIN GH. IFTIMI, Sceaux des princesses de Moldavie	291
ȘTEFAN S. GOROVEI, Armoiries moldaves augmentées en Pologne	305
PARASCHIVA-VICTORIA BATARIUC, Représentations héral- diques sur des carreaux de poêle découverts en Moldavie (XV ^e —XVI ^e siècles)	315

Arhiva Genealogică

II (VII)

1995

1—2

CONTENTS

<i>To the Reader</i>	IX
<i>For a Genealogical Society</i>	XIII
• •	
I. C. MICLESCU-PRAJESCU, Genealogy and Historiography	1
DAN PLEȘIA, The Weight of the Genealogical Studies for Wallachia's History	13

Lectures Presented

in the Heraldry, Genealogy, and Sigillography Commission's
Seances in the Academic Year 1994—1995

MIHAI-RĂZVAN ȪNGUREANU, Private Notes for Some Moldavian Genealogies (I)	21
MIHAI-ȘTEFAN CEAUȘU, New Genealogical Data Concerning the Chamberlain Vasile Balș (1756—1832) and His Family (I)	47
MARIA MAGDALENA SZÉKELY, New Contributions to the Genealogy of Stroici Family	65
PETRONEL ZAHARIUC, Family and Career of Prince Gheorghe Ștefan	77
FLAVIUS SOLOMON, Additions to the Hasdeu's Family Genealogy	91

CORNELIU ISTRATI, ADRIAN MACOVEI, Villages's Founders. A Study of Case (I)	103
GEORGE FÉLIX TAȘCA, On the Descendance of the High Captain Constantin Lupu Balaban (1780—1845)	127

GENEALOGICAL SOURCES

VOICA MARIA PUȘCAȘU, The Gravestones of the Probota Monastery (I)	147
ALEXANDRU V. PERIETZIANU-BUZĂU, A 1829 Moldavian Boyards Census (III)	159
MIHAI-RAZVAN ȪNGUREANU, Unpublished Genealogical Sour- ces : Data Concerning the Death of Moldavian Boyards (1834—1856) (III)	185

IN MEMORY OF SEVER ZOTTA

VIRGINIA ISAC, Sever Zotta Archivist — Some Notes	199
Đ. IVĂNESCU, Sever Zotta in Gh. Ungureanu's Correspondance	209

MATTERS IN DISPUTE

ION T. SION, The Boyard Family Costache (History and Genealogy)	217
---	-----

OPERA POSTHUMA

ARTUR GOROVEI, Archpriest Iftime Stamati	233
VASILE PANOPOL, The Seneshal (vornicul) Vasile Pogor	253

HERALDIC PAPERS (I) 271

STEFAN S. GOROVEI, On the Romanian Medieval Heraldry	273
MIHAI-RAZVAN ȪNGUREANU, The Districtual Arms in Moldavia 1834—1849. Gheorghe Asachi's Contribution	285
SORIN GH. IFTIMI, Moldavian Princess's Seals	291
STEFAN S. GOROVEI, Moldavian Arms Augmented in Poland	305
PARASCHIVA-VICTORIA BATARIUC, Heraldic Elements on Pot- teries founded in Moldavia (the XVth—XVIth Centuries)	315

Scopul revistei de față este de a trezi și a mări în cercurile largi ale societății românești, dincoace și dincolo de hotarele ei politice, interesul pentru istoria, viața și viitorul familiilor, pentru ca din interesul acesta special să profite interesul general pentru istoria, viața și viitorul neamului românesc.

Sever Zotta, 1912

CĂTRE CITITOR

Intr-o succesiune ușor accelerată, dar nu și în împrejurări mai favorabile, „Arhiva Genealogică“ ajunge în al șaptelea an al noii sale vieți (al doilea ca publicație de-sine-stătătoare). Dacă împrejurările ar face ca această a doua serie să înceteze chiar și cu fascicula de față, și încă o (amară) satisfacție va putea să ne rămână : aceea de a fi încercat continuarea unei opere și reînvierea unei reviste, depășind ceea ce s-a putut da de predecesori, în 1912—1913 și 1944. Dar păstrăm speranța că o altă întrerupere nu se va mai produce.

*Noul tom al „Arhivei Genealogice“ urmează programul pe care l-am înfățișat în primele două fascicule. Am adunat aici, cu prioritate, comunicările pe teme genealogice prezentate în ședințele Filialei Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie în anul academic 1994—1995 — în măsura, firește, în care autorii inșiși au pus textele lor la dispoziția redacției în timp util. Comunicările cu subiecte de heraldică și sigilografie, prezentate în aceleași ședințe ale Filialei Iași a C.H.G.S., ar fi trebuit să formeze, împreună cu alte studii și articole din aceeași arie tematică, un prim volum din seria **Collectanea Heraldica**. Împrejurările deja evocate la începutul acestor rânduri nu încurajează, însă, credința într-o asemenea perspectivă. De aceea, am socotit util — și pentru autori, și pentru lumea științifică — să includem și aceste texte în „Arhiva Genealogică“. În fond, genealogia și heraldica sunt științe ale căror demersuri sunt cel mai adesea înfrățite ; pe de altă parte, revista fiind a unei Comisii care are în vedere toate cele trei domenii de cercetare — genealogia, heraldica și sigilografia — această includere n-ar putea fi socotită o „trădare“ față de numele ei !*

*Astfel, sub titlul **Caiete heraldice** am grupat toate comunicările cu asemenea subiecte, prezentate în anii academici 1993—1994 și 1994—1995 și care au fost remise redacției până la 1 august 1996. Dacă în răstimpul care urmează se va vedea că aceleași împrejurări, nu tocmai favorabile, își păstrează tăria, un al doilea set de **Caiete heraldice** va reuni comunicările din anii academici 1995—1996 și 1996—1997, precum și — în măsura spațiului disponibil — alte studii, articole, note cu subiecte din domeniul heraldicii și sigilografiei, acceptate de redacție.*

Nu va fi greu de observat că volumul de față mai conține și alte materiale, a căror prezență într-o revistă ca a noastră ar putea să provoace mirare. Este cazul studiului despre vechi „descălecători“ de sate și al aceluia despre pietrele funerare de la Probota. Cu mare bucurie le-am primit și le-am inclus în sumarul proximalului număr disponibil

din două motive : în primul rând, pentru că ele aduc un material foarte folositor genealogistului, sub forma cursului (curgerii) proprietății și al datelor precise privind filiații și decese ; în al doilea rând, pentru că ele largesc orizontul metodologic al cercetării genealogice care, la rândul ei, își vădește, o dată mai mult, însemnătatea excepțională pentru studierea și înțelegerea vieții din trecut. Am dori cât mai multe studii de acest gen, privind curgerea proprietății, pentru că ele sunt acelea care stabilesc adevăratele genealogii — cele mai precise și mai exacte — folositoare istoriei sociale. Cât despre inscripțiile funerare, vom încerca să permanentizăm, chiar, o rubrică Epigrafie și genealogie, destinată publicării și comentării acestui gen de izvoare genealogice.

Celui care ne este înaintaș și mentor, fondatorului „Arhivei Genealogice“, îi sunt închinată două mici evocări. Ele vor fi urmate de un grupaj de documente și scrisori, mai apoi și de alte materiale privind viața și activitatea lui Sever Zota și — mai ales — uriașa lui arhivă. Am dori, de altminteri, să permanentizăm și publicarea de materiale (studii și documente) pentru o istorie a cercetărilor genealogice românești. La împlinirea acestui deziderat contribuie, deja, editarea postumă a studiilor aparținând unor pasionați ai genealogiei, trecuți din această viață fără a-și fi putut valorifica roadele muncii și pasiunii lor. Am făcut acest lucru cu G. Bezviconi, N. Docan și I. C. Miclescu-Prăjescu, îl continuăm cu Vasile Panopol și Artur Gorovei și vom urma cu alte texte, ale unora dintre aceștia, dar și ale altora. Ele arată, o dată în plus, că acest domeniu nu a fost lipsit de cercetători serioși — unii dintre ei, nume ilustre ale culturii românești — chiar dacă absența unei reviste de specialitate și, mai apoi, orientarea interesului istoriografic spre alte orizonturi au putut crea impresia unei discontinuități în preocupările genealogice. Cazul pe care îndrăznesc a-l socoti tipic, în această privință, îl ilustrează I. C. Miclescu-Prăjescu.

Se va înțelege, astfel, că nu întâmplător am așezat în fruntea prezentei fascicule două texte mai vechi, cu caracter deopotrivă metodologic și programatic, redactate în jurul anului 1970 (un an înainte, un an-doi după 1970). Ele aparțin unor cercetători de formație veche, care au locuit în același oraș fără să se cunoască și, deci, fără să fi făcut schimburi de idei și de... experiență : I. C. Miclescu-Prăjescu (1892—1973) și Dan Pleșia (n. 1912) au anumite puncte comune, chiar în biografia lor, dar ceea ce îi apropie cel mai mult e chipul în care au văzut cercetarea genealogică, însemnătatea și utilitatea ei, pornind de la realități pe care le-au înțeles la fel, formulând aceleași îndemnuri și aceleași crezuri. A valorifica ceea ce experienta lor a adus la lumină, de-a lungul timpului — ca rezultate definitive sau doar ca ipoteze de lucru sau fie și numai ca indicații pentru cercetări viitoare — rămâne una din datorile primordiale ale revistei „Arhiva Genealogică“.

*

Mă simt dator cu unele explicații.

Chipul în care, pentru alcătuirea revistei, este dirijată publicarea materialelor se poate întâmpla să nemulțumească pe unii colaboratori

sau aspiranți la colaborare. O asemenea nemulțumire s-a și manifestat, de altfel, chiar înainte ca „Arhiva Genealogică“ să devină revistă de sine-stătătoare. De aceea, îi rog din nou pe toți cei care se îndreaptă spre această revistă să înțeleagă că orânduirea și programarea materialelor se fac urmărind un singur scop: realizarea în condiții cât mai bune a programului pe care Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigi-lografie (Filiala Iași) și l-a propus de la întemeierea ei. Simpozioanele (anuale) de Studii Genealogice și ședințele (lunare) de comunicări, ca și editarea revistei înseamnă o muncă greu de cuantificat pe tărâmul organizării și valorificării activității științifice. În acest domeniu, derogări și privilegii nu pot să existe, pentru că întregul program a fost gândit astfel, încât să ofere tuturor șanse egale. Argumentul interesului personal nu are, în acest context, nici un fel de valoare: în numele lui, nimeni nu va putea cere un tratament privilegiat.

Indemnând la cercetări, stărnindu-le chiar, stimulându-le apoi, prin posibilitatea publicării lor, trebuie să cerem și recunoașterea unei anumite priorități în ceea ce privește valorificarea acestor cercetări. Participanții la Simpozioanele de Studii Genealogice sunt stăruitor rugați să țină seama de această cerință și să accepte a lăsa „Arhivei Genealogice“ dreptul de a publica textele comunicărilor lor: a vedea asemenea texte publicate în alte reviste, fără măcar mențiunea destinației lor inițiale, ne apare aproape ca o ofensă (exceptând cazurile când gestul însuși a putut avea chiar acest scop). Lipsit de reciprocitate, respectul muncii rămâne o noțiune goală de orice conținut.

Reamintesc, și de data aceasta, că, în chip obligatoriu, redacția nu-și însușește, niciodată, nici unul din punctele de vedere exprimate în articolele publicate, responsabilitatea științifică revenind autorilor, întotdeauna, în întregime și în exclusivitate, începând cu argumentele și demonstrațiile și sfârșind cu transcrierea textelor vechi (documente, însemnări, inscripții etc.). Aceasta constituie, pe de o parte, cel mai mare respect ce se poate arăta muncii și opiniilor cuiva și, pe de altă parte, un indemn la asumarea responsabilităților, atât de a scrie — „Eu voi da samă de ale mele, câte scriu!“ — cât și de a stabili dialogul, pentru continuarea cercetărilor. Ceea ce I. Bogdan spunea în 1905 definește perfect specificul muncii noastre: „În istoriografie, mai mult decât în orice altă știință, erorile sunt greu de evitat; ca să ajungi, însă, la adevăr, trebuie să ai curajul de a le săvârși și dorința statornică de a le îndrepta“¹. Nu se poate imagina progresul în cercetarea istorică — inclusiv în cea genealogică — fără acea critică științifică prin care neconținut se corectează, se adaugă, se reformulează, dacă nu se deschid, chiar, porți noi. Există o critică amicală și binevoitoare, care e mai degrabă (sau: mai ales) o colaborare întru atingerea unui țel care trebuie (sau ar trebui) să ne fie comun, în măsura în care toți participanții la dialog sunt și rămân animați, înainte de toate, de buna

¹ I. Bogdan, Prefața la *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, București, 1905, p. V.

credință și, nu mai puțin, de onestitate — personală și științifică. Paginile revistei vor fi întotdeauna deschise pentru acest gen de critică, prin care se întâmplă ca știința să progreseze, uneori, mai mult decât prin cercetarea însăși care a provocat-o. Este o realitate care exprimă, mai bine, poate, decât altele, solidaritatea generată de raporturile intelectuale : orientări diferite, specialități diferite, competențe diferite, sensibilități diferite — toate pot conlocui și conlucra în chip fericit, dacă purtătorii acestor calități acceptă, pentru ele, ca numitor comun, buna credință. Nimic nu se poate realiza, nici în materie de știință, nici în materie de raporturi umane, în absența acestei premise esențiale. Cu atât mai mult când e vorba de reconstituiri genealogice — care presupun cunoștințe amănunțite și precise nu numai asupra subiectului în sine, ci și asupra „vecinătăților“ și mediului (înrudiri, proprietăți etc.) — conlucrarea este de neînlocuit ; opera de genealogie ajunge, astfel, să fie mai puțin „personală“ decât a oricărui alt cercetător istoric, tocmai din cauza necesității de a ține seama, din ce în ce mai mult, de ceea ce se lucrează în domenii învecinate : nu se mai poate imagina azi cercetare genealogică serioasă fără contribuția specialiștilor în antroponimie (onomastică, patronimie), toponimie ori sociologie ; ajutorul juriștilor, arhiviștilor, muzeografilor rămâne de neînlocuit. Compunerea însăși a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (Filiala Iași) oglindește această realitate.

Îndemn din nou, cu toată stăruința, pe cei care posedă materiale inedite de interes genealogic (însemnări, documente, vechi spițe de neam, portrete vechi, mici cronici de familie etc.) să le comunice „Arhivei Genealogice“ pentru a le cuprinde în paginile ei. Aceste pagini rămân deschise și pentru orice altă propunere de colaborare, venind din orice direcție care poate fi de folos investigației genealogice.

Ștefan S. Gorovei

PENTRU O SOCIETATE DE STUDII GENEALOGICE

Un bun număr de ani, după mijlocul veacului care acum se apropie de sfârșit, studiile de genealogie și heraldică au rămas, în România, într-un con de umbră. A fost o situație nedreaptă, dar explicabilă. Cei pentru care asemenea cercetări reprezentau, de multă vreme, pasiunea vieții lor le-au continuat, uneori fără speranța valorificării imediate și, nu o dată, chiar fără a mai ajunge să le vadă tipărite. Crearea Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, în primăvara anului 1971, a reînnotat firul unei tradiții care, chiar neluată în seamă, nu avea cum să dispară: continuitatea, chiar fragilă, a putut fi astfel asigurată iar participarea românească la Congresele Internaționale de Genealogie și Heraldică de după acel an¹ a demonstrat cu vigoare această realitate.

Pe de altă parte, Simpozioanele de Studii Genealogice organizate la Iași începând din iunie 1989 au marcat începutul unei valorificări periodice a cercetărilor din acest domeniu: devenite anuale (din 1991), aceste reuniuni au avut, însă, și darul de a stimula cercetările genealogice, după cum o dovedește numărul mereu sporit de comunicări prezentate în cadrul lor². Ca o consecință a acestei noi realități, s-a creat, în 1993, Filiala Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (din 1990 — comisie a Academiei Române, în cadrul Secției de Științe Istorice și Arheologie); sub auspiciile acestei tinere instituții academice iesene, **Arhiva Genealogică** — reînviată tot în 1989, ca rubrică permanentă în paginile **Anuarului Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”** — a început, din 1994, o viață nouă, ca revistă de-sine-stătătoare, în Editura Academiei Române.

Acest reviriment al studiilor genealogice, cu tot ceea ce el înseamnă în câmpul vieții științifice românești, reduce în actualitate necesitatea organizării celor pentru care cercetarea genealogică este o specialitate, un auxiliar sau o pasiune într-o societate cu personalitate juridică, așa cum există în multe țări ale lumii (în unele, de mai bine de un secol).

¹ XI — Liège 1972; XII — München, 1974; XIII — Londra, 1976; XIV — Copenhaga, 1980; XV — Madrid, 1982; XVI — Helsinki, 1984; XVII — Lisboa, 1986; XVIII — Innsbruck, 1988; XIX — (Versailles) Keszthely, 1990; XX — Upsala, 1992; XXI — Luxemburg, 1994. Participarea românească la aceste reuniuni începe cu cel de-al X-lea Congres Internațional de Genealogie și Heraldică (Viena, 1970) — cf. *AIIAI*, XX, 1983, p. 612—614 și XXI, 1984, p. 667. O listă a dărilor de seamă despre aceste congrese și a prezentărilor volumelor de comunicări va fi publicată într-o fasciculă viitoare a „Arhivei Genealogice”.

² De la opt comunicări, prezentate într-o singură ședință, în timpul primului Simpozion „Genealogie și Istorie” din 1989, s-a ajuns, la al VI-lea Simpozion de Studii Genealogice, în 1995, la 63 de comunicări, prezentate în opt ședințe plene, de-a lungul a patru zile (10—13 mai).

O asemenea societate ar urma să aibă în primul rând atribuții organizatorice (manageriale), luând asupra ei sarcini pe care, în noile împrejurări, nu și le mai poate asuma Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române.

Ideea constituirii unei societăți a genealogiștilor români nu e deloc nouă. În 1938, G. Bezviconi a lansat-o pentru prima dată, propunând crearea unui **Institut de Istorie, Genealogie și Heraldică al României**³. Discuțiile în jurul acestei inițiative⁴ nu au putut avea nici un rezultat, în împrejurările care au marcat dramatic acel sfârșit de deceniu. Abia în primăvara anului 1943 s-a putut întemeia, la București, **Cercul Genealogiștilor Români** — cunoscut și sub numele de **Cercul Genealogic Român** — având ca președinte pe generalul Mihai Racoviță-Cehan și ca vicepreședinte pe genealogistul și istoricul George D. Florescu. Și din nou potrivnicia vremurilor a determinat viața scurtă a acestei instituții, dispărută în vălmășagul evenimentelor de la sfârșitul anilor '40, nu înainte, însă, de a fi lăsat dovada intențiilor și strădaniilor sale: revista **Arhiva Genealogică Română**, într-un prim și ultim număr, apărut în 1944.

Este, poate, timpul ca proiectul înaintașilor noștri, zădărnicit acum o jumătate de veac, să fie reluat. Activitatea desfășurată la Iași în ultimii ani e dovada cea mai bună a interesului foarte larg de care se bucură azi studiile genealogice: această activitate nu e doar a ieșenilor, ci ea privește țara întregă și, mai mult chiar, românimea întregă. Dar faptul că încă din 1989 iubitorii studiilor genealogice au început a se întâlni la Iași, faptul că întâlnirile lor, devenite anuale, au început să adune tot mai mulți specialiști, veniți aici din toată țara, dar și din străinătate, faptul că aici s-a constituit prima filială a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie și mai ales faptul că aici a renăscut revista **Arhiva Genealogică** — toate acestea au făcut ca vechea capitală a Moldovei voievodale să devină, cum s-a spus, „capitala genealogiei românești”⁵. Având în vedere aceste realități, d-l Paul Cernovodeanu, vicepreședinte al Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, a sugerat — după încheierea celui de-al V-lea Simpozion de Studii Genealogice (12—14 mai 1994) — ca Filiala din Iași a Comisiei să analizeze posibilitatea de a iniția demersurile în vederea constituirii unei societăți de studii genealogice. Ca urmare a acestei sugestii, participanților la următorul Simpozion de Studii Genealogice, al VI-lea (Iași, 10—13 mai 1995), li s-a distribuit un formular cu următorul conținut:

³ G. Bezviconi, *Un Institut Genealogic al României*, în „Din trecutul nostru”, an. VII, ian.—apr. 1939, p. 1—2.

⁴ Dintre luările de poziție în legătură cu această problemă, cea mai importantă a fost cea a lui George D. Florescu, în „Revista Istorică”, XXIV, 1938, nr. 10—12, p. 340—350: *Planul unui Institut de Genealogie. Memoriu*.

⁵ „Magazin Istoric”, an. XXXIX, nr. 7 (340), iulie 1995, p. 31.

PENTRU IUBITORII
STUDIILOR DE GENEALOGIE ȘI HERALDICA

1) Socotiți necesară întemeierea unei instituții cu **personalitate juridică**, având menirea de a coordona organizarea manifestărilor științifice și de a patrona editarea lucrărilor din aceste domenii? Socotiți necesară o **Societate** sau un **Institut** ?

DA

NU

Societate Institut

2) Optați pentru un Institut /o Societate de genealogie sau de genealogie și heraldică ?

3) Ce titlatură Vi se pare mai potrivită :

— Institutul/Societatea de Genealogie (și Heraldică)

— Institutul/Societatea **Român(ă)** de Genealogie și Heraldică ?

4) Sunteți de acord ca, în cazul întemeierii ei, această instituție să poarte numele lui **Sever Zotta** ?

DA

NU

Analiza primelor 48 de opțiuni s-a făcut la 6 iunie 1995, în cadrul ședinței de închidere a anului academic 1994—1995, și ea a arătat unanimitatea opiniilor în ceea ce privește necesitatea întemeierii unei asemenea instituții ; 26 de voturi a obținut ideea unui **Institut de Genealogie și Heraldică** ; 38 de răspunsuri au fost favorabile adăugirii determinativului **Român** și 39 au fost de acord ca instituția să poarte numele lui Sever Zotta. În urma acestei analize, s-a fixat titlatura **Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta“**. În aceeași ședință, s-a hotărât ca membrii Filialei Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie să fie socotiți **de drept** ca membri-fondatori ai Institutului iar președintele Filialei a fost însărcinat cu redactarea Statutelor. O schiță a acestor Statute a fost prezentată în ședința extraordinară a Filialei, din 4 iulie 1995. Adoptarea lor și constituirea Institutului revin, de drept, Adunării Generale, care se va putea considera întrunită doar cu prilejul următorului Simpozion de Studii Genealogice (mai 1996).

Pentru numele noii instituții, s-a avut în vedere doar acela de **societate** și acela de **institut**, deși organizațiile similare din lume poartă și alte nume — Academie, Asociație, Birou, Centru, Cerc, Colegiu, Comisie, Consiliu. S-a făcut, însă, constatarea că popoarele neolatine au preferat, în general, formula **institutului** și, în câteva cazuri, **academia**. Socotind că folosirea acestui ultim termen ar putea trece drept o excentricitate, a fost păstrat primul, alături de mai clasică **societate** (termen folosit în Franța, Canada, Marea Britanie, S.U.A.).

În ceea ce privește adăugarea **heraldicii** între preocupările menite a fi patronate de noua instituție, propunerea a avut în vedere faptul că, foarte adesea, cercetările genealogice și cele heraldice sunt de nedespărțit și nu de puține ori ele se completează reciproc. Răspunsurile primite la chestionar au confirmat această necesitate de a vedea cele două științe în legătura lor firească (și funcțională).

Calificativul **român** din titulatură are în vedere țara pe care instituția nou-creată o va reprezenta, așa cum se află și în numele instituțiilor similare din alte țări (Instituto **Argentino**, Instituto **Chileno**, Istituto **Italiano**, Instituto **Peruano**, Instituto **Portugues** etc.).

Atribuindu-i numele lui **Sever Zota**, fondatorii Institutului au ținut să marcheze în special importanța operei acestui înaintaș, larga deschidere și caracterul democratic pe care el le-a propovăduit pentru cercetările genealogice și rolul lui ca întemeietor al unicei reviste românești de specialitate.

GENEALOGIE ȘI ISTORIOGRAFIE *

Se poate spune, fără a greși, că istoriografia noastră *nu a acordat importanța cuvenită folosirii sistematice a documentelor interne, particulare*. De altfel, de această părere par să fie și alți istorici, de la vechi cronicari ca Grigore Ureche¹, Simion Dascălul², Miron Costin³ și până la unii mai recentți, ca Hasdeu⁴ și alții⁵.

Adevărul este că istoriografia noastră s-a alimentat îndeobște din izvoare oficiale, străine. Or, letopiseți și cronici, atât interne cât și externe, prin însăși natura lor, nu ne pot da decât acel „șir de oarecare întâmplări politice sau militare uscate“, despre care N. Bălcescu cu drept

* Acest text este datat „iunie 1970“ și poartă mențiunea „trimis 2 copii Gorovei și Băileanu“. El a fost gândit (în împrejurări pe care le voi povesti altă dată pe larg) ca un text programatic pentru Cercul (sau Cabinetul) de Științe Auxiliare pe care încercam atunci să-l organizez, cu concursul profesorului Gh. Băileanu (1901—1975), pe lângă Muzeul de Istorie a Moldovei — de aici și pledoaria pentru organizarea unui colectiv de cercetări genealogice la Iași. Știrea despre înființarea „unui colectiv de genealogie în cadrul Secției de istorie medie a românilor“ la Institutul de Istorie „N. Iorga“ din București este, desigur, un prim ecou al intenției de a se organiza ceea ce avea să devină Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (1971) — Șt. S. G.

¹ „Letopisețul nostru cel moldovenesc așa de pre scurt scrie, că nici viața domnilor, care au fost toată cărma, nu alege, necum de lucrurile din lăuntru să alege“ (*Letopisețul Țării Moldovei*, ed. Const. G. Giurescu, București, 1934, p. 2).

² „Aflat-am și acest izvod care l-au scris Ureche vornicul și dacă l-am citit l-am socotit că iaste scris adevărat, însă mai mult din cărțile străinilor decât din izvoarele noastre“ (*Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, p. 59).

³ „Letopisețele cele străine lucrurile numai ce-s mai însemnate, cum sînt războaiele, schimbările, scriu a țărilor megiașe, iară cele ce se lucrează în casa altuia de amănuntul, adevă lucrurile de casă, n-au scris“ (*Letopisețul Țării Moldovei*, ed. critică, P. P. Panaitescu, p. 4).

⁴ „Până astăzi, istoria română ne era cunoscută numai după povestirile străinilor, și chiar cronicarii noștri nu încetează de a se plînge asupra lipsei materialului intern; căci documentele cele antice, apăsate sub oborocul mănăstirilor și al familiilor particulare, rămăneau de tot nestrăbătute“ (Hasdeu, Prefața la *Arhiva Istorică a României*, p. III).

⁵ I. C. Miclescu-Prăjescu: „Titlurile de nobleță ale neamului [...] le puteau găsi în sutele de hrisoave, urice și zapise, prăfuite de vreme“ (*Obârșia unei familii din Moldova*, în „Revista Istorică Română“, X, 1940, extras p. 36); „Nu s-a dat decât prea puțină atenție materialului intern, particular, considerat de interes limitat“ (*Despre unii dregători moldoveni din veacurile XIV—XV*, Ms. 1952, p. 3, reținut spre publicare în 1954 de către Institutul de Istorie și restituit nepublicat în 1958).

cuvânt spunea că „nu reprezintă istoria unui popor, ci a unor personaje privilegiate“⁶.

În schimb, după cum prea frumos spune M. Costăchescu despre vechile urice voievodale : „Acolo unde alții nu văd decât un terfelog de piele scrisă, cu rândurile șterse de vechime, mie îmi apare vedenia unei lumi întregi, cu oameni aprigi, mânați de nevoile zilelor de atunci, de lupte între ei, pentru ocine mai ales, de înălțări și scoborări de neamuri, după cum hotăra soarta, pururi schimbătoare, ca și Domniile de atunci“⁷.

Aceste urice ne vorbesc, nu de bătălii, de tratate sau de alte asemenea „gesta regum“, ci de vânzări și schimburi de ocine, de întăriri de mori, fânețe sau heleșteie, de vecini fugiți și de împărțeli de țigani, de lucruri mărunte, în care licărește încă jarul vieții de odinioară. Din aceste surse încă vii ale trecutului — și numai din ele — poate apărea „vedenia“ acelei lumi și, odată cu ea, înțelegerea corectă și aprecierea justă a momentelor politice, sociale și economice consecutive ale istoriei noastre.

De aceea, tot fără a greși, se mai poate spune că *folosirea sistematică a documentelor interne, particulare* — oricât de neînsemnate ar părea unele din ele — *constituie condiția sine qua non a oricăror cercetări istorice.*

Pe de altă parte, însă, folosirea constructivă a acestui vast material rămâne condiționată de o *tălmăcire corectă a textelor*, tălmăcire care, la rândul ei, va fi posibilă numai prin *identificarea corectă atât a locurilor, cât și a persoanelor menționate în ele.*

Nu mai în acest fel se pot situa evenimentele relatate în adevăratul lor cadru; numai în acest fel se pot evita interpretări, apoi deducții fundamentale greșite, ducând deseori la deformarea adevărului istoric.

Ca să nu cităm decât un exemplu : găsim în prefața volumului II al publicației *Documente privind istoria României*, veacul XV, A, *Moldova*, următorul pasaj : «Un alt aspect al dezvoltării social-economice îl constituie dezvoltarea meșteșugurilor. Documentele menționează chiar existența unor meșteșuguri de lux. În doc. nr. 55 din 1484 mai 29, ne este atestată prezența unui Stanciu aurar. Acesta reușește să-și agonisească de pe urma meseriei sume care să-i permită să cumpere de exemplu „un loc de moară“».

O identificare corectă a personajului apărând în actul din 1484 nu ar fi îngăduit o asemenea alunecare. Într-adevăr, pentru oricine s-a îndelețnicit cu cercetarea mai atentă a documentelor interne particulare, este știut că Stanciu „Aurariul“ (cum se află citat în textul original) era ginerele lui „pan Romașco“, fiul marelui boier Drăgoiu, ambii înmormântați la Voroneț. Stanciu ținea în căsătorie pe Vasutca, fiica lui Romașco și era el însuși administratorul minelor de aur ale Domnitorului, în calitatea sa de mare cămăraș. Iar locul de moară și-l cumpără de la verișoarele soției sale, ca „moșie“ venită lor de la bunicul lor, „pan Corui“, și, bineînțeles, nu din „agoniseală de meșteșugar“⁸ !

⁶ N. Bălcescu, *Opere*, ed. 1353, vol. I, p. 59.

⁷ M. Costăchescu, Prefața la *Documente moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, p. V.

⁸ *DJR*, veac XV, A. Moldova, vol. II, p. 53 (1484 mai 29) și p. 282 (1493 septembrie 24).

Din exemplul de mai sus, cât și din multe altele pe care le-am putea cita, se vede importanța identificării, atât topografice cât și genealogice, a ocinelor și persoanelor apărând în actele cercetate, spre a se evita interpretări greșite ducând la concluzii mult alături de adevăr.

Într-un studiu anterior înaintat Institutului „N. Iorga“ din București în 1954, am preconizat, ca atare, *întocmirea de fișe documentare cumulative, atât pentru fiecare localitate (moșie, sat, seliște, heleșteu etc), cât și pentru fiecare persoană apărând în acte*⁹, și anume :

— *fișele de localități* conținând : data actelor în care se află menționate localitățile ; orice indicații topografice ducând la situarea lor ; schimbările consecutive de proprietate, prin danii, vânzări, schimburi, împărțeli, moșteniri etc. Fișele ajung astfel monografii rudimentare ale localităților, grație cărora se poate urmări evoluția proprietății în decursul generațiilor. Ele ne arată, astfel, și schimbările sociale și economice intervenite. Totodată, ele ne dau, în lista tuturor persoanelor apărând în legătură cu o anumită localitate, pe descendenții „moșului“, proprietar originar al ocinei, știut fiind că protimisul nu îngăduia intrarea străinilor în moșia băstinașe. În acest fel, fișele de localități vor constitui adeseori „firul Ariadnei“ care ne va călăuzi prin labirintul înrudirilor incurcate spre identificarea corectă a personajelor ;

— *fișele de persoane*, cu datele tuturor aparițiilor persoanei respective, fie ca martor în divan, fie ca beneficiar al actelor de dispoziție, totodată și toate informațiile ce ar putea contribui la identificare, ca : nume, prenume, poreclă, dregătorie, dacă este cazul înrudirile menționate, ocina sau ocinele în legătură cu care este citată.

Ele se întocmesc pentru fiecare persoană apărând în acte, oricât de neînsemnată ar părea. Într-adevăr, nu trebuie pierdut din vedere că, în puzderia de nume uneori înșirate în documentele acelei epoci, întâlnim mai întotdeauna pe urmașii „moșului“ care a primit la origine ocina respectivă de la voievod. De fapt, se poate spune că, atât timp cât era în vigoare datina protimisului, *numai asemenea descendenți puteau apărea în actele de dispoziție ale proprietății feudale.*

În baza fișelor de persoane se întocmesc treptat și *fișe de neamuri*, în care se trec toate persoanele citate ca aparținând familiei respective, odată cu data actelor în care apar și cu ocinele respective, totodată și crâmpoie de spiță, în măsura posibilităților.

În fine, *fișele tematice*, în care se trec toate informațiile privitoare la anumite aspecte ale vieții sociale : politic, militar, fiscal etc. Asemenea informații, trecute cronologic pe fișe intitulate, de pildă : „formarea proprietății“, „transmisiunea proprietății“, „privilegiul și obligațiunile feudale“, „dări și gloabe“, vor oglindi astfel evoluția vieții sociale în decursul vremii.

Toate aceste fișe, completate pe măsură ce se ivesc noi date, și clasate alfabetic, reprezintă repertoare de documentare și constituie astfel primul pas și baza oricărei lucrări de sinteză ulterioare.

⁹ I. C. Miculescu-Prăjescu, *Despre unii dregători...*, p. 7—8.

Astăzi, putem considera că *acest prim pas a fost făcut*. Într-adevăr, Institutul de Istorie „N. Iorga” a dispus, încă din 1954, întocmirea, după normele indicate mai sus, a fișelor de localități și de persoane pentru toate documentele apărute în publicația *Documente privind istoria României, A. Moldova, și mergând până la anul 1625*.

Lucrarea a fost executată între 1954 și 1968, cu o deosebită pricepere și sârguință de către Al. Gonța, cercetător științific principal la Institutul de Istorie, rezultând circa 70 000 fișe de localități și circa 150 000 fișe de persoane. Lucrarea, azi terminată, nu a fost încă publicată [1].

Nu putem decât să ne bucurăm de această realizare. În primul rând, pentru că executarea lucrării, în însuși cadrul de activitate a Institutului, ne dovedește că s-a recunoscut oficial importanța folosirii sistematice a documentelor interne particulare în istoriografia noastră.

În al doilea rând, pentru că întocmirea celor 220 000 de fișe ne arată că a fost recunoscută și necesitatea identificării persoanelor și localităților apărând în uricele cercetate, ca fiind indispensabilă tălmăcirii corecte a acestora; căci, dacă aceste recunoașteri nu ar fi avut loc, ce rost și ce scop ar mai avea dispunerea și executarea unei asemenea lucrări, am putea spune monumentală?

În fine, pentru că, pornindu-se pe această cale, se admite implicit reparația în arena cercetărilor istorice a unei discipline de mult timp neglijată, și anume a genealogiei. Acum, ea devine inevitabilă.

Într-adevăr, dacă în societatea actuală identificarea unui ins se face în baza specificului ce-l deosebește de alți contemporani, ca: data și locul nașterii, tatăl, mama, ochii căprui și fața smeadă, eventual și amprenta digitală — deci o identificare „in personam” și în prezent — identificarea unor persoane care au trăit acum câteva sute de ani nu se mai poate face decât genealogic, adică în baza înrudirilor, de obicei în baza ascendenței care stabilește co-răzeșia lor pe o anumită ocină — deci „in causam” și în trecut.

Și iată cum, odată cu identificarea persoanelor apărând în urice, genealogia este pe cale să-și recapete rolul și importanța în istoriografia noastră; și pe bună dreptate!

Căci, după cum spunea deja Ion Tanoviceanu, în polemica sa cu N. Iorga: „fără genealogie nu poate exista istoriografie”¹⁰.

El se gândea, desigur, nu la acea căutare ascendentă de strămoși iluștri, tot atât de ridicolă în cazul unui Despot vodă Heraclidul, cât și în alte cazuri mai recente, ci la acel studiu care urmărește descendența marilor feudali apărând în primele noastre urice, și care au jucat, atât ei cât și urmașii lor, încă mult timp, un rol de frunte în istoria țării.

Un asemenea studiu este indispensabil. În primul rând pentru înțelegerea și aprecierea justă a evenimentelor istorice. Într-adevăr, atât timp cât nu existau, în principatul nou întemeiat, nici autocratism absolut, nici reprezentare populară, nici armată națională și politica țării se hotăra mai întotdeauna din preajma tronului, rolul mării boierimi feudale ca

¹⁰ Ion Tanoviceanu, *Apucături vechi ale noiei școli istorice*, p.

factor determinant trebuie să fi fost foarte mare. El era în funcție atât de potențialul „sleahțelor feudale“, cât și de influența ce o aveau unii sfetnici prin înrudirile lor, uneori chiar cu voievozii.

Asemenea înrudiri pot astfel da explicația multor „gesta regum“ ; pe de altă parte și a multor răbufniri în contra domniei, ca acele din 1523, 1540, 1552 și altele. Ca atare, ele prezintă un interes istoric ce nu mai poate fi trecut cu vederea.

Și de această latură a problemei pare să se fi sesizat acum în urmă conducerea Institutului de Istorie : aflăm cu multă satisfacție înființarea pe lângă acest for a unui colectiv de genealogie în cadrul Secției de istorie medie a românilor.

Suntem convinși că prin măsurile recent luate de către Institutul de Istorie s-au pus *bazele unui nou ciclu de cercetări*. Prelucrarea întregului material documentar pus astăzi la dispoziția noastră va duce, desigur, la modificarea multora din concepțiile curente cu privire la trecutul Moldovei și ne vor apropia de adevăratul aspect al acestui trecut.

Această prelucrare, în care genealogia este chemată a juca un rol însemnat, nu va fi însă ușoară. Întâi, din cauza depărtării în timp a mediului cercetat ; în al doilea rând, pentru că cantitatea și diversitatea datelor adunate în cele circa 220.000 fișe fac ca folosirea lor constructivă să depășească orice strădanii individuale. Oricât de temeinice s-ar dovedi, rezultatele nu ar putea fi decât limitate, față de lucrarea de sinteză generală către care ar urma să tindem. Nemaivorbind de faptul că prelucrări individuale ar cere timp îndelungat și ar duce probabil și la controverse, deci la noi întâzieri.

În aceste condițiuni, devine evident că o muncă de asemenea anvergură urmează a fi raționalizată, în sensul că trebuie să fie programată pe colective și pe teme ; dar, totodată, bazată pe o colaborare și un schimb de informații constant, în așa fel încât fiecare cercetător să aibă beneficiul oricăror noi descoperiri.

Mai credem că unul din aceste colective ar trebui să funcționeze la Iași ; aceasta întrucât documentele cercetate până acum întru întocmirea fișelor *sunt numai cele moldovenești*. Or, este sigur că tocmai în arhivele Iașului se mai pot găsi multe date complementare.

În ceea ce privește *prelucrarea genealogică a fișelor*, credem că planul de lucru ar trebui să prevadă întocmirea unor spițe de familie, și anume în ordinea următoare : a) spițe voievodale, completate cu orice înrudiri, fie de sânge, fie prin alianță, ce s-ar mai descoperi ; b) spițele neamurilor primilor boieri de divan apărând în uricele de înainte de Ștefan cel Mare ; c) spițele neamurilor marilor dregători figurând de la Ștefan cel Mare încoace ; d) încadrarea, pe cât se poate, a personajelor apărând în urice în vreuna din aceste spițe.

În întocmirea spițelor se va porni, bineînțeles, de câte ori se poate, de la realizările la care au ajuns deja alți genealogiști, dar numai după controlul lor prin prisma noilor date disponibile.

În general, se va ține seama de următoarele puncte de reper care pot uneori înlesni descoperirea încrengăturilor moldovenești :

a) datina protimisului care, împiedicând intrarea străinilor pe ocinele unui neam, dă o deosebită importanță fișelor de localități, în sensul

că putem pleca de la prezumția că persoanele apărând pe o moșie sunt rude între ele.

Această tendință de „a scăpa de străini“¹¹ era atât de împământenită în Moldova acelor timpuri, încât chiar în cazuri în care o moșie se confisca pentru „hiclenie“, ea sfârșea mai întotdeauna prin a se reintoarce în stăpânirea neamului ; căci, după cum spune Gaspar vodă la 17 iunie 1619¹² : „dacă acei boieri au fost vinovați aceluia Domn, ei au plătit cu capetele lor, dar satele nu sunt vinovate, ocina lor, nicidecum“ ;

b) faptul că în Moldova, spre deosebire de Țara Românească, moșia se numea după boier, și nu boierul după moșie, ne poate indica numele „moșului“ ;

c) obiceiul ca prenumele bunicilor să reapară la nepoții de fiu sau de fiică, poate de asemenea uneori înlesni trasarea descendenței ;

d) la fel datina ca moștenirile să meargă în părți egale la fii și la fiice, fără discriminare.

În schimb, întocmirea spițelor moldovenești din acea epocă întâmpină și unele dificultăți specifice : în primul rând lipsa numelor de familie, acestea apărând de abia pe la începutul secolului al XVII-lea. Ca atare, citarea personajelor în actele vechi se face doar pe nume de botez sau porecle. În ce privește ascendențele citate — de obicei spre a stabili drepturi de co-răzeșie pe ocine — ele erau trecute în acte de către pisari care, în lipsa oricăror registre de stare civilă, fie laice fie canonică — cum se găseau deja în Occident — nu aveau nici un mijloc de control. Probabil că ele erau citate după indicațiile intimaților, iar acesătia le aveau probabil din tradiție orală, sau, în cel mai bun caz, din documente anterioare, întocmite în condiții tot atât de neoficiale și nesigure. Ca atare, se ivesc mai întotdeauna omisiuni în citarea ascendențelor, folosindu-se de obicei termenii de „nepoți“ sau „strănepoți“ atunci când între persoanele menționate se aflau încă multe alte generații. În general, lipsa de precizie în citarea gradelor de rudenie constituie o serioasă dificultate pentru genealogiști. Așa, de pildă, folosirea curentă a termenului de „moș“ sau „bunic“ în loc de „strămoș“ sau „străbunic“ ; apoi de „văr“ în loc de „nepot“ sau „unchi“, sau vice-versa ; de „frate“ în loc de „cumnat“ ; „soră“ în loc de „cumnată“ etc.

*

Față de cele de mai sus, nu este de mirare că se ivesc deseori hiatusuri și chiar uneori contradicții în informațiile genealogice oferite de documentele vechi. În asemenea cazuri, am găsit că se poate de obicei folosi cu succes următoarea *metodă de cercetare*, bazată pe același principiu ca acel al funcționării calculatoarelor electronice, și anume folosirea prin suprapunere cronologică a tuturor datelor disponibile.

În mod practic, se procedează astfel : se întocmește de fiecare dată un tabel stereotip, recapitulativ, în care se invederează grafic și cronologic toate informațiile genealogice oferite de fișele de persoane și de localități. În acest scop, se împarte tabelul, prin linii verticale trase la intervale egale, în mai multe coloane consecutive. În prima se citează actul cerce-

¹¹ A. Cazacu, *Dreptul de protimtis*, p. 15.

¹² *DJR, veac XVII, A. Moldova, vol. IV, p. 370.*

tat. Coloanele următoare servesc la delimitarea generațiilor consecutive componente ale epocii ce ne interesează. Socotind intervalul de timp dintre generații la 30 ani, (în cazuri când succesiunea urmează îndeobște prin bărbați și la 25 ani când are loc prin femei) și luând vârsta de 60 ani ca medie, — intitulăm coloanele consecutiv cu duratele respective ; așa de pildă cu : 1370—1430 ; 1400—1460 ; 1430—1490 etc.

După care, luând pe rând în cercetare toate actele în care se vorbește de neamul respectiv sau de ocinele lui, astfel cum le găsim în fișele respective — și după ce am trecut în prima coloană data fiecăruia — trecem în continuare pe același rând toate persoanele citate ca făcând parte din acea familie, și anume, în așa fel încât fiecare să figureze în coloana verticală corespunzătoare epocii în care a trăit.

În fine, notăm în ultimul rând al tabelului concluziile genealogice la care ajungem prin computarea, pe coloane, a tuturor informațiilor figurând în ele. Vom găsi că mai întotdeauna acest ultim rând ne va da filiera corectă a încrengăturii.

*

Pentru o mai bună înțelegere, vom da în cele ce urmează un exemplu concret, și anume vom încerca să deslușim, în felul arătat mai sus, spița neamului *Tăbuci de la Boian*.

Am ales acest neam pentru că documentele în care se vorbește de el prezintă tocmai acele omisiuni și contradicții de care a fost vorba mai sus. Totodată, și pentru că încrengătura lui nu a fost încă bine deslușită. Într-adevăr, nici Tanoviceanu, nici Ghibănescu, Costăchescu, Sever Zotta, T. Bălan nu au reușit să ne dea o spiță corectă.

De altfel, nici nu este ușor ; căci, în afară de dificultățile menționate mai sus, ca inerente oricăror lucrări genealogice privind neamurile ce au trăit în Moldova acelor vremuri, mai intervin în acest caz și unele nedumeriri specifice. Le semnaleză însuși M. Costăchescu, când, vorbind de spița „Tăbuci“ întocmită de el, scrie : „ea nu este, în anumite date, absolut corectă. Astfel Olena, în documentul din 1523, apare ca fiică a lui Tăbuci din Boian, iar în actul din 1560 aprilie 3, apare ca nepoată de fiu sau de fiică a lui Tăbuci. În 1528 aprilie 8, Pătrașco apare ca fiu al lui Tăbuci. În 1560 aprilie 3, Nastea, mama boierilor Stârcea, apare și ea ca fiica Olenei, dar și a lui Pătrașco“¹³.

Vom căuta acum, în baza datelor oferite de fișele disponibile astăzi și grație metodei mai sus descrise, să deslușim spița adevărată a neamului Tăbuci din Boian.

Judecând după nume, acest neam trebuie să fi fost de origină cumană sau tătară. El pare să fi avut întinse proprietăți în Moldova încă dinainte de descălecarea, ca fiind dintre acei stăpâni de moșii găsiți aici de Bogdan și care s-au supus lui de bună voie ; ba poate chiar îi vor fi dat concursul lor în întemeierea principatului. Aceasta reiese atât din faptul că vedem figurând un „pan Tobuciu“ încă din primele divanuri relatate în actele epocii, cât și din faptul că și-au putut păstra ocinele și

¹³ M. Costăchescu, *Documente moldovenesti de la Ștefăniță Voievod*, Iași, 1943, p. 427—428.

sub Bogdănești. Judecând după întinderea acestora și împrăștierea lor pe tot cuprinsul Moldovii, putem deduce că va fi fost un neam foarte puternic.

Sunt indicii că primul Tăbuci, care, ca contemporan al descălecării, va fi trăit între 1320 și 1380, a avut doi fii. Descendenții unuia apar ulterior pe Boianul Mare de pe Prut, în ținutul Cernăuți; urmașii celuilalt în regiunea Cobăle, pe stânga Siretului, în județele Roman și Bacău. În cele de mai jos ne vom ocupa deocamdată doar de ramura celor apărând pe Boianul Mare.

Documentele vorbind despre ei sunt destul de numeroase. Să le cercetăm pe rând, astfel cum le găsim indicate în fișele de persoane și de localități.

În primele găsim la numele „Tăbuci“, următoarele informații :

- 1407 martie 8 : „pan Tobuci cu copiii lui“ martor în divan ¹⁴ ;
- 1407 octombrie 6 : „pan Tobuci“ martor într-un document extern ¹⁵ ;
- 1411 aprilie 14 : „pan Tabuci“ martor în divan ¹⁶ ;
- 1412 aprilie 3 : „au fost hotarnici Giurge Fratovschi și Tobuciu“ ¹⁷ ;
- 1414 august 2 : „giupan Tăbuci“ martor în divan ¹⁸ ;
- 1415 fără lună : „pan Tobuci“ martor în divan ¹⁹.

În fișa localității Boianul pe Prut, țin. Cernăuți, găsim :

— 1523 ianuarie 4 : „Ion și frații lui, Mihăilaș și Simion și Dobruleț și sora lor Nastasca, fiii lui Bârlă și verii lor Gherman și fratele lui Petrică și surorile lor Mălina și Vasca, fiii Zoicăi și unchiul lor Sima și vărul lor, credinciosul nostru pan Ivanco pisarul nostru, fiul lui Dobrul, toți nepoții Olenii, fiica lui Tabuci din Boian“ etc. ²⁰.

— 1528 aprilie 8 : „pan Ion Stârcea pârcaľab de Hotin și fratele lui, Mihul Stârcea pârcaľab de Chichiliner și sora lor Fedca, copiii Nastei, nepoții lui Tabuci...“ etc. Iar mai departe : „Și privilegiul cel mare, ce l-a avut bunicul lor Pătrasco, fiul lui Tăbuci, de la... Alexandru voevod etc.“ ²¹.

— 1560 martie 27 : „Neacșa, fiica Fedcăi și nepoții lor de frate Tăbuci fost ceașnic și surorile sale Magda și Anghelina și Măriica, copiii lui Mihail Stârcea pârcaľab și vărul lor Mătiaș Stârcea fost visțier și surorile sale Sorca și Anghelina, copiii lui Ion Stârcea stolnic, nepoții Nastei, strănepoții lui Tăbuci cel Bătrân și vărul lor Toader, frățul lui Ivanco și vara sa Anghelina, fiica lui Dumitru cămăraș, copiii Dobrului nepoții Marușcăi, fiica Olenei, strănepoții lui Tăbuci cel Bătrân și de asemenea verii lor Fărămă și surorile lor Malina și Vasca, copiii Zoicăi și de asemenea nepoții lor de frate Burlă și frații săi Mihăilaș și Simion și Vanco și Dobrul și Fădor și Iuraș și sora lor Nastasca, copiii

¹⁴ DIR, veac XIV—XV, A. Moldova, vol. I, p. 16.

¹⁵ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 629.

¹⁶ DIR, veac XIV—XV, A. Moldova, vol. I, p. 25.

¹⁷ *Ibidem*, p. 30.

¹⁸ *Ibidem*, p. 32.

¹⁹ *Ibidem*, p. 36.

²⁰ DIR, veac XVI, A. Moldova, vol. I, p. 216.

²¹ *Ibidem*, p. 293.

lui Burlă cel Bătrân, toți nepoții Nastei, fiica Olenei, strănepoții lui Tăbuci cel Bătrân“... (vând Boianul)²².

— 1560 aprilie 3 : „Neacșa, fiica Fedcăi, nepoata Nastei, fiica lui Pătrașco și vărul ei Tăbuci fost ceășnic și surorile lui, Magda și Anghelina și Mărica, copiii lui Mihul Stârcea părcălab și de asemenea vărul lor Matiaș Stârcea și surorile lui Sorca și Anghelina, copiii lui Ion Stârcea părcălab și de asemenea vărul lor Toader, fiul lui Ivanco și vara lor Anghelina, cneaghina lui Stroici vistier, fiica lui Dumitru, copiii Dobrului, nepoții Marușcăi, fiica Olenei, strănepoții lui Tăbuci cel Bătrân, și asemenea vărul lor Fărâmă și surorile lui, Malina și Vasutca, copiii Zoicăi și nepoții lor de frate, Burlă și frații lor Mihăilaș și Simion și Vasco și Dobrul și Fedor și Iuriaș și sora lor Nastasca, copiii lui Burlă, nepoții Nastei, fiica Olenei, strănepoții lui Tăbuci cel Bătrân“... își împart Boianul pe Prut „din uricele lor drepte ce le-au avut străbunica lor Olena, nepoata lui Tăbuci“ de la Alexandru voievod și de întărire de la Iliăș și Ștefan voievozi [...] și din privilegiile de întărire“ ce le-a avut Marușca și Nastea de la [...] Ștefan voievod cel Bătrân. Boianul se împarte în trei părți : partea de jos urmașilor lui Dobrul ; cea de mijloc urmașilor lui Burlă ; cea de sus urmașilor lui Nastea (Stârceștilor)²³.

În textele de mai sus am subliniat pasajele în care apar nedumeririle semnalate de Costăchescu cât și acele decurgând din folosirea greșită a termenilor „nepoți“ în loc de „strănepoți“, „strănepoți“ în loc de „răstrănepoți“ și „veri“ fără discriminare de grad.

Spre a le putea lămuri, am întocmit, după metoda descrisă mai sus, tabelul grafic, cronologic, pentru primele 6 generații în care apar. În el, am unit prin linii pline toate persoanele citate în acte *expressis verbis* ca părinți și copii ; prin linii punctate toate filierele menționate cu omisiuni (nepoții, strănepoții). Totodată, am avut grijă să trecem fiecare persoană în coloana generației din care am considerat că a făcut parte, judecând după data apariției, după vârstă în funcție de dregătorie, sau după contemporaneitate cu alte persoane, despre care știm când au trăit.

În fine, în baza computării pe coloane a tuturor datelor oferite de diversele acte cercetate, am dedus în concluzie spița celor șase generații din neamul Tăbuci de la Boian, astfel cum se află în recapitulatia de la sfârșitul tabelului [2].

Din ea se vede că :

a) Tăbuci cel Bătrân va fi trăit, ca contemporan al descălecării, prin 1320—1380 ; el nu apare personal în nici un document ;

b) Pătrașco Tăbuci de la Boian este fiul celui de mai sus și va fi trăit între 1350 și 1410. El pare să fie acel „pan Tobuci“ apărând în divan între 1407 și 1415, ca om matur, întrucât apar și copiii lui în 1407 martie 8 ; totodată, nu prea bătrân, întrucât îl vedem funcționând ca hotarnic la 3 aprilie 1412 ;

c) Olena este fiica lui și nepoata lui Tăbuci cel Bătrân ; ea a avut trei copii care își împart Boianul : Pătrașco care ia 1/3 de sus ; Nastea care ia 1/3 de mijloc și Marușca care ia 1/3 de jos ;

²² *Ibidem*, vol. II, p. 133.

²³ *Ibidem*, p. 136.

d) există doi „Pătrașco“ și anume : *Pătrașco fiul lui Tăbuci cel Bătrân* și tatăl Olenei, care va fi trăit după cum s-a spus între 1350 și 1410, și *Pătrașco fiul Olenei* și tatăl Nastei, care a trăit pe la 1410—1470. Primul avea uric pe Boian de la Alexandru cel Bun ; al doilea, ca și surorile sale Nastea și Marușca, aveau uric de la Ștefan cel Mare (vezi actele 1528 aprilie 8 și 1560 aprilie 3) ;

e) la fel, avem două „Nastea“, și anume : *Nastea fiica Olenei* și soră cu Marușca și Pătrașco, care a trăit pe la 1410—1470 și era mama lui Burlă cel Bătrân ; și *Nastea fiica lui Pătrașco*, nepoata Olenei, mama Stărceștilor care a trăit pe la 1440—1500 ;

f) *Marușca* era mama marelui logofăt Ion Dobrul și a trăit tot între 1410 și 1470. Or, întrucât știm că Dobrul era frate cu Fedco Starostescul²⁴, ambii fiii lui Mihul Starostici, înseamnă că Marușca era soția acestuia. Aceasta explică deseale vânzări, schimburi și procese ce au urmat între urmașii celor trei frați : Nastea, Pătrașco și Marușca, adică între Burlești, Stărcești și Starostești (Prăjești)²⁵.

Nu am putut stabili cine era soțul Olenei.

Am căutat să arăt în acest studiu importanța folosirii sistematice a documentelor interne — considerate până acūm de interes particular — în istoriografia românească și în special a celei privind Moldova. Am arătat că o asemenea străduință implică inevitabil concursul disciplinei genealogice. În primul rând, pentru identificarea personajelor apărând în documente, spre a asigura, pe această cale, situarea evenimentelor relatate în cadrul lor adevărat și astfel interpretarea lor corectă. În al doilea rând, pentru stabilirea legăturilor de familie din sânul păturii conducătoare, spre a putea înțelege și aprecia corect substratul multor momente și evenimente istorice.

Mai rămâne să observăm că, și pentru o asemenea cercetare genealogică, documentele interne, particulare, constituie principalul, dacă nu chiar unicul, nostru izvor de informații. Într-adevăr, nu trebuie pierdut din vedere că — în lipsa numelor de familie (care apar de abia pe la sfârșitul veacului al XVII-lea) în lipsa oricăror acte oficiale de stare civilă, fie laice, fie canonic, în lipsa unor titluri sau dregătorii ereditare, a unor inscripții oficiale de înobilare, a unor embleme sau blazoane heraldice, în lipsa privilegiului de primogenitură, care ar fi putut întârzia fărâmițarea proprietății feudale și ar fi legat nume de familii de anumite fiefuri, pe scurt : în lipsa oricăror date genealogice oficiale cât și a oricăror insigne evidente ale unui rang social deosebit, — *uricele de danie*, de „miluire“ domnească pentru slujba credincioasă a „moșului-viteaz“, apoi cele de întărire a ocinei în mâinile urmașilor lui, sau de întărire a vânzărilor, schimburilor sau împărțelilor intervenite între ei în decursul generațiilor, *constituie singurele indicatoare în călea genea-*

²⁴ I. C. Miculescu-Prăjescu, *Obârșia unei familii din Moldova*, extras p. 5 ; *Boieri moldoveni din veacul al XV-lea*, în „Revista Istorică Română“, VIII, 1938, p. 176—178.

²⁵ *DIR*, veac XVI, A. Moldova, vol. 1, p. 216 ; p. 292 ; veac XVI, A. Moldova, vol. III, p. 118 ; Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XIX, p. 114 ; *DIR*, veac XVII, A. Moldova vol. 1, p. 171 ; vol. III, p. 209 ; T. Bălan, *Documente bucovinene*, vol. I, p. 138, 152, 171, 204.

TABEL RECAPITULATIV

Data actelor:	1320-1380	1350-1410	1380-1440	1410-1470	1440-1500	1470-1530
1523 ian. 4		Tăbuci din Boian	Olena	Dobrul	{ Bărlă Zoica Sima Ivanco
1528 apr. 8	Tăbuci	Pătrașco	Nastea	{ Ion Stărcea Mihul Fedca Ivanco pisar (vâr)
1560 mart. 27	Tăbuci cel Bătrân	Olena	{ Marușca Nastea	Dobrul	{ Ion Stărcea Mihul Fedca Ivanco Dumitru Zoica Burlă cel Bătrân
1560 apr. 3	Tăbuci cel Bătrân	Olena	{ Pătrașco Marușca Nastea	Nastea Dobrul	{ Ion Stărcea Mihul Fedca Ivanco Dumitru Zoica Burlă
1579 aug. 19					Bărlă cel Bătrân	Zoica
RECAPITULAȚIE						
	Tăbuci cel Bătrân	Pătrașco Tăbuci din Boian în divan 1407-1415	Olena	{ Pătrașco Marușca Nastea	Nastea Dobrul Bărlă cel Bătrân	{ Ion Stărcea Mihul Fedca Ivanco Dumitru Bărlă Zoica Sima

gîstului pornit în lămurirea spiței unui neam, cât și singurele dovezi ale „boieriei“ acestuia.

Asemenea urice erau de fapt mai puțin de natură unor acte de proprietate (sau de dispoziție a proprietății) în sensul dreptului roman, cât pacte bilaterale prin care se confereau anumite privilegii feudale în schimbul anumitor obligațiuni, în special militare. Așa se explică și desele întăriri ce urmau daniei originale, și anume de câte ori interveneau schimbări în componența părților contractante, cât și acele confiscări de ocine în cazuri de „hiclenie“, când una din părți nu-și ținușe angajamentul. Ele confereau beneficiarului, odată cu stăpânirea satului, cu vecinii săi, și calitatea de „boieri“. Ele ne explică, în ansamblul lor, atât formarea proprietății funciare, cât și formarea nobilimii de țară, și anume ca urmare firească a unei „descălecări“.

În aceste condiții, se poate spune că *documentele interne, particulare, ne oferă astăzi singura sursă sigură de informații genealogice; tot ele, și numai ele, constituiau pe timpuri dovada „boieriei“.* În genealogia vechilor familii moldovenești, ele țin loc de titluri, coroane și blazoane ²⁶.

²⁶ Facem abstracție aici de innobilări mai recente, din sorginte străină (poloneze, austriece, papale etc.).

[1] Între timp, aceste fișe au fost publicate, în două volume, ambele îngrijite de I. Caproșu: *Indicele numelor de locuri* (1990, 299 p.) și *Indicele numelor de persoane* (1995, 794 p.).

[2] Cu privire la aceeași descendență, v., în acest volum, p. 66 și anexa 1.

DAN PLEȘA

IMPORTANȚA STUDIILOR GENEALOGICE PENTRU ISTORIA ȚĂRII ROMÂNEȘTI *

(mai ales cu referire la veacurile XV--XVI)

Considerată până nu de mult ca o disciplină cu totul secundară a istoriei și ca atare interesând doar un număr foarte restrâns de specialiști, genealogia se dovedește astăzi a fi, pentru istoria Țării Românești, o adevărată cheie de boltă, fără de care multe evenimente, unele chiar capitale, nu pot fi nici explicate, nici măcar bine cunoscute.

Căci peste tot istoria a fost și continuă a fi plămădită de oameni și ca atare pasiunile, interesele și năzuințele lor sunt acelea care-i înrăuresc și îi hotărăsc cursul.

Acest lucru este cu atât mai valabil pentru Țările Române, unde sistemul ereditaro-electiv de succesiune la Scaun și faptul că domnul nu era decât exponentul clasei stăpânitoare, sporeau importanța legăturilor de familie și a celor afective dintre boieri și domni sau pretenedenți și unde conjuncturile de moment, datorate situației lor geografice, apăsau greu în cumpăna intereselor.

În paginile ce urmează, voi pune accentul mai ales asupra rolului precumpănitor al genealogiei în studiul istoriei politice, domeniu în care ea a fost până acum prea puțin folosită, dar nu voi neglija nici extrem de importanta ei contribuție în celelalte ramuri: socială, economică și culturală.

O bună înțelegere a istoriei noastre medievale — și prin evul mediu înțelegem aici perioada mergând până la jumătatea veacului XVII — nu poate fi concepută fără cunoașterea genealogiei celor care au cârmuit destinele țării în acele vremuri și care de nenumărate ori i-au făcut istoria cu sângele lor.

Pentru această cunoaștere, însă, izvoarele sunt foarte puține, cele narative lipsind aproape cu desăvârșire iar cronicile ce ni s-au păstrat nu conțin, în general, pentru veacurile XIV—XV, decât o cronologie domnească fantezistă și o confuză înșirare de evenimente asupra cărora nici izvoarele externe — când le consemnează — nu sunt, uneori, mai explicite. Mai complete și mai exacte pentru secolele următoare, aceste cronici rămân, însă, tot atât de sărace în informații asupra personajelor pe care le citează.

* Comunicare prezentată în ședința din 7 decembrie 1971 a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga” din București.

La aceste lipsuri, se mai adaugă și faptul că, până de curând, și numărul de documente interne cunoscute a fost foarte restrâns, ceea ce a lipsit istoriografia noastră de sursa ei de informații cea mai bogată.

Adâncirea și sistematizarea studiilor asupra tuturor aspectelor trecutului nostru au fost ușurate prin publicarea fondului de documente medievale. Câmpul cercetărilor genealogice a putut fi și el mult lărgit, mai ales pentru veacurile XVI—XVII. Progresele realizate sunt considerabile, căci pe lângă îndreptarea a numeroase erori și interpretări, s-au putut aduce și foarte multe completări.

Au ieșit, astfel, la iveală multe neamuri a căror existență nici nu era bănuită, cu toată importanța lor și a rolului jucat de membrii lor. Este grăitor, în această privință, cazul boierilor din Hotărani (Romanai) și al celor din Izvoranii de Muscel — aceștia din urmă poate chiar coborători din vechii voievozi de la Argeș.

Prin identitatea stăpânilor și repetarea numelor la diferite generații, s-a putut adeseori stabili, pentru unele familii, o vechime mult mai mare decât cea crezută până acum. Astfel, marele neam al boierilor din Șuici, din Loviștea argeșeană, pentru care nu erau cunoscute documente mai vechi de 1508, a putut fi urmărit până în vremea lui Mircea cel Mare.

În alte cazuri, aceleași criterii au permis descoperirea unei origini comune a multor familii socotite până acum ca distincte din cauza numelor diferite pe care le purtau, adoptate fiind după una sau chiar mai multe din moșiile stăpânite de ramura respectivă.

Între altele, este cazul Hotărânilor și Izvorânilor citați mai sus, dar și mai izbitor este cel oferit de Craiovești, Florești și Durducești, care toți se trag pe cale bărbătească sau femeiască din Vâlsan al Florei, boierul din sfaturile lui Vlad Dracul și stăpân al unui imens domeniu în Gorj și Mehedinți, pe care mai târziu îl găsim împărțit între diferiți urmași ai acelor familii.

Nici casa domnească nu a rămas străină de progresele realizate, genealogia ei putând fi mult îmbunătățită și completată, limpezindu-se totodată și multe nedumeriri. Astfel, originea olteană a dinastiei basarabești, admisă până acum doar ca o discutabilă posibilitate, și deci descendența ei din voievozii Litovoi I de la 1247 — acesta poate înrudit cu ilustra dinastie sârbă Nemanja — și Litovoi II și Bărbat de la 1276—1282, poate fi azi considerată ca sigură.

Pe de altă parte, numeroase filiații domnești ilegiteime au putut fi lămurite prin identificarea mamelor voievozilor respectivi, ceea ce a dus la revizuirea unor interpretări greșite asupra unora dintre domnii cei mai însemnați ai Țării Românești: Neagoe Basarab și Mihai Viteazul. Mai mult, genealogia a permis scoaterea în evidență a unui principiu imuabil al orânduirii medievale din Țara Românească, adică acela că aici numai „osul domnesc“ putea urca treptele scaunului.

Nu mă voi întinde asupra acestui punct pe care l-am expus pe larg în două studii recente¹. Mulțumindu-mă să subliniez încă o dată faptul

¹ Cf. Dan Pleșia, *Neagoe Basarab. Originea, familia și o scurtă privire asupra politicii Țării Românești la începutul veacului al XVI-lea*, în „Valachica“, Târgoviște, 1969, p. 45—60 (I) și în „Studia Valachica“, Târgoviște, 1970, p. 113—141 (II); George D. Florescu, Dan Pleșia, *Mihai Viteazul — urmaș al împăraților bizantini*, în „Scripta Valachica“, Târgoviște, 1973, p. 131—161.

semnificativ că, până târziu, domnii numiți de Poartă în Țara Românească erau ori foști domni ai Moldovei (Gheorghe Ghica, Duca, Nicolae Mavrocordat, Mihai Racoviță) ori fii de domn (Alexandru cel Rău, Ștefan Surdul, Alexandru Ilias, Leon Tomșa).

Tot cercetările genealogice au permis stabilirea descendenței prin femei din familia domnească — atât de importantă sub aspect politic — a multor neamuri, explicându-se astfel și calificativul des întâlnit „din casa domniei sale“.

Tot ele au scos din anonim numeroase personaje de prim plan, care în majoritatea izvoarelor nu erau indicate decât prin numele lor mic și eventual dregătoria deținută. Identificarea neamului lor a permis stabilirea legăturilor lor cu casa domnească sau celor ale diferitelor familii între ele.

Prin aceasta, multe evenimente capitale au apărut într-o lumină nouă iar altele au căpătat o explicație nebănuită.

Cît de importantă este genealogia pentru istoria Țării Românești reiese izbitor din compararea cunoștințelor noastre despre veacurile XV — pentru care știrile sunt confuze și documentele rare — și XVI, când abundența informațiilor documentare permite o mai bună identificare a personajilor.

Câte probleme de cea mai mare importanță pentru istoria politică au rămas nerezolvate pentru veacul XV — și când spunem *probleme* nu ne referim la *evenimente*, ci la *cauzele* lor — și pe care numai genealogia le-ar putea lămuri! Să ne gândim doar la marele pas înainte ce s-ar face dacă s-ar cunoaște motivele cărora se datorează marcată preferință față de fiii lui Dan II vădită de Iancu de Hunedoara, care a mers până la uciderea statornicului său aliat Vlad Dracul, sau dacă am ști după ce criterii erau alcătuite facțiunile boierești care sprijineau pe unul sau altul din domni sau pretendenți.

În schimb, pentru veacul următor cercetările genealogice au permis punerea în evidență a firului conducător al politicii Țării Românești în noua situație creată prin ruperea echilibrului de forțe la Dunăre și prin consolidarea puterii otomane în această regiune. Se poate astăzi dovedi limpede că, departe de a fi fost succesiunea eteroclită de lupte pentru domnie provocate de ambițiile pretendenților și de diverse „coterii“ boierești, marea majoritate a turburărilor interne din acel secol au fost rezultatul eforturilor țării întru apărarea drepturilor și libertăților ei, din ce în ce mai încălcate de puterea suzerană.

Tot genealogia arată că exponenții țării în această luptă, cei în jurul cărora s-au polarizat toate energiile, au fost neîntrerupt urmașii lui Radu cel Mare, dintre care ori de câte ori a putut, țara și-a ales sau și-a cerut domnul (cu excepția notorie a lui Mircea III zis Ciobanul). De aceea, mai ales începând din 1522, când Radu de la Afumați a fost grabnic ales domn spre a face față pretențiilor lui Mehmet Beiul, pașă de Nicopole, și până în 1593, când după decenii de umiliri și suferințe cel care va deveni Mihai Viteazul urca treptele scaunului, istoria veacului XVI nu a fost decât o luptă neîncetată în favoarea descendenților lui Radu cel Mare.

De altfel, era și normal să fie așa, căci dintre toți membrii diferitelor ramuri basarabești care mai dăinuiau, numai urmașii aceluia domn —

legitimi sau ilegitimi — erau mai toți născuți, crescuți și căsătoriți în țară. Ei îi puteau, deci, cunoaște păsurile și se puteau identifica cu năzuințele ei. În plus, ei se înrudeau cu numeroase neamuri băștinașe care veneau să întărească rândurile partizanilor lor. Astfel s-a încheșat partida pe care am putea-o numi „de țară“ și care poate fi identificată încă din domnia lui Vlad Călugărul. Și aici genealogia ilustrează un aspect care, cu toată deosebita sa importanță, a fost aproape complet neglijat, și anume permanența, în cadrul acestei partide, în tot cursul veacului, a aceluiași mari familii feudale. Acest fenomen, propriu Țării Românești, nu pare a fi existat în Moldova.

În afara acestor aspecte de ordin general, genealogia a ajutat, dacă nu a fost chiar singura care a permis lămurirea cauzelor reale a numeroase alte episoade : răscoale boierești sau ucideri în masă.

Voi da aici doar două exemple : răscoala zisă a marelui ban Șerban din Izvorani, din 1539 împotriva lui Radu vodă Paisie, cu consecințe atât de nefaste pentru țară, și masacrul boierilor din 4 septembrie 1568, pus la cale de Alexandru III Mircea.

Răscoala, care aparent nu era cu nimic justificată, rămăsese una din enigmele istoriei noastre. Stabilirea originii protagoniștilor a dus, însă, la surprinzătoarea concluzie că ea a fost în primul rând rezultatul unui conflict de familie în care era implicată și casa domnească. Timpul nu-mi permite să intru acum în amănunte, pe care le rezerv pentru o comunicare viitoare². Mă voi mărgini deocamdată a arăta că mai toți răsculații erau îndeaproape înrudiți cu neamul Floreștilor de Răstoaca, din care făceau parte în acel moment, între alții, bătrânul vornic Drăghici și copiii săi, Stroe mare paharnic și Maria. Aceasta este mama lui Radu clucerul Florescu, prietenul lui Mihai Viteazul și care, după cum reiese limpede din documentele de mai târziu, era îndeaproape înrudit cu Petru vodă Cercel, fiul lui Pătrașcu cel Bun. Dar, după cum se știe îndeobște, identitatea tatălui lui Radu Florescu rămăsese învăluită în cel mai desăvârșit mister. Or, coroborarea tuturor acestor date impune concluzia că Radu Florescu a fost rodul unei legături dintre Maria din Florești și fiul lui Radu vodă Paisie, Pătrașcu, care după cum voi căuta să dovedesc altă dată trebuie să fie identic cu Marcu, atât de des citat în scrisorile lui Radu Paisie către brașoveni.

Din motive necunoscute, căsătoria ce se impunea de reparație, și pe care Floreștii erau în drept să o pretindă, nu a avut loc și răscoala a izbucnit spre a răzbuna jignirea. De altfel, după cum arată și evenimentele ulterioare, sufletul ei nu a fost Șerban banul din Izvorani ci vărul său Stroe paharnicul din Florești, cunoscut și cronicarilor sub porecla „Pribeagul“. La răscoală s-au alăturat, apoi, și cei care avuseseră de suferit de la Radu Paisie, adică fiii lui Tudor logofătul din Drăgoiești și ai lui Toma banul din Pietroșani, ambii decapitați în 1526.

De asemeni, asasinarea în masă a frunțașilor boierimii la numai câteva luni de la înscăunarea lui Alexandru Mircea — primită, spun docu-

² A fost prezentată în ședința din 5 iulie 1973 a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga“ din București și publicată — sub titlul : *Răscoala din 1539, a lui „Șerban banul“, în lumina genealogiei* — într-una din broșurile seriei „Documente noi descoperite și informații arheologice“, București, 1980, p. 55—60 (text multigrafat).

mentele, cu mare ușurare de toată boierimea — nu-și găsește explicația decât odată cu stabilirea originii celor uciși. Căci toți aparțineau partidei pământene de care vorbeam mai sus, foarte mulți erau înrudiți, prin sânge sau alianță, cu sireaua lui Radu cel Mare (Cocorăștii, Bengesții, Drăgoeștii, Orhoieștii-Bucov), toți luptaseră ani de-a rândul împotriva lui Mircea Ciobanul și a Chiajnei și slujiseră cu credință lui Pătrașcu cel Bun. Uciderea lor înlătura pentru Alexandru Mircea — un înstrăinat numit de Poartă fără asentimentul țării — pericolul potențial reprezentat de partida pământeană, care la orice moment putea să se ridice în sprijinul fiilor lui Pătrașcu cel Bun.

Cele de mai sus dovedesc utilitatea genealogiei în domeniul istoriei politice. Ea este, însă, tot atât de importantă pentru studiul fenomenelor sociale și a unei părți din cele economice. Se poate chiar afirma că evoluția claselor sociale și cea a stăpânirii solului nu pot fi urmărite dacă nu cunoaștem, fie și parțial, genealogia stăpânilor, boieri și în multe cazuri moșneni, iar studierea istoricului moșiilor, adică mersul proprietății, și al marilor domenii nici nu poate fi concepută fără aceste cunoștințe. Exemplul oferit de domeniul Craioveștilor este grăitor în această privință, genealogia familiei dovedind că așa cum ne apare în documentele veacului XVI, el era alcătuit din trei părți distincte: cea *mehedințeană și doljană*, adică vechiul domeniu craiovesc propriu-zis, cea *românească*, aflată exclusiv la urmașii lui Pârvul I vornicul, deoarece provenea din zestrea soției sale Neaga din Hotărani, și cea *din sudul județelor Vlașca și Ilfov*, aflată (cu o singură excepție) la urmașii lui Radu postelnicul, fiind mai mult ca sigur zestrea soției sale Velica din Șitoaie, fiica lui Vințilă Florescu.

Pe de altă parte, faptul că în Țara Românească proprietatea solului era de origine alodială, și doar excepțional donativă, că vastele domenii, constatate în veacurile XV—XVI, *nu puteau fi proaspăt constituite* într-o vreme când dreptul de preempțiune al familiei era strict respectat, îndreptățește convingerea că obârșia lor și a stăpânilor era străveche, pierdută în negura vremurilor, cu mult înainte de întemeiere. Clasa stăpânitoare din Țara Românească, așa cum ne apare în secolele XIV—XV, poate astfel fi legată de acei „majores terrae” olteni, cărora diploma Ioanișilor din 1247 le conferea privilegiul *nobilitar* de a nu putea fi osândiți la moarte decât de suzeran.

Dar structura proprietății funciare era supusă unui proces continuu de transformare. Cercetările genealogice ne permit să urmărim decăderea rând pe rând a vechilor neamuri feudale chiar dintre cele mai mari, pe de o parte ca urmare a fărâmițării moșiilor în lipsa dreptului de primogenitură, pe de altă parte ca urmare a frământărilor politice, a sarcinilor militare și fiscale — de care clasa boierească nu a fost scutită decât târziu — și a daniilor din ce în ce mai numeroase făcute mănăstirilor, care le știrbeau neconținut patrimoniul.

Un exemplu izbitor ni-l oferă urmașii jupânului Bodin, care după lupta de la Cegova (din păcate neidentificată) primise de la Dan II satul Vlădești din Muscel, prin 1600, strănepoții săi, complet sărăciți, *se vindeau rumâni* — împreună cu cei câțiva vecini ce le rămăseseră — lui Tudoran pitarul din Aninoasa.

Pentru a putea rezista, nu exista decât un mijloc : ocuparea unei dregătorii aducătoare de venituri suplimentare și astfel vechea aristocrație teritorială și războinică s-a transformat, treptat, într-o oligarhie de funcțiuni. Procesul, schițat încă de la începutul veacului XVII, era încheiat în al XVIII-lea, când Enăchiță Văcărescu însuși nu se sfia să scrie că l-a miluit vodă cu vistieria cea mare ca să se mai chivernisească. Noua imagine oferită de clasa stăpânitoare a contribuit mult în istoriografia noastră la deformarea realităților istorice.

În încheiere, aș dori să mai amintesc de importanța genealogiei pentru istoria artei și pentru studierea istoricului localităților, sate și orașe, și să menționez și un ultim aspect al acestei importanțe, și anume că genealogia este unul din principalii factori ai cunoașterii istoriei de zi cu zi, „la petite histoire“ cum o numesc francezii. Această istorie de zi cu zi, cu nenumăratele-i întâmplări — fapte de arme, aventuri sentimentale, devotamente, intrigi, judecăți — face farmecul istoriei și contribuie atât de mult la popularizarea ei. La noi ea este prea puțin — am putea spune chiar deloc — cunoscută. Și totuși, ce minunate izvoare de inspirație pentru scriitorii ar putea fi aceste aspecte ale trecutului nostru — cu o singură condiție : respectarea adevărului istoric. Prin folosirea lor s-ar putea naște romane și nuvele istorice și biografii romanțate, de care literatura noastră duce încă atâta lipsă. Să nu uităm că despre Alexandre Dumas se spunea că el este cel care a scris istoria Franței, în timp ce Michelet făcea romane, și că *Zodia Cancerului* sau *Frații Jderi* ai lui Mihail Sadoveanu pot fi socotite ca un model al genului nu numai pentru literatura românească.

Pentru aceasta, însă, este nevoie ca, pe lângă austerele tabele genealogice, să existe și monografiile genealogice bine detaliate și încadrate în contextul istoriei, care să servească drept izvoare de documentare.

Îngăduiți-mi să-mi exprim speranța că, prin constituirea Comisiei noastre, astfel de publicații vor deveni posibile.

ANEXA

Expunere critică și propuneri *

Ne intitulăm Comisia Română de Heraldică, Genealogie și Sigilografie și s-au scurs ani destui de la înființare pentru a ne putea socoti îndeajuns de maturi spre a privi lucrurile în față și a spune adevărul cu privire la activitatea noastră din acest răstimp.

Suntem, zice-se, un organism de cercetare și de popularizare a unor științe categorisite „auxiliare“, dar care pentru istoria noastră prezintă un interes covârșitor. Ne putem, deci, cu drept cuvânt întreba dacă am corespuns pe deplin menirei noastre și rolului ce ne-a fost atribuit de însăși titulatura noastră.

Chestiunea rămâne de dezbătut, căci în activitatea noastră de până acum s-au strecurat destul de multe lipsuri, ce se vor înlăturate, dacă vrem să ne îndeplinim cu adevărat rosturile.

* Comunicare prezentată în ședința din 1 iunie 1983 a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga“ din Bucu-rești.

Prima, și probabil cea mai dureroasă, este că nu dispunem nici până acum de o publicație proprie, dacă nu semestrială măcar anuală. Astfel, se face că am rămas niște iluștri anonimi care — în număr mai mult decât redus — se adună periodic spre a citi câte un text, care apoi rămâne pe veci îngropat în arhiva Comisiei, oricât va fi fost de important subiectul tratat. În acest fel, contribuția noastră la progresul istoriografiei este egală cu zero.

Tematica noastră suferă și ea de numeroase lipsuri. Dacă sigilografia a cunoscut o activitate mai mult decât utilă, grație în special strădaniilor colegei noastre, d-na Maria Dogaru, nu se poate spune același lucru despre celelalte două discipline, heraldica și mai cu seamă genealogia.

Heraldica a fost, într-adevăr, mai favorizată, poate datorită faptului că este mai atrăgătoare, că nu necesită cercetări atât de vaste și că materialul respectiv este, în bună măsură, mai accesibil. Au fost publicate lucrări și prezentate multe comunicări de mare interes, care însă au rămas și ele uitate în aceeași arhivă. Aceeași soartă a avut și *Armorialul Moldovei*, opera regretatului nostru coleg Traian Larionescu.

Dar ceea ce s-a făcut este mult prea puțin față de ceea ce a rămas. Iată, de pildă, pentru Țara Românească o serie de probleme esențiale ce ar trebui lămurite. Materialul respectiv există și ar putea fi obținut pe cale oficială.

1. Este, întâi, problema înnobilării boierilor pribegi cu Radu vodă Șerban după 1611, înnobilare pe care o lasă bănuită atât factura unor steme (Oancea de Cuștiureni, Papa de Greci), cât și mențiunea dintr-o scrisoare din 1614, că zișii boieri „așteaptă scrisorile de la împăratul“.

2. O ipoteză asemănătoare se pune și pentru boierii olteni consilieri imperiali din vremea ocupației austriece a Olteniei. Este greu de crezut că doar Grigore Vlasto sau niște mici boiernași ca Sănățeștii se vor fi bucurat atunci de favoarea imperială, ceilalți, toți de vază — Bengăștii, Brăiloi, Obedenii, Otetelișenii, Știrbeii (Ilie) — rămânând pe dinafară.

3. Evoluția și modificările intervenite în unele steme în decursul timpului vor putea, de asemenea, forma obiectul unui studiu. Spre pildă, voi cita stemele Băleanu și Greceanu, subiect pe care-l cunoaște prea bine unul din colegii noștri.

4. Privitor tot la Țara Românească, mai menționez că numeroase documente — în special zapise — din veacurile XVII și XVIII poartă pe cețile heraldice personale ale martorilor. Detectarea și adunarea lor ar putea servi ca bază pentru alcătuirea unui viitor armorial al Țării Românești.

5. Heraldica ardeleană ne oferă și ea un câmp nelimitat de cercetări. Cred inutil să mai insist asupra importanței ei, mai ales că pe lângă interesul heraldic propriu-zis, ea ne poate furniza argumente hotărâtoare în anumite dispute de ordin național. Personal, intenționez să abordez acest domeniu la toamnă printr-un studiu intitulat *Caracteristici și ciudățenii ale heraldicii ardelenne*.

Bineînțeles că pentru aceste studii este nevoie de o activitate susținută de cercetare și de foarte multă inițiativă și pasiune. Materialul necesar există. Dar cine s-a gândit să meargă la originalele documentelor Țării Românești, măcar la cele publicate deja, sau pentru Transilvania la Baia Mare, unde din strădania localnicilor a fost adunat un fond impre-

sionant de acte privitoare la familiile maramureșene, sau la Cluj unde există un fond special de diplome (cu excepția d-nei Maria Dogaru și a d-lui Adrian Andrei Rusu), sau încă la atât de prețiosul *Liber Regius*, din care o parte s-ar afla la Alba-Iulia.

În schimb, au fost prezentate aici comunicări despre herburile polone, germane, rusești și chiar despre vignetele heraldice ale unor societăți de... oenologi din Germania !

Trecând acum la genealogie, mărturisesc încă o dată că o consider *cea mai vitregită și mai rămasă în urmă*. Și aceasta în ciuda faptului că este *cea mai legată de istorie, prin numeroasele sale implicații de ordin politic, social și al proprietății*.

Ca atare, în genealogie a rămas cel mai mult de făcut, subiectele de tratat fiind de altfel dintre cele mai frumoase. Astfel, pentru Țara Românească și Moldova :

- rolul marilor familii în viața și evenimentele politice ;
- cu privire la evoluția socială, fenomenele care au dus la sărăcirea și uneori la completa decădere a majorității vechilor familii, precum și motivele pentru care doar un număr foarte restrâns dintre ele au reușit să se mențină pe primul plan până în veacul trecut ;
- prevederile Reformei lui Constantin Mavrocordat și transformările ulterioare ale orânduirii boierești ¹ ;
- prevederile Regulamentului Organic ¹ ;
- boierii de neam (asupra celor din Țara Românească pregătesc un studiu pentru la toamnă) ¹ ;
- pătrunderea elementelor străine în rândurile boierimii ;
- înlăturarea pe baze documentare a legendelor privind originea unor familii ;
- stabilirea genealogiei unor personaje provenite din toate păturile sociale, care au jucat un rol de seamă în viața politică, culturală, economică, etc., în veacul trecut ;
- stabilirea originii exacte a unora dintre principalele familii boierești, care din lipsă de documente a fost amarnic încurcată de vechii genealogiști (de pildă Bălenii) ;
- rectificarea erorilor privind unele filiații, ca de pildă cea a Brâncovenilor în veacul XVI la I. C. Filitti.

Pentru Ardeal, problemele sunt pe atât de complexe și încălcite, pe cât sunt de importante pentru întreaga viață românească din acea provincie.

Originile și vechimea nobilimii feudale românești, problema încă atât de încălțită a voievozilor, înobilările din veacurile XVI—XIX, formează doar o parte din domeniile de cercetat, dacă dorim ca această Comisie să-și îndeplinească cu adevărat misiunea ².

¹ Lipsă completată de mine în 1987, vezi studiul intitulat : *Statutul boierimii și evoluția boierilor de la Reforma lui Constantin Mavrocordat și până la desființarea rangurilor și privilegiilor în 1858* [în „Arhiva Genealogică”, I (VI), 1994, nr. 3—4, p.169—183. — n. red.].

² Lipsă, de asemenea, în parte completată prin studiul meu *La noblesse roumaine de Transilvanie*, apărut în „Revue Romaine d'Histoire”, No. 3/1987 [Ulterior, a apărut și cartea lui Ioan Aurel Pop, *Instituții medievale românești. Adu-nările cneziale și nobilitare (boierești) din Transilvania în secolele XIV—XVI*, Cluj-Napoca, 1991].

MIHAI-RAZVAN UNGUREANU

INSEMNĂRI DE TAINĂ PENTRU CATEVA GENEALOGII MOLDOVENEȘTI (I) *

Importanța dosarelor de divorț în studierea climatului social sau a mentalităților unei epoci nu are nevoie de argumentație. Este de la sine înțeles că, o dată descifrate în funcție de interesul genealogistului, spițele capătă adăugiri și, de cele mai multe ori, suportă modificări substanțiale; surprizele abundă, îndeosebi datorită faptului că explorarea fondurilor specifice abia începe¹. Despărțirile sunt relativ frecvente — nu ne putem pronunța încă asupra unei distribuții statistice în funcție de pătura socială. Dar se știe prea bine că familia primei jumătăți de secol XIX acuză lipsa de coeziune și, implicit, relaxarea moravurilor, în ciuda prevederilor severe ale Codului Callimachi sau ale praxilelor ortodoxe. Din mulțimea de martori ai „decăderii morale“ am ales, pentru plasticitate, pe consulul francez Lagan care, la 1828, într-un raport către ministerul parizian de resort, preciza clar: „La dépravation des mœurs ne saurait être plus grande que dans ce coin de l'Europe [...]. Les femmes [...] à peine mariées, c'est-à-dire libres, elles se laissent aller, pour la plupart, à leurs mauvais penchants, prodiguent leur faveur et ne se distinguent, à bien dire, que par le mal qu'elles ne font pas. Sans tendresse pour leurs enfants, elles n'ont ordinairement aucun attachement pour leurs maris. Aussi les divorces sont-ils très communs. Le plus léger prétexte suffit pour convoler à un second et troisième mariage“². Această descriere, integral validată — în termenii comportamentului social — de documentele istorice, consună perfect cu remarca, de-un stoicism încruntat, a lui Constantin Sion: „Bună faptă este a se căsători cineva, creștinească și după lege, dar și amar pahar! Pe copiii miei nu-i îndemn a face pasul meu în aceasta. Trăiască în burlăcie, că mai bine vor nimeri în vremea

* Concluziile studiului au fost făcute publice mai întâi în conferința intitulată *Insemnări de taină pentru unele genealogii moldovenești*, prezentată în ședința ordinară a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie — Filiala Iași, din 13 decembrie 1994.

¹ Vezi, de exemplu, excelentul studiu al Violetei Barbu, „*Ceea ce Dumnezeu a unit, omul să nu despartă*“. *Studiu asupra divorțului în Țara Românească în perioada 1780—1850 în RI*, III, 1992, 11—12, p. 1143—1155.

² Cf. Maria Holban, *Un raport francez despre Moldova (1828) al consulului Lagan în BCIR*, IX, 1930, p. 177—178.

viețuirii după împrejurările vremilor de astăzi¹⁴³. Putem bănuși de ce o asemenea sursă de informații genealogice — cum este arhiva Dicasteriei mitropolitane — ne rezervă spectaculoase descoperiri: istoria privată nu are loc în paginile memorialelor de neam. Cu cât este mai încurcată sau mai... rușinoasă, cu atât „se ascunde” mai tare, dispărând, uneori chiar și pentru o sumă bună de ani, din fața cercetătorului. Episoadele suspecte de a crea faimă proastă — în special aici, în Levant, unde statura morală, cu toată aparența și falsitatea ei, întrece în importanță calitatea caracterului sau a minții — au fost condamnate, explicit sau nu, la *damnatio memoriae*. Singură arhiva instituției ecleziastice, intangibilă pentru indivizi, a rămas sursa valabilă astăzi; faptul că dosarele îngemănează pledoariile, probele, cererile ambelor părți ne ferește de interpretări unilaterale și de verdicte pripite.

1. Revenim, folosindu-ne de prilejul oferit de arhivele mitropolitane, la problema originii soției lui Gheorghe Asachi, Elena (Eleonora), născută Tauber (Taiber). Sorgința celei care fusese, mai întâi, consoarta unui oarecare negustor Melirato, a constituit obiectul atenției răutăcioase a lui Constantin Sion, care o încondeiază în *Arhondologia Moldovei*: „o nemțoaică ce era spălătorită la domnița Marghioala Calimah, mama lui Mihai Vodă Sturza, cu care au și fost făcut pe feciorul ce îl are Asachi, roșu ca și Mihai Vodă”⁴. Că paharnicul, din rațiuni personale, ce traduc antipatia în verb vitriolant, a exagerat — este limpede. T. T. Burada, schițându-i biografia, menționează data nașterii (30.10.1789) și-i amintește proveniența: fiică de profesor și de compozitor al capelei împăratului Francisc I, cel căruia îi datorează educația muzicală, împlinită la Dresda și la Viena⁵. În casa vornicului Mihai Sturza ajunge ca guvernantă și ca profesoară de limba germană pentru fiii boierului⁶. După ce și Eugen Lovinescu a confirmat calitățile Elenei Asachi, utilizând biografia semnată de T. T. Burada, dar și documente ulterioare căsătoriei cu învățatul român⁷, nimeni nu s-a mai îndoit asupra exagerării lui Sion⁸.

³ Constantin Sion, însemnări pe un *Ceaslov* din 1836 în „Theodor Codrescu”, IV, 1934, 3, p. 42. Chiar și în mediul ortodox, unde, în circumstanțe bine precizate, este admis, divorțul a constituit prilej de mirare sarcastică a moralistilor de tipul lui Sion. Iată o glosă revelatoare: „Cine-o fi stărnit divorțul, n-o fost om de treabă. De-o frică, de-un necaz, fuge bghiata fimee, da' pe urmă-și trage sama, vine și-și cată de gospodărie” (G. T. Kirileanu, *De la țară*, în *CvL*, XLIV, 1912, p. 2).

⁴ C. Sion, *Arhondologia Moldovei*, ed. Gheorghe Ghibănescu, Iași, 1892, p. 5—6.

⁵ Despre viața Elenei Asachi, v. T. T. Burada, *Schiță biografică: Elena Asachi*, în *CvL*, XXI, 1887, p. 638—641.

⁶ V. și Dr. C. Istrati, *Discurs funebru* (la moartea lui Gh. Asachi), Iassi, 1869; I. Negre, *Gheorghe Asachi. Viața, lucrările, scrierile sale și epoca în care a trăit, 1778—1869*, Piatra, 1882; Th. Codrescu, *Amintiri despre Gheorghe Asachi*, în „Arhiva”, II, 1890—1891, p. 338—344. Pentru presupusa origine a lui Asachi, v. și recenzia făcută de Sever Zotta la Eugen Lovinescu, *Gheorghe Asachi*, în *IN*, fasc. 1, 1921, p. 186—189.

⁷ Eugen Lovinescu, *Gheorghe Asachi. Viața și opera sa*, București, 1927, p. 38—40.

⁸ Fără excepție, după 1927, anul apariției cărții semnate de Eugen Lovinescu, toate *Istoriile* literaturii române reiau caracterizarea pe care o datorăm lui T. T.

Biografia Elenei este, însă, departe de a fi integral clarificată. Când s-a căsătorit cu Gh. Asachi și, dacă a existat un motiv aparent, care a fost acela? Ce a determinat despărțirea de Kiriako Melirato și câți copii a avut ea din prima însoțire? — sunt câteva din întrebările pe care și le-au pus cercetătorii. Eugen Lovinescu, valorificând documente publicate de Gh. Ghibănescu⁹, stabilește, pe baza unui raționament logic, data aproximativă a căsătoriei cu Asachi (1826 sau 1827), precum și statutul copiilor — cu paternitate dubioasă — născuți în ultimii ani ai conviețuirii cu Melirato (până în 1823) și adoptați de scriitor: Dumitru, Glicheria (Hermiona?), Alexandru¹⁰. Să purcedem la inventarierea acestor acte și a altora, la fel de interesante¹¹, ordonându-le după data emiterii lor. Actul original de căsătorie al Elenei cu Cheorghe Asachi nu a ajuns până la noi, însă, la 31 mai 1875, la Iași, Primăria municipiului încheia un proces-verbal destinat să țină loc certificatului de stare civilă. La data menționată, la birouri se prezentase d-na Elena Asachi, pensionară, domiciliată în Iași, în despărțirea III, însoțită de cinci martori. Aceștia din urmă, sub prestare de jurământ, au declarat că mariajul fusese săvârșit la 10 ianuarie 1816, în Mitropolia Moldovei. Tribunalul Județean autentifica documentul la 3 iunie 1875¹².

Însă cele scrise aici contrazic afirmația lui T. T. Burada referitoare la data căsătoriei, stabilită de el pentru anul 1817. Mai târziu, la 28 mai 1826, mitropolitul Veniamin Costachi încredință, prin semnătură și pecete, adevărul stării civile a lui Asachi la 1823, act reprodus și de către E. Lovinescu: „Atâta în vreme a ce au umblat prin străine țări, spre câștigarea învățăturilor sale, cum și după ce s-au înturnat iarăși în patria sa și au locuit aicea, în orașul Iașii, de-a pururea întru buna cuviință petrecând până la 1 noiembrie 1823, când au mers de aicea la Viena, au fost necăsătorit și întru holteie, cum și după a sa purcedere. Și până astăzi neauzind prin nici un chip că s-ar afla însoțit, îi dăm această adevărută, încredințată cu iscălitura și pecetea Mitropoliei noastre”¹³. Iar criticul literar conchidea: „...căsătoria lui Asachi la 1817 devine o imposibilitate”¹⁴. De fapt, unde se găsea Asachi la 1816? Reîntors din Italia în august 1812, pe vremea

Burada. În funcție de autor, de umorile sau spiritul său ludic, numele Elenei este alăturat, pentru culoare și spectacol, explicațiilor date de Constantin Sion în *Arhondologie*, uneori fără a se mai menționa sursa legendei morale. Pentru alte detalii și referințe la activitatea Elenei Asachi, vezi și studiul introductiv semnat de N. A. Ursu la ediția 1973 (București) a *Operele* lui Gh. Asachi.

⁹ În *IN*, fasc. 3, 1923, p. 131—132.

¹⁰ E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 39—40.

¹¹ Pentru alte documente referitoare la Gh. Asachi, v. și Gh. Ungureanu, D. Ivănescu, V. Isac (ed.), *Documente*, I, București, 1973, p. 68—82; Gh. Ungureanu, *Gh. Asachi*, în *RA*, VI, 1963, 2; Ad. Pricop, *Gh. Asachi. Documente*, în „Cronica”, IV, 1969, 51 (decembrie 1969).

¹² Martorii sunt: Nicolae Lelescu (70 ani; n. 1805), Iancu Leonescu (71 ani; n. 1804), Vasile Chiriac (67 ani; n. 1808), Ioan Darie (68 ani; n. 1807), Vasile Ioan (58 ani; n. 1817). V. ASI, *Documente*, 551/62 (rezumat în Gh. Ungureanu, *Figuri de arhiviști români: Gh. Asachi, 1788—1869*, București, 1969, doc. 139, p. 256).

¹³ În E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 39 (și în Hurmuzaki, X, p. 598).

¹⁴ *Ibidem*.

lui Scarlat Callimachi, primește aproape imediat postul de referendar al Departamentului Treburilor Străine (probabil prin februarie 1813)¹⁵. În 1816 i se juca, în casele hatmanului Costachi Ghica, traducerea lui *Mirtii și Chloe* (Gessner-Florian)¹⁶. Cum nu avem știri privitoare la o eventuală deplasare la Viena în anii aceștia (părăsește Moldova numai în vremea răzmeriței din 1821—22, preferând exilul în Basarabia) și nici referințe serioase despre cunoștința cu Elena Tauber, trebuie să credem, deocamdată, că actul încheiat în iunie 1875 se bazează pe un fals! Dar constatarea — după cum se va vedea — nu descurcă acest episod biografic.

E. Lovinescu — aminteam — reia piesele de arhivă descoperite de Gh. Ghibănescu. Revenind la vechile inventare, le-am descoperit, în original, incluse în dosarul B. 69/1850 din fondul Dicasteriei mitropolitane a Moldovei. Primul poartă data de 1 iulie 1823 și consemnează înțelegerea dintre Melirato și Elena, cuprinzătoare de situația copiilor; descendenții ei urmau să treacă sub epitropia lui Asachi „în grijă și creștere“, ultimul având dreptul ca, la momentul când formele vor fi fost împlinite, să-i poată adopta și conferi numele lui de familie¹⁷.

Sărim peste timp și aflăm că, în 29 aprilie 1830, Kiriaco Melirato înaintează o jalbă mitropolitului, solicitând desfacerea Elenei de aga Gh. Asachi „supt cuvânt că a lor împreună viețuire ar fi nelegiuită“. Divorțul („despărțirea“) nefiind încă pronunțată¹⁸. Acest act este datat 6 mai 1830 și apare ca ulterior suplicii: el menționează cercetările întreprinse de organele competente, enumerându-le: divorțul a fost făcut „cu formalnică învoire“. După despărțirea de Melirato (căsătoria fusese contractată în rit „ortodox după legiuirile Bisericii Apusului“, deci în rit unit!), ea, probabil catolică, a trecut la ortodoxia pură, devenind Elena, din Eleonora. În consecință, după primirea cererii din partea agăi și a doamnei sale, mitropolitul a purces la noua însoțire, fără să se constate „vreo împiedicare legiuită“. Concluzia: doleanța lui Melirato nu poate fi nicidecum satisfăcută. Martorul divorțului vienez fusese un K. Setéle. „doftor de curtea împărăteștei sale mării Arhiducăi Antonie“ — cum sună în tălmăcirea lui Iordachi Săulescu (2 mai 1830)¹⁹.

În același dosar există, însă, și un al treilea act, neluat în seamă de Gh. Ghibănescu și, implicit, nici de E. Lovinescu. Datat 1 mai 1830 (Iasi), el reprezintă traducerea lui Săulescu a certificatului de „formalnică despărțire“ eliberat de către *K.u.K. Forum Nobilium* din Viena la 23 septembrie 1823. Îl reproducem aici :

¹⁵ V. BAR, *Manuscrise românești*, 3075, p. 1; inscripția olografă reprodusă și în G. Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, BAR 1601—3100, II, București, 1983, p. 449.

¹⁶ Theodor Codrescu, *Uricariul...*, XVI, Iași, 1893, p. 426. Reprezentația se repetă la 1817, în casele vornicului Vasilie Roset. La ASI, *Manuscrise*, 219 conține traducerea și titlul extins (rezumare în Gh. Ungureanu, *op. cit.*, doc. 1, p. 235).

¹⁷ ASI, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, B. 69/1830, f. 1 (grec.) — și nu f. 4, cum se găsește trecut și în *IN*, *loc. cit.*, și în Gh. Ungureanu, *op. cit.*, doc. 4, p. 235.

¹⁸ ASI, *loc. cit.*, f. 3 (și nu f. 2, cum apare la Gh. Ungureanu, *op. cit.*, doc. 7, p. 236). În E. Lovinescu, *op. cit.*, la p. 40.

¹⁹ *Ibidem*; cf. *IN*, *loc. cit.*, p. 132.

„Chesaro-Crăiescul Forum Nobilium din Viena

Chiriac Melirato, supus otomanicesc și neguțătoriu și Eleonora M(elirato), născută Taiber, lăcuind la Vidin no. 614, au a fi înfățoși înaintea giudecătoriei fără întârziere, spre a se trece la protocol a lor *fiitoare*²⁰ dispărtenie de căsătorie și de a se pute înscrie și decretul acestei pricine.

Decretul

Această cerere, împreună cu amândouă mărturiile parohului să se păstreze în arhivă și cerându-se, să se deie de aceste și copii. Iară K.u.K. Forum Nobilium dă voie : ca soții Chiriac Melirato și Eleonora, născută Taiber, în puterea declarației lor înfățoșate la această giudecătorie, să trăiască despărțiți de căsătorie și ca această hotărâre să se facă cunoscută la amândouă părțile prin formalnice decreturi, adăogând și acea condiție ca, întâmplându-să lipsa mijloacelor creșterii copiilor, să fie maica îndatorită a face ocârmuirei îndată cuviincioasă arătare.

De la K.u.K. Forum Nobilium, Viena, 23 sept(embrie), anul 1823.

S-au talmăcit în Iași, la 1 maiu 1830, de Iordachi Seulescu²¹.

Dacă ținem cont că adevărta dată de Veniamin Costachi poartă și viza cancelarului K.u.K. Agenții din Iași, von Liehmann, și a agentului diplomatic Lippa, ca și tcate actele din dosarul de divorț, ajungem firesc la rezultatul lui E. Lovinescu : Elena s-a măritat cu Asachi în 1826 sau 1827, „adoptând și copiii ieșiți legal din căsătoria ei cu Melirato, oricare ar fi fost adevărata lor naștere“²². Ea este sudit austriac la 1826. în mai 28, și încă nebotezată, deci necăsătorită ; mariajul urmează acestei date (prin căsătorie își pierde și apartenența civilă, și religia). De ce, atunci, Elena Asachi, la bătrânețe, se străduia să modifice o istorie clară ?

Până să ne lămurim, să analizăm ultimul text : *K.u.K. Forum Nobilium*, prin chiar statutul său, nu putea judeca decât pricinile în care erau implicate persoane din familii recunoscute ca nobile și care figurau în anuarele editate de oficiile genealogice imperiale (Societatea Genealogică Imperială). Chiriac (Kiriako) Melirato este supus otoman, raia din Vidin, neguțător, deci departe de a avea obârșie aristocratică. Prin eliminare, rezultă că numai Eleonora avea privilegiul de a solicita arbitrajul și obține sentința *Forum Nobilium*-ului imperial, ca descendentă a unei familii cu sânge albastru. Care era aceea, nu știm încă ! Dar acest amănunt — al nobilității Eleonorei Tauber — explică și lesnicioasa intrare în anturajul lui Mihai Sturdza, prea iubitor de ighemo-

²⁰ Așa în text.

²¹ ASI, loc. cit., f. 2 (și nu f. 3, cum apare în rezumatul întocmit de Gh. Ungureanu, op cit., doc. 5, p. 235—236).

²² E. Lovinescu, loc. cit.

nicoane nemțești și încrezător că „ordinea“ se face *deutschweise*, dar și amicitia, transformată în mariaj, a lui Gh. Asachi. Putem presupune că prima căsătorie nu fusese deloc un pas fericit.

Primul motiv pentru care Elena Asachi ar fi recurs la obținerea unei adevărinițe care să certifice o dată timpurie a însoțirii cu Asachi se leagă, în interpretarea noastră, de soarta copiilor Dumitru, Glicheria (Hermiona ?) și Alexandru. Omul de litere a avut ceva de ascuns ; de altfel, nici dosarul nu este complet. Actele enumerate în răspunsul mitropolitului ca piese juridice ale divorțului de Melirato și ale recăsătoririi cu Asachi sunt următoarele : 1) „formalnica învoire“ a despărțirii și 2) hotărârea „cuviincioasei giudecătorii“.

Însă actul de adevărire a botezului ortodox al Elenei lipsește ! Dosarul, în varianta sa integrală, ar fi trebuit să includă o biografie a solicitantei sau măcar înfățișarea motivelor divorțului, în ordine cronologică, fără a se omite, pentru a convinge instanța — locală de această dată — de temeinicia convertirii la ortodoxie. Mai mult chiar, Elena venea dinspre uniatică, care, ca erezie, era considerată de Biserica autohtonă ca fiind incomparabil mai dăunătoare decât catolicismul. Confirmând divorțul și în Moldova, se deschidea drum către a doua căsătorie, dar și către recunoașterea unui statut clar pentru cei trei copii. Ne închipuim — și corespunde unei elementare logici a acțiunii umane — că Elena a preferat încă de atunci, de la 1827, să se știe că progeniturile sunt ortodoxe după tată, fiu de mare ierarh ortodox la rândul său. Astfel, Elena obținea un dublu câștig : copiii recunoscuți și ortodocși (nu mai pot fi revendicați de nimeni altcineva, *y compris Melirato*) și permisiunea botezului ortodox. În ceea ce privește ultimul fapt, zecile de dosare similare văzute de mine m-au convins că simpla menționare a pretextului sentimental, grevat de incompatibilitatea riturilor, nu este suficientă în aplicarea canoanelor. Pentru ca întreaga cateheză și, în fine, botezul, să nu ajungă suspecte de „fățărnicie“, nesinceritate, Biserica cerea și o referință mundană, ca în cazul averii (distributia ei, epitropierea, administrarea etc.) sau al paternității copiilor. Înclin să cred că documentul (documentele) absent(e) descrie(u) în amănunt istoria vieneză a relației dintre Asachi și Eleonora Melirato (încă nu stim ce anume a declanșat divorțul de negustorul din Vidin), agrementată de mărturii și anchete civile sau ecleziastice (parohiale).

Jalba lui Melirato, din aprilie 1830, a fost adresată la momentul când dosarul lui fusese completat. Răspunsul Mitropoliei și prezența celorlalte două hârtii conving cititorul că, într-un târziu, în același an, pricina fusese închisă și procedura împlinită. Dosarul intră la arhiva dicasterială și, după 1822, ajunge în îngrijirea arhiviștilor lui Asachi, numit director al instituției centrale în ianuarie 1832. A „selectat“ oare Asachi scriptele care-l puneau într-o lumină nefavorabilă ? Dacă da, nu a făcut-o suficient de bine ; altfel Elena, în pragul morții, nu s-ar fi pretat la un fals pentru a re-demonstra paternitatea copiilor. Văduva pare să fi dorit, măcar în ultimul ei ceas, ca istoria să consemneze năsterea pruncilor dintr-o legătură consfințită, și nu ca urmare a unui adulter, cauză probabilă a divorțului Tauber—Melirato. Cam tot atunci se

hotăra și soarta averii rămase de la defunctul Gheorghe Asachi (m. 12 noiembrie 1869); clarificarea situației civile a clironomilor o obliga pe Elena să ceară prietenilor vechi legalizarea *ante quem* a căsătoriei, pentru a nu-i lipsi pe descendenți de drepturile cuvenite²³.

Totuși, persistă o nelămurire: în afara lui Dumitru, dispărut curând și neimportant pentru noi, cunoaștem că Hermiona (Glicheria) s-a născut la 16 decembrie 1821²⁴, iar Asachi părăsește Moldova pentru a deveni agent diplomatic la Viena în data de 30 noiembrie 1822. Să o fi cunoscut el mai devreme pe Eleonora Tauber? Sau Hermiona, în ciuda afirmațiilor sale, este rodul altei legături, poate chiar din căsătoria cu Melirato?

Pentru a obține răspunsurile definitive, deși înclinăm să credem că Dumitru, Glicheria și Alexandru sunt copiii nelegitimi ai lui Gheorghe Asachi, mai este nevoie de încă o verigă documentară. Istoria aceasta, încă învăluită în mister, poate, oare, lămurii de ce Asachi, în *Urare la Anul Nou* — publicată în 1856 — scria: „La cii bătrâni, la tineri e iertat a nebuni, / A-nșura-se pe o lună ș-apoi a se dispărți“?

2. Din spițele Bașotă, așa cum le-a redactat Gh. Ghibănescu, nu se desprind amănunte suficiente pentru lămurirea circumstanțelor care au dus la tulburarea definitivă a vieții hatmanului Anastasie Bașotă (22.01.1797—27.12.1869). În *Bașoteștii și Pomârta. Studiu genealogic și istoric* (Iași, 1929) stă scris că Bașotă „fu înlesnit la rădicarea grabnică a treptelor boierilor“ datorită mariajului cu Ecaterina Balș²⁵, contractat înainte de 1825 cu fata lui Grigore Balș și a Anei Mavrocordat,

²³ V. ASI. *Documente*, 551/42 (o scrisoare a Hermionei Quinet din 7 iulie 1873), 551/49 (actul de căsătorie a lui Alexandru Asachi, din 20 mai 1875), 551/62 (certificatul falsificat al Elenei Tauber-Asachi, din 31 mai 1875). V. și ASI, *Tribunalul Județean Iași. Secția III*, dos. 9/1875 (dosarul cuprinde corespondența referitoare la acoperirea datoriilor lui Gheorghe și ale lui Alexandru Asachi din averea lăsată de către defunct).

²⁴ Cel puțin asta afirmă despre sine: cf. Elena Piru, *Hermiona Asachi-Quinet. 150 ani de la naștere*, în „Manuscriptum“, II, 1971, 2. Volumul de *Documente*, I. mai sus citat, publică o mărturie mitricală a datei de naștere a Hermionei, act eliberat de Dicasterie la rugămintea lui Asachi și necesar alcătuirii pașaportului. Conform documentului, Hermiona s-a născut la 1820. la 4 decembrie, din părinții ortodocși Gheorghe și Elena, ultima prezentată ca legiuită soție a postelnicului. Data botezului lipsește, însă știm altceva: ceremonia a fost îndeplinită în paralisul Palatului Domnesc de către iconomul Antonie de la Sf. Gheorghe Lozonschi. Nași: însuși Mihai Sturdza, pe atunci vornic, împreună cu prima soție, Safta Paladi. Martorul, care a și scris adevărul de botez, este iconomul Ioan de la Dicasterie (data redactării: 26 martie 1848). O scurtă discuție este necesară: dacă textul spune adevărul, înseamnă că mariajul era anterior lui 1820, deci înainte ca Asachi să plece la Viena ca agent diplomatic. Chiar și așa, concluzia întărește sensul întrebării din articol: Tauber îl cunoscuse pe moldovean înainte de episodul vienez, într-o împrejurare necunoscută nouă. Dar această constatare nu certifică paternitatea Hermionei, încă nestabilită cu precizie. Să fi dorit Asachi „înfierarea“ copilei chiar și cu prețul falsificării unor acte? Dacă mitrica este reală, atunci ce s-a întâmplat la 1823 între soții Melirato? Deocamdată am stabilit existența unui detaliu suspect; rămâne să vedem unde se ascunde neadevărul! (V. *Documente*, I, doc. 15, p. 78—79).

²⁵ Gh. Ghibănescu, *Bașoteștii și Pomârta. Studiu genealogic și istoric*, Iași, 1920, p. 33.

nepoată a lui Neculai Balș și a Ruxandei Ghica și strănepoată, tot în linie paternă, a marelui logofăt Lupu Balș și a Saftei Cantacuzino²⁶. Din însoțirea Balș—Bașotă au rezultat fetele Sofia și Elena, prima dispărută într-un tragic accident (1849), iar a doua căsătorită cu prințul Gh. Cantacuzino. Ambii copii au avut parte de o educație aleasă — mărturii evidente sunt scrisorile Elenei, despre care vom aminti aici, către tatăl ei²⁷.

Iată, însă, că un dosar de divorț — „Della dum(i)s(ale) hatm(anului) Anastasachi Bașotă cu c(u)c(oana) dum(i)s(ale) Ruxandra, născută Balș“ — complică biografia marelui boier și filantrop²⁸. Cine este Ruxandra ?

Prima piesă reprezintă jalba hatmanului, adresată arhipăstorului Moldovei la 20 februarie 1837 ; bogăția de informații ne obligă la citarea ei integrală :

„Înalt Preosfințiti arhiepăstoriule al Moldavviei, premilostivi stăpâni și obștescule părinti mitropolit,

De prisos socotescu a mă întindi asupra celor ci au cursă între mini și asupra soției meli Roxandrițai, știuti fiind după toată întindirea a Înalt Preosfinției Voastre. Și fiindu că, după atâta *jârțfi și răbdări ci am arătat în curs de șapți ani* (s.n.), n-am putut nici eu, nici îndemnării dohovnicului nostru, nici chiiar sfătuirili Preosfinției Voastri să o aducă în cunoștință, și cunoscându datorile unii soți(i) să pitreacă cu dragosti și blândeță, ci dimpotrivă, îndărăptnicindu-să stăruiești în tot chipul a să dizghina viețuirea cé dintre noi, și fiindu că *șapți luni au trecut din șasă* (sic !) ci ați găsât cu cali Preosfinția Voastră, în cari diastimă di vremi, viindu în sâmtiri și pocăintă, să o priimăscu, și văzându însă că, după anaforaoa Preosfinției Voastre, nici la mănăstiri s-au triimis, nici cu pocăintă s-au arătat. ci mai vârtos prăvindu că dum(nea)ei, după doășprezăci mii lei ci-i dau pi tot anul pentru mărunta sa cheltuială, au cercat acum în urmă a să împrumuta cu una mie galbini, puindu amanet însuș(i) giuvaerurili zăstrei sali, precum să cuprindi în zapisul ce gătisă pentru încredintarea cu iscăliturili dum(n)ilor-sali boierilor post(elni)c Iorgu Ghica și a moșului său, hatm(an) Costachi Balș, supt cuvânt că s(e) nevoiești a-i întrebuința spre dislegarea căsătoriei noastre. cari înscrisu din întâmplari au agiuns în mânăli meli, să-l păstrez ca unu ducument netăgăduit a rălilor dum(i)sali cătră mini plecări.

Îndrăznesc cu umilință a mă ruga ca Preosfinția Voastră să binivroiți a slobozi cartea noastră de dispărțanii și să depozitarisăscu și zăstrea ei, undi să va găsi de cuviință, căci *la mijlocu sânt și copii, mai ales parti femeiască* (s.n.),

²⁶ *Ibidem*, p. 45.

²⁷ *Ibidem*, p. 47. Amănunte întregitoare în *IN*, fasc. 9, 1930, p. 146—147.

²⁸ ASI, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, B. 11/1837.

și necuviințat va fi a să prăpădi starea dum(nea)ei cu desfrânata viață ce păstrează.

Preosfințiți arhipăstoriule și obștescule părinte ! Toate datoriile celi creștinești dispre partea me le-am împlinit cu prisos, fără muștrări de cuget — mucenicu am fost în cursul de atâția ani. Dreptățali meli l-ați cunoscut însuși Preosfinția Voastră ! Viețuirea ei cu mini esti cu neputință, îndărăpnicia ei tot sporești și Sfânta Bisărică, încredințându-să de vinovățâili și nesupunirea ei, prin anafora după canoanili bisăricești au legiuit osânda dum(nea)ei. Însă neviindu dum(nea)ei în cunoștință și nefiindu de acumu înainti nădejdi de a-și veni în sâmtșiri, cu lacrimi fierbinți mă rogu blândeților maicei meli Bisărici ca să mă izbăvască de această mucenii, ce în toati zâlili le tragă, dispărțindu-mă bisăricești spre împăcarea altor mai mari neincuviințări și spre sufleteasca mântuiri a amândurorur părților.

A Înalt Preosfinției Voastri preplecată slugă,
Anastasă Bașotă h(a)tm(an) (m.p.)

Anul 1837
Fevrari 20 zâli
Ieșai²⁹.

Semnatarul amintește de răbdarea pe care ar fi dovedit-o față de comportamentul jumătății sale vreme de șapte ani ; deci o primă datare a căsătoriei ar fi 1837 — 7 = 1830. Aflăm că moșul ei este hatmanul Costache Baș și că, de-a lungul căsniciei, au apărut și copii, „mai ales parti femeiască“ (s.n.). Locuțiunea adverbială are rostul ei : se referă la faptul că, între progenituri, se găsesc și băieți — dispăruți timpuriu — într-un număr inferior fetelor.

Totuși, nu Anastasie Bașotă declanșase procedura divorțului, ci Ruxandra, care se jăluisie mitropolitului cu aproape cinci luni mai devreme, la 3 octombrie 1836. Pentru că suplica probează înalta cultură a consoartei, fiind o adevărată transpunere scriptică a unui „discurs feminin“ (M. Foucault) întocmit după reguli retorice, o reproducem aici :

„Înalt Preosfințate Stăpâne,

Încredințarea ce nemărginită și evlaviia ei au avut în persoana Înalt Preosfințăiei Voastre atât răpăusatul moșul meu, log(o)f(ă)t(u)l Necolae Baș, cât și mutatuț întru vecinica pomnire părintile meu, neprețuit odor și dulce mângâiere moștinitoare în familia noastră, îmi dau îndrăzneală a năvăli la acel liman lin întru care cu siguranție suitorii miei m-au îndreptat a mă năzui întru toate viforile nenorocirilor meli.

De am întârziat, Înalt Preosfințate Stăpâne, a alerga până acum cătră nesfârșitul izvor al părintăștii Voastre bunătăți

²⁹ *Ibidem*, f. 1, 1v.

au fost că mi-am păstrat această adăpostire pentru vremea nefacerii cei mai de pi urmă, ca nu cu o ră întrebuințare bunățăților Voastre să pierd cât de puțin, materialnic sau în gândire, din scutirea și apărarea ce obicinuiți a dărnici cu iubire de oameni neputinței și pătimitoarei nevinovății.

Acum însă, când toate celi lăaturalnice închipuri s-au sfârșit, când răul s-au obrintit și când orizontul nădejților meli s-au închis din toate părțile de pâcla ce ponegrită a diznădăjduirei, acum tocmai, Preosfințate Stăpâne, vin cu cinstire și încredințare să vărs în sânul părintăștii Voastre milosărdii lacrimile ce îndelungatele mele pătimiri le storc cu îmbelșugare din ochii miei fără contenire. Acum tocmai alerg cu mâinile întinsă și ceiu agiutoriu și scăpare din valurile ci mă îngrozăsc și cu pierzarea sufletească, și cu prăpădirea materialnică.

De s-au și strădănit suitorii miei a-m(i) lăsa o stare încredințată pentru înlesnirea pitrecirii vieții mele, au fost în zădar, din pricină că nenorocita mea soartă au voit a mă împletici într-o împregiurări cari mă fac a pitreci ca cea mai săracă și mai strămtorată dintre fimeii. Lăcuința mea, Preosfințate Stăpâne, *de noă ani trecuți* (s.n.) este ca acea a pasărilor viețuitoare într-o întuneric și osândite a jăli răsăpirile celi triste a disfătării. Este într-un colț al zăriștilor celor într-o dărăpănire a părinteștii casă, strămtorită în două odăi, în care o slugă ceva mai de frunte n-ar putea lăcui. Casa mea de îndelungată vreme nu cunoaște îndestularea hranei, încât ca o nenorocită mă văzu cu rușane stăruitoare la mesăli altora, lipsită de toate acele îndămânări într-o care și rangul neamului, și împregiurările stării ar fi de cuviință a mă vede.

Martură-i privirea obștiei pentru toate acestea.

Dar poate mă socotiți însoțată, poate mă socotiți cel puțin într-o câștigarea driturilor căsătoriei. Ba, Preosfințate Stăpâne! Eu sânt văduvă, totodată și săracă!

Cinci ani sânt trecuți de când cel mai înainte bărbat al meu nu-mi cunoaște patul. O dișănțată îndărăpnicie a sa l-au rătăcit într-o pidosnică hotărâre. De cinci ani trecuți, sângur de la săni s-au osăbit de culcușul meu. Nu socotesc de trebuință a vă încrețalui auzul cu povestirea pricinii ce l-au îndemnat la o asămine și nelegiuită, și puțin cunoscută pravililor bunii cuviinți faptă. Îndestul că și aceasta esti un netăgăduit adivăr. De cinci ani, zăc, de când nici sălășluirea, nici măncarea, nici împreună pitrecire cu bărbatul meu nu o cunosc, ce, stărcind singură ca o stafie, bocesc răsăpirile părintăștii lăcuinți, încungiurată de tot felii di neîndămânări.

Așadar, Preosfințate Stăpâne, lipsită și de plăcerile însoțării, și de folosurile averii mele, eu astăzi nu mă cunosc decât o sutchipuire, un lucru de negoți, adică că dum(nea)l(ui) hatmanul Anastasachi Bașotă păzăște numile de soțu al meu pentru ca să tragă numai folosurile averii mele.

Socotind dar aceasta : că o diastasis de cinci ani ce bărbatul meu sângur de la sâne ș-au legiuit-o, mai îndelungată decât toate acei ce Sfânta Biserică ar pute rânduî, și pe di altă parte, în curgirea acestii vremi, nici o apropieri de dragoste, nici o întoarcire cătră datorile însoțării nevăzând, nici mângâieri — măcar ca cătră o nenorocită — din partea lui, precum nici o vinovățare din partea mea, care să mă supuie unii asămîine triste soarte, nediscoperind, ci mai vârtos doi ani trecuți fiind de când însuși mă sâlnicește a mă disface prin jărtvire a o parte din avere mea, precum sânt de față hârtii și marturi vrednici de credință, îndestulă iarăși dovadă că dum(nea)(ui) esti râvnitori stării meli, iar nu bunei împreună viețuirii,

Îndrăznesc a ruga pe Înalt Preosfinția Voastră să bini-voii a dizlega și bisăricește o însoțare pi care cu fapta bărbatul meu au rumt-o, nemaisâmțând însă nemic, nici dragoste mai mult di a răbda podvigul acestii poreclite numai căsătorii, nici vârtute a mai suferi cruzămea întru care, avută fiind, mă aflu osândită a trăi.

A Înalt Preosfințăilor Voastre duhovnicească fiică
și plecată slugă,
Roxandra Bașotă (m.p.) *

În 3 oct(om)v(rie), anul 1836³⁰.

Rezoluția mitropolitului Veniamin Costachi, purtând data de 15 martie 1837 și semnătura acestuia, urmează însă, contrar obișnuințelor birocratice, rezoluției aplicate pe jalba hatmanului, la 5 martie 1837. Ultima sună astfel : „S-au priimit să s(e) facă cunoscută cerirea și dum(i)s(a)le Ruxândriții și să avem știre“³¹. Zece zile mai târziu — probabil că suplica soției a fost întârziată undeva — înaltul ierarh constata cu amărăciune : „S-au priimit să s(e) facă împlinire ceririi, de vrăme ce după atâtea cercări și sfătuirii nu s-au put(ut) întocmi vițuirea împreună, mai ales că și amândoaă părțile o cer, și să s(e) aducă și la știința Înălțimii Sale“³². Se vede că raporturile dintre consorți nu erau bune de azi, de ieri, și că, din nefericire, impasul conjugal ajunsese la cunoștința publică : însuși Vodă Sturdza trebuia informat de ceea ce se petrecea în instanța ecleziastică.

Lăsând motivele despărțirii deoparte, în speranța că vor interesa pe istoricii mentalităților, observăm că, în prima parte (*captatio*) a jalbei Ruxandrei, sunt menționați „suitorii“³³ : Necolai Balș — moșul ei — și Grigore Balș postelnic, amândoi prețuitori ai râvnei duhovnicești întruchipate de mitropolitul Veniamin. Textul ne lasă să credem

* Semnătură cu caractere grecești (n.a.).

³⁰ *Ibidem*, f. 2, 2v.

³¹ *Ibidem*, f. 1.

³² *Ibidem*, f. 2.

³³ Termen consacrat pentru desemnarea ascendenților, însoțit de perechea antonimică „pogorători“ (v. *Codul Callimachi*, București, 1958, p. 54—58).

că mariajul a început în urmă cu nouă ani față de data redactării, adică în 1836 — 9 = 1827, anul în care zestrea Ruxandrei a trecut în mâinile lui Bașotă și soția a început calvarul unei vieți pline de privațiuni. De cinci ani, din 1836 — 5 = 1831, boierul refuza traiul comun, negli- jându-și datoriile de soț. Faptul trimite la următoarea concluzie : urmașii, câți vor fi fost la început, s-au născut în intervalul maxim 1827—1831, având, la vremea divorțului, vârste cuprinse între 5 și 9 ani.

Ciorna cărții de desfacere a căsătoriei (17 martie 1837) servește la reconstituirea istoriei celor doi „învrăjbiți“. Cu buna lor învoire se însoțiseră, dar, la scurt timp, s-a iscat „neunirea“ dintre ei. Surprinzător, fraza care urma să includă ziua și locul cununiei lasă un spațiu gol toc- mai acolo unde s-ar fi convenit să apară numărul de ani trecuți din acel moment³⁴. Au încercat cei doi soți să ascundă un detaliu necesar de- finitivării raportului sau este o simplă scăpare a copiștilor Dicasteriei ? În primul caz, pretextul ar fi fost servit de prezența unui descendent ilegitim, aidoma situației ivite în recunoașterea copiilor lui Gh. Asachi.

Revenind la identitatea Ruxandrei, aceeași ciornă, dând curs ra- portului întocmit de preotul care cercetase întregul caz (document din 17 martie 1837)³⁵, hotărăște dezlegarea lor definitivă și separarea to- tală a averilor. Foștii soți deveneau „străini unul de altul“, iar zestrea ei, pusă sub epitropicească supraveghere, trebuia folosită pentru bunul trai al cucoanei și al copiilor nevârstnici. În plus, prin anaforaua Di- casteriei (nr. 579 din 1836), se propunea mitropolitului și despărțirea lor, și trimiterea Ruxandrei la mănăstirea Vărativ, „nu pentru cano- nisire, ci doar ca s-o îngrozască“, pedepsindu-se, în detrimentul femeii, „răceala din dragoste“.

Totuși, la 1849, Anastasache Bașotă consemna cu scrupulozitate cheltuielile „casei dumisale c(u)c(oanei) Ruxandra Balș“³⁶ într-o con- dică neîntreruptă până în 1857, când moare *Ecaterina Balș*³⁷. Cum Grigore Balș nu a avut o altă fată, este clar că sub numele de Ru- xandra și de Ecaterina se ascunde aceeași persoană, care preferă fie numele de botez, fie prenumele bunicii de pe tată, Ruxanda Ghica- Gh. Ghibănescu, desigur încurcat de prezența insuficient atestată do- cumentar a unei Ruxandre aflată în legătură cu hatmanul Bașotă, a alăturat-o, în spițele genealogice Bașotești, congenerilor hatmanului, ca soră a lui și fiică a lui Ioniță Bașotă și a Elenei Costachi Boldur-Lă- țescu³⁸. Probabil că, pentru fericirea copiilor, deși despărțiți conform canoanelor, au continuat să trăiască alături, bărbatul preluând și rolul de administrator al averii convenite urmașilor.

Relațiile lipsite de căldură dintre soți s-au răsfrânt și asupra co- piilor. Elena, unic descendent de la un moment încolo, s-a înstrăinat atât de tare de tatăl ei, presupus responsabil al stării mizerabile în

³⁴ ASI, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, B. 11/1837, f. 3v.

³⁵ *Ibidem*, f. 6, 6v.

³⁶ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 42.

³⁷ *Ibidem*, p. 43.

³⁸ Pentru spiță, v. și *IN*, fasc. 9, 1930, p. 147 ; despre „surori“, în Gh. Ghibă- nescu, *op. cit.*, p. 46—47, însă același autor corectează parțial greșeala în figurația nominală din pomelnicul Bașoteștilor (inclus, ca anexă, în volumul citat).

care se găsea mama, încât gesturile de nerecunoștință ajunseseră publice. Când procesul pentru anularea testamentului Bașotă a fost mutat la Curtea de Apel (în 1871), dr. Ludwig Russ, unul dintre executorii testamentari, a fost pus în delicata situație de a răspunde la întrebarea privitoare la motivul urii iscate între decedat și unica sa fiică³⁹. Replica a vizat problemele conjugale ale Elenei, căsătorită — conform depoziției martorului G. Bălușică — cu prințul Gh. Cantacuzino fără aprobarea paternă. Alături de aceasta, înstrăinarea Pomârlei și absența unui Bașotă care să ducă neamul mai departe au contribuit la înstrăinarea părintelui de fiica sa. Elena, în final, a fost lipsită, prin testament, de jumătatea averii ce i-ar fi revenit de drept, spune-se ca urmare a influenței lui Manolache Costachi-Epureanu⁴⁰.

Lucrurile nu se arată a fi atât de simple; pentru a le descurca intrucâtva, suntem obligați să revenim la anii de tinerețe ai Elenei. Pe la 1836, Elena și Sofia erau înscrise la cursurile pensionului doamnei Domaizel din Cernăuți; învățătura le era plătită de Anastasie, cu 500 de galbeni pe an pentru școală și pension. Din acea perioadă se păstrează scrisorile Elenei către tatăl ei, cu texte regizate de directorul pensionului, pentru a dovedi părinților calitatea educației și râvna școlărească a urmașelor. Și după 1840, la terminarea anului școlar sau în vacanță, cu Elena plecată în străinătate, în Germania, corespondența nu se întrerupe, ceea ce arată că afecțiunea era încă reciprocă⁴¹.

Tensionarea raporturilor dintre hatmanul Anastasie și fiica Elena survine în urma consumării căsătoriei dintre fată și cneazul Gh. Cantacuzino. Ceremonia a fost săvârșită la Botoșani, în biserica Uspenia, de către însuși protoiereul ținutului, iconomul Dimitrie, la 14 aprilie 1846. Nași le sunt „bragadiru“ Ioan Bașotă și cucoana Elenco, părinții lui Anastasie⁴². Zestrea este apreciabilă: 13 000 de galbeni bani numărați, 4 000 de galbeni — prețul unei păduri din Basarabia vândute de socrul mic pentru rotunjirea sumei, moșia Voloșnița, tot din Basarabia — vândută pe la 1850 de către cneaz „nadvornoj sovetnic“-ului Egor Balș pentru 50 000 de carboave, adică 16 666 galbeni și 2 carboave. În total, zestrea valora 33 666 galbeni și 2 carboave, sumă imensă la jumătatea secolului trecut⁴³. Și mărimea dotei, și participarea bunicilor Bașotești la însoțirea princiară ne îndreptățeste să credem — contrar opiniei lui G. Bălușică, citată mai sus — că mariajul a fost acceptat de către hatman. La urma urmei, Gh. Cantacuzino aparținea unei familii de rang înalt, fusese mareșalul nobilimii basarabene și chiar guvernator civil al provinciei, descindea din elita boierimii de secol XVII (din Iordache Cantacuzino, mare vistiernic sub Vasile Lupu) și-și aroga, pe drept cuvânt, strămoși bizantini. Din căsătoria Elenei Bașotă cu Gh. Cantacuzino vor ieși copiii Artur, Anastasie-Miltiadis (căsătorit cu Elena

³⁹ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 51.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 52.

⁴¹ *Ibidem*, p. 45, 47.

⁴² Copia certificatului de căsătorie în dosarul procesului de divorț, ASI, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, B. 40/1854, f. 15 (311/10.11.1854).

⁴³ *Ibidem*, f. 12.

Balmez și tată al Roxanei, căsătorită cu Ion Inculeț), Alexandru și Matilda (măritată Aslan, apoi Buzdugan).

Ce s-a întâmplat între soți și cum s-a comportat Anastasie într-o situație care părea că reiterează experiența nefericită ce-i marcase căsnicia aflăm din jalba soției adresată direct domnului Moldovei, Alexandru Ghica, din Viena, la 18 octombrie 1854⁴⁴. Celei mai înalte autorități îi solicita protecție și ajutor pentru salvarea din „nenorocita stare” în care se găsea departe de țară. „Primejdioasa dărăpănare” a zestrei sale începuse aproape imediat după căsătorie, căci prințul avea răul obicei al jocului de cărți și-i plăcea luxul petrecerilor *à la russe*. Terminându-și averea părintească, el a „atacat” zestrea, până când creditorii l-au silit să le lase, ca garanție a acoperirii datoriilor, tot venitul dotal pe cinci ani înainte. „Fondul zăstrei mele”, se plânge Elena, „să află fără legiuită ipotec”. Cine s-ar fi așteptat ca prințul să fie atât de risipitor și de neglijent cu banii casei sale? Numai prin grija hatmanului — și fata recunoaște deschis susținerea părintească — „s-a siguript rămășițele averii mele”. Ce folos, însă, când soțul urma „același metod pierzător” și în țară, și afară?! Perioada șederii la Frankfurt (1852—1853), de când datează și ultimele epistole adresate lui Anastasie Bașotă, s-a dovedit nefastă. Ajunși la Viena, încurcându-se calcelele bănești și datoriile dovedindu-se prea mari, ea pleacă la Iași însoțită de rugămințile lui Gh. Cantacuzino, ca să încerce și ultimele căi pentru plata scadențelor. În lipsa ei, soțul contractează alte angajamente financiare; o cheltuială de 6 000 de galbeni îi lasă fără mijloace de existență, după ce lucrurile de preț fuseseră deja amanetate. La reîntorcerea ei, o sili să preia toate datoriile lui „informăluite cu *vechsele* (polițe de schimb”, în valoare de 6 000 galbeni aur, făgăduind că se va achita onorabil de datoria transferată acum consoartei.

Acestui moment i-a urmat plecarea lui la Iași, unde, chiar și la vremea când se scria jalba, părea să fi dispărut. Între timp, traiul ei și al descendenților pricinuia alte și alte datorii. Conștientă de „pre-mâhnicioasa și dezonorabila ei stare”, agasată de creditorii, Elena a înaintat un protest guvernului chesaro-crăiesc pentru disjungerea datoriilor. Prevăzând și retragerea ei în patrie, păgubiții se plâng, la rândul lor, autorităților, cerând reținerea femeii. Alții nu pregetară să o cheme la judecată pentru neplata banilor. Cei mai severi insistau pentru arestarea ei și închiderea în pușcăria datornicilor. Finalul este tragic: Elena devine pasibilă de închisoare; cu supărarea lui Wilde, scria domnului că libertatea ei depinde cu totul de buna dispoziție a creditorilor.

Jalba Elenei continuă cu descrierea sumară a aventurilor prințului: părăsindu-i pe toți, pleacă în Rusia, la Odesa, și acceptă „slujba oștenească”. Într-una din rarele misive trimise celei care pătimea în locul lui, declară senin că dorește să rămână departe de soție și de copii, fără să-l intereseze mai mult soarta lor.

⁴⁴ La 1854 Elena avea 27 de ani (n. 1827); va muri la Iași, în casa părintească din str. Lăpușneanu 19, la 27 decembrie 1883. Nu cu multă vreme în urmă împlinise 56 de ani. Cf. ASI, *Stare civilă Iași. Morți*, nr. 1716/1883.

Elena cere grația domnească înfățișându-se ca „văduvă fără nădejde, dar numai cu greutățile, nu și cu avantajele văduviei“. Solicitând o intervenție pe lângă autoritățile ecleziastice și invocând două paragrafe din *Condica civilă a Moldovei* (§ 106 : soțul este dator să se îngrijească de cele trebuitoare soției sale „după puterea întovărășitei lor averi“ ; § 119 : căsătoria se dezleagă în cazul „grelelor datorii“ contractate fără consimțământul ambelor părți), fiica hatmanului insista pentru pedepsirea fugarului, pentru desfacerea căsătoriei și oprirea oricărei dispoziții semnate de Gh. Cantacuzino privitoare la averea și zestrea ei, precum și pentru însărcinarea tatălui cu plata integrală a datoriilor cuplului ⁴⁵.

Peste două săptămâni, domnul primea plângerea și hotăra cercetarea pricinii : întâi de către Mitropolie, apoi de către Logofeția Drepătății, abilitată să oprească orice dispoziție sau poruncă ar fi emis cneazul, și, în fine, către Anastasie Bașotă, responsabil cu achitarea banilor ⁴⁶. Mitropolitul Sofronie Miclescu, conform ordinului Departamentului Dreptății ⁴⁷, însărcinează Dicasteria cu anchetarea cazului ⁴⁸.

Dicasteria, pusă în situația de a instrumenta investigația în absența unei părți, se va adresa Secretariatului de Stat cu întrebarea dacă i s-a acordat vreodată cneazului „un pas“ pentru trecerea peste hotar și dacă acuzatul este supus moldovenesc sau sudit ⁴⁹. Răspunsul, sosit cu promptitudine, proba faptul că Gh. Cantacuzino primise o viză, necesară plecării în Valahia, pe un pașaport rusesc, la 19 mai 1854 ⁵⁰. Itinerariul său poate fi parțial descifrat după cele câteva scrisori trimise Elenei în exilul vienez. Știm că, prins la ananghie, a încercat, făcând un drum la București în primăvara lui 1854, să rostuiască averea rămasă, asistând la vânzarea moșiei Puiestii, proprietatea lui Costachi Cazimir, din fondul căreia obținuse 7 000 de galbeni — inițial zestre a Elenei — necesari acoperirii unei datorii ⁵¹. Se vede, însă, că planurile sale au eșuat lamentabil ; fără să-i mai dea cineva credit, se decide să plece în Rusia. Întâi, la 31 mai 1854, o previne pe Elena că părăsește Bucureștii pentru Silistra, nădăjduind că-și va regla conturile cu afacerile de acolo, și sperând că va fi numit curier la St. Petersburg. A doua epistolă, din 23 august, avertiza că, în disperare de cauză, soțul abandonează familia și îmbracă uniforma ostășească. A treia scrisoare nici măcar nu aparține fugarului, ci unui oarecare Haris, care o înștiințează pe fiica hatmanului că prințul a trecut deja Prutul, în drum către St. Petersburg, alături de ultimele furgoane ale ariergărzii rusești ⁵².

⁴⁵ ASI, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, B. 40/1854, f. 3, 3v, 4, 4v, 6.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 3 (rezoluția este din 30.10.1854).

⁴⁷ *Ibidem*, f. 1 (adresa nr. 4573/30.10.1854).

⁴⁸ *Ibidem* (adresa din 02.11.1854).

⁴⁹ *Ibidem*, f. 5v (adresa din 03.11.1854).

⁵⁰ *Ibidem*, f. 8 (Secretariatul de Stat către Dicasterie, 3894/16.11.1854, reluând adresa Departamentului Obștesc nr. 4633/15.11.1854).

⁵¹ *Ibidem*, f. 28, 28v.

⁵² *Ibidem*, f. 17—22v (originalele în franceză), f. 16, 16v, 23v (tălmăciri). Ultima scrisoare este datată 7 septembrie 1854.

Coroșondența, împreună cu un „Memoar de cursul pricinilor după care se cere desfacerea căsătoriei“, conturile banilor „răspunși“ la Viena pentru plata datoriilor cneazului și o mărturie a protoiereului ținutului Botoșani, referitoare la săvârșirea cununiei în țară, după rânduielile bisericii localnice, alcătuiesc dosarul probelor înfățișate de Elena Bașotă Mitropoliei în scopul obținerii divorțului⁵³. În „memoar“ se regăsește foaia de zestre și socoteala cheltuielilor lui Cantacuzino. Prințul vânduse părți din moșia Hangu cu o sumă inferioară valorii reale a proprietății; împrumuturile contractate în țară și legalizate, prin acte, la Divanul de Întărituri îl obligau să ipotecheze veniturile din Hangu și Voloșnița, ultima fiind parte a zestrei Elenei. În plus, Consulatul Rusiei obstrucționa sistematic orice încercare de a afla valoarea totală a averii lui Cantacuzino⁵⁴. Pentru acoperirea în timp a datoriilor, Anastasie Bașotă recurge la vânzarea bunurilor imobiliare și investirea fondurilor lichide, sperând că, din dobânzile depozitelor și din procentele de venit, va acoperi paguba⁵⁵. Totalul datoriei bănești a Elenei la Viena se ridică la suma de 4 366¹/₂ galbeni, 28 de lei și 22 parale, adică 23 989 florini aur, 6 creițari⁵⁶.

„Răfuiala definitivă“ — răscumpărarea polițelor vieneze — îi va fi avut ca părți pe bancherul Filip Berger, reprezentantul creditorilor, și pe Anastasie Bașotă, care l-a împuternicit pe căminarul Ioan Buicliu să semneze procesele-verbale aferente, avându-l ca martor pe Evdochie (Eudoxiu) Hurmuzachi (Viena, 5 noiembrie 1854)⁵⁷.

Soluționarea, în jumătate de an, a chestiunii financiare și mulțumirea păgubașilor a creat, implicit, condițiile pronunțării divorțului. În consecință, cartea de despărțire a fost eliberată fără multă așteptare, la 7 decembrie 1854, desființând o stare de fapt⁵⁸.

Aparent liniștea revenise în căminul familiei Bașotă, acum în căutarea altei partide avantajoase. Însă Elena, femeie tânără și vivace, suficient de matură și experimentată la cei 29 de ani ai săi, nu mai privea cu ochi buni aranjamentele — multe cu rațiuni financiare — ale tatălui. Certurile nu întârzie să izbucnească după doi ani de relativă

⁵³ *Ibidem*, f. 10 (Elena Bașotă către Mitropolit, la 16 noiembrie 1854; opisul cheltuielilor la f. 11).

⁵⁴ *Ibidem*, f. 12v.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 12v, 13 („exoflisirile de datorie“ prin amanetări la logofătul Scarlat Miclescu, aga Pavel Stoianovici, bancherul Leiba Cana, cneazul Dimitrie Cantacuzino, Egor Balș — mareșalul nobilimii basarabene — vornicul Alecu Sturdza; împrumuturi contractate prin intermediul Divanului Domnesc, ca garant, pentru ca postelnicul Gh. Asachi, Costache Negri și Costache Cazimir să cumpere părțile rămase din moșile Voloșnița și Hangu, la preț redus, obligându-se ca procente din venituri să revină Bașoteștilor, în scopul acoperirii datoriilor), f. 13v (investiții la care participă Costache Cazimir, Manclache Costache-Epureanu — interesat, în cele din urmă, și de moștenirea lui Anastasie Bașotă — Gheorghe Asachi; între fondurile circulante se numără și părți din suma vânzării Voloșniței, reinvestite prin intermediul lui Dimitrie Cantacuzino, Costache Negri și Alecu Sturdza), f. 29 (transferul datoriei de 7 000 galbeni de la Iorgu Razu la alți creditori, datorie contractată de prințul Gh. Cantacuzino la plecarea din țară, după ce, înainte vreme, Iorgu Razu îi fusese lui datornic).

⁵⁶ *Ibidem*, f. 29.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 14, 14v, 25, 25v.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 35—36v (1654/07.12.1854).

acalmie. În februarie 1856, Dicasteria poruncea iconomului Ioan, protoiereu al Iașilor, ca, din îndemnul „ofiției mitropolitane no. 205“, să scrie preoților din Iași să nu officieze căsătoria contelui „Handri de Mefri“ cu Elena Bașotă⁵⁹. Circulara protoiereului explică motivele interdicției : cei doi vor să se însoțească fără învcirea lui Anastasie Bașotă și — circumstanță agravantă — contele este catolic⁶⁰.

Când vestea a ajuns la Gh. Cantacuzino, acesta, nădăjduind să recupereze măcar o fracțiune din zestrea Elenei, a pornit jalbele către Mitropolie, învinuind-o pe Elena de adulter. Mai întâi s-a informat dacă într-adevăr căsătoria fusese desfăcută respectându-se canoanele religioase. Cere și primește copii de pe actul de divorț⁶¹, solicită confirmarea scrisă a despărțirii⁶², ba, în plus, revine la Iași, încercând să sensibilizeze autoritățile. La puțină vreme după întoarcerea cneazului în Moldova, Mihail Kogălniceanu, pe atunci colonel și avocat al cauzelor de onoare, se plângea Mitropoliei că, de mai multe zile, „încredințătoarea lui“, Elena Bașotă, se găsește sechestrată în casă, păzită de soldați, cu ferestrele pecetluite, fără să aibă voie a primi pe cineva sau a ieși din casă. Kogălniceanu aflase că reținerea se datora cererii fostului soț de a preveni, în acest mod, fuga consoartei sale, sub cuvânt că Eleonora nu ar fi despărțită bisericește de el. Miza pretențiilor lui Cantacuzino este clară : dacă proba adulterul, zestrea i-ar fi revenit necondiționat. În final, Kogălniceanu anunța că s-a hotărât, în „virtutea jurămintelor avocațiale“, să o apere pe Elena Bașotă și solicita copii de pe actele dosarului de divorț⁶³.

Câteva zile după declanșarea procedurilor de judecată, cneazul adresa Mitropoliei o jalbă prin care arăta că, profitând de plecarea lui în Rusia și de un moment de rătăcire a Elenei, Anastasie a făcut-o pe aceasta să ceară desfacerea căsniciei. Imediat, Dicasteria a slobozit „un oarecari actu“, nerecunoscut ca valabil de Gh. Cantacuzino. Proba afirmațiilor sale ar constitui-o scrisoarea trimisă de însăși Elena în Rusia, unde ar sta scris că a fost obligată să divorțeze și că se consideră încă soția lui ; o alăturază în original jalbei și pretinde anularea deciziei dicasteriale⁶⁴. Dar atitudinea avută în cursul cercetării este de-a dreptul bizară : la înfățișarea părților în Dicasterie nu se prezintă și, ca urmare, confruntarea nu are loc, stingând pricina⁶⁵.

Trec zece ani și Elena pierde actul de despărțire ; cere o copie de la Mitropolie și anunță faptul în ziarul local „Progresul“, la 27 iunie

⁵⁹ ASI. *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, A. 17/1839. f. 184 (160/06.02.1856).

⁶⁰ *Ibidem*. f. 184v, 185, 186 (protoiereul către blagocini ; dispozițiile blagocinului Gh. Solomon către preoții din parohie — 41/09.02.1856 — raportul lor către protoiereu — 42/12.02.1856), f. 188 (adresa blagocinului Ioan Gheorghiu către preoți, 8/09.02.1856), f. 194, 194v (raportul blagocinului iconom Ioan Vasiliu către protoierie. 37/07.03.1856).

⁶¹ ASI. *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, B. 40/1854, f. 40, 40v, 41 (Elena primește conia la 25 august 1856).

⁶² *Ibidem*, f. 44, 45, 45v (răspuns pozitiv primit la 31 august 1856).

⁶³ *Ibidem*, f. 46, 46v (din 31 august 1856).

⁶⁴ *Ibidem*, f. 52, 52v (din 4 septembrie 1856).

⁶⁵ *Ibidem*, f. 52 (confruntarea la 29 septembrie 1856, conform rezoluției Dicasteriei din 24 septembrie 1856). Citațiile (ciorne) la f. 53.

1866⁶⁶. La finele lui februarie 1867, pe data de 25, consulul rus din Iași trimitea Dicasteriei o înștiințare potrivit căreia, în 1856⁶⁷, Elena Bașotă s-ar fi prezentat la oficiul diplomatic ca să declare că se împacă definitiv cu fostul ei soț și că reintră sub protecție rusă. Pe atunci procesul de divorț era deja angajat. În plus, la 17 februarie 1867, Gh. Cantacuzino se plânsese consulatului că Elena a avut drept să primească și originalul, și copia actului de divorț, iar lui i s-a respins cererea⁶⁸. Oficiul consular alăturează și un exemplar al actului de împăcare, redactat la Iași, în limba franceză, și purtând data de 7 octombrie 1856 — deci ulterior arestării la domiciliu a Elenei Bașotă. Legalizarea actului s-a făcut la 23 februarie 1867. Martorii împăcării sunt: vornicul Nicolae Greceanu, Nicolae Biberi și A. Miller⁶⁹. Până la moartea lui Anastasie Bașotă mai rămăseseră doi ani, poate amari și pentru că a văzut cum fiica sa, disprețuindu-i eforturile, revenea lângă păgubosul ei consort. Credem că aici se ascunde explicația atitudinii celui ajuns filantrop fără voie; părinte dezamăgit, lua în mormânt dezgustul pentru un copil naiv și neascultător, prea pasional față de conduita rece („pidosnică“, cum i-ar spune Ruxandra Balș) a tatălui.

Elena, în câți ani mai avea de trăit, a strâns numai necazuri de pe urma căsătoriei sale. Gh. Cantacuzino cerea, și la 1876, copii de pe actele de divorț, de pe adresele Dicasteriei, pentru a se plânge și cui nu-l asculta⁷⁰. Că el a păstrat o ură nestinsă împotriva socrului său, aflăm tot din arhiva dicasterială: în ianuarie 1882, umblând după o dovadă în procesul intentat Elenei Bașotă de către Institutul „Anastasie Bașotă“, procuratorul Elenei cerea Mitropoliei o copie de pe petiția lui Anastasie adresată domnului Alexandru Ghica, la 1854, care cuprindea o singură doleanță: despărțirea fiicei sale de cneazul Cantacuzino pe motiv că el ar fi făcut datorii în străinătate, că el este cauza sechestrării fetei la Viena și că Anastasie nu era nicidecum obligat să-i achite datoriile. Însă actul, deși îl căutase însuși procuratorul P. Zamfirescu în arhiva instituției, n-a putut fi scos la iveală. Și, surprinzător, retrace cererea de copiere⁷¹. Cel care și-l însușise, era, totuși, prinț!

3. Nu întotdeauna putem afirma că viețile beizadelor ne sunt perfect cunoscute, deși biografiile părinților domnești și ale progeniturilor au stârnit, cu predilecție, atenția istoricilor. Cazul — în măsura în care este *un caz*! — copiilor lui Alexandru Suțu, născut pe la 1750, mare dragoman al Porții la 1779, în Moldova (1801—1802) și în Țara Românească (12 august—1 octombrie 1806; 1818—1821), este revelator; la romanțarea lui a contribuit, în mare parte, și sfârșitul învăluit în umbră al domnului, pesemne insuficient de abil la vremea zaverei din 1821.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 54 (solicitarea copiei de la Mitropolie).

⁶⁷ În text este greșit scris „1853“.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 61, 61v.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 62, 63 (copia înaintată Dicasteriei cu referatul 41/02.03.1867).

⁷⁰ *Ibidem*, f. 73 (la 6 septembrie 1876), f. 74—75, f. 77, 77v (la 16 aprilie 1882), f. 78 (ianuarie 1884).

⁷¹ *Ibidem*, f. 76.

Un alt dosar de la arhiva Dicasteriei mitropolitane dezvăluie „Della Luminării Sale beizadé Grigori Suțu cu soțâie Lum(inării) Sali Catinca, născută Mavrogheni ; 1843”⁷². Bărbatul este al patrulea fiu al lui Alexandru Suțu și al Efrosinei Callimachi, iar Catinca, născută Mavrogheni, este singurul copil pe care l-a avut Mihail Mavrogheni de la Elena, născută Manu și văduvă Conachi (dintr-o căsătorie anterioară). Prin tatăl ei, Catinca descindea direct din Dimitrie Mavrogheni, fratele voievodului valah Nicolae Mavrogheni ; numele și l-a căpătat după bunicul fixat la Constantinopol în prima jumătate de secol XVIII și mort la 1725⁷³. Mama lui Mihail Mavrogheni era Irina Caloyera, fiica lui Constantinos Caloyera (Călugăru) din Mykonos ; însoțirea lui Mihail era deja a doua, după cea consumată între el și fata lui Giani/Zani Scordili, Marusia, de la care avea unsprezece băieți și cinci fete⁷⁴. O. G. Lecca încurcă numele de familie al Catinicăi, spunându-i Conachi, cu acela al mamei sale (căsătorită și văduvă)⁷⁵. Documentele prezentate mai jos confirmă spița trasată de Blancard pentru familia Mavrogheni. Însă divorțul este prea puțin cunoscut ; referințele la onoarea familială și amestecul altor case importante argumentează interesul genealogic.

Prin septembrie 1843, beizadeaua trimite Dicasteriei cererea de divorț, solicitând și cercetarea imediată a comportării soției. Redăm textul pentru a înțelege mai bine împrejurările pe care le reclamă Grigorie Suțu :

„Sfârșându-să rabdare, sfârșându-să și toate câte am cunoscut a întrebuița spre liniștirea viețuirii mele cu soție mea Catinca, născută Mavroghene, a dum(neae)i purtări neplăcute și nesuferite mă silește a alerga ca să gășesc un mijloc de scăpare și apărare cinstii casii mele și a icogheniei mele (s.n.), pe care dumneei o au ponegriț, și din zi în zi să silește a spori spre mai rău, precum despre toate și mai multe, care mie nu-mi sânt iertate a le pune pe hârtie, să va încredința din o localnică comisie ce va binevoi a orândui ca să cerceteză în târgurile Mihăilenii și Dor(o)h(oi) și la satele Oroftiiana și Grimeștii, acel țin(u)t. Pentru care și rog ca neîntârzier să să orânduiască, după care să facă și lucrare ei, potrivit cu rostire pravililor !”⁷⁶. Convinsă de tonul epistolei, Dicasteria hotăra, pentru anchetă, ca arhimandritul Ierothei Lemnea, nacealnicul schitului Gorovei, și iconomul Theodor, protoiereul de Dorohoi, să se informeze asupra „viețuirii și urmărilor cucoanei”. Raportul urma să fie înaintat Mitropoliei⁷⁷.

Raportul celor doi clerici sosește la Dicasterie la 9 septembrie 1843 (nr. 121)⁷⁸, însoțit de mărturiile lui Iancu Stroici din târgul Dorohoi

⁷² ASI, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, B. 196/1843.

⁷³ O. G. Lecca, *Familiiile boierești române. Istorie și genealogie*, București, 1899, p. 557.

⁷⁴ Detalii în Th. Blancard, *Les Mauroyéni. Histoire d'Orient (de 1700 à nos jours)*, II, Paris, 1909, p. 31, 44.

⁷⁵ O. G. Lecca, *op. cit.*, p. 573.

⁷⁶ ASI, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, B. 196/1843, f. 1.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 2 (porunca Dicasteriei către iconomia Ierothei și Theodor, 1318/29.09.1843).

⁷⁸ *Ibidem*, f. 3, 3v, 22.

(din 3 octombrie 1843)⁷⁹ și a lui Costachi Iacovachi, tot din 3 octombrie⁸⁰. Însă ceea ce rezumă Dicasteria din prezentarea pricinii are mult mai multă savoare decât textul actelor încheiate de Ierothei și Theodor ; cum asemenea documente nu au avut îndeștul loc în paginile revistelor științifice, ne îngăduim să-l redăm și pe acesta — efortul lecturii va fi pe deplin recompensat de „spectaculozitatea“ relației conjugale :

„Pre Înălțate Doamne,

În urma tânguirilor Luminării Sale beizadé Grigorie Suțu asupra neticnitei viețuiri și a nesuferitelor purtări din partea soției Luminării Sale, dumneei cucoana Catinca, s-au însărcinat pe Cuvioșie Sa arhimandritul Ierothei, nacealnicul schitului Goroveiu, și pe protoiereul ținutului Dor(o)h(oi), icon(o)m(ul) Theodor, să cerceteză în târgul Dorohoiu, Mihăilenii și la moșiile Grimeștii și Oroftiiana, acel țin(u)t, de chipul viețuirii și purtările dum(i)s(ale) cucoanii și în adevăr, fără părtinire, să raportuiască.

De la care priimindu-să raportul cu no. 121, în alăturare și cu două mărturii, una din parte dum(i)s(ale) Iancu Stroici și alta din parte dum(i)s(ale) Costache Iacovache, cu următoare cuprindere : adecă, următori fiind numerarisătei porunci, am mers pe la boierii localni(c) din târgul Dor(o)h(oi) și ne-am lămurit din arătările dum(i)s(ale) banului Ioan Goroveiu că, viind dumneei cucoana întru o sară în gazdă la casăle dum(i)s(ale) banului, fiind târziu, au cerut odihnă pentru mas, și d(umnea)lui banul, nefiindu-i casăle gata, au răspuns că nu are unde a o priimi. Și după trecere a câteva ceasuri, au cerut pe fiică-sa ca să meargă la primblare, dar fiind aproape miezul nopții, n-au voit a o pozvoli, de care îndeștul s-au scărbit numita cucoană, poruncind să-i puie caii să meargă. Și puindu-i, îndată au mers de-a dreptul la un alt boieriu tot în numitu târgu, anume Iancu Stroici, de unde spre mai bună pliroforie să alătorează în orighinal însuș(i) mărturie dum(i)s(ale) Stroici i altă mărturie a u(nui) alt tânăr, numit Costache Iacovache. Iar alte știință nu am putut căști(ga) (rupt în text — n.n.) fieștecare de asămîne relații după împregiurări, decât lăaturalnic ne-am înștiințat (s.n.) că la moșie Cobălă, proprietăoa răp(o)s(atului) Gheorghe Chiuciuc, mergând dumneei cucoana, unde era împreună și fiii răp(o)s(atului) Chiuciuc, Iancu și Toader, și din tâmplare să găsă și un ieromonah acolo de la schitul Goroveiu, pe care văzându-l numita l-au chemat în casă și mai întâi ș-au mărturisât scoposul ce-l are, silindu-l să o logodească cu Toader Chiuciuc, ce era de față, și călugăru îndeștul apărându-se n-au fost cu puțință să scape, până ce din îndemnurile fraților Chiuciucești, luând două inele de la îmbele părți și blagoslovindu-le,

⁷⁹ *Ibidem*, f. 4, 4v.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 5, 5v.

iarăș(i) schimbând le-au dat, și cu un chip ce au uneltit abie au scăpat, făcându-să nevăzut. Apoi sara târziu, cunoscând că n-au preot să-i cunune, au îmbrăcat un neamțu, sluga lui Toader Chiuciuc, cu o manta pe dos, și pregătind masă, icoană și două sfeșnice de argintu adusă înadins de dumneei cucoana, iar cununii au făcut din capacele a unor cutii, aprinzând un ciubuc în loc de cădelniță, le-au citit neamțul ce el au știut. Destul că mai târziu, cunoscând că nu iaste cununată, au cerut a daoa zi numaidecât să să cunune cu preot, și pusă fiind la cale tot de feciorii lui Chiuciuc, au mers la bisărică și mai întâi s-au dus la mormântul răp(ols(atului) Chiuciuc, tatăl lui Teodor Chiuciuc, spre a-și lua blagoslovenie înainte cununiei, când Toader Chiuciuc s-au făcut nevăzut. Iar dumneei, întorcându-să în Dor(o)h(oi), au umblat pe la toate casăle boierești, și fiindcă toți să înștiințasă despre purtările dum(i)s(ale), au închis porțile și n-au priimit-o.

Aceste s-au putut afla din Dor(o)h(oi), iar de la târgul Mihăilenii și satul Grimeștii nimic, dar de la Oroftiiana, prin vechilul Iordache, s-au dosloșât următoarele : că luni, în 4 a curgătoarii, viind dumneei de la Dor(o)h(oi) și de la moșie Cobăla a lui Chiuciuc, au bătut pe fecior, surugiu și pe femeia ce au umblat cu dumneei la drum, supt cuvinte că ar fi împotrivit-o a să cununa cu Toderiță Chiuciuc, și mai luând o rămășiță di 300(lei) ce ave acasă, au început a face gătire ca să margă iarăș(i) la Chiuciuc să-i facă straie de cununie, răsuflând multe defăimătoare cuvinte asupra Luminării Sale. Și casnicii văzând-o în ce pozitie să găsaște au îndosit caii boierești, pe surugii i caii preoților și a sătenilor. Dar nu au folosât nimica nici cu aceasta, pentru că dumneei, izbindu-să în toate părțile și plângând, s-au răzământ de o trăsură, silindu-i de au pus doi boi la trăsura și s-au pornit. Și pe drum întâlnind pe un preot Dimitrie de pe parte moșiei Frunzăteștilor, care merge noapte cu căruța la păpușoi, i-au dat un irmilic și au dus-o cu trăsura până la Suharău (*rupt în text* — n.n.): agiungând pe la miezul nopții, au tras la gazdă la ca(sa) (*rupt* — n.r.) (plân)gând și răcnind ca să-i (*rupt* — n.n.) de urmările dum(i)s(ale), i-au dat trăsura cu patru cai de s-au dus la Dor(o)h(oi), de s-au întâlnit cu Chiuciuc, carele au făcut-o iarăș(i) să să întoarcă la Oroftiiana și acolo să să cunune, și alții au măgulit-o cu cuvinte că ar fi văzut pe maica sa și pe beizadé mergând la Oroftiiana — au înduplecat-o să margă întovărășită, fiindu-le cățiva, dar și Chiuciuc, care de la un loc s-au rezlețit. Iar unii au dus-o până la casa Frunzăteștilor în Oroftiiana, unde au și mas. Și a daoa zi, viind acasă, au slobozit trăsura de la Suharău, grăbindu-să iarăș(i) a porni să caute pe Chiuciuc. Aceste s-au putut afla din arătările numitului vechil și a unii femei, Casandra. Iar despre cele mai mârșavitoare fapte a dum(i)-

s(ale), nefiind iertaț(i) a le descrie, s-au lăsat a să înțelegi de afară.

Au mai arătat și sechelar Costache că l-au silit să-i deie o scrisoare supt pecete bisăricii, cuprinzătoare că iaste despărțită de Luminare Sa beizade și că aceasta au îndatorit-o Toader Chiuciuc să scoată o asămine scrisoare. Dar numitul preot s-au ferit, arătând și aceasta : că iaste duh(o)vnic cucoanii și că din Postul Mare trecut s-au abătut la desfrânări și că nici pe el nu-l ascultă, nici pe Luminare Sa, la sfătuirile ce-i dau, și că Luminare Sa cu mare delicateție și iconomie l-au suferit toate și a petrecut întru unire, vroind a le trece cu vedere toate abaterile din datorie dum(i)s(ale). Dar au fost în zădar, că aceste din urmă mârșave fapte au covârșit acele de mai înainte.

S-au lămurit și aceasta că dumneei ar fi <datoare> o sumă bani lui Toader Chiuciuc supt aceste condiții : 30 (lei) să-ș(i) cumpere cal de mire, 30 (lei) să-ș(i) facă straie de mire, 20 (lei) fratelui lui Chiuciuc, anume Iancu, pentru scoatere peciului, 30 (lei) pentru un ceasornic de aur și 75 (lei) pentru cheltuiala nunții. Aceste s-au putut dosloși în adevăr și fără vătămare de cuget și s-au supus Dicasteriei⁸¹.

Într-adevăr, „cinstea casei“ lui Suțu suferise îndestul de pe urma aventurilor Catincăi. Scandalul trebuie să fi fost enorm, de vreme ce, la momentul când avea mare nevoie de adăpost și sfat, cucoanei nu i s-a deschis nici o poartă. În plus, mai toți știau de zbuciumul romantic al femeii : anchetatorii află detalii din „lăturalnice înștiințări“, adică din bârfe și vorbe șoptite în colțul gurii. Ceea ce probabil nu pricepea nimeni era chiar pasiunea pentru acel oarecare Chiuciuc, nementionat nici în *Arhondologia* lui Sion, nici în vidomostiile de boieri ale vremii⁸².

Mărturia lui Iancu Stroici îl descrie pe Grigorie Suțu ca pe un om înzestrat cu „destul sentiment nobil și pre bun gospodar“. Față de „icoghenia“ beizadelei, soția sa demonstrează slăbiciunile unui neam topit între parveniții epocii. Cucoana, „obștește fiind pre văzută pe zăstâmpuri cu meteahna minții, însă la furii iconomisată foarte înțăleptăște de către Luminare Sa“ a coborât rușinea peste familia princiară. „De vrodoă săptămâni“, scrie Stroici, era „cu totul zbuciumelnică, căci la 24 sept(emb)r(ie) trecut, rămâind dumneei cucoana la mine spre găzduire, când s-au descoperit în ace mai desăvârșit(ă) furie de nebunie, nu mai puțin și de atunce încoace mai în toate zilile de-a rândul obstește s-au văzut dintr-o parte viind și în alta ducându-să, năzuind iarăș(i) spre găzduire atât la mine, cât și la alții, până fieștecare de aice și-au făcut măsuri ca, nepriimind-o nimene, poate că s-ar fi mărginit a nu mai veni prin Dor(o)h(oi), cu toate că dumneei au început a trage pe la hanuri jădovești și uneori și la moșie Cobăla, intrând în vorbe cu

⁸¹ *Ibidem*, f. 6—7.

⁸² V., de exemplu, *ASI, Secretariatul de Stat*, 344, 345/1835—1855.

oricine că are a să mărita și a lăsa pe beizade“, fapt care dovedește „lipsirea minții, întrucât iaste vrednică de toată jălire“⁸³.

Că ea și-a arogat libertăți neîngăduite stării și sexului o mărturișește și Costache Iacovache : întâlnindu-se pe drumul Dorohoiului cu tânăra Catinca, aceasta a început să-i spună ce planuri conjugale născuște, neuitând să precizeze numele soțului, rostul cheltuielilor de nuntă și al drumurilor prin ținut. În oraș, lumea bună aflase deja de noul ei acces de nebunie, „furiile“ vizitând-o des, în ciuda îngrijirii atente acordate de către Grigore Suțu⁸⁴.

Recomandările canonice ale Dicasteriei vădesc natura delicată a problemei, care, din respect pentru ascendențele glorioase, nu putea fi expediată într-o sentință atingătoare de comportarea imorală a Catincai. Așa-zisa „nebunie“ va constitui pretextul acordării de circumstanțe atenuante : după știrile „pentru jalnica stare în care au venit dumneei cucoana și că din zi în zi spre mai rău sporește, au venit încredire că sânt sântomata de lipsuri de minte și niște periodicești furii pogorâte din duhul desfrânărilor, care pot să prilejască orișice rău negândit dacă nu să vor lua dreptele măsuri, atât pentru îndreptare și înțelepciune dum(i)s(ale), cât și pentru liniștita petrecire a Luminării Sale și a copiilor“. Din „furiile“ ei s-ar putea risipi „o întemiată gospodărie și starea“ lor, previziune confirmată și de faptul că, în timp ce Suțu lipse de acasă pentru zece zile, ea „a sfetarisât la 700 (lei) bez lucruri“. Însă, conchide Dicasteria, „comprometația cinstii icogheniei Luminării Sale covârșește toate“ ! Citarea câtorva sentințe din *Îndreptarea legii*⁸⁵ îl îndreptățe pe Suțu să ceară nu doar despărțirea, ci și întreaga avere a soartei. Cinstea și „haractirul“ său nu l-au lăsat să pledeze pentru mărirea pedepsei ; el „au suferit purure cu mărime de suflet și cu bărbăție toate perioadele ce i-au venit din vreme în vreme, jărtvind ostenele și cheltuiile cu feliuri de ispitiri, supt nădejde că să va înțelepți, să va priface și vor ave liniștită petrecere“. Catinca, dimpotrivă, neținând seama de străduințele lui, „sporește în tot răul și cu osăbire în punctul desfrânărilor, după ce au venit în gradul acel giudecat de toată suflare că iaste nebuna nebunelor și desfrânata desfrânatelor“. Boierii, continuă raportul dicasterial, „toți de obștie“ se miră de sufletul lui Suțu, „o rarită la fire omenirii“.

Se ia hotărârea ca tânăra Catinca să fie trimisă la mănăstirea Agapia, unde i se vor citi cele obișnuite pentru asemenea patimi de către preoți bătrâni și cuvioși duhovnici. Șederea ei acolo urma să țină până la îndreptare și înțeleptire, sub ascultarea maicilor bătrâne. Averea mobilă și imobilă ar fi trebuit să treacă în mâinile copiilor ; o va epitropia și stăpâni însuși Suțu, cu obligația de a-i asigura, la mănăstire, cele trebuincioase, iar copiilor — o viață tihnită, „ca un înduioșat și

⁸³ ASI, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, B. 196/1843, f. 7, 7v (3 octombrie 1843).

⁸⁴ *Ibidem*, f. 7v.

⁸⁵ *Îndreptarea legii*, cap. 187, fila 155, zaceala 1 : „Pentru precurvie ce va face muiere, poate bărbatul să o scoată și să o gonească din casă sângur cu putere sa, și mai vărtos când va fi curvie de față și arătată“ ; cap. 215, fila 205, zaceala 1 : „Muiere ceea ce va fi făcut precurvie nu-și va pierde numai zăstrile, ce încă va pierde și darurile câte i-au fost dăruite ; bărbatul și acele toate le va lua înapoi“.

înțelept părinte“⁸⁶. Chiar Mihai Vodă Sturdza întărește decizia Dicasteriei, amintind și de paragrafele *Condicii civile* ce susțin divorțul⁸⁷, transformat, după cum se vede, într-o afacere de stat.

Mama Catincăi, postelniceasa Elencu Mavrogheni, află de soarta fetei grație unei adrese a Dicasteriei, expediată la moșia ei din ținutul Tutovei prin intermediul Departamentului Treburilor din Lăuntru⁸⁸. Documentul semnat de arhieriei mitropolitani amintește că fata Elenei „au căzut în urmări necuvioasă și neplăcute“; făcând un istoric al pricinii, textul admite și dreptul mamei de a o lua pe Catinca pe lângă casă, invocându-se înțeleptirea, înfrânarea și ascultarea — virtuțile cardinale ale soției model⁸⁹. Postelniceasa consimte și Dicasteria, la 24 octombrie 1843, îngăduie revenirea celei repudiate la casa părintească⁹⁰.

Însă nu trec nici măcar patru luni și, la 4 februarie 1844, Elencu Mavrogheni înaintează domnului o jalbă referitoare la felul „scandalos“ în care fusese desfăcută căsătoria. Grigorie Suțu, scria Elencu, s-ar fi „pogorât asupra fetei cu feluri de catigorii“, ca un soț nedemn. Cerând Dicasteriei să detalieze pretextele divorțului, aceasta n-a binevoit să răspundă și i-a înapoiat cererea fără explicații. Mai mult, s-a lămurit că mariajul a devenit despărțire numai în baza unei singure jalbe, a lui Suțu, și că însăși Catinca nu a fost chemată la înfățișare, pentru „localnică cercetare“. Mărturiile sunt, în mod clar, părtinitoare. Deci osânda nu este dreaptă, de vreme ce procesul are mari vicii de formă. La urma urmei, bărbatul știuse de slăbiciunea minții celei ce i-a fost soție — doar el poate fi vinovat, căci a întrebuițat, pentru divorț, „crude și nepilduite chipuri“, paragrafe de lege ce nu sunt aplicabile astăzi. Suțu ar fi avut un singur scop: să înșface averea Mavroghenească; de drept, după despărțire, ar fi trebuit înapoiată fetei⁹¹. Domnul îngăduie o nouă cercetare, iar mitropolitul va da dispoziție pentru alcătuirea unei noi comisii⁹². Însă, la înfățișare, nu se prezintă nici una dintre părți, ori de câte ori au fost chemate în instanță⁹³. În consecință, Mitropolia va da cartea de despărțire cu nr. 670 din 3 august 1844. Amănuntele biografice concordă cu datele strânse până acum: cei doi au trăit împreună șapte ani, timp în care familia s-a îmbogățit cu cinci copii^{93bis}. Interesant este faptul că, contrar obiceiurilor instanței ecleziastice, se recunoaște insuficiența formei (neprezentarea unei părți) și că „razimul Dicasteriei de învinovățire, unde zice că nebunie ar fi venit din desfrânare, nu are nici un temei“. Nebunia ei, câtă este, izvo-

⁸⁶ ASI, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, B. 196/1843, f. 18, 18v. Data hotărârii Dicasteriei: 13 octombrie 1843.

⁸⁷ Paragrafele 121, 124, 130. Rezoluția în *Ibid.*, f. 6 (13 octombrie 1843).

⁸⁸ *Ibidem*, f. 8 (Dicasteria către Departamentul Treburilor din Lăuntru, 1370/14.10.1843).

⁸⁹ *Ibidem*, f. 9, 9v, 16 (nr. 1369/14.10.1843).

⁹⁰ *Ibidem*, f. 12, 13.

⁹¹ *Ibidem*, f. 25, 25v, 32.

⁹² *Ibidem*, f. 25 (Mihai Sturdza către mitropolit, 14.02.1844).

⁹³ *Ibidem*, f. 26, 27.

^{93bis} Copii: Alexandru, Mihail, Nicolae, Grigorie. Al cincilea copil probabil mort la naștere.

răște din „slăbănogirea minții“, problemă de notorietate pentru familia Suțu, din rândul căreia a provenit chiar ginerele. Cum ar putea fi făcută vinovată dacă textele pravilelor se aplică numai oamenilor sănătoși ? Lui Suțu i s-a recomandat ca, de dragul copiilor, să o țină ca și până acum lângă el ; după un răstimp de gândire, deși a părut că aprobă, beizadeaua a refuzat sfatul.

Deși Catincăi, prin cartea de despărțire, i se restituie averea — deci redevine o partidă financiarmente onorabilă — Dicasteria îi rămâne datoare cu o reparație morală : cuvintele urâte scornite pe seama ei („nebuna nebunelor“ ș.a.) trebuiau dezavuate. Pentru un asemenea scop, Catinca era hotărâtă să tragă în judecată civilă („canon politicesc“) membrii fostei Dicasterii⁹⁴.

Dincolo de toată această zbatere se citește planul unei noi însoțiri. Catinca nu mai era la prima vârstă a căsătoriei, însă aparențele fuseseră salvate și averea, semnificativă în ochii претенdenților, revenise familiei sale. E drept că legătura cu un neam mare nu mai era posibilă, însă nici fata nu trebuia să rămână nemăritată. Ales este Ioan Vlahuță, descendent al constantinopolitanului Alecu Vlahuță, rudă și trimis la Poartă al lui Alexandru Suțu, omorât prin decapitare pentru credința cu care îl slujise pe domn⁹⁵. Cum Elenco semnează ba „Mavrogheni“, ba „Suțu“ — și nu știm de ce „Suțu“ ?! — nu i-a trebuit mult ca să-l considere printr-o *domestici*, și, deci, îndatorat moral familiei.

Căsătoria trebuie să fi fost încheiată cândva între 1844 și 1847, căci, la 1 septembrie 1847, Ioan Vlahuță scrie domnului jalba prin care cere, aidoma înaintașului său, despărțirea de Catinca Mavrogheni. Iată textul :

„O neprevăzută nenorocire care au adus în comprometație odihna vieții și însuși ființa iscălitului mă aduce în nevoie a alerga astăzi la a Înălțimei Voastre milostivire ca la un obștescu părinte și apărător obijduiților.

De prisos este a supăra auzul Înălțimei Voastre cu istorisirea viclenelor închipuiri și a ademenirilor întrebuițate de d(umnea)ei soacra mea, Elenco Suțu, spre a săvârși căsătoria mea cu fiica d(umi)sale Catinca, prin îmbrobodirea adevăratei stări în care numita se găsea n-încetat. Îndestul va fi a arăta Înălțimei Voastre că, în vreme când, pe de-o parte, d(umnea)ei c(u)c(oana) Elenco întrebuița cele mai viclene apucături spre a mă îndupleca la nenorocitul pas cătră care am fost împins, în vreme când cu cele mai mari jurământuri mă încredința că starea minții fiicei d(umi)sale este priincioasă, pe de altă parte îndrepta cătră un vâtav, ce au fost îngrijitor fiicei ei, în scris povățuiri de chipul cu care urma a o tratărisi în furia în care se găsea pe atunce și, totodată, prin mituirea bănească, lua de la osebiți doctori, carii niși nu au venit să vadă pe fiica ei, mărturii mincinoase despre starea ei, care aceste împregiurări lesne le voi pute dovedi !

⁹⁴ *Ibidem*, f. 28, 28v.

⁹⁵ Aventura constantinopolitană a lui Vlahuță este narată cu farmec de Constantin Gane în *Trecute vieți de doamne și domnițe* (cf. ed. Chișinău, 1991, vol. II, p. 289).

Aceste și mai multe împregiurări, iar mai ales adăogitele încredințătri a d(umi)sale Grigori Suțu și a soției sale, precum și grăbirea întrebuintată din partea lor, care nu mi-au dat vreme de socotință, m-au adus a săvârși această căsătorie. Căci d(umnea)ei Elenco temându-se, precum au și rostit, ca să nu întru eu în prepus despre starea minței fiicei d(umi)sale, s-au silit a săvârși cununia îndată după sosirea mea la moșia d(umi)sale. Însă nu mai târziu decât a doa zi am avut prilej de a mă încredința despre nenorocirea în care m-au aruncat înșelătoarele d(umi)sale uneltiri. Nu-mi este iertat de a arăta starea de nebunie și de desfrânare în care am găsit femeia cu care din nenorocire m-am văzut unit, nici de a descrie vătămătoarele urmări ce s-au prilejit pentru sănătatea mea prin ale sale purtări.

A treia zi după cununie, nevoit m-am văzut a trăi depărtat de femeia mea, așteptând cu răbdare o îmbunătățire în starea ei. Toate au fost în zadar, Prea Înălțate Doamne, și astăzi plin de deznădăjduire, ca un străin, neavând alt razăm decât milostivirea și iubirea de dreptate a Înălțimei Voastre, plecat vă rog să luați în privire că nici o pravilă nu mă poate osândi a jertfi viața mea într-o împreună viețuire care, după împregiurările de mai sus, nu poate avea ființă și pe care art(icolul) 147 a Condiceii Civile o declarează ca când n-ar fi fost⁹⁶.

Căsătoria lui Joannes K. Vlahoutza — cum semnează — cu fata Elencăi a fost o mezalianță, aparent avantajoasă pentru ambele părți. Deși nebunia, pusă sub cuvânt de boală trecătoare, trebuia să rămână ascunsă, „împregiurările“ o scot la iveală. Undeva apare și Grigorie Suțu, însoțit a doua oară(?), martor al nefericitei suferințe mintale a Catinăi. Rezoluția domnească recomanda mitropolitului luarea unei hotărâri „potrivit cu sfintele canoane“, „cunoscându-se starea morali-cească a numitii, cu care prin ademenire s-a unit jăluitoriul“⁹⁷.

Cum rezolvarea trena, Vlahuță se plânge iarăși, la interval de o lună, în 3 octombrie 1847. Pentru a obține mila, accentele jalbei se deplasează de la imposibilitatea conviețuirii cu bolnava la condiția marginală a semnetarului :

„Viind nu demult în Moldova, m(i)-au fost cu neputință îndată a ave de aproape știință de morali-ceasca viață a fieșticăru(i)a pământean.

Nu după multă a me pitrecire în Ieși, dumneaiei aghioaia Elencu Suțu, născută Manu, îndemnându-mă a lua întru însoțare pe fiica dum(isa)le Catinca, care au fost căsătorită mai înainte cu prințul Grigori Suțu“, l-a dus să o vadă când ea era „în stare liniștită“, fără a-i spune că boala revine periodic. Sub diferite pretexte a amânat mariajul până în momentul când a fost nevoit să opteze : căsătoria cu o fată nobilă sau marginalitatea. Abia la trei zile după ceremonie și-a dat seama de întreaga păcăleală⁹⁸. Divorțul, într-un târziu, se pronunță și astfel rămâne Catinca fără partener pentru restul vieții.

⁹⁶ ASI, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, B. 196/1843, f. 33, 33v.

⁹⁷ *Ibidem*, f. 33.

⁹⁸ *Ibidem*, f. 34, 34v.

MILAI-ȘTEFAN CEAȘU

**NOI INFORMAȚII GENEALOGICE PRIVITOARE
LA ȘAMBELANUL VASILE BALȘ (1756—1832)
ȘI FAMILIA SA (I)**

O bursă de studii „Constantin Jireček“ la Viena mi-a permis afla-rea, în luna iunie 1994, la Haus- Hof- und Staatsarchiv din Viena, în fondul *Oberstkämmereramt, Adels-Archiv*, a actelor depuse de Vasile Balș în anul 1816 la acest oficiu, în vederea ridicării sale la rangul de șambelan sau cameralist (Kämmerer) al Curții din Viena¹. Ele aduc noi informații privitoare la acest personaj important al elitei bucovinene și la familia sa.

Înainte de a ne referi la aceste documente, se cuvine să conturăm, în linii mari, viața și activitatea, de până în anul 1816, a celui care a fost boierul, militantul politic iosefinist și omul de cultură iluminist Vasile Balș².

Născut în anul 1756 în Iași, după cum rezultă din actul de deces păstrat în arhiva orașului Viena³, Vasile Balș provenea în linie directă dintr-una din cele mai vechi familii boierești din Moldova, care se înrudea „cu cele mai renumite familii sau case, care sunt recunoscute atât la curtea domnitoare de azi, cât și în statele străine, ca : Brâncoveanu, Cantacuzino, Ghica, Mavrocordat, Ruset și Sturza“, după cum mărturisea atestatul dat lui, la 10 octombrie 1811, de Divanul Moldovei⁴.

Tatăl său a fost marele stolnic *Vasile Balș*, fiu al fostului mare vornic Ion Balș, nepotul lui Bejan, iar mama, Ilinca, o descendentă a familiei vistiernicului Ursachi, din veacul XVII⁵. Documentele depuse de Vasile Balș la Viena atestă ca frați ai săi pe *Iordache*, căminar, pe *Mi-*

* Comunicare prezentată în ședința din 10 ianuarie 1995.

¹ Haus- Hof- und Staatsarchiv, Wien, Oberstkämmereramt, Adels-Archiv, K. 5, B. 12.

² Mai pe larg despre Vasile Balș vezi studiul nostru : *Vasile Balș — un iosefinist bucovinean*, în : *D. Prodan. Puterea modelului*, vol. coordonat de : Nicolae Bocșan, Nicolae Edroiu, Liviu Maior, Aurel Răduțiu, Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, 1995, p. 132—142.

³ Rudolf Wagner, *Das Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals österreichischen Bukowina*, München, 1994, p. 24.

⁴ Haus- Hof- und Staatsarchiv, Wien, Oberstkämmereramt, Adels-Archiv, K. 5, B. 12, nr. 4.

⁵ *Ibidem*, nr. 2.

halachi, marele stolnic, pe *Lupul*, marele vornic și pe *Maria*, căsătorită cu Ienaki Cantacuzino, mare vistier⁶.

Rămas orfan la o vârstă timpurie, primește o educație aleasă, pe măsura posibilităților materiale ale familiei și a rangului său nobiliar. Stăpânirea mai multor limbi (greaca, latina, franceza, germana) i-a facilitat cunoașterea noilor idei iluministe europene, dominate de spiritul rationalist, de progresul tehnic și al științelor naturii, ca și de principiile dreptului natural⁷.

După anexarea Bucovinei de Imperiul Habsburgic, tânărul boier Vasile Balș, animat de ideile iluministe, a rămas în Bucovina și a depus, în persoană, în octombrie 1777, jurământul de credință față de împărăteasa Maria Theresia și coregentul Iosif II. Încă de pe atunci el pare să fi fost câștigat de ideea reformismului iosefin. Calea reformismului austriac, „revoluționară“ la acea vreme, i-a părut potrivită temperamentului său vulcanic și mai propice realizării pasului spre progres și prosperitate, pentru nația căreia îi aparținea⁸.

Convingerile sale iluministe se vor întări și mai mult în perioada studiilor făcute la Viena. La acea dată, capitala Imperiului Habsburgic era un puternic centru cultural, în care ideile franceze și germane ale iluminării popoarelor se întâlneau și se remodelau sub forma iosefinismului. Aflat în Viena, într-o perioadă în care comunicarea în cercurile instruite se făcea, în principal, în limba franceză, Vasile Balș, datorită cunoștințelor sale în acest domeniu, a intrat în cele mai înalte cercuri de la Curte și chiar în câteva loji masonice vieneze, fiind primit în Ordinul Iluminaților⁹.

Reîntors în Bucovina, Balș a fost recomandat de feldmareșalul Schröder, șeful Comandamentului Militar al Galiției, protecției contelei Hadik, președintele Consiliului Aulic de Război din Viena, spre a fi folosit în noua organizare a provinciei¹⁰. Balș era socotit un „cunoscător al situației din Bucovina și Moldova, devotat împăratului și care și-a însușit la Viena cunoștințe științifice frumoase și ceea ce se cere pentru a-și îndeplini datoriile de supus“¹¹.

Intrarea sa în viața politică coincide cu un moment de criză, când se punea problema împărțirii Bucovinei între Transilvania și Galiția. Planul acesta de destrămare și împărțire a țării nu a putut rămâne ascuns multă vreme. Stările reunite ale Bucovinei, în frunte cu episcopul de Rădăuți, Dosoftei Herescul, în numele întregii populații a țării, îngrijorată de nenorocirea ce-o amenința, au delegat pe boierul Balș să prezinte împăratului doleanțele lor în legătură cu aceste planuri¹².

Ca deputat al Bucovinei, tânărul boier remitea, la 13 noiembrie 1780, președintelui Consiliului Aulic de Război, contele Hadik, două importante memorii, întocmite de el personal, prin care prezenta do-

⁶ Ibidem.

⁷ Mihai-Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 133.

⁸ Ibidem.

⁹ Erich Prokopowitsch, *Die Wiener „Geheime Assoziation“ und der Bukowiner Bojar Basilius von Balsch*, în „Südost-Forschungen“, München, XX/1961, p. 276.

¹⁰ Arhivele St. București, fond Consiliul Aulic de Război, p. V, doc, nr. 37.

¹¹ Ibidem, p. VII, doc, nr. 3.

¹² Mihai-Ștefan Ceașu, *op. cit.*, p. 135—136.

rințele țării în fața autorităților centrale din Viena¹². Vorbind în numele Bucovinei, Vasile Balș respingea ideea dezmembrării teritoriale și alipirea ei la Galiția sau Transilvania, cerând păstrarea integrității teritoriale a provinciei, sub jurisdicția Administrației Militare, cu un grad de autonomie, potrivit cu trecutul ei istoric și caracterul său etnic aparte. Totodată, în numele „bunăstării patriei sale” și a supușilor ei, după ce descria „adevărata stare a țării, nevoile și violările nației”, el formula, în numele „binelui obștesc”, un adevărat program de măsuri pentru reorganizarea întregii vieții publice din Bucovina¹⁴.

Înainte de a hotărî soarta Bucovinei, Iosif II hotărăște, la 10 decembrie 1780, să ceară părerea în această privință și șefului Cancelariei reunite boemo-austriece, contele Blümegen, trimițându-i și memoriul în cauză. În nota de răspuns a șefului Cancelariei aulice, din 10 martie 1781, după studierea memoriului lui Balș, se preciza că „Bucovina în nici un caz nu trebuie să fie unită cu altă provincie, ci să fie tratată ca o provincie cu totul separată”, pentru ca, prin aceasta, să se câștige „simpatia și încrederea națiunii moldovene”¹⁵.

Urmarea acestor insistențe, datorate în principal lui Balș, a fost faptul că Iosif II a dispus, la 20 mai 1781, ca ținutul Bucovinei să rămână sub conducerea Consiliului Aulic de Război din Viena¹⁶. Acesta urma să schițeze un proiect de constituție a Bucovinei, care să prevadă o administrație ușoară și dreaptă, dar profitabilă pentru vistieria imperială. Proiectul urma să fie înaintat ministrului Hatzfeld spre a fi discutat în consiliu. Consiliul, în raportul din 24 mai către primul ministru Hatzfeld¹⁷, și-a însușit propunerile făcute de Balș, referitoare la înființarea unei episcopii și a consistoriului, a școlilor publice, la acordarea dreptului de succesiune pentru pământul deținut de țărani, la revizuirea taxelor vamale în vederea facilitării comerțului ș.a., adăugând și propuneri noi, referitoare la construirea unei fabrici de postav, sticlă și hârtie, ale căror produse să fie răspândite în Moldova.

Într-o perioadă când Imperiul Habsburgic nu avea un consulat în Principatele Române, Balș primea din partea comandantului general al Galiției, baronul Schröder, scrisori de acreditare pe lângă domnul Moldovei, Constantin Moruzi, cu caracterul unui „chargé d'affaires”. Ca atare, în vederea sprijinirii activității comisiei de cercetare a proprietăților din noua provincie habsburgică, Administrația Bucovinei i-a cerut, în noiembrie 1781, să meargă la Iași, spre a lua de la Divan unele documente necesare¹⁸.

Ideea reglementării și reformării vieții bisericești, în conformitate cu viziunea iosefinistă de dominare a Bisericii de către stat, l-a preocupat și pe Vasile Balș, care a înaintat contelui Hadik mai multe memorii. În acestea, expunând situația clerului și a bunurilor mănăstirești,

¹³ Arh. St. București, fond Consiliul Aulic de Război, p. VI, doc. nr. 2; nr. 3 a.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ J. Polek, *Josephs II. Reisen nach Galizien und der Bukowina und ihre Bedeutung für letztere Provinz*, în „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museum”, witz, 1895, p. 54.

¹⁶ Arh. St. București, fond Consiliul Aulic de Război, p. VI, doc. nr. 27.

¹⁷ Ibidem, nr. 37.

¹⁸ Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 138.

ca și unele abuzuri comise de unii stareți, se pronunța împotriva scoaterii din Bucovina a veniturilor mitropolitului Moldovei. În opinia sa, deposedarea mănăstirilor de moșiile lor ar fi fost dezavantajoasă, stârnind reprobarea clerului și a populației. De aceea, el propunea înființarea unui consistoriu pentru administrarea bunurilor mănăstirești, ca un stadiu ce urma să înlesnească mai târziu etatizarea lor. Banii proveniți din veniturile mănăstirilor trebuiau să fie folosiți pentru trebuințele Bisericii bucovinene și mai ales spre înființarea de școli publice, care să atragă și pe copiii din Moldova. Consistoriul trebuia să ia în evidență veniturile fiecărei mănăstiri, să reglementeze felul de viață al călugărilor și preoților, ca și veniturile și cheltuielile lor. Totodată, el ar fi avut sarcina de a întocmi regulamentul de funcționare a școlilor, inclusiv a celor sătești și a învățătorilor ¹⁹.

Accentul acesta repetat pus pe școală avea menirea, conform ideilor iosefiniste și iluministe, de a emancipa omul prin educație, spre a deveni un cetățean util statului și este comparabil cu efortul depus în Banat și Transilvania de reprezentanții Școlii Ardelene și ai Supplexului ²⁰.

Din anul 1783, Balș s-a aflat la Viena, fiind numit de împăratul Iosif II în funcția de „concepist“ al Consiliului Aulic de Război, deoarece „știa limba țării, constituția Bucovinei și avea cunoștințe juridice“. În această funcție, el avea calitatea de referent asupra tuturor problemelor bucovinene, calitate pe care și-o păstrează și după decizia împăratului, din august 1786, de alipire a Bucovinei la Galiția, trecând însă la Cancelaria aulică boemo-austriacă ²¹.

Pe timpul șederii sale la Viena, Balș a redactat mai multe petiții referitoare la organizarea clerului mirenesc și mănăstiresc, la educație, la situația proprietăților private, la îmbunătățirea negoțului ș.a., având menirea de a propune forurilor imperiale reformele necesare propășirii pe calea progresului și civilizației.

Mare parte din ideile avansate de Balș aveau să fie aplicate odată cu punerea în practică, la 29 aprilie 1786, a ordinului pentru reglementarea clerului, Bisericii și învățământului în Bucovina, care prevedea constituirea Fondului Religios din bunurile mobile sau imobile ale mănăstirilor, ale cărui venituri urmau să fie folosite pentru întreținerea clerului și a școlilor, ca și pentru „prosperitatea umanității“ ²².

În același an, prin grija boierului Vasile Balș, ajutat de învățatul scriitor iluminist Ion Budai-Deleanu, au fost aduse din Viena peste 4.000 de cărți de citire, aritmetici, catehisme, în limba germană și română, ca și *Cartea trebuincioasă pentru dascăli*, manualele fiind distribuite gratuit copiilor ²³.

Activitatea epuizantă, ca și șicanele unor înalți funcționari imperiali au dus la îmbolnăvirea lui Vasile Balș și la internarea sa, în mar-

¹⁹ *Ibidem*, p. 138—139.

²⁰ D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, Editie nouă, București, 1984, p. 218—219.

²¹ J. Polek, *op. cit.*, p. 63; Rudolf Wagner, *op. cit.*, p. 14.

²² Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 139.

²³ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Școală și educație în Bucovina în perioada iosefinistă și postiosefinistă*, în *AIIX*, XXXI, 1994, p. 227.

tie 1788, în Spitalul din Viena. Pensionat temporar, s-a retras în Bucovina, la moșia sa, Rus Plavalar, dedicându-se administrației moșiei și îngrijirii stării de sănătate. Însănătoșit complet, Vasile Balș revenea în viața politică într-un moment în care, în condițiile războiului ruso-austro-turc din 1787—1792, pe seama Principatelor Române se făceau tot felul de proiecte, care vizau mai ales reuniunea lor sub dominația Rusiei. În februarie-martie 1791, Balș a înaintat împăratul Leopold II un amplu memoriu referitor la statutul internațional al Moldovei și Țării Românești²⁴. Redactat în spiritul ideii daco-românismului, memoriul solicita împăratului emanciparea românilor de sub dominația otomană, prin încorporarea în cadrele imperiului a celor două principate. Acesta a fost primul demers al unui om politic român, care a avut în vedere reunirea întregii națiuni române sub Casa de Habsburg.

Prin hotărârea Cancelariei Aulice a fost reinstalat în serviciul public, în 1792, în funcția de căpitan al districtului Bucovinei și înaintat la rangul de baron. *Pentru prima dată, cel mai înalt post pe care-l avea regimul în această țară era ocupat de un băștinaș.* Noul căpitan al Bucovinei, activând într-o perioadă postiosefinistă, caracterizată prin conservatorism și regres, nu abandonează ideile sale politice iosefiniste și depune eforturi susținute în vederea promovării acestora, fapt ce l-a dus, în final, la un conflict de interese cu nobilimea bucovineană. Din acest conflict au rezultat numeroase reclamații. În urma acestora, în anul 1795, împotriva sa se deschide o anchetă care durează aproape zece ani, soldându-se cu pensionarea sa în anul 1805²⁵.

Prin punerea baronului Balș în retragere, românii autohtoni au pierdut un post deosebit de important în administrație, funcția de căpitan districtual fiind ocupată vreme de decenii de oameni străini de țară.

Deși pensionat, Vasile Balș a continuat să fie folosit de autoritățile centrale din Viena în rezolvarea unor probleme publice ale Bucovinei, precum a fost vânzarea moșilor Fondului Bisericesc al Bucovinei, aflate în Moldova²⁶.

În anul 1816, Vasile Balș, pentru serviciile aduse Casei de Habsburg, a cerut acordarea demnității de șambelan, sau cameralist al Curții, depunând în acest scop la *Oberstkämmereramt*-ul din Viena, o serie de acte care urmau să probeze nobilitatea și vechimea familiei Balș²⁷.

Deoarece verificarea originii vechi nobiliare a fiecărui solicitant era făcută în mod foarte riguros de către funcționarii de la *Oberstkämmereramt*, Balș a început să adune dovezi în acest sens, cu câțiva ani înaintea depunerii cererii.

Neexistând în Moldova registre matricole parohiale care să-i ofere date de stare civilă despre strămoșii familiei sale, din secolele trecute,

²⁴ Arh. St. București, colecția Microfilme Austria, rola 276 B, cadrele 421—455.

²⁵ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Vasile Balș...*, p. 140—141.

²⁶ Allgemeine Verwaltungs Archiv, Wien, Hofkanzlei, Protokolle, Galizie 1804, nr. 9; 1813, nr. 70, 90, 137.

²⁷ Haus- Hof- und Staatsarchiv, Wien, Oberstkämmereramt, Adels-Archiv, K. 5, B. 12.

a fost nevoit să se adreseze diferitor înalți prelați moldoveni, boierilor din Divan și chiar principilor domnitori ai Moldovei, spre a obține atestatele necesare.

O primă mărturie, Balș a obținut-o la 10 octombrie 1811 din partea lui Gherasim, episcop de Roman, a marilor logofeți Costachi Ghica și Constantin Balș, a marelui hatman Sandul Sturdza și a altor mari boieri din Divanul Moldovei, ce adevereau că „domnul Vasile Balș, în prezent baron oezaro-crăiesc austriac și sfetnic gubernial, se trage în linie dreaptă din familia Balș“. Totodată, se atesta că această familie se înrudea „cu renumitele familii boierești Ghica, Ruset, Sturdza, Cantacuzino sau Mavrocordat, fiind una din cele mai vechi familii nobiliare moldovenești, ai cărei membri au ocupat mereu înalte funcții și demnități în Țara Moldovei“²⁸.

În acțiunea sa, Vasile Balș a reușit să-i cointerezeze și pe ceilalți membri ai familiei, care au cerut, în anul 1813, Divanului și domnului Moldovei, Scarlat Calimah, „să se cerceteze curgerea niamului dumilor sale întocmai după dovezile ce au adunat spre încredințare“, pentru a li se întări spița de neam întocmită²⁹.

Arborele genealogic al familiei Bălșștilor, realizat în condiții grafice deosebite de inginerul Johann Freywald, însoțit de o cuprinzătoare anafora a Divanului moldovean de cercetare și adevărire a veridicității informațiilor pe baza cărora s-a întocmit spița, a fost întărit prin hrisovul din anul 1813 al domnului Scarlat Calimah. Hrisovul a fost validat în mod excepțional printr-un sigiliu atârnat, conservat într-o capsulă metalică aurită. Toate aceste acte au fost întărite, spre mai mare valabilitate, de consulii austriac și rus. Reamintim faptul că spița de neam, anaforaua Divanului și hrisovul domnului Scarlat Callimachi se păstrează în original la Arhivele Statului din București. Aceste acte au fost publicate de Maria Dogaru, în anul 1981³⁰.

La Viena, Balș a depus doar traducерile germane autentificate ale acestor acte. Alături de acestea, el a mai depus, pentru o mai precisă informare a instituției vieneze, o interesantă istorie a familiei Balș. Acest act a rămas până acum necunoscut istoriografiei românești.

Trebuie să remarcăm, totodată, faptul că și traducерile germane ale actelor originale în limba română, aduc multe nuanțări și clarificări față de textele publicate de Maria Dogaru. În mod sumar, enumerăm doar faptul că, în traducerea anaforalei Divanului din 30 decembrie 1813, se precizează în plus, referitor la stema familiei Balș, reprezentată de o stea de aur în câmp roșu, că aceasta „a fost întărită prin diploma imperială din anul 1794“³¹. Această întărire s-a făcut de autoritățile habsburgice pentru Vasile Balș. De asemenea, traducerea germană oferă posibilitatea aflării numelor și a celorlalți 61 de semnătari din cei 72 ai anaforalei, ce nu au putut fi descifrați de autoare la data publicării. În plus, se precizează că actul a fost înscris la con-

²⁸ Ibidem, nr. 4.

²⁹ Ibidem, nr. 2.

³⁰ Maria Dogaru, *Un armorial românesc din 1813. Spița de neam a familiei Balș dotată cu steme*, București, 1981, p. 59—73.

³¹ Haus-Hof-und Staatsarchiv, Wien, Oberstkämmeramt, Adels-Archiv, K. 5, B. 12, nr. 2.

dica diplomelor de clucerul Matei Costin. Dar, ceea ce ni se pare cel mai important lucru este faptul că toate acestea lămuresc în mod explicit scopul în care s-au făcut aceste acte, singulare în istoria Moldovei, anume în vederea obținerii de unul din membrii acestei familii a celei mai înalte demnități existente în Imperiul Habsburgic, aceea de șambelan (Kämmerer) al Curții din Viena și mai puțin din „nevoia de a stabili succesiunea diferiților membri în legătură cu stăpânirea unor proprietăți”, cum credea Maria Dogaru în studiul dedicat acestei spițe³².

Referitor la „privirea istorică, documentată, a conjuncturilor genealogice și politice ale familiei Balș sau Balsa, Balza, Balsișo”, întocmită și înaintată de Vasile Balș, la 30 august 1816, *Oberstkämmereramt*-ului din Viena, se cuvine să menționăm, dintr-un început, că autorul se arată un bun cunoscător, atât al vechilor cronici moldovene și muntene, cât și al lucrărilor istorice ale unor autori contemporani lui, precum Schlözer, Sulzer sau Engel, referitoare la Țările Române.

Vasile Balș, în scrierea sa, se dovedește a fi un susținător al teoriei originii daco-romane a poporului român. După el, românii s-au retras în timpul împăratului Aurelian în Bulgaria de azi și în Tracia, de unde au fost reasezați de bulgari în Moldova, Țara Românească, Transilvania și Banat. O nouă populație a Moldovei cu români s-a făcut cu ocazia constituirii statului moldovean de românii din Maramureș, sub conducerea voievodului Dragoș, în perioada 1354—1359, iar a Țării Românești, de românii din Transilvania sub conducerea voievodului Radu Negru, în anul 1290³³.

Balș susține că românii s-au denumit mereu între ei *români*, sau *romani*, iar numele de *valahi* le-a fost dat de către bizantini, care l-au împrumutat, la rândul lor, de la stăpânii acestora, bulgarii. *Valahi* ar veni de la Volga sau Volg sau volach, care ar însemna „riveran”. După el, această stăpânire a bulgarilor, între anii 680 și 915, a avut ca efect faptul că „românii în limba lor, care este de sorginte latină, au o mulțime de cuvinte slave”. Aceeași cauză a făcut ca „slujba și cărțile religioase în Moldova și Țara Românească să fie scrise în limba slavă, până la începutul secolului XVIII, când au fost traduse în limba țării”, la fel ca și toate vechile documente întocmite în aceste țări. De asemenea, o altă consecință a fost aceea că „chiar alcătuirea de azi a acestor țări are ca bază în principal pe cea a creștinismului bulgăresc, care, ultimul, s-a organizat după modelul greco-bizantin”. Tot stăpânirii bulgărești s-ar datora încetățenirea în aceste țări a termenului de *boier*, pentru a denumi înalta nobilime de origine slavă, precum și lipsa oricăror altor predicate de noblețe, precum conte, baron, cavalier etc. prezente în țările vestice³⁴.

În dorința de a convinge înalta instituție vieneză de originea străveche a nobilității familiei sale, Vasile Balș apelează la informațiile oferite de lucrarea lui Engel, *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer*, partea a III-a, *Geschichte von Bosnien und Serbien*, apărută la Halle, 1801, cât mai ales la lucrările lui Carl du Fres-

³² Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 44.

³³ Haus- Hof- und-Staatsarchiv, Wien, loc. cit., nr. 3 (anexa 1).

³⁴ *Ibidem*.

ne, seigneur du Cange (n. 1610 — Amiens, m. 1688 — Paris), *Historiam regnorum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae, Serviae atque Bulgariae*, apoi *Glossarie mediae et infimae Graecitatis, Glossarie mediae et infimae Latinitatis* și *Histoire de l'Empire de Constantinople, sous les Empereurs François*, în două părți, apărută la Paris, în anul 1660, în folio.

Pornind de la aceste lucrări, el afirmă că originea familiei Balș ar fi din Albania și ar începe cu acel Balșa, „comes Zentae et princeps Dyrrachii“, pomenit la jumătatea secolului XIV. Acesta a avut trei fii : Strașimir, Gheorghe și Balșa, care, după du Cange, au participat cu curaj la toate campaniile militare ale tatălui lor pentru mărirea domeniului lor. Dintre aceștia, Gheorghe s-a căsătorit cu Mița, fiica regelui sârbilor, Vukașin³⁵.

După moartea tatălui și a fiului mai mare, Strașimir, le-au succedat cei doi frați : Gheorghe și Balșa, ca stăpâni ai Zentei. Însă și aceștia, fiind amestecați în numeroasele complicații politice din zonă, soldate cu dese confruntări militare, își vor pierde viața în acestea în scurtă vreme. Astfel, Gheorghe moare la 3 ianuarie 1379, în Scutari, în urma unei campanii militare asupra Bosniei, iar în anul 1383, în urma unui conflict cu turcii, Balșa este înfrânt și decapitat, capul său fiind trimis sultanului Murat³⁶.

Ca stăpân al Zentei a rămas Gheorghe, fiul lui Strașimir. Acesta s-a înrudit cu regele Lazăr al sârbilor, luând în căsătorie pe fiica sa, Despina, pe atunci văduvă după Sas, voievodul Moldovei (!). Aceasta i-a dăruit trei fii : Goiko, Ioan (Ivaniș) și Balșa. În urma luptelor cu turcii și venețienii, care le-au ocupat treptat toate posesiunile, doi dintre frați, Goiko și Ivaniș (Ioan) s-au retras din ținuturile lor de baștină și s-au așezat în Moldova, pe posesiunile mamei lor, Despina. De la aceștia s-a început apoi neamul Bălșeștilor în Moldova, descris pe larg în anaforaua Divanului Moldovei, după documentele familiei, care încep cu un act de la Alexandru cel Bun, din anul 1401, pentru Balș cel Bătrân. Lipsa informațiilor pentru timpul de început al familiei Bălșeștilor în Moldova, Vasile Balș o pune pe seama distrugerilor de documente survenite în urma numeroaselor războaie ce au bântuit Moldova de-a lungul secolelor³⁷.

Pentru a întări și mai mult ideea că familia Balș aparține mării nobilimi moldovene, Vasile Balș argumentează că de-a lungul timpului aceasta s-a înrudit cu reprezentanți ai familiilor domnitoare din Moldova și Țara Românească, precum : Brâncoveanu, Cantacuzino, Ghica și Mavrocordat. Astfel, spre exemplu, la acea dată (1816) Elena, fiica lui Toderașo Balș, nepoata lui Vasile Balș, era căsătorită cu Gheorghe Brâncoveanu, banul Valahiei, iar marele vistiernic Ienaki Cantacuzino ținea de soție pe Maria, sora sa³⁸.

Pe baza meritelor sale și a actelor prezentate în anul 1818, baronului Vasile Balș i-a fost conferită demnitatea de șambelan al Curții

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem.

din Viena. În același an, în lista șambelanilor, alături de el au mai fost înscrși baronul Johann Bodmann, conții Franz Buol-Schauenstein și Josef Bethlen. Vasile Balș devenea astfel, primul și singurul nobil român care a ajuns la această înaltă demnitate de membru în Colegiul șambelanilor cezaro-crăiești, alcătuit până atunci numai din înalți nobili austrieci, cehi, unguri și poloni.

După moartea sa, la Viena, la 4 februarie 1832, Cancelaria reunită austriaco-boemă notifica în anul 1836 *Gubernium*-ului Galiției că deoarece acesta nu a avut descendenți în linie masculină, care să poată fi înălțați la rangul de baroni, demnitatea se șterge pentru această familie.

Astfel lua sfârșit acea inserție de nobilitate moldoveană în cadrul mai larg al nobilității austriece, nu însă fără a lăsa ecouri destul de puternice în cadrul familiei Balș, care explică oarecum atitudinea filo-austriacă manifestată de unii membri ai săi, la jumătatea secolului XIX.

1816 august 16, Viena. Istoria familiei Balș, întocmită de Vasile Balș pentru k. k. OberstKämmereramt din Viena, cu ocazia înaintării sale la rangul de șambelan.

Gedrängte historische, dann urkundliche Darstellung
der Bojaren Familie Balsch (sonst Balsa, Balza, Balsischio)
nach den Haupt-Momenten.

Mit

Beyfügung geschichtlicher, statistischer und diplomatischer Bemerkungen, unter andern :

1.mo Uiber das Wappen der Balschischen Familie ; 2.do Uiber die verschiedenen Form und Aussprache ihres Familien Namens ; 3.to Uiber den Umstand, dass einige Glieder diessr Familie in der alten Urkunde bloss mit dem Taufnamen genant werden ; 4.to, dass überhaupt die Bojaren aus den ältesten Familien, in der heutigen Moldau und Walachey von den Slaven abstammen ; und 5.to dass das Prädikat Bojar, welches slavischen Ursprungs, und dem Worte Magnat gleichbedeutend ist, auch von den Türken von jeher anerkannt und beybehalten worden, indessen sie keine andern Prädikate des Adels, wie bey uns : Fürst, Graf, Baron, u(nd) d(er) g(lichen) anerknenen und dulden.

Schon im 14.ten Jahrhunderte erscheint das Geschlecht der Balsch in der Bosnischen, Servischen und Dalmatischen Geschichte in dem Range der Bojaren. Bekanntlich ist Bojar das Slavische Prädikat der Magnaten, und nach der Verfassung der Slavischen Völker überhaupt, und folglich auch hier eben berührten Slavischen Länder, bildeten die Bojaren den Hohen und mächtigen Feudal-Adel ; sie bekleideten die höchsten Militär-und Civil-ämter, die obersten Staats-und Hof-Würden ; sie waren Heerführer, Statthalter, Richter, und machten mit der Geistlichkeit ausschliessend die Reichsstände und Reichsräthe aus ; von ihnen wurden aus ihrer Mitte Fürsten, Landesregenten und Könige gewahlt. Diese Slavische Ehrenbenennung kom mit vielen andern Slavischen Wörtern (wie man es unter andern auch in Sulzers Geschichte des Transalpinischen Daciens, dann in Engels Geschichte Ungarns und

der Nebenländer sehen kann) durch die eingetretene Oberherrschaft der Bulgaren in die Verfassung der Romuni, der Bewohner der heutigen Moldau und Walachey, welche in der Folge mit dem Namen Walachen benannt wurden, wie es sich sogleich geschichtlich zeigen wird.

Diese Romuni sind Römisch-Dacische Colonien, welche durch die Römer unter dem Kaiser Trajan nach Dacien (Moldau, Walachey, Siebenbürgen, Bannat) und aus Dacien unter dem Kaiser Aurelian wegen der unaufhaltsamen Einfälle der Barbaren im Jahre 271. in die heutige Bulgarey und nach Thracien, und durch die Bulgaren wieder in die Moldau, Walachey, in Siebenbürgen und in das Banat versetzt wurden,*, erhielten in der Folge bey andere Nationen, vorzüglich bey den Byzantinern, wegen ihrer Herrn den Bulgaren (von der Wolga, Wolganwohner oder Walachen) den Namen Walachen; sie selbst aber nannten sich von jeher und immern sich fortwährend Romuni oder Römer. Diese Bulgaren herrschten vom Jahre 680 bis 915 in der heutigen Moldau und Walachey, welche sie zuerst mit Walachen. d/as/ i'st/ mit Romunen bevölkert, und mit der christlichen Religion bekannt gemacht haben. Daher kömmt es: 1mo dass die Romuni in ihrer Sprache, welche lateinischen Ursprungs ist, eine Menge slavische Wörter aufgenommen haben, 2do dass die Mess- und Kirchen-Bücher in der Moldau und Walachey bis zum Anfange des 18ten Jahrhunderts, zu welcher Zeit sie in die Landessprache übersetzt wurden, in der slavischen Sprache geschrieben waren; 3to dass die älteren Urkunden und Dokumente in diesen Ländern durchaus in der slavischen Mundart verfasst sind; 4° dass selbst die heutige Verfassung dieser Länder hauptsächlich jene der christlichen Bulgarey zur Basis hat, welche letztere sich nach der griechischen Byzantinischen gebildet hatte, und 5to dass in diesen Ländern die Bojaren aus den ältesten Familien von den Slaven abstammen, unter welche Kategorie auch die Familie Balsch, wie es der Verfolg dieser historischen Uebersicht erweisen wird, gehört, da dieselbe aus Servien kam. und sich gegen Ende des 14ten Jahrhunderts in der Moldau niederliess. Dieses Prädikat Bojar samt seinen anerkennenden Vorechten und Vorzügen, wurde auch von den Türken anerkannt, und bis heutigen Tages beybehalten, indessen sie keine andere Prädikate des Adels, wie bei uns: Fürst, Graf, Baron, u/nd/ d/er/gleichen/erkennen und dulden. So zum Beispiel, werden die Cantacuzen's, die Mavrocordat's, die Gika's, die Brankowan's u.s.w. nur mit dem allgemeinen, den hohen Adel bezeichnenden Prädikate. Bojaren, batitelt.

* (Nota autorului). Die eigentliche Epoche dieser ersten Bevölkerung fällt in die Regierung des bulgarischen Fürsten Crumus, und in die Jahre 811 und 813, da er nach Thracien streifte, und von da eine Menge Romuni abholte, die er dann in jenen Ländern ansiedelte. Die zweyte Epoche der Bevölkerung dieser Länder und Stiftung eines Staats fällt für die Moldau, und zwar durch die Romuni aus Marmarosch in den Zeitraum zwischen 1354, und 1359 unter Anführung des Woywoda Dragosch, und für die Walachey durch die Rumuni aus Siebenbürgen, unter Anführung des Woywoden Radul Negru ins Jahr 1290. Woywoda ist ein slavisches Wort, mit „Herzog“ gleichbedeutend, oder buchstäblich übersetzt, heisst es, Anführer des Heeres im Kriege.

Die Byzantinischen Analen sprachen häufig von dem ausgezeichneten Range der Balsa, auch Balza oder Baslch. Aber statt ihren Inhalt mit Weitläufigkeit hier anzuführen, sey es erlaubt, bloss die occidentalischen Geschichtschreiber, die ihre Angaben kritisch aus den Byzantinern geschöpft haben, als zeugen aufzustellen, und der Kürze wegen selbst unter diesen, mit Uebergehung des Orbini, Lucari und Ritter, sich vorzüglich auf das achtungswürdige Zeugniß eines der berühmtesten Geschichtsforscher zu berufen, nämlich das Carl du Fresne, Seigneur du Cange, zu Amiens 1610 gebohren; dann auf Engels Geschichte des Ungarischen Reichs, und seiner Nebenländer 3ter Theil: Geschichte von Bosnien und Servien, Halle 1801, in 4to. Ersterer (Du Cange) war Parlamentsadvokat zu Paris, Schatzmeister zu Amiens, und starb als Staatsmann und Gelehrter allgemein geschätzt zu Paris im J/ahr/ 1688. Als verdienstvoller Sprachforscher und Geschichtschreiber, erläuterte er die Geschichte seines Vaterlandes, gab mehrere Byzantische Geschichtschreiber in den Druck, schrieb: *Illyricum vetus et novorum*, oder: *Historiam segnorum Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosniae, Serviae atque Bulgariae*, ferner sehr brauchbare Glossarien, *mediae et infimae Graecitatis, die mediae et infimae Latinitatis*, dann, wovon hier hauptsächlich die Rede ist: *Histoire de l'Empire de Constantinople, sous les Empereurs François*, divisée en deux Parties, a Paris, 1660, in folio, worinn der Verfasser der Geschichte der Familie Balsch ins besondere eigentlich bis zu der Epoche behandelt, in welcher endlich die Türken durch fortgesetzte Siege sich auch ihrer Länder bemächtigten, wie diese kurze Abhandlung es sogleich pragmatisch zeigen wird. Diese historischen Werke des du Cange sind in der k.k. Hofbibliothek befindlich.

Stephan Duschan regierte in Servien von J/ahr/ 1336 bis 1356. Er erweiterte durch bestandige Kriege und Eroberungen das Servische Gebiet ansehnlich, nahm den Titel eines Kaisers an, führte ordentliche Hofämter nach der Sitte des Byzantinischen Hofes ein, errichtete das servische Gesetzbuch, theilte das Reich in Statthalterschaften ein, welches auch die Haupt-Ursache von dessen baldigen Untergange wurde, verheurathete seinen einzigen 17 jährigen Sohn, ein Jahr vor seinem Absterben, mit der Prinzessin Helene, Tochter des Fürsten von der heutigen Walachey, Wlad, oder Wlaiko, und starb im J/ahr/ 1356. Es dürfte hier der schickliche Ort seyn, die geschichtlich bewährte Bemerkung beyzufügen: dass die Woywoden oder regierenden Fürsten der Moldau, und vorzüglich der Walachey um diese Zeiten durch Heurathsverbindungen in die Servischen und Bosnischen Angelegenheiten (und Händel) ¹ sehr verwebt waren.

Nun als nach dessen Tode unter seinem Sohne und Nachfolger, dem schwachen und minderjährigen Urosch V. die Statthalter und Magnaten das Reich, wie es nach Alexanders des Grossen Tode geschah, unter sich theilten, erschien unter diesen auch der Balsa („Seigneur d'Albanie“ sagt du Cange, dann in seinem angeführten historischen Werke: *Illyricum vetus et novum* — „Comes Zentae et Princeps Dyraehii“) als unabhängiger Dynast von Zenta. Er bemächtigte sich gleich

¹ Scris deasupra rândului de aceeași mână.

enfangs des Schlosses Scutari, und in der Folge des ganzen Gebiets von Zenta bis nach Cataro, welche Länder die Balsa gegen alle fremden Angriffe nicht nur mit Fussigkeit zu vertheidigen, sondern auch zu vergrössern wussten, wie du Cange und Engel es bezeugen.

Dieser Balsa von seinen drey (sagt die Geschichte) tapferen Söhnen Straschimir, Georg und Balsa (dessen Taufnamen die Geschichte nicht meldet) unterstützt, bemächtigte sich Illyriens, eroberte die Stadt Croja, und bekriegte, seine Siege verfolgend, auch den König Stephan von Ober-Mösien. Einer von dieser drey Söhnen, nämlich Georg heurathete Miliza, die Tochter des servischen Königs Wukaschin, und in der Folge als zweyte Gemahlin Theodora, die Tochter Constantins des Schwiegervaters von dem Kaiser Manuel Palaeologus, folglich die Schwester einer Kaiserin, welche damals Wittve von Zarc Meresich war. Dieser Georg Balsch mit seinem 2. Brüdern auf die Nachricht, dass Nicolaus Zapin, welcher sich Sisman, und Kaiser von Bulgarien nannte, Duras (Durazzo, Dyrrachium) besetzt habe, bekriegte denselben, und zwang ihn, sich nach Bulgarien zurückzuziehen.

Da seit 1367 die päpstlichen Missionen in Bosnien mit dessen Könige Twarco, als einem orientalisch-gläubigen in fast offener Fehde lebten, und da der König Twarko die Balsch anfeindete, und sie mit kriege zu überziehen, und ihrer Länder sich zuzueigene suchte; so machte sich die Balsch diese Religionszwistigkeit zu Nutzen, und trugen dem Papst Urban V, ihrer Hilfe an, welche dieser (sagt die Geschichte) in der weiteren Hoffnung, sie selbst für die Katholische Religion zu gewinnen, mit Bereitwilligkeit annahm. Hiedurch verschafften die Balsch, wenigstens auf einige zeit sich Ruhe von Twarko.

Als der Fürst Straschimir, der älteste Bruder, bereits gestorhen war, besetzte die zwey übrigen Brüder, Fürst Georg und Balsa nach dem Tode des Königs Wukaschin (welcher in dem Kriege mit den Türken am Tanaerus 1371 mit der Schlacht auch das Leben verlohren hatte) einem Theil von seinen Ländern, zur Sicherheit der eigenen; hierauf bekriegten sie den Biangio Natarango Herrn von Musachi, und bemächtigten sich jenes Theiles von Albanien, welcher sich bis auf Valona erstrecket, und nahmen auch in Romanien Canina und Belgrad ein!

Balsa erkaufte von den Navarren die Stadt Durazzo und wurde zu gleicher Zeit Herr von Costoria. Georg bemächtigte sich seiner Seits, nach dem Tode des Nicolaus Attoman, der Trebinen, der Canasi und der Dracewiza; da aber diese Plätze ihm von Twarko waren weggenommen worden, so rückte er mit einer Armee von 10.000 Mann in Bosnien ein, kehrte siegreich nach Zenta zurück, und starb in 3. Monaten darauf am 3-ten Januar 1379 in Scutari.

Balsa der jünste von den drey Brüdern, wurde nach ihrem Tode allein Herr und Fürst von Zenta. Aber da ihm der Beystand seiner kraft wollen Brüder mangelte, wurde er von den Türken mit einer Armee von 40.000 Mann angegriffen, unter der Anführung des Vrenes oder Braneses, von Orbini, Jeurenesco genannt, eines der tapfersten Generale der Türken. Es kam zu einem Treffen bey Belgrad in Epirus. Balsa, abschau mit schwächeren Streitkräften, entschloss sich doch die

Schlacht zu wagen, wurde aber ganzlich überwunden, fiel im Gefechte, und sein Kopf wurde dem Sultan Amurat überbracht, im J/ahr/ 1383.

Straschimir, welcher wie schon ist erwähnt worden, früher als seine angeführten 2. Brüder, nämlich Georg und Balsa, gestorben war, hinterliess einen Sohn mit Namen Georg. Dieser Georg, welchen Bartlet, nach du Cange, auch Strascino Balsichio nennt, kam nun zur Regierung, und wurde als Beherscher von Zenta und Albanien anerkannt. Um sich gegen die Türken zu behaupten, verband er sich mit dem Ducagini, und mit Lazar, dem berühmten Könige von Servien, und Heurathete dessen Tochter Despina, damals seit einiger zeii Wittwe des Sismann oder Sass, regierender Fürsten der Moldau. Er wurde von den Türken im J/ahre/ 1386 mit Uibermacht angegriffen. zog sich nach Dolcigno zurück, war unglücklich, verlohrt Castoria, Belgrad (in Epirus) und Croja, und war genöthiget sich mit ihnen zu vergleichen, und auch Scutari ihrer Uibermacht abzutretten. Doch erhielt er das letztere wieder zurück, durch die Vermittelung einer jungen Anwerwandten, welche er dem Sultan überlassen musste. Denn es war die Politik Amurats und Bajazets I, um ihre Eroberungen zu erleichtern, sich mit dem Dynasten und Fürsten dieser Gegenden zu verschwägern; sie liessen diessen Gemahlinen sogar in ihrem Harem die freye Uibung des christlichen Glaubens. In der Folge verpfändete er auch Scutari den Venetianern für eine Summe Geldes, dessen er zur Nothwehr gegen die Türken benöthiget war. Er starb bald darauf im Jahre 1390.

Von seinem drey Söhnen Goiko, Ivanisch (Johann) und Balsa folgte der letzter ihm in der Regierung nach. Seine einzige Tochter hatte er an Radic Sancou verheurathet. den Sohn des Senco, und Enkel des Mladica von Zagora, welcher in der Grafschaft Chelmo (nach du Cange) grosse Gutter besaas. Balsa nahm den Venetianern Scutari wieder ab, mit Ausnahme des Scholosses, und da seine Nachbaren, die Bosnier und Servien, so wie die Türken anderwärts beschäftigt waren; so machte er sich wieder zum Herren von Zenta. Aber bald bekriegten ihm die Venetianer, schlugen ihm mehrere Mahle. und beraubten ihm eines Theils seiner Ländereyen. Er schloss in der Folge mehrere Traktate über Frieden und Waffenstillstand mit denselben, brach aber wieder mit ihnen auf das Zureden eines nahen Verwandten, des Stephan de Maramont aus Apulien, welcher er die Herschaft über den Montenegro überliess. Hierauf begaber sich nach Rascia, zu seinem Oheim dem Dynasten Maramont als Stathalter in seinem Ländern bestellt hatte, und starb daselbst, nach du Cange, im J/ahre/ 1421. Diese Gelegenheit und insbesondere dei Abwesenheit des Maramont, (welcher muss wider nach Appulien abgegangen war)² benutzten die Venetianer, und bemächtigten sich der Zenta. Bald aber wurden sie von den Türken, welche bereits Illyrien und die umliegenden Staaten grossen Theils unter sich gebracht hatten, daraus vertrieben.

Die andere zwey Bruder Groiko und Ivanisch (Johann) einer Seits bedrängt durch die zerrüttete und hoffnungslose Lage des von den Türken und Venetiarenn bereits überschwemmten Landes, anderer Seits be-

² Scris deasupra rândului, de aceeași mână.

wogen durch die vorausgegangene Eheverbindung ihres Vaters mit Despina, der Witwe des verstorbenen Sass. Fürsten der Moldau, begaben sich, wie die in dem vorliegenden Diplome verhandelten Urkunden bezeugen, in das Fürstenthum Moldau, und liessen sich daselbst nieder.

Es scheint nöthig, die gedoppelte Bemerkung hier anzufügen, erstens : dass Engel in der Geschichte von Bosnien und Servien die Verhältnisse der Balsischen Familie nur bis zu der Epoche verfolgt, wo der vorerwähnte Balsch, baynahe seiner Länder beraubt, mit Tode abgieng ; und 2 tens dass du Cange, durch den Umstand, dass die 2. andere Brüder Goiko und Jvanischa auf dem Schauplatze der Händel von Bosnien, Servien und Albanien nicht mehr erscheinen, auf die irrige Meinung geführt worden sey, sie für gestorben zu halten.

Hier soll zugleich in Hinsicht der Chronologie die historische Thatsache nicht unbemerkt bleiben, dass die Jahrbücher der Nationen in der Zeit Rechnung mehr und weniger merklich, ja mit vielen Jahren in der allen und mittleren Geschichte von einander abweichen, und dass sogar Lücken von hundert Jahren (unter andern Schölzers Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, Göttingen 1795) in der Völkergeschichte vorhanden sind.

Endlich, ehe man zu den Urkunden der Familie, welche eine weit wichtigen Geschichts- und Rechts-Quelle sind, schreitet, dürfte es erforderlich seyn, folgende theils zum Behufe und theils zum Erläuterung einiger Momente des Diploms dienliche Bemerkungen vorausgehen zu lassen. Das Wappen der Balsa oder Balsch besteht (sagt du Cange) in einem Stern mit mehreren Streifen ; diese Behauptung also wird auch durch das im der Rede stehende Diplom der Balschs, de facto bestätigt. Auch wird der Zunahme dieser Familie (bemerkt du Cange ferner) verschieden geschrieben und ausgesprochen, nämlich Balsa, Balza, Balsichio. Uiber diesen letzteren Umstand glaubt man hier, als am rechten Orte bemerken zu müssen, dass nämlich in der griechischen Sprache, als der Hofsprache der Moldau und Walachey, auch heut zu Tage Balsa, aber nach der Romunischen, das ist, der Moldauischen oder Walachischen Mundart, Balsch geschrieben und ausgesprochen wird, und im Verkleinerungsfalle Balsichio, Balschuko. Uiberhaupt werden in der oben gedachten Mundart die zwey Mitlaute *st*, am öftesten am Anfange des Worts als *scht*, dann *s* und *ss* am Ende des Wortes als *sch*, vorzüglich bey *nominibus propriis* geschrieben und ausgesprochen, wozu man sich der zwey eigenen dort üblichen Cyrillischen Buchstaben als *ш* und *щ* bedient ; z(um) b(eispiel) Stephanus = Schtephan = ШЕФАН ; Dragoss = Dragosch = Драгосъ, ДРАГОШ ; Wukasin = Wukaschin, ВУКАШИН ; Lupus = Lupaschk, ЛУПАШК, Ionasko = Jonaschk, ИОНАШК Dlugoss = Dlugosch, ДЛУГОШ ; Balsa = Balsch, БАЛШ.

Uibrigens zum weiteren Behufe der in dem vorliegenden Diplome vorkommenden Stelle, dass nämlich der Johann Balsch und Theodor Balsch Kanzler in der Urkunde des um des Jahr 1542 regierenden Fürsten Peter bloss mit dem Taufnahmen vorkommen, und dass folglich ihres Zunamens darinn nach der damaligen Sitte (bemerkt das Diplom zugleich ganz richtig) nicht erwähnt wird, glaubt man folgenden authentischen geschichtlich-diplomatischen Moment anzuführen. Bekanntlich ist der Ur-

sprung der berühmtesten Geschlechter und haben Häuser in Dunkelheit gefüllt, und nur wenige Familien, selbst welche Throne in besitz bekamen, oder einen andern hohen Rang behaupten, können ihre Genealogie bis über das 12-te Jahrhundert hinausführen, weil vor diesem Zeitpunkte, wie die Diplomatik aus Urkunden und Diplomen es beweiset, die Geschlechts — und Familie — Namen durchaus nach nicht gebräuchlich waren, und weil selbst die angeschensten Personen sich in Dokumenten nur nach ihrem Taufnahmen benannten, welchem sie bis wieder die Benennung der Würde, mit welcher sie bekleidet waren, oder den Namen ihrer Wohnorts befügten. Daher giebt es auch kein Mittel, die Geschlechter und Familien, und noch weniger da einzelnen Personen eines und eben dasselben Hauses von einander zu unterscheiden. Ja selbst 12ten Jahrhunderte konnte der nützliche Gebrauch der Geschlechts- und Familien-Namen nicht sogleich überall Aufnahme finden, und erst gegen des 13ten und Anfangs des 14ten Jahrhunderts findet man denselben in dem civilisirten Europa allgemein eingeführt. So weit die Geschichte.

Aber die historischen Analen sind nicht die einzige Geschichts- und Rechtsquelle der Völker und Familien; es giebt noch eine andere, in mancher Hinsicht unendlich wichtigere Quelle, aus welcher die historischen Schriftsteller wie die Geschäftsmänner bey ihren gelegentlichen Verhandlungen schöpfen, diese sind die Urkunden. Solche Urkunden hat auch die Balschische Familie, und zwar noch immer in sattsamer Anzahl, nachdem viele derselben, wie das Diplom es umständlich bezeuget, durch die unseligen Schicksale dieser vielseitig und fortwährend verheerten Länder verloren gegangen sind. Die nach geretteten, in dem Diplome bezeichneten Urkun den nebst einem Denkmahle sind die folgenden:

A. Die erstere unter diesen steigt bis in das 14 ten Jahrhundert hinauf; sie ist vom J /hre / 1401, aus der Regierungsepoche des Fürsten Alexander des Guten, und enthält eine Schenkung, welche nach ihrem eigenem Ausdrucke der alte Balsch von dem eben genannten Fürsten zur Belohnung seiner dem Lande geleisteten Dienste erhalten hat.

B. Die zweyte Urkunde des Fürsten Stephan des Guten, vom J /ahre 1489 bezeugt ausdrücklich die obige Urkunde vom J /ahre / 1401 des Fürsten Alexander.

C. Die dritte fürstliche Urkunde vom J /ahre / 1527 beglaubiget den Titel Pany, welcher zu jener Zeit den Bojaren gewöhnlich beygelegt wurde.

D. Die vierte Urkunde des Fürsten Peter vom J /ahre / 1542 bezeuget, dass die Bojaren Balsch Johann und Theodor, beyde Grosskanzler, die Leitung und Oberaufsicht über den Bau des Klosters Rischka im Suczawaer Distrikte geführet haben.

E. Ein Denkmahl, welches in einem über den Kirchenthür des benannten Klosters eingemauerten Steine noch heut zu Tage bestehet, weiset eine mit der eben benannten Urkunde gleichlautende, in den Stein eingehauene Jnschrift auf.

F. Vier Urkunden von dem Fürsten Jeremie Movila, vom	
Jahre	1598
.	1601
.	1602
.	1614

Die zwey ersteren Urkunden vom J / ahre / 1598 und 1601 betiteln den Mathei, auch Mathiesch, Sohn des Ober-Richters Kirste Balsch mit dem Prädikat Comte (Graf) und die letztere Urkunde vom J / ahre / 1614 erwähnt der Schenkungs-Urkunde des Fürsten Alexander des Guten vom J / ahre / 1401 an den alten Balsch.

Endlich gehören die Balschs, wie von jeher auch noch gegenwärtig, gesagt das Diplom ausdrücklich, unter die Allevornehmsten Adelischen des Landes ; begleiten die ersten Würden fortwährend, und sind durch die engsten Lande des Bluts mit mehreren Fürstenhäusern verbunden. Ueber diesen letzteren Moment dürfte hier wesentlich seyn die Bemerkung beyzufügen, dass nach der von jeher in diesen Ländern herrschenden Sitte, nur die Abstammung der väterlichen Seite beachtet, und in den Diplomen zur Erwähnung und Sprache gebracht wird, wenn auch die mütterliche Linie selbst durch fürstlichen Rang ausgezeichnet seyn mochte, wie es selbst durch das gegenwärtige Diplom bewährt wird, indem selbes die mütterliche Seite ganz mit Stillschweigen übergeht. So stand die Balschische Familie, und steht noch gegenwärtig in Verbindung mit dem Fürsten Constantin Brankowan, welcher vom J(ahre) 1688 bis 25ten May 1714 in der Wallachey regierte, vom Kaiser Leopold I (wie es selbst die österreichischen Staats-Archive ausweisen wurden) unter dem 30ten Jänner 1695 samt seinem männlichen Stamme zum Fürsten des Heiligen Römischen Reichs erhoben, und vom der Pforte samt 4. Söhnen am 5ten August 1714 enthauptet wurde. Dieser verheurathete seinen ältesten Sohn Constantin mit Anna der Tochter des Moldauer Mundschenke Bojaren Balsch. Auch gegenwärtig hat der letzte männliche Sprosse der Brankowanischen Familie, nämlich Georgi Brankowan Banus Walachiae zur Gattin die Helena, Tochter des Toderaschk Balsch Grossrichters, und Nichte des Unterzeichneten. In gleicher Verbindung stand und steht das Balschische Geschlecht mit den Cantacuzenen, welche im 14ten Jahrhunderte Kaiser zu Constantinopel, und in dem neuesten Zeiten mehrere Mahl regierende Fürsten in beyden Ländern waren, und zwar namentlich Demeter Cantacuzen 2^{mal} in der Moldau, vom J / ahre / 1673 bis 1676, und im J / ahre / 1684 ; dann Scherban Cantacuzen in der Walachey von J / ahre / 1679 bis 1688, und Stephan Cantacuzen eben dasebst vom Jahre 1714 bis 1716. Auch selbst gegenwärtig hat ein Cantacuzen mit dem Taufnamen Jenaki Grossschatzmeister, die Schwester des Unterzeichneten zur Gemahlin, und mit ihr auch mehrere Kinder. Ferner sind die Balschs durch gleiche bande des Bluts mit den Gikas, und so witer mit allen regierenden Fürsten verbunden.

Noch bleibt mir übrig folgendes zu bemerken. Es ist bekannt, dass die Diplome nach gewissen, in jedem Lande und Jahrhunderte üblichen Kanzleyformen und Sicherheitskurialirn abgefasst werden. Nun in der Moldau und Wallachey werden die Diplome (theils nach alter, bei dem

slavischen Völkern üblichen Sitten, und theis)³ nach einer ganz eigenthümlichen Art abgefertiget. So machen daselbst der berichtliche Vortrag der Behörden mit der Entschliessung des jeweilig regierenden Fürsten, dem Wesen nach, eine Einheit aus ; nach der Form aber wird die Entschliessung des Fürsten aber über dem berichtlichem Vortrag der Behörden geschrieben, wozu nach Erfordeniss Platz gelassen wird.

Diese Tatsachen beruhen auf dem zeugnisse du Geschichte, der Statistik, und der Urkundem, welche bekanntermassen als die einzigen und kräftigsten Beweismittel in allen Fällen menschlicher Angelegenheiten angesehen und beachtet sind, und welche das Alterthum der Balschischen Familie, und die ihr zukommenden besonderen Vorrachte erhärten.

Unterzeichneter hat es für seine Pflicht gehalten, mit dieser historischen und urkundlichen Ubersicht, nebst den hiezugefügten erläuternden Nebenbemerkungen, die Uiberreichung des Diploms zu begleiten und den Erlauchten Einsichten der Hoben und Hochsten Stellen dieselbe gehorsamst vorzulegen.

Wien dem 30 ten August 1816

Freiherr von Balsch m.p.

³ Scris pe margine de aceeași mână.

NOI CONTRIBUȚII LA GENEALOGIA FAMILIEI STROICI *

Cercetarea din perspectivă genealogică a vechilor familii întinde, nu o dată, capcane specialistului, dar tot ea îi oferă și surprize dintre cele mai neașteptate. Se întâmplă adesea ca în punctele care par definitiv elucidate să apară elemente noi, clarificări bine-venite, dar și infirmări ale unor reconstituiri propuse anterior. Din acest motiv, genealogia rămâne în permanență un tărâm de explorat, rezultatele ei neputând fi considerate niciodată definitive.

Un caz tipic de completare și revenire asupra unei genealogii o oferă familia boierilor Stroici. Acest neam este relativ bine cunoscut pentru că din rândurile lui s-au ridicat trei mari dregători (marele vistiernic Ion Stroici, marele logofăt Luca Stroici și marele vistiernic Sîmion Stroici); se pare că și un al patrulea, Vasile Stroici, ar fi avut, la rândul lui, calitățile necesare unei ascensiuni strălucite, dacă nu ar fi fost tăiat, în 1612, de Ștefan II Tomșa. De numele Stroiceștilor se leagă ctitorirea Dragorârnei, precum și numeroase alte acte culturale. Prezenți, prin faptele lor, în documentele vremii și în letopisețe, boierii Stroici au suscitât, cum era de așteptat, interesul specialiștilor. Din păcate, acest interes a fost manifestat mai ales de către filologi (întrucât Luca Stroici a transpus, cel dintâi, în caractere latine, un text de limbă românească) și de către istoricii de artă. Am spus „din păcate“, pentru că perspectiva unilaterală din care au fost priviți reprezentanții familiei Stroici nu a făcut încă posibilă cercetarea prosopografică a acestui neam și reconstituirea genealogiei Stroiceștilor în întregimea ei ¹.

Despre începuturile acestui neam nu se știe, deocamdată, nimic. S-a încercat stabilirea unei legături între boierii Stroici din veacurile XVI—XVII și „pan Stroici“, contemporan cu Alexandru cel Bun², dar, în această privință³ nu există nici un indiciu sigur. Necunoașterea celor

* Comunicare prezentată în ședința din 10 ianuarie 1995.

¹ Contribuții la reconstituirea istoriei și genealogiei familiei Stroiceștilor, la: N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, București, 1971, p. 326—328; Gh. Pungă, *Contribuții la biografia marelui logofăt Luca Stroici*, în „*Arhiva Genealogică*“, I (VI), 1994, 1—2, p. 183—195; Maria Magdalena Székely, *Boieri hickleni și înruderile lor*, loc. cit., p. 220—221 și planșa de la p. 227; eadem, *Contribuții la genealogia familiei Stroici*, loc. cit., p. 249—252.

² DRH, I, p. 89, nr. 61.

³ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 326, nota 1 sub vocea *Stroici Ion*.

mai îndepărtați strămoși a atras după sine includerea Stroiceștilor în categoria „neamurilor noi“, adică a acelor neamuri mici, proprietare de pământ, din rândul cărora, la un moment dat, s-a ridicat un personaj cu calități deosebite care a ocupat o dregătorie oarecare. În cazul Stroiceștilor, deși nu există nici o informație despre întemeietorii familiei, pot afirma cu un mare grad de siguranță, că nu erau „boieri noi“. Această concluzie va fi susținută, în cele ce urmează, de mai multe argumente de ordin genealogic.

1. Anghelina Stroici

Un document din 3 aprilie 1560 conține informații genealogice despre soția lui Ion Stroici vistiernicul. Din ele reiese că Anghelina era coborâtoare din boierul Tăbuci cel bătrân, filiația fiind stabilită pe cel puțin cinci generații⁴. Urmărind documentele satului Boian — unde răstrănepoții lui Tăbuci erau proprietari — am putut reconstitui descendența acestui boier care, după calculul generațiilor, trebuie să fi trăit în ultimele decenii ale veacului XIV⁵ (*Anexa 1*). Trebuie să fac precizarea că Tăbuci cel bătrân nu apare niciodată în documente contemporane lui, ci este pomenit ca întemeietor al neamului și ca cel dintâi stăpân al satului Boian, în acte din veacul XVI. În neamul lui Tăbuci se regăsesc nume cu rezonanță în istoria Moldovei din secolele XV—XVI: marele logofăt Ioan Dobrul al lui Ștefan cel Mare și fiul său (Ivanco) Dobrul, pisar și el⁶, Ion Stârcea pârçalab de Hotin și fratele său, Mișu, pârçalab de Cetatea de Baltă în domnia lui Petru Rareș, președinte și Mateiaș Stârcea, mare spătar și apoi pârçalab de Hotin în vremea lui Alexandru Lăpușneanu. Este greu de crezut că o jupâniță care, în prima jumătate a veacului XVI, avea o ascendență neîntreruptă până în vremea celor dintâi domni ai Moldovei, care cobora direct, pe linie masculină, dintr-un mare logofăt, care avea unchi și veri dregători în sfat, se putea căsători cu un om ridicat dintr-un neam oarecare. Aceasta este prima dovadă că și Ion Stroici descindea din boierii cei vechi ai Moldovei, ale căror nume nu ne mai sunt astăzi cunoscute. Să nu uităm, însă, că, dacă în veacul XVI, numeroși strănepoți ai lui Tăbuci nu și-ar fi împărțit satul înaintașului lor, și numele acestuia ar fi dispărut cu totul.

2. Copiii lui Ion Stroici

Din căsătoria marelui vistiernic Ion Stroici cu Anghelina au rezultat șase copii: Luca (Lupu) Stroici, Gavrilaş, Grigore (călugărit), Simion, Olența și Mărinca. Aceasta din urmă, căsătorită cu Gavrilaş

⁴ *DIR*, XVI/2, p. 136, nr. 129. Același document, tradus tot după o copie slavă, la Teodor Balan, *Documente bucovinene*, I, Cernăuți, 1933, p. 67—68, nr. 24, însoțit și de reconstituirea unui fragment de spiță genealogică (p. 69).

⁵ O reconstituire parțială a acestei genealogii, la I. C. Miculescu-Prăjescu, *Genealogie și istoriografie*, în acest volum, p. 11.

⁶ *Idem*, *Ioan zis Dobrul vel logofăt și urmașii lui (ms.)*.

Hâra⁷, a fost mama doamnei Marghita a lui Simion Movilă și a Tudoscăi, jupâneasa lui Andrei hatmanul și, mai departe, bunica mitropolitului Kievului Petru Movilă, a lui Ion Movilă (socrul lui Miron Costin) și a Magdei, soția lui Vasile Ureche (fiul marelui vornic Nestor Ureche).

Despre cea de-a doua fiică a lui Ion Stroici — Olența — nu se știe cu cine a fost căsătorită ; a avut cu siguranță un soț, căci Luca Stroici menționează într-un act cheltuielile pe care le-a făcut la înzestrarea surorilor sale⁸. Nu este exclus ca Olența să fi fost veriga de legătură între familia Stroici și alte neamuri moldovenesti, legătură de care va fi vorba ceva mai departe. La 1622 surorile Olența și Mărinca mai trăiau încă : un act de danie a lui Simion Stroici conține clauza ca „nime den surorile mele sau dentru nepoții noștri“ să nu se amestece în dania cu pricina⁹.

Legătura dintre frații Stroici și familiile surorilor lor trebuie să fi fost strânsă, judecând după un singur element : la moartea lui Luca, jupâneasa lui, Păscălina, a incredințat spre păstrare niște zapise nepoatei sale, doamna Marghita, care le-a luat cu sine în pribegia din Polonia¹⁰.

Mai zăbovesc puțin asupra copiilor lui Ion Stroici pentru a aduce în discuție un ultim amănunt. Documentul care conține numele fraților lui Luca Stroici (în afara Mărincai) a fost scris de mâna marelui logofăt și consemnează cedarea dreptului de proprietate pe care frații îl aveau în satul Martinești, în favoarea Olenței. Textul nu este datat și a fost publicat de Constantin și Marcela Karadja sub data „înainte de 29 august 1591“¹¹. Din cuprinsul lui se vede că Anghelina murise („mama noastră, răposata Anghelina“) și se deduce că nici Ion Stroici nu mai era în viață („Și noi toți, frați și surori, de asemenea, avem să împărțim cu dreptate celelalte sate care sunt de la tatăl și de la mama noastră“). Or, marele vistiernic Ion Stroici era arătat ca trecut la cele veșnice încă de la 5 martie 1587¹², iar ultima lui apariție în documente de cancelarie datează din 21 septembrie 1579. Aceasta înseamnă că Ion Stroici murise în intervalul 1579—1587 și că actul copiilor săi poate să fie mai vechi cu câțiva ani decât data propusă de editorii lui.

3. Păscălina Stroici

Despre jupâneasa lui Luca Stroici, Păscălina, se știa până acum că era fiica marelui logofăt Gheorghe, că i-a supraviețuit soțului său și că a fost înmormântată la Probota. Adunând toate informațiile despre familia Păscălinei, pot să infățșez acum și genealogia (plină de surprize, precizez de la început) a acestei femei.

Un document din 8 aprilie arată că la căsătoria Păscălinei cu Luca Stroici, tatăl său, Gheorghe logofătul, i-a dat ca zestre seliștea Tocmăceni pe Miletin¹³. Această informație este completată de alta, cuprinsă

⁷ *DIR*, XVI/3, p. 339, nr. 414.

⁸ *Ibidem*, XVII/4, p. 172, nr. 213.

⁹ *Ibidem*, XVII/5, p. 143, nr. 197.

¹⁰ *CDM. S.*, p. 123—124, nr. 306.

¹¹ Constantin și Marcela Karadja, *Documentele moșilor cantacuzinești din Bucovina*, extras din *BCIR*, X, 1931, p. 21, nr. 1.

¹² *DIR*, XVI/3, p. 339, nr. 414.

¹³ *Ibidem*, p. 347, nr. 424.

în documentul din 4 septembrie 1605 care vorbește de satul Uriciani la Stavna, pe care Luca Stroici îl avea „de pe socrul său“, Gheorghe logofătul¹⁴.

După moartea lui Luca și a Păscălinei, fiul lor, Ionașco, dădea mănăstirii Sf. Sava de la Ierusalim, pentru pomenirea părinților săi, satul Telița (ținutul Orhei) care, spune documentul din 2 februarie 1616, „iaste a noastră dreaptă ocină și moșie de la *tată-mieu (subl. mea)*, Toader pârçalabul“¹⁵. Din păcate, acest act s-a păstrat doar într-o traducere în Condica Asachi; originalul nu avea cum să conțină formula „tată-mieu, Toader pârçalabul“, căci tatăl lui Ionașco a fost Luca Stroici! Dar, chiar dacă traducerea este greșită, se poate admite o lectură corectă a numelui și, de aici, mai departe, presupunerea că între înaintașii lui Ionașco se găsea un Toader pârçalabul. Documentul citat mai conține și informația că mănăstirea Sf. Sava a mai primit de la Ionașco și trei fălci de vie în Piscop, aproape de Trifâneasa, precum și aceea că satul Telița este trecut „în uricele Drujeștilor și uricele Drujeștilor sânt la mănăstirea Probota. Pentru aceea, pobratenii ca să aibă a rade dintr-acele urice a satului Drujeștilor“.

Satul Drujești s-a aflat într-adevăr între proprietățile familiei Stroici. La 20 august 1616, el este menționat între dedinele și cumpărăturile lui Ionașco dăruite mănăstirii Dragomirna¹⁶. În același an, satul Drujești este arătat ca dreaptă ocină a lui Luca Stroici, din ocinile „pe care unele le-a avut din moștenirea sa părintească, altele cumpărate pe dreptii săi bani“¹⁷. Așadar, Drujeștii făceau parte mai demult din patrimoniul familiei Stroici, fie moștenit de Luca, fie de soția sa, Păscălina. Precizări mai amănunțite despre acest sat sunt conținute în documente din 1617—1620, când el a făcut obiectul unui proces între Stroicești, Bernat postelnicul, mănăstirea Dragomirna și mitropolitul Anastasie Crimca. Pe scurt, Bernat postelnicul îl împrumutase pe Luca Stroici cu 1200 de ughi, „pe care i-a luat de la el pentru catifea și adamasc și postav turcesc, încă din zilele lui Iancul voievod, când și-a măritat și și-a înzestrat surorile lui“¹⁸. Cum Luca Stroici a murit fără să-și plătească datoria, Radu voievod Mihnea i-a întărit lui Bernat mai multe sate ale debitorului, printre care și Drujești. Imediat după aceea, Anastasie Crimca și Ionașco Stroici au răscumpărat satele de la Bernat. Drujeștii, însă, fuseseră amanetați de Păscălina și Ionașco, mănăstirii Putna, căreia mitropolitul i-a achitat datoria, luând satul pentru mănăstirea Dragomirna, așa cum dorise, din timpul vieții, Luca Stroici. Cu aceasta, procesul se termină și Anastasie Crimca primește întărire pe Drujești, „care acel sat și l-a răscumpărat el de la Bărnat hatman și i-a dat o mie de ughi, bani gata; care sat îl luase Bernat de la copiii lui Lupul Stroici logofăt, pentru o datorie la unchiul lui, Bernat neguțător căruia i-a fost dator Stroici logofăt, cu o mie de ughi, bani. Și lui Lupul Stroici logofăt, iarăși i-a fost răscumpăratură de la Bărlădeanul logof-

¹⁴ *Ibidem*, XVII/1, p. 257, nr. 344.

¹⁵ *Ibidem*, XVII/4, p. 3, nr. 5.

¹⁶ *Ibidem*, p. 25, nr. 37.

¹⁷ *Ibidem*, p. 46, nr. 68.

¹⁸ *Ibidem*, p. 172—173, nr. 213; p. 176—177, nr. 218.

făt, care sat i-a fost cumpărătură de la cneaghina lui Dinga hatman, ce i-a fost cumpărătură panului ei, Dinga hatman, de la Samfira, fiica lui Toader pârcălab, care l-a răscumpărat Stroici logofăt, pentru că a fost dreaptă moștenire a cneaghinei lui, Păscălina, fiica lui Ghiorghe logofăt¹⁹.

Prin urmare, cel mai vechi proprietar al satului Drujești fusese Toader pârcălabul — cel pomenit și în actul din 2 februarie 1616 —, apoi fiica lui, Samfira, care-l vânduse. Toader era un înaintaș al Păscălinei, căci ea avea drept de moștenire acolo, în calitate de fiică a lui Gheorghe logofăt.

Pornind de la aceste nume de persoane și urmărind firul proprietăților, mă voi întoarce la veacul XVI, pentru a da de urma enigmaticei Toader pârcălab.

Și iată ce spune un document din 25 septembrie 1579, din păcate păstrat tot într-o traducere proastă, în aceeași Condică Asachi: „Zamfira, nepoata Popăscului și Păscălina, fata lui Constantin, fete lui Toader pârcălabul“ schimbă cu domnia satul Mânjești (ținutul Cărligătura), cumpărat de Toader pârcălabul, primind Oneștii și Borosenii pe Miletin²⁰. Aceste din urmă sate vor fi menționate mai târziu printre proprietățile Stroiceștilor, intrând, alături de Drujești, în procesul cu Bernat postelnicul. Aceasta mă îndreptățește să afirm că Păscălina din actul din 1579 este una și aceeași cu Păscălina Stroici. Este evident că originalul a fost greșit citit și tradus: Păscălina nu putea fi, în același timp, și fiica lui Constantin și a lui Toader pârcălabul. Putea fi, însă, nepoata lui Toader. În ceea ce o privește pe Zamfira, despre ea se știe (am precizat deja) că era fata lui Toader pârcălabul. Ea apare ca nepoată a Popăscului, ceea ce poate fi, iarăși, o greșeală de traducere. Reamintesc, însă, că Stroiceștii erau proprietarii unor vii „aproape de Trifăneasa“. Coincidența de nume este cel puțin ciudată: Trifăneasa și Popăscul duc imediat cu gândul la Trifan Popăscul, paharnicul lui Petru Rareș. Deocamdată, nu pot preciza în ce fel se înrudea fiica lui Toader pârcălabul de (Trifan) Popăscul.

Din informațiile prezentate până aici reiese că Toader pârcălabul a fost unul din dregătorii trăitori în prima jumătate a secolului XVI, a avut o fiică Zamfira și, probabil, un fiu, Gheorghe. Dar, la această vreme, erau în Moldova doi pârcălabi omonimi: pârcălabul de Hotin (fratele lui Petru Rareș) și pârcălabul de Cetatea Nouă. Pentru identificarea strămoșului Păscălinei este necesar un document în care să se consemneze numele fiilor celor doi pârcălabi. Din fericire, acest document există. Dar, înainte de a ajunge la el, mă opresc la un altul, din 5 mai 1554, în care se spune că Grozava, fiica lui pan Toader pârcălab de Hotin, vinde ocina sa, Medveja, din privilegiul de cumpărătură al tatălui ei²¹. Cunoscând numele acestei fiice a lui Toader, ca și faptul că, înainte de a ajunge pârcălab de Hotin, fratele lui Petru Rareș fusese stolnic, ajung la actul din 28 aprilie 1551. Acesta (păstrat doar într-o copie și aceea ruptă) precizează că Dumitru, Gheorghe,

¹⁹ *Ibidem*, XVII/5, p. 48, nr. 54.

²⁰ *Ibidem*, XVI/3, p. 123—124, nr. 154.

²¹ *Ibidem*, XVI/2, p. 63, nr. 61.

Grozava, Sofia și Can/Con... (aici, actul este rupt), fiii lui Toader stolnicul, vând ocina lor din privilegiul părintelui lor de la Petru voievod, o jumătate din seliștea Scumpia²². Grozava de aici este aceeași cu Grozava menționată la 1554. Nu este exclus ca ultimul nume, păstrat doar fragmentar, să fi fost Samfira (primele trei litere *Сам* și *Кам* putând fi ușor confundate). *Sigur* este un nume feminin, căci el urmează după numele Grozava și Sofia, toate trei introduse cu formula „și sora lor...“⁴. Orișicum, este clar că suntem în fața documentului-cheie pentru demonstrația de față : printre copiii lui Toader este pomenit și Gheorghe care nu poate fi altul decât marele logofăt al Moldovei la 1579 și tatăl Păscălinei Stroici. Cu alte cuvinte, Păscălina era nepoata directă a fratelui de pe mamă al lui Petru Rareș. Cu aceasta, se rezolvă o chestiune de genealogie, asupra căreia a zăbovit acum zece ani și profesorul Cihodaru²³.

În afara Păscălinei, Gheorghe logofătul a mai avut două fete : pe Măriica și Grozava (numită așa, fără dubiu, după sora tatălui său). Deocamdată, nu pot preciza cu cine a fost căsătorită Grozava ; ea a avut, însă, doi copii, pe Vasilie și pe Anna²⁴. Măriica a fost soția lui Ionașco Huhulea părcălab și mama lui Vasilie și Stratul Huhulea²⁵. În acest punct, mă simt datoră să îndrept greșeala pe care am comis-o în reconstituirea unui fragment din spița neamului Huhulea²⁶ și să mulțumesc d-lui Mircea Ciubotaru²⁷, care mi-a semnalat eroarea.

Faptul că Păscălina era nepoată directă, de fiu, a lui Toader părcălabul poate constitui o explicație a faptului că ea a fost înmormântată în gropnița domnească de la Probota²⁸ și nu în ctitoria soțului său, mănăstirea Dragomirna. Și, pentru că este vorba de morminte și ctitorii voievodale, îndrăznesc să mai avansez o ipoteză : deși nu am putut stabili înrudirea dintre Toader părcălabul și Trifan Popăscul, cred că o legătură a existat totuși, numai ea justificând înmormântarea paharnicului în biserica domnească Sf. Dumitru din Suceava.

Căsătoria Păscălinei (fiică de mare dregător, nepoată de mare dregător și având un străunchi pe tronul Moldovei) cu Luca Stroici este încă o dovadă, poate mai convingătoare decât căsătoria Anghelinei cu Ion Stroici, că Stroiceștii făceau parte din marea boierime a țării (*Anexa 2*).

²² *Ibidem*, p. 5, nr. 2.

²³ C. Cihodaru, *Cu privire la frații după mamă ai lui Petru Rareș*, în *AIIAI*, XXII/2, 1985, p. 696.

²⁴ *DIR*, XVII/5, p. 18, nr. 22.

²⁵ *Ibidem*, XVII/4, p. 472, nr. 597 ; *ibidem*, XVII/5, p. 18, nr. 22.

²⁶ Maria Magdalena Székely, *Neamul lui Nestor Ureche*, în *AIIX*, XXX, 1993, p. 670, anexa 1 și eadem, *Boieri hickeni...*, p. 226, anexa 3 : *Vasile și Stratul nu sunt fiii lui Petru Huhulea, ci nepoții de fiu ai acestuia*.

²⁷ Mircea Ciubotaru, *O străveche așezare de pe valea Bârladului : Negrești (jud. Vaslui) (I)*, în *AIIAI*, XX, 1983, p. 332, pl. II, unde ascendența fraților Vasile și Stratul este corect reconstituită.

²⁸ *DRH*, XIX, p. 522, nr. 377.

4. Descendența

Copiii lui Luca Stroici cu Păscălina sunt, în general, cunoscuți. Fiul cel mare, Vasilie, cămăraș de ocnă²⁹ și apoi logofăt, partizan al Moveleștilor, a fost tăiat, la 1612, de Ștefan II Tomșa, după bătălia de la Cornul lui Sas. Nu a avut copii.

Ionașco, rămas unicul moștenitor masculin, s-a ocupat, împreună cu mama sa, până la moartea acesteia (survenită, se pare, în 1616³⁰), apoi singur, de soarta moșierilor, de plata datoriilor, de încheierea proceselor și de ducerea la îndeplinire a actelor de danie către mănăstirea Drăgoșmirna, începute dar nefinalizate de tatăl său. Ionașco nu a ocupat nici o dregătorie în aparatul de stat. S-au păstrat de la el mai multe documente, dar ductul și imperfecțiunile de limbă slavă arată că fiul nu se ridica la nivelul cultural atins de părinte. Se pare că Ionașco Stroici a murit tânăr și tot tânără trebuie să fi trecut la cele veșnice și soția sa, neamintită niciodată în documente, nici măcar cu numele. Fiica lor, Maria, a fost crescută în casa lui Miron Barnovschi și când domnul și-a redactat testamentul, în 1633, nu a uitat-o: „Pentru cocoana lui Ionașco Strovici, să o ia la sine au vornicul Gavrilaş au Costin postelnicul, să o căsătorească după un fecior de boiear den țară, să-și ție moșiile. Și pentru ce s-au crescut în casa noastră, să-i facă ceva parte den haine și den argint, să-mi fie pomană“³¹. Opt ani mai târziu, Maria apare ca soție a lui Drăco postelnic³².

În fine, cel de-al treilea copil al lui Luca Stroici, o fată, necunoscută ca nume, a fost căsătorită cu Baba Celebi, fiul lui Curt Celebi³³, personaj „din pleiada de greci constantinopolitani care se vor amesteca mult în treburile Țărilor Românești în prima jumătate a veacului al XVII-lea, pregătind stabilirea domniilor fanariote“ (Constantin I. Andreescu)³⁴.

Pe filiera Mărincai, sora lui Luca Stroici, căsătorită cu Gavrilas Hăra, sângele Stroițeștilor a mai curs, câteva generații, la urmașii lui Simion Movilă, Miron Costin și Andrei hatmanul.

Ultimul dintre frații Stroici care a avut cu siguranță copii (deși, până nu demult se crezuse altfel) a fost Simion. În afară de fiul său, Ionașco, îngropat la Camenița și de cei doi băieți, Nicolae și Grigore, a căror piatră tombală am găsit-o la Probota³⁵, se pare că a mai existat și o fată. Cel puțin, așa susține d-na Voica Maria Pușcașu care, începând săpăturile arheologice sistematice în biserica mănăstirii Probota,

²⁹ DIR, XVII/1, p. 21, nr. 31.

³⁰ Se pare că Păscălina a murit la sfârșitul anului 1615 sau la începutul celui următor (*ibidem*, XVII/4, p. 3, nr. 5).

³¹ DRH, XXI, p. 426, nr. 333.

³² CDM, II, p. 311, nr. 1523.

³³ DRH, XIX, p. 567, nr. 416.

³⁴ Constantin I. Andreescu, *Documentele satului Măcișeni din ținutul Covur-luiului*, în AR, X, 1945—1946, p. 200—201.

³⁵ Maria Magdalena Székely, *Contribuții la genealogia familiei Stroici*, p. 252. Rog cititorii să facă, la pagina indicată, următoarea îndreptare: rândul 12 de sus se va citi „meon Stroici mare... s-au strămutat la veșnicele lăcașuri. Veșnica lor pome-“.

a degajat vechile pietre așezate în pridvor și a citit inscripțiile în întregime. Domnia-sa a descoperit că inscripția de pe piatra funerară a Antimiei, soția lui Simion Stroici, conține și numele unei fiice a lor, Ana³⁶ (Anexa 3).

5. Înrudirile

Nu întotdeauna genealogistul reușește să rezolve toate problemele ridicate de înrudirile dintre neamuri. Se întâmplă că, uneori, el prezintă doar informații găsite — prea puține, însă, pentru a oferi și concluzii. Sărăcia materialului mă obligă să procedez la fel în cazul înrudirilor familiei Stroici, păstrând însă speranța că viitorul va aduce și răspunsuri la întrebările pe care le voi formula în rândurile următoare.

a). La 5 aprilie 1628, Gavrilaș mare vornic al Țării de Sus primea întărire pe seliștea Lipnic care se cheamă Pohrilăuți (ținutul Cernăuți), cumpărată de la Onofrei Vâlceanul postelnic, căruia îi fusese cumpărată de la „Păscălina, cneaghina răposatului Stroici logofăt, și de la fiul lor, Ionașco Stroici, iar lui Stroici logofăt iarăși i-a fost cumpărată de la rudele (subl. mea) lui, Drăgan Barbovschi și fratele lui, Ivașco, și surorile lor, Ileana și Anușca, fiii lui Eremia Barbovschi cămăras, nepoții lui Onofrei Barbovschi hatman“³⁷. Prin cine și cum se stabilise legătura dintre Stroicești și neamul lui Onufrie Barbovschi, comandantul oștii moldovene în lupta de la Feldioara ?

b). O înrudire, și ea imposibil de clarificat acum, a existat între Stroicești și familia Solomon. Înrudirea era destul de apropiată, judecând după cele două mențiuni documentare, una din 1617 („pentru că le sunt lor neam de aproape“) ³⁸ și cealaltă din 1632 („rudele lui [ale lui Dumitraco Solomon]. Păscălina, jupâneasa răposatului boierului Stroici logofăt și feciorii ei“) ³⁹.

c). Nu mai mult decât un semn de întrebare se poate pune și în dreptul înrudirii dintre familia Stroici și familia Rotompan. Un indiciu sigur al înrudirii îl oferă termenul „unchi“ cu care Constantin și Cărstiian, fiii lui Ionașco Rotompănescul uricar, îl desemnează pe Luca Stroici ⁴⁰.

d). La același capitol al înrudirilor, îndrăznesc să formulez ipoteza că o oarecare legătură a existat între Păscălina Stroici și Păscălina, jupâneasa lui Iacomi pârcaș de Hotin. Cum acest prenume feminin este foarte rar în Moldova și, după cunoștința mea, inexistent înainte de a-l purta jupâneasa marelui logofăt, presupun că aceasta a botezat-o pe vii-

³⁶ Volca Maria Pușcașu, *Lespezile funerare de la mândăstirea Probota (I)*, în acest volum, p. 153.

³⁷ DRH, XIX, p. 459, nr. 334.

³⁸ DIR, XVII/4, p. 79, nr. 112. În familia Solomon se regăsește, atestat la 1621, prenumele atât de rar Păscălina, încă un semn al înrudirii apropiate dintre cele două neamuri (*ibidem*, XVII/5, p. 13, nr. 18).

³⁹ DRH, XXI, p. 238, nr. 184.

⁴⁰ DIR, XVII/4, p. 86, nr. 123; *ibidem*, XVII/1, p. 224, nr. 310.

toarea soției a grecului Iacomî. Din documente, se vede că între cele două femei se făcuseră și oarecari tranzacții cu pământ⁴¹.

e). În fine, cele mai spectaculoase, dar și cele mai încălcite înrudiți ale Stroiceștilor erau acelea cu neamul Gheanghea și cu familia lui Miron Barnovschi. La bătrânețe, rămas fără copii, marele vistiernic Simion Stroici s-a lăsat în grija Saftei și a lui Lupul Prăjescul, pe care i-a desemnat și moștenitori ai averii. Safa Prăjescul, născută Gheanghea, este numită de Simion Stroici „nepoată”. Hotărârea lui Simion de a-i lăsa pe Prăjești moștenitori a stârnit nemulțumirea lui Miron Barnovschi, pe atunci hatman, care, în calitatea lui de „nepot”, i-a dat în judecată. Dar a pierdut procesul⁴². Ba, mai mult, printr-o ironie a soartei, în 1626, ajuns domn, Miron Barnovschi va întări lui Lupul Prăjescul și soției sale, un rând de ogoare în hotarul târgului Șcheia pe Siret, „dreapta lor ocină și danie și cumpărătură și de întărire pe care le-a avut răposatul Simion Stroici de la Constantin voievod și de la Ștefan voievod”⁴³.

Că Miron Barnovschi era înrudit cu Stroiceștii o dovedește și faptul că el s-a ocupat îndeaproape de fiica lui Ionașco, rămasă fără părinți, și că a menționat-o în testamentul său, lăsându-i tutori pe Gavrilaş vornicul (viitorul mare logofăt Gavrilaş Mateiaș, cumnatul lui Barnovschi) și pe Costin postelnicul. În plus, la 1627, când Miron vodă dăruia ctitoriei sale, mănăstirea Adormirea Maicii Domnului din Iași, satul Toporăuți (ținutul Cernăuți), domnul preciza că o jumătate din sat era dreapta sa moșie, iar cealaltă jumătate „am cumpărat domnia me de la unchiul nostru. Stroici logofăt”⁴⁴. Dar Toporăuții sunt cunoscuți ca sat de baștină al lui Miron Barnovschi, în biserica de aici fiind îngropat tatăl viitorului domn. Din păcate, nu am putut stabili în ce moment și pe ce cale a intrat Luca Stroici în stăpânirea unei jumătăți a satului Toporăuți, fiindcă, sunt convinsă, luminarea acestui aspect ar fi adus după sine și clarificarea înrudirii dintre neamurile Stroici și Barnovschi.

Mă opresc aici. Am credința că verigile puse în evidență de acest articol vor contribui la cunoașterea mai temeinică a familiei Stroici și la îndepărtarea ideii că Stroiceștii sunt un bun exemplu de ridicare a „neamurilor noi”; mai cred, de asemenea, că ceea ce în paginile de față a fost formulat ca întrebare își va găsi răspunsul prin cercetări viitoare.

⁴¹ DRH, XIX, p. 443, nr. 325.

⁴² CDM, II, p. 51, nr. 174.

⁴³ DRH, XIX, p. 113, nr. 93.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 365, nr. 271.

ADDENDA

În articolul său din 1985 despre rudele după mamă ale lui Petru Rareș, C. Cihodaru¹ ajungea la concluzia că Păscălina Stroici era fiica lui *Constantin*, fratele lui Toader părcălabul. Deducția aceasta se întemeia pe interpretarea mai multor documente, între care un loc precumpănit or îl juca actul din 25 septembrie 1579, păstrat doar în traducerea din *Condica Asachi*². Am arătat deja că, în acest act, Păscălina era indicată ca „fata lui Constantin“, dar și ca fată a lui Toader părcălabul. Întrucât Păscălina era, cum am demonstrat, nepoata lui Toader, rămâne de explicat legătura ei cu *Constantin*.

După ce articolul de fată fusese deja cules, am găsit informația care poate oferi un început de explicație. De data aceasta, este vorba despre un document original, așa încât posibilitatea unei lecturi greșite (ca în cazul actului din 1579) este înlăturată de la sine. La 17 august 1579, Sofiica, Samfira (fiica lui Toader părcălab) și „nepoata ei, Păscălina, fiica lui Costandin, cneaghina lui Stroici vistiernic, nepoată de asemenea lui Toader părcălab“, primesc întăriri pe mai multe sate ale lor: o seliște la Coșovețe, pe gârlă (cumpărătură a lui Toader părcălab); satul Toderești, pe Bâc, mai jos de râpa Motri, cu moară în Bâc; alt sat Toderești, pe această parte a Bâcului, cu loc de moară pe Bâc și pe Ialpuș; Dișirați, mai jos de gura Puțitei, între Iveni și Râsopeni; Stolniceni, mai sus de gura Sărutei; Telița, pe Nistru; Mânjești (ținutul Cărligătura); Drujești, pe Sitna (ținutul Hârlău) și Pelini, pe Cavova (ținutul Chigheci)³.

Cum documentul din 25 septembrie 1579 era dat pentru satul *Mânjești* — sat amintit și în actul abia citat —, rezultă de aici că dreptul Păscălinei asupra acestei proprietăți îi venea de la bunicul său, Toader părcălabul, prin intermediul „tatălui“ ei, Constantin. Dar în actul din 17 august 1579, este pomenit și satul *Drujești* care, cum am arătat deja în articol, fusese tot proprietatea lui Toader părcălabul și îi revenea Păscălinei prin moștenire de la „tatăl“ ei, Gheorghe logofătul⁴. De aici se poate deduce că Păscălina era una dintre moștenitoarele lui Toader părcălabul și că dreptul ei de moștenire venea pe două filiere: pe cea a lui Constantin (pentru anumite sate) și pe cea a lui Gheorghe (pentru altele). Ciudat este că atât Constantin, cât și Gheorghe sunt desemnați drept „tați“ ai Păscălinei. Ceea ce nu este posibil, decât acceptând ideea unei adopții.

Concluzia logică desprinsă din acest noian de informații contradictorii este aceasta: *Păscălina era, probabil, fiica de sânge a unui Constantin, fiu al lui Toader părcălabul (desigur, mort tânăr) și fiica adoptivă*

¹ C. Cihodaru, *Cu privire la frații după mamă ai lui Petru Rareș*, în *AI1A1*, XXII/2, 1985, p. 696.

² *DIR*, XVI/3, p. 123, nr. 154.

³ N. Grigoraș și I. Caproșu, *Documente moldovenesti inedite din secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, în „Studii“, 21, 1968, nr. 2, p. 253, doc. 5. Printr-o eroare inexplicabilă, editorii au transcris văleatul 7087, în milesimul 1589!

⁴ *DIR*, XVII/5, p. 48, nr. 54.

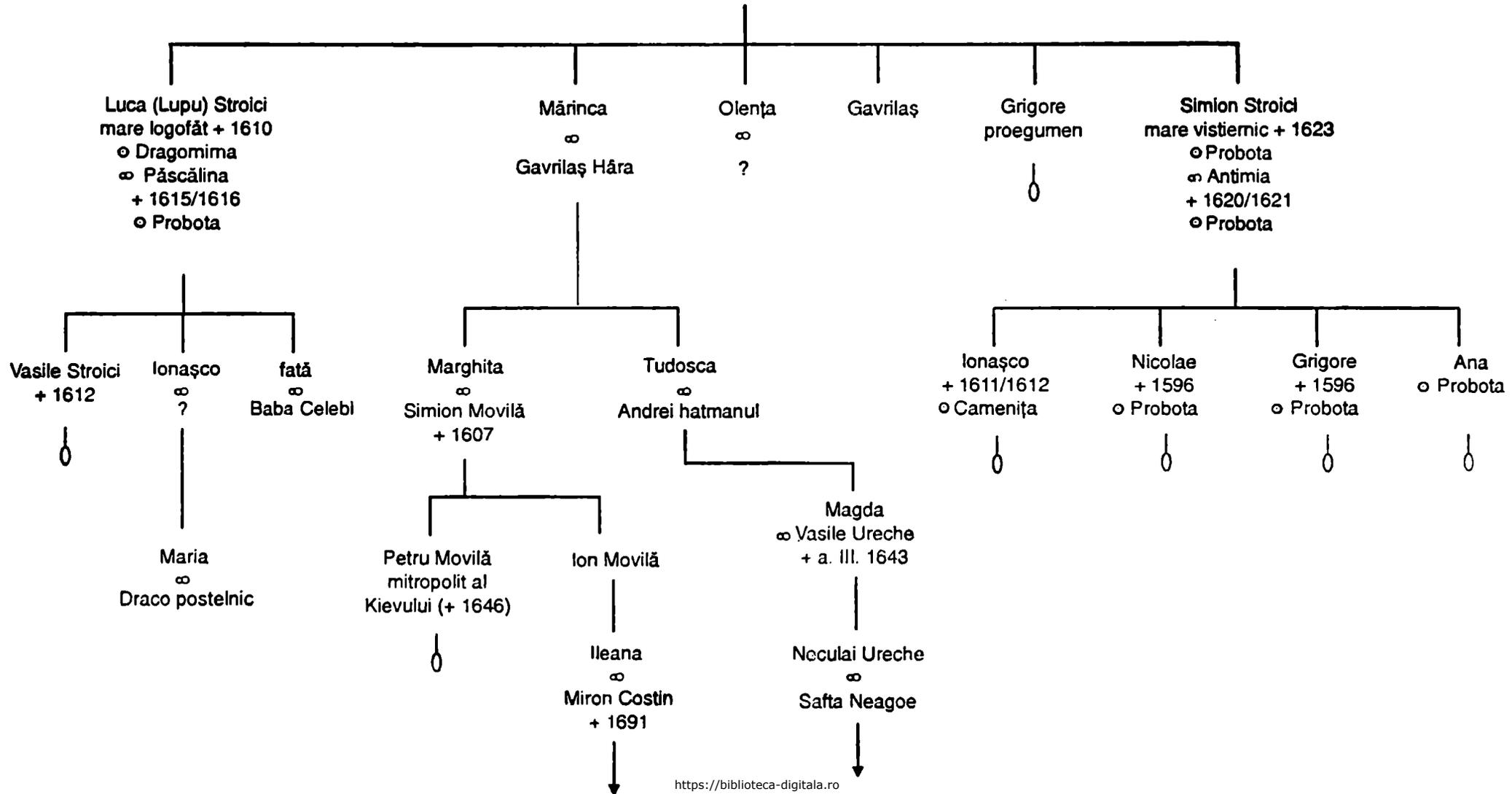
a lui Gheorghe (tot fiu al lui Toader și, deci, frate cu Constantin). Se vede că acest Gheorghe logofătul a crescut-o pe Păscălina până la vârsta căsătoriei și tot el a înzestrat-o când a devenit soția lui Luca Stroici. O parte din proprietățile lui Gheorghe vor fi, mai târziu, moștenite de Păscălina. În acest caz, ea este arătată ca *fiică a lui Gheorghe*. În schimb, când apare ca moștenitoare a satelor lui Constantin — în calitatea ei de fiică de sânge — Păscălina este denumită *fată a lui Constantin*.

Moartea prematură a lui Constantin poate fi o explicație a lipsei lui din documentul datat 28 aprilie 1551, în care apar ceilalți copii ai lui Toader pârcașul⁵. Ceea ce corespunde și cu anul probabil al nașterii Păscălinei — circa 1550.

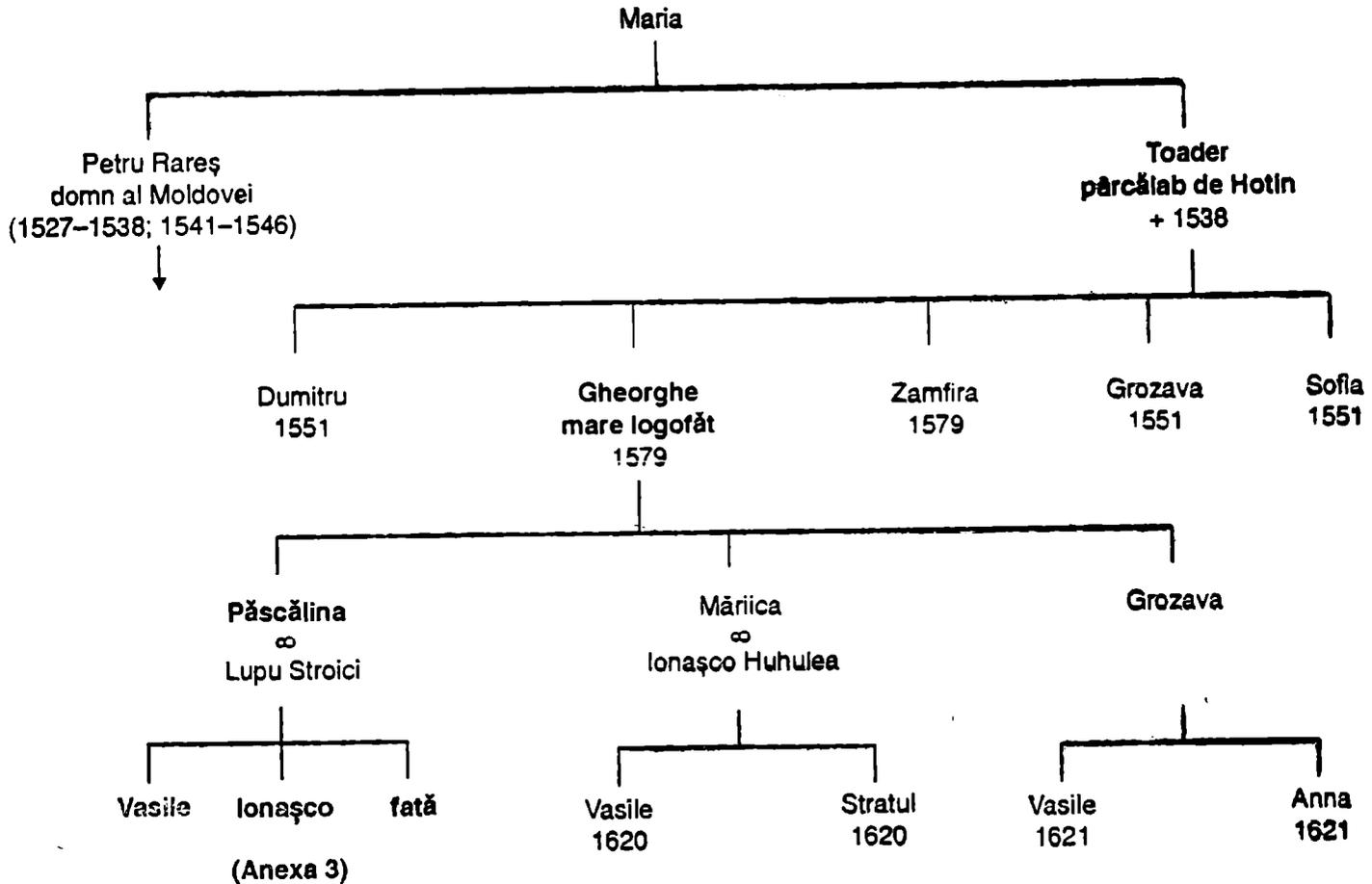
⁵ *Ibidem*, XVI/2, p. 5, nr. 2.

Ion Stroici ∞ **Anghelina**
mare vistiernic
(+1579/1587)

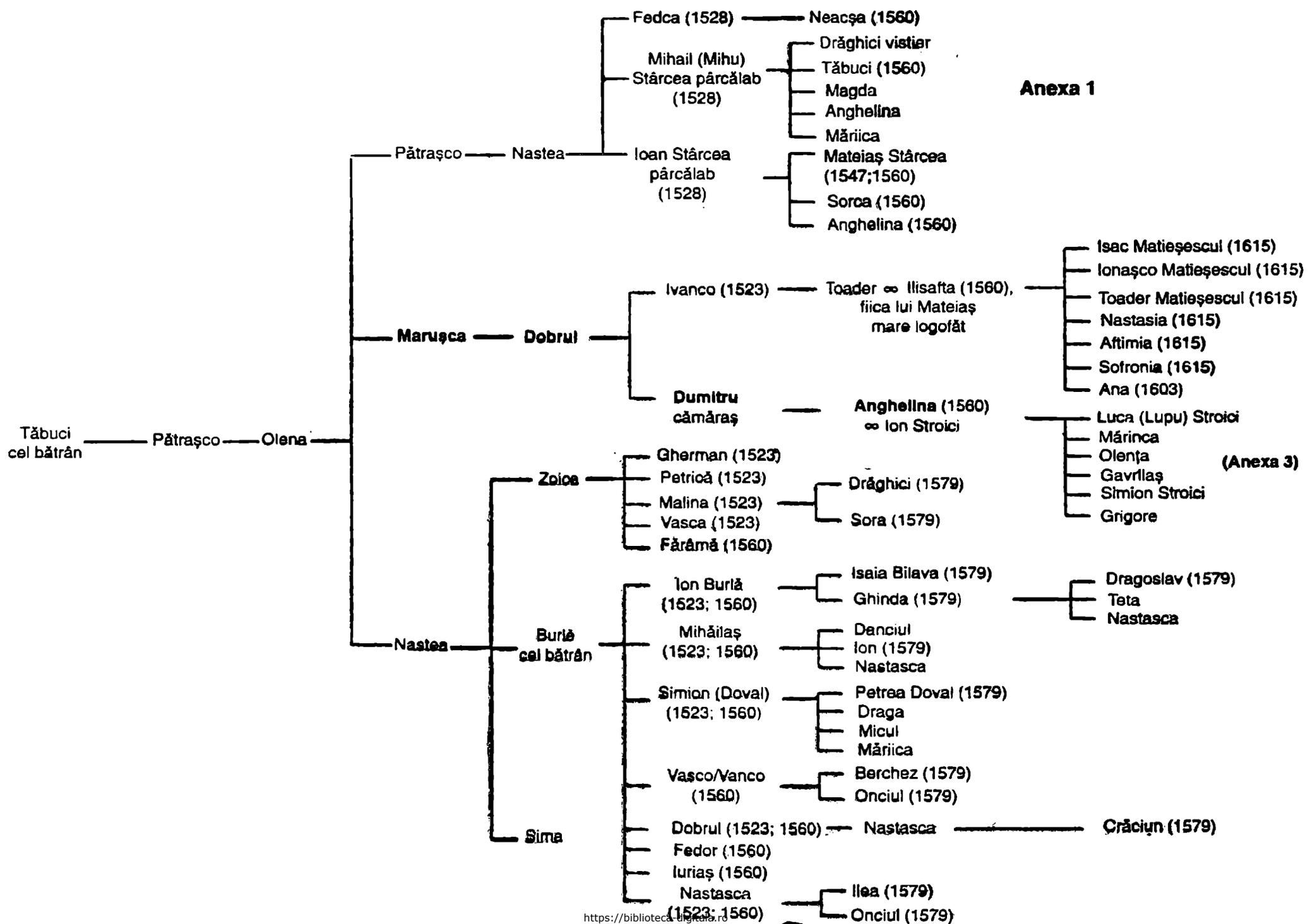
Anexa 3

Anexa 2

Anexa 1

PETRONEL ZAHARIUC

FAMILIA ȘI CARIERA LUI GHEORGHE VODĂ ȘTEFAN *

„Domnul, ori bun, ori rău[...], oricum este, de la Dumnezeu este. Precum dzice Svânta Scriptură [...] «Nu-i nici o putere, fără de Dumnezeu dată»“¹. Miron Costin consemna, astfel, singurul principiu care mai putea asigura legitimitatea succesiunii la tron, începând cu a doua jumătate a secolului XVI, în condițiile stingerii încete a descendenței din osul domnesc al dinastiei Mușatinilor. Boierimea mare, care se va constitui cu încetul într-o veritabilă stare², asemănătoare stărilor din Europa Apuseană, își va pune pecetea pe întreaga desfășurare istorică din secolele XVII și XVIII, formând ceea ce P. P. Panaitescu a numit „perioada aristocratică“ a istoriei noastre medievale. În Țara Moldovei se vor ridica alte „case“, cu dorința de a forma o nouă dinastie, dar singura hărăzită de Dumnezeu cu această putere a fost casa Movileștilor. Harul Domnului s-a conjugat, în acest caz, cu perpetuarea sângelui domnesc (care se transmitea și prin femei) al Mușatinilor³ și, cu aceasta, a unei conduite politice. Orientându-se în relațiile externe spre Polonia, ea a dus la formularea și propunerea unui model politic urmat de o parte a domnilor noștri până la sfârșitul veacului XVII. Schimbarea de mentalitate a stării boierești nu a scăpat Porții, „că turcul cu vreme dă, cu vreme ia, precum este vremea, așa lasă“⁴; astfel s-a ajuns la o soluție politică permițând și încurajând așezarea în Moldova a „clienților“ greci, care vor prelua — mai întâi sporadic, apoi din ce în ce mai des — dregătoriile importante și scaunul domnesc, cu precădere din a doua jumătate a secolului XVII, când paradigma politică movilească își pierde valabilitatea. Matricea evoluției politice și sociale se găsește în domnia ereditară a familiei Movilă, timp în care, printr-un întreg lanț

* Comunicare prezentată în ședința din 7 februarie 1995.

¹ Miron Costin, *Letopisetul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, ed. critică de P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 72.

² Gheorghe I. Brătianu, *Sfatul domnesc și adunarea stărilor în Principatele Române*, Evry, 1977, *passim*; idem, *Câteva observații asupra istoriei românești a veacului de mijloc*, în *AIIAI*, t. XXV/1, 1988, p. 453—468; Eugen Stănescu, *Essai sur l'évolution de la pensée politique roumaine dans la littérature historique du Moyen Age*, în *NEH*, II, București, 1960, p. 271—304.

³ I. C. Miculescu-Prăjescu, *New Data Regarding the Instalation of Movilă Princeps*, în *SEER*, XLIX, 1971, p. 214—234; Ștefan S. Gorovei, *O lămurire: domnia ereditară a familiei Movilă*, în *RdI*, 7/28, 1975, p. 1091—1094.

⁴ Miron Costin, *op. cit.*, p. 58.

de înrudiri⁵, se vor constitui puternice familii din rândurile cărora se vor ridica, urmând un „cursus honorum“ mai rapid sau mai lent, unii domni ai veacului XVII. Familia Movilă ilustrează una din coordonatele politice ale veacului; cealaltă coordonată, structurată pe elementul grecesc⁶, își va găsi deplinul început în domnia lui Vasile Lupu. Domnia cea mai lungă din secolul XVII a constituit un veritabil creuzet — unii dintre membrii sfatului său vor ajunge domni, alții vor pregăti terenul pentru ascensiunea spre tron a fiilor lor.

O perioadă aparte din istoria politică a secolului XVII o constituie domnia lui Gheorghe Ștefan, care a relevat valoarea altor alianțe: prima, de suflet, cu Țara Românească; a doua, de interese, cu Rákóczeștii și a treia, de nevoie, cu Imperiul țarilor. A fost primul domn cu numele Marelui Mucenic Gheorghe căruia i s-a cântat „vrednic este“ la Sfântul Nicolae Domnesc, dar, în același timp, prin numele de familie amintea de vechea dinastie moldovenească, de vremurile când „țările[...] acestea nu era așa supuse“⁷.

Rămas tot timpul în umbra lui Vasile Lupu, a cărui stea s-a ridicat în istoriografia noastră prin sânguința lui N. Iorga⁸, Gheorghe Ștefan nu a fost, după cuvintele aceluiși istoric, decât un domn care a „schimbat logofeția sa cu domnia altuia“⁹. Se cunosc multe lucruri mărunte despre circumstanțele ocupării tronului sau despre luptele din 1653, răspândite în diferite reviste și ediții de documente, însă domnia, destul de lungă pentru acele vremuri, a fiului marelui logofăt Dumitrașcu nu s-a bucurat, în istoriografia noastră, decât de o lucrare, foarte serioasă de altfel, a lui Alexandru Papadopol-Calimah, din 1866¹⁰. Dar, ca și în studiile cu acest subiect ce-i vor urma, autorul accentuează partea mai „spectaculoasă“ a vieții voievodului — exilul său occidental¹¹. Unele știri, referitoare mai ales la cariera lui Gheorghe Ștefan, le găsim în monografiile dedicate domnilor Vasile Lupu¹², Matei Basarab¹³, Con-

⁵ Ștefan S. Gorovei, *Urecheștii — model de ascensiune socială*, în *AI1A1*, t. XXIX, 1992, p. 503—507; „între urmașii lor se află mai mulți domni ai Moldovei, de la sfârșitul veacului XVI până la începutul celui următor: șase Movilești, Vasile Lupu și fiul său Ștefan, Gheorghe Ștefan, Gheorghe și Constantin Duca“.

⁶ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. IV, vol. IV, București, 1993, *passim*; titlul volumului este *Istoria modernă, influența grecească. De la Matei Basarab și Vasile Lupu până la revoluția grecească*.

⁷ Miron Costin, *op. cit.*, p. 114.

⁸ În special, N. Iorga, *Vasile Lupu ca următor al împăraților de Răsărit în tutelarea Patriarhiei de Constantinople și a Bisericii ortodoxe*, extras din *ARMSI*, s. II, t. XXXVI, 1913, 30 p.; idem, *Istoria românilor*, vol. VI, *Monarhii*, București, 1938, 516 p.

⁹ Idem, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, IV, București, 1902, p. CCXLV.

¹⁰ Alexandru Papadopol-Calimah, *Despre Gheorghie Ștefan voevod domnul Moldovei (1653—1668)*, București, 1866, 152 p.

¹¹ N. Iorga, *Din pribegia lui Gh. Ștefan vodă*, în *RI*, 1923, p. 97—103; E. D. Tappe, *Charles II and the Prince of Moldavia*, în *SEER*, 1950, nr. 71, p. 406—424; Ilie Corfus, *Pe urmele lui Moise Movilă și ale lui Gheorghe Ștefan*, în *AI1A1*, t. XV, 1978, p. 297—305.

¹² Constantin Șerban, *Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634—1653)*, București, 1991, 231 p.; Alexandru Ligor, *Prin Moldova lui Vasile Lupu*, București, 1987, 180 p.

¹³ N. Stoicescu, *Matei Basarab*, București, 1988, 221 p.

stantin Șerban¹⁴, Radu Mihnea III¹⁵, Gheorghe Ghica¹⁶, Ștefăniță Lupu¹⁷. Familiei lui Gheorghe Ștefan nu i s-a consacrat, până în prezent, un studiu; aflăm referiri în genealogiile altor neamuri boierești cu care s-a înrudit. Pentru genealogia „casei“ voievodului avem succintele portrete schițate în *Dicționarul marilor dregători* al lui N. Stoicescu¹⁸ și o spită a „Încrângăturii neamului lui Gheorghe Ștefan“, publicată în revista ieșeană „Theodor Codrescu“, probabil de către Gh. Ghibănescu¹⁹. Privitor la tatăl domnului, marele logofăt Dumitrașco Ștefan, există studii lui N. Ciocan²⁰, alături de informațiile cuprinse în monografia domniei lui Miron Barnovschi alcătuită de A. Golimas²¹. Pentru deslușirea legăturilor de rudenie, pentru urmărirea carierei celor șase mari logofeți din familia Ștefan, am utilizat, cu precădere, informațiile cuprinse în edițiile de documente, în documentele publicate în diferite reviste și, nu în ultimul rând, știrile inedite oferite de colecțiile Arhivelor Statului.

Voi încerca să scot de sub „pecetea tainei“ un neam vestit al vremurilor de demult, care a dat Țării Moldovei un domn de seamă în veacul XVII, într-atât încât Miron Costin a putut spune despre el că era „om deplin, capu întregu, hire adâncă, cât poți dzice că nascu și în Moldova oameni“²².

Primul ascendent cunoscut al lui Gheorghe vodă Ștefan care urcă scara dregătoriilor, ajungând mare logofăt, este Gavril. Cariera sa anterioară ocupării dregătoriei de mare logofăt în a doua domnie a lui Alexandru Lăpușeanu²³ nu ne este, deocamdată, cunoscută. Confuziile genealogice provocate de omonimii — boieri cu același nume care au ocupat aceeași dregătorie (lipsa documentelor ducând la suprapuneri) — au fost, în parte³⁴, lămurite: oricum, e cert că logofătul nostru nu este identic cu Gavril Hâra²⁵, așa cum presupusese N. Stoicescu²⁶. Lipsa actelor de cancelarie pentru perioada 1564—1568 nu ne permite forma-

¹⁴ *Idem*, *Constantin Șerban*, București, 1990, 134 p.

¹⁵ Al. Ciorănescu, *Domnia lui Mihnea III (Mihail Radu)*, București, 1936, 181 p.

¹⁶ Paul Cernovodeanu, *Știri privitoare la Gheorghe Ghica vodă al Moldovei (1658—1659) și la familia sa*, în *AIIAI*, XIX, 1982, p. 333—352; XX, 1983, p. 121—133 și XXI, 1984, p. 169—184.

¹⁷ Constantin I. Andreescu, Constantin A. Stoide, *Ștefăniță Lupu, domn al Moldovei (1659—1661)*, București, 1938, 198 p.

¹⁸ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV—XVII*, București, 1971, p. 448—451 (în continuare, *Dicționar*).

¹⁹ „T. Codrescu“, I, 1916, Iași, p. 72.

²⁰ Nistor Ciocan, *Date noi despre logofătul Dumitrașco Ștefan și satul Buciuilești*, în *AIIAI*, t. XXIII/2, 1986, p. 783—791.

²¹ A. Golimas, *Un domnitor — o epocă*, București, 1980, 269 p.

²² Miron Costin, *op. cit.*, p. 180.

²³ Gh. Pungă, *Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușeanu*, Univ. Iași, 1994, p. 135.

²⁴ Ștefan S. Gorovei, *Gavril Troțușanu și Gavril vistierul*, în *AIIAI*, t. XIX, 1982, p. 663—664.

²⁵ *Idem*, *Gavrilaș Hâra logofăt și Gavrilaș Mateiaș logofăt*, în *AIIAI*, t. XIX, 1982, p. 670—672; Petronel Zahariuc, *O genealogie de refăcut: familia Hâra*. (comunicare la al IV-lea Simpozion de Studii Genealogice, 13—15 mai 1993), în „Arhiva Genealogică“, I (VI), 1994, nr. 3—4, p. 225—229.

²⁶ N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 305.

rea unei imagini asupra activității acestuia. În 1568 îl găsim, după mărturia cronicarului Azarie, în regența alcătuită în timpul minoratului lui Bogdan IV Lăpușneanu: „îndrumători erau Gavril logofătul și Dimitrie hatmanul și doamna cărmuitoare peste toți“²⁷. Această poziție îi va permite să-și păstreze dregătoria de mare logofăt până la sfârșitul domniei lui Bogdan Lăpușneanu, când va trece de partea lui Ion vodă, alături de „toți cei ce erau în dregătorii și cei ce străluceau prin neamul lor“²⁸ (marele postelnic Dinga, vornicul Țării de Sus Crăciun, Lupu Stroici ș.a.²⁹).

Este înlocuit imediat din funcție, în locul lui fiind numit Ion Go-lăi³⁰. Își va păstra capul pe umeri, dar nu va mai ocupa nici o funcție; mai este amintit în documente o singură dată, la 20 iulie 1577, ca fost logofăt³¹. Zgârcenia informațiilor privitoare la ascendența sa se păstrează și în ceea ce privește soția, al cărui nume nu-l cunoaștem. În schimb, ne sunt cunoscuți copiii săi: Ștefan și Sinclitichia.

Despre ascendența lui avem un singur document din care răsare misterioasa *Antaloasa*, trăitoare pe la mijlocul secolului XV; prin acest document, cu data de 2 aprilie 1628, se întărește lui Dumitrașcu Ștefan vel logofăt „a lui dreaptă ocină și baștină din uricul ce are moașa lui, Martha, nepoata Atoleasăi, din bătrânul și bunul Ștefan voievod, un sat Rădenii, între Dragomiri de la Vale Seacă, la Bogdana, unde au șăzut Miclăuș Faur; care acest sat au fost schimbătură Margăi, nepoata Atoleasăi, cu bătrânul Ștefan vodă pentru Pleșăștii, pe Carazlov“³². Modul efectiv în care curge neamul de la Antaloasa până la Gavril, marele logofăt, este greu de stabilit, două verigi (cel puțin!) fiind lipsă: între Antaloasa și nepoata sa Marga și între aceasta din urmă și logofătul Gavril.

Cel care va continua cariera tatălui, Ștefan, va ajunge și el mare logofăt, în vremuri la fel de tulburi și sub domnia efemere. După ce își face, ca diac, ucenicia în cancelaria domnească³³, el ajunge mare logofăt al lui Ștefan Răzvan în 1595³⁴, după care, datorită neînțelegerilor cu Ieremia Movilă, va recupa înalta slujbă abia sub domnia moldovenească a lui Mihai Viteazul³⁵. S-a păstrat de la el o interesantă scrisoare adresată cancelarului polonez, Zamoyski, prin care îl anunța „că o mare putere de neprieteni“ venea împotriva muntenilor și pentru aceea îl roagă „a avea grija noastră“, și a tot poporului creștin și mai ales „de

²⁷ P. P. Panaitescu, *Cronicele slavo-române din sec. XV—XVI*, București, 1959, p. 147.

²⁸ *Ibidem*, p. 149.

²⁹ Dinu C. Giurescu, *Ion vodă cel Viteaz*, ed. II, Chișinău, 1992, p. 28; p. 46.

³⁰ N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 308.

³¹ *DIR*, sec. XVI, vol. III, p. 129.

³² *DRH*, A, Moldova, vol. XIX, ed. H. Chircă, București, 1969, p. 453, nr. 332; copie românească din 1816 după trad. din 1765; un regist cu data 1502 martie 10 publicat în *DRH*, A, Moldova, vol. III, ed. C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan, p. 484, nr. 269.

³³ Între 1568 și 1595 — scrie acte: *DIR*, sec. XVI, vol. II, nr. 181, 210, 212, 235; vol. III, nr. 84, 92, 185; vol. IV, 42, 153.

³⁴ *DIR*, A, sec. XVI, vol. IV, nr. 123.

³⁵ *CDM*, vol. I, București, 1957, p. 256, nr. 1079 (1600 iulie 3), nr. 1080 (1600 iulie 27).

spre partea acestor păgâni de tătari, cari sunt neprieteni a tot poporul creștin³⁶. Fiind al doilea mare logofăt din familie, el încearcă să-și extindă stăpânirea asupra unui mai mare număr de sate. În timpul lui Ștefan Răzvan, cumpără de la mănăstirea Berzunți satul Bogdana (ținutul Adjud) cu 70 de taleri³⁷ (satul va fi „întors“ de Ieremia Movilă mănăstirii și redobândit de Dumitrașco Ștefan prin schimb cu aceasta³⁸).

Un unchi al logofătului Gavril a fost Ilea jîtnicerul care semnează, într-un zapis de danie către nepotul său Dumitrașcu, *Ilea Dumitrovici*³⁹. În documente găsim puține mențiuni despre el : în 1608 vinde sălașe de țigani logofătului Ștefan⁴⁰ în 1610 dăruiește nepotului său Dumitrașcu, fiul răposatului Ștefan logofătul, un alt sălaș de țigani (de aici se poate deduce data morții lui Ștefan : între 15 februarie 1608 și 8 septembrie 1610) pentru că, spune el, „eu n-am avut femei, nici fii, când am fost la nevoie și necăjit, în sărăcia mea, în vremea bătrâneții mele“. Printr-un alt zapis, scris „înaintea părintelui nostru pan Isac Balica hatman și pârălab de Suceava“, el vinde, de această dată, un sălaș de țigani lui Dumitrașcu Ștefan. Cele trei zapise amintite mai sus sunt scrise de jîtnicerul Ilea, cu o mână sigură și într-o bună limbă slavonă, toate actele fiind întărite cu pecetea sa aplicată în ceară⁴¹. Despre un alt băiat, *Lazăr aprodul*, există o singură referință la N. Stoicescu⁴², la care nu s-a mai adăugat nimic.

Știri puține avem și despre fiica logofătului Gavril, *Sinclitichia*, căsătorită cu marele vornic Bilăi⁴³, care, împreună cu singurul ei fiu, Ionașco, i-a dăruit lui Dumitrașcu Ștefan „un loc de dughene pe Ulița Strâmbă din Iași, în Târgul Nou“, pentru ca acesta „să-i grijască până la moarte și după moarte, cum se cade morților“⁴⁴. Murind Ionașco, Sinclitichia scrie cu mâna ei un zapis în care „socotindu-și și luându amente viața și petriacerea ce am viețuit și am petrecut în ciastă lume, împreună cu giupănu meu și am avut și feciori ; ce după cum a fost voia lui Dumnezeu, rămas-am singură la bătrânețile mele“, dăruiește unui „nepot al meu, din sângele nostru“, pentru ca „să o grijască și să mă cumânde cu tot cât trebuiește unui om mortu, cumu-i legea în lume“, satele Roznov (ținutul Neamț) și satul Cămileștii (ținutul Tecuci)⁴⁵. O mătușă a lui Dumitrașcu Ștefan este *Marica*, soția lui Grama fost mare

³⁶ N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, ed. III, Vălenii de Munte, 1932, p. 36—37, nr. XXII.

³⁷ CDM, I, p. 258, nr. 1092.

³⁸ DIR, A, sec. XVII, vol. II, p. 222, nr. 294.

³⁹ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XX, p. 192 ; p. 189—190 (1610 septembrie 8) — în încrengătura neamului stabilită de Gh. Ghibănescu la sfârșitul documentului apare un Dumitru tatăl lui Ilea ; ipoteza nu se susține pentru că tot la fel de bine, conform unui principiu genealogic, Ilea, care semna și Dumitrovici ar fi putut lua ca patronim numele bunicului (documentul este slav, numele corect tradus este Ilea Dumitru).

⁴⁰ „T. Codrescu“, III, nr. 5, 1936, p. 68.

⁴¹ Arh. St. Iași, Documente, P. 698/5.

⁴² N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 305.

⁴³ *Ibidem*, p. 293—294.

⁴⁴ DIR, A, XVII, vol. V, p. 223, nr. 297.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 323—324, nr. 429.

vameș, care îi dăruiește⁴⁶ o țigancă cumpărată de la Sultana fata lui Miron voievod din Țara Românească⁴⁷.

Norocul familiei s-a strâns, astfel, în mâna singurului fiu cunoscut până acum al logofătului Ștefan, Dumitrașcu.

Făcând parte dintre cei „bine născuți“, va urca relativ repede pe scara dregătoriilor, fiind unul dintre oamenii-cheie ai deceniului trei din veacul XVII, atunci când pe tronul Moldovei se vor succeda nu mai puțin de șase domni, care aduceau cu ei obiceiuri și practici politice diverse, potrivit personalității lor și orizontului de interese de care erau legați. Abilitatea politică a marelui boier este, în aceste condiții, cu atât mai remarcabilă cu cât „toate divanurile era pe[...] Dumitrașcu Ștefan“⁴⁸ trebuind a „cârp[...], cum putea trebile țării“⁴⁹ și a veghea tot timpul spre a-și păstra capul pe umeri. E păcat că nu ni s-a păstrat un tablou votiv în ctitoriile sale, care să înfățișeze chipul acestui inimos boier ce a adunat, după cum am văzut, în mâinile sale averea familiei. Bănuim că s-a născut în jurul anului 1590; apare pentru prima dată în actele de cancelarie în 1608⁵⁰. Din 1608, până la 1620 nu ocupă nici o dregătorie; probabil a stat la moșia de la Rădeana, clădind planuri mari, trecând poate deseori munții spre Transilvania, pentru că în 1617 îl găsim la Odorhei, unde i se întăresc doi țigani „ce i s-au închinat în Țara Ungurească“⁵¹. Tradițiile „cârturărești“ ale familiei (era fiu și nepot de mare logofăt) i-au permis să cunoască de timpuriu limba slavonă și poate limba maghiară — îl mai găsim odată în spațiul transilvan, spre apusul carierei sale, de data aceasta în misiune diplomatică, trimis de Miron vodă Barnovschi⁵².

Dumitrașcu Ștefan va urca treptele sfatului domnesc începând cu dregătoria de staroste al Putnei (fiind tovarăș de slujbă cu un urmaș al hatmanului Vartic, Ursu Vartic)⁵³. Ocupă această dregătorie din aprilie 1621 până în septembrie același an, când Alexandru vodă Iliăș i-a dat rangul de mare vornic al Țării de Sus⁵⁴, în vâltoarea războiului turco-polon de la Hotin. Schimbarea domnului, intervenită imediat prin urcarea pe tron pentru a doua oară a lui Ștefan Tomșa II, nu-i schimbă jețul, rămânând al treilea boier în sfat până la 14 februarie 1623⁵⁵, când trece imediat la stânga domnului, fiind numit mare vornic al Țării de Jos — schimbare datorată, poate, și unei înrudiri care-i putea lega la baștina lor din ținutul Adjudului. Căpătând o importantă experiență politică, este numit mare logofăt de Radu vodă Mihnea, dregătorie pe care o va păstra până la 28 octombrie 1630, în domnia lui Moise vodă Movilă.

⁴⁶ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XX, p. 230—232.

⁴⁷ „T. Codrescu“, I, nr. 4, 1916, p. 49—51.

⁴⁸ Miron Costin, *op. cit.*, p. 63.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 97.

⁵⁰ *DIR*, sec. XVII, vol. II, p. 164, nr. 212; „Dumitrașcu, fiul lui Ștefan logofăt“.

⁵¹ „T. Codrescu“, I, nr. 4, 1916, p. 51.

⁵² A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IX, București, p. 299.

⁵³ *CDM*, II, p. 19—20, nr. 27.

⁵⁴ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. XXI, p. 237—239.

⁵⁵ N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 448.

Se formează, astfel, o tradiție — membri ai „casei“ boierești de la Rădeni ajung mari logofeți, purtând pe umerii lor atribuțiile, deloc ușoare, ce decurg din dregătoria cea mai înaltă a sfatului: „La dânsul este pecetea cea mare pentru privilegiu. De asemenea, îl privesc toate judecățile pentru bunurile ereditare și donații. Iscălește privilegiu. Nobilimea fără dregătorii, cunoscută sub numele de curteni, este sub puterea lui. De dânsul țin hotărnicia orașelor și satelor, a movilelor, tălmăcirea privilegiilor sârbești. Poartă un baston verde împletit cu aur“⁵⁶.

Spre deosebire de tatăl și bunicul său, care au ocupat scaunul primului dregător al țării în timpuri tulburi, Dumitrașcu a avut parte de vremuri mai liniștite și de o continuitate în dregătorie care i-a permis să adune o impresionantă avere, fiind „la atâte domnii boieriu vestitu cu ocine întemeiate, care nici o casă aicea în țară moșii ca acele, ocine, sate, curți n-au avut“⁵⁷. Din cuvintele lui Miron Costin răsare, alături de boierul de sfat, harnicul gospodar, cu grijă pentru ridicarea prestigiului său, pentru ridicarea „casei“ sale. O asemenea avere⁵⁸ nu se putea închea decât cu hotărâre și chiar cu asprime, cu neodihnă și meticulozitate — dovadă că de la el a rămas un important catastif al moșiilor⁵⁹, care, de unde și cum au fost moștenite, dar mai ales cumpărate; a plătit (numai pentru satele din catastif) pentru a-și constitui „domeniul“ aproximativ 1 500 de galbeni și 4 000 de taleri de argint (a cumpărat 16 sate⁶⁰ și părți în alte patru; cinci sate le avea de moștenire⁶¹). Pe lângă satele cuprinse în catastif, marele logofăt mai stăpânea părți din satele: Hiltiul de Jos (ținutul Troțuș)⁶², Blăjeni (ținutul Covurlui)⁶³, Goșmani (ținutul Neamț)⁶⁴, Găgești (ținutul Putna)⁶⁵, Măciucașii de Jos, Bărzăești (ținutul Troțuș)⁶⁶, Dolineni (ținutul Hotin)⁶⁷, Ciorăști (ținutul Iași)⁶⁸. Pe moșiile sale, Dumitrașcu Ștefan a construit și trei rânduri de curți: la *Rădeana*, moșie moștenită de tatăl său; la

⁵⁶ Miron Costin, *Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara Românească. Poema polonă*, ed. critică P. P. Panaitescu în vol. *Opere*, București, 1958, p. 238.

⁵⁷ *Idem*, *Letopisețul*, p. 135.

⁵⁸ Pentru cazuri asemănătoare, v. D. Ciurea, *Evoluția și rolul politic al clasei dominante din Moldova în secolele XV—XVIII*, în *AIIAI*, t. XVII, 1980, p. 159—228; *Idem*, *Aspecte din situația socială a Moldovei în secolele XVII—XVIII*, în *AIIAI*, t. XXIV, 1987/I, p. 141—156.

⁵⁹ *DRH*, XIX, p. 241—248, nr. 186; „Theodor Codrescu“, I, 1916; nr. 3, p. 37—40; nr. 4, p. 53—56; nr. 5, p. 68—70.

⁶⁰ *Ibidem*; satele: Hălăuceștii și Maxineștii, ținutul Suceava; Buciuleştii, ținutul Neamț; Vlăiceștii, Mihneștii, Găureana, ținutul Troțuș; Pășcanii, Fântănelile, Valea Sacă, ținutul Bacău; Brătulenii, ținutul Cărligătura; Drăgăneștii, ținutul Tecuci; Hliniștea, Chehnăuții, ținutul Hotin; Ciornorudenții, Ternauca, Tarasova, ținutul Soroca; Pășcani, ținutul Roman.

⁶¹ *Ibidem*; Pogăneștii, ținutul Suceava; Sârbsori, ținutul Troțuș; Tăuteștii, ținutul Iași; Poiana, ținutul Troțuș.

⁶² *Ibidem*; Iurceștii, ținutul Suceava, Roznov, ținutul Neamț; Cămileștii, ținutul Tecuci; Rădeni, ținutul Troțuș.

⁶³ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XXI, p. 237—239.

⁶⁴ *CDM*, II, nr. 141.

⁶⁵ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. II, I, Iași, 1908, p. 121—131.

⁶⁶ *DRH*, XIX, p. 626, nr. 455.

⁶⁷ *CDM*, II, nr. 238.

⁶⁸ *Ibidem*, Supliment I, p. 166, nr. 465.

Bogdana, moșie de cumpărătură a logofătului Ștefan în vremea lui Ștefan Răzvan și la *Buciuiești*⁶⁹, sat cumpărat de Dumitrașcu de la ruda sa, Bucium vornicul⁷⁰.

Boier cumpătat, el n-a fost dintre cei care au adus cu „nesocoteala și nebunia mare cumpănă acestui pământ”⁷¹, pentru că „de mare folos și cinste este domniei și țării boierinul înțeleptu și avut, că dacă are domnulu cinci-șase boieri avuți, nice de o nevoie a țării nu să teme”⁷². Corespunzând dorinței lui Radu Mihnea, el a fost folosit deseori în misiuni diplomatice în Polonia⁷³ și Transilvania. În perioadele de „vacanță” a tronului a fost lăsat locțiitor, așa cum a făcut Miron Barnovschi în august 1627⁷⁴. Bun sfătuitor al domnilor și fidel slujitor, îl descrie cu adâncă pricepere pe Miron Barnovschi (la plecarea lui din 1629) ca pe unul care „călăria totdeauna pe norocul schimbător al minții sale”⁷⁵ (fără să prevadă că peste ani la fel va face fiul său mai mare, Gheorghită)⁷⁶.

Dregător al Radului vodă zis „cel Mare” și al lui Miron vodă Barnovschi, el a văzut de aproape voința de majestate imperială a primului și pioșenia boierului de țară, a trăit într-o epocă de efervescență artistică — astfel că va construi și el două⁷⁷ frumoase biserici, la curțile sale: una la Rădeana și alta la Buciuiești⁷⁸, care aduc în perimetrul arhitectonic moldovenesc ceva aparte: îmbinarea renăscutelor decorații ștefaniene cu decorul rustic, necizelat, întrebuintarea planului lăcașurilor barnovschiene la care se adaugă inovații ad-hoc (acest lucru amintește de raportul de filiație între Golia lui Vasile Lupu și mănăstirea Cașin a lui Gheorghe Ștefan). Ambele biserici sunt construite spre sfârșitul vieții: cea de la Rădeana (cu hramul Sfântului Mihail) între 4 aprilie și 8 noiembrie 1629, iar cea de la Buciuiești (cu hramul Sfintei Paraschiva) săvârșită la 20 octombrie 1630⁷⁹.

Din pisaniile celor două lăcașuri a ieșit la lumină cel de-al doilea nume al soției sale, Maria, numită de obicei în documente Zinica (de la Eufrosina). Cneaghina Maria-Zinica era din familia Mogâldea⁸⁰ — familie mai numeroasă, care va constitui una dintre verigile de legătură

⁶⁹ DRH, vol. XXXI, ms.

⁷⁰ Nistor Ciocan, *op. cit.*, p. 783—784.

⁷¹ Arh. St. Iași, Documente, pachet DXL/40.

⁷² Miron Costin, *Letopisețul*, p. 67.

⁷³ *Ibidem*, p. 89.

⁷⁴ CDM, II, nr. 473; „în lipsa panului Dumitru Ștefan mare logofăt de la Curte, plecat în Țara Leșească” (1629 ianuarie 26); „T. Codrescu”, II, 1917, nr. 8, p. 115.

⁷⁵ Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVII-lea*, București, 1983, p. 120—121, nr. 61.

⁷⁶ A. Veress, *op. cit.*, p. 298.

⁷⁷ N. Iorga, *Istoria românilor. Monarhii*, vol. VI, București, 1938, p. 40.

⁷⁸ G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, passim.

⁷⁹ V. Drăghiceanu, *Biserica din Buciuiești-Neamț*, în ACMI, București, 1915, p. 85—83; I. D. Ștefănescu, *Un monument uitat: biserica din Buciuiești*, în RIR, XVI, 1946, p. 63—66.

⁸⁰ Pentru familia Mogâldea, vezi Ștefan S. Gorovei, *Inrudirile cronicarului Grigore Ureche*, în ALIL, t. XXIV, 1973, Iași, p. 109—126; Mircea Ciubotaru, *O străreche așezare de pe valea Bârladului: Negrești (jud. Vaslui)* (I), în AIIA, t. XX, 1983, p. 317—331; și (II), t. XXI, 1984, p. 411—424.

ale viitorului domn cu marile „case“ boierești ale vremii. Zinica apare frecvent în documente alături de soțul său și uneori singură — ca în actul de danie de la Mărica, soția lui Ion vodă, fiica lui Lupe Huru (și sunt dăruiți doi țigani)⁸¹. De asemenea, o găsim în zapisele de cumpăratură din moșia Cobăla, ținutul Soroca, de la ruda sa, părcălabul Iachim Bandur.

Dumitrașcu Ștefan a murit în luna noiembrie 1630⁸², la puțin timp urmându-l și soția sa; au murit relativ tineri, lăsând în urma lor trei copii (poate patru⁸³), de vârstă fragedă. Acest fapt este confirmat de documentele vremii; astfel, într-un suret al unui act de la Gheorghe Ștefan pentru satul Giurcani, ținutul Neamț, se spune: „satul este drept de moșie a sementii domniei sale, a lui Ionașco Buciuiescul, de pe giupâneasa lui, și rămânând domnia sa și cu frații săi mici de părinți și cu Ionașcu Buciuiescul, ruda domniei sale, fiind răsipitoriu de toate ce-au avut“⁸⁴. În aceste condiții, copiii vor trebui să rezolve⁸⁵ unele neînțelegeri cu rudele celor de la care marele logofăt cumpărase ocini (datoria către Dumitrașcu Solomon pentru satul Fântânelile din ținutul Bacău⁸⁶ ș.a.).

Prima mențiune documentară a fraților Ștefan este de la începutul anului 1632: când „Gheorghie Ștefan, Grigorașco Mogâldea și Vasilie Dumitrașco, feciorii răposatului Dumitrașco Ștefan“ întorc o parte din satul Cobălia vornicului Gorgan⁸⁷. Interesante sunt, în această „de bună voe tocmală și pașnică înțelegere“, patronimele purtate de cei trei copii: Gheorghită — capul familiei — duce mai departe numele Ștefan⁸⁸, Grigorașcu și-a luat numele după cel al familiei mamei, iar Vasile a luat prenumele tatălui (de la el va începe ramura *Ceurul* a familiei).

E foarte probabil ca Gheorghe Ștefan să se fi născut în jurul anului 1615, pentru că în anul 1633 el urcă prima treaptă a sfatului domnesc, ocupând dregătoria de sluger⁸⁹. De aici începe o ascensiune lentă, un „cursus honorum“ regulat care va duce, după 20 de ani, la schimbarea „bastonului împletit cu aur“ al strămoșilor săi cu însemnele puterii domnești. Față de tatăl său, care a ajuns foarte repede logofăt mare, Gheorghită a urcat din treaptă în treaptă spre cea dintâi dregătorie — mențiuini ale dregătoriilor pe care le-a deținut găsim în majoritatea documentelor de la Vasile Lupu care cuprind sfatul domnesc. Din 1634

⁸¹ DRH, XIX, p. 239—240, nr. 185.

⁸² Nistor Ciocan, *op. cit.*, p. 791.

⁸³ DRH, XXI, p. 7, nr. 7; martori la o vânzare din Dărmănești: „Gheorghiti sânt Dumitrașco Ștefan vel logofăt [...] Gligorașcu Mogâldea și Vasilache și alt fiu al lui Dumitrașcu Ștefan vel logofăt“ — în măsura în care acest Vasilache este Vasile Dumitrașco (Ceurul) de mai târziu, apare clară existența unui al patrulea fiu al logofătului.

⁸⁴ Arh. St. Iași, Documente, p. 560/40.

⁸⁵ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, II, I, p. 121—131; „tatăl lor n-a apucat a lăsa cu limbă de moarte, nici a-i face lui înscris“.

⁸⁶ DRH, XXI, p. 7, nr. 7.

⁸⁷ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IX, p. 120—121; p. 123—124.

⁸⁸ DRH, XXVI, ms., apare numit Gheorghită Dumitrașco III, log! (1641, aprilie 15).

⁸⁹ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, III, p. 304—308 (1634, iulie 14 — fost sluger).

până în 1640 este postelnic⁹⁰, neavând un rol politic însemnat. Anul 1640, an-cheie în domnia lui Vasile Lupu, îi aduce și lui Gheorghită dregătoria de trei logofăt, primul semn că steaua lui politică începea să se ridice. Intrând în culisele politice ale cancelariei Lupului vodă, el ajunge destul de rapid în postura de sol la curtea lui Gh. Rákoczi⁹¹. Cunoștea limba slavonă, scria încă de tânăr românește, avea cunoștințe de limbă maghiară — pentru că, spune cronicarul, „la învățături solielor, cărților la răspunsuri, am auzit pre mulți mărturisindu să hie fostu covârșindu pre Vasile vodă“⁹². Fiind fiu de logofăt mare și „om de țară“, îi va fi încolțit gândul spre domnie încă de timpuriu, dar pentru a-și vedea împlinit visul avea nevoie de un sprijin extren, și l-a găsit în Transilvania, acolo unde, cu un sfert de veac înainte, îl găsisse și aga Matei din Brâncoveni.

Activitatea diplomatică rodnică și reorientarea politicii lui Vasile Lupu⁹³ îi vor aduce lui Gheorghe Ștefan dregătoria de mare spătar⁹⁴. Chiar dacă proiectele de cruciadă au pierit în stadiul de proiect, Gheorghe Ștefan era necesar lui Vasile Lupu în încercarea lui de a menține legături cu Transilvania, astfel că în octombrie 1651 ajunge mare logofăt; calea spre tron îi era deschisă. În competiția care se anunța, greu se mai putea găsi un contracandidat la tron de aceeași valoare (Ștefăniță Lupu era prea mic; pretendenți din „casa“ Movilă nu mai erau; „clienții“ turcilor în Moldova — boierii greci⁹⁵ — încă nu-și fortificaseră îndestul poziția pentru a formula, cu sorți de izbândă, pretenții la tron)⁹⁶.

În noul context, se poate înțelege mai bine și calea „bunului gospodar“ aleasă de Dumitrașcu Ștefan în deceniul trei al secolului, când pretenzenții la tron erau numeroși și prezentau și dovada descendenței dintr-unul sau mai mulți domni ai Țărilor Române. La fel, averea adunată de tatăl său îi va permite fiului chiar să vândă⁹⁷, atunci când interesele politice o cereau, dar să și cumpere un număr de sate, majoritatea în ținutul Adjud: Vlamnic⁹⁸, Buzăți⁹⁹, Cărbunești¹⁰⁰ și Mărvila¹⁰¹.

Rămas de tânăr fără părinți, el a fost ocrotit de rudele sale din familia Mogâldea; într-un zăpis românesc din 1637, scris și iscălit de Gheorghită Ștefan, el însuși pare să se disculpe: „să nu bănuiești că

⁹⁰ N. Stoicescu, *Dicționar*, p. 449.

⁹¹ A. Veress, *op. cit.*, X, p. 187—189; pentru relațiile cu Transilvania, vezi N. Iorga, *Studii și documente*, IV, București, 1902. *passim*.

⁹² Miron Costin, *Letopisețul*, p. 180.

⁹³ Ștefan Andreescu, *Restitutio Daciae*, vol. II, București, 1989, p. 189—225.

⁹⁴ C. I. Karadja, *Dosarul unei moșii domnești (Răcăciunii)*, în *RI*, 1926, p. 232.

⁹⁵ I. Tanoviceanu, *Din luptele pentru neam. Răsturnarea lui Vasile Lupu. Studiu istoric*, în *ARMSI*, s. II, t. XXIV, 1901—1902, p. 117—144.

⁹⁶ Asupra contextului intern și internațional premergător ocupării tronului, vom reveni într-un studiu viitor.

⁹⁷ I. Tanoviceanu, *Inceputurile Cantacuzineștilor în Țările Române și intrudirea lor cu Vasile Lupu*, în „Arhiva“, Iași, t. I, 1892, p. 37—39.

⁹⁸ C. I. Karadja, *op. cit.*, p. 229 și urm.

⁹⁹ *DRH*, XXVI, ms.

¹⁰⁰ *CDM*, II, nr. 1607.

¹⁰¹ C. Solomon, C. A. Stoide, *Documente tecucene*, III (sec. XVII—XIX), Bârlad, 1941, p. 12, nr. X.

dacă m-am împreunat cu Nicolai Mogâldea și am văzut acel zăpis ci-am făcut lui și am iscălit și pecetea într-însul nu poate să-mi fie cuvântul în deșertu" ¹⁰². S-a căsătorit destul de repede, dar spune I. Neculce: „Gheorghie Ștefan-vodă, când era boiaru, murindu-i giupâneasa, au rămas văduvoiu" ¹⁰³; s-a căsătorit pentru a doua oară, înainte de 11 februarie 1638 ¹⁰⁴, cu Safta din familia Boul ¹⁰⁵. Căsătoria lui cu Safta, fiica lui Toader Boul vistierul și a Agafiei născută Prăjescu, lega două familii însemnate, demne întru totul una de alta, astfel că, în sfatul lui Gheorghe Ștefan, vom găsi alături de Mogâldești și mulți membri ai neamului Boul ¹⁰⁶. Și Safta mai fusese căsătorită o dată — nu avem știre, însă, cu cine; dar, fiind „giupâneasă săracă, frumoasă, tânără", viitorul mare logofăt și domn a luat-o „cu sila" și „s-au cununat cu ea" ¹⁰⁷. Ajungând doamnă, a fost foarte energică: face danii rudelor (nepotului Dumitrașco Boul jinicerul, satul Brânzeni pe Răut) ¹⁰⁸, mănăstirilor (mănăstirii Neamț dăruiește o prisacă la Grozăști, în Câmpul lui Dragos) ¹⁰⁹ pe care le scrie și întărește cu propriul sigiliu. „După cum au fostu voia lui Dumnezău, au doară păcatele mele m-au adusu de amu ieșitu din țară", spune Gheorghe Ștefan, la Dorpat, de unde soția lui s-a întors în țară, trecând prin Țara Lesască ¹¹⁰ și prin Țara Ungurească ¹¹¹. Ajunsă înapoi pe pământul Moldovei, o vom găsi vreme de trei decenii întărind actele de danie făcute de soțul său ¹¹², așezând moșiile familiei ¹¹³, judecându-se cu o altă fostă doamnă a Moldovei. Dafina lui Eustratie Dabița ¹¹⁴, sau închinând la Ierusalim mănăstirea Bistrița, ctitorită de străbunii ei ¹¹⁵; în toate aceste zăpise îi găsim scrisul, semnătura și pecetea cu capul de bour (cu legenda: *Сафта госпожда Молдавскои*) ¹¹⁶.

¹⁰² DRH, XXIV (ms.): I. Tanoviceanu, *Istoria moșiei Săveni*, în „Arhiva", t. III, 1892, Iași, p. 336—345.

¹⁰³ Ion Neculce, *Opere, Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. critică Gabriel Ștrempel, București, 1982, p. 182.

¹⁰⁴ DRH, XXIV (ms.), doc. nr. 242; Ștefan Boul împarte țigani cu cumnații săi: Gheorghită Ștefan, Nicolae Seachil și Pătrașcu postelnic.

¹⁰⁵ Pentru genealogia acestei familii, vezi Ștefan S. Gorovei, *Contribuții la genealogia familiei domnițoare Tomșa*, în RA, an XLVIII, vol XXXIII, nr. 3, 1971, p. 375—390; Idem, *Pe marginea unor studii de genealogie și heraldică*, în Rdi, t. XXX, nr. 8, 1977, p. 1531—1539.

¹⁰⁶ N. Stoicescu, *Legăturile de rudenie dintre domni și marea boierime și importanța lor pentru istoria politică a Țării Românești și Moldovei (secolul XV — începutul secolului al XVIII-lea)*, în „Danubius", X, Galați, 1971, p. 133.

¹⁰⁷ I. Neculce, *op. cit.*, p. 182.

¹⁰⁸ CDM, III, nr. 109.

¹⁰⁹ *Ibidem*, nr. 208.

¹¹⁰ N. Iorga, *Din pribegia*, p. 98—99.

¹¹¹ C. A. Stoide, *Documente din ținutul Neamț (secolele XVI—XVIII)*, extr. din „Anuarul Liceului de băieți «P. Rareș»", Piatra-Neamț, 1936—1940, p. 6—7.

¹¹² *Catalogul manuscriselor românești*, T. I, București, 1907, p. 514.

¹¹³ Gh. Ghibănescu, *Surete, și izvoade*, IV, p. 64—65.

¹¹⁴ N. Iorga, *Un act relativ la procesul doamnei Safta a lui Gheorghe Ștefan cu doamna Dafina a lui Eustratie vodă Dabița și cu ginerele ei Ruset*, în RI, III, 1917, p. 17—20.

¹¹⁵ „Arhiva", VI, 1986, 7—8, p. 464—465.

¹¹⁶ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IV, p. 45—46.

Pentru cel de-al doilea frate al domnului, Grigorașcu, informațiile documentare sunt puține; el moare la 16 februarie 1649, fiind îngropat la biserica din Buciuștii (piatra de mormânt i-a făcut-o fratele său Gheorghe, care era atunci mare spătar)¹¹⁷. Nu se știe dacă a fost căsătorit; în acest sens se păstrează un singur document din 1 iulie 1682, și acesta suspect, prin care jupâneasa Catrina Ceureasa întărește nepotului ei Vasile Ceaurul satul Rădeana¹¹⁸. Până la descoperirea actului original, care ar putea facilita îndreptarea unor nume ale martorilor copiate greșit, bănuiala că actul este fals se păstrează.

Ramurile arborelui genealogic al familiei coboară până în secolul XVIII prin urmașii fratelui mai mic al domnului, Vasile Dumitrașco (Ceaurul). Lui Gheorghe Ștefan i se „întunecase“ neamul și, „neavându cuconi“¹¹⁹, i s-a netezit calea spre domnie, neputând întemeia o dinastie din neamul său. Dar, peste mai bine de jumătate de secol, un nepot al fratelui său, care purta numele acestuia, Vasile Ceaurul, a încercat să dobândească tronul, având în gând, desigur, amintirea strămoșului său¹²⁰. Ca și pentru Grigorașcu, documentele domniei lui Vasile Lupu nu spun nimic despre Vasile, cu excepția a două zapise de cumpărătură la Costești din anul 1651¹²¹. Nu a ocupat nici o dregătorie în domnia lui Vasile vodă; fratele său îl face hatman și mai apoi mare vornic de Țara de Jos¹²². A fost probabil căsătorit și el de două ori, prima dată cu o fată a Anghelusei Isăroaia¹²³, după cum reiese dintr-un document în care aceasta îl numește ginere, și a doua oară cu Irina fiica lui Dumitru Buhuș (mare vistier)¹²⁴, cu care va avea mai mulți copii: *Ileana*, *Dumitrașco* mare logofăt, *Maria* și o altă fiică, căsătorită cu marele vornic Vasile Cantacuzino. Gustă și el din pâinea amară a exilului, se întoarce în țară și ocupă din nou cele mai înalte dregătorii sub un alt domn originar din Țara de Jos, Eustratie Dabija.

Al șaselea mare logofăt din familia Ștefan, fiul lui Vasile Ceaurul, Dumitrașco, se va înrudi prin copiii săi, în mod simbolic, la asfințitul politic al familiei sale, cu alte două „case“ domnești: Cantemir (fiica sa Ecaterina s-a căsătorit cu Antioh Cantemir) și Racoviță (fiul său Vasile s-a căsătorit cu Maria, sora lui Mihai vodă Racoviță)¹²⁵.

*

Am încercat să urmărim, în măsura în care documentele o permit, istoria unui neam boieresc, insistând asupra vremii care a premers ungerii ca domn al Țării Moldovei a celui care, după spusele lui N. Iorga

¹¹⁷ N. Ciocan, *op. cit.*, p. 791.

¹¹⁸ T. Codrescu, *Uricariul*, XI, Iași, 1889, p. 215—216.

¹¹⁹ Miron Costin, *Letopisețul*, p. 135.

¹²⁰ N. Iorga, *Lupta lui Mihai Racoviță cu boierii rebeli*, în *RI*, VII, 1921, p. 120—131.

¹²¹ P. G. Dimitriev ș.a., *Moldova în epoca feudalismului*, vol. IV, Chișinău, 1986, nr. 96. 98.

¹²² Gh. Ghibănescu, *Divanurile domnești din Moldova și Muntenia în secolul XVII (1654—1660)*, în „Arhiva“, t. XXVIII, 1921, Iași, p. 37—48.

¹²³ N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 32.

¹²⁴ CDM, III, p. 363, nr. 1698.

¹²⁵ *Uricariul*, X, p. 209—212.

„ridică din nou înaintea noastră personalitatea originală, de sinceritate răzășească, de energie neîntrecută și de bătrânească duioșie, a răsturnătorului și urmașului lui Vasile Lupu“¹²⁶. A fost cu siguranță un ambițios luptător, purta numele Marelui Mucenic Gheorghe și se pare că era conștient de aceasta; în sigiliul său inelar, din vremea când era numai trei logofăt, se distinge Sfântul Gheorghe călare, ucigând balaurul¹²⁷ (mai târziu, când ajunge mare logofăt, își schimbă sigiliul, în câmpul heraldic al acestuia apărând, acum, o inimă; nimic mai potrivit pentru a-i ascunde — și simbolic — taina: dorința de a ajunge domn)¹²⁸. Apropiindu-ne de zapisele de proprietate ale marilor boieri din familie, îi întrevădem preocupându-se nu numai de așezarea treburilor moșiei și ale țării, ci și grijindu-se de cele ale sufletului — așa cum se ruga Gheorghe Ștefan: „învățătură mi-ai dat mie și lucru sufletescu desăvârșit mi-aj spus mie“¹²⁹. Aceleași zapise arată închegarea unei tradiții cărturărești, care a făcut ca vreme de aproape un veac și jumătate acest neam boieresc să trimită în preajma domnului pe „tălmăcitorul privilegiilor“ și „purtătorul de cuvânt“ — marele logofăt.

¹²⁶ N. Iorga, *Din pribegia*, p. 97.

¹²⁷ Arh. St. Iași, *Documente*, P. 685/39, original românesc.

¹²⁸ *Idem*, Fond Spiridonie, P. XXXI, plicul 3, nr. 72, original românesc.

¹²⁹ N. Drăganu, *Codicele pribegului Gheorghe Ștefan, voievodul Moldovei*, Cluj, 1924, p. 56.

FLAVIUS SOLOMON

COMPLETARI LA GENEALOGIA FAMILIEI HAJDAU *

„Dragă frate, Ivan Ștefanovici !

Am primit scrisoarea Dumneavoastră din această dată și Vă răspund chiar în aceeași zi. Îmi scrieți, explicându-mi genealogia Dumneavoastră, că descindeți, prin tatăl Dumneavoastră Ștefan, bunicul Vasile, din străbunicul Nicolai Hijdeu¹, care a plecat în Polonia, și-mi cereți sfaturi pentru a putea moșteni în dreptatea strămoșului Dumneavoastră Nicolai Hijdeu. Eu nu mă feresc de adevăr, mai ales pentru că ați rămas de mic orfan, după moartea părintelui Dumneavoastră, și, chiar, pentru împăcarea conștiinței și respectarea datoriei creștinești, mă simt obligat să Vă ajut ca pe un orfan și rudă cu mine. Iată lămurirea și statul meu, care se bazează pe documente incontestabile și absolut autentice, aflate în arhivele regilor polonezi și în cancelariile publice ale regatului polonez, din care eu personal posed extrase.

1. În anul 1676, în timpul încoronării de către Seim a regelui polon Ioan III, patru Hijdei, anume, Nicolai, Iancul, Gheorghe și Miron, au primit de la Ioan, regele polon, și de la întreaga Adunare a Dvorenimii diploma de nobili polonezi și lituanieni, alături de domnul moldovean Ștefan Petriceicu, pentru merite deosebite față de regatul polon.

2. Din acel timp, Hijdăii au rămas în Polonia și au slujit militar. Există, chiar, dovezi că Nicolai Hijdeu a participat în anul 1683 la eliberarea Vienei cu escadronul său de husari, pregătit și înzestrat pe propriile lui cheltuieli.

3. Aflat în cărțile judecătorești din Liov, testamentul alcătuit la 1690 de către Ștefan Petriceicu, domn și voievod moldovean, arată că Nicolai Hijdeu i-a fost amintitului domn nepot adevărat după soră.

4. Îmi este cunoscut, după tradiția bunicului meu, Ștefan Hijdeu și a tatălui meu, Ivan Hijdeu, că strămoșul lor Nicolai Hijdeu, încă nefiind căsătorit, a fost silit, pentru o încăierare pe care a avut-o cu un oarecare Iacob Chalepinski, să se întoarcă din Polonia în Moldova, unde s-a căsătorit și a rămas.

* Comunicare prezentată în ședința din 7 martie 1995.

¹ Scrierea inițială a numelui acestei familii boierești a fost *Hăjdău*. Alte variante cunoscute sunt *Hăjdeu*, *Hăjdej* și *Hăjdău* (în română), *Hizdev*, *Hizdeu*, *Hyzdeu* și *Hizdef* (în polonă), *Higedeo* (în germană), *Hazsdo* (în maghiară), *Хиждеу*, *Гиждеу* și *Гиждев* (în rusă). Forma *Hasdeu*, adoptată de către Bogdan Petriceicu¹, *Hasdeu*, este o inovație a marelui om de știință, la fel ca și secundarea numelui de familie cu *Petriceicu* (*Vasile Sandu, Viața lui B. P. Hasdeu*, București, 1989 — în continuare : Sandu, *Viața lui B. P. Hasdeu* —, p. 40—41).

5. Documentele judecătorești pe care le păstrez arată că genealogia familiei Hijdeu, în care apare și Nicolai Hijdeu, este următoarea :

I. Efim Hijdeu, părcălab de Hotin ; II. fiul lui, Ștefan Hijdeu, mare paharnic și staroste de Cernăuți. Soția lui, Alexandra, fiica mare-lui vornic Todor Petriceicu și soră dreaptă cu domnul voievod moldovean Ștefan Petriceicu și Safta, soția lui Ilie Sturdza, mare vornic ; III. cei trei copii ai lui Ștefan Hijdeu și soției lui, Alexandra, sunt : primul, Nicolae, din care Dumneavoastră descindeți ; al doilea, Gheorghe Lupașcu, de la care eu descind ; al treilea, Maria, soția lui Vasile Balș, mare paharnic și logofăt, de la care descind boierii Balș.

6. Iată curata mea mărturie și îndrumare ! De fapt, în viața mea nu m-am jenat și nici nu m-am ferit de rudele mele, ca și de Dumneavoastră, și dacă prin purtare onestă și viață nobilă veți merita respect în societate, Vă voi strânge cu zel și devotament la piept, ca pe un frate adevărat.

Cel care am onoarea să mă numesc. Tadei, fiul lui Ivan Hijdeu. Cristinești, 1831, mai 18.“

Redactată în limba rusă de către Tadeu Hăjdeu², această scrisoare, parte a imensului fond al Adunării Deputaților Dvorenimii Basarabiei, fond ce se păstrează la Arhivele Statului din Chișinău și rămas, în cea mai mare parte, încă nevalorificat, reia un dosar al neamului Hăjdăilor care părea închis de mai mult timp.

*

Cel mai vechi străbun cunoscut al familiei Hăjdău este David, amintit într-un act din 12 mai 1622, când îl chema în fața judecății pe Vasile Bujoreanu pentru jumătate de sat Hăjdău, jumătate Belcăuți și jumătate Ghilșăuca, în ținutul Hotinului, „cari au fost asuprite de Dumitra, jupâneasa părcălabului de Hotin în zilele lui Petru voievod și Alexandru voievod“³.

Unul dintre fiii acestui, Efrem, născut nu mai devreme de anul 1571⁴, a avut un rol important în evoluția politică a Țării Moldovei în prima jumătate a secolului XVII⁵. Căsătorit de două ori⁶, el lăsa, la 1665, o mare avere copiilor săi⁷. Cel mai mare, *Gheorghe*, se va căsători cu

² Arhivele Statului Chișinău (în continuare : Arh. St. Chișinău), fond. 220 inv. 2, dosar 1420. Vezi anexa 1.

³ I. Opreșan, *Romanul vieții lui B. P. Hasdeu*, București. 1990 (în continuare : Opreșan, *Romanul vieții*), p. 16. Cf. Sever Zotta, *Spîța neamului Hăjdău*, în „Arhiva Genealogică“, anul II. iulie — septembrie, 1913 (în continuare : Zotta, *Spîța neamului Hăjdău*), p. 139. Informația apare într-un manuscris care a aparținut, la începutul secolului XIX, cavalerului de Flondor și i-a fost pus la dispoziție lui Sever Zotta de către Zamfir C. Arbure.

⁴ Liviu Marian, *Bogdan Petriceicu Hasdeu. Schiță biografică și bibliografică*, București, 1928 ; Opreșan, *Romanul vieții*, p. 18.

⁵ Zotta, *Spîța neamului Hăjdău*, p. 140—141 ; Opreșan, *Romanul vieții*, p. 18—19.

⁶ Cu o fiică a boierului Căpotici și cu una dintre fetele vornicului Hruș (ibidem).

⁷ Gheorghe, Ștefan, Maria, Gafița, Miron și Axenia (*Moldova în epoca feudalismului*, vol. V. *Cărți domnești și zapise slavo-moldovenești și moldovenești, 1661—1670*, Chișinău, 1987, nr. 53, p. 135—136). Este vorba de satele Pășcăuți, Tulbureni, Nihoreni, Dolineni, Cruhlic, Mărlinți, Șendreni, Dumeni, Costiceni, Cini-căuți (Hăjdău), Nesfoaie, Bălăuți, Hrușăvăt, Tuleni și Medveja.

Antimia Vartic, *Maria* va deveni soția lui Alexandru Davidel, preten-
dent la tronul Moldovei, iar *Ștefan* își va lega viața de Alexandra, fiica
lui Toader Petriceicu, vornic al Țării de Sus, și soră cu domnul Ștefan
Petriceicu⁸.

Mare paharnic în timpul domniei lui Ștefan Petriceicu, Ștefan Hăj-
dău murea în noiembrie 1673 în confruntarea de lângă Hotin⁹, lăsând
în urma sa trei copii, anume, *Nicolae*, *Iancul Gheorghe Lupașcu* și *Maria*.

Cei doi băieți, probabil încă minori, l-au însoțit pe Ștefan Petri-
ceicu la plecarea în Polonia, alături de doamna acestuia *Maria Catargi*,
cumnatul *Apostol Catargi*, hatmanul *Grigore Hăbășescu*, secretarul său
Iacob Chalepinski, marele vornic *Ilie Sturdza*, Safta, sora domnului,
Gheorghe Hăjdău și *Miron Hăjdău*¹⁰. După mai multe cereri, în februa-
rie 1676, în urma unei decizii a Seimului General, Ioan III Sobieski
conferea indigenat principelui pribeag și nepoților lui de sânge¹¹.

Dintre Hăjdăii plecați în Polonia, *Gheorghe* și *Miron*, fiii lui *Efrem*
Hăjdău, s-au întors după 1691 în Moldova. Aici, *Gheorghe Hăjdău* de-
vine armaș, iar *Miron Hăjdău* este ridicat la rangul de pârcălab de Ho-
tin. În timp ce ultimul nu a avut urmași, *Gheorghe Hăjdău* a avut un
fiu pe nume *Vasile*. Acesta, împreună cu bătrânul său tată, a plecat
după 1711 în Polonia. El a avut cel puțin doi fii : unul *Gheorghe*, și
altul *Ioan*, care, dispărând din viață la 5 noiembrie 1761, pune capăt
acestei ramuri a neamului Hăjdăilor¹².

Iancul *Gheorghe Lupașcu Hăjdău* a avut trei fii : *Franț*, *Gaspar* și
Ștefan Dominic. Din ultimul va descinde *Ioan-Evanghelistul Hăjdău*,
tatăl lui *Tadeu Hăjdău*, bunicul lui *Alexandru Hăjdeu* și străbunicul lui
Bogdan Petriceicu Hasdeu.

Pornind pe urmele lui *Zamfir C. Arbure*, care a crezut că „*Niculai*
Hăjdeu a murit fără copii la 1698“¹³ toți cercetătorii interesați de gene-
alogia Hăjdăilor au fost de părerea că *Nicolae Hăjdău* a decedat de
tânăr în Polonia fără a fi fost căsătorit, iar în Moldova, după revenirea
lui *Gheorghe* și *Vasile Hăjdău* în Polonia, nu a existat o ramură a Hăj-
dăilor pe linie masculină¹⁴. Doar Sever Zotta nu era sigur că *Nicolae*
Hăjdău ar fi murit la 1698¹⁵.

Revenind, însă, la scrisoarea cu care am început, se poate lesne
constata că adresantul nu este altul decât strănepotul lui *Nicolae Hăj-*
dău, nepotul lui *Vasile* și fiul lui *Ștefan Hăjdău*. Apartinând unui foarte

⁸ Zotta, *Spîta neamului Hăjdău*, p. 142—143 ; Opreșan, *Romanul vieții*, p. 19—20.

⁹ Opreșan, *Romanul vieții*, p. 21.

¹⁰ *Ibidem*, p. 22—23.

¹¹ Zotta, *Spîta neamului Hăjdău*, p. 148—150 ; Opreșan, *Romanul vieții*, p. 23—24 ; idem, *Genealogia Hăjdeilor*, în „*Academia Română. Memoriile Secției de Filologie și Literatură*“, s. IV, t. XI, 1989 (în continuare : Opreșan, *Genealogia Hăjdeilor*), p. 127—128.

¹² Opreșan, *Genealogia Hăjdeilor*, p. 130 ; idem, *Romanul vieții*, p. 35.

¹³ *Zamfir C. Arbure, Basarabia în secolul XIX*, București, 1898, p. 751.

¹⁴ Opreșan, *Genealogia Hăjdeilor*, p. 130. 142 ; idem, *Romanul vieții*, p. 29 ; Octav George Lecca, *Genealogia a 100 de case din Țara Românească și Moldova*, București, 1911, p. 17.

¹⁵ Zotta, *Spîta neamului Hăjdău*, p. 150.

bun cunoscător și cercetător al trecutului familiei sale¹⁶, ea trebuia să-i servească lui Ioan Hăjdău în demersurile inițiate pentru obținerea titlului de nobil. Astfel, încă la 24 iulie 1830, „Ivan, fiul lui Stepan Hijdeu din județul Hotin, satul Cepănoasa“ depunea o cerere la Adunarea Deputaților Dvorenimii Basarabiei, solicitând înscrierea în rândul nobilimii Oblastiei Basarabiei¹⁷, cerere care va fi, de altfel, discutată de către aceasta în decembrie 1832.

Pentru a-și dobândi drepturile de nobil, Ioan Hăjdău a fost nevoit să adune un șir de dovezi ce ar fi risipit oricare indoieli în legătură cu descendența sa din vechiul neam al Hăjdăilor. În afară de sprijinul lui Tadeu Hăjdeu, care în 1832 îi alcătula un arbore genealogic¹⁸, el a reușit să obțină câteva copii din acte judecătorești și eclesiastice cu indicații directe asupra strămoșilor, informații necunoscute până în prezent genealogiștilor.

Conform unui extras din documentele Judecătoriei din Przemyśl¹⁹, în anul 1696, în ziua Sfintei Dorotheea, s-a desfășurat procesul intentat „nobilului Nicolae Hizdeu, nepotul voievodului moldovean decedat Ștefan Petriceicu“, de către Iacob Chalepinski „staroste de Zvinigorsk și Zvolensk“. Lui Nicolae Hăjdeu i se incriminau gravele prejudicii materiale și morale aduse reclamantului și soției acestuia, prin furt și agresiune fizică²⁰, decidându-se, în final, expulzarea lui din regatul polon²¹.

Cauza conflictului apărut între Nicolae Hăjdău și Iacob Chalepinski este, de fapt, cunoscută de mai mult timp cercetătorilor. Astfel, în urma deciziei Seimului polon din 1676, Ștefan Petriceicu urma să primească o pensie de 20 000 de zloți. Mai târziu, lui i-au fost întărite, cu drept de moștenire, și domeniile Kupnovick și Vanevick. Moștenitorii legali ai acestor bunuri au fost Nicolae și Iancul Gheorghe Lupașcu, pe care se pare că îi înfiase²². Dar, văduva lui Ștefan Petriceicu, după ce a alcătuit un testament fals și s-a recăsătorit cu Iacob Chalepinski, nu altul decât fostul secretar al soțului decedat, a obținut numirea noului ales în funcția de staroste de Zvolensk și Zvenigorsk, funcție pe care o deținuse și Ștefan Petriceicu, reținând în proprietatea sa toată averea principelui. Acest lucru i-a făcut pe frații Nicolae și Iancul Gheorghe Lupașcu să încerce obținerea averii disputate, recurgând, în afară de mijloacele legale²³, și la forță.

Ajuns în Moldova, Nicolae Hăjdău se va căsători cu o fată din neamul Hăbășeștilor. Conform unei copii a unei însemnări de pe un Minei

¹⁶ Zotta, *Spîta neamului Hăjdău*, p. 161—162; Opreșan *Romanul vieții*, p. 39.

¹⁷ Arh. St. Chișinău, fond. 88, inv. 1, dosar. 387, f. 1.

¹⁸ I. Efrim Hăjdău; II. Ștefan Hăjdău, căsătorit cu Alexandra Petriceicu; III. Nicolai Hăjdău, revenit în Moldova după 1698; IV. Vasile Hăjdău, decedat în aprilie 1807. A avut doi fii: Simion și Ștefan; V. Ștefan. A avut șapte copii Dumitrica, Dumitru, Vasile, Gheorghe, Maria, Costachi și Ioan (ibidem, f. 62). Vezi anexa 2.

¹⁹ Textul este în latină cu o traducere paralelă în limba rusă (ibidem, fond. 220, inv. 2, dosar 1420).

²⁰ „Încalcând legea, ați cutezat a prăda și într-adevăr ați prădat, cu cuvinte necuviincioase ați pătat onoarea reclamantului și ați atentat la viața lui“.

²¹ „Cu pedeapsa alungării veșnice din regatul polon și domeniile alipite lui“.

²² Opreșan, *Genealogia Hăjdeilor*, p. 131.

²³ Opreșan, *Romanul vieții*, p. 27—29; idem, *Genealogia Hăjdeilor*, p. 131.

tipărit la 1724 la Moscova — copie confirmată la 1840 de către consistoriul episcopatului Bucovinei, arhimandritul Filaret Bendevschi, și autenticată la Judecătoria din Cernăuți — după revenirea în patrie el va ocupa un timp funcția de mare spătar și va avea, probabil la o vârstă destul de înaintată, un fiu pe nume *Vasile*²⁴.

Acesta, devenit căminar, a fost căsătorit, conform aceleiași surse, cu Elena, fiica boierului Murguleț. El va mai avea, în afară de Ștefan²⁵, un alt băiat căruia la botez i s-a pus numele *Simion*²⁶.

Ștefan a fost căsătorit cu Varvara, fiica lui Ioniță Bajurea. În casa lor din satul Șendreni, veche proprietate a familiei Hăjdău²⁷, se naște, la 25 martie 1802, cel de al șaptelea copil²⁸, Ioan²⁹. Rămas orfan la vârsta de cinci ani³⁰, el va crește în casa boierului Dimitriu, holtei și fără copii, proprietar al satului Cepănoasa³¹.

Ținând cont de probele aduse în sprijinul originii nobile a lui Ioan Hăjdău și de intervenția personală a lui Tadeu Hăjdeu³² forul suprem al dvorenimii basarabene a decis, la 16 decembrie 1832, recunoașterea originii nobile a lui Ioan, fiul lui Ștefan Hăjdău, și înscrierea lui în partea a VI-a a Cărtii Dvorenimii Basarabiei, alături de ramura familiei Hăjdău descendentă din lancelul Gheorghe Lupașcu³³.

Se pare însă, că în afara originii nobile, Ioan Hăjdău nu a moștenit de la părinții săi o avere deosebită. Necăsătorit, el va gestiona un timp domeniile boierului Dimitriu³⁴, iar după moartea acestuia va cere, chiar, la 1850, implicarea țarului Nikolai I în disputa cu Antonia Radovici și Anna Bontașeva (Bontaș) pentru o parte din bunurile rămase de la cel decedat³⁵.

²⁴ „1737, envaria pervago, am botezat eu la Dumnealui cinstitu boeriul spatariul Nicolai Hăjdău, și la soția Dumisali Agripina, fata lui Hăbășescu un prunce, și i s-au pus la sfântul botez numele Vasile. Petru preot, 1637. Și tot eu, preotul Petru, la 1746, aprilie 23, am îngropat pe Dumnealui cinstit boeriul Țării Moldovii, Nicolai Hăjdău, biv vel spatari, în biserică această cu hramul Sfântul Velicomucenic Gheorghe și Ioan Novii, crîstinești, și Dumnezeu să-i erte toate păcatele lui. Petru preot, 1746“ (Arh. St. Chișinău, fond. 88, inv. 1, dosar 467, f. 17).

²⁵ „1772, decembrie 27, am botezat la Dumnealui boeriul caminariul Vasile Hăjdău și la soția Dumnealui, cneaghina Elena, fiica lui Murguleț, un copil ce i s-au pus la sfântul botez numile Ștefan. Mihail, preot, Șipineți“ (ibidem).

²⁶ Cf. *supra*, nota 18.

²⁷ Cf. *supra*, nota 7. Vezi și Sandu, *Viața lui B. P. Hasdeu*, p. 19—20.

²⁸ Cf. *supra*, nota 18.

²⁹ Copia de pe metrica de naștere datează din 14 ianuarie 1830 (Arh. St. Chișinău, fond. 88, inv. 1, dosar. 467, f. 7b—8).

³⁰ Varvara Hăjdău murea la 12 noiembrie 1806, iar Ștefan Hăjdău la 17 aprilie 1807. Ei au fost înmormântați la biserică din Șendreni cu hramul Nașterii Maicii Domnului (ibidem, f. 8b).

³¹ Vezi mai jos.

³² El trimitea, la 17 noiembrie 1832, o depozitie pe adresa Adunării Dvorenimii Basarabiei, însoțită de o schiță genealogică, în care Ioan este numit fiu al lui Ștefan, nepot al lui Vasile și strănepot al lui Nicolae Hajdău (Arh. St. Chișinău, fond. 88, inv. 1, dosar 467, f. 6—8b). Vezi anexa 3.

³³ *Ibidem*, f. 4a—4b.

³⁴ *Ibidem*, f. 28a—28b.

³⁵ „Atât de binefăcătorul testator, moșierul Demitriu, avându-mă copil de suflet și pentru că i-am slujit lui de mic în gospodărie timp de 42 de ani, se înțelege de la sine, că, drept răsplată pentru zelul meu sincer, a dispus să fiu

Documentele care ne-au stat la îndemână nu ne spun dacă Ioan Hăjdău a reușit în întreprinderea sa. În orice caz, cu ocazia ultimei atestări, la 27 ianuarie 1859, îl aflăm tot în satul Cepănoasa din județul Hotin³⁶.

În încheiere, vom spune că, odată redeschis, acestui dosar i-au fost anexate doar primele file. Rămâne ca cercetările care vor urma să întreprindă cunoștințele noastre despre această ramură a Hăjdăilor, coborâtore din Nicolae Hăjdău. Este cert, însă, că Ioan Hăjdău, dvorean pasă-rabeau din secolul XIX, căruia Gheorghe Bezviconi nu-i explica originea³⁷, iar Tadeu Hăjdeu îl numea „frate adevărat”, este parte a respectivei spițe de neam.

asigurat până la moarte cu câte 250 de ruble de argint anual, cu pământ arabil și pentru fânețuri pe măsură, la fel și cu pădure, dar eu nu am primit o astfel de răsplată“ (*Ibidem*, f. 22—24).

³⁶ *Ibidem*, f. 30.

³⁷ Gheorghe G. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. II, II, București, 1943, p. 41.

cu Titluu de paratno boghpaucataca. Et Madabiu, Dis
 nos uo cas' zenuaca u outiasca.

B^o Hys Documentuob' zidensiac uo ad auzorez. y'
 mensa dokazanna pododobnaa spaciudu Ruzgedey
 casidymoyak. Et koutoyou uokazant u Mukolau
 Ruzgedey. —

Epsion Ruzgedey
napredaci Kontumetie.

1. Cuvot Eo fardant. Ruzgedey, Tioxapunket bidukin
 u fardoyada Repnobentia. Ofenozue Eo, Uschean
 Epa Dore Dukaso Bopruka Metodopa Uempureciku,
 u podnare fardapa Tzendapra Boefodu. Madab
 skaco fardapania Tzempureliku. — u uatoyes pod
 nare fardapa, fardant, yenti Utiu fardoyada
 bidukico Bopruka — 3:

(Cuvot Eo Eo fardapania Ruzgedey u Abekiangpa
 yenti Eo d'isa titpu — casidymoyak.)

perbbiu Mukolau	Titapru	uperau
uok koro Btu uoka =	Repaiu, Lyrau	Mapta yenta
shpustace.)	ko otar k'atopuro,	Daciudu a d'ad-
	Et uokozibacou	ua; Bohkaro
		Tzempureka udo
		Repica; oue ko
		ere uo k'atoban-
		ca; k'atoban-

(12) Простъ Простъ рудное и обретенное мое рудозаване
 и Канцеляренъ. Простъ и проработъ А иудеда, въ мое
 управленіе на Сандуахъ и нудланасеа оупъ проин
 нуду, о оупъ Простъ нуду, іудеда Простъ Канцеляренъ то
 Канцеляренъ и Канцеляренъ Простъ въ Канцеляренъ
 задыривае да въ Канцеляренъ и Канцеляренъ
 то въ Канцеляренъ и Канцеляренъ Канцеляренъ Простъ
 къ Канцеляренъ, Канцеляренъ, Канцеляренъ Канцеляренъ
 Канцеляренъ Канцеляренъ Канцеляренъ Канцеляренъ.

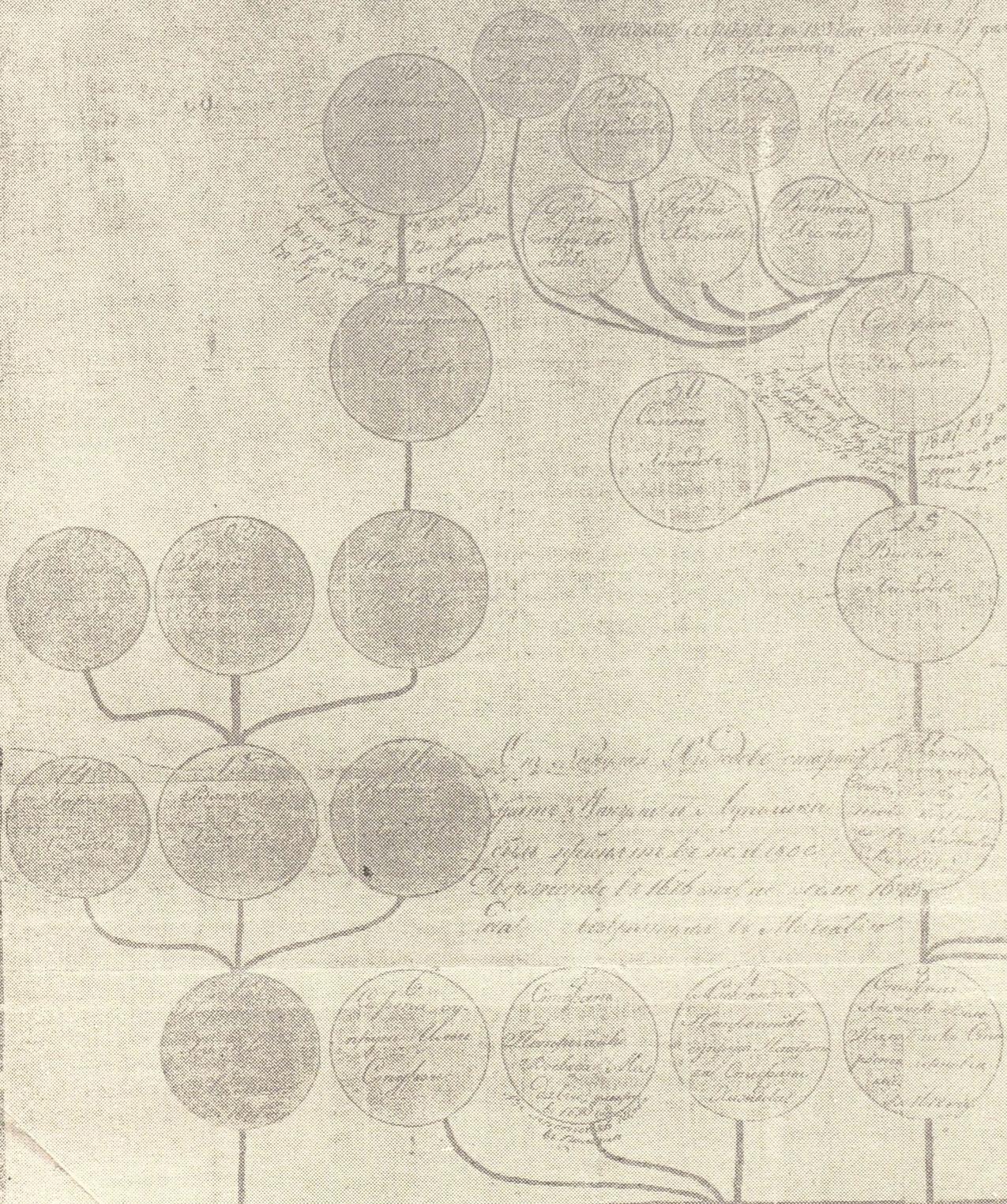
Простъ Канцеляренъ Канцеляренъ
 Канцеляренъ.

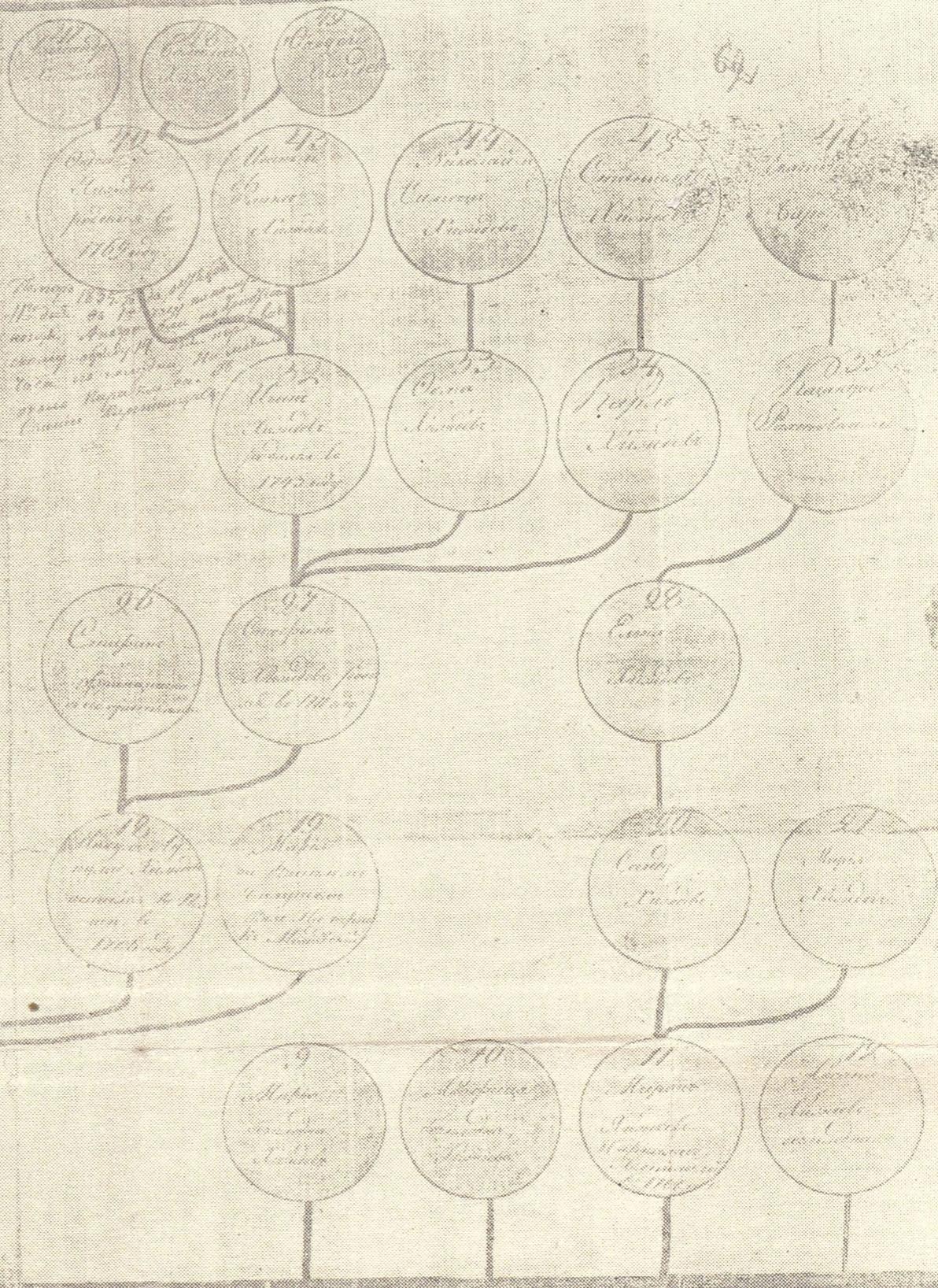
Канцеляренъ

Канцеляренъ
 1838 г. Мая 18. Дня

1830... 1831... 1832... 1833... 1834... 1835... 1836... 1837... 1838... 1839... 1840... 1841... 1842... 1843... 1844... 1845... 1846... 1847... 1848... 1849... 1850... 1851... 1852... 1853... 1854... 1855... 1856... 1857... 1858... 1859... 1860... 1861... 1862... 1863... 1864... 1865... 1866... 1867... 1868... 1869... 1870... 1871... 1872... 1873... 1874... 1875... 1876... 1877... 1878... 1879... 1880... 1881... 1882... 1883... 1884... 1885... 1886... 1887... 1888... 1889... 1890... 1891... 1892... 1893... 1894... 1895... 1896... 1897... 1898... 1899... 1900...

Handwritten notes in the center of page 60, possibly describing a specific event or relationship within the family tree.

Handwritten notes at the bottom of page 61, possibly providing additional context or details for the family tree.

Handwritten notes at the very bottom of page 61, possibly a signature or a concluding remark.

anul 3

6

Acte Emancipatorii Tadeuștii Hăjduștii

Prințesa Maria Tadeuștii Hăjduștii
născută Grigore Hăjduștii
Notarului

Actul acesta încheiat în anul 1832 după ce am văzut că prin
un act încheiat în anul 1812 între Tadeuștii Hăjduștii și
Maria Tadeuștii Hăjduștii, în vârstă de 16 ani, s-a încheiat
un act prin care am văzut că prințesa Maria Tadeuștii
Hăjduștii a fost emancipată de către tatăl său, Grigore
Hăjduștii, și a devenit stăpână asupra averii sale. În
scopul acestui act, am văzut că prințesa Maria Tadeuștii
Hăjduștii a fost însoțită de un notar public, care a
încheiat actul în prezența ei și a părinților săi. Actul
a fost încheiat în anul 1812 și a fost înregistrat în
cartea de acte a notarului. Prințesa Maria Tadeuștii
Hăjduștii a devenit stăpână asupra averii sale și a
putut face orice act de vânzare, cumpărare sau alt
act care îi este permis prin lege. Actul este încheiat în
prezența noastră și a celorlalți prezenți și este
înregistrat în cartea de acte a notarului. Prințesa
Maria Tadeuștii Hăjduștii a devenit stăpână asupra
averei sale și a putut face orice act de vânzare, cumpărare
sau alt act care îi este permis prin lege.

Anexa 3 : Atestatul eliberat de Tadeu Hăjdeu în 1832

CORNELIU ISTRATI
ADRIAN MACOVEI

DESCĂLECĂTORI DE SATE. UN STUDIU DE CAZ (I)

Problema genezei așezărilor umane, prin diversitatea elementelor de convergență ce le însumează, a pus, nu o dată, în dificultate pe cei ce și-au propus o reconstituire din perspective istorice. Demersul este, uneori, mai facil în cazul unor localități care apar bine individualizate încă de la primele atestări documentare, chiar dacă au cunoscut, de-a lungul vremii, modificări de plasament sau de denumiri. Lucrurile se complică, adeseori, atunci când începuturile unor așezări umane apar sub o formulare vagă, cuprinsă în dreptul conferit unor beneficiari de a întemeia, într-o zonă destul de întinsă, un anumit număr de sate. Astfel de situații sunt întâlnite destul de des în uricele domnești din secolul XV și chiar de mai târziu, între ele figurând și acela din 3 iunie 1429, când Alexandru cel Bun a întărit stăpânirea lui Lazor, Stanciu și Costea, fiii vornicului Ion — numit, adesea, în documente și Oană — pentru „...dreapta și credincioasa lor slujbă...“, nu mai puțin de 13 sate și trei seliști, proprietăți vechi ale tatălui lor, și le-a mai dăruit alte 20 de locuri, câte zece de-o parte și de alta a Prutului, în care să-și întemeieze noi așezări¹.

Astfel, documentul arată că celor trei fii ai lui Oană li s-au dat, „...peste Prut, la Drenice, zece locuri, unde a așezat sat Stanco, la Cornul Lăcinului și Fântâna Rece, și unde este Andriaș, și Bahmatăuți și, pe Ciuhur, sub Horodiște, și Suhoverbul, unde este Ion a lui Filea ; în tot acest hotar să-și întemeieze zece sate“². Atât Mihai Costăchescu, primul editor al documentului³, cât și autorii colecției *Documenta Romaniae Historica*, seria A⁴, plasează aceste locuri pe valea Ciuhurului, în actualele raioane Fălești, Râșcani și Edinița din Republica Moldova. Deci o întindere mare din stânga Prutului, flancată de o serie de sate existente deja și asupra căreia nu exista până atunci nici un act de proprietate.

În continuare, același uric menționează „și satul Spărietului, la obârșia Dobromirei, cu vechile și dreptile hotare“, pe care M. Costă-

¹ DRH, A, Moldova, vol. I, p. 134—136. Toate volumele citate din colecțiile DIR și DRH fac parte din seria A. *Moldova*.

² *Ibidem*, p. 135.

³ M. Costăchescu, *Neamul lui Oană, dvornic de Suceava și satele lui*, în CI, an V—VII (1929—1931), p. 76—78 ; *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, Iași, 1931, p. 276—277.

⁴ Vol. I, v. indicele.

chescu, nereușind să-l identifice cu precizie, crezând că este vorba de Spărieții tot din stânga Prutului⁵ care, la mijlocul secolului XVII, făcea parte însă din ocolul târgului Lăpușna⁶. În realitate a fost confundat cu un alt Spărieți, care a existat pe valea Sărății, la apus de Stănilești și Bogdana-Voloseni, lângă Cârligați (astăzi Pădureni), în componența cărui a și intrat — deci în dreapta Prutului — devenind, la începutul secolului XVII, proprietatea Episcopiei Huși⁷. Un indiciu sigur pentru localizarea așezării Spărieți este pârâul Dobromira, la obârșia cărui a s-a aflat „satul Spărietului“, hidronim menționat — după cum vom vedea — în continuarea textului din uricul citat.

Astfel, prin același act domnesc, fiilor vornicului Oană li s-au mai dat, în dreapta Prutului, alte zece locuri, să-și întemeieze tot atâtea sate : „...iar hotarul acestor sate care sunt pe Prut să fie anume de la Unghiul Strâmt, care este mai sus de satul lui Ivan Șurinschi, apoi, în jos de Prut, până la balta care se cheamă Ochiul, apoi drept la Pârâul Sărat, apoi, în sus pe Pârâul Sărat, până la pârâul ce se cheamă Dobromira, apoi, pe Dobromira în sus, până la Unghiul Strâmt, pe Prut ; acesta le este tot hotarul“.

Asupra teritoriului la care se referă pasajul citat ne vom opri în cele ce urmează, încercând să lămurim, deocamdată, două dintre aspectele importante pentru istoria locurilor din perimetrul amintit. Primul este acela al delimitării teritoriului respectiv, iar cel de al doilea — de a stabili ce sate și moșii au luat ființă în cuprinsul lui, precum și evoluția lor ulterioară.

Înainte de acestea însă se cuvine să facem observația că, străbătând o zonă de câmpie, Prutul, până și-a stabilit actuala albie, și-a schimbat de mai multe ori cursul de-a lungul vremii, pendulând când la vest, când la est, mărturie stând urmele unor meandre din vechile albiei răspândite pe tot cuprinsul șesului de la Bivolari (jud. Iași) în aval. În același sens mai pot fi invocate hotarnicile de mai târziu ale unor moșii din zona Stânca-Scoposeni-Gura Bohotin (jud. Iași), a căror întindere începea din albia Jijiei și trecea, spre răsărit, peste albia actuală a Prutului. Această situație s-a datorat faptului că în momentul formării proprietăților, ca element natural, Prutul a constituit hotarul despărțitor între două șiruri de moșii. Mutarea albiei, de regulă spre est, nu a tulburat regimul dreptului de proprietate (până la 1812), care a creat dificultăți în ceea ce privește exploatarea lor prin fracționarea moșiilor în urma fenomenului amintit⁸.

⁵ M. Costăchescu, *Neamul lui Oană...*, p. 78. În volumul *Documente moldovenești...*, editorul menționează că, în afară de un Spărieți din „volostea Lăpușna, județul Chișinău“, mai exista unul, în dreapta Prutului, între Huși și Crețești (p. 277).

⁶ *Moldova în epoca feudalismului*, vol. IV, sub redacția lui P. V. Sovietov, Chișinău, 1986, p. 27—28 ; la 22 aprilie 1641, Vasile Lupu dăruiește lui Ștefan, mare armaș, seliștea Spărieți, fostă proprietate domnească, ce a făcut parte din ocolul târgului Lăpușna.

⁷ Melchisedec, *Cronica Hușilor și a Episcopiei cu asămîna numire*, București, 1869, p. 240 ; hotarnica din 1756, iunie 9.

⁸ C. Istrati, A. Macovei, *Vechi sate de pe valea Prutului mijlociu*, în „Revista de Istorie a Moldovei“, Chișinău, an. II (1991), nr. 2, p. 62.

Un început al dificilei operațiuni de reconstituire a proprietăților de pe Prut întemeiate pe baza actului de danșe, din 3 iunie 1429, îl datorăm lui M. Costăchescu, cu prilejul editării hrisovului citat, când, după bunul său obicei, a căutat să identifice toponimele din documentele pe care le publica⁹. De asemenea, se cuvin să mai adăugăm și preocupările mai recente pentru studierea unei părți a zonei în discuție, în special a istoricului satelor Stănilești și Oțetoaia¹⁰.

Urmărind satele vândute mai târziu de urmașii fiilor lui Oană vornicul, M. Costăchescu le situează, fără excepție, pe pâraul Sărata și pe Prut, în fostul județ Fălciu. Între acestea, figurează și satul Albotești menționat într-un uric din 13 martie 1489 „la gura Săratei”¹¹, ceea ce ar însemna că locul celor zece sate se întindea până la confluența acestui pârau cu Prutul, adică la sud de satul Berezeni. Or, documentul respectiv arată că Nastea, Toma și Ilca, fiii lui Costea, împreună cu Ana și Sîma, fiii lui Lazor, au vândut lui Lupe armașul „hotarul Alboteștilor la gura Săratei, loc de sat”, care era „ocina lor dreaptă din uricul bunicului lor, Oană vornic” (s.n.) de la Alexandru cel Bun¹². Deci, acest sat Albotești era dintr-un uric anterior dat lui Oană vornicul, nu din cel al fiilor săi de la anul 1429. Apoi, tot din documentul din 1489, constatăm că același Lupe armașul a mai cumpărat de la un Stanciu, fiul lui Giurgiu Husea, „o seliște peste Prut (s.n.) unde a fost târgul Săratei, mai sus de gura Săratei”¹³. Așadar, Lupe armașul a cumpărat două moșii care, din descrierea hotarelor rezultă că au fost alăturate, de-o parte și de alta a pâraului Sărata : parte din Albotești la gura Săratei și seliștea unde a fost târgul Săratei, mai sus de vărsarea pâraului în Prut. Confuzia lui M. Costăchescu s-a datorat existenței a doi afluenți cu aceeași denumire — Sărata — unul pe stânga, celălalt pe dreapta, care se varsă în Prut la sud de satul Berezeni¹⁴. Cum în document se precizează că seliștea cumpărată de Lupe armașul era „peste Prut”, la gura Săratei, ca și Alboteștii, este evident că acesta din urmă nu a făcut parte din locul celor zece sate, loc situat în dreapta fluviului.

În continuare, M. Costăchescu mai enumeră satele : Barbeștii pe Prut, vândut la 12 martie 1527, implicat direct în istoricul Stănileștilor¹⁵ : Drăgușenii, vândut și el la 10 martie 1581 ; Răciuleștii, situat la nord de Vetrîșoia, amintit la 23 aprilie 1583, precum și Șcheia, pe Sărata, care s-a vândut la 28 martie 1528. În afară de pâraul Sărata, amintit mai sus ca afluent în dreapta Prutului, istoricul ieșean nu a mai identificat și următoarele topice : satul lui Ivan Șurinschi, Unghiul Strâmt,

⁹ M. Costăchescu, *Documente moldovenești...*, p. 276—278 ; *Neamul lui Oană...*, p. 76—78.

¹⁰ C. Istrati, *Vechi sate din ținutul Fălciului*, în AIIAI, t. XXIII/1, (1986), p. 309—323.

¹¹ M. Costăchescu, *Documente moldovenești...*, p. 277—278.

¹² DRH, vol. III, p. 92.

¹³ *Ibidem*, p. 93.

¹⁴ Spre vărsarea pâraului Sărata din dreapta Prutului a existat un cătun, Gura Sărății, înglobat în satul Rânceni, com. Berezeni (jud. Vaslui) și care nu are nici o legătură cu satele din documentul citat (*Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, București, 1991, p. 507).

¹⁵ C. Istrati, *op. cit.*, p. 311—312.

balta Ochiul și pârâul Dobromira¹⁶, menționate în documentul din 1429 ca limite de hotare ale locului celor zece sate de pe malul de vest al fluviului amintit.

În schimb, autorii primului volum al colecției *Documenta Romaniae Historica*, seria A, în paginile cărui a fost inclus și documentul din 3 iunie 1429, au optat pentru următoarele localizări: satul lui Ivan Șurinschi a fost identificat cu Ivănești de pe pârâul Sărata, com. Pădureni (jud. Vaslui) era la limita de apus a locului dăruiț; balta Ochiul — probabil lângă Vetrișoia; Unghiul Strâmt — lângă Stăniilești, în șesul Prutului, iar Dobromira, considerat afluent al Săratei, a fost plasată în com. Pădureni, sau în com. Vetrișoara¹⁷.

Folosind și opiniile de mai sus și fără a iniția noi investigații, într-un articol privind istoricul satelor Stăniilești și Oțetoaia¹⁸, a fost avansată ipoteza că locul pentru întemeierea celor zece case se întindea de la Bogdana-Voloseni, spre sud, până aproape de Vetrișoia, considerând că limita de nord ar putea fi actualul pârâu Voloseni, numit în uricul de danie Dobromira. Marginea de răsărit a fost, indiscutabil, vechea albie a Prutului, care, la acea vreme, curgea prin mijlocul șesului și din care au mai rămas un șir de bălți (dispărute și acestea cu două decenii în urmă), iar hotarul de la apus — pe culmea dealului dinspre pârâul Sărata. Cu același prilej a fost adoptată și părerea că satul lui Ivon Șurinschi ar fi actualul Ivănești. Completarea, însă, a informațiilor documentare și o atentă analiză a acestora a impus revizuirea, în cea mai mare parte, a acestor afirmații. Rămâne însă definitiv stabilit că locul în cauză era limitat, la răsărit, de cursul din acea vreme al Prutului (prin mijlocul șesului) care, apoi, a format hotarul dintre proprietățile ce s-au constituit, în prima parte a secolului XV, pe stânga și pe dreapta lui. Ca urmare, moșiile aflate la estul vechii albiei, de la Pogănești și până la Lunca-Veche, se întindeau din mijlocul șesului și treceau peste Prutul actual până la pârâul Lăpușnei și, apoi, la hotarul celor Două Ceasuri din Basarabia¹⁹. La fel, hotarele moșiilor de pe partea dreaptă a văii Prutului, din aceeași zonă, începeau tot din mijlocul șesului, adică de acolo unde se afla albia râului în prima jumătate a sec. XV. Pe această albie, veche, a Prutului se aflase Unghiul Strâmt, de unde pornea, spre sud, hotarul locului dăruiț, punct ce poate fi identificat cu ajutorul unor informații din cuprinsul unor documente de mai târziu. Astfel, în hotarnica moșiei Pogănești, din 7 iulie 1744, unde se descrie și latura de miazăzi a acesteia, se arată că, dincoace de Prut, hotarul traversează șesul până în malul Prutețului, la un plop, iar de acolo „Prutețul gios până la Unghiul Stejarului și drept spre apus, în Movila Păscarilor, la ținutul Fălciului”²⁰. *Unghiul Stejarului* a fost

¹⁶ M. Costăchescu, *Neamul lui Oană...*, p. 78—79; *Documente moldovenești...*, p. 278.

¹⁷ V. p. 469, 483, 506, 455.

¹⁸ C. Istrati, *op. cit.*, p. 309—310.

¹⁹ *Ibidem*, p. 310; v. și C. Istrati, A. Macovei, *op. cit.*, p. 62—63.

²⁰ Arh. St. Iași, Col. documente, 460/37. Moșia Pogănești s-a întins mult spre apus până la movila amintită, datorită unor danii mai târzii din locul târgului Huși.

identificat pe un plan local din 1785 și pe o hartă militară din anul 1893 sub denumirea, de această dată, de *Cotul Stejurilor*, iar spre apus, pe podiș, este marcată și Movila Păscarilor²¹, de unde începea hotarul dintre moșiile Voloseni și Plopeni. Denumirea a evoluat în timp de la *unghi* la *cot*, sugerând existența unui meandru strâns al Prutului. Locul respectiv se afla mai sus de satul lui Ivan Șurinschi, de unde se poate deduce că această așezare era situată pe malul de răsărit al vechiului curs al Prutului, așa explicându-se motivul pentru care a fost invocată ca punct de reper și deci în afara locului dăruit de domnie. Satul a dispărut, probabil în urma schimbării albiei râului, când locul a devenit inundabil, astfel că nu mai este amintit în documentele ulterioare, dar nu poate fi identificat cu Ivăneștii de astăzi de pe Sărata.

De la Unghiul Strâmt, spre sud, hotarul locului dăruit urma albia veche a Prutului, din care, după modificarea cursului râului (pe la începutul secolului XVII), au rămas un șir de bălți de unde începeau moșiile cunoscute mai târziu sub denumirile: Șopârleni, Căcăceri, Hudiceni (Voinescu), Sărata, Dobreni, Răducani, Broscoșani (Broscoșești) și Măldăreni (Condrea), care, cum s-a mai precizat, începeau, la apus, din mijlocul șesului și se întindeau, spre răsărit, peste Prut. De la Condrea în jos, hotarul urma actualul curs al râului (identic cu cel din secolul XV) până în zona unde trebuie să fi fost, în 1429, balta Ochiului, topic mai dificil de identificat pe teren. Întrucât la limita de sud a teritoriului dăruit s-au constituit, mai târziu, moșia și satul Răciulești, situate la nord de Vetrișoia, unde au existat, pe șesul Prutului, mai multe bălți adânci, se poate admite ca una dintre ele să fi purtat pe atunci numele de Ochiul. Bălțile, între timp, au dispărut și doar în preajma sediului S. A. Vetrișoia se mai păstrează urma uneia care se afla în cuprinsul fostei moșii Bumbăta, care s-a numit și Bulboaca. Cum însă hotarul de sud al daniei a inclus și teritoriul în care, alături de Răciulești, a mai luat ființă și moșia Bălțeanu, se cuvine să facem observația că balta Ochiul a putut fi menționată ca un punct de reper relativ, avându-se în vedere șirul de bălți care s-au aflat în zonă. De aici, limita de sud a locului celor zece sate era reprezentată de o linie ce mergea de la Prut, spre apus, până la pârâul Sărata, iar hotarul de vest — cursul pârâului menționat, în amonte, până la un alt pârâu, Dobromira.

Dintr-o hotarnică a moșiilor de pe valea superioară a Sărății, din jurul anului 1780, rezultă că două dintre acestea: *Hârtopul Vârătului* sau Zugravul, ce se învecina la nord cu Spărieții și Cârligații și, la sud de cea dintâi, *Tabăra* sau Frătei, erau mărginite, la apus, de pârâul Dragomira²², hotarele lor întinzându-se până în zarea dealului Prutului, unde se întâlneau cu cele ale moșiei Stăniilești. În consecință, *Dragomira*, astăzi Cârligați, afluent de pe stânga al Sărății, în care se varsă mai sus de localitatea Ivănești, este vechiul pârâu *Dobromira*, menționat în uricul din 1429, la izvoarele lui plasându-se „satul Spărietului” — Spărieții de mai târziu. Se înțelege clar că, după ce urmărește cursul Dobromirei, tot în amonte, hotarul locului celor zece sate, ocolind pe la

²¹ C. Istrati, *op. cit.*, anexa I.

²² Arh. St. București, ms. 545, f. 133 r.

est „satul Spărietului“, se îndreaptă spre Prut la Unghiul Strâmt — Cotul Stejarului de astăzi. Cu toate formulările extrem de concise din uric — „... în jos pe Prut, până la balta care se chiamă Ochiul...“, sau „...apoi, pe Dobromira în sus, până la Unghiul Strâmt, pe Prut...“ — ținând cont și de caracteristicile reliefului din zonă, considerăm că în procesul analitic de transpunere în teren a hotarelor din partea de sud, precum și de nord-vest și de nord a locului dăruit, nu ne-am îndepărtat de realitatea istorică.

Așadar, judecat după limitele analizate mai sus, fiii vornicului Oană au primit, în anul 1429, un teritoriu destul de întins, de formă, aproximativ, dreptunghiulară, care să le îngăduie întemeierea celor zece sate. Aflat pe partea dreaptă a văii Prutului, din malul râului, spre apus, până la pâraul Sărata, locul era delimitat la cele două capete de forme de relief distincte: la nord, de marginea podișului Podolenilor, iar la sud — terasa din șesul Prutului, unde se află așezat satul Vetrișoia; cu alte cuvinte pe o lungime, în linie dreaptă, de aproape 25 km și cu o lățime de 10—12 km.

În ceea ce privește înfățișarea, din punct de vedere geomorfologic, a teritoriului dăruit, o reconsiderare aproximativă este posibilă doar pe baza observațiilor aspectelor reliefului din timpurile noastre. Se remarcă, pentru început, șesul Prutului flancat de dealuri și străbătut de albia lui de atunci până în dreptul localității Lunca Veche (com. Lunca Banului). În același șes s-au mai aflat și o serie de alpii secundare mai vechi, care se umpleau cu apă cu ocazia viiturilor. Pe una dintre acestea, situată în apropiere de poalele dealului dinspre apus, a curs fluviul — deci și în timpul actului de danie — până în primele decenii ale secolului XVII, când Prutul a părăsit această albie, transformată, de-a lungul vremurilor, într-o gârlă colmatată, denumită, semnificativ, Prutul Vechi sau Prutețul. Sub poalele dealurilor dinspre răsărit, care flanchează șesul în discuție, a existat o gârlă care, din vechime, s-a numit Pănoasa, afluent al Lăpușnei, care se vărsa în Prut în dreptul actualului sat Condrea. La începutul secolului XVII, când și-a modificat din nou albia, Prutul a urmat traseul Pănoasei, pe unde, de altfel, curge și astăzi. Așa se explică de ce moșiile care se formaseră pe malul dinspre răsărit, după noul curs al fluviului, au rămas cu un capăt pe malul stâng, în mijlocul șesului²³. Un argument în plus ne este oferit și de bălțile Lăpușna și Lăpușnița, care au existat la sud-vest de Broșcoșești, botezate astfel după pâraul Lăpușnei care, înainte de schimbarea albiei Prutului, fie a curs prin vecinătatea lor, fie a contribuit, într-un fel sau altul, chiar la nașterea acestor bălți. Față de locul inițial, astăzi, ca afluent de pe stânga, Lăpușna se varsă în Prut mult mai în amonte, la nord de Răducani. În sfârșit, mai pot fi amintite două gârle, colmatate cu timpul, menționate documentar în dreptul Stănileștilor, rămășițe ale albiei Prutului din 1429 și care, împreună cu un șir de bălți ce s-au întins de-a lungul șesului până la satul Focșa, au format hotarul moșiilor

²³ C. Istrati, *op. cit.*, anexa II.

care veneau de la răsărit și de la apus și care, inițial, fuseseră despărțite de vechea albie a Prutului²⁴.

Pe lângă numeroase bălți și gârle, supuse unui proces de colmatare, consecință a repetatelor inundații, cu o vegetație specifică (stufărișuri și păpurișuri), pe grindurile din șesul Prutului se mai aflau vechi păduri de luncă, cu poieni de fânețe și pășune. Versantul dinspre est al dealului din dreapta Prutului a suferit, din timpuri străvechi, puternice alunecări de teren, ce au dat naștere la o serie de platouri, pe care sunt așezate acum satele Stănilești, Lunca Banului și Oțetoaia iar, mai la sud, Lunca Veche. Vechimea alunecărilor este confirmată și de existența pe aceste platouri a unor tumuli funerari care, spre sud însă, jalonează culmea dealului, dovadă că aceștia din urmă nu au fost antrenați în procesul de alunecare, amintit²⁵. Același versant mai este străbătut de câteva văi secundare : la nord — cea a Volosenilor, unde se află și satul cu același nume ; apoi Valea Budului unde, mai târziu, s-a întemeiat așezarea Budu-Cantemir, care începe din dreptul Stănileștilor și se termină la sud de Lunca Banului ; în sfârșit, valea fără apă denumită Hârtopul, întâlnită în documente și sub forma de Hârtopul lui Ramandi, unde s-a aflat cândva și satul, astăzi dispărut, Cioricești. Versantul dinspre apus al dealului, cu o pantă mai scurtă, este și el străbătut de o serie de văiugi înșiruite, de la nord la sud, după cum urmează : Hârtopul Vărățului, Hârtopul Țăfordei²⁷ și Hârtopul Șcheii, iar mai spre sud — valea pâraielor Saca și Săcuța, unde a luat ființă satul Ungureni, astăzi Todireni.

Dealul dintre Prut și Sărata din teritoriul celor zece sate trebuie să fi fost acoperit, în mare parte, cu păduri seculare de esență tare, constituind o extindere, spre sud, a masivului păduros din zona Hușilor și care, treptat, de-a lungul timpului, și-au redus suprafața, astăzi păstrându-se doar ca o cunună palidă pe culmea de la vest de Stănilești și Lunca Banului.

Teritoriul descris păstrează multe urme de vechi locuri omenesti ce datează încă din epoca bronzului, apoi Hallstatt, cultura Nouă și până în secolele III—IV d. Hr., dar care sunt încă puțin cercetate²⁷. Este posibil ca, în același teritoriu, cu largi posibilități de existență oferite de râul și bălțile bogate în pește, fânețe, locuri de arătură și păduri, să fi existat, încă din zorii Evului Mediu, o serie de așezări care, din diverse motive — năvălirea tătaro-mongolă, spre exemplu — au dispărut. Așa se și explică faptul că, în momentul mluirii fiilor vornicului Oană, a fost considerat un loc pustiu, situație sugerată, de altfel, și de uricul domnesc care menționează satul lui Ivan Șurinschi pe Prut sau satul Spărietului pe Dobromira, aflate în afara perimetrului daniei. Pe lângă acestea, în zonă au existat și alte așezări peste apa Sărata, unde, la anul 1495, Nastea, nepoata lui Mihăilă Buzea și cu nepoata ei, Mărina, fiica

²⁴ *Ibidem*, p. 310.

²⁵ Ghenuță Coman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, 1980, p. 171, 229, 262—263.

²⁶ Arh. St. București, ms. 545, f. 132—133.

²⁷ Ghenuță Coman, *op. cit.*, p. 262.

Husului, au vândut a patra parte din satul Buzești²⁸ și o altă bucată de loc, din jos de hotarul târgului Huși²⁹. Buzeștii, dispăruți în anii următori, a fost o așezare mai veche decât stăpânirea lui Mihăilă Buzea, pentru că, anterior, acolo fusese un Bericica, iar pe celălalt loc de pe Sărata — pe care cumpărătorii de atunci, Leoa și fratele său Petru, au întemeiat satul Leoști — a fost o altă stăpânire a aceluiași Mihăilă Buzea, căruia i s-a adăugat, prin înrudire, Husul, care-și avea așezarea veche pe locurile de la obârșia Săratei și spre Elan³⁰. Urmașii lui Husu au continuat să viețuiască acolo ca răzeși, cu numele de Gâscă sau Gânscă; în secolul XVIII, apar ca părtași, împreună cu rudenile lor, și în moșiile de pe versantul de răsărit al văii Sărata, în locurile dăruite cândva fiilor vornicului Oană³¹.

Așadar, acestora li s-a dat de către domnie un teritoriu întins, pe lângă celelalte întărituri și danii acordate atunci, probabil după moartea tatălui lor, fost mare boier și probabil înrudit cu voievodul. Cei trei frați au deținut, la rândul lor, diverse dregătorii; Mihai Costăchescu le-a consacrat un studiu special, reușind să urmărească pe unii dintre descendenți până spre sfârșitul secolului XVI³². Dintre aceștia, cei mai numeroși sunt urmașii lui Costea, datorită celor șase fete și un băiat ai nepoatei sale Marena, fiica Ilcăi, sora paharnicului Toma și a Nastei, toți trei copiii lui Costea. Ultima a fost căsătorită cu părcălabul Hărman, cunoscutul boier din timpul lui Ștefan cel Mare. Cât privește ceilalți doi fii ai vornicului Oană, Stanciu și Lazor, informațiile se referă numai la descendenții pe linie masculină, urmașii lui Lazor fiind implicați ca stăpâni ai unora dintre locurile de pe Prut. Se cuvine să facem precizarea, însă, că Stanciu nu trebuie și nici nu poate fi identificat cu acel Stănilă, ai cărui fii, împreună cu urmași ai lui Costea, au vândut satul Barbești, în anul 1527³³. Supranumit „*cel Mare*” sau „*Marele*”, Stanciu a trăit până târziu³⁴, iar ca fiu al său este menționat în documente, între 1468 și 1476, numai Mârza³⁵, care este posibil să-și fi găsit sfârșitul în lupta de la Războieni. Mârza nu apare în documentele ulterioare vânzării din locurile celor zece sate, iar ca descendenți ai săi îi putem doar presupune pe frații Oană și Isac, împreună cu surorile lor Nastasia, Mariica, Tudora și Magdalina, copii lui Stănilă, admitând ipoteza că acest Stănilă ar fi fost fiul lui Mârza.

Dacă în secolul XVI sunt menționați numeroși urmași ai lui Costea, în cele următoare însă este greu, dacă nu imposibil, de urmărit care dintre localnici erau descendenți ai fiului vornicului Oană, întrucât nu se cunoaște cu cine au fost căsătorite strănepoatele lui.

²⁸ DRH, vol. III, p. 313.

²⁹ *Ibidem*, p. 316—317.

³⁰ Gh. Ghibănescu, *Surețe și izvoade*, vol. I, p. 75—76; vol. VII, p. XXXVI.

³¹ Arh. St. București, ms. 545, p. 131—139.

³² M. Costăchescu, *Neamul lui Oană...*, p. 41—79.

³³ Confuzia la C. Istrati, *op. cit.*, p. 310.

³⁴ I. C. Miculescu-Prăjescu, *Boieri moldoveni din veacul al XV-lea*, în RIR, vol. VII (1937), p. 363—370; Stanciu a murit în 1479 (*ibidem*, p. 369).

³⁵ DRH, vol. II, p. 230—231; totuși, într-un document, din 24 septembrie 1468, se face următoarea precizare: „...credința panului Stanciu, părcălab de Cetatea Albă și a copiilor lui...” (*ibidem*, p. 225—226).

Gh. Ghibănescu, pornind de la cele două personaje din secolul XV, Nastea — nepoata lui Mihăiță Buzea — și Mărina, fata lui Husea (a Husului), afirmă că ar fi fost o legătură de rudenie între fiii vornicului Oană și cei doi stăpâni ai locurilor vecine de la apus de Sărata. El presupune că o fiică a lui Oană, necunoscută, ar fi fost căsătorită cu Mihăilă Buzea, de unde Nastea, fiica lui Costea, îi era nepoată, iar Ilca, cealaltă fiică a lui Costea, ar fi avut drept soț pe un fiu al lui Husul cel Bătrân, cu care, la rândul ei, a avut o fiică, pe Mărina, nepoata de soră a Nastei³⁶. Aceste înrudiri nu pot fi dovedite cu documentele care se cunosc până în prezent, pentru a putea încerca descifrarea unei motivări a însemnatei danii domnești făcută vornicului Oană și, apoi, fiilor lui în această parte a țării. Mai curând credem că este vorba de o coincidență de nume purtate de unii descendenți ai lui Mihăilă Buzea, ai Husului și ai lui Costea, fiul lui Oană. Cu siguranță, însă, înrudirile au avut loc mai târziu, când urmași ai lui Husul apar ca răzeși în moșiile de pe partea stângă a Săratei.

La sfârșitul secolului XV se mai întâlnește o altă coincidență, ce rămâne încă nelămurită, și anume faptul că descendenții lui Mihăilă Buzea și ai lui Husu au moși vecine cu cele ale fiilor vornicului Oană nu numai pe valea Sărății din ținutul Fălciu, ci și peste Prut, pe celălalt pârâu Sărata, la Alboțești și la Târgul Sărății.

Teritoriul dăruit fiilor vornicului Oană a fost apreciat de către domnie ca fiind destinat întemeierii a zece sate, de unde se poate deduce că la acea epocă se opera cu o anumită unitate de aproximare în aprecierea întinderii locului necesar fondării unui sat. Până în prezent, nu se poate preciza ce sate și câte anume au luat ființă din inițiativa beneficiarilor daniei. În afara celor care au apărut în vremurile mai apropiate de noi, documentele din a doua jumătate a secolului XVI menționează existența a *mai mult de zece așezări* umane vechi în perimetrul citat de uric, dintre care unele au dispărut mai devreme sau mai târziu.

Configurația terenului a impus un anumit plasament al vetrelor de sate, deci și a viitoarelor moșii, culmea dealului ce străbătea, de la nord la sud, o bună parte a teritoriului dăruit, precum și cele două cursuri de apă — Prut și Sărata — constituind, de regulă, limitele naturale invocate de hotarniciele de mai târziu. Astfel, dacă în partea de nord un șir de locuri erau pe versantul dinspre răsărit al dealului și se întindeau de la culme până la Prut, iar celălalt șir, de pe versantul de apus, până în pârâul Sărata, în partea de sud a teritoriului ce a făcut obiectul daniei, de la Lunca Veche în Jos, în condițiile de șes, limitele locurilor erau marcate de cele două ape. După cum am mai afirmat, aceste locuri de sate corespund, în linii mari, moșiilor de mai târziu, care însă, în unele cazuri, s-au fărâmițat prin împărțiri succesive, mai cu seamă pe versantul dinspre Sărata, încât cu greu se mai pot reconstitui proprietățile inițiale.

Încă de timpuriu, fiii vornicului Oană și-au împărțit între ei numeroasele moșii moștenite de la părintele lor, ca și pe acelea dăruite

³⁶ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. I, p. 76; vol. VII, p. XXXV—XXXVI.

lor de către domnie, împărțiri repetate apoi de urmașii lor. Cum aceste succesiuni sunt doar menționate în documentele mai târzii, nu se poate preciza ce sate au luat fiecare dintre ei, dar se constată că cele mai multe din locurile de pe Prut au revenit lui Costea, ai cărui urmași se întâlnesc mai frecvent aici.

Cea mai veche împărțire menționată de documente, fără însă a se preciza data, a avut loc în vremea domniilor lui Alexandrel vodă (1449—1455)³⁷, confirmată, apoi, și de Ștefan cel Mare³⁸, între fiii lui Costea, când este amintită fiica lui, Ilca. A urmat, apoi, o altă împărțire, între fiicele Ilcăi, Marena și Sorca, din vremea lui Ștefăniță vodă (1517—1527), dedusă dintr-un document de la Iancu Sasul voievod, din 1 iunie 1580³⁹. Tot în acel timp apare, în calitate de copărtașă, și Draga, fiica Nastei și a părcălabului Herman⁴⁰. Soțul Marenei, al cărui nume nu se cunoaște (dar nu este Husul, cum a afirmat Gh. Ghibănescu), și-a împărțit averea în timpul primei domnii a lui Petru Șchiopul (1574—1577)⁴¹, iar numeroșii nepoți o fac, la rândul lor, în vremea lui Iancu Sasul⁴². În sfârșit, urmașii lui Stanciul — dacă pe acel Stănilă de care am mai amintit îl considerăm nepot de fiu — au ieșit, încă din 1527, din stăpânire, în momentul vânzării, împreună cu descendenții lui Costea, a satului Barbești.

Dar să vedem, în continuare, care au fost cele mai vechi așezări din perimetrul celor zece locuri, cunoscute din documente până la sfârșitul secolului XVI și începutul celui următor.

Pe valea Prutului, în partea de nord — *Barbeștii*, vândut, după cum am văzut în 1527, pare să-și fi continuat existența sub numele *Stăniileștilor* de astăzi⁴³. Mai jos de acesta erau *Coziecii*, ce se numește acum Oțetoaia, menționat pentru prima dată într-un uric datat între 1602 și 1604, când a fost dăruit de domnie Episcopiei de Huși⁴⁴. În continuare urmau *Drăgușenii*⁴⁵, astăzi dispăruți, la sud de Cozieci, vândut la 1581, apoi *Păuleștii*, numit mai târziu Lunca Banului — actualmente Lunca Veche — vândut și el la 1584 și, în sfârșit, *Răciuleștii*, care a cunoscut aceeași soartă cu un an mai devreme⁴⁶.

În afară de aceste sate vândute în cea mai mare parte de către urmașii lui Costea, a mai existat o așezare *Vârâții*, unde, pe la sfârșitul secolului XVI, locuiau irății Arvat, care, cum se va constata, au cumpărat în vecinătate seliștea Păulești și parte din moșia Scheia. Asemenea Drăgușenilor, localizarea satului Vârâți este foarte dificilă, dar numele lui se poate lega de Hârtopul Vârâtului de pe Valea Sărata.

³⁷ Mențiune în actul de vânzare a Drăgușenilor, din 10 martie 1581 (*ibidem*, vol. XIX, p. 139).

³⁸ *DIR*, A, sec. XVI, vol. III, p. 214, din 23 aprilie 1583, pentru Răciulești.

³⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VII, p. 209.

⁴⁰ La 13 aprilie 1584, descendenții ei au vândut seliștea Păulești de pe Prut fraților Arvat (*DIR*, sec. XVI, vol. III, p. 248).

⁴¹ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 139—140.

⁴² *DIR*, sec. XVI, vol. III, p. 214.

⁴³ C. Istrati, *op. cit.*, p. 311.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 320—321.

⁴⁵ *DIR*, sec. XVI, vol. III, p. 153.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 248, 214.

Din prima jumătate a veacului XVII documentele surprind o serie de sate ca *Volosenii* fost Barbești, *Stârpenii* și *Măicani*, în preajma Stănileștilor, *Cioriceștii*, mai jos de Oțetoaia, *Șcheia* și *Pojorâni*, la sud de Păulești și mai târziu — *Bumbăta*. Iată, deci, numai pe valea Prutului, un număr de 14 sate, dintre care patru au fost atestate documentar în a doua jumătate a secolului XVI. Unele dintre ele au dispărut definitiv încă din secolul XVII, iar altele, foarte curios, deși au împărțit aceeași situație, au reapărut mai târziu pe vechile vetre (Oțetoaia, Lunca Vechi).

Cele mai vechi sate de pe valea Sărății au fost *Șcheia*, pe care însuși Costea l-a vândut încă în prima parte a domniei lui Ștefan cel Mare⁴⁷ iar, mai jos de acesta, *Ungureni*, numit apoi Todireni, din care un Gligori Cucul vinde, la 16 februarie 1505, a patra parte, ce i-a fost lui „dreaptă ocină dintre al său drept uric și cumpărătură”⁴⁸. La nord de acestea, tot pe partea stângă a văii Sărata și apoi a Dobromirei (Dragomira de mai târziu), potrivit unei mărturii hotarnice din jurul anului 1780, au mai existat trei moșii, care se întindeau spre răsărit până în zarea dealului Prutului, unde se învecinau cu Oțetoaia și Stănilești. Ele erau Hoalbele sau Hârtopul Țăfordei, Tabăra sau Frătei și Zugravu sau Hârtopul Vârătului, aceasta din urmă ajungând, la nord, până la hotarul Spărieților („satul Spăriețului”). Din documentele ce se cunosc până acum nu reiese dacă în cuprinsul lor au existat vreodată sate, cu toate că întinderea moșiilor era suficientă pentru ca, după exemplul Ungurenilor sau a Șcheii, să fi luat ființă cândva unele așezări care însă nu au avut o viață prea lungă. Denumirile lor duble pot fi explicate ca fiind inspirate de configurația terenului — hârtoape, văi mici, cum întâlnim la Șcheia — la care au fost adăugate numele unor foști stăpâni ai locurilor ca Țifordea, Frătei, Vârātu supranumit și Zugravu, personaje care, documentar, nu au putut fi identificate, dar care au putut să-și aibă așezările pe moșiile respective. Existența efemeră a acestor sate nu este exclus să fi fost determinată și de prezența, pe partea dreaptă a Săratei, în fața lor deci, pe lângă vechile sate Buzești și Leoști, ambele din secolul XV, a Căpoteștilor și Davideștilor pe moșiile stăpânite de Mihăilă Buzea, de Husu și de urmașii lor, care au devenit răzeși pe ambele părți ale văii.

În decursul vremii, locul celor zece sate a fost împărțit în mai multe moșii, în majoritate apropiate ca suprafață, având în cuprinsul lor o serie de sate, cu o existență mai scurtă sau mai lungă, de a căror evoluție ne vom ocupa în continuare⁴⁹, prezentându-le în funcție de coordonatele lor geografice — de la nord spre sud.

Bogdana-Voloseni (sat, com. Stănilești, jud. Vaslui). Denumit *Voloseni*, după varianta cunoscută din vechime, satul este așezat într-o vale laterală, pe pârâul cu același nume, la 2 km nord de Stănilești. Inițial, moșia satului a făcut parte din locul dăruit și întărit de Alexandru cel

⁴⁷ *Ibidem*, vol. I, p. 281—282.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 43—44.

⁴⁹ Nu se va insista asupra localităților Stănilești și Oțetoaia, tratate detaliat de C. Istrati, *op. cit.*, p. 309—323.

Bun fiilor vornicului Oană, fiind situată la marginea de miazănoapte a acestui teritoriu.

Ca topic, Volosenii au fost surprinși târziu de documente. Totuși, a fost avansată opinia că satul Barbești, de pe Prut, vândut, în anul 1527, de urmașii fiilor vornicului Oană, ar putea fi prima denumire a Volosenilor, sau că aceștia erau cuprinși în hotarul moșiei Barbești⁵⁰. Un argument în acest sens ne este oferit de o hotarnică, din 1708, a moșiei Stănilești, unde se precizează că la nord de hotarul acesteia, pe moșia Voloseni, la malul Prutețului, se afla seliștea Andrieceștilor, deci a urmașilor lui Andreica, unul din cumpărătorii Barbeștilor cu aproape două secole înainte⁵¹. Este posibil ca seliștea să se fi aflat prin apropierea satului Gura Văii de astăzi. Potrivit aceleiași hotarnice, putem deduce că cele mai vechi așezări de pe moșia Voloseni au fost la malul Prutului vechi, devenit Prutețul de mai târziu. Este posibil ca Andreica și ai lui să fi întemeiat o așezare pe moșia cumpărată, care a dispărut între timp, pentru ca în anul 1708 să fie amintită doar ca seliște.

Din motive necunoscute încă, în secolul XVI, moșiile și satele din jurul Stănileștilor au trecut în stăpânire domnească și au format un ocol, deosebit de cel al târgului Huși. Ocolul Stănilești nu a dăinuit prea mult, pentru că în prima parte a secolului XVII, a fost dezmembrat de domnie, prin trecerea moșiilor componente în proprietatea unor boieri. Prima danie a fost cea a satului Voloseni „ascultător de ocolul Stănileștilor“, făcută de Ștefan II Tomșa vornicului de gloată Ionașco Cehan, la 20 februarie 1622, pentru că a dat „șase cai buni și două sute ughi galbeni, în trebuința domniei și a țării“⁵². Aceasta este prima mențiune documentară a satului Voloseni.

Dania domnească a fost confirmată și în anii următori — 1624, 1626 și 1638 — pentru ca apoi, pentru un timp, fără să știm pe ce cale, Volosenii să fie trecuți în stăpânirea lui Ștefan șerदारul. Pentru că l-a sprijinit pe Gheorghe Ștefan împotriva lui Vasile Lupu, șerदारul avea să piardă, odată cu capul, și moșia, confiscată de către domn⁵³. În 1653, Volosenii au fost dăruiți marelui logofăt Racoviță Cehan, nepotul lui Ionașco Cehan, cel care-l căpătase pentru prima dată. Apoi, prin moștenire, de la familia Racoviță avea să ajungă în proprietatea lui Dumitrașco Paladi, mare vornic de Țara de Sus, care, în 1762, l-a cedat Episcopiei de Huși în schimbul satului și moșiei Cioricești, a bălților Lăpușna și Lăpușnița și a patru pogoane de vie la Huși⁵⁴. Episcopia a stăpânit Volosenii până la secularizarea averilor mănăstirești din 1863.

După ce Episcopia de Huși a devenit proprietară și a moșiei Stănilești, împreună cu altele care se întindeau, spre sud, până la Ciorțești, satul Voloseni a fost desființat, odată cu adunarea tuturor locuitorilor

⁵⁰ DIR, sec. XVI, vol. I, p. 236 ; vezi în continuare și Barbești.

⁵¹ Arh. St. București, Episcopia Huși, XIII/19.

⁵² DRH, vol. XIX, p. 117.

⁵³ *Ibidem*, p. 285. Arh. St. București, Episcopia Huși, LXX/3, 9, LXII/1 ; Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. VIII, p. 276.

⁵⁴ Arh. St. București, Episcopia Huși, LXX/9, 37, LXXI/1 ; Arh. St. Vaslui, Documente, 45(19), f. 3 v. ; v. și Melchisedec, *op. cit.*, 274—275,

și de pe celelalte moșii de aici la Stăniilești. Dar, spre deosebire de soarta moșilor înglobate în Stăniilești, moșia Voloseni a fost menționată separat, datorită intereselor Episcopiei de Huși, care urmărea, în acest fel, să înlăture pretențiile locuitorilor de a li se da loturi în folosință⁵⁵. Abia în 1831 a fost menționată, oficial, existența pe moșie a unei așezări pastorale — Odaia Voloseni — înregistrată cu nouă slujbași volnici, alături de Moara de pe Voloseni cu șase⁵⁶. Este evident că în această situație a fost surprins momentul reconstituirii Volosenilor.

Din analiza evidențelor administrative și fiscale întocmite până în 1925, rezultă că evoluția celor două nuclee de așezări omenești s-a desfășurat în paralel, topicile inițiale fiind abandonate la scurt timp și înlocuite cu Odaia Bogdana și Voloseni, apoi Volosenii din Deal (Bogdana) și Volosenii de pe Vale (Voloseni) pentru ca, în sfârșit, în urma acțiunii de unificare administrativă din anul amintit, să fie adoptată denumirea oficială de Bogdana—Voloseni⁵⁷. Desigur, acest proces trebuie înțeles ca o consecință a dezvoltării celor două cătune, care a avut drept final contopirea lor într-o comunitate umană de sine stătătoare. În acest sens pledează și evoluția numărului de locuitori, cu unele excepții, în continuă creștere: în 1859—74, 1912—235, 1930—237 cu 59 de gospodării, 1941—256 cu 79 de gospodării, în sfârșit, la recensământul din 1977 au fost consemnați 269 oameni cu 88 locuințe⁵⁸, fapt ce demonstrează o stagnare lesne de explicat.

Barbești (sat dispărut, pe teritoriul com. Stăniilești). Primul document cunoscut până în prezent, după uricul lui Alexandru cel Bun privind locul dăruit, este actul domnesc din 15 martie 1527, prin care Petru Rareș a întărit vânzarea satului Barbești de pe Prut. Cei care au vândut au fost Toma, fiul lui Costea, Sorca și sora ei, Marena, fiicele Ilcăi și nepoatele lui Costea, împreună cu verii lor Oană și fratele lui, Isac, și surorile lor Nastasca, Mariica, Tudora și Magdalena, toți copiii lui Stănilă⁵⁹. Cu excepția unor mențiuni ocazionale, documentele n-au mai pomenit nimic despre Barbești până în secolul XVIII, când niște răzeși s-au judecat pentru stăpânirea moșiei Șcheia, situată la sud de Lunca Veche, unii dintre ei revendicând-o sub numele de Berbești sau Birbești, în baza unei traduceri pe care o aveau după actul de vânzare din anul 1527. Unii dintre martorii audiati cu acest prilej au declarat că au auzit de moșia Barbești, care s-ar afla mult mai la nord, pe Prut,

⁵⁵ Arh. St. București, *Episcopia Huși*, XVI/1, 2, 44.

⁵⁶ C. Istrati, *Catagrafia fiscală a Moldovei din anul 1831* (lucrare în manuscris), p. 86.

⁵⁷ Arh. St. Iași, Tr. 1423, nr. 991; *Tezaurul toponimic al României...*, vol. I, p. 108.

⁵⁸ *Din lucrările statistice a Moldovei*, vol. II, Iași, 1862, p. 171; *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. I. publicat de Sabin Manuilă, București, 1938, p. 624; *Indicatorul localităților din România* (datele recensământului general din 6 aprilie 1941) publicat de Sabin Manuilă, București, 1943, p. 290 (toponimul ortografiat în forma Vuluseni-Bogdana); *Dezvoltarea economico-socială a județului Vaslui, 1965—1980*, p. 395 (sunt consemnate datele recensământului din 5 ianuarie 1977).

⁵⁹ *DIR*, sec. XVI, vol. I, p. 236. Satul a fost cumpărat de Nica și nepotul de soră, Soltan și de vărul lui, cu 400 de zloți tătărăști.

în dreptul Pogăneștilor, dar fără să se facă vreo legătură cu Stănileștii sau alte moșii din preajmă-i⁶⁰. Se poate conchide că moșia Barbeștii, cu satul sau satele care au existat în cuprinsul ei era mult mai întinsă; din ea, în decursul timpului, aveau să se desprindă alte moșii. Treptat, topicul a pălit în conștiința locuitorilor până la uitare completă dacă nu cumva a fost substituit de Voloseni, ceea ce ar putea fi explicat prin schimbările care au intervenit în stăpânirea moșiilor.

Stănilești (reședință de comună, jud. Vaslui). Situat pe valea Prutului, la 10 km sud de orașul Huși, pe șoseaua ce duce spre Fălciu și Galați, satul Stănilești este unul dintre cele mai însemnate ale județului. Numele localității apare în primele decenii ale secolului XVII, dar începuturile ei sunt mai vechi. Documentul din 1527, citat mai sus, oglindește, deocamdată, până la descoperirea unor noi informații, unica împrejurare când, între urmașii lui Oană, este menționat Stănilă, cu fiii și fiicele lui, ca nepoți ai vornicului și ai lui Costea. Nu este exclus ca acest Stănilă să fi fost fiul (sau ginerele) lui Mârza și nepot al marelui Stanciu, al cărui nume l-a purtat un timp. Cum neamul lui Stănilă a continuat să viețuiască în aceste locuri, desigur că el a dat numele satului, căci, în prima parte a secolului XVII, se amintea de „siliștea cea bătrână“, cu ocazia unor cercetări locale pentru o pricină de hotare⁶¹.

Spre deosebire de moșiile din jumătatea de sud a **locului celor zece sate**, care au fost vândute de urmașii fiilor vornicului Oană către sfârșitul secolului XVI, pentru cele din partea de nord, cu excepția Barbeștilor, nu se cunoaște până acum nici o vânzare. Aceasta nu înseamnă că nu au trecut și ele, cam în același timp, în stăpânirea unor străini de felul lui Andreica și ai săi, pentru ca apoi, nu după multă vreme, să devină domnești. În același timp, însă, mai trebuie observat că seliștile vechi, ale Stănileștilor și Andrieceștilor, se aflau pe malul Pruteșului de mai târziu, ceea ce dovedește că, la începutul secolului XVI, când s-au vândut moșiile de aici în frunte cu Barbeștii, Prutul își schimbase cursul pe albia de la apus, față de cea de la începutul secolului XV. Așa stând lucrurile, credem că, inițial, satele au luat ființă și s-au dezvoltat la malul râului, unde aveau apa la îndemână, cel mai important fiind Stănileștii, vechea așezare, probabil, a urmașilor aceluși Stănilă, așa explicându-se împrumutul denumirii ocolului domnesc întemeiat aici spre sfârșitul secolului XVI. Importanța lui economică este dată și de numărul mare de mori ce se înșirau pe malul Prutului, între care una cu șase pietre sub un singur acoperiș⁶². Din componența ocolului au făcut parte, pe lângă Voloseni, Stănileștii propriu-ziși, satele Stărpeneii și Măicanii, la care s-a adăugat și Coziecii (Oțetoaia de azi), toate întemeiate în secolul XVI, când, după vânzarea Barbeștilor, și-au căpătat individualitatea⁶³. În primul pătrar al secolului XVII, importanța

⁶⁰ Arh. St. Iași, Col. documente, 38/3; tot aici se face precizarea că judecata începe încă din 1734.

⁶¹ Arh. St. București, Episcopia Huși, XIII/9.

⁶² Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. VIII, p. 276.

⁶³ Nu se cunosc împrejurările în care noii stăpâni și-au pierdut moșiile, care au devenit proprietăți ale domniei. De asemenea, nu putem preciza momen-

ocolului avea să scadă simțitor, una din cauze fiind o nouă modificare a cursului Prutului care, de această dată, tindea să-și stabilească albia pe traiectul actual, ceea ce a determinat o scădere a randamentului acelor mori și, implicit, o diminuare a veniturilor. În consecință, această unitate administrativă domnească a început, treptat, să se destrame. Tonul avea să fie dat, în 1622, de Ștefan II Tomșa. Același beneficiar vornicul Ionașco Cehan, după ce dobândise satul Măicani, avea să intre în stăpânirea Stănileștilor, în 1627, dat de Miron Barnovschi „pentru slujba lui și pentru un cal bun ce l-a fost luat de la el și l-a trimis craiului unguresc”⁶⁴. Până în prezent, este prima mențiune documentară a localității⁶⁵, topic atribuit, după cum am văzut, înainte de anul amintit ocolului domnesc, probă îndubitabilă a existenței mai vechi. În acest sens, mai poate fi invocată și constatarea făcută cu prilejul cercetării unui conflict de hotare, din 1630, că proprietarul Stârpenilor, sat situat la sud de Stănilești — nu și-a așezat satul „pe siliștea cea bătrână” din cuprinsul moșiei oelui din urmă⁶⁶, de unde se înțelege că acolo au existat așezări mai vechi, între care și Stănileștii, întemeiat probabil, după cum am mai arătat, de urmașii lui Stănilă.

După înființarea ocolului domnesc de la Stănilești, se pare că a avut loc aici o acțiune de colonizare. Numai așa se poate explica precizarea dintr-o hotarnică a vornicului de poartă Ionașco Cujbă, ca urmare a stingerii conflictului de hotare amintit, care a deosebit „satul Stănilești cu cutul Rușilor, partea lui Cehan, iar satul Stârpenii s-au ales cu cutul Muntenilor, partea Roșcăi vistiernic...”⁶⁷. Dacă despre locuitorii din cutul Rușilor se poate admite că erau de origine ucraineană, despre ceilalți deducem cu ușurință locul lor de baștină dacă facem legătura cu informația, din anul 1742, potrivit căreia unii oameni din Stănilești au plătit cunița pentru vitele lor la ținutul Putna⁶⁸. Cât despre denumirile celor două cătune, ele aveau să fie date curând uitării, în urma generalizării celei de *Stănilești*, ce exprima o realitate istorică de contopire a lor într-o singură localitate.

tul constituirii ocolului domnesc, dar existența lui ne este confirmată de poruncile, din 1618 și 1619, date dregătorilor domnești atât celor din Huși, cât și celor din Stănilești (*DIR*, A, sec. XVII, vol. IV, p. 264, 313).

⁶⁴ Arh. St. București, ms. nr. 545, f. 13; *DRH*, vol. XIX, p. 205—206,

⁶⁵ Existența în trecutul istoric a mai multor așezări cu aceeași denumire, astăzi unele dintre ele dispărute, a determinat, nu de puține ori, o serie de confuzii în operațiunea de identificare. În toamna anului 1993, autoritățile locale au sărbătorit 500 de ani de la prima atestare documentară a Stănileștilor (jud. Vaslui), invocând drept argument un document, din 4 noiembrie 1493, de la Ștefan cel Mare, prin care a întărit Nastasiei, fiica Marinei, nepoata lui Cârstea, stăpânirea asupra ocinei bunicului ei, anume satele : „...Stănilești și o siliște în același hotar, anume Albotestii și Cârteștii pe Moldova, unde a fost Miroslav și, în același hotar, alt sat, anume Hireștii” (*DRH*, vol. III, p. 266). O lectură cu discernământ a pasajului de mai sus, produs din documentul publicat, este suficientă pentru ca cititorul să-și poată da seama de regretabila confuzie.

⁶⁶ G. Istrati, *op. cit.*, p. 312.

⁶⁷ *DRH*, vol. XXIII (ed. de Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat și Dumitru Agache, ms.), p. 2.

⁶⁸ *Condica lui Constantin Mavrocordat*, ed. C. Istrati, vol. IV (în ms.), doc. nr. 2038.

Reluând șirul proprietarilor Stănileștilor, înregistrăm în 1639 pe Racoviță Cehan, în 1708 pe vornicul Iordache Ruset, apoi medelnicerul Neculai Racoviță care, în 1754, îi vinde, împreună cu moșia din vecinătate, Măicani, lui Ștefan Bosie, proprietar și al Hudicenilor, moșie care-și avea hotarele la est de Voloseni și Stănilești⁶⁹. Doi ani mai târziu, în 1756, el a cumpărat și Chioiparii, cum se mai numeau atunci moșia și satul Stârpeni, de la urmașii lui Darie Carabăt, astfel că aici s-a constituit un domeniu întins care, cu excepția Volosenilor, a cuprins cea mai mare parte a fostului ocol domnesc al Stănileștilor. Stăpână la această vreme a moșiilor Voloseni și Oțetoaia ce încadrau la nord și, respectiv, la sud, domeniul lui Ștefan Bosie, Episcopia de Huși, în urma unui schimb din 1761, a devenit proprietară și asupra celor trei sate, „anume Stănileștii, Măicani și Stârpenii, ce sunt alătura, tot într-un hotar...”⁷⁰. În principala așezare, Stănilești, Episcopia de Huși avea să adune oamenii din celelalte sate, inclusiv Oțetoaia (foste Cozieci, apoi Gârla Vlădichii), așa explicându-se dispariția lor, pentru un timp, din a doua jumătate a secolului XVIII. Cât privește mărimea moșiei cu aceeași denumire, ce se întindea pe valea Prutului pe o distanță de aproximativ 7 km, avea, în 1822, o suprafață de cca. 4060 ha fără vatra satului⁷¹. Odată cu secularizarea averilor mănăstirești din 1863, stăpânirea Episcopiei Huși asupra domeniului Stănilești încetează. Prin aplicarea, în anul următor, a Legii rurale, au trecut în proprietatea foștilor clăcași cca. 1380 ha⁷², restul moșiei fiind transferată domeniului statului. În urma improprietărilor succesive și a unor locuitori din cuprinsul fostelor județe Fălciu și Vaslui, au luat ființă două sate noi: Budu-Cantemir și Lunca Banului numită inițial Lunca Nouă.

În istoriografia românească, Stănileștii sunt cunoscuți prin bătălia dintre ruși și turci, din 1711, când Dimitrie Vodă Cantemir a încercat înlăturarea suzeranității otomane.

Stârpeni (sat înglobat în Stănilești). Deși prima mențiune documentară este destul de târzie, satul Stârpeni are o existență mai veche, probabil din secolul XVI, când au apărut și celelalte trei localități, după vânzarea, din 1527, a moșiei Barbești. După cunoștința noastră, numele de Stârpeni sau Sterpeni este menționat pentru prima dată în 1630, când este atribuit unei seliști, deci locul unei așezări mai vechi. Împreună cu Volosenii, Stănileștii și Măicani, a făcut parte din ocolul domnesc Stănilești care luase ființă pe fosta moșie a Barbeștilor.

În anul 1630, Moise vodă Movilă a întărit vistiernicului Gheorghe Roșca stăpânirea asupra Stârpenilor, pe care-i avea danie și cumpărătură, pentru 130 ughi, de la Alexandru, fiul lui Radu vodă Mișnea⁷³.

⁶⁹ Arh. St. București, Episcopia Huși, XIII/26, XL/19.

⁷⁰ *Ibidem*, XVI/1, 2. Confirmarea domnească a schimbului este din 11 martie 1762.

⁷¹ *Ibidem*, XVI/43.

⁷² Arh. St. Vaslui, Instituțiile agricole din jud. Fălciu, dosar 1/1865—1866, f. 27—30.

⁷³ *Moldova în epoca feudalismului*, vol. III, Chișinău, 1982, p. 317. Un act asemănător a fost obținut și de la Alexandru Iliș, la 29 mai 1632 (*DRH*, XXI, p. 115—116).

Intemeind un nou sat pe vechea seliște, vistiernicul Gheorghe Roșca a intrat în conflict cu vornicul Ionașco Cehan, care, între timp, căpătase Stănileștii și Măicani, alături de Stărpeni. Cel dinfăi, învinuit că și-ar fi așezat satul pe moșia Stănilești și i-a „...pus nume de Stărpeni...“, a replicat că este vorba de o altă seliște, deci de o vatră de sat mai veche. La o ceroetare locală efectuată în urma unei porunci domnești, episcopul de Huși s-a rezumat să constate că satul vistiernicului Roșca nu este pe „...siliștea cea bătrână...“, renunțând să mai traseze vreun hotar între moșii⁷⁴. La scurt timp, însă, a fost redactată o hotarnică (menționată deja) de către vornicul de poartă Ionașco Cujbă, prin care Stănileștii vornicului Cehan au fost aleși de Stărpeni „...cu cutul Muntenilor, partea Roșcâi vistiernicului, cu tot cutul Prutului din Sus“.

Rezultă deci, că în acest moment avem de-a face cu două moșii vecine, despărțite prin hotare, cu seliști deosebite, populate și cu alogeni. De altfel, pe baza acestei hotarnice, la 5 ianuarie 1635, Vasile Lupu a confirmat vistiernicului Gheorghe Roșca stăpânirea asupra satului Stărpeni cu „cutul Muntenilor“⁷⁵.

Începând din anul 1655, Stărpenii aveau să devină proprietatea lui Darie Carabăț, mare comis, care i-a cumpărat cu 180 oi mari de Lăpușna și 100 cărlani. Stăpânirea acestuia și a urmașilor lui a durat vreme de un veac, timp în care satul a avut și alte denumiri: Stănileștii lui Darie spătarul — într-o hotarnică din 1708⁷⁶, și „Chiorpării, sat întreg ce să hotărăști, din sus, cu Stănileștii și, din gios, cu Măicani...“, în 1756, când succesorii lui Darie îl vând, cu 300 de lei noi, lui Ștefan Bosie⁷⁷. Astfel, acesta avea să reconstituie, în limite mai reduse, vechiul domeniu al Stănileștilor, în care vor fi contopiți Stărpenii și Măicani, domeniu care apoi a trecut, în urma unui schimb, în proprietatea Episcopiei de Huși.

Măicani (sat dispărut, pe teritoriul com. Lunca Banului). Aflat pe locul unde este așezat actualul sat Lunca Banului, sau în apropierea lui, prima mențiune documentară a Măicanilor datează din 8 iunie 1625, când Radu Vodă Mihnea a dăruit vornicului de gloată Ionașco Cehan, două vaduri de moară, „în apa Prutului, la Măicani, de va găsi să-i placă, loc de două pietri“⁷⁸. Un an mai târziu, la 10 iulie 1626, Miron Barnovschi întărește stăpânirea aceluiași Ionașco nu numai asupra dăniei amintite, ci și asupra seliștei Măicani, primită tot de la Radu Mihnea, „...pentru că a dat doi cai buni în treaba țării“⁷⁹. Într-o nouă confirmare de stăpânire, obținută de la Vasile Lupu, la 10 martie 1638, alături de celelalte proprietăți figurează și un „...alt sat, anume Măicani și Cerbicani și cu bălți de pește, anume: Căușul și Alba și Neagra și Pepelea și Cerbicana și gărla Stălpului și Lungul pe jumătate, și cu vad

⁷⁴ Arh. St. București, ms. 545, f. 116 v. ; Episcopia Huși, XIII/9.

⁷⁵ DRH, vol. XXIII, p. 3—5.

⁷⁶ Arh. St. București, Episcopia Huși, XIII/15, 19.

⁷⁷ *Ibidem*, XIII/27.

⁷⁸ DIR, sec. XVII, vol. V, p. 349.

⁷⁹ DRH, vol. XIX, p. 116.

de moară în apa Prutului...⁸⁰ Amintită inițial ca seliște, se poate deduce că o așezare cu această denumire ar fi putut exista încă din secolul XVI, sau mai înainte, întemeiată de succesorii fiilor vornicului Oană. Odată cu instituirea, însă, a proprietății domnești în zonă concretizată prin înființarea ocolului, de circumstanță, al Stănileștilor, este posibil ca satul să fi dispărut, ca să apară menționat apoi, în 1638, reînființat, între timp, de Ionașco Cehan. Nu ne putem pronunța nici asupra originii numelui de Măicani, el putând fi legat de locuitorii vechii așezări, cum și în ceea ce privește cel de-al doilea nume, Cerbicanii, singura mențiune, de altfel, în documentul citat. Această variantă poate fi explicată prin translaarea accidentală a topicului bălții din vecinătate — Cerbicana. Dintr-o hotarnică executată în 1708, se constată că moșia Măicani cuprindea, pe latura dinspre est, o parte din bălțile Rătunda, Lunguța, Lungul și Vetrica, rămase din vechiul curs al Prutului de la începutul secolului XV, la nord se învecina cu moșia Stârpeni, apoi hotarul urmărea, la vest, culmea dealului dinspre Sărata, iar la sud, se mărginea cu moșia Oțetoaia⁸¹. După ce, în 1752, a fost vândut de medelnicerul Neculai Racoviță, urmaș al lui Ionașco Cehan, fostului jîtnicer Ștefan Bosie, acesta, în anul 1761, avea să facă acel schimb cu Episcopia de Huși, despre care am mai relatat. Pe marea moșie ce se va numi Stănilești, va exista un singur sat, în care au fost mutați, cu timpul, și locuitorii din Voloseni, Măicani și Oțetoaia. La sfârșitul secolului trecut, în cadrul improprietărilor succesive făcute pe baza Legii rurale din 1864, pe domeniul statului din Stănilești, s-a înființat un nou sat, Lunca Banului, situat pe fosta moșie Maicani și poate pe vatra vechii așezări ce a existat aici, dar a cărei amintire s-a șters de multă vreme din memoria oamenilor din zonă⁸².

Oțetoaia (sat în com. Lunca Banului). Aflat la sud de vechiul sat Măicani, Oțetoaia a cunoscut mai multe denumiri. Pentru prima dată apare menționat într-un document datat între 1602 și 1604, când domnul Eremia Movilă a dăruit Episcopiei Huși satul „Căzăecii“, împreună cu mai multe așezări, „...drepte a domniei mele și supt ascultare la ocolul târgului nostru Hușului...“⁸³. Cum și moșia Cozieci (altă variantă a toponimului) a făcut parte din **locul celor zece sate**, constatăm că nu a făcut excepție nici în ceea ce privește soarta : ca și cel din ocolul de același rang, Stănilești, a devenit, în împrejurări încă necunoscute, proprietatea domniei arondată ocolului târgului Huși. De asemenea, nu se cunoaște cine au fost urmașii fiilor vornicului Oană care au înstrăinat-o și cui anume. Suntem înclinați să credem că satul datează din secolul XVI, dacă nu mai dinainte, fapt sugerat de regestele unor acte din veacul următor, unde sunt amintiți succesori ai lui Costea, unul

⁸⁰ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. VIII, p. 277 ; în 1652, Ionașco Cehan avea să obțină, tot de la Vasile Lupu, un nou act de confirmare a stăpânirii Măicanilor (Arh. St. București, Episcopia Huși, XIII/14).

⁸¹ C. Istrati, *op. cit.*, p. 314.

⁸² Arh. St. Vaslui, Instituții agricole din județul Fălcu, dosar 2/1979—1888, *passim*.

⁸³ *DIR*, sec. XVII, vol. I, p. 28—29.

dintre fiii vornicului Oană, anume fiicele Sofroniei, nepoatele lui Andronic din satul Cozmecea, numit, alteori, Cozancea și Căzăceni. Or, mama Sofroniei a fost Marena, fiica Ilcăi, la rândul ei fiica lui Costea, amintită între vânzătorii Barbeștilor, în anul 1527, iar Andronic trebuie să fi fost soțul Marenei, trăitor în satul Coziecei, al cărui nume a apărut deformat în regeste⁸⁴.

Cu excepția unor mențiuni din primul pătrar al veacului XVII, Coziecei aveau să dispară din lumea documentelor, ca să reapară la începutul secolului XVIII, amintit cu prilejul conflictului armat dintre ruși și turci. De această dată, însă, așezarea avea să poarte denumirea de Gârla Vlădichii, pe care a purtat-o, nu multă vreme, după 1711. În timpul cunoscutelor operațiuni militare din zonă, și locuitorii din Gârla Vlădichii — asemenea celor din alte așezări — aveau să se risipească. După război, oamenii au încercat să-și refacă vatra satului, însă ceva mai spre vest, pe o terasă de sub deal, unde se afla *Fântâna lui Oțat*. Deci, la scurt timp avea să fie adoptată denumirea nouă, derivată din forma feminină a numelui ctitorului fântânii, Oțetoaia: probabil că în vremea reconstituirii satului mai trăia văduva lui Oțat⁸⁵. Dar și dăinuirea acestuia avea să aibă o durată limitată, căci, după ce a intrat în stăpânirea moșiilor Stăniliești, Stărpeni și Măicani, Episcopia de Huși a mutat și pe locuitorii din Oțetoaia în Stăniliești. Confirmarea ne este furnizată de un document din 1822, unde se face precizarea că în cuprinsul moșiei Stăniliești există un singur sat⁸⁶. Curând după 1907, renașterea satului Oțetoaia, tot în jurul Fântânii lui Oțat, s-a datorat ultimelor împroprietăriri pe domeniul statului din Stăniliești, când a fost întemeiată și Lunca Banului. În suprafață de 51 ha, noua vatră de sat avea să fie străbătută de o rețea sistematică de uliți, pe care s-au înșirat locurile de casă de câte 20 de prăjini. Locuitorii Oțetoaiei au venit din cuprinsul fostului județ Fălciu și, în 1912, numărau 282 de locuitori, în 1930 — 379 în 98 de gospodării, iar în 1977 — 941 de locuitori cu 234 de gospodării⁸⁷.

Drăgușeni (sat dispărut, pe teritoriul com. Lunca Banului). Satul s-a aflat în valea Prutului, la sud de Oțetoaia, fiind pentru prima dată menționat într-un regist de pe un ispisoc de la domnul Iancu Sasul, din 10 martie 1581, prin care a întărit lui Gavril Sprânceană, paharnic și jupănesei sale Irina, stăpânirea asupra unei jumătăți din satul Drăgușeni, cumpărată de la strănepoții vornicului Oană, cu 350 de zloți⁸⁸. Câteva detalii privind tranzacția amintită ne sunt oferite de un alt regist al unui document provenit de la Petru Șchiopul, publicat de Gh. Ghibănescu cu data documentului mai sus citat. Din acest rezumat

⁸⁴ Arh. St. București, Episcopia Huși, LXX/20, 40 și 53 Variantele deformată ale numelui moșiei și satului Coziecei s-au produs fie prin lectura pripită a documentelor originale cu prilejul alcătuirii regestelor, fie cu ocazia întocmirii listei de documente.

⁸⁵ *Ibidem*, XIII/23, 28. În anumite conjuncturi, satul avea să fie denumit și Spărieți (Arh. St. Iași, Col. documente, 40/41).

⁸⁶ *Ibidem*, 40/43.

⁸⁷ C. Istrati, *op. cit.*, p. 323.

⁸⁸ DIR, sec. XVI, vol. III, p. 153.

rezultă că vânzătorii au fost „feciorii Sofroniei, ..., toți nepoții Marușcăi, strănepoți Ilcăi, prea-strănepoți Oanei vornicul...“, proprietari în baza unor „drese de împărțală ce au avut mama lor Ilca de la Alexandru voievod și din drese de împărțală ce au avut mama lor Marușca de la tânărul Ștefan voievod și din dresă de împărțală ce au avut moșul lor de la însăși domnia mea giumătate satului Drăgușani, *din domnia dintâi*, parte și cu pomăt...“⁸⁹. Cu toată eroarea de datare a documentului rezumat, informațiile pe care le conține nu pot fi neglijate iar autenticitatea lor ne este confirmată de precizarea subliniată din finalul citatului. Ceea ce interesează în mod special este vechimea Drăgușenilor, care se plasează la mijlocul secolului XV, când Ilca, fiica lui Costea, nepoata vornicului Oană, a devenit stăpână pe o parte din **locul celor zece sate**, în urma actului de împărțire întărit de Alexandrel vodă, în timpul uneia dintre cele trei domnii. Apoi, satul avea să treacă în proprietatea uneia dintre fiicele Ilcăi, Mărușca (Marena, în unele documente), mama Sofroniei, grație unui alt proces de împărțire confirmat de actul întărit de Ștefăniță vodă, nepotul lui Ștefan cel Mare.

Deveniți stăpâni pe întregul sat Drăgușeni, moștenitorii paharnicului Sprânceană, în urma unor vânzări succesive, între anii 1609—1612, aveau să-l transfere în proprietatea postelnicului Dumitrache Chiriță Paleologul⁹⁰, de la care l-a moștenit nepotul său, vistiernicul Alexandru Ramandi, care stăpâna și alte moșii vecine și de aiurea, ca Cioricestii, Maldăreștii, Sărățenii, Băcanii, jumătate din Vârâți, Bumboteștii, Șendrenii ș.a., proprietăți confirmate prin ispisocul de întăritură a domnului Gheorghe Ștefan, din 31 martie 1653⁹¹. După ce în anii 1658 și 1660 un popă Cârstea — din neamul Trilea, răzeși în moșia din apropiere. Măldăreni, pe care este așezat satul Condrea — a încercat, fără succes, să emită pretenții asupra unei jumătăți din Drăgușeni, în 1705, Maria, văduva vistiernicului Alexandru Ramandi, avea să cedeze satul, odată cu „uricile și dresăle și zapisile“, lui Frangole vameșul, în contul unor datorii mai vechi contractate de soțul ei și de unchiul acestuia, Dumitrache Chiriță Paleologul, cu precizarea că moșia se afla „pe apa Prutului celui vechi, din sus de Vârâți“. După aproape o jumătate de veac, în 1753, satul avea să treacă în stăpânirea vornicului Manolache Rosăt de la Iacom, nepot al vameșului Frangolea. De această dată, însă, noul stăpân avea să cumpere, cu 150 de lei, o jumătate din sat, iar cealaltă jumătate a primit-o danie tot pentru stingerea unei datorii⁹².

Întemeiat, după cum am văzut, pe la mijlocul secolului XV, fixarea locului unde a fost situat Drăgușenii este deosebit de anevoioasă din cauza insuficientelor informații de care dispunem privind limitele moșiei, căci singura hotarnică a fost doar menționată cu ocazia vânzării din 1581, deci anterioară acestei date, după cum ne confirmă precizarea că „...hotarul acei giumătăți de sat să fie despre toate părțile după hotarele vechi și pe unde au hotărât și au stălpit Drăghici vătavul cu

⁸⁹ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. XIX, p. 139—140.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 140 ; *DIR*, sec. XVII, vol. II, p. 192, 194.

⁹¹ Arh. St. București, Episcopia Huși, XIX/6.

⁹² Arh. St. Iași, Col. documente, 39/57.

oameni buni...⁹³. În plus, se pare că ultimii dintre proprietarii la care ne-am referit s-au limitat să-și transmită doar documentele, fără să vadă moșia, iar satul, între timp, a dispărut treptat, astfel încât în a doua jumătate a secolului XVIII nu se mai amintește nimic de existența lui. Nelocuită, rămasă și fără un stăpân la fața locului, este posibil ca moșia să fi fost „înghițită” de vecina ei — Cioriceștii, pierzându-și, în acest chip, urma. Că lucrurile au evoluat în sensul arătat o dovedește faptul că, nu mult după 1800, medelnicerul Lupu Roset a constatat, din documentele păstrate în familie, dreptul de stăpânire asupra moșiei Drăgușeni pe care însă, în 1765, o căuta, ca și unchiul său, banul Dumitrache, în alte locuri. S-a judecat, mai întâi, cu mănăstirea Sf. Sava din Iași, care avea o moșie Drăgușeni, tot pe Prut, în ținutul Fălciu, dar egumenul a dovedit cu documente că moșia, care și-a schimbat numele în Vetrișoiaia, nu este cea căutată⁹⁴. Tot în acel timp, și Episcopia de Huși, a început a ridica pretenții asupra unei jumătăți din moșia Vărăți, care a împărțit aceeași soartă ca și vecina ei. În consecință, pentru recuperarea celor două moșii au fost chemați în judecată răzeșii moșiilor Păulești și Scheia. Cum din actele prezentate de către părți instanța nu a putut reține date revelatoare, în hotărârea lor, din 1809, boierii Divanului Domnesc au ajuns la o soluție de compromis, anume ca teritoriul în dispută, începând din nord, de la hotarele Cioriceștilor și până la cele ale Scheii, din sud, să fie împărțit în patru suprafețe egale, care să corespundă moșiilor Cioricești, Drăgușeni, Vărăți și Păulești⁹⁵. Din pricina opoziției unora dintre proprietarii localnici, hotărârea nu avea să fie aplicată. În anul 1831 s-a avansat o nouă soluție în privința Drăgușenilor și Vărăților. De această dată, s-a folosit drept argument menționarea unei gârle — Drăgușa, Drăgușoiaia, pe Pruteț, la hotarul de sud al moșiei Oțetoaia, în preajma locului unde se află astăzi satul Focșa. Pentru acest motiv, la care se adăuga și faptul că vistiernicul Ramandi a fost stăpân al Drăgușenilor și al Cioriceștilor, s-a avansat opinia că moșia Drăgușeni s-ar fi aflat alături de Oțetoaia, în partea de sud, pe locul unde erau atunci Cioriceștii. Nici această soluție nu a fost acceptată, astfel că disputele pentru recuperarea celor două moșii au continuat, fără ca să se poată preciza locul unde a fost moșia și satul Drăgușeni⁹⁶. Cât privește originea topicului, nu putem avansa nici o supoziție, căci în documentele timpului nu a fost implicat în zonă nici un Dragoș sau Drăgușanu, asemenea cazului localității de pe Stăvnic din com. Scheia, jud. Iași.

Cioricești (sat dispărut, com. Lunca Banului). S-a aflat așezat pe valea Prutului, la gura Hârtopului, la 5 km sud de centrul comunei.

⁹³ Gh. Chibărescu, *op. cit.*, p. 140.

⁹⁴ Arh.: St. Iași, Condici K, nr. 371, f. 86 v. De altfel, în finalul cărții de judecată, din 3 aprilie 1803, Lupu Roset a informat Divanul Domnesc că moșia revendicată este stăpânită de răzeșii din Lunca Banului (*Ibidem*).

⁹⁵ *Ibidem*, Col. documente, 39/57.

⁹⁶ *Ibidem*, 41/15, 17, 30.; 42/38, 39.; 33/1, (f. 33), 45, 102, 103—114. Alți proprietari ai moșiei „fantomă” au fost: spătarul Panaite Catargi, care a cumpărat-o în 1827, de la Lupu Roset, iar din 1833 — Lascăr Catargi (*ibidem*, 33/1, f. 33, 45, 102), apoi, din 1847, vornicul G. Beldiman (*ibidem*, 33/7).

Satul a fost menționat în documente de abia la începutul secolului XVII, când Ieremia vodă Movilă, prin uricul din 4 august 1603, a întărit stăpânirea postelnicului Alexandru asupra Cioriceștilor. Satul aparținuse lui Borvină, fost mare vâtav la ținutul Fălciu și care, însărcinat cu strângerea birurilor la ținutul Putna și Adjud, și-a însușit 218 galbeni. Cum a fost dovedit și de furtul unor cai de la niște slugi domnești, satul i-a fost confiscat și dat postelnicului amintit care, pe lângă cei 186 galbeni, cât a fost apreciat prețul așezării cu „case și vii“, a achitat și diferența până la suma însușită de cel căre a refuzat să se supună voinței domnului⁹⁷. Este posibil ca acest Borvină să fi achiziționat moșia, care a făcut parte din locul celor zece sate, de la urmași ai fiilor vornicului Oană, pe când se afla dregător în ținutul Fălciu. În anul 1607, postelnicul Alexandru a vândut Cioriceștii, cu 250 galbeni ungurești, lui Dumitrache Chiriță Paleologul, cel care avea să cumere, după cum am văzut, și Drăgușenii⁹⁸. Nu după mult timp, în 1635, documentele ne dezvăluie existența în Cioricești a unui coproprietar, Grigore Lungu, căpitan de curteni de ceata Prutului, amintit între martorii unei hotarnice a Stănilieștilor⁹⁹. Tot în acel timp, el a cumpărat o parte din moșie, împreună cu părți din bălțile Lăpușna și Lăpușnița, situate la est de Pruteț, în dreptul Cioriceștilor, întărindu-i-se stăpânirea la 25 august 1660, de către Ștefăniță vodă Lupu¹⁰⁰. Câțiva ani mai târziu, în 1667, Trușca, văduva căpitanului Lungu — numită uneori și Pănușoia, fiind, probabil, fiica babei Pănuța, „nănașa din botez“, a lui Constantin Cantemir voievod — fiind datoare vistieriei domnești cu bani din dări, a cedat lui Alexandru Ramandi, mare ușier, care-i stinsese datoria, partea ei din moșia Cioricești „din apa Prutului spre apus“¹⁰¹. În acest fel, Alexandru Ramandi, care moștenise jumătate de moșie de la Dumitrache Chiriță Paleologul — situație confirmată, de altfel, de uricul de întăritură, din 31 martie 1655, al lui Gheorghe vodă Ștefan — a ajuns stăpân unic în Cioricești¹⁰². Datorită acestui fapt, valea care străbate moșia s-a mai numit *Hârtopol lui Ramandi*, iar mai târziu așezarea a luat și numele de *Hârtopol*.

La începutul secolului XVIII, Cioriceștii aveau să-și schimbe stăpânul. De această dată, Hurmuz Gelepu este proprietarul deplin al moșiei, care avea să revină fiicei sale, Casandra, căsătorită cu stolnicul Toader Carp, în urma împărțirii averii celui dintâi, în 1734¹⁰³. La numai un sfert de veac, atât Cioriceștii, cât și bălțile Lăpușna și Lăpușnița urmau să fie vândute de stolniceasa Casandra, împreună cu fiii ei Dinu și Ioan Carp, Episcopiei de Huși, cu 235 lei¹⁰⁴, iar în 1761, după cum am arătat în paginile anterioare, episcopul Inochentie avea să efectueze

⁹⁷ Arh. St. Vaslui, Documente, 61, f. 2 v.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ Arh. St. București, Episcopia Huși, XIII/40

¹⁰⁰ *Ibidem*, LXX/53.

¹⁰¹ *Ibidem*, LXX/21, 40, 53.

¹⁰² *Ibidem*, XIX/6. 11.

¹⁰³ *Ibidem*, LXX/28, 29; Arh. St. Iași, Col. documente, 516/140.

¹⁰⁴ Arh. St. Vaslui, Documente, 61, f. 4 v.; la 25 februarie 1760, domnul Ioan Teodor Callimah avea să iscălească uricul de întărire a stăpânirii (*ibidem*).

un schimb cu vornicul Dumitrașco Paladi, obținând Volosenii. La începutul secolului XIX, prin moștenire, Cioriceștii au ajuns în proprietatea postelnicului Alecu Calimah¹⁰⁵ care, apoi i-a oferit ca zestre fiicei sale, Ruxanda, căsătorită cu hatmanul Alexandru Roset-Roznovanu. În 1843, aceasta avea să-i vândă, cu 7500 galbeni, negustorului Ștefan Denis din Huși și căminarului Teodosie Teleman. Cum Ștefan Denis nu a fost în stare să stingă, la termen, creditul de 4400 de galbeni obținut de la tovarășul său de afaceri, în 1857, Elena Teleman, văduva căminarului, va intra în stăpânirea întregii moșii cu bălțile Lăpușna și Lăpușnița¹⁰⁶.

În ceea ce privește locul și întinderea moșiei Cioricești, dispunem de date destul de puține. Dintr-o hotarnică a moșiei Oțetoaia, din anul 1757, rezultă că în partea de sud aceasta se învecina cu Cioriceștii, iar hotarul dintre ele pornea de undeva dinspre apus din zarea dealului din capătul Hârtopului lui Ramandi și cobora spre răsărit, pe din jos de râpa Oțetoaia și ajungea la Pruteț, din jos de gârla Drăgușanului. Capătul dinspre răsărit al moșiei Cioricești se oprea la Pruteț, dincolo de care se întindea, până în mijlocul șesului moșia Focșa, iar, la sud de aceasta, locul cu bălțile Lăpușna și Lăpușnița¹⁰⁷. La gura Hârtopului lui Ramandi, care traversa moșia de la nord-vest spre sud-est, se afla satul Cioricești, numit, mai târziu, Hârtopul. În partea de sud, moșia Cioricești, se învecina cu Păuleștii sau Lunca Banului, dar problema liniei de hotar a rămas în suspensie datorită proceselor pentru moșiile Drăgușeni și Vârâți căutate de proprietarii lor în această zonă.

Satul Cioricești a avut o existență modestă. În recensămintele fiscale, a fost surprins de-abia în 1859, consemnat cu ambele denumiri — Cioricești și Hârtop — cu 49 de locuitori¹⁰⁸, pentru ca la finele secolului trecut să fie consemnat numai cu topicul de Hârtop, cu 36 de oameni ce locuiau în jurul conacului proprietarului Teleman¹⁰⁹. Până la dispariția așezării din evidențele oficiale, Hârtopul, considerat cătun, a fost înregistrat fie la Pojorâni, în 1930, fie la Focșa, la recensământul din 1941¹¹⁰.

¹⁰⁵ *Ibidem*, 19.

¹⁰⁶ Arh. St. Iași, Col. documente, 41/35, 36; 826/16; Arh. St. București, Documente istorice, pach. 421, doc. 202. În 1919, Cioriceștii se aflau în proprietatea lui Anibal Teleman (Arh. St. Vaslui, Instituții agricole din jud. Fălciu, dosar 19/19; 2. f. 2)

¹⁰⁷ Arh. St. București, Episcopia Huși, XIII/29.

¹⁰⁸ *Din lucrările statistice a Moldovei*, p. 171. În ceea ce privește diferitele variante suo care apare topicul vezi *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, p. 236.

¹⁰⁹ În *Marele dicționar geografic al României*, vol. III, București, 1900, p. 719, Cioriceștii au fost greșit plasați pe moșia Măldărești.

¹¹⁰ *Indicatorul localităților din România*, București, 1943, p. 286.

GEORGE FELIX TAȘCA

**DIN DESCENDENȚA MARELUI CĂPITAN
CONSTANTIN LUPU BALABAN
(1780—1845)**

Intr-un studiu anterior*, am înfățișat personalitatea și ascendența paternă a lui Constantin Balaban cu cinci generații masculine, purtând numele de Balaban, apoi alte trei generații masculine cu numele de Mișihănescu și sfârșind cu Toader Jora de la finele secolului XVI. În felul acesta, am făcut racordarea la amplul studiu al lui Ștefan S. Gorovei publicat în 1973 în „Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară“ din Iași și intitulat *Inrudirile cronicarului Grigore Ureche*.

În continuarea aceluși studiu al nostru, ne-am preocupat și de descendența căpitanului Balaban, până în zilele noastre, cu atât mai mult cu cât în această descendență se remarcă un cuplu, cel al soților Gheorghe și Maria Tașcă, a căror posteritate este desfășurată pe parcursul a 146 de ani (1847—1992).

Este vorba de o familie deosebit de stufoasă, cuprinzând șase generații, respectiv : 2 bunici + 16 copii + 41 nepoți + 46 strănepoți + 36 răs-strănepoți + 16 răs-răs-strănepoți = 157 persoane, la care se adaugă, în foarte numeroase cazuri, soții sau soțiile.

Constantin Balaban a avut numai două fiice : *Maria*, căsătorită cu căpitanul Dumitrache Gh. Tașcă (1800—1857) și *Paraschiva*, căsătorită cu postelnicul Ion Balaban.

Din Maria Balaban (1805—1890) și Dumitrache Gh. Tașcă descind opt copii :

1. *Panaite Tașcă* (1826—1882), căpitan, căsătorit cu Ileana Artinov ;
2. *Ecaterina (Catinca) Tașcă* (1828—1884), căsătorită cu slugerul Vasile Dabija (1818—1865) ;
3. *Ileana Tașcă*, căsătorită cu Panaite Portase, căpitan ;
4. *Anița Tașcă*, căsătorită cu Ion Izdrail, căpitan ;
5. *Ilinca Tașcă*, căsătorită cu postelnicul Iancu Balaban ;
6. *Ștefanache Tașcă* (1836—1910), căsătorit cu Ilinca Botez (Dumitriu) ;
7. *Ion Tașcă* (Breahnă) (1840—1891), căsătorit cu Anița Romaniță ;
8. *Toader*, minor la moartea tatălui său în 1857.

Din Ecaterina (Catinca) Tașcă (nr. 2 de mai sus) și slugerul Vasile Dabija descind următorii cinci copii :

* Vezi *Arhiva Genealogică*, I (VI), 1994, nr. 3—4, p. 243—261.

- 2.1. *Maria (Marghiolița = Maghița) Dabija* (1849—1945), căsătorită cu Gheorghe Tașcă ;
- 2.2. *Iorgu Dabija* (1854—1902), căsătorit cu Elena Codreanu ;
- 2.3. *Sevastița Dabija* (1860—1947), căsătorită cu Sterian Dumitriu, judecător ;
- 2.4. *Ecaterina Dabija*, căsătorită cu preotul Gheorghe Varlaam ;
- 2.5. *Natalia Dabija*, căsătorită cu Ion Antonescu și apoi cu Constantin Silion.

Prima generație

Bunicii : bătrânii seminceri

Gheorghe I. Tașcă (1847—1935), fiul preotului Ioan P. Tașcă (1820—1884) și al Ilincăi Maxim (1824—1865), nepotul preotului Petre S. Tașcă (1780—1838) și strănepotul mazilului Stan I. Tașcă (1750—1810), descendent din mici boieri de țară. A învățat la început carte chirilică la biserica Sf. Nicolae din sat cu un călugăr, Gherontie, iar apoi, sub Cuza, carte latinească la Bârlad cu prof. N. Leon, absolvind cu atestat în 1864, după care intră copist la Bârlad. S-a căsătorit la 3 noiembrie 1866 cu Marghioala Dabija. A fost percepător rural la Bălăbănești și în satele vecine, consilier comunal în mai multe rânduri și consilier județean la Bârlad. A stăpânit circa 30 ha teren arabil din zestrea soției. A fost un exemplu de muncă, cinste, devotament față de biserică și școală. În 1916, când s-au împlinit 50 de ani de la căsătorie, cei patru feciori ai săi au îmbrăcat haina militară, motiv pentru care la 15 august 1926 a întrunit la Bălăbănești pe toți membrii numeroasei sale familii spre a sărbători 60 ani de căsnicie. În același an a făcut un remarcabil testament, prin care a lăsat casa și ograda casei spre a se construi școală nouă în Bălăbănești, realizată în anul 1935, când a și murit.

Marghioala Dabija (1849—1946), fiica sulgerului Vasile Dabija (1818—1865) și a Catinicăi Tașcă (1828—1884), nepoată a mazilului Gavriiliță Dabija (Colibă) menționat în Condica Liuzilor din 1803. Pe linie maternă, a fost nepoata căpitanului Dumitrache Tașcă (1800—1857), „din cei de la neamuri“ (adică descendent din marii boieri ai Moldovei) și a soției acestuia, Maria Balaban (1805—1890), fiica marelui căpitan Constantin L. Balaban (1780—1845). Această ascendență, care urcă 20 de generații, a dat Marghioalei Dabija-Tașcă o distincție deosebită și un caracter puternic și ironic. A fost de o prolificitate ieșită din comun, dând naștere la 16 copii (șase băieți și 10 fete), în perioada dintre 18 și 47 de ani.

A doua generație

Copiii : un candelabru cu 16 făclii, din care patru s-au stins foarte de timpuriu, iar celelalte 12 numai după ce și-au împlinit destinul între 1907 și 1987 (vezi, în continuare, litere A—P).

A. *Ilinca* (1867—1947), s-a căsătorit în 1886 cu Gh. Dumitriu (1862—1920), comerciant din Berești (jud. Tutova), grec de origine, cu care a făcut o călătorie în Grecia și au avut șase copii (patru băieți și două fete — vezi generația a treia, nr. 1—6).

B. *Ecaterina* (1869—1939), femeie frumoasă, distinsă, bună gospodină, s-a căsătorit în 1889 cu Emanoil Procopiu, funcționar judecătoresc la Bârlad, cu care a avut șapte copii (trei băieți și patru fete), toți cu studii universitare (vezi nr. 7—13). A sprijinit pe frații săi mai mici cu ocazia studiilor secundare la Bârlad.

C. *Profira* (1871—1964), casnică, s-a căsătorit în 1892 cu Ion Gheorghiu, casier la primăria din Bârlad, cu care a avut o fiică, Maria (nr. 14) și de care apoi a divorțat. S-a recăsătorit cu învățătorul văduv Gheorghe I. P. Balaban (1864—1923) cu care a mai avut trei copii (doi băieți și o fată — vezi nr. 15—17). Este singurul copil care a rămas la Bălăbănești, unde a avut grijă de părinții săi, fiind înmormântată împreună cu ei la biserica Sf. Nicolae.

D. *Natalia* (1872—1907), casnică. S-a căsătorit în 1892 cu Toader Dragomir (1867—1926), comerciant din Bârlad—Trestiana, cu care a avut șase copii (patru fete și doi băieți — vezi nr. 18—23). Este prima dintre copii care a murit puțin timp după nașterea ultimului său fiu, Gheorghe, în 1907.

E. *Ștefan* (1873—1874), mort în pruncie.

F. *Iorgu* (1875—1951). Botezat de unchiul său Iorgu Dabija. A folosit numele de Gheorghe Tașcă. A absolvit liceul „Codreanu” din Bârlad, bacalaureatul la Iași, apoi Facultatea de Drept din București; s-a înscris ca avocat în Baroul Ilfov. A fost secretarul profesorului Nicolae Bazilescu, s-a căsătorit în 1905 cu Cordelia Demetrescu (1874—1971) din București, fiica prof. Anghel Demetrescu (1847—1903), cu care a avut două fete (vezi nr. 24—25). A fost doctor în drept de la Paris, profesor universitar de Economie Politică la Facultatea de Drept din București și la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale (1913—1940), membru corespondent al Academiei Române (1926), ministru plenipotențiar la Berlin (1930—1932), ministrul Industriei și Comerțului în guvernul N. Iorga (1932). A avut moșie la Pochidia. Membru al Partidului Național Țărănesc, arestat la 5 mai 1950 și deținut la Sighetul Marmăției, unde a murit la 12 martie 1951. Mormântul său este necunoscut. Are numeroase scrieri de specialitate precum și conferințe publice de mare răsunet.

G. *Francisc* (1877—1947), diplomat al Școlii Agricole de la Strehareț, jud. Olt și licențiat în științele administrative (1915). S-a căsătorit în 1911 cu Dina Rossay (1886—1976), fiica inginerului belgian Felix Rossay (1855—1921) și a soției acestuia, Léopoldine Sacré (1855—1929). A avut trei copii (nr. 26—28). Până în 1916, a avut diverse funcții administrative cu caracter economic și apoi, până la pensionare, a fost conducătorul unor unități de exploatare silvice și industrie forestieră (Curtea de Argeș, Bălcești — Gorj, Moroeni — Dâmbovița). În 1942—1944 a fost primar al orașului Pucioasa, unde și-a construit o casă pe care a locuit-o din 1929.

H. *Ștefan* (1880—1962), licențiat în drept, avocat. S-a căsătorit prima dată cu Margareta Haulici din Ghidigeni, cu care a avut o fiică, Ecaterina (vezi nr. 29); a divorțat în 1912 și s-a recăsătorit cu Ana Popescu, institutoare la Bârlad (1880—1934), cu care a avut doi copii (o fată și un băiat — vezi nr. 30—31). După moartea soției sale, a construit o casă

la Bucureștii-Noi și până la pensionare a fost funcționar la Ministerul Finanțelor. S-a stabilit apoi la Brașov cu fiul său. Rafinat om de cultură, fire veselă, a lăsat o foarte bună impresie în mediile intelectuale.

I. *Smaranda* (1883—1979), cu studii medii (școală profesională), a fost trimisă de regina Elisabeta (Carmen Sylva) în Germania, timp de șapte ani, pentru specializare ca soră de ocrotiri sociale (Hamburg—Berlin—München). S-a căsătorit în 1920 cu Nicolae Matei, senator din Bogdănești (jud. Bacău), decedat în 1930, cu care a avut o fiică (vezi nr. 32). La Bogdănești au avut o frumoasă gospodărie (casă, vie, moară, moșie). După 1948, a avut domiciliu obligatoriu la Tg. Ocna și după aceea s-a stabilit cu fiica sa la Brașov, unde a și murit.

J. *Ion* (1884—1885), mort în pruncie.

K. *Virginia* (1886—1970). Deși a urmat Institutul Pompilian din București și apoi a fost trimisă, și ea, de regina Elisabeta la Hamburg, unde s-a pregătit pentru profesiunea de soră de ocrotiri sociale timp de cinci ani, înapoiată în țară s-a căsătorit în 1913 cu preotul prof. Toma Chiricuță din Odaia Bursucani (1887—1971); cu soțul ei, a plecat din nou în Germania, la Erlangen și Heidelberg, unde Toma Chiricuță făcea studii de filosofie și pedagogie. Au locuit întâi la Bârlad, apoi la Botoșani și în final la București. Au avut patru copii (un băiat și trei fete — vezi nr. 33—36).

Virginia Chiricuță a fost toată viața ei casnică; a avut o casă plină de nepoți, elevi și studenți pe care i-a hrănit și adăpostit cu remarcabile sentimente creștine. Toma Chiricuță a fost, în 1915, la Bârlad, unul din fondatorii Academiei Bârlădene, împreună cu George Tutoveanu și Tudor Pamfile. A fost un predicator renumit, confesor al Reginei Mame Elena și al principesei Ileana. Are numeroase scrieri teologice, revistele „Fântâna Darurilor“ și „Ortodoxia“ cu tipografie proprie, autor de manuale școlare de religie și apologetică, profesor la școala normală din Botoșani, până în 1948 la Liceul „Domnița Ileana“ din București. Persecutat pentru predicile sale, a fost închis și apoi mutat de la biserica Zlătari la biserica Popa Tatu.

L. *Elisabeta* (1888—1889), moartă în pruncie.

M. *Ecaterina* (1889—1890), moartă în pruncie.

N. *Elena* (1891—1987), învățătoare în Cadrilater (Balci), conducătoarea grădiniței de copii, s-a căsătorit la 1.I.1922 cu Gheorghe G. Grosu (1883—1974), originar din Vizantea (jud. Putna), jurist și teolog, fost primar la Curtea de Argeș și deputat în guvernarea generalului Averescu; a înjghebat o frumoasă gospodărie la Balci, cu casă pe malul mării, vie și moșie, pe care le-a pierdut în 1940 când s-a cedat Cadrilaterul. S-a retras la Vizantea, iar cei doi copii (un băiat și o fată — vezi 37—38) au urmat liceul la Focșani, după care s-au stabilit la București. Elena Grosu, spirit vioi, foarte economică, semăna perfect cu tatăl ei.

O. *Constantin* (1893—1984). Întâi învățător, apoi a făcut Școala Superioară de Comerț și, în final, Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București. A fost funcționar la Banca Națională din București și apoi din Bârlad, unde a funcționat și ca profesor de contabilitate la Școala Superioară de Comerț. S-a căsătorit în anul 1928 cu Maria Neculau (1899—1985), profesoară de științe naturale și directoarea

Liceului „Iorgu Radu“ din Bârlad. Au avut doi copii (un băiat și o fată — vezi nr. 39—40). Persecutat sub regimul comunist, a fost mutat ca învățător navetist într-un sat din jud. Tutova, apoi i s-a demolat casa și a fost silit să predea moșia de la Pogonești (50 ha) și Bălăbănești (23 ha). În final, ca pensionar s-a mutat în Bucureștii Noi, la fiica sa. Veteran din războiul 1916—1918, decorat cu ocazia luptelor de la Mărășești, a fost mobilizat și în al doilea război mondial și rănit la Giurgiu.

P. *Sevastia* (1895—1978), institutoare, s-a căsătorit în 1919 la Bârlad cu Ion Gr. Opreșan (1890—1964), licențiat în drept, originar din Căbești (jud. Tutova). Au avut o fiică (nr. 41). I. Gr. Opreșan a fost scriitor, învățăcelul lui Alexandru Vlahuță, căruia i-a închinat o monografie, apoi *21 de luni pe căile robiei*, *Lanțuri frânte*, *Luminișuri*, *Într-un miros de bună mireasmă* și altele. A colaborat la numeroase reviste („Răsăritul“, „Țara de Jos“, „Poporul românesc“ și „L'Indépendance roumaine“); a fost șef de serviciu în Ministerul Industriei și Comerțului. A fost un mare misionar creștin, recunoscut oficial de Patriarhia Română, conferențiar la radio, un timp, și avocat. A antrenat și pe soția sa, *Sevastia Opreșan*, în munca culturală la Fundația *Carol al II-lea* și la Liga Culturală condusă de N. Iorga, făcând deplasări în țară. Pe *Sevastița Opreșan*, fiind o brunetă frumoasă, N. Iorga o prezenta străinilor ca pe o frumusețe tipic românească.

A treia generație

Nepoții : stejerișul celor 41.

Copiii din Ilinca și Gheorghe Dimitriu

1) *Ștefan Dimitriu* (1887—1954), a făcut studii superioare economice la Hamburg, după care a revenit la Tg. Berești; a preluat și continuat comerțul tatălui său. S-a căsătorit prin 1921 cu Ana..., cu care a avut trei copii (vezi generația a patra, nr. 101—103).

2) *Iorgu Dimitriu* (1889—1954), a făcut studii superioare economice la Hamburg și a ocupat diferite funcții economice financiare în București, fiind legat în principal de Constantin Angelescu, directorul și proprietarul Băncii Urbane din București (Calea Victoriei, vis-à-vis de Poștă); a fost guvernator al Băncii Naționale și ministru al Industriei și Comerțului în guvernul Gîgurtu (1939). Iorgu Dimitriu a fost căsătorit întâia oară cu Marcela Bogdan, de care a divorțat, având doi băieți (vezi 104—105). A doua oară s-a căsătorit cu Natalia Vasiliu, învățătoare, femeie frumoasă și sensibilă, bună gospodină. Iorgu Dimitriu a fost un bărbat frumos, elegant și inteligent, dar extrem de comod, altfel ar fi putut ajunge ușor profesor universitar.

3) *Maria Dimitriu* (1891—1973). S-a căsătorit la Tecuci, în 1921, cu avocatul Dumitru Sbârnea (1882—1951), cu care a avut un băiat și o fată (vezi 106—107). După moartea lui Gh. Dimitriu, soția acestuia, Ilinca (mama Mariei Dimitriu) a părăsit Târgul Berești, s-a mutat la Tecuci și cu banii săi a construit o casă frumoasă, situată în str. Dobrogeanu-Gherea nr. 8, unde s-a născut și locuiește și în prezent Ecaterina Ganea-Sbârnea (vezi nr. 107). Dumitru Sbârnea a făcut studii în străinătate, de unde a venit cu idei de stînga; s-a opus la votarea Consti-

tuției lui Carol II; comuniștii l-au numit prefect de Tecuci, dar apoi l-au arestat.

4) *Sterian Dimitriu* (1893—1958), colonel de infanterie în regimentul de la Bârlad. S-a căsătorit, prin 1923, cu Paula Turturescu din Slatina, cu care a avut un fiu (vezi 108). Luptând pe frontul de răsărit în 1942, a căzut prizonier la Stalingrad, de unde s-a întors după 10 ani.

5) *Jenică Dimitriu*, născut la Berești, în 1895. A continuat comerțul tatălui său și apoi a fost funcționar la Reșița. La pensionare s-a retras la București, unde a și murit. A fost căsătorit cu Eugenia Diogene, cu care a avut un fiu (vezi nr. 109).

6) *Virginia Dimitriu* (1903—1979), căsătorită cu Panaite Ghelț (1898—1952), moșier la Căbești (jud. Tutova), cu care a avut trei copii (o fată și doi băieți — vezi nr. 110—112). După moartea soțului său, s-a stabilit la fiica sa, Ella Rădulescu, la Iași (str. Trei Ierarhi nr. 6 A), unde a înjghebat o frumoasă gospodărie.

Copiii din Ecaterina și Emanoil Procopiu

7) *Ștefan Procopiu* (1890—1972). A terminat Liceul „Codreanu” la Bârlad, licențiat al Facultății de Fizică din Iași în 1912, când vine la București ca asistent al profesorului Dragomir Hurmuzescu. Este anul în care calculează momentul magnetic al electronului (magnetonul Bohr—Procopiu). În 1924 pleacă la Paris, unde își ia doctoratul în fizică. Printre descoperirile sale se numără „fenomenul Procopiu” (1921) și „efectul Procopiu” (1930). Este numit profesor la Facultatea de Fizică și apoi la Politehnica din Iași; are importante cursuri de magnetism, electricitate și termodinamică, a fost profesor emerit, membru titular al Academiei Române, cu numeroase decorații civile. Se căsătorește în 1946 cu Rodica Vasiliu, văduvă de război, profesoară de română și filosofie, născută la Botoșani la 1 februarie 1911. Fără urmași.

8) *Ana Procopiu*, născută în 1899 la Bârlad, profesoară de fizico-chimie, s-a căsătorit cu un profesor secundar de filosofie. Fără urmași.

9) *Ecaterina Procopiu*, născută în 1901, a fost căsătorită cu Secăreanu, șef de gară. Fără urmași.

10) *Virginia Procopiu* (1903—1984), profesoară de matematici, a fost căsătorită cu un medic. Fără urmași.

11) *Gheorghe Procopiu (Iorgu)*, născut în 1905, medic. A murit tânăr, fără a se fi căsătorit. Fără urmași.

12) *Maria Procopiu* (1907—1985), profesoară, necăsătorită, fără urmași.

13) *Sebastian Procopiu*, născut în 1910, inginer, a murit tânăr, necăsătorit și fără urmași.

Copiii din Profira Balaban

14) *Maria Gheorghiu* (1893—1975), învățătoare la Balcic, căsătorită în 1924 cu Dumitru Mitoșeru (1894—1973), agronom. După cedarea Cadrilaterului în 1940, s-au refugiat la București, locuind în Calea Călărașilor, unde au și murit. Fără urmași.

15) *Sterian Balaban* (1908—1930), mort tânăr în urma unei răceli contractată la un bal în provincie, student, necăsătorit. Fără urmași.

16) *Natalia Balaban* (Duduia), născută la 17.III.1911, licențiată în litere (latină); a fost scurt timp profesoară în provincie, apoi, din 1940 până la pensionare, a funcționat în cadrul Ministerului Comerțului Exterior. Necăsătorită, locuiește în București, str. Slănic nr. 14—16.

17) *Iorgu Balaban*, născut în 1913; a urmat Școala Superioară de Comerț și apoi doi ani la Academia de Științe Economice din București, iar după satisfacerea serviciului militar la un regiment de cavalerie din București, s-a dedicat profesiunii de tehnician în industria lemnului. Mobilizat în 1941, a căzut în încercuirea de la Stalingrad din iarna anului 1942, după care nu s-a mai aflat nimic despre el. N-a fost căsătorit. Fără urmași.

Copiii Nataliei și ai lui Toader Dragomir

18. *Maria Dragomir* (1893—1963), căsătorită cu Mihai Vasiliu (Bârlad), cu care a avut patru copii (trei băieți și o fată — vezi nr. 113—116). Ambii sunt înmormântați la Bârlad.

19) *Lucreția Dragomir* (1897—1978), învățătoare și directoarea școlii de fete din Bârlad, căsătorită cu Alex. Pleșu (1892—1982), învățător, directorul școlii de băieți din Bârlad, care a fost arestat de regimul comunist și trimis la canal (Colonia Peninsula). Din această căsătorie au rezultat două fete (vezi nr. 117—118).

20) *Cecilia Dragomir* (1902—1986), profesoară de istorie la Bârlad și Buzău. S-a căsătorit cu Dumitru Tănăsescu, avocat și mare apicultor, care mai fusese căsătorit și avea o fiică din prima căsătorie, Yolanda. Cecilia Dragomir, femeie foarte frumoasă, a avut cu D. Tănăsescu un fiu (vezi nr. 119), după care a divorțat.

21) *Virginia Dragomir* (1903—1976), profesoară de liceu, căsătorită cu Constantin Dimitrescu, profesor de geografie, mort în 1980; au funcționat un timp la Buzău și apoi au cumpărat o vilă foarte frumoasă în București, bd. Mărăști 14. Au avut o singură fată (vezi nr. 120).

22) *Ștefan Dragomir* (1905—1911).

23) *Gheorghe Dragomir*, născut la Bârlad în 1907, licențiat în Drept, avocat la Bârlad, apoi ofițer de jandarmi până la gradul de colonel, cu garnizoane la Huedin, Tighina, apoi în Transnistria și Bârlad. Sub regimul comunist, s-a recalificat ca economist la Iași. S-a căsătorit în 1933 cu Sofia Fulger din Vârlezi, profesoară, cu care a avut doi copii (un băiat și o fată — vezi nr. 121—122). Soții Dragomir locuiesc în prezent la Iași, b-dul Copou.

Copiii soților Iorgu și Cordelia Tașcă

24) *Elisabeta Tașcă* (1906—1992), cunoscută sub numele *Flory*. S-a născut la Paris la 15.XI.1906, când tatăl său își pregătea teza de doctorat; este catolică, s-a căsătorit la 10.XI.1929 la București cu Eugen N. Filotti (1896—1975), pe atunci directorul Direcției Presei din Ministerul Afacerilor Externe. Ulterior, Filotti a fost ministru plenipotențiar la Ankara, Atena, Sofia și Budapesta; a participat în 1947 la Paris la încheierea păcii; a fost membru al Societății Scriitorilor Români, cu numeroase publicații literare, critice, recenzii și volume originale, inclusiv în domeniul artei, traduceri.

Soții Filotti au avut patru copii (doi băieți și două fete — vezi nr. 123—126). În 1950, au fost evacuați din casa lor din București, situată pe bd. Carol nr. 55, într-o locuință sordidă din str. Lânăriei; ulterior, și-au cumpărat un apartament pe str. Bujoreni (Drumul Taberei), azi str. Timisoara.

25) *Cordelia-Benedicta Tașcă*, născută în București la 20.II.1908 și căsătorită în 1934 cu Vasile Vasiliu, doctor în științe economice, director în Ministerul Finanțelor, de care a divorțat în 1944. Sub regimul comunist, a fost închisă timp de 2 ani (1952—1954) și a lucrat ca soră medicală la radiologie. Pe timpul ministeriatului tatălui său, a fost șefa sa de cabinet cu deosebită eficiență. În prezent este proprietara unui apartament din cartierul Drumul Taberei, str. Obcina Mare nr. 7. Nu are descendenți.

Copiii soților Francisc și Dina Tașcă

26) *Marioara Cordelia (Miette) Tașcă*, născută în București, la 22 noiembrie 1912; a absolvit Liceul „Carabella” din Târgoviste în 1930, licențiată în litere (filologie modernă, germană și franceză). S-a căsătorit în noiembrie 1936 cu Paraschiv Horeangă din Țifești—Putna, născut în 1908, doctor în științe economice, de care a divorțat în 1940, după ce a avut un fiu (vezi nr. 127). A fost funcționară în Ministerul Muncii până la pensionare. Din anul 1969 locuiește în casa părintească din Fucioasa—Dâmbovița, str. Stadionului nr. 2.

27) *George Felix Tașcă*, născut în București la 2 aprilie 1914; a absolvit Liceul „Enăchiță Văcărescu” din Târgoviste în 1931, apoi Facultatea de Drept (februarie 1936) și Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București (februarie 1937), în timp ce și-a satisfăcut și serviciul militar. În 1937—1939 a fost bursier Humboldt la Berlin, pentru pregătirea unei teze de doctorat de Drept Internațional Public. A fost avocat din 1936 până în 1948, când a fost exclus din Baroul Ilfov. S-a căsătorit în noiembrie 1940 cu Aurelia Mateeș-Cucu, licențiată a Academiei Comerciale, născută la Bacău la 19 august 1915, cu care a avut doi băieți (vezi nr. 128—129). În perioada regimului comunist, George Tașcă a lucrat pe diverse șantiere de construcții, între 1952 și 1974, când s-a pensionat (șantierele Tg. Ocna, Moinești, Onești, Suceava, Tg. Mures, Iasi, Slobozia, Buzău și Târgoviște). După pensionare, a făcut ample studii genealogice în România și Belgia, în mare parte publicate. Din 1983 si-a pierdut complet vederea, consecința unor operații de cataractă nereusite.

28) *Colette-Matilda Aurelia Tașcă*, născută la Bălcești-Gorj la 6.XII.1921 și căsătorită la 27.IV.1941 cu Sextil-Viorel Rusu, doctor în medicină (1911—1968), specialist în boli pulmonare, directorul Sanatoriilor T.B.C. Toria, Moroeni, Câmpulung, Balotesti și Sinaia-Izvor. Soții Rusu au avut două fete (vezi nr. 130—131). După moartea soțului său, Colette Rusu s-a mutat în București, unde locuiește și în prezent pe str. Liviu Rebreanu 9 A, Bloc 50 A.

Copiii lui Ștefan Tașcă

29) *Ecaterina Tașcă (Truța)* (1912—1936), rezultând din prima căsătorie, cu Margareta Hăulici; între anii 1930 și 1934 a fost studentă bursieră a Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București unde și-a luat licența. Necăsătorită, fără urmași, a murit de ftizie.

30) *Veronica Tașcă* (1914—1916), din a doua căsătorie, cu Ana Popescu.

31) *Miron Ștefan Tașcă*, născut la Bârlad la 26.XI.1915, premiant de onoare al Liceului „Codreanu” din Bârlad, a studiat la Institutul Politehnic din București, iar ca inginer mecanic a lucrat inițial la Uzinele „Progresul” din Brăila, unde s-a și căsătorit cu Zoe Patrichi, contabilă, decedată la Brașov la 12.X.1992. Miron Tașcă a lucrat ca inginer la Brașov, la Uzinele „Steagul Roșu”, până la pensionare. Au avut două fiice (vezi nr. 132—133).

Copiii soților Smaranda și Nicolae Matei

32) *Maria (Mimica) Matei*, născută la Bogdănești în 1921; a absolvit Școala Centrală din București și apoi Institutul de Educație Fizică, fiind profesoară de educație fizică la Brașov; s-a căsătorit la București cu ofițerul Ștefan-Stan Colan, cu care a avut la Brașov două fiice (nr. 134—135). După reducerea cadrelor din armată, maiorul Ștefan Colan a fost epurat, devenind inginer mecanic, asistent la Politehnica din Brașov și directorul unei întreprinderi din localitate. A murit de cancer în 1980. Mimica Colan a părăsit locuința sa din Brașov (zona gării) și s-a stabilit la Cork, în Irlanda unde locuiesc fetele cu familiile lor (7 Grosvenor Place, Wellington Road).

Copiii soților Virginia și Toma Chiricuță

33) *Dina Chiricuță*, născută la Bârlad la 9.IX.1915. A absolvit Liceul „Domnița Ileana” din București, a urmat Facultatea de Litere (limba română) și s-a căsătorit în București, în 1935, cu inginerul Gh. Lungu (1904—1984), șef de serviciu la Direcția Generală C.F.R. — București. Dina Lungu a fost, cu intermitențe, profesoară de limba română la diverse școli din București și provincie. Cultă, talentată, are numeroase poezii și lucrări în proză, nepublicate. A avut doi copii (un băiat și o fată — nr. 136—137).

34) *Ion Chiricuță* (1918—1988), născut la Bârlad. A absolvit Liceul „Gh. Lazăr” din București, doctor în medicină și chirurgie, student al marelui chirurg Iacob Iacobovici, s-a specializat în oncologie devenind profesor universitar la Cluj. Directorul și fondatorul Institutului Oncologic din Cluj. S-a căsătorit în septembrie 1940 cu Colette Bazilescu, fiica profesorului universitar Aristide Bazilescu, având doi băieți (vezi nr. 138—139). Ion Chiricuță a divorțat în 1952 și s-a recăsătorit la Cluj cu Rita Marinovici, cercetătoare la Institutul Academiei Române din Cluj și pictor portretist amator, cu care n-a mai avut alți copii. Prof. dr. docent Ion Chiricuță a fost o somitate medicală în chirurgie cu numeroase lucrări de specialitate, inovații operatorii (periplom),

recunoscut pe plan internațional și membru a numeroase și prestigioase academii medicale din străinătate, unde a fost invitat să țină conferințe.

35) *Florica Chiricuță*, născută la Botoșani în aprilie 1920, absolventă a Liceului „Domnița Ileana” din București, a studiat franceza la Universitatea din București, iar în 1947 a plecat în Franța, unde s-a căsătorit (27.III.1947) cu Aurel Micșunescu (Minescaut), născut la Botoșani 17.VIII.1917, medic generalist la Cerisy și decedat la Cerisy la Salle-Manche. Au trei băieți (vezi nr. 140—142).

Florica Minescaut are case la Cerisy la Salle, la Donville — Normandia, la Caen, la Paris și la Nice. Este acționară la Editura Muzicală „Salabert”.

36) *Iulia Chiricuță*, născută în București, la 2.III.1927, absolventă a Liceului „Domnița Ileana” din București și a Facultății de Medicină din București, medic primar pediatru, căsătorită la 27.XII.1953 cu dr. Doru Șenchea, medic igienist, conferențiar universitar, născut la 2.V. 1927. Locuiesc în București, str. Popa Soare 33. Fără urmași.

Copiii soților Elena și Gheorghe Grosu

37) *Nicolae Grosu*, născut la Balcic la 18.V.1924, inginer electro-nist, absolvent al Institutului Politehnic din București. A lucrat pe diverse șantiere de înaltă tensiune, între altele și la Doicești-Dâmbovița iar în final la Institutul de Energie Atomică Măgurele cu referire specială la Centrala Atomo-Electrică de la Cernavodă. În prezent, pensionar, necăsătorit, are un apartament în București, str. Traian 77—79. Fără urmași.

38) *Georgeta Grosu*, născută la Balcic la 10.XII.1926, licențiată a Academiei Comerciale din București. S-a căsătorit la 6.XI.1960 în București cu Marcel Mihail (1918—1990), avocat, fost bursier Humboldt la Berlin în 1941. Au o fată (vezi nr. 143).

Georgeta Mihail a funcționat până la pensionare ca economist planificator la Institutul de Studii și Proiectări Energetice (ISPE) din București. Locuiește în București, str. Leonida 28.

Copiii soților Constantin și Mariana Tașcă

39) *Constantin-Justinian Tașcă*, născut la Bârlad la 29.VII.1929, premiant de onoare al Liceului „Codreanu” din Bârlad. Doctor în medicină, specialitate anatomie patologică. A funcționat la Câmpulung-Muscel, Spitalul Colentina, „C. I. Parhon”, Spitalul Municipal, Institutul „Babeș” și Spitalul Bârzești. Bursă Humboldt la Heidelberg. Căsătorit la 7.XI.1964 cu Marinela (Luminița), medic specialist. Fără urmași.

C. J. Tașcă a fost șef de lucrări până în 1989, conferențiar în 1990, profesor universitar în 1991 și prorector cu problemele științifice la Universitatea „Carol Davilla” din București. Are lucrări în specialitate, din care unele traduse în străinătate și una premiată de Academia Română.

40) *Adriana Tașcă*, născută la Bârlad la 29.XI.1935, absolventă a Liceului „Iorgu Radu” din Bârlad, licențiată a Facultății de Chimie din București. S-a căsătorit în București la 28.III.1964 cu Valentin Verejan (1926—1968), medic veterinar din Târnova-Hotin, cu care a avut două

fete (vezi nr. 144—145). Adriana Verejan a lucrat la Sanepid, la Fabrica de cauciucuri Florești-Prahova și la Fabrica din Bucureștii-Noi, unde are un apartament în Bd. Bucureștii-Noi nr. 51—61, Bloc B 1.

Descendența soților Sevastia și I. Gr. Opreșan

41) *Magdalena Opreșan*, născută în București la 20.I.1929, licențiată în Farmacie; s-a căsătorit la 5.XII.1950 cu Mihai Botez, medic primar cardiolog din Bacău (1918—1984), cu care are un fiu (vezi nr. 146). Din 1984, Magdalena Botez s-a stabilit în Franța și locuiește în zona pariziană (92.700 Colombes, 11 Avenue d'Orgement).

Notă. Din cei 41 nepoți ai bătrânilor seminceri, mai sunt în viață numai 16, din care trei în străinătate; patru sunt octogenari, șase sunt septuagenari iar cinci sunt sexagenari. A doua generație s-a stins complet cu Elena Grosu, la 21.III.1987.

A patra generație

Strănepoții: vlăstarele celor 46 (nr. 101—146).

Notă: În această generație au rămas urmași numai de la 10 din cele 12 făclii (lipsesc descendenții din familiile Procopiu și Balaban).

Descendenții din familia Dimitriu — Berești

101) *Gabriela Șt. Dimitriu*, născută la Berești în 1924, căsătorită cu Ioan Olteanu, cu care a avut un fiu (vezi nr. 201). Alte date lipsesc.

102) *Gheorghe Șt. Dumitriu* (1926—1933).

103) *Elena Șt. Dimitriu*, născută la Berești în 1928, necăsătorită. Alte date lipsesc.

104) *Paul I. Dimitriu*, născut în București la 21 mai 1920, a fost incredințat spre creștere și educare, după divorțul părinților, tatălui său, Iorgu Dimitriu. A absolvit Liceul „Sf. Sava” și Facultatea de Drept din București. Doctor în Drept, avocat, ziarist, a făcut politică liberală, scriind la ziarul „Viitorul”. Prima dată s-a căsătorit cu fiica marelui avocat Vasiliu-Cluj, cu care a făcut stagiatura de avocat. Divorțând, s-a recăsătorit în București cu Sanda Manoil și iar a divorțat. Cu a treia soție, Mafalda Anelimonte del Chiara, a plecat în Franța. A fost arestat de două ori; a fost șef de șantier la Sinaia; în Franța, a fost profesor-asociat la Facultatea de Drept din Nisa, unde a predat cursuri de perspectivă politică și a făcut avocatură. A descris întreaga sa viață în *Exerciții de memorie*, tipărită în românește (două ediții). A moștenit pe tatăl său: inteligent, distins, suplu, elegant, dar comod. Fără urmași.

105) *Mircea I. Dimitriu*, născut în București la 18 martie 1924. A fost incredințat spre creștere și educare, mamei sale, după divorțul acesteia. Este licențiat în drept, a lucrat în construcții; a fost căsătorit de două ori și locuiește în București pe Calea Moșilor. Fără urmași.

106) *Gheorghe Sbârnea*, născut la Tecuci la 15.I.1922; inginer de construcții navale, a funcționat la Șantierul naval de la Oltenița și la Galați unde s-a pensionat; căsătorit la 20.II.1955 cu Eleonora Săn-

doi, profesoară de lucru manual, născută la 27.X.1925, cu care are o fată și un băiat (vezi nr. 203—204)

107) *Ecaterina Sbârnea (Coca)*, născută la Tecuci la 11.X.1932, inginer chimist de la Politehnica din Iași, unde a avut profesor pe Ștefan Procopiu ; s-a căsătorit la 12.VI.1955 la Tecuci cu Gh. Ganea medic veterinar, născut la 26.VII.1924 și au o fiică (vezi nr. 204). Soții Ganea locuiesc la Tecuci în casa construită de Ilinca Dimitriu, în str. Dobrogeanu Gherea nr. 8. Ecaterina Ganea a fost, până la pensionare, șefa laboratorului de analize medicale al spitalului din Tecuci ; are caracterul ferm, integru, neiertător al străbunicului său Gh. I. Tașcă.

108) *Gheorghe Șt. Dimitriu* născut în 1924, colonel de pompieri la Oradea, pensionar, căsătorit cu Rodica, au o fiică (vezi nr. 205). Alte date lipsesc.

109) *Ioniță J. Dimitriu*, născut în 1930, funcționar, căsătorit cu Sofia, dactilografă ; au doi băieți (vezi nr. 206—207). În 1969, Ioniță Dimitriu era șef de depozit la Șantierul „Penicilina“ din Iași al Întreprinderii de Instalații București (I.I.B.), iar soția sa, dactilografă la același șantier. Am aflat că și-ar fi completat studiile până la situația de economist și că ar fi venit în București dar nici unul din verii lui nu știe unde este, deci lipsesc datele.

110) *Elena P. Ghelț (Ella)* născută la 21.I.1924 și căsătorită la 24.VI.1945 cu inginerul agronom Toma Rădulescu, născut la 17.IV.1914, decedat la Iași. Au un fiu (vezi nr. 208). Ella Ghelț locuiește la Iași, str. Trei Ierarhi nr. 6 A.

111) *Vasile P. Ghelț* (14.I.1926—XI.1946). Fără urmași.

112) *Gheorghe P. Ghelț*, născut la 3.VI.1928, necăsătorit, trăiește la Iași.

Descendenții de familia Dragomir, Trestiana — Bârlad

113) *Mihai M. Vasiliu (Melu)*, născut la Bârlad, la 2.X.1924 și căsătorit cu Lucia Perida. Au avut o splendidă gospodărie la periferia orașului Bârlad, pe care au vândut-o în 1988 spre a se muta la Iași, unde fiul lor este economist. Au doi copii (vezi nr. 209—210).

114) *Ștefan M. Vasiliu (Fane)* (1926—1991), născut la Bârlad și decedat la Iași, avocat, căsătorit cu Viorica, funcționară ; au adoptat o fată, Lorelei.

115) *Dumitru M. Vasiliu (Mitică)* (1929—1938).

116) *Veronica M. Vasiliu*, născută în 25 februarie 1932 și căsătorită cu Col. Inginer Chiric Panait, decedat în 1972 ; au doi copii (un băiat și o fată — vezi nr. 211—212).

117) *Miralena A. Pleșu*, născută la Bârlad în 1921, farmacistă, căsătorită cu Dumitru Niță (agronom cu studii la Paris, funcționar superior în Ministerul Agriculturii, fost deținut sub regimul comunist), decedat la 9 aprilie 1990. Au un fiu (vezi nr. 213). Familia Niță a construit o locuință proprie în București, str. Aviator Zorileanu 28.

118) *Rodica A. Pleșu*, născută la Bârlad în 1926. Doctor în medicină la Iași, medic specialist ftiziolog la spitalul din Bârlad, unde a fost și director. Căsătorită și divorțată de două ori : prima dată cu Dr.

Poiană, medic ftiziolog la Sanatoriul Moroeni și a doua oară cu avocatul Eremia. Fără descendenți.

Rodica Pleșu este un adevărat globe-trotter, prin numeroasele sale călătorii pe patru continente.

119) *Florin D. Tănăsescu*, născut la Bârlad în 12.IV.1932, a făcut studiile secundare la Buzău și apoi la Liceul „Sf. Sava“ din București, doctor inginer electromecanic al Institutului Politehnic din București. A avut funcții importante pe linie profesională și politică, membru al Partidului Comunist Român și membru în Comitetul Central, director general al Institutului I.C.P.E. (Institutul de Cercetări și Proiectări Energetice), profesor la Politehnică, vice-președinte al Comitetului de Stat pentru Cercetarea Științifică, în prezent Ministru Secretar de Stat la Ministerul Invențiilor și Cercetării Științifice. A fost căsătorit prima dată cu Constantina, decedată în 1972 de cancer, cu care a avut doi copii (vezi nr. 214—215). Recăsătorit.

120) *Carmen C. Dimitrescu (Lumița)*, născută în 1931, chimistă, căsătorită cu Eugen Șerbănescu, inginer constructor, decedat în 1988 cu care are un fiu (vezi nr. 216). Carmen Șerbănescu a fost mult timp chimistă de laborator la Spitalul Fundeni și la Inframicrobiologie. Este proprietara vilei din București, Bd. Mărăști 14.

121) *Emilian G. Dragomir (Petruș)*, născut la 9.III.1935 la Tighina, inginer șef la Uzinele Dermata-Cluj, căsătorit la 23.I.1960 cu Emilia Stana, contabil șef la Institutul Agronomic Cluj, născută la 20.I.1937 cu care are un fiu (vezi nr. 217). În prezent, întreaga familie s-a stabilit în Germania, locuind la Herzogenrat, Manfacher Strasse 17, aproape de granița olandeză.

122) *Silvia G. Dragomir (Lila)*, născută la Huedin la 30.III.1937, soră medicală, căsătorită la 15.VI.1963 la Iași cu Nicolae Balcan, inginer din Brăila, născut la 10.II.1931, cu care au trei băieți (vezi nr. 218—220). Familia Balcan locuiește la Iași.

Descendenții din Iorgu și Cordelia Tașcă

123) *Andrei E. Filotti*, născut în București la 27.X.1930, inginer, căsătorit la 30.V.1954 în București cu Maria Ligia Vasiliu, născută la Buzău, muzeografă. În prezent cetățeni ai S.U.A., iar el expert O.N.U. în probleme de aducțiuni de apă ; a fost timp de mai mulți ani în Bangladesh. În 1992, a fost trimis în aceeași calitate în România. Fără urmași.

124) *Domnica E. Filotti*, născută în București la 28.V.1932 și căsătorită la 8.VI.1958 cu Dumitru Ghimuș, inginer. Fără urmași. În prezent, soții Ghimuș sunt la Washington. Au participat în 1992 la Târgul Internațional — București.

125) *Ion E. Filotti*, născut la Câmpulung-Muscel la 26.VI.1941. Inger și licențiat în matematici ; a plecat cu bursă în S.U.A., unde și-a luat doctoratul. S-a căsătorit la Paris, la 7.VIII.1974, cu Françoise-Gabrielle Sciaky, născută la 8.XI.1942 cu care are o fată (vezi nr. 221). Ion Filotti este profesor universitar la Paris și au o întreprindere proprie de calcul electronic. Are domiciliul în Paris, rue Faberti, 40 ter.

126) *Alexandra E. Filotti*, născută în București la 18.XII.1947, arhitectă, căsătorită în februarie 1971 cu Voicu Florea, arhitect, de care a divorțat în 1975 fără a avea copii. S-a recăsătorit cu Gelu Ionescu, doctor în litere (literatură comparată), cu care are o fată (vezi nr. 222). În prezent locuiesc la München.

Descendenții din Francisc și Dina Tașcă

127) *Horia P. Horeangă*, născut în București la 5.V.1938. După absolvirea liceului de 10 ani, reușește la Școala de ofițeri de marină de la Galați, de unde este eliminat după trei ani, având gradul de sublocotenent. Continuă Politehnica din București, ieșind inginer mecanic. Este apoi repartizat la Uzinele „I. C. Frimu“ din Sinaia pentru pompe de injecție. Apoi, scurt timp funcționează la o Întreprindere de Comerț Exterior din București. În noiembrie 1969, cu ocazia unei excursii la Praga, trece la Viena, apoi la Paris și Bruxelles. Din 1970 până în prezent lucrează ca inginer la Uzinele U.S.A. Caterpillar de la Charleroi. Se căsătorește la 20.VI.1971 cu Bertina de Capitani cu care are o fiică (vezi nr. 223); divorțează în 1987 și se recăsătorește la 17.IX.1990, la Champigny-sur-Vende (Franța) cu Françoise Comte, licențiată în drept și salariată la Marché Commun la Bruxelles, cu care are un fiu (vezi nr. 224).

128) *Victor G. F. Tașcă*, născut la București la 11.XI.1942. A absolvit Liceul „Dimitrie Cantemir“ din București în 1960. În 1961—1966 urmează Institutul de Construcții, Drumuri și Poduri din București, apoi își satisface serviciul militar la Regimentul de Căi Ferate Chitila. Inginer stagiar la Direcția Drumurilor din București. La 20 martie 1969 pleacă în excursie la Paris și rămâne la Bruxelles; se căsătorește la Oslo, la 16.I.1971, cu Kari Thoresen, născută la 1.II.1941, cu care are o fată (vezi nr. 225). În Belgia, Victor Tașcă lucrează la diverse întreprinderi și în Congo Belgian la Kinshasa la proiectarea unor drumuri din junglă la Ocean. Stabilît la Oslo, schimbă două servicii în relații internaționale pentru construcții, ocazie cu care conduce șantiere în Grecia, Africa Centrală, Mozambic, Groenlanda, Bahrein și o expoziție de specialitate în China. Divorțează în 1985 de Kari Thoresen și se recăsătorește în 1989 la Oslo cu Eva Mor, care are trei copii (două fete și un băiat) dintr-o căsătorie anterioară cu un arhitect. Locuiesc în Oslo, 0287 Baerumsveien 22 C.

129) *Theodor G. F. Tașcă*, născut în București la 24.XII.1947; absolvă „Mihail Sadoveanu“; face studii de merceologie la Academia de Studii Economice, pe care o absolvă în 1971. Se căsătorește la București (mai 1969) cu Livia Șandru din Cernavodă, pe atunci studentă la Finanțe și Contabilitate A.S.E. Lucrează împreună pe șantierul din Târgoviște și Slobozia și apoi vin în București, schimbând diverse servicii. Își fac un apartament în București, Șos. Vergului 67, Bloc 15 D, ap. 29. Divorțează în 1989.

130) *Smaranda Maria Rusu* născută la Brașov la 17.IV.1943, absolvă liceul din Sinaia apoi Școala tehnică Sanitară de Farmacie la Brașov și București. Se căsătorește la Sinaia (13.VI.1964) cu Florin Begnescu, medic veterinar, asistent universitar la Iași. Lucrează la sanato-

riul Bârnova și dă examen (fără frecvență) la Universitatea din Iași și continuă la zi la București, la secția de Limba și Literatura franceză. Divorțează în 1969; pleacă într-o excursie și rămâne în Belgia, unde se căsătorește, la 24.IV.1971, cu Dan Victor Popescu, inginer constructor, născut la București la 3.X.1942. Fără urmași.

131) *Cristina Gabriela Rusu*, născută la sanatoriul Moroeni la 8.XI.1945. Absolvă liceul din Sinaia, face Facultatea de Chimie, secția radio-chimie fizică, la București. Pleacă în Belgia în 1976 și lucrează la Universitatea Liberă din Bruxelles. Necăsătorită.

Descendenții lui Ștefan Tașcă

132) *Oana M. Tașcă*, născută la Brașov la 7.VI.1947. Absolvă Liceul german din Brașov și Facultatea de Fizică din București. Se căsătorește în București cu inginerul Dan Mihalache, cu care are o fată (vezi nr. 226). În prezent locuiesc la München, ea lucrând la Institutul „Max Plank“.

133) *Anca M. Tașcă*, născută la Brașov la 8.XI.1951. După absolvirea Liceului german din Brașov, absolvă Facultatea de Litere din București (Limba germană). Se căsătorește cu Cristian Uleia, medic stomatolog din Câmpulung-Muscel, născut la 25.XII.1940 cu care are o fată (vezi nr. 227). Anca Uleia lucrează ca translator la Institutul de Cercetări și Proiectări Energetice (I.C.P.E.). Soții Uleia locuiesc în București, str. Măgura Vulturului 89, Bloc 430, ap. 14.

Descendența Smarandei Matei

134) *Delia Șt. Colan*, născută la Brașov în 1946; tehnician pentru industria lemnului. S-a căsătorit la Brașov cu Czaba Toth, inginer, cu care are un fiu (vezi nr. 228). Întreaga familie locuiește în Irlanda, unde activează în aceeași meserie. Au locuință în Cork, port la Oceanul Atlantic.

135) *Ruxandra Șt. Colan*, născută la Brașov la 1.IV.1951. Absolventă a Conservatorului „Ciprian Porumbescu“ din București (vioară), făcând azi parte din quartetul „Academica“, condus de Mariana Sârbu și stabilit la Cork în Irlanda; este căsătorită cu celistul Petcu, profesor la conservatorul din Cork. Au doi copii (o fată și un băiat — vezi nr. 229—230).

Descendența Virginiei Chiricuță

136) *Cornei Gh. Lungu*, născut la București la 5.XII.1935, inginer electro-mecanic, salariat în primul rând la electrificarea Căilor Ferate și apoi la Electromontaj; s-a căsătorit în 1969 cu Mioara, medic, de care a divorțat în 1980, dar cu care a avut o fiică (vezi nr. 231); s-a recăsătorit în 1981 cu Elisabeta (catolică) din Simeria, salariată la C.F.R. (Gara de Nord).

137) *Monica Gh. Lungu* (4.VI.1938—5.I.1966), medic generalist, căsătorită cu Eremia Grigorescu (Milu), medic generalist, decedat la 5.I.1966 la Lacul Bâlea într-o furtună de zăpadă, pe schiuri, împreună cu soția sa, corpurile fiind găsite într-o prăpastie după două luni de căutări. N-au avut urmași.

138) *Nicolae Chiricuță*, inginer electromecanic, născut în București la 22.IX.1942. A plecat în Danemarca, apoi în Germania la A.E.G. S-a căsătorit și are trei fete (vezi nr. 232, 233, 234); a luat numele soției sale, Drachmann, care mai avea două fete dintr-o căsătorie anterioară.

139) *Ion-Cristian Chiricuță*, născut în București în aprilie 1947, doctor în fizică de la Cluj și apoi doctor în medicină. A plecat în Germania; s-a căsătorit cu Rodica, asistentă medicală, cu care are o fiică (vezi nr. 235).

140) *Gérard Minescaut (fost Micșunescu)*, născut la 14.X.1952, la Paris. Licențiat în litere, fost profesor de franceză; necăsătorit. Locuiește mai mult la Nisa.

141) *Alain Minescaut*, născut la Constance la 27.I.1957, licențiat în litere; locuiește și activează la Paris; necăsătorit.

142) *Hervé Minescaut*, născut la Constance la 13.IV.1959, licențiat în litere, a făcut serviciul militar la aviație; necăsătorit, locuiește cu mama sa la Cerisy-la Salle-Manche.

Descendența Elenei Grosu

143) *Andreea-Corina Mihail*, născută în București, la 6.II.1962; inginer în construcții civile (instalații), căsătorită în București, la 10.VII.1989, cu Antonio Cassale, avocat, și stabilită la Foggia, Italia.

Descendența lui Constantin Gh. Tașcă

144) *Corina Verejan*, născută în București, la 4.V.1965, medic pediatru, asistent universitar, căsătorită în București (1985), cu Adrian Călcic, inginer electronist, cu care are o fiică (vezi nr. 236).

145) *Irina Verejan*, născută în București, la 19.IX.1966, medic generalist din anul 1991. În prezent se află în Elveția.

Descendența Sevastiei Opreșan

146) *Mihai M. Botez*, născut în București, la 30.IV.1957, inginer specialist în computere, salariat la firma „Alcatel” din Paris, unde locuiește în prezent.

A cincea generație

Răs-strănepoții: mlădițele celor 36 (nr. 201—236). În această generație au rămas urmași numai de la 8 din cele 12 făclii (nu sunt descendenți din familiile Procopiu, Balaban, Grosu și Opreșan).

Descendenții din familia Dimitriu—Berești

201) *Ștefan Olteanu*, născut în 1941, profesor de filologie la Bacău, căsătorit, și are un fiu al cărui nume ne-a rămas necunoscut, dar menționat în generația următoare la nr. 301.

202) *Maria Gh. Sbârnea (Mimi)*, născută la 3.VII.1956, inginer electronist, căsătorită în București la 1981, cu Eugen Bădilă, aceleași studii; au doi copii (vezi nr. 302 și 303).

203) *Alexandru Gh. Sbârnea*, născut la 30.XII. 1960, inginer constructor de nave la Șantierul Naval Galați.

204) *Silvia Gh. Ganea*, născută la Tecuci, la 6.X.1958, economist, căsătorită la Tecuci, la 26.VII.1980, cu Adrian Receanu, medic stomatolog, născut la 29.VIII.1953, cu care a avut o fiică (vezi nr. 304). Au divorțat în anul 1989. Silvia Ganea locuiește cu fiica sa, la Iași.

205) *Adina Gh. Dimitriu*, în prezent studentă la Biologie, în ultimul an, la Cluj.

206) *Adrian I. Dimitriu*, născut la Iași, în 1961; alte date lipsesc.

207) *...I. Dimitriu*, născut la Iași, în 1968; alte date lipsesc.

208) *Vasile-Sorin T. Rădulescu*, născut la 28.IX.1947, inginer electromecanic la Iași, necăsătorit.

Descendenții din familia Dragomir — Trestiana, Bârlad

209) *Mioara M. Vasiliu*, născută la 30.I.1949, la Bârlad, profesoară de franceză la Craiova, căsătorită cu Constantin Popescu, profesor universitar de franceză la Craiova, decedat într-un accident de automobil în 1991; au un fiu (vezi nr. 305).

210) *Dan-Constantin M. Vasiliu*, născut la 15.II.1951, la Bârlad, economist, căsătorit cu Tincuța Gâtstrâmb, în prezent senator de Iași. Au o fiică (vezi nr. 316).

211) *Teodor Chiric*, născut la 20.VI.1956, licențiat al Academiei de Studii Economice, secția Comerț Exterior, căsătorit cu Gabriela, aceleași studii, au o fetiță (vezi nr. 306).

212) *Livia Chiric*, născută în 25.II.1958, căsătorită cu Radu Dimitriu, inginer mecanic; au doi băieți (vezi nr. 307—308).

213) *Alexandru D. Niță (Susuc)*, născut în 1947, arhitect, căsătorit cu Mihaela Grigoraș, arhitectă; au doi fii (vezi nr. 309—310). A divorțat în 1988, iar copiii au fost atribuiți mamei, care a plecat cu ei în Canada.

214) *Cătălin Fl. Tănăsescu*, născut în 1962, inginer, căsătorit în 1989 cu Mirela Zbiereanu, inginer, cu care are un fiu (vezi nr. 311).

215) *Cătălina Fl. Tănăsescu (Carmen)*, născută în București în 1963, inginer, căsătorită cu Dan Ionel, inginer electrotehnic, având o fiică (vezi nr. 312).

216) *Bogdan Eugen Șerbănescu*, născut în București, în 1953, licențiat în engleză la Iași, căsătorit de două ori, având un fiu din a doua căsătorie (vezi nr. 313).

217) *Adrian Em. Dragomir*, născut la Cluj, la 9.V.1961, inginer electronist, căsătorit cu Diana Roșculeț; au o fiică (vezi nr. 314); soții Dragomir sunt stabiliți în Germania, la Herzogenrat.

218) *Silviu N. Balcan*, născut la Iași, la 12.III.1964, inginer, căsătorit și divorțat, având un fiu (vezi nr. 315).

219) *Cătălin N. Balcan*, născut la Iași, la 7.IV.1969, student.

220) *Dragoș N. Balcan*, născut la Iași, la 29.III.1970, student.

Descendenții din familia prof. Iorgu Gh. Tașcă

221) *Maria-Despina-Elisabeta I. Filotti*, născută la Paris, la 18.II.1980.

222) *Domnica Gelu Ionescu*, născută la București, în august 1982; în prezent, la München.

Descendenții din familia Francisc Tașcă

223) *Alexandra-Pamela-Maria H. Horeangă*, născută la Bruxelles, la 28.VII.1977, în prezent elevă la Bruxelles.

224) *Ștefan H. Horeangă*, născut la Bruxelles, la 3.XI.1991.

225) *Marianne V. Tașcă*, născută la Oslo, la 16.IX.1972, în prezent studentă în anul I la Antropologie, locuiește în Oslo, Bogstadtveien, 22.

Descendenții din familia Ștefan Tașcă

226) *Alexandra D. Mihalache*, născută la București, la 23.II.1981, în prezent la München, cu părinții.

227) *Miruna C. Uleia*, născută la Brașov, la 25.XI.1980. În prezent, elevă la Școala germană din București.

Descendența din familia Smarandei Matei

228) *Mihai-Ștefan C. Toth*, născut la Brașov, în 1972. În prezent, student la Arhitectură în orașul Cork din Irlanda, unde locuiește cu părinții săi.

229) *Ioana Petcu*, născută în orașul Cork — Irlanda, în ianuarie 1978.

230) *Alexandru Petcu (Baby)*, născut la Cork — Irlanda, în 4.XII. 1986.

Descendența familiei Virginia Chiricuță

231) *Maria Magdalena C. Lungu*, născută la București, în aprilie 1970. A urmat doi ani la Facultatea de Teologie din București, s-a căsătorit în 1991 cu Alexandru Zăbavă, licențiat în Teologie, cu care a plecat la Paris pentru continuarea studiilor.

232) *Ana-Maria Drachmann (Chiricuță)*, născută în Germania, în 1985.

233) *Kay-Elena Drachmann (Chiricuță)*, născută în Germania, 1987.

234) *Käri Anne Drachmann (Chiricuță)*, născută în Germania, în 1991.

235) *...I. C. Chiricuță*, o fiică născută în Germania, în 1991.

Descendența din familia Constantin Gh. Tașcă

236) *Iulia A. Călcic*, născută la București, în iulie 1991.

A șasea generație

Răs-răs-strănepoții: puștimea celor 16 copii ai viitorului secol (nr. 301—315).

În această generație au rămas urmași numai din cele 12 făclii, și anume urmașii din Ilinca Dimitriu-Berești și Natalia Dragomir-Trestiana, Bârlad.

Descendența din Ilinca Dimitriu — Bârlad

301) *...Șt. Olteanu*, un băiat despre care nu avem nici un fel de date, nici măcar prenumele său.

302) *Andrei Eug. Bădilă*, născut în București, în iulie 1984.

303) *Victor Eug. Bădilă*, născut în București, în 1990.

304) *Daria A. Receanu*, născută la Iași, în august 1984.

Descendența din Natalia Dragomir — Trestiana, Bârlad

305) *Radu C. Popescu*, născut la Craiova, în 20.I.1971, student la Marketing.

306) *Dana Cristina Th. Chiric*, născută la 11 mai 1984, elevă.

307) *Alexandru Paul R. Dimitriu*, născut în 26.VI.1982, la București, elev.

308) *Matei Constantin R. Dimitriu*, născut în 21.VI.1989.

309) *Alexandru A. Niță*, născut în București, 1978 ; a plecat în Canada cu mama sa, la 20.XII.1992.

310) *Ștefan A. Niță*, născut în București, în 1979, a plecat în Canada, la Montréal, la 20.XII.1992.

311) *Vladimir C. Tănăsescu*, născut în București, 1989.

312) *Dana D. Ionel*, născută în București, la 4.IX.1992.

313) *Eugen B. Șerbănescu*, născut la București, în 1988.

314) *Nora A. Dragomir*, născută în Germania, locuiește în orașul Herzogenrat, la granița Germaniei cu Olanda.

315) *Adrian S. Balcan*, născut la Iași, în 1986.

316) *Dana D. Vasiliu*, născută la Iași, în 1975, elevă de liceu.

Recapitulând descendența soților Gheorghe I. Tașcă și Marghioala V. Dabija pe parcursul a 126 de ani (1867—1993), rezultă că din acest cuplu au răsărit 155 vieți :

— 16 copii, trăitori între anii 1867 și 1987 ;

— 41 nepoți, născuți între anii 1887 și 1935, din care trăiesc azi 16 ;

— 46 strănepoți, din care au decedat 3 ;

— 36 răs-strănepoți ;

— 16 răs-răs-strănepoți, născuți între anii 1971 și 1992.

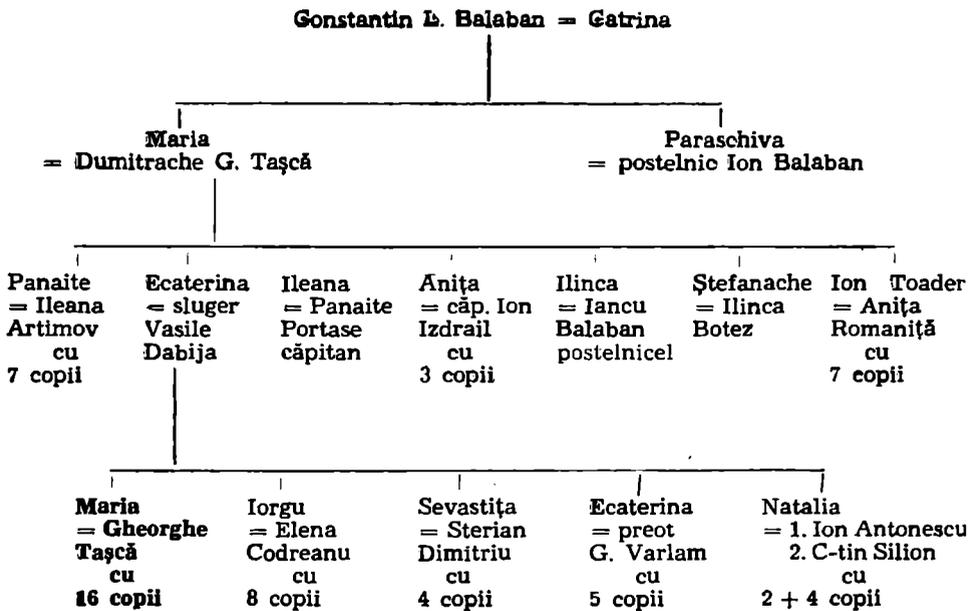
*

Numeroasa progenitură din descendența lui Constantin Balaban, din care am analizat aici, la zi, numai o infimă parte, având câteva sclipiri de diamant alături de ceva mai numeroase pietre prețioase cu culori și durtăți diferite, trebuie să conștientizeze faptul că, pe parcursul a șase secole, are rădăcini ce se întind de la Dunăre la Ceremuș și de la Nistru la Carpați.

Este ceea ce m-am străduit să fac, cu modeste mijloace, în ultimii 20 de ani.

București, 5 mai 1993

Din descendența marelui căpitan Constantin Lupu Balaban (1780—1845)

VOICA MARIA PUȘCAȘU

LESPEZILE FUNERARE DE LA MĂNĂSTIREA PROBOTA (I) *

Apoi, într-o zi, va veni un așezământ de cultură, va veni un învățat demn, solemn, impunător, vor veni lucrători preciși, cari vor pune la cale, cu ce am dat eu, ceva mai întins, mai strălucitor decât pot da astăzi. Se vor arăta atunci toate greșelile și toate scăderile mele, uitându-se numai două lucruri: munca mea necruțătoare și inima din care a pornit totdeauna. Dumnezeu îi va ierta poate, eu îi iert dinainte.

N. IORGA, *Inscriptii din bisericile României*, I, București, 1905

Efectuarea unor lucrări de cercetare arheologică la un monument, considerat fie și foarte cunoscut, are drept rezultat — în cele mai multe cazuri — o sumă de precizări, nuanțări ale informațiilor deja cunoscute și, chiar, descoperiri senzaționale. Mai surprinzătoare este, însă, situația în care observarea elementelor aparente ale unui asemenea monument — considerat, la rândul lui, cunoscut — furnizează, de la prima vedere și la primul contact cu documentarea istorică existentă, repere și date total necunoscute bibliografiei de specialitate.

Este cazul ansamblului de arhitectură medievală al mănăstirii Probota.

În mod inexplicabil, edificiile ridicate de Petru Rareș și de către descendenții săi la Probota nu au constituit obiectul unui studiu exhaustiv serios. Lucrările, dorite monografice, elaborate cu privire la acest ansamblu monumental au avut — în general — un vădit caracter de popularizare și au abordat secvențial problemele, menținându-se în cadrul limitat de informația bibliografică deja existentă¹. Studiile speciale, la rândul lor, au abordat — cum era și firesc — probleme speciale, bazate în unele cazuri pe reale descoperiri în domeniile respective². Chiar dacă am acorda cercetătorilor toate circumstanțele atenuante,

* Comunicare prezentată la Simpozionul „Artă și civilizație medievală“ (Suceava, 25—26 noiembrie 1994).

¹ Pentru bibliografia accesibilă până în anul 1974, vezi Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 666—669; în completare, Gheorghe Buzatu, *Mănăstirea Probota*, 1968; Ion Miclea, Radu Florescu, *Probota*, 1978.

² Cum este cazul studiului lui Sorin Ulea, *Portretul funerar al lui Ion — un fiu necunoscut al lui Petru Rareș — și datarea ansamblului de pictură de la Probota*, în *SCIA*, 1959, 1, p. 61—70.

având în vedere preferința acordată studiului datelor și realităților ținând de etapele mai vechi de ființare și funcționare a instituției monahale în cauză — respectiv, etapelor anterioare domniei lui Petru Rareș³ — rămâne greu de înțeles, totuși, situația anterior enunțată.

Recent demarate demersuri de restaurare — precedate de convenitele lucrări de cercetare arheologică — ne-au permis efectuarea unor interesante observații asupra elementelor aparente existente la Probota; o parte dintre cele referitoare la lespezile funerare acum existente în biserica mănăstirii constituie obiectul studiului de față.

*

În momentul începerii lucrărilor de cercetare arheologică a interiorului bisericii mănăstirii Probota⁴, s-a constatat prezența următoarelor lespezi funerare:

— patru în gropniță, montate în pardoseala actuală (Ștefan Rareș) sau deasupra nivelului acesteia, pe postamente ad-hoc realizate (lespezile care marchează mormântul Elenei Despotovna, al lui Petru Rareș și cele două pietre destinate doamnei Oltea); aceste piese nu vor constitui, pentru moment, obiectul comentariului nostru;

— un număr de 12 lespezi funerare montate în pardoseala actuală a pridvorului, amplasate într-o zonă, acum mai puțin circulată și — în mod evident — aliniată; dintre acestea, trei lespezi sunt acum total ilizibile și — cu toate eforturile noastre de curățare adecvată, udare și iluminare din diferite unghiuri — informațiile pe care acestea le consemnau (inscripții, motive decorative) rămân, cu mare probabilitate, iremediabil pierdute;

— alte două pietre de mormânt erau depozitate peste nivelul pardoselii pridvorului;

— în sfârșit, alte două lespezi, fragmentare, se aflau precar adăpostite în glaful ușii nordice de acces în pridvor, la exteriorul acestuia⁵.

Deci, în momentul de față, în încăperea pridvorului se află un număr de 16 lespezi funerare, dintre care 3 ilizibile (vezi fig. 1, cu schița planului pridvorului și amplasarea actuală a respectivelor lespezi). Astfel grupate, ni se pare limpede faptul că lespezile funerare nu se mai află pe locul lor inițial de montare, în aproximativă concordanță cu lo-

³ Lia și Adrian Bătrâna, *O primă ctitorie și necropolă voievodală datorată lui Ștefan cel Mare: mănăstirea Probota*, în *SCIA*, 1977, p. 205—230.

⁴ În cadrul colectivului de cercetare arheologică, condus de prof. dr. Mircea D. Matei și instituit special cu acest scop, subsemnatei i s-a atribuit responsabilitatea efectuării unor asemenea lucrări în sectorul „interiorul Bisericii M-rii Probota”. În sensul celor de mai sus, recitarea textelor dăltuite pe lespezile funerare încă păstrate — îndatorire considerată, inițial, drept o operațiune de rutină — ne-a prilejuit o serie de observații, care, în parte, reprezintă obiectul prezentului studiu. Menționăm că lucrările de cercetare arheologică propriu-zisă, în interiorul bisericii, s-au desfășurat în intervalul 17 august — 25 septembrie 1994, și cu participarea d-nei arheolog Elena Gherman.

⁵ Cele două lespezi, păstrate sub formă fragmentară, au fost transportate și depozitate de noi — tot temporar — în interiorul pridvorului bisericii (vezi, în cuprinsul studiului nostru, lespezile inseriate sub nr. 3 și 8). Menționăm că lespezea cu nr. 8 are proveniența necunoscută, cu mare probabilitate fiind recuperată, cu prilejul incipientelor lucrări de restaurare, din spațiul interiorului incintei.

cul de înmormântare a personajelor a căror memorie trebuiau să o perpetueze.

N. Iorga a citit parțial sau total 10 dintre inscripțiile pietrelor funerare de la Probota⁶, ceea ce ne face să credem că montarea efectivă a lespezilor acum păstrate, în pardoseală, s-a făcut la o dată ulterioară momentului în care marele nostru istoric a descifrat amintitele inscripții. Considerăm, însă, că modul de amplasare a pietrelor de mormânt s-a făcut — și la Probota — în conformitate cu recomandările sale de principiu⁷. Presupunem că cele trei lespezi care au „scăpat“ curiozității — atât de benefice — a lui Nicolae Iorga, au fost identificate și montate, în funcție de sus-amintitele recomandări, la o dată ulterioară vizitei marelui savant, dar anterioară finisării lucrărilor de pardosire.

Inscripțiile citite de N. Iorga au fost reproduse întocmai și de George Balș, care, în plus, reproduce imaginile lor fotografice și specifică dimensiunile⁸.

Astfel aduse în cuprinsul circuitului informațiilor științifice, datele cuprinse de textele inscripțiilor funerare au fost folosite ca atare, ori de câte ori a fost cazul, în literatura de specialitate.

De la începutul comentariului nostru, facem mențiunea că vom trece — în mod deliberat — peste traducerea eronată a exprimării *сън гроба* cu „această groapă“, în loc de „acest mormânt“, cum ar fi fost corect, traducere care nu afectează decât formal fondul de informații istorice furnizat de textul fiecăreia dintre inscripții⁹.

În cele ce urmează, prezentăm modificările, completările și chiar noutățile care intervin ca urmare a recenteii noastre lecturi a inscripțiilor funerare de la Probota.

1. *Lespedea de mormânt a lui „Somirad“* (98 cm lungime și 43/38 cm lățime¹⁰). Textul inscripției, dispus perimetric conturului pietrei, este întrerupt în cele patru colțuri de un motiv decorativ reprezentând, stilizat, o floare de crin: textul este parțial deteriorat și, deci, parțial lizibil și încadrează motivul decorativ central, realizat „confuz și stângaci“¹¹, nemodular și lucrat fără delicatețe. În lectura noastră, textul inscripției este următorul „ + Прѣстависѧ рабѧ Ежи Самфирѧ, дощ... Стефѧна Коѧкода... като ѧ“ în traducere „A răposat roaba lui Dumnezeu Samfira, fiica . . . lui Ștefan Voievod . . . în anul 7 . . .“. Eroarea lecturii ini-

⁶ N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, t. 1, București, 1905, p. 56—62.

⁷ Modul vădit îngrijit de amplasare și aliniere a pietrelor funerare în pridvor, dimpreună cu aducerea pietrei de mormânt a doamnei Oltea și montarea acesteia în gropniță (alături de lespedea comemorativă), ne conduc către o asemenea concluzie. Mai mult, rezultatele cercetărilor arheologice au precizat faptul că actuala pardoseală era în curs de montare în intervalul 1900—1906, fapt care confirmă, din nou, supoziția noastră. De altfel, o intervenție similară, datorată tot lui N. Iorga, a fost surprinsă de noi și la biserica mănăstirii Dobrovăt.

⁸ G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, București, 1928, p. 327—331 și 342—345.

⁹ Este cazul inscripțiilor funerare dăltuite pe lespezile care acoperiseră, inițial, mormintele pârcașului Hăra, episcopului Mitrofan, Iftimiei Stroici, Vasilicăi și postelnicului Dumșa.

¹⁰ În cazul în care lespezile funerare prezintă format trapezoidal, în poziționarea inițială piatra avea latura cu lățimea maximă situată spre vest; în general, pe această latură se găsește și începutul textului inscripției.

¹¹ G. Balș, *op. cit.*, p. 330.

țiale¹² a condus la inventarea unui antroponim de rezonanță slavă, dar complet străin mediului românesc și la introducerea în circuitul informațiilor istorice a unui personaj enigmatic care s-ar fi bucurat — într-un fel oarecare — de atenția și considerația „bătrânului Ștefan Voievod”. În fapt, lucrurile par mai simple, deși, în fond, nu sunt mai precise.

Numele *Samfira*, frecvent în documente de la mijlocul secolului XVI (dar prezent, rar, și în documentele anterioare), ne conduce la ideea fostei existențe (întreruptă de timpuriu, de altfel, dacă ținem seama de dimensiunile reduse ale lespezii funerare¹³) a unei domnițe care ar fi putut fi fiica unuia dintre domnitorii Țării Moldovei care au avut numele de Ștefan și a cărui domnie să fi fost ulterioară anului 1492¹⁴. În ceea ce ne privește, considerăm că lespedeza a aparținut unei fiice a lui Ștefan Rareș, cu mare probabilitate.

2. *Lespedea de mormânt a lui „Petru voievod”* (99 cm lungime, 39/35 cm lățime). Aflată în stare avansată de degradare, lespedeza are inscripția dispusă marginal; cele două colțuri, nedegradate total, permit încă observarea prezenței unor butoni decorativi, semisferici (asemenea butoni marchează, însă, și în alte locuri ale desfășurării textului inscripției sfârșitul unor cuvinte, și nu numai, sens în care prezența lor în colțurile menționate se poate datora și acestui sistem de segmentare a textului în cauză). Motivul decorativ central, dispus simetric și trasat cu acuratețe, deși degradat, permite observarea calității lui de realizare.

Menționarea faptului că piatra a fost adusă din ruinele Probotei Vechi¹⁵ pare să fi influențat interpretarea conținutului textului funerar, la prima lectură a acesteia.

În momentul de față, se mai poate citi „+Сън гробъ пос... дъщи Петра воєво... снъ старого Стефанъ воє...” adică „Acest mormânt fiica lui Petru voievod, fiul bătrânului Ștefan voievod...”.

Precizările aduse în lectura textului funerar, atât de lacunar cât este el acum, spulberă totuși — credem — presupusa înmormântare (la Probota Veche) a vreunuia dintre eventualii fii ai lui Ștefan I sau Ștefan II, căruia Ștefan cel Mare i-ar fi pus lespede funerară — așa cum pare să fi sugerat prima lectură.

¹² N. Iorga, *loc. cit.*, p. 59: „A răposat robul lui D-zeu Somiradu... ago Ștefan voevod...”.

¹³ Observația prezintă un anume grad de relativitate, deoarece nu se pot trage nici un fel de concluzii numai prin considerarea dimensiunilor pietrei; în coroborare cu alte observații, însă, credem că se pot invoca și asemenea argumente.

¹⁴ Ar mai putea fi, eventual, avuți în vedere: Ștefan Lăcustă (18 septembrie 1538 — decembrie 1540); Ștefan Rareș (11 iunie 1551 — 1 septembrie 1552); Ștefan Tomșa (8—10 august 1563 — martie 1564); Ștefan Răzvan (24 aprilie—decembrie 1595); și, poate, în secolul următor Ștefan Tomșa II (18 decembrie 1611 — 20 noiembrie 1615, octombrie 1621 — august 1623).

¹⁵ G. Balș, *op. cit.*, p. 342—343 și Idem, *Risericile lui Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 289. La N. Iorga, *loc. cit.*, p. 59—60, textul este următorul „Această piatră a făcut-o (Ștefan cel mare voevod ?) lui Petru voevod, fiul bătrânului Ștefan voevod. Veșnica lui pomenire.”. Citirea și interpretarea corectă a fost propusă, încă din 1975, de Ștefan S. Gorovei (*Note istorice și genealogice cu privire urmașii lui Ștefan cel Mare*, în *SMIM*, VIII, 1975, p. 197).

Conform lecturii noastre, este vorba de fiica unui Petru voievod, la rândul său, fiu al unui „bătrân“ Ștefan voievod.

Având în vedere că sistemul de decorare a lespezii funerare pare să nu ne permită încadrarea cronologică a momentului său de realizare într-o etapă anterioară secolului XVI¹⁶, având în vedere că nici unul dintre voievozii Moldovei care au ocupat scaunul țării până în menționatul secol nu era fiul unui anterior Ștefan voievod, nu ne rămâne decât să conchidem că necunoscuta fiică comemorată prin această lespede funerară a fost o copilă a lui Petru Rareș, foarte probabil cu prima sa doamnă, Maria. Înmormântarea ei a avut loc la Probota Veche, la o dată anterioară terminării lucrărilor de zidire a bisericii noii mănăstiri, iar numele său — consemnat desigur în cuprinsul inscripției care ne preocupă acum, și tocmai din acest motiv — nu a mai fost consemnat de inscripția unui eventual tablou funerar, cum a fost cazul pentru Ioan¹⁷.

3. *Lespedea de mormânt a nepotului lui Ștefan cel Mare*. Păstrată acum sub forma a patru fragmente, această lespede a fost despiciată în două, pe lungime, încă din vechime (cu mare probabilitate încă din secolul XVIII¹⁸), și folosită ca atare cu calitatea de montanți la ușa de intrare în clădirea situată la nord-vestul bisericii, impropriu denumită „casă domnească“. Reparațiile făcute clădirii în ultimul deceniu — mai mult decât îndoielnice din punct de vedere calitativ — au înlocuit acești „montanți“ și, în consecința operațiilor comportate de această înlocuire, fiecare dintre jumătățile fostei lespezi funerare s-a rupt în două.

Lectura propusă de N. Iorga rămâne perfect valabilă, cu o singură excepție¹⁹. În zona lespezii — și cu acel prilej constatată ca deteriorată prin încăstrarea brutală a sistemelor metalice de prindere a ușii — în care prima lectură consemna, imediat după numele ilizibil al personajului comemorat, grupul de litere „năpii“, noi am citit — după o atentă observare a ceea ce acum se mai poate vedea — cu calitatea de corec-

¹⁶ Lespezile de mormânt cunoscute de noi și datând din secolul XV nu prezintă — în nici un caz — intreruperea textului inscripției în colțurile pietrei (ne referim numai la lespezile funerare pe care le-am putut controla vizual direct sau prin imagini fotografice). În sensul celor de mai sus, cel mai vechi caz reparat de noi este cel al lespezii care comemorează decesul lui Dumșa postelnic, în anul 1500. Vezi mai jos, în text.

¹⁷ Vezi *supra*, nota 2.

¹⁸ Depută inițial în biserica Probotei Vechi — dacă ținem seama de data decesului consemnat în inscripție, 1500 — credem că lespedea a rămas în acel loc până când a fost dislocată pentru menționata reutilizare. Considerăm că acest ultim amintit moment a intervenit în perioada în care mănăstirea era administrată și păstorită de călugării greci, mai puțin sensibili, se pare, față de păstrarea memoriei unor personaje moldovene (și ale căror inscripții funerare, poate, nici nu le puteau citi). Faptul în sine prezintă și alte implicații importante, a căror discutare își va găsi locul cu alt prilej, și anume: cât a rămas în funcțiune biserica Probotei Vechi, după construirea noului ansamblu? Care îi erau — atunci — atribuțiile și care au fost condițiile în care respectivul edificiu a fost definitiv dezafectat și abandonat?

¹⁹ N. Iorga, *loc. cit.*, p. 61—62: „Această groapă este a robului lui D-zeu. . . năpii postelnic, fiul Sorii, surorii lui Ștefan voievod care a murit (la anul) 7008 (1500) ianuar“.

tură, grupul de litere „năși“. Nuanțarea textului inițial citit este, credem, importantă : se precizează, astfel, că personajul (identificat cu Dumșa, nepotul lui Ștefan cel Mare²⁰) avea calitatea de „*postelnic al nostru*“ ; atât precizarea acum amintită, cât și caracterul limpede, „clasic“ al motivului decorativ, realizat cu deosebită îngrijire, încadrează această piatră de mormânt în seria celor datorate epocii lui Ștefan cel Mare și provenind, cu siguranță, din atelierele pietrarilor domnești. Ca observație secundară, dar nu lipsită de importanță, menționăm că textul inscripției, *numai* pe latura vestică a pietrei, este încadrat de câte o rozetă cu patru lobi ascuțiți. Se surprinde în acest caz exact etapa de început a unei noi tipologii de decorare a lespezilor funerare, paginarea motivelor decorative în câmpul respectivelor lespezi urmând o anume evoluție în cursul secolului XVI.

4. *Lespedea de mormânt a Vasilcăi* (105 cm lungime și 41 cm lățime). Textul inscripției, dispus marginal și întrerupt în toate cele patru colțuri prin rozete cvadrilobe înscrise în cercuri, încadrează un motiv decorativ central sub formă de palmetă (repetat de 3 ori), grosolan trasat și realizat, disproporționat față de suprafața de ornat a câmpului pietrei.

Față de lectura inițială²¹, noi am putut citi „+Сън гробъ сътвори и украси пана... чадн своа... Василъка же въ монастыр его въ Побрата влтъ 703 мнѣ“, adică „Acest mormânt l-a făcut și l-a înfrumusețat pan... copilei sale Vasilca, care la mănăstirea lui, la Pobrata în anul 7077 (1569) martie 18“.

Două sunt precizările care pot fi evidențiate.

În primul rând, cel care a dispus realizarea pietrei funerare pentru propria sa fiică avea calitatea de „pan“.

În al doilea rând, înmormântarea s-a făcut în „mănăstirea sa“ Probota, deci, ctitorie a aceluiași personaj.

Desigur, poate fi vorba numai de un personaj care deținea calitatea de ctitor (de drept sau secundar), fiind „pan“ și nu voievod. Vom reveni asupra posibilei identități a personajului.

5. *Lespedea de mormânt a Iftimiei* (122 cm lungime și 47/41 cm lățime). Textul inscripției, dispus marginal și întrerupt prin rozete în toate cele patru colțuri, încadra un motiv decorativ — acum foarte degradat — care pare să fi fost o cruce. Comparativ cu lectura efectuată de N. Iorga²², și în acest caz au fost aduse completări : „+Сън гробъ

²⁰ La 25 aprilie 1501 (DRH, A, vol. III, nr. 260, p. 465), Dumșa postelnic răposase deja. El fusese fiul Sorii și al lui Isaia vornic, executat din porunca lui Ștefan cel Mare în 1471, la Vaslui. Dumșa a deținut funcția de mare postelnic în intervalul 31 ianuarie 1497—26 noiembrie 1499 (cf. N. Stoicescu, *Dicționarul marilor dregători din Țara Românească și Moldova, sec. XIV—XVII*, p. 271).

²¹ N. Iorga, *loc. cit.*, p. 59 : „Această groapă este . . . copilei sale Vasilica care la . . . Probota în anul 7077 (1569) mart. 18“.

²² *Ibidem*, p. 57 : „(această groapă) a făcut-o și a înfrumusețat-o Simion Stroici mare vistier celei ce a fost doamna sa Iftimia (care s-a strămutat . . .) 71 . . . (după 1592)“.

сѡтвори и ѡкраси пан Симеон Стрѡнчи велики вѣстѣрникъ + кнѣгини своѣи Понимѣи и дѣщери свѣшеннѣи Анна иже... зрѣо" deci „Acest mormânt l-a făcut și l-a înfrumusețat pan Simeon Stroici; mare vistiernic (fostei?) cneghinei sale Iftimiia și fiicei sale Anna care... . 7129 (1620—1621)“²³.

6. *Lespede funerară pusă de Simion Stroici* (116 cm lungime și 58/51 cm lățime). Textul inscripției, întrerupt în cele patru colțuri prin rozete cvadrilobe, încadrate de chenare pătrate, festonate, delimitează un motiv decorativ central, care mai permite doar observarea a două ove înconjurate de elemente vegetale stilizate. N. Iorga distingea numele aceluiași Simion Stroici²⁴. Conform citirii noastre, textul este următorul: „+Сѣи каменъ сътвори и ѡкраси... ии Пѣсла Пражескѣ... па.. Симеон Стрѡнчи.. зрѣа" adică „Această piatră a făcut-o și a înfrumusețat-o Lupu Prăjescu panului Simeon Stroici 7130 (1621—1622)“²⁴. În acest caz, se demonstrează că avem de-a face chiar cu lespedea pusă pe mormântul lui Simion Stroici care, la bătrânețe și „neavând copii din trupul său“²⁵, a fost îngrijit de Lupu Prăjescu, soțul Saftei, strănepoată a fostului mare vistiernic.

7. *Lespede funerară* a cărei lectură nu a putut fi făcută (și, oricum, neavută în vedere de N. Iorga), care a permis doar identificarea numelui **Ionașco Stroici**²⁶. Pentru moment, poziționarea acesteia în cadrul pardoselii actuale a pridvorului (în glaful ușii nordice, intrând parțial chiar sub ușă, a cărei deschidere nu este posibilă datorită existenței schelei exterioare edificiului) face imposibilă încercarea de descifrare a textului, și așa greu lizibil datorită gradului avansat de deteriorare. Câmpul central, decorat cu o cruce, este puternic degradat, la rândul lui.

8. *Lespede de mormânt*, fragmentară²⁷, pusă de Simion Stroici pentru a comemora, aparent moartea a doi fii, nominalizați a fi fost Nicolae și Grigore. Dar, pe lângă lectura lesnicioasă a textului încă păstrat al inscripției, se mai pot face unele observații. Păstrată acum pe o lungime maximă de 82 cm (cu lățimea părții vestice de 42 cm), lespedea funerară prezintă anumite particularități față de toate celelalte lespezi prezentate, atât din punct de vedere al dispunerii inscripției în câmpul lepezii, cât și din punct de vedere al motivului decorativ.

²³ Până acum, se considera că Simion Stroici nu a avut copii, vezi N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 327—328.

²⁴ N. Iorga, *loc. cit.*, p. 58. „Această piatră a făcut-o și a înfrumusețat-o Simion Stroici“

²⁵ *DIR*, A. XVII/5, p. 195; Safta era fiica lui Ionașco Ghenghea și a uneia dintre fiicele lui Luca Stroici logofăt, fratele lui Simion Stroici (cf. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 328).

²⁶ Personajul poate fi identificat, pentru moment, cu fiul lui Luca Stroici (cf. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 328). Cf. și N. Iorga, *op. cit.*, p. 60: „Spre părete, piatra de mormânt a cuiva din familia Stroici“.

²⁷ Textul inscripției, publicat pentru prima dată de Maria Magdalena Székely, *Contribuții la genealogia familiei Stroici* (comunicare în ședința din 19 octombrie 1993 a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie — Filiala Iași), în „Arhiva Genealogică“, I (VI), 1994, nr. 1—2, p. 249—252 (cu diferențe de lectură, dar cu concluzii identice în privința familiei lui Simion Stroici).

Textul inscripției se desfășoară pe cel puțin trei dintre laturile lespezii, colțurile vestice fiind lăsate libere, neinscripționate; în schimb, textul inscripției „întoarce“ și ocupă cu patru rânduri partea vestică a suprafeței centrale, destinată — în toate celelalte cazuri — numai desfășurării motivelor decorative centrale. Această dispunere a textului inscripției nu a prejudiciat, prin nimic, paginarea, proporțiile și trasajul motivului decorativ propriu-zis, care acoperă întreaga suprafață neinscripționată și păstrată nedegradată. Motivul decorativ este cel al pomului vieții, abundent ramificat și plin de frunze și ciorchini. La partea sa inferioară, pomul este susținut — din dreapta și din stânga — de cel puțin două mâini care ies din faldurile mânecilor respective. Totul este realizat cu eleganță, acuratețe și precizie, aspectul armonios al pietrei fiind conferit, în egală măsură, de ductul literelor inscripției și de motivul decorativ.

Pe cât de clare sunt observațiile care se pot face cu privire la zonele bine păstrate ale lespezii funerare în discuție, pe atât de incerte sunt eventualele presupuneri ce se pot face cu privire la zonele deteriorate. Presupuneri strict necesare, după cum vom vedea imediat.

În primul rând, se pune problema dacă inscripția se desfășura și pe cea de-a patra latură a pietrei de mormânt, respectiv cea estică — în poziționarea inițială a lespezii. Dacă lungimea inițială a piesei nu depășea lungimea maximă acum păstrată, și chiar dacă acceptăm ipoteza că inscripția nu ocupa și cea de a patra latură — ceea ce, în opinia noastră este puțin probabil — se pune o a doua problemă, poate chiar mai importantă. Dat fiind că circa jumătate din latura nordică are inscripția deteriorată, reiese că din textul inscripției lipsesc literele săpate pe cca. 60 ! Iată textul inscripției în lectura noastră „+ СЪН КАМЕН СЪТВОРИ И ОКРАСИ ПАН СИМЕОН СТРОИЧ ВЕЛНКЪІ... (КІАТЪНТА) КЪ ВЪЧНЫ ШЕНТЕЛЕ ВЪ... НИ ПАМАТ ВАТО ВРА М АПРИ КЪ ПРЪСТАВНА РАБЪ БЖІН НИКОЛАЕ СТРОИЧ ПРЪСТАВНА РАБЪ БЖІН ГРИГОРИЕ СТРОИЧ МЦА МАІ ДІ“ adică „Această piatră a făcut-o și a înfrumusețat-o pan Simeon Stroici mare (cca. 60 cm) s-a strămutat la veșnicele lăcașuri veșnica ei pomenire, în anul 7104 (1596) luna aprilie 29. A răposat robul lui Dumnezeu Nicolae Stroici și a răposat robul lui Dumnezeu Grigore Stroici luna mai 14“.

În consecință, considerăm că în spațiul acum degradat al inscripției era consemnat numele și calitatea celei pentru al cărei deces (intervenit în 29 aprilie) a fost inițial comandată piatra; în timpul execuției lucrării de dăltuire a lespezii funerare, au intervenit decesele lui Nicolae și Grigore (în 14 mai). Că lucrurile s-au petrecut întocmai ne-o demonstrează următoarele :

— dacă lespedeza urma să comemoreze data decesului celor doi fii nominalizați, este greu de crezut că meșterul pietrar ar fi paginat astfel inscripția și motivul decorativ ;

— cu atât mai mult cu cât, dacă admitem cele de mai sus, este greu să ne imaginăm cu ce anume informații ar fi fost ocupat spațiul acum deteriorat al inscripției; mai mult, specificația „veșnica ei pomenire“ ne demonstrează că fusese vorba de un personaj feminin.

Pentru a încheia acest comentariu — mai amănunțit — cu privire la lespedea funerară în discuție, ne exprimăm părerea că pomul vieții reprezentat în câmpul pietrei era, cu mare probabilitate, susținut de cel puțin trei mâini, cea situată în partea inferioară a reprezentării fiind, acum, iremediabil ștearsă prin degradarea (tocmai în această zonă) a piesei discutate.

*

Încheiem această prezentare prin desprinderea unor concluzii asupra celor observate.

Completările și modificările propuse — drept consecință a lecturii noastre — care se referă la primele trei lespezi funerare păstrate la Probota, constau în :

— identificarea Samfirei, fiica lui Ștefan voievod (probabil, Ștefan Rareș) și eliminarea din informația de specialitate a enigmaticului personaj „Somirad“ ;

— identificarea unei fiice a lui Petru voievod (fiu, la rândul său, al lui Ștefan voievod cel Bătrân) ; numele personajului ne-a rămas necunoscut ; credem, însă, că Petru voievod poate fi identificat cu Petru Rareș ;

— precizarea că personajul identificat cu Dumșa, nepot al lui Ștefan cel Mare este numit „postelnic al nostru“.

În ceea ce privește lectura inscripțiilor aflate pe celelalte cinci lespezi funerare, cuprinsul lor informațional ne conduce la o constatare până acum necunoscută.

Prezența a patru lespezi funerare care au marcat mormintele unor membri ai familiilor Stroici, inscripțiile consemnând decesul a cel puțin 7 personaje cu această calitate, impune constatarea că familia Stroici — și, în mod special, Simion Stroici — a fost ctitoră la mănăstirea Probota. Aceleași categorii de realități li se alătură, credem, și informațiile furnizate de textul inscripției de pe lespedea Vasilcăi²⁸.

Simion Stroici era descendentul unei familii „din casă mai vechi și cinsteș decât toate casele din țară“²⁹, înrudită cu toate marile familii boierești ale Țării Moldovei acelor vremuri (Stârcea, Barnovschi, Movilă, ș.a.). Prin soția sa, Iftimia (nepoată a Mariei Rareș ?), Simion Stroici era, de fapt, ctitor de drept al Probotei. Dacă ar fi să menționăm și numai mănăstirea Dragomirna — ai cărei ctitori au fost Lupu Stroici, Anastasie Crimca și Simion Stroici — și tot ar fi suficient în a demonstra vocația ctitoricească a familiei.

În sensul celor de mai sus, Simion Stroici fie că a conferit danii substanțiale așezământului monahal de la Probota, fie că a întreprins și finanțat lucrări de reparații și întreținere a construcțiilor care alcătuiau ansamblul monastic³⁰, fie că — pur și simplu — a beneficiat de

²⁸ Faptul că decesul Vasilcăi intervine în anul 1569 și că tatăl său, mare boier, se considera ctitor al mănăstirii Probota ne face să presupunem că personajul în cauză fusese o soră a lui Lupu și Simion Stroici.

²⁹ Miron Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 60 ; aceste calități sunt atribuite de cronicar lui Vasile, fiu al lui Luca Stroici.

³⁰ Precizări în acest sens ar putea surveni drept rezultat al cercetărilor arheologice care urmează să se desfășoare la mănăstirea Probota, în campaniile viitoare.

calitatea sa de ctitor de drept, și-a valorificat această calitate de ctitor : singura care îi putea oferi dreptul de a se înmormânta în biserica mănăstirii, el și membrii familiei sale.

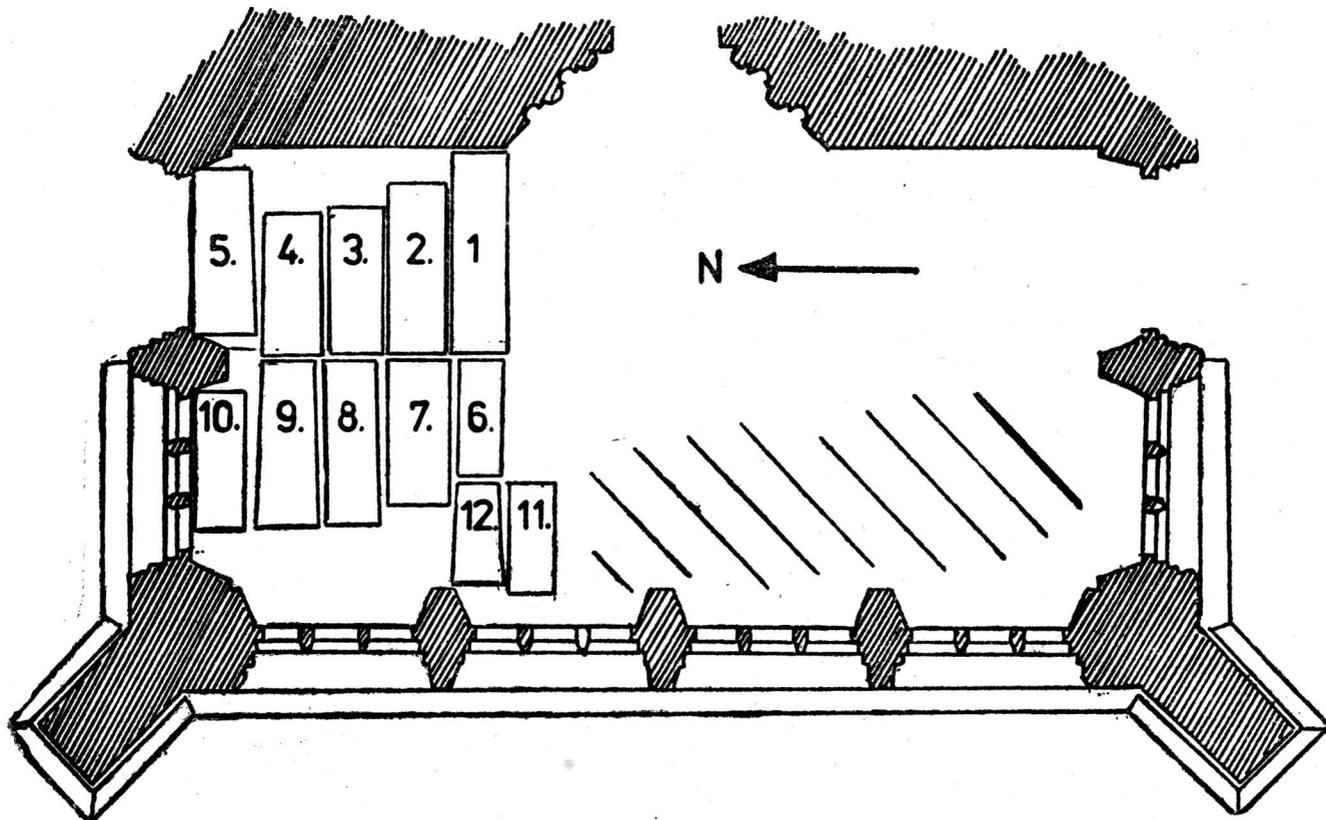
Deși în anul 1623 nu se mai afla în viață nici unul dintre copiii lui Simion Stroici, fosta existență a acestora ne este cu certitudine demonstrată de textul inscripțiilor dăltuite pe lespezile funerare până acum discutate. Doi fii — Nicolae și Grigore — morți în anul 1596 și două fiice — Ana, moartă în 1621 și o alta (al cărei nume ne este necunoscut), moartă tot în anul 1596, au pecetluit prin destinul lor stingeră familia Stroici, pe linia descendenței vistiernicului Simion.

*

Studiul de față reprezintă o primă etapă în cercetarea lespezilor funerare păstrate încă la mănăstirea Probota. Sperăm ca seria surprizelor rezervate de cercetarea acestui cuprinzător ansamblu monumental să continue și să putem continua și noi studiul propus — atât prin prezentarea lespezilor funerare încă necitite cât și prin dorita identificare a locului lor de amplasare inițială³¹ și — de ce nu?! — prin recuperarea unor știri mai detaliate privind alte personaje a căror înmormântarea la Probota ne este atestată documentar³².

³¹ Tot rezultatele cercetărilor arheologice din interiorul bisericii — respectiv, în încăperile gropniței, pronaosului și pridvorului — vor lămuri aceste probleme.

³² Este vorba — cel puțin — de mormintele Păscălinei, soția lui Luca Stroici și al hatmanului Vartic, despre care știm, din documente, că au fost înmormântați la mănăstirea Probota.

M-rea PROBOTA. Planul pridvorului bisericii, cu marcarea locurilor de amplasare a lespezilor de mormânt pentru: 1 — pârçălabul Hără; 2 — pârçălabul Frățian; 3 — Euthimia și Ana; 4 — Simion Stroici; 5 — Ionașco Stroici; 6 — Vasilca; 7, 9 și 10 — ilizibile; 8 — episcopul Mitrofan; 11 — fiica lui Petru V.V.; 12 — Samfira; spre sud de 11, depozitate, cele pentru Dumșa postelnic, Evdokia de Kiev, un necunoscut, Nicolae, Grigore și ? Stroici.

ALEXANDRU V. PERIETZIANU-BUZAU

**VIDOMOSTIE DE BOIERII MOLDOVEI
AFLAȚI ÎN ȚARA LA 1829 (III) ***

M. ȚINUTUL BOTOȘANILOR ¹

(f. 270 v. și 271 r.)

Boierii de la marele logofăt la postelnic

M.1. — COSTANDIN MICLESCU, vornic mare cu caftan, născut în Moldavia în orașul Eșii, de 75 ani ; locuiește în târgul Botoșani. A înfățișat pentru vechimea familiei : 1) ispisoc din 4 aprilie 1528 (7036) de la Domnul Petru v[oie]v[od], întăritor pe moșia Fășcanii ot Vaslui lui FEDOR (de la care acea moșie se afla și astăzi în stăpânirea acestei familii) ; 2) ispisoc din 1 septembrie 1656 (7165) de la Domnul Gheorghe Ștefan v[oie]v[od], întăritor comisului Grigori, ce este fiu lui Ionaș diacul din Gugești și care au avut strămoș pe Feodor, tatăl lui Borce vel vornic ; 3) cartea Domnului Neculai v[oie]v[od], din 15 aprilie 1710 (7218), întărind lui Gavril vornicului celui mare, fiul lui Grigori ce au fost vornic pe moșia Noureștii ot Vaslui ; 4) cartea Domnului Grigori Ghica v[oie]v[od], din 23 august 1731 (7239), întărind lui Gavril Miclescu biv vel logofăt pe satul Băhnășanii ot Bacău (care moșie se află în clironomie la d-lui vornic) ; 5) cartea divanului din 18 decembrie 1793, pentru judecata ce au avut paharnicul Manolachi Miclescu (fratele d-lui vornic), pentru moșiile Noureștii și Coropcenii ot Vaslui, ce le trage de pe moșul său, logofăt Gavril Miclescu.

M.2. — ALECU CALIMAH, vornic mare cu caftan, născut în orașul Eșii, de 50 ani ; locuiește în târgul Botoșani. A înfățișat aceste dovezi : 1) hrisov de la Domnul Grigori Ghica v[oie]v[od] din 1747 (7255) dăruire pe o bucată loc lui Dumitraș Calmaș ; 2) hrisov din 3 iulie 1813 de la Domnul Scarlat Calimah v[oie]v[od], adevăritor d-lui vornicului (fiind atunci agă) că să trage din neamul Domniei sale, însă fiu a paharnicului Ioan Calimah, nepot de văr primar a Domnului Alexandru Calimah v[oie]v[od] și înălțimii sale văr al doilea.

* Primele două părți s-au publicat în „Arhiva Genealogică”, I (VI), 1994, nr. 1—2, p. 269—295 și nr. 3—4, p. 287—307.

¹ Corespondența ținutului Botoșani începe la fila 261. Tabelele au fost trimise de ținut la Iași la 2 martie 1830. Corespondența și tabelele sunt semnate de aga Scarlat Miclescu și spătarul Elisei Cantacuzino. Tabelele sunt scrise și semnate de Costandin Avraam căminar, sameșul ținutului.

(f. 272 v. și 273 r.)

M.3. — IOAN VĂRNAV, postelnic mare cu caftan, născut în Moldavia, la satul Tudora, țin. Sucevii, de 68 ani ; locuiește în târgul Botoșani. Au înfătoșat acestea : 1) suret încredințat de pe ispisocul din 29 februarie 1631 (7139) de la Domnul Moisa Movilă v[oiel]v[od], întăritor lui Irimie Vârnav diacul, pe moșia Săcuenii (care moșie se află în stăpânirea d-sale postelnic Gheorghii Vârnav, și la care boieri avea originea lui) și alte documenturi arătătoare de mai mult în vechimea acestei familii.

M.4. — PETRACHI VĂRNAV, postelnic mare cu caftan, născut în târgul Botoșani, de 54 ani ; locuiește în târgul Botoșani, cu acestaș dovadă a fratelui d-lui, postelnic IOAN VĂRNAV.

M.5. — IANCU CANANO, postelnic mare cu caftan, născut în Moldavia, la satul Cornii țin. Botoșani, de 55 ani ; locuiește la satul Cornii. A trimis înștiințare în 30 ianuarie] că documenturile dumisale toate sunt oprite la Bragadiriul, cu care ar fi putut pune înaintea acelor ce li s-au dat să știe știința sămbatrioțiilor asupra familiei și a vechimei, că s-ar fi trăgând din acele familii care din vechime și până astăzi ar fi strălucit pe scaunul cărmuirii țării (fără însă a arăta în această înștiințare a d-sale numele Domnului ce ar fi fost din familia boierilor Cananoești).

Boierii de la vornic de obște la ban

(f. 274 v. și 275 r.)

M.6. — SCARLAT MICLESCU, agă cu caftan, născut în Moldavia la Botoșani, de 40 ani, fiul d-sale vornic COSTANDIN MICLESCU ; locuiește în târgul Botoșani ; are moșiile Călineștii și Grigoreștii de la țin. Botoșani. A înfătoșat aceleași dovezi arătate din partea părintelui său, d-lui vornic COSTANDIN MICLESCU.

M.7. — MATEI BUHUȘ, agă cu caftan, născut în Moldavia la târgul Focșanii, fiul hatmanului GHEORGHI BUHUȘ ; locuiește în orașul Eși, documenturile dovezi sunt la fratele dumisale, aga DUMITRACHI BUHUȘ ce se află la Eși, de 31 ani.

M.8. — VASĂLI CRUPENSCHI, spătar cu caftan, născut în Moldavia, la Eși, de 70 ani, fiul stolnicului LUPU CRUPENSCHI ; locuiește în târgul Botoșani ; are moșiile Vorone, țin. Botoșani și Buimăcenii, la țin. Hârlău. Au înfătoșat acestea : 1) cartea din 21 martie 1755 (7263) de la Domnul Matei Ghica v[oiel]v[od], pentru moșia Buimăcenii ot Hârlău a medelnicerului Grigori Crupenschi ; 2) o hotărnicie din 25 iulie 1765 (7273) pe aceeași moșie Buimăcenii a paharnicului Grigori Crupenschi ; 3) o împărțală din mai 1783, a d-lui spătar cu frații d-sale ; și că documenturi mai vechi sunt la ceilalți boieri Crupenschești.

M.9. — IORDACHI MICLESCU, spătar cu caftan, născut în Moldavia în târgul Botoșanii, de 35 ani, fiul d-sale vornic COSTANDIN MICLESCU ; locuiește în orașul Eși ; neîmpărțit până acum în averea părintească. A arătat că asupra familiei cu vechime de la 302 ani încoace s-au înfățișat dovezi prin documenturile din partea părintelui d-sale, d-lui vornic COSTANDIN MICLESCU.

M.10. — GHEORGHI COSTACHI, spătar cu caftan, născut în Moldavia la satul Hudeștii, de 45 ani, fiul spătarului MIHALACHI COSTACHI ; locuiește în târgul Botoșani. Au arătat că documenturile familiei se află la nepotul său, d-lui aga IORDACHI COSTACHI și spița la preasfințitul Mitropolit.

M.11. — COSTACHI ROSET, spătar cu caftan, născut în Țarigrad, de 44 ani, fiul spătarului MATEI ROSET ; locuiește în târgul Botoșanii ; are părți de moșie în Tomești, în Curtești și în Liveni de la țin. Botoșanilor. A arătat că documenturi pentru familia d-sale nu are, fiind documenturi la dumnealor boierii Rosătești moldoveni și d-lui este însoțit cu pământeană aici, în Moldavia.

(f. 276 v. și 277 r.)

M.12. — IORDACHI FOTE, spătar cu caftan, născut în Moldavia, în satul Lunganii, țin. Cărligăturii, de 50 ani, fiul vameșului PANAITE FOTE ; locuiește în târgul Botoșanilor ; are moșia Răsăști la Fălciu și parte în Tomești la țin. Botoșani. A arătat că documenturile de pe părintele său sunt în Basarabia.

M.13. — IORDACHI CARAUMFIL, spătar cu caftan, născut în Moldavia la satul Crăsteștii, de 27 ani, fiul clucerului NECULAI CARAUMFIL ; locuiește în târgul Botoșanii ; are moșia Crăsteștii și Albia la țin. Botoșanilor și părți în moșia Poenile, tot la Botoșani. Au înfățișat : 1) hrisov din 1783 apr[iliei] de la Domnul Costandin Alexandru v[oie]lv[od] ce s-au dat lui IORDACHI CARAUMFIL, din acea vreme, fiul lui vel medelnicer MIHALACHI CARAUMFIL, ce au avut soție pe o vară primară a vornicului COSTANDIN ROSET.

M.14. — COSTANDIN DIMITRIU, spătar cu caftan, născut în Moldavia, la satul Saucenița, după știință, de 55 ani, fiul negustorului DIMITRIE GRECU ; locuiește în satul Saucenița ; are parte din moșia Saucenița, țin. Botoșanilor. Au răspuns în scris că documenturile sunt în Bucovina, la cumnatul său Ilie Ilțchi și la cumnatul său Zamfirachi Rale în Bucovina, și altele la fratele său, căpitan leutenant de flotă din Cronstat, Emanoil Arbure, iar la d-lui nu se află scrisori, nici au venit spre înfătoșare.

M.15. — GHEORGHI MANOLI, ce-și zice și VARLAAM, spătar cu pitac din 20 noiembrie 1827 ; locuiește în târgul Botoșanii ; născut în Moldavia în târgul Botoșanii, de 38 ani, fiul stolnicului COSTANDIN MANOLI. Au arătat : 1) o carte de la Domnul Costandin Mihail Cehan Racoviță v[oie]lv[od] din 1750 (7258), scrisă către Manoli vameșul (bunul d-sale) ; 2) hrisov de la Domnul IOAN STURZA v[oie]lv[od], din 26 iulie 1825, arătător că serdarul VASILE VARLAAM este fiul stolnicului COSTANDIN VARLAAM, după dovada cărții arătate mai sus din veleatul 7258 (în care nu se arată pe Manoli Varlaam ce-i vameș) și că se cuvine a fi și spătar după sârdar.

(f. 278 v. și 279 r.)

M.16. — GHEORGHI DONICI, ban cu caftan, născut în Moldavia în târgul Botoșanii, de 55 ani, fiul slugerului ȘTEFAN DONICI ; locuiește în satul Mășcătenii, țin. Hârlăului ; are moșiile Mășcătenii și Mun-

tenii la țin. Hârlăului și Găureni la țin. Eșii. Au înfățișat : 1) cartea divanului cnejeii Moldovii din 29 mai 1773, dată slugeresei Maria a răposatului ȘTEFAN DONICI, pentru moșia Tăuturile din Bucovina (maica d-sale banului) ; 2) cartea divanului cnejeii Moldovei din 6 iulie 1811, arătătoare că s-a văzut în divan un zapis din 12 mai 1700 (7208), de cumpărătura moșiei Tăuturile din Bucovina, care s-au făcut înaintea lui Donici vel logofăt, cum și o carte din 5 iulie 1753 (7261) a Domnului Costandin Racoviță v[oiel]v[od], pentru judecata ce-au avut stolnicul Costandin Donici pentru aceiași moșie.

M.17. — ELISĂI CANTACUZINO, spătar cu caftan, născut în orașul Eșii, de 32 ani, fiul agăi ILII CANTACUZINO ; locuiește în orașul Eșii ; neîmpărțit încă în averea părintească ; documenturile familiei d-sale sunt la fratele d-sale, postelnic IANCU CANTACUZINO, ce se află în Eși.

M.18. — COSTACHI DRĂGHICI, agă cu caftan, născut în orașul Eșii, de 27 ani, fiul d-sale vornic IORDACHI DRĂGHICI ; locuiește în orașul Eși ; neîmpărțit încă în averea părintească. Documenturile familiei d-sale sunt la Eși, la d-lui vornic IORDACHI DRĂGHICI, părintele d-sale.

(f. 280 v. și 281 r.)

Boierii de la comis până la șetrar

M.19. — IORDACHI BAȘOTĂ, comis mare cu caftan, născut în Moldavia la satul Băloșanii, de 45 ani, fiul șetrarului TOADER BAȘOTĂ, sau ZOSIM ; locuiește în târgul Botoșanii ; are moșiile Zolcușanii și Băloșanii, țin. Hârlăului. Au înfățișat aceste : 1) diata din 6 aprilie 1695 (7203) a hatmanului Zosim Bașotă împărțitoare fiilor săi ; 2) mărturie din 27 ianuarie 1742 (7250) de la veliții boieri, întărită și de Domnul Costandin Neculai v[oiel]v[od], arătătoare pentru această familie și că să se puie la neamuri.

M.20. — IORDACHI SAMURCAȘ, comis mare cu caftan, însoțit cu pământeană, născut în Țarigrad, de 40 ani, fiul D-sale doctorului DIMITRIE SAMURCAȘ ; locuiește în târgul Botoșanii.

M.21. — ILIE GHERGHEL, comis cu caftan, născut în Moldavia, de 33 ani, fiul spătarului ȘTEFAN GHERGHEL ; locuiește în târgul Botoșanii ; are parte în moșia Costeștii, țin. Botoșani.

M.22. — COSTANDIN BRĂESCU, comis cu pitac, născut în Moldavia la Crăciuneni, de 36 ani, fiul lui COSTANDIN BRĂESCU ; locuiește în satul Crăciuneni ; are parte în moșia Crăciuneni, țin. Hârlăului. Au arătat că documenturile sunt la fratele său, d-lui agă VASILE BRĂESCU.

M.23. — ANGHELACHI CLIMENT, comis cu caftan, de 47 ani, născut în Basarabia, la târgul Chișinăului, fiul lui COSTACHI CLIMENT ; locuiește în târgul Botoșanilor, nepot al pitarului CLIMENT.

M.24. — IOAN MAVROMATI, comis cu pitac din 28 septembrie 1825, născut în Moldavia în târgul Botoșani, de 52 ani², fiul lui ILII CĂRAGHIOZ negustor ; locuiește în târgul Botoșanilor ; are parte în

² Cifra nu se poate distinge bine din cauza modului cum a fost legat manuscrisul, în special cifra zecilor, care este cam ghicită.

moșia Orășanii, țin. Hârlăului. Au înfățișat : 1) mărturie de la mulți boieri din decembrie 1827, arătătoare pentru ILIE MAVROMATI și fiul său IOAN că sunt de la Trapezunda, din familiile de acolo și pentru pronomiile ce avea de la domnii de mai înainte a scuti dugheni ca și vite pentru cinstita lor purtare aici.

(f. 282 v. și 283 r.)

M.25. — GRIGORI IACOVACHI, căminar cu caftan, născut în Valahia, în orașul București, de 50 ani, fiul armașului THEODOSIE IACOVACHI ; locuiește în târgul Botoșanii ; are parte din moșia Cărniceii, țin. Eșii.

M.26. — ALISTAR PISOȚCHI, căminar cu caftan, născut în Moldavia, în târgul Botoșanilor, de 38 ani, fiul slugerului VASIL PISOȚCHI ; locuiește în târgul Botoșanilor ; are parte în Costinești și în Nechiteni, la țin. Dorohoiului.

M.27. — COSTACHI MANOLI, căminar cu pitac de la caimacam, născut în Moldavia în târgul Botoșani, de 30 ani, fiul stolnicului COSTANDIN MANOLI ; locuiește în târgul Botoșanii.

M.28. — COSTACHI CIOLACU, căminar cu caftan, născut în Moldavia, de 30 ani, fiul pitarului ILIE ot MILEANCA ; locuiește în târgul Botoșani ; are parte în moșia Adășanii, la țin. Dorohoiului.

M.29. — COSTACHI FLORESCU, căminar cu caftan, născut în Țara Românească, la Râmnic, de 28 ani, fiul lui VASILACHI FLORESCU ; locuiește în târgul Botoșanii.

M.30. — IOAN BRĂNIȘTEANU, paharnic cu caftan, născut în Valahia în orașul Bucureștii, de 75 ani, fiul STOICAI BRĂNIȘTEANU ; locuiește în târgul Botoșanii.

M.31. — ENACACHI LEON, paharnic cu caftan, născut în Moldavia la satul Tomăștii, de 30 ani, fiul lui LEON HIOTU ; locuiește la satul Ionășanii ; are părți în moșiile Tomești și Ionășanii, țin. Botoșanilor.

M.32. — IANCU COGĂLNICEANU, paharnic cu pitac, născut în Moldavia în târgul Botoșani, de 40 ani, fiul lui IOAN COGĂLNICEANU ; locuiește în Moldavia, târg. Botoșanii ; documenturile sunt la fratele său, d-lui aga ILIE COGĂLNICEANU.

M.33. — ALEXANDRU TĂUTUL, paharnic cu caftan, născut în Moldavia, la satul Storeștii, țin. Hârlăului, de 35 ani, fiul lui FILIP TĂUTUL ; locuiește la moșia Drăcsanii, țin. Botoșanii ; are parte în moșia Crâsteștii, la țin. Cărligăturii.

M.34. — COSTANDIN TEOHARI, paharnic cu pitac a caimacamelui Vogoridi, născut în Moldavia la satul Tâlhăreștii, țin. Hârlăului, de 46 ani, fiul lui COSTE TEOHARI ; locuiește în târgul Botoșanilor ; are parte în moșia Silișcanii, la țin. Hârlăului.

(f. 284 v. și 285 r.)

M.35. — FOTACHI ROMANO, paharnic cu pitac din 1828, născut în Moldavia, în târgul Botoșanii, de 28 ani, fiul lui SIMION ROMANO ; locuiește în satul Curteștii, țin. Botoșani ; are parte în moșia Curteștii, țin. Botoșani.

M.36. — HURMUZACHI URSACHI, paharnic cu pitac a caimacului VOGORIDE, născut la satul Petreștii, țin. Hârlăului, de 43 ani, fiul lui NECULAI URSACHI; locuiește în târgul Botoșanii; are parte în Petreștii la Hârlău, în Buneni la Dorohoiu și în Ungheni la Neamțu. A înfătoșat copie încredințată de pe un zapis din 1813 martie 12, a serdarului Tudorachi Ursachi (ce se afla atunci polcovnic), prin care a vândut părțile de moșiile ce au avut la Hotin, și că numitul este fiul lui ILIE URSACHI.

M.37. — GHEORGHI HERESCU, paharnic cu caftan, născut în târgul Botoșanilor, de 54 ani, fiul lui MIHAI HERESCU; locuiește în târgul Botoșanilor; are parte în moșia Băbicienii la țin. Eșii.

M.38. — IORDACHI CARALI, paharnic cu pitac, născut în Basarabia, la Bălți, de 40 ani, fiul șetrarului GHEORGHI CARALI HIOTU; locuiește în târgul Botoșanilor; a înfătoșat : 1) o carte din 26 iunie 1798 de la Domnul Alexandru Calimah v[oiel]v[od], scrisă către șetrar Gheorghii Hiotu (tatăl d-sale paharnic); 2) carte de la boierii Divanului din 12 februarie 1789, cu care s-au rânduit vameș la Bălți pe Gheorghe Carali.

M.39. — ZAHARIA GIOAN, serdar cu caftan, născut în orașul Eșii, de 60 ani, fiul medelnicerului IOAN GIOAN; locuiește în târgul Botoșanii; a înfătoșat mărturie din 8 mai 1773 de la boierii divanului dată lui Gioan șetrar că au slujit pământului și s-au cinstit cu acea boierie.

M.40. — TUDORACHI PISOȚCHI, serdar cu caftan, născut în târgul Botoșanii, de 35 ani, fiul slugerului VASĂLI PISOȚCHI; locuiește în târgul Botoșanii.

M.41. — IORDACHI ȘĂNDRE, serdar cu caftan, născut la satul Șândriceni, țin. Dorohoiului, de 40 ani, fiul postelnicelului GHEORGHI ȘĂNDRE; locuiește la satul Băiceni, are moșia Băiceni, țin. Botoșanii. A înfătoșat o spiță din 20 martie 1819, întărită de obștescul divan pentru această familie, și să începe de la 1287 (6795) din hatmanul Șăndre și până la d[umneal]lui serdar în 22 tăbliți.

(f. 286 v. și 287 r.)

M.42. — ȘTEFAN RACLIS, serdar cu caftan, născut în Moldavia, în târgul Botoșanii, de 40 ani, fiul protoprezvitelui iconom ATHANASIE; locuiește în târgul Botoșanii.

M.43. — FILIP TAUTUL, serdar cu caftan, născut în târgul Botoșanii, de 32 ani, fiul pitarului COSTANDIN TAUTUL; locuiește în târgul Botoșanilor; are parte în moșia Botoșanița de la țin. Sucevii.

M.44. — IORDACHI NEGRUȚI, serdar cu pitac, născut la satul Cătămărești, țin. Hârlăului, de 40 ani, fiul RĂDUCANULUI NEGRUȚI; locuiește în târgul Botoșanilor; are parte în moșia Racova, țin. Tutovii.

M.45. — IONIȚA IONAȘCU, serdar cu caftan, născut în satul Băneștii, țin. Sucevii, de 50 ani, fiul preotului VASILE; locuiește la satul Hrișcanii; are parte în Hrișcani de zestre. A înfătoșat : 1) carte de la Domnul Duca v[oiel]v[od] din 1670 (7178), cuprinzătoare de un Luca de Băzaci; 2) zapis din 1696 (7204) de la Ionașcu sin căpitan Luca de Băzaci, căruia Ionașcu i-a fost fecior Ion și lui fecior Vasili, ce au fost preot.

M.46. — NECULAI MĂCĂRESCU, serdar cu caftan de la Domnul Caragea în București, născut în orașul Eșii, de 37 ani, fiul lui ISAC MĂCĂRESCU ; locuiește în satul Drăcșani, țin Botoșanilor.

M.47. — IOAN COCOTĂ, serdar cu caftan, născut la Ioanina, de 32 ani, fiul lui APOSTOL COCOTĂ ; locuiește în târgul Botoșani ; e însoțit cu pământeancă.

M.48. — COSTANDIN POPOVICI, serdar cu pitac, născut în Moldavia la satul Ionășanii, țin. Hârlăului, de 35 ani, fiul căpitanului de margine GHEORGHI POPOVICI ; locuiește în târgul Botoșanii, are parte în moșia Zahoreniei, țin. Dorohoiului ; au arătat că documenturile ce au fi având se află la stăpânitorii moșiei Vășcăuții din Bucovina, din care s-ar dovedi că ar fi Tăutullesc.

M.49. — IORDACHI GIOAN, stolnic cu caftan, născut în orașul Eșii, de 70 ani, fiul medelnicerului IOAN GIOAN ; locuiește în târgul Botoșanii. A arătat aceleași dovezi a fratelui său, serdar ZAHARIA GIOAN.

M.50. — COSTACHI PISOȚCHI, stolnic cu caftan născut în târgul Botoșanii, de 42 ani, fiul slugerului VASILI PISOȚCHI ; locuiește în târgul Botoșanii ; are jumătate moșia Nechitenii, țin. Dorohoiului. A arătat un hrisov din 1814, întăritor slugerului VASILI PISOȚCHI pe moșia Nechitenii ot Dorohoiu.

(f. 288 v. și 289 r.)

M.51. — TUDURACHI COȘTEANU, stolnic cu caftan, născut în Moldavia la satul Coștenii, de 45 ani, fiul lui URSACHI COȘTEANU ; locuiește la Coșteni sau Zăicești ; are părți în moșiile Coșteni ot Botoșani și Iacobeni ot Hârlău. Au înfățișat : 1) mărturie din 1739 (7247) de la Costandin Coșteanu căpitan (bunul d-sale stolnic) dată neamului său pentru părțile din moșiile Coștenii și altele ; 2) cartea Domnului Grigore Ghica v[oie]v[od] din 1742 (7250), împuternicind pe preotul Anastasi și pe vărul său Costandin Coșteanu, a-și stăpâni părțile din moșiile Coștenii și celelalte ; 3) anafora din 1775, întărită de Domnul Grigori Ghica v[oie]v[od] pentru popa Lupu Coșteanu, Andrei Coșteanu ot Vistierie, și Ioniță Coșteanu.

M.52. — GRIGORI DIMACHI, stolnic cu caftan, născut în orașul Eșii, de 36 ani, fiul serdarului DIMACHI ; locuiește în Botoșani ; are jumătate moșie în Movila Ruptă la Dorohoiu. A înfățișat : 1) carte a divanului din 1783 pentru Dimachi, fiul lui vtori comis Enachi ot Botoșani ; 2) hoțarnică din 1800, pe părțile din moșia Movila Ruptă ot Dorohoiu, ce au tras serdar Dimachi de pe părintele său Enachi vtori comis.

M.53. — COSTACHI CIULEI, stolnic cu caftan, născut în satul Dracșanii, țin. Botoșanilor, de 38 ani, fiul slugerului URSACHI ; locuiește în târgul Botoșanilor ; are parte din moșia Ungurenii la țin. Hârlăului.

M.54. — IOAN MORTUN, stolnic cu caftan, născut în Bucovina la satul Budinița, de 30 ani, fiul lui TOADER MORTUN ; locuiește la satul Socrujăniei, țin. Botoșanii ; are parte în moșia Socrujăni. A arătat că documenturile se află la fratele său, comis GRIGORI MORTUN de la țin. Bacău.

M.55. — IOAN BOBEICA, stolnic cu pitac a caimacamului Vogoride, născut în Basarabia la Boțcani, în ținutul Orheiului, de 40 ani, fiul lui

VASILIOBOEICA ; locuiește în satul Socrujăanii, țin. Botoșanii ; are parte în moșia Socrujăanii și altile zestre.

(f. 290 v. și 291 r.)

M.56. — VASILIOAN, stolnic cu caftan, născut la Ianina, de 52 ani, fiul lui IOAN PAPADOPULO ; locuiește în târgul Botoșanii ; are jumătate moșia Jăverdenii la țin. Dorohoiului ; însoțit cu pământeană.

M.57. — COSTACHIOAN, stolnic cu caftan, născut în Moldavia, la Târgul Nou, de 30 ani², fiul polcovnicului GHEORGHIOBOTEZATU ; locuiește în târgul Botoșanii ; are moșia Șărpiniții la țin. Dorohoiului.

M.58. — MIHALACHIOAVRODIN, stolnic cu caftan, născut la Târgul Nou, de 35 ani, fiul LUPULIOAVRODIN ; locuiește în târgul Botoșanii.

M.59. — IANCU DUMITRIU, stolnic cu caftan, născut în Bucovina, la târgul Sucevii, de 35 ani, fiul lui ENACHIODIMITRIU ; locuiește în târgul Botoșanii.

M.60. — GRIGORIOACLIȘ, medelnicer cu caftan, de 43 ani, fiul protoprezbitelului iconom ATHANASIOE ; locuiește în târgul Botoșanii ; are moșia Buzăanii la țin. Botoșanilor ; născut în Moldavia, în târgul Botoșanilor.

M.61. — LUPU CĂLIMĂNESCU, medelnicer cu pitac a caimacaului Vogoridi, născut la Radomirești, țin. Neamțului, de 52 ani, fiul lui GHEORGHIOCĂLIMĂNESCU ; locuiește la satul Brăndeștii, țin. Botoșanii ; are parte în moșia Brăndeștii.

M.62. — ANTOHIOBOU, medelnicer cu caftan, născut la târgul Bărladului, de 50 ani, fiul SANDULIOBOU ; locuiește în târgul Botoșanii. Au arătat că documenturile sunt la fratele său, serdar GHEORGHIOBOU ot țin. Fâlcu.

M.63. — DUMITRACHIOȘĂRGHIEVICI, comis cu pitac, născut în Bucovina, la Suceava, de 35 ani, fiul lui ILIOȘĂRGHIEVICI ; locuiește în târgul Botoșanii.

M.64. — GHEORGHIOSTIHI, clucer cu caftan, născut în târgul Botoșanii, de 42 ani², fiul căpitanului COSTANDIOSTIHI ; locuiește în târgul Botoșanii ; are parte în Buneni la Dorohoiu și părți în Ungheni și Preuțești, la Neamțu. Au înfăoșat acestea : 1) carte din 15 martie 1787 de la Domnul Alexandru Ypsilant v[oiel]v[od], pomenitoare de VasilioStihi mazilu et Botoșanii (bunul său) ; 2) carte a hătmaniei din 1791, cu care s-au rânduit vel căpitan de Ciuhu pe COSTANDIOSTIHI (tatăl său).

M.65. — ȘTEFAN, pitar cu caftan, născut în Valahia la București, de 62 ani, fiul LUPULIOMUNTEANU ; locuiește în târgul Botoșanii.

(f. 292 v. și 293 r.)

M.66. — NECULIOTHEODORU, stolnic cu pitac, născut în Valahia, la Bucureștii, de 45 ani, fiul lui THEODOR GRECU ; locuiește în târgul Botoșanii.

M.67. — MANOLACHIOBERTE, sluger cu pitac din april 1828, născut în Moldavia la satul Ionășăanii, de 35 ani, fiul postelnicelului COS-

² Cifra nu se poate distinge bine din cauza modului cum a fost legat manuscrisul.

TANDIN BERTE, mazil; locuiește la satul Ionășanii; răzăș di moșie Ionășani.

M.68. — TOADER SĂMGEORZ, medelnicer cu caftan, născut în satul Ionășanii, țin. Botoșanii, de 66 ani, al lui COSTANDIN SĂMGEORZ; locuiește în târgul Botoșanii; are părți în Ionășani, și în Otești, la țin. Tecuciu. A înfășoșat aceste: 1) o carte de la Ghedeon Mitropolitul din 5 iulie 7729 (sic)³, arătând de Ioniță Sămgeorz ce au fost ginere de nepoată Alexandrei logofeteasăii Vârlănesăii; 2) cartea Domnului Grigore Ghica v[oielv[od] din 7255 (1747), arătând că Ion Sămgeorz și soru-sa Anița sunt feciorii lui Iftime Armașu (trecut la Dorohoi)⁴.

M.69. — DUMITRACHI SĂLCEANU, jicnicer cu caftan, născut în satul Rușii, de 65 ani, fiul lui VASILE SĂLCEANU, locuiește la satul Vicolenii, țin. Botoșanilor; are parte în moșia Vicolenii.

M.70. — COSTANDIN AVRAM, căminar cu caftan, născut în orașul Focșanii, de 42 de ani, fiul preotului HRISTE; locuiește în târgul Făl-ticenii.

(f. 294 v. și 295 r.)

Boieri greci

M.71. — MANOLACHI MANU, hatman cu caftan, născut în Țarigrad, de 47 ani; locuiește în târgul Botoșanii și la moșia Cucorăanii din acest ținut, ce o are cumpărată.

M.72. — ALECU RALET, spătar cu caftan, născut în Țarigrad, de 42 ani; locuiește în târgul Botoșanii și la moșia Bucecia din acest ținut, ce o are cu embatic și la Necșani (fiul logofătului Ralet)⁴.

M.73. — ALECU VENTURA, comis cu caftan, născut în Țarigrad, de 33 ani; locuiește în târgul Botoșanii și la moșia Teișorii cu embatic și o are zestre (fiul postelnicului Ventura)⁴.

M.74. — NECULAI ROSET, comis cu caftan, născut în Țarigrad, de 40 ani, locuiește în târgul Botoșanii.

OMISIUNI (omisiuni de transcriere A.P.-B.).

M.75. ALECU GHERGHEL, comis cu caftan, născut în Moldova, de 30 ani, fiul spătarului ȘTEFAN GHERGHEL; locuiește în târgul Botoșanii; are parte în moșia Costești, țin. Botoșani [poziția lui în vidomostie este după 21. Ilie Gherghel, fila 73].

M.76. GHEORGHI ALBINEȚU, stolnic cu caftan, născut în târgul Botoșanii, de 50 ani, fiul lui TEODOR ALBINEȚU; locuiește în târgul Botoșanilor [poziția lui în vidomostie este după 58. Mihalachî Mavrodin, fila 79].

³ Ceea ce ar însemna anul de la Christos 2221!?. De fapt este un act de la mitropolitul Moldovei Ghedeon III (1708—1723) din 1721 (7229), deoarece întâlnim pe Alexandra, fiica Mariei Cârștian Rotompan și a lui Ionascu postelnic, fiul Domnului Gheorghe Ghica, soția lui Vârlan logofătul, menționată într-un document din 2 martie 1732 (7240) (BAR, *Documente istorice*, LVIII, 113).

⁴ Cuvintele în paranteză sunt adăugite ulterior, de altă mână.

N. ȚINUTUL HĂRLĂULUI ⁵

(f. 306 v. și 307 r.)

Boierii de la marele logofăt la postelnic

N.1. — THEODOR BALȘĂ, vel logofăt de Țara de Gios, născut la satul Rădenii, țin. Hârlău, de 70 ani ; locuiește în orașul Eșii.

N.2. — VASĂLI BALȘ, vel vornic de Țara de Sus, născut în satul Ionășani, țin. Hârlău, de 62 ani ; locuiește tot în acest sat Ionășani.

N.3. — ALECU MAVROCORDAT, postelnic, născut în orașul Eșii, de 50 ani ; locuiește tot în orașul Eșii.

N.4. — IORGU GHICA, postelnic, născut în orașul Eșii, de 42 ani ; locuiește tot în orașul Eșii.

(f. 308 v. și 309 r.)

Boierii de la vornic de obște la vel ban

N.5. — MIHALACHI CANTACUZINO, spătar de la Domnul Calimah, născut în orașul Eșii, de 40 ani ⁶, fiul d[umnea]lui vel logofăt IORDACHI CANTA ; locuiește în orașul Eșii ; are moșiile Ceplinița și altele, țin. Hârlău (în Eșii) ⁷.

N.6. — DIMITRI MAVROCORDAT, agă de la Domnul Sturdza, născut în orașul Eșii, de 20 ani ⁶, fiul d[umnea]lui postelnicului ALECU MAVROCORDAT ; locuiește în orașul Eșii, e în casa părintească.

N.7. — GRIGORI BALȘ, agă de la Domnul Sturza, născut în satul Ionășani, țin. Hârlău, de 23 ani ⁶, fiul d[umnea]lui vornic VASĂLI BALȘ ; e în casa părintească.

N.8. — VASĂLI BRĂESCU, agă de la Domnul Sturza, născut în satul Crăciuneni, țin. Hârlău, de 52 ani ⁶, fiul d[umnea]lui COSTANDIN BRĂESCU ; locuiește în târgul Hârlău ; are moșia Iureștii, țin. Hârlău ⁸.

N.9. — ȘTEFANACHI CRISTE, ban cu pitac de la Domnul Sturza, născut în satul Dămileni, țin. Dorohoi, de 36 ani ⁶, fiul paharnicului GRIGORAȘ CRISTE ; locuiește în satul Stăneștii, țin. Hârlăului ; are părți din această moșie Stăneștii.

⁵ Ținutul a fost desființat la 1835 și împărțit între ținuturile Botoșani și Iași. Avea capitală târgul Hârlău și cuprindea aproape întreg ținutul Botoșani de azi. Corespondența ținutului începe la fila 298. Tabelele au fost trimise de ținut la Iași la data de 23 martie 1830.

Corespondența și tabelele sunt semnate de serdar Ștefan Brânză, comis Grigori Crupenschi. Tabelele sunt scrise și semnate de sameșul ținutului paharnic Iordache Ralet.

⁶ Din cauza modului cum a fost legat manuscrisul, nu se poate citi decât prima cifră din vârstă, aceea a zecilor de ani ; cifra a doua a anilor este oarecum ghicită.

⁷ Cuvintele în paranteză sunt adăugate ulterior de altă mână.

⁸ La sfârșitul tabelului, scriitorii arată că susnumitul a cerut să i se treacă toate actele și dovezile în tablou, ceea ce i s-a refuzat.

(f. 310 v. și 311 r.)

Boierii de la comis la șetrar

N.10. — ALECU HURMUZACHI, căminar de la Domnul Șuțul, născut în satul Horodiște, țin. Hârlău, de 42 ani, a d[umneal]ui medelnicer COSTANDIN HURMUZACHI ; locuiește tot în acest sat Horodiște ; are parte din moșia Horodiști.

N.11. — VASALI BALTĂ, căminar, cu pitac de la Domnul Sturza, născut în satul Deleni, țin. Hârlău, de 52 ani, fiul lui ION BALTĂ ; locuiește tot în acest sat Deleni ; are dugheni în târgul Hârlăului.

N.12. — NICOLAI ce să numește ROMANO, fără înfătoșare de documente, paharnic cu pitacu de la caimacanu Vogoride, născut în târgul Hârlăului, de 38 ani, fiul vameșului GHEORGHI ; locuiește în târgul Hârlăului ; are două case în Hârlău.

N.13. — IORDACHI URECHI, serdar de la Domnul Calimah, născut în satul Baia, țin. Sucevii, de 45 ani, fiul slugerului COSTANDIN URECHI ; locuiește în satul Uncanii, țin. Hârlău ; are parte din moșia Uncanii, țin. Hârlău și parte din moșia Căndești, țin. Bacău.

N.14. — TUDURACHI MIRON, serdar de la Domnul Sturza, născut în târgul Hârlăului, de 45 ani, fiul diacului MIRON ; locuiește în satul Storeștii, țin. Hârlău.

N.15. — IONIȚA CLOPOȚĂL, serdar de la Domnul Sturdza, născut în Bucovina, târgul Sucevii, de 52 ani, fiul lui ȘTEFAN CLOPOȚĂL ; locuiește în satul Cotnari, țin. Hârlău ; are casă și dughiană în târgul Hârlăului.

N.16. — COSTACHI JĂIAN, stolnic de la domnul Callimah, de nație muntean, născut la Craiova, Țara Muntinească, de 45 ani, fiul lui MANOLACHI JĂIAN, ce zice că au fost sluger ; locuiește în satul Ungureni, țin. Hârlău ; are parte tot din această moșie Ungureni, de zăstre.

N.17. — TOADER MUICA, medelnicer de la domnul Sturza, născut în satul Comănești, țin. Dorohoi, de 56 ani, fiul lui GRIGORAȘ MUICA, mazâl ; locuiește în satul Cătămărești, țin. Hârlăului ; are parte tot din această moșie Cătămărești.

N.18. — COSTANDIN CRISTE, clucer de la Domnul Moruzi, născut în satul Costâna din Bucovina, de 45 ani, fiul paharnicului ION CRISTE ; locuiește în târgul Hârlăului ; are parte din moșia Cobiceni, țin. Hârlău.

N.19. — VASĂLI CIULEI, clucer de la Domnul Calimah, născut în satul Storăști, țin. Hârlău, de 47 ani, fiul lui DAVID CIULEI ; locuiește în târgul Hârlăului ; are casă în Hârlău.

N.20. — NECULAI COSTRĂȘ, sluger de la Domnul Calimah, născut în satul Rudeștii în Bucovina, de 56 ani, fiul lui VASĂLI COSTRĂȘ ; locuiește în târgul Hârlău ; are casă în Hârlău.

N.21. — IORDACHI RALE, paharnic de la Domnul Sturza, samiș ținutului, născut în târgul Foleștii de la stânga Prutului, de 29 ani, fiul lui Dimitrie Rale ; locuiește în târgul Huși ; are moșiile răzășești Cornii și Albeștii, din țin. Fălciului.

N.22 — ȘTEFAN BRÂNZĂ, serdar de la Domnul Sturza, ispravnicul ținutului, născut în satul Costeștii, țin. Romanului, de 46 ani, fiul postelnicelului MIHALACHI BRÂNZĂ ; locuiește în târgul Focșanii ; are parte din moșiile Gârlili din Gios și Pădureni din Gios, țin. Putnii.

N.23. — GRIGORI CRUPENSCHI, comis de la Domnul Calimah, născut în Feredieni, țin. Hârlău, de 40 ani, fiul d[umneal]ui vornicului IORDACHI CRUPENSCHI ; locuiește în satul Feredieni, țin. Hârlău ; are parte tot din această moșie Feredienii.

(f. 310 v. și 311 r.)

Boierii ce nu s-au înfățișat

N.24. — COSTANTIN BRĂESCU, comis cu pitac de la caimacamul Vogoridi, născut în satul Crăciuneni, țin. Hârlău, de 45 ani, fiul lui COSTANDIN BRĂESCU ; locuiește în târgul Botoșani ; are parte din moșia Crăciuneni, țin. Hârlăului, după particularnicile științi.

N.25. — COSTACHI CIULEI, stolnic de la Domnul Calimah, născut în satul Dracșani, țin. Botoșani, de 40 ani, fiul slugerului URSACHI CIULEI ; locuiește în târgul Botoșani ; are parte din moșia Ungurești, țin. Hârlău, după particularnicile științi.

N.26. — MANOLACHI GUȚU, după particularnica știință d[umneal]ui este paharnic cu pitac de la Domnul Șuțul, din Chișinău.

N.27. — Serdar ALISANDRU, posesor moșii Todereni.

N.28. — Căminar IONIȚĂ HERESCU.

N.29. — Ban GHEORGHE DONICI, a arătat că s-a trecut în prescrierea Botoșanilor.

N.30. — Comis IORDACHE BAȘOTĂ, au arătat că s-a trecut în prescrierea Botoșanilor.

N.31. — Agă IANCU DONICI, ce se află în Bucovina, încă din an trecut.

O. ȚINUTUL CĂRLIGATURA ⁹

Boierii de la vel logofăt la postelnic

lipsește catagrafia

(f. 319 v. și 320 r.)

Boierii de la vornic de obște la vel ban

O.1. — DIMITRII JORA, vornic de poliție, familie veche, peste 180 ani, cu dovezi în scris, născut în Moldova, la moșia d[umi]sale Munteni, lângă Târgul Frumos, de 60 ani, fiul banului MIHALACHI JORA ; locuiește în Târgul Frumos ; are moșie de veci.

O.2. — IORDACHE MICLESCU, agă, familie veche peste 160 ani, cu dovezi în scris, născut în Moldova la moșia părintească Păușăștii, de 50 ani, fiul stolnicului GAVRIL MICLESCU ; locuiește moșia d[umi]sale Hăsnășanii de la acest ținut ; are moșie de veci.

⁹ Ținutul a fost desființat la 1835. Cuprindea o parte din actualul județ Iași. Ținutul era foarte vechi ca nume și avea capitala în Târgu Frumos.

Correspondența ținutului începe la fila 314. Tabelele au fost trimise de ținut la Iași la 27 mart. 1830.

Correspondența și tabelele sunt semnate de comis Costandin Drăghici și sluger Grigori Coste.

(f. 321 v. și 322 r.)

Boierii de la comis la șetrar

O.3. — COSTACHI PELIN, căminar, născut în ținutul Hârlăului, de 40 ani, fiul postelnicelului DUMITRU PELIN; locuiește în satul Popeștii; e posesor, nu are moșie de veci.

O.4. — IOAN STRAT, paharnic, născut în satul Andrieșanii, țin. Covurluiului, de 60 ani, fiul lui LUPU STRAT; locuiește în Târgul Frumos în casa sa; are moșie de veci.

O.5. — GRIGORI COSTE, sluger, născut în Eși, de 45 ani, fiul paharnicului COSTE; locuiește în Târgul Frumos, în casa sa; nu are moșie de veci.

O.6. — GAVRIL AVERESCU, paharnic, născut în satul Dolhasca, țin. Sucevii, de 40 ani, fiul lui COSTANDIN, om străin; locuiește în Târgul Frumos, în casă cu chirie; are parte din moșia Pochii, țin. Tecuciului.

O.7. — ȘTEFAN MIRCE, serdar, născut în satul Ivăneștii, țin. Tutovii, de 35 ani, fiul postelnicelului TOADER MIRCE; locuiește în Târgul Frumos, în casă cu chirie; are moșie de veci.

O.8. — COSTANDIN DROSUL, serdar, cu pitac, născut în Eși, fiul lui HRISTE DROSUL; locuiește în Târgul Frumos, în casa sa; nu are moșie de veci.

O.9. — IORDACHI CRIJANOVSCI, serdar, născut la Botoșani, de 36 ani, fiul lui IONIȚĂ CRIJANOVSCI; locuiește în satul Brăeștii; posesor. are parte de moșie în Bucovina.

O.10. — IORDACHI MĂDĂRJACU, serdar cu pitac, născut în satul Săcăreștii, țin. Roman, de 35 ani, fiul lui IONIȚĂ MĂDĂRJACU; locuiește în satul Lunganii; posesor, are părți de moșie.

O.11. — GHEORGHI POPOVICI, stolnic, născut în Roman în târg, de 35 ani, fiul preotului GRIGORI BĂTE; locuiește în Târgul Frumos, în casa sa; nu are moșie de veci.

P. ȚINUTUL EȘI¹⁰

Boierii de la vel logofăt la postelnic

lipsește catagrafia¹¹

Boierii de la vornic de obște la ban

lipsește catagrafia¹¹

(f. 342 v. și 343 r.)

Boierii de la comis la șetrar

P.1. — COSTANDIN ȚĂNȚUL, căminar, născut în Moldova, de 56 ani, fiul serdarului DUMITRU ȚĂNȚUL; locuiește în Durueștii Mitropolii.

¹⁰ Corespondența ținutului Iași începe la fila 327. Tabelele au fost trimise de ținut la Iași la data de 18 mart. 1830. Corespondența și tabelele sunt semnate de Pascal(?) ban și Vasile Ghindă serdar. Tabelele sunt scrise și semnate de Iordache, samesul ținutului.

¹¹ Probabil că nu au fost în ținut boieri cu aceste cinuri.

P.2. — APOSTOL CIURDE, paharnic, născut în Moldova, de 73 ani, feciorul lui PAVĂL CIURDE, locuiește în Ștefănești.

P.3. — GHEORGHII MEGHISTAN, paharnic, născut în ostrovul Patmos, de 60 ani, feciorul lui NECULAIU MEGHISTAN; locuiește în Ștefănești; moștian în Sălișteni.

P.4. — VASĂLI PATRON, paharnic, născut în Moldova, de 35 ani, feciorul lui APOSTOL PATRON; locuiește în Perieni.

P.5. — ȘTEFAN STĂRCE, sârdar, născut în Moldova, de 70 ani, feciorul lui IOAN STĂRCE; locuiește în Ștefănești.

P.6. — DIMITRIE GAVRILAȘ, sârdar, născut în Moldova, de 30 ani, feciorul căpitanului GAVRIL PRICOPI; locuiește în Ștefănești.

P.7. — ANDIU BĂDĂRAU, medelnicer, născut în Moldova, de 47 ani, feciorul sotnicului IONIȚĂ BĂDĂRAU; locuiește în Rădeni; moștianu.

P.8. — LUPU GROSUL, sluger, născut în Moldova, de 50 ani, feciorul căpitanului IANACHI GROS; locuiește în Broșteni; moștianu.

P.9. — ALIXANDRU POGOR, clucer cu pitac din 12 ianuarie 1828, născut în Moldova, de 32 ani, feciorul lui IONIȚĂ POGOR; locuiește în Pogorăști; moștian.

Boierii ce nu s-au înfățișat

P.10. — Banul MIHALACHI NEGRE

P.11. — Căminar GHEORGHII STROESCU

P.12. — Serdar ENACACHI ROMANO

R. TÂRGUL IAȘI ¹²

(f. 25 și urm.)

R. 1. — Logofăt GRIGORAȘ STURZA, s-au văzut 22 Gen.

R. 2. — Logofăt DIMITRI STURZA, se află la Roman.

R. 3. — Vistiernic SANDUL STURZA.

R. 4. — Vistiernic IORDACHI ROSĂT, se află peste Prut.

R. 5. — Logofăt THEODOR BALȘ, se află la Hârlău.

R. 6. — Logofăt COSTANDIN CATARGIU, se află la Neamț.

R. 7. — Hatman RĂDUCANU ROSĂT, se află la țin. Eși.

R. 8. — Vornic GRIGORI GHICA, „s-au văzut“.

R. 9. — Vornic COSTACHI MAVROCORDAT, se află la țin. Eși.

R.10. — Vornic COSTACHI CONACHI, se află în București.

R.11. — Vornic COSTACHI CRUPENSCHI, se află la Bacău.

R.12. — Vornic IOAN PALADI ¹³, „la 22 ghen. 1830 am văzut“.

¹² Pentru târgul Iași se află numai patru tablouri de convocare a boierilor. Nu se află catagrafia.

Primul tablou, de la filele 25, 26, 29 și 30, cu numele tuturor boierilor din târgul Iași semnate de luare de cunoștință de către unii din boierii aceștia de la fila 36 la 47.

Al 2-lea și al 3-lea tablou sunt identice cu întâiul, numai că fiecare este semnat de luare de cunoștință de altă parte din boieri.

Al 4-lea tablou de la fila 27 și 28 cuprinde pe boierii ce lipsesc din oraș. Am contopit cele 4 tablouri într-unul singur.

¹³ Într-unul din tablouri „Palade“.

- R.13. — Vornic DIMITRI BELDIMAN.
R.14. — Vornic ALECU GRECIANU, se află la Fălciu.
R.15. — Vornic NECULAI DIMACHI.
R.16. — Vornic IOAN NECULCE, se află afară din oraș.
R.17. — Vornic DRACACHI ROSĂT, se află la Cărligătura.
R.18. — Vornic VASĂLI ROSĂT, se află la Cărligătura.
R.19. — Vornic ȘTEFAN ROSĂT, se află la Bacău.
R.20. — Vornic ȘTEFAN CATARGIU, „s-au văzut de mine“ (ss).
R.21. — Vornic IOAN LUCA, se află afară din oraș.
R.22. — Vornic DIMITRI PLAGINO, „la 23 ghen. am văzut“.
R.23. — Vornic LUPU BALȘ, se află afară din oraș.
R.24. — Vornic VASĂLI BALȘ, se află la Hârlău.
R.25. — Vornic VASĂLI HRISOVERGHI, se află afară din oraș.
R.26. — Vornic ȘTEFAN CATARGIU, se află afară din oraș.
R.27. — Vornic IORDACHI DRĂGHICI.
R.28. — Vornic SANDU KRUPENSCHI, se află la Bacău.
R.29. — Vistiernic ALECU BALȘ, se află la Suceava.
R.30. — Vistiernic IORDACHI CATARGIU se află la București.
R.31. — Vistiernic COSTACHI CANTA, se află la București.
R.32. — Vistiernic DIMITRI GHICA.
R.33. — Vistiernic NECULAI ROSĂT, se află la țin. Eși.
R.34. — Vistiernic ALECU STURZA, „s-au văzut 23 ghen. 830“.
R.35. — Hatman COSTANDIN PALADI, „s-au văzut 31 ghen. 830“.
R.36. — Hatman THEODOR BALȘ, „s-au văzut 22 ghen. 830“.
R.37. — Hatman THEODOR STURZA, „s-au văzut febr. 5“.
R.38. — Hatman ALECU GHICA, se află la Viena.
R.39. — Hatman COSTACHI BALȘ, se află la Viena.
R.40. — Hatman GRIGORI GHICA, „s-au văzut 1830 ghen. 24“.
R.41. — Hatman ALECU ROSĂT, se află afară din oraș.
R.42. — Hatman IORDACHI GHICA, se află la țin. Eși.
R.43. — Hatman ANASTASE BAȘOTA, „s-au văzut ian. 25“.
R.44. — Hatman ALECU SCORȚĂSCU.
R.45. — Hatman MATEI ROSĂT, se află la Fălciu.
R.46. — Postelnic ALECU MAVROCORDAT, se află la Hârlău.
R.47. — Postelnic IORDACHI GHICA, „s-au văzut“.
R.48. — Postelnic IANCU CANANO, se află afară din oraș.
R.49. — Postelnic ALECU BALȘ, se află la Putna.
R.50. — Postelnic NECULAI CANTA.
R.51. — Postelnic IANCU CANTA, „s-au văzut 22 ian. 1830“.
R.52. — Postelnic IOAN COSTACHI, se află afară din oraș.
R.53. — Postelnic MANOLACHI DRĂGHICI, se află afară din oraș.
R.54. — Postelnic COSTACHI CANANO, se află afară din oraș.
R.55. — Postelnic IANCU RACoviȚĂ, se află afară din oraș.
R.56. — Postelnic COSTIN CATARGIU.
R.57. — Postelnic IORDACHE BUCȘANESCU, „am văzut febr. 4“.
R.58. — Vornic MIHALACHI STURZA, se află la București.
R.59. — Vornic COSTACHI STURZA.
R.60. — Vornic GHEORGHI STURZA, „s-au văzut“.
R.61. — Vornic IANCU GIURGE, se află afară din oraș.

- R.62. — Vornic ALECU CANTA, se află afară din oraș.
 R.63. — Vornic NECULAI GRECEANU, se află afară din oraș.
 R.64. — Aga COSTIN NECULCE, „s-au porunca ghen. 5“ (sic!).
 R.65. — Aga IORDACHI GHICA, „s-au văzut (ss)“.
 R.66. — Aga ALECU CATARGIU, se află afară din oraș.
 R.67. — Aga COSTACHI STURZĂ, se află afară din oraș.
 R.68. — Aga IORDACHI COSTACHI, se află afară din oraș.
 R.69. — Aga LASCARACHI COSTACHI, „am văzut febr. 5“.
 R.70. — Aga TOADER CARP, se află afară din oraș.
 R.71. — Aga COSTIN CARP.
 R.72. — Aga IOAN CARP, se află la Vaslui.
 R.73. — Aga ALECU GHICA, se află afară din oraș.
 R.74. — Aga MATEI BUHUȘ, se află afară din oraș.
 R.75. — Aga ALECU BALȘ, „am văzut în 24 ghen. 1830“.
 R.76. — Aga TODIRIȚA BALȘ.
 R.77. — Aga MANOLACHI BOGDAN, se află la Roman.
 R.78. — Aga LASCARACHI BOGDAN, se află la Bârlad.
 R.79. — Aga ALECU STURZA, se află afară din oraș.
 R.80. — Aga GHEORGHE NEGRUȚI, se află afară din oraș.
 R.81. — Aga EFSTATHIE ROLE DOFTORU ¹⁴, „s-au văzut 25 ghen. 1830“.
 R.82. — Aga THEODORACHI HAGIMAȘ, se află afară din oraș.
 R.83. — Aga GHEORGHII HERMEZIU, „am văzut 24 ghen. 1830“.
 R.84. — Aga MANOLACHI RADOVICI, se află afară din oraș.
 R.85. — Aga ILIE COGĂLNICEANU, se află afară din oraș.
 R.86. — Aga MIHALACHI, „am văzut ghen. 21.830“.
 R.87. — Aga NECULAI GHICA.
 R.88. — Aga DIMITRI MAVROCORDAT, se află afară din oraș.
 R.89. — Aga MANOLACHI MICLESCU, se află afară din oraș.
 R.90. — Aga DIMITRI BUHUȘ, se află afară din oraș.
 R.91. — Aga COSTACHI GHICA, se află afară din oraș.
 R.92. — Aga MIHAI VEISA.
 R.93. — Aga COSTACHI DRĂGHICI.
 R.94. — Spătar DIMITRI CANTA, „am văzut 1830, febr. 21“.
 R.95. — Spătar MIHALACHI CANTA, se află afară din oraș.
 R.96. — Spătar PETRACHI ROSAT, „s-au văzut 1830, ghen. 24“.
 R.97. — Spătar TOMA LUCA.
 R.98. — Spătar COSTACHI RACoviȚĂ BĂTRĂNU.
 R.99. — Spătar VASĂLI BELDIMAN.
 R.100. — Spătar IANCU RALET, „am văzut acestea și voi urma“.
 R.101. — Spătar DIMITRI CODRIANU, se află afară din oraș.
 R.102. — Spătar COSTANDIN BURGHELE.
 R.103. — Spătar IONIȚĂ DUCA.
 R.104. — Spătar COSTACHI LIPAN, se află afară din oraș.
 R.105. — Spătar RĂDUCANU CAZIMIR, se află la Tutova ispravnic.
 R.106. — Spătar VASĂLI COROI.
 R.107. — Spătar GRIGORI CODRIANU, se află afară din oraș.
 R.108. — Spătar VASĂLI BELDIMAN, se află ispravnic la Fălciu.
 R.109. — Spătar ILISĂI CANTA, se află vornic la Botoșani.

¹⁴ Într-unul din tablouri „Efstathie Doftoru“, în celelalte — „Efstathie Role“

- R.110 — Spătar ILIE BURCHI, se află la Cârlișău.
- R.111. — Spătar COSTACHI RACOVITĂ, se află la Hârlău.
- R.112. — Spătar COSTACHI POMER, se află afară din oraș.
- R.113. — Spătar NECULAI RANETE ¹⁵, se află la Fălciu.
- R.114. — Spătar IORDACHI BELDIMAN.
- R.115. — Spătar RĂDUCANU BOTEZAT, se află la Bacău.
- R.116. — Spătar VASĂLI ALICSANDRI, „văzut și aceasta ian. 24“.
- R.117. — Spătar GRIGORI CARP.
- R.118. — Spătar DUMITRACHE DANU, „am văzut 25 ghen. 830“.
- R.119. — Spătar COSTANDIN MATHEU, „am văzut 24 ghen. 830“.
- R.120. — Spătar ANASTASI EMANOIL, se află afară din oraș.
- R.121. — Spătar TUDORACHI ASLAN, s-au văzut 3 febr. 830“.
- R.122 — Spătar VASĂLI VEISA, se află afară din oraș.
- R.123. — Spătar IORDACHI GANE, „s-au văzut“.
- R.124. — Spătar ALECU RĂȘCANU, se află afară din oraș.
- R.125. — Spătar ENACHI NEGRUȚI, se află afară din oraș.
- R.126. — Spătar ANTOHI SION, „am văzut și voi urma“.
- R.127. — Banu TĂNASĂ GOSAN.
- R.128. — Banu IORDACHI STAVĂR ¹⁶.
- R.129. — Banu MIHALACHI PASCU ¹⁷.
- R.130. — Banu ATHANASI FEȘTILĂ, se află afară din oraș.
- R.131. — Banu CHIRICA STAMATI ¹⁸, se află afară din oraș.
- R.132. — Banu ENACACHI GHERGHEL.
- R.133. — Banu ENACHI STAMATI ot Divan ¹⁹.
- R.134. — Banu IANCU ANGHELICHI, „s-au văzut febr. 3“.
- R.135. — Banu IOAN GHEUCA, se află la Vaslui.
- R.136. — Comis MIHĂIȚĂ MIHALACHI, „văzut 22 ghen. 1830 (ss)“.
- R.137. — Comis COSTACHI BOTEZATU, se află afară din oraș.
- R.138. — Comis IACOVACHI LEON, „s-au văzut ghen. 24“.
- R.139 — Comis GHEORGHI CARP, se află afară din oraș.
- R.140. — Comis DIMITRACHE BRAN, „am văzut 22 ghen. 1830 (ss)“.
- R.141. — Comis GRIGORI GANE, „s-au văzut ghen. 24“.
- R.142. — Comis IOAN GHELEME ²⁰, se află afară din oraș.
- R.143. — Comis IORDACHI BRĂNEȘTEANU ²¹, „am văzut 22 ghen. 1830“.
- R.144. — Comis IORDACHI THEODORU.
- R.145. — Comis GRIGORI TUFĂSCU.
- R.146. — Comis PETRACHI CARP, se află afară din oraș.
- R.147. — Comis VASĂLI BUZDUGAN, „s-au văzut ghen. 24“.
- R.148. — Comis HRISTODOR ADAMACHI.
- R.149. — Comis COSTACHI STAMATI ¹⁸, se află la țin. Eși.
- R.150. — Comis COSTACHI VOINESCU.
- R.151. — Comis VASĂLI POGOR.

¹⁵ Într-un tablou „Raneti“, într-altul „Ranet“.

¹⁶ Într-un tablou „Stavără“, într-altul „Stavru“.

¹⁷ Într-un tablou „Pashu“.

¹⁸ Într-unul din tablouri „Stamate“.

¹⁹ Într-unul din tablouri „Enachi ot Divan“ în celelalte „Enachi Stamati (Stamate)“.

²⁰ „Ghelemen“, într-unul din tablouri.

²¹ „Brăniștianu“ și „Brăniștian“ în alte tablouri.

- R.152. — Comis IORGU RADOVICI, se află la Neamț.
 R.153. — Comis PETRACHI IDIERU, „am văzut 22 ghen. 1830 (ss)“.
 R.154. — Comis COSTACHI THEODORU, se află afară din oraș.
 R.155. — Comis COSTACHI CAȚĂCHI, „am văzut 22 ghen. 1830 (ss)“.
 R.156. — Comis IORDACHI HERMEZĂU, se află afară din oraș.
 R.157. — Căminar DIMITRACHI FLORE.
 R.158. — Căminar IORDACHI BOIAN²².
 R.159. — Căminar ILIE BOTEZATU, „am văzut 22 ian. 1830 (ss)“.
 R.160. — Căminar COSTACHI CARP, „am văzut 22 ghen. 1830 (ss)“.
 R.161. — Căminar COSTACHI CAZIMIR, „am văzut (ss)“.
 R.162. — Căminar GRIGORI IACOVACHI, se află la țin. Eși.
 R.163. — Căminar LUCACHI VENIER, se află afară din oraș.
 R.164. — Căminar SĂDERI DABIJA, „am văzut porunca la 21 ghen.“.
 R.165. — Căminar COSTACHI GRIGORAȘ, „am văzut 21 ghen. 1830 (ss)“.
 R.166. — Căminar GHEORGHE BOGDAN, se află la Tutova.
 R.167. — Căminar IORDACHI CAȚICHI²³.
 R.168. — Căminar PANAIT CANANO, se află afară din oraș.
 R.169. — Căminar GRIGORI POPOVICI.
 R.170. — Căminar TUDORACHI DIMA, se află afară din oraș.
 R.171. — Căminar DIMITRACHI GANE, „am văzut“.
 R.172. — Căminar GHEORGHI STROESCU.
 R.173. — Căminar COSTACHI NEGRUȚI.
 R.174. — Căminar VASĂLI COSTIN, se află afară din oraș.
 R.175. — Căminar DUMITRACHI HASNAȘ, se află peste Prut.
 R.176. — Căminar HRISTACHI CODRIANU, „am văzut la 22 ghen. 1830
 și voi fi următor (ss)“.
 R.177. — Căminar IANCU STAMATI, „am văzut porunca la 24 ghen.
 1830 și voi urma (ss)“.
 R.178. — Căminar GHEORGHE ȘTEFĂNESCU, se află la Fălciu.
 R.179. — Căminar GHEORGHE HERMEZIU, se află afară din oraș.
 R.180. — Paharnic IONIȚĂ JAN.
 R.181. — Paharnic COSTIN VEISA.
 R.182. — Paharnic ENACHI ADAM, se află afară din oraș.
 R.183. — Paharnic ENUȚĂ NECULAU, „am văzut porunca 24 ghen. 830“.
 R.184. — Paharnic TOADER ZOTA, se află afară din oraș.
 R.185. — Paharnic VASĂLI NOUR, „am văzut porunca la 22 ghen. 1830
 și voi fi următor (ss)“.
 R.186. — Paharnic STAVRI AVRAM²⁴, am văzut (ss).
 R.187. — Paharnic GHEORGHE MABEINGI Bașa²⁵.
 R.188. — Paharnic IOAN CIORNEI.
 R.189. — Paharnic IOAN SAVIN.
 R.190. — Paharnic TOADER ZALARIU.
 R.191. — Paharnic IOAN VLADOVICI.
 R.192. — Paharnic COSTACHI POPOVICI, se află afară din oraș.

²² „Boean“, într-unul din tablouri.

²³ „Cațăchi“, în unul din tablouri.

²⁴ „Avraam“, în unul din tablouri.

²⁵ De la *mabeyinci* = șambelan, deci prim șambelan (Sermet Muhtar Alus, *Dictionnaire Turc Français*, p. 516). Mabeingiu e cel ce îngrijește de odaia domnului (Tiktin, *Dicționar Român-German*, p. 934).

- R.193. — Paharnic COSTANDIN PLATON, „am cetit porunca ian. 23“.
- R.194. — Paharnic NECULAI BUCUR.
- R.195. — Paharnic TOADER MOȚOC.
- R.196. — Paharnic VASĂLI CARAMFIL²⁶, „am cetit porunca și voi urma (ss)“.
- R.197. — Paharnic ENACHI ot Socola.
- R.198. — Paharnic ALECU IACOVACHI, se află afară din oraș.
- R.199. — Paharnic MIHALACHI CHINEZU.
- R.200. — Paharnic ION BOGONOS.
- R.201. — Serdar VASĂLI GHINDĂ, „am văzut porunca și voi urma (ss)“.
- R.202. — Serdar IORDACHI ȘANDRE, se află afară din oraș.
- R.203. — Serdar IACOVACHI VEISA, se află afară din oraș.
- R.204. — Serdar ARGHIRI PARASCHIVESCU, se află afară din oraș.
- R.205. — Serdar DIMITRACHI IOAN.
- R.206. — Serdar SAVA CORNE, „am văzut și voi urma“.
- R.207. — Serdar COSTACHE GRIGORIU, „voi urma porunca 22 ghen. 1830 (ss)“.
- R.208. — Serdar IOAN FEȘTILĂ.
- R.209. — Serdar IONIȚĂ CÂRJĂ, se află afară din oraș.
- R.210. — Serdar GRIGORI MĂȚOIANI²⁷, „am văzut 3 febr. 1830 (ss)“.
- R.211. — Serdar DIMITRACHI BODESCU.
- R.212. — Serdar ALECU LAZĂR.
- R.213. — Serdar GRIGORI PLITHOS.
- R.214. — Serdar GHEORGHE CONDICARU.
- R.215. — Serdar HRISTE CIUCĂ, „am văzut 21 ghen. 1830 (ss)“.
- R.216. — Serdar IORDACHI BOIAN.
- R.217. — Serdar VASĂLI RACLIȘ, „am văzut 22 ghen. 1830 (ss)“.
- R.218. — Serdar ANDRUNACHI VASĂLIU.
- R.219. — Serdar MIHALACHI BOTEZATU.
- R.220. — Serdar NECULAI DIMCE, „am văzut porunca 22 ghen. (ss)“.
- R.221. — Serdar MANOLACHI NACU (NANU ?), „voi urma porunca 2 febr. (ss)“.
- R.222. — Serdar MANOLACHI SĂLCIANU.
- R.223. — Serdar DIMACHI CERCHEZ, „am văzut porunca 31 ghen. (ss)“.
- R.224. — Serdar VASĂLI DRĂGHICI, „voi urma (ss)“.
- R.225. — Stolnic COSTACHI IACOMI, e sameș la Tutova.
- R.226. — Stolnic IONIȚĂ COROI²⁸.
- R.227. — Stolnic IOAN PAVLU, se află afară din oraș.
- R.228. — Stolnic VASĂLI BONTĂȘ²⁹, se află afară din oraș.
- R.229. — Stolnic IONIȚĂ CAPȘA, „am văzut porunca și voi urma întocmai 22 ghen. 1830 (ss)“.
- R.230. — Stolnic IOAN BORCILĂ, „am văzut porunca și voi urma întocmai 23 ghen. (ss)“.
- R.231. — Stolnic ȘTEFANACHI GRIGORIU³⁰, „am văzut porunca la 22 ghen. 1830 (ss)“.

²⁶ „Caranfil“, în unul din tablouri.

²⁷ „Mațocean“ în unul din tablouri.

²⁸ „Coroiu“ în unul din tablouri.

²⁹ „Bantaș“ în unul din tablouri.

³⁰ „Ștefanachi ot Dipartament“ în unul din tablouri.

- R.232. — Stolnic COSTANDIN OBREJA.
 R.233. — Stolnic ILII BORGILĂ.
 R.234. — Stolnic ALECU TUDURI³¹.
 R.235. — Stolnic ȘTEFANACHI CERCHEZ, „am văzut porunca 22 ghen. 1830 (ss)“.
 R.236. — Medelnicer COSTANDIN POPOVICI, „am văzut porunca 22 ghen. 1830 (ss)“.
 R.237. — Medelnicer COSTANDIN PANU.
 R.238. — Medelnicer DIMITRI DRĂGHICI, se află afară din oraș.
 R.239. — Medelnicer GRIGORI³² MĂRGĂRIT³³.
 R.240. — Medelnicer ALECSA BURCHI³⁴.
 R.241. — Medelnicer DIMITRI VELĂȘCU³⁵, „am văzut porunca 28 ghen. 1830 (ss)“.
 R.242. — Medelnicer IOAN NECULAU, „am văzut porunca și voi următor 23 ghen. (ss)“.
 R.243. — Clucer PETRACHI SLĂNINĂ, se află afară din oraș.
 R.244. — Sluger TOADER.
 R.245. — Sluger IORGU.
 R.246. — Sluger DIMITRACHI SUILGI bașa³⁶.
 R.247. — Pitar GHEORGHE LUNGU.
 R.248. — Vtori vistier DIMITRACHI LEON, se află afară din oraș.
 R.249. — Treți vistier COSTACHI CERCHEZ.
 R.250. — Vtori vistier ALECU BRAN, „am văzut porunca 22 ghen. (ss)“.
 R.251. — Vtori spătar TODIRICĂ CARP, se află afară din oraș.
 R.252. — Vtori comis ENACHI GHEORGHIU.

³¹ „Tuddori“ în unul din tablouri.

³² „Gheorghe“ în unul din tablouri.

³³ „Mărgăru“ în unul din tablouri.

³⁴ „Alexi Burcă“ în unul din tablouri.

³⁵ „Velășcu“ în unul din tablouri.

³⁶ De la *suilgi* = vânzător de apă, sacagiu, deci marele sacagiu. Sucu (Sugu) = apă (Sermet, *Dictionnaire Turc-Français*, p. 832). Suiugiu sau Suligiu = vânzător de apă (Tiktin, *Dicționar Român-German*, p. 1530).

Index alfabetic

Literele A—R indică diferitele ținuturi în ordinea vidomostiei. Cifrele indică numărul de ordine în ținutul (județul) respectiv (nu pagina). Ordinea ținuturilor este următoarea :

A. 1—40 Suceava
B. 1—45 Neamț
C. 1—42 Roman
D. 1—69 Bacău
E. 1—41 Putna
F. 1—57 Tecuci
G. 1—31 Galați
H. 1—101 Tutova
I. 1—60 Vaslui

J. 1—59 Fălciu
K. 1—12 Herța •
L. 1—41 Dorohoi
M. 1—74 Botoșani
N. 1—31 Hârlău
O. 1—11 Cârlișgătura
P. 1—12 Iași
R. 1—252 orașul Iași.

Ortografierea numelor este diferită de la un ținut la altul (*Rosăt* la Neamț, *Rosit* la Tecuci, *Roset* la Tutova ; *Sân Giorz* la Dorohoi și *Săm Georz* la Botoșani ; *Bosie* la Suceava, *Bosți* la Tecuci, *Bosăi* la Tutova etc.).

A

Abaza — F.39
Adam — B.43, E.2, E.3, E.41, R.182
Adamachi — R.148
Agapie — H.82
Alcaz, Alicazi — B.16, B.19
Alexandri — R.116
Alexa — H.74
Alexandru — H.79, N.27
Alimbert — K.5
Anastase — D.53, Putna, nota 1/2
Albineț — M.76
Andrei — C.24
Andrieș — E.1, I.44, H.99
Andriotu — D.26, D.58
Anghel — E.23
Anghelichi — I.19, R.134
Angheluță — H.39, I.23
Apostoli — H.28
Arbure — M.14,
Asache — K.3
Aslan — D.5, D.8, R.121
Averescu — O.6
Avram — D.60, E.39, G.27, M.70, R.186

B

Balaban — G.7
Baldovin — C.41
Baș — B.2, N.1, N.2, N.7, R.5, R.23,
R.24, R.29, R.36, R.39, R.49, R.75,
R.76, Putna nota 1/1.
Baltă — N.11
Bantaș — C.18
Barbovschi — C.21
Barbu — Putna nota 1/3
Bașotă, Bașută — A.8, M.19, N.30, R.43
Bădărău — P.7
Bălăcescu — E.7
Bălan — E.34, J.38
Bălșucă — A.15
Bănescu — H.100, I.60

Bărjovanu — B.34
Băte — O.11
Bârzu — D.39
Beldiman — J.14, R.13, R.99, R.108,
R.114
Bende — C.26
Bene — I.34
Berte — M.67
Berza — F.52
Bobecă — M.55
Bodescu — R.211
Bogdan — C.8, R.77, R.78, R.166
Bogonos — R.200
Boian — R.158, R.216
Bondre — I.15
Bontaș — E.11, F.32, R.228
Eorciță — R.230, R.233
Borș — A.28
Bosie, Bosăi — A.16, A.36, F.31, H.93,
I.55, J.58
Boteanu — F.30, F.48, F.56, H.24
Botez — A.2, A.3, A.6, A.17, A.21, A.22
Botezatu — C.25, L.35, M.57, R.115,
R.137, R.159, R.219
Bou — B.45, J.33, M.62
Bran — R.140, R.250
Brăescu — C.17, D.31, M.22, N.8, N.24
Brandaburu — J.12
Brănișteanu — M.30, R.143
Brânză — E.26, N.22
Brumă — C.32
Bucium — D.2
Bucșănescu — D.7, R.57
Bucur — R.194
Budișteanu — L.19, L.41
Bugan — H.75
Buhnilă — H.75
Buhuș — M.7, R.74, R.90
Burchi — R.110, R.240
Burgehele — H.101, I.30, I.46, I.58, R.102
Bușilă — H.71
Busuioc, Bosoic — D.46

Butuc — J.46
Buzdugan — F.20, I.21, I.25, I.45, R.147.

C

Calalino — D.24
Calimah — M.2
Calino — B.18
Canano — A.12, A.14, M.5, R.48, R.54, R.168
Canate — L.20
Candiano — D.62
Candre — E.35
Canta — N.5, R.31, R.50, R.51, R.62, R.94, R.95, R.109
Cantacuzino — M.17, N.5; vezi și Canta.
Cantemir — C.22
Capșa — C.37, R.229
Caracaș — H.97, I.37
Carali — M.38
Caraumfil — M.13, R.196
Carp — H.59, H.96, I.20, I.26, I.27, I.28, I.31, I.51, I.52, I.53, R.70, R.71, R.72, R.117, R.139, R.146, R.160, R.251
Catargi — B.3, C.5, R.6, R.20, R.26, R.30, R.56, R.66
Cațichi — R.155, R.167
Cazimir — H.21, R.105, R.161
Călimănescu — M.61
Căloiu — D.60
Călugăreanu — L.40
Căplescui — A.25
Cârje, Cârjă — G.13, J.23, R.209
Cercez — E.25, H.7, H.32, J.56, R.223, R.235, R.249
Cernat — G.4, G.6, G.12, G.20, G.22, G.23
Charaghioz — M.24
Chicoș — H.84
Chinezui — R.199
Chiriac — C.15, D.67, G.11, H.65, I.29, K.6
Chirida — J.19
Chiru — H.34, H.80, H.89
Christian — D.57
Ciolac — I.24, I.32, M.28
Ciomărtan — A.26
Ciornei — C.16, C.27, R.188
Ciucă — R.215
Ciuhureanu — F.33
Ciulei — M.53, N.19, N.25
Ciurde — P.2
Ciurea — A.18, A.20, B.29, I.24, I.32
Ciute — D.23, D.38, D.64
Climent — I.17, M.23
Clopoșal — N.15
Clucerescu — F.15
Cnezu — J.53
Cocea — A.35
Cocotă — M.47
Cocri — J.26

Codreanu — A.1, H.15, R. 101, R.107, R.176
Cogălniceanu — H.48, M.32, R.85
Conachi — F.1, R.10
Condicaru — R.214
Copce — E.16, G.29
Corban — F.14
Corne — F.49, F.51, I.49, R.208
Corodian — H.72
Coroi — D.12, R.106, R.226
Coștachi — H.6, H.11, I.50, J.1, J.2, J.8, M.10, R.52, R.68, R.69
Costandin — G.28
Costandachi — F.3, F.20
Coste — O.5
Costeanu — M.51
Costin — C.19, R.174
Coșriș — N.20
Cozmulici — L.26
Cozone — D.68
Cracali — L.21
Crăescu — F.34
Crantovici — G.9
Crijanovschi — O.9
Criste — C.30, D.24, N.9, N.18
Crupenschi — D.1, D.4, D.6, D.9, D.10, D.11, D.17, D.18, D.19, D.20, L.3, M.8, N.23, R.11, R.28
Cumaraste — E.29
Curt — I.33, L.38
Cuza — I.1, I.3, I.6, I.39, J.4

D

Dabija — J.54, R.164
Daghi — H.56
Danu — D.66, E.13, R.118
Darie, Dari — B.4
Dămian — H.76
Dăricci-baș — G.9
Dăscălescu — E.6, E.9
Delariu — G.28
Die — H.25
Dima — R.170
Dimachi — M.52, R.15
Dimce — R.220
Dimitrie, D.64
Dimitriu, Dumitriu — B.41, J.12, J.16, M.14, M.59
Dobraniș — H.37
Dodan — H.49
Doncilă — A.40
Done — C.14
Donici — I.13, M.16, N.29, N.31
Dormuz — I.16
Dragos — A.24, H.36
Drăghici — C.31, L.2, M.18, R.27, R.53, R.93, R.224, R.238
Drosu — O.8
Duca — R.103
Duda — H.58
Duhălim — F.46

E

Elefteriu, Eletheriu — E.19, E.20
 Emanoil — R.120
 Emanoliu — H.88
 Enache — H.67
 Eni — B.21, B.40
 Epure — H.64

F

Faur — E.37
 Fălcoianu — G.14
 Felvă — H.44
 Feodoru — J.18
 Feodosai — J.57
 Feștilă — C.36, R.130, R.208
 Filipescu — C.20
 Flore — L.17, R.157
 Florescu — J.39, M.29
 Forțu — J.47
 Fote — B.13, D.35, L.15, M.12
 Frățicescu — F.9
 Frunză, Frunze — F.36
 Fundăcescu — I.48
 Furnarachi — D.52

G

Gane — A5, H.62, R.123, R.141, R.171
 Gavril — L.14
 Gavrițaș — P.6
 Gălățan — H.88
 Gâlcă — H.63, H.77
 Gându — J.48
 Gârde — J.41
 Gâță — E.28
 Gheleme — R.142
 Gheorghiu — I.35, I.36, I.43, L.32, R.252
 Gherghel — L.4, L.8, L.10, L.11, L.22,
 M. 21, M.75, R.132
 Gherghescu — G.19, H.38
 Gheuca — H.13, H.94, I.56, R.135
 Ghica — N.4, R.32, R.38, R.40, R.42,
 R.47, R.65, R.73, R.87, R.91
 Ghilțu — F.28, F.40
 Ghindă — R.201
 Ghițescu — L.6, L.17, L.24
 Gioan — M.39, M.49
 Giosanu — C.35, D.54
 Giurge — R.61
 Giușcă — H.69
 Glod — H.90
 Gociu — H.53
 Golăchescu — D.53
 Gorgos — D.61
 Gorovei — L.30
 Gosan — R.127
 Greceanu — A.7, G.1, G.5, H.2, H.9,
 H.23, J.3, J.6, R.14, R.63
 Grecu — B.13, B.17, B.18, B.24, B.33,
 C.19, C.29, C.34, D.15, D.40, D.66, G.9,

H.60, I.35, I.43, I.48, M.14, M.66
 Grigoraș — R.165
 Grigoriu — A.19, K.10, R.207, R.231
 Grosu — P.8
 Guțu — N.26

H

Hagi Coste — D.56
 Hagimaș — R.82
 Hagiu — I.54
 Handoca — I.18, I.22, I.42, I.47
 Hartular — D.15
 Hasnaș — R.175
 Hăulică — D.65
 Hâncu — D.25
 Hârlescu — A.37
 Herescu — F.9, L.29, M.37, N.28
 Hermeziu — A.38, B.44, H.83, R.83,
 R.156, R.179
 Herțanu — K.11
 Herțăscu — C.39
 Hiotu — I.36, M.31, M.38
 Holban — K.1, K.2, K.8, K.9
 Hotenescu — J.32
 Hrisoverghi — R.25
 Hurmuzachi — N.10

I

Iacomi — H.61, R.225
 Iacovachi — F.43, M.25, R.162, R.198
 Iamandi — F.2, F.4, H.14, H.16, H.22,
 H.30, H.31, J.9, J.11, J.13, L.5
 Ianole — E.30
 Iconomu — B.35
 Idieru — R.153
 Ifrim — F.37
 Ilțchi — M.14
 Ioan — D.34, G.16, H.44, J.16, J.54,
 M.56, M.57, R.205
 Ioga — J.31
 Ionașcu — M.45
 Iorgu sluger — R.245
 Iorovici — J.29
 Iosipescu — I.34
 Iraclidi — C.29
 Isar — J.34
 Isăcescu — E.18, J.43
 Istrate — B.36
 Iurașcu — A.27, B.26, D.13

J

Jan — R.180
 Jianu — A.32, N.16
 Jora — B.8, C.3, H.4, H.47, O.1
 Jorâscu — D.45

L

Lambrino — H.17, J.7, J.17
 Lambru — H.61

Lascăr — D.40
 Lazăr — R.212
 Lazu — A.9
 Lână — A.29
 Leancă, Liancă — B.32
 Leca — F.17
 Lefteriu — E.19, E.20
 Leon — M.31, R.138, R.248
 Leonidi — F.29
 Leonte — L.27
 Lepădatu — K.7
 Levescu — D.69
 Liga — H.33, J.22
 Lipa — I.19
 Lipan — B.10, B.20, E.10, R.104
 Luca — I.12, L.9, R.21, R.97
 Luchi — A.33
 Luchian — G.18
 Lungu — R.247
 Lupașcu — D.30, D.43, G.26
 Lupe — F.23

M

Macarie — G.17, H.87
 Macovei — H.42
 Macre — F.10
 Mafteu, Mattheu — F.27, R.119
 Maibengi-bașa — R.187
 Mamara — E.40
 Mandre — F.5
 Manole — D.44
 Manoli — M.15, M.27
 Manu, Mano — H.8, M.71
 Marco — L.37
 Mardari — C.23, J.27, J.51
 Mavrocordat — N.3, N.6, R.9, R.46, R.88
 Mavrodin — L.34, M.58
 Mavromati — M.24
 Măcărescu — M.46
 Mădărjacu — O.10
 Mărgărint — R.239
 Mățoiani — R.210
 Mărzacu — H.85, J.55
 Meghistan — P.3
 Miclescu — G.2, H.3, H.10, H.12, H.26,
 I.4, I.11, M.1, M.6, M.9, O.2, R.89
 Mieluș, Meluș — J.25
 Mighiu — H.95, I.57
 Mihail — D.42
 Mihalachi — D.47, R.86, R.136
 Mileanca ot, — M.28 (vezi Ciolac)
 Milica — D.33
 Milicescu — C.28
 Milu — A.4, C.2, C.4, C.11, C.12, E.14,
 L.1
 Mirce — O.7
 Mirișescu — B.24
 Miron — N.14
 Mironescu — L.21
 Mișoglu — F.50

Mogâlde — H.55
 Moisău — F.22
 Moșun — A.31, D.21, D.36, M.54
 Moscovici — L.39
 Motăș — F.18
 Moțoc — R.195
 Movilă — E.32
 Muică — N.17
 Munteanu — M.65
 Murguleț — L.16

N

Nacu — H.73, R.221
 Nafilea — D.41
 Neculau — J.49, R.183, R.242 (vezi și
 Nicolau)
 Neculce — R.16, R.64
 Negre — A.10, H.20, P.10
 Negru — F.44
 Negruți — B.14, M.44, R.80, R.125, R.173
 Negura — J.50
 Nicolau — H.60; vezi și Neculau
 Niculaie stolnic — D.56
 Nour — R.185

O

Oatu — F.57, H.27
 Obreja — A.39, D.29, R.232
 Onisău — F.23
 Onu — G.25
 Oprisan — F.45, H.41
 Orbescu — D.50

P

Paladi — H.1, R.12, R.35
 Panaite — H.76, L.33
 Pandele — D.27
 Pangrati — G.21, H.86
 Pantaziolu — D.32
 Panu — R.237
 Papadopol, Papandopolu — F.35, M.56
 Parascheva — C.33
 Paraschivescu — R.204
 Parfeni — H.57
 Pascal — B.37
 Pascu — R.129
 Pastiescu — G.8
 Patron — P.4
 Pavlu — B.34, R.227
 Pătrașcu — A.11
 Pârâle — F.29
 Pelin — O.3
 Petre — I.12
 Piiu — J.29
 Pisoțchi — M.26, M.40, M.50
 Plagino — R.22
 Platon — R.193
 Pleșescu — A.34

Plesnilă — G.24
 Plitos — R.213
 Plota — H.70
 Pogor — P.9, R.151
 Pomană — J.30, J.40
 Pomer — R.112
 Popa — B.31, H.42, H.82
 Popovici — B.27, B.31, B.38, B.39, D.33,
 M.48, O.11, R.169, R.192, R.236
 Prăjescu — C.7, C.9, C.13
 Pricopi — P.6
 Pruncu — D.2
 Prusăn — H.57

R

Racliș, Racleş — C.42, M.42, M.60, R.217
 Racoviță — I.5, I.14, R.55, R.98, R.111
 Racovu — F.12
 Radovici — F.26, J.42, R.84, R.152
 Radu — B.15
 Rafailă — D.22
 Rale — L.28, M.14, N.21
 Ralet — M.72, R.100
 Ranet, Ranete — J.15, R.113
 Răzmeriță — B.25
 Râpta — K.12
 Râșcanu — I.10, R.124
 Rizu — J.44
 Roiu — I.59
 Role — R.81
 Romano — M.35, N.12, P.12
 Romașcu — H.45, I.40
 Romănescu — A.30
 Roset — B.6, B.7, B.9, D.3, D.16, F.7,
 H.92, I.2, I.9, J.5, J.10, J.24, M.11,
 M.13, M.74, R.4, R.7, R.17, R.18, R.19,
 R.33, R.41, R.45, R.96
 Rugină — D.37

S

Samurcaș — M.20
 Sarafinov — A.13
 Sarandi — C.34
 Savin — R.189
 Sălceanu — G.30, M.69, R.222
 Sărindari — E.36
 Sângiorz, Sămgeorz — L.36, M.68
 Sârbu — D.35
 Scărlet — J.37
 Scănteie — H.43
 Scorțescu — R.44
 Secară — D.51
 Serghievici — M.63
 Sevastos — H.54
 Sihleanu — E.12
 Similachi — E.22
 Simion — I.23
 Sion — E.15, R.126
 Slănină — R.243
 Socola ot — R.197

Spiridon — D.42, D.48
 Stamati — B.12, B.42, L.13, R.131, R.133,
 R.149, R.177
 Stamatini — E.2, E.3, E.8, E.41; vezi
 Stamati
 Stan — B.28
 Stavăr — E.21, R.128
 Staviri — J.57
 Stărcea — P.5
 Sterian, Stirian — E.33
 Stihi — M.64
 Stoenscu — F.11
 Stoiciu — H.66
 Străjescu — G.15, H.35
 Strat — O.4
 Strătilă — F.19
 Stroescu — D.14, P.11, R.172
 Stupu — F.8, F.13
 Sturza — B.1, B.5, C.6, H.18, H.19, I.8,
 R.1, R.2, R.3, R.34, R.37, R.58, R.59,
 R.60, R.67, R.79
 Suiulgi-bașa — R.246

Ș

Șarcovici — F.43
 Șendrea, Șăndre — B.30, F.41, L.23,
 M.41, R.202
 Șendrescu — J.28
 Șerban — F.10, G.10
 Ștefănescu — R.178
 Ștevi — J.59

T

Tacu — E.38, F.25, F.42
 Talpiș — H.98, I.38
 Tazilveciu — G.10
 Tălpău — D.47
 Tătaru — D.63
 Tăutu — B.11, C.16, L.25, M.33, M.43,
 M.48
 Teliman — L.31
 Tenedi — H.50
 Teohari — M.34
 Theodoru — M.66, R.144, R.154
 Toader sluger — R.244
 Tuduri, Tudori — E.5, G.3, G.31, H.46,
 H.51, R.234
 Tufescu — R.145
 Tulbure — J.35, J.36, J.52
 Turculeț — E.24, F.53, F.54, F.55
 Tutoavă — J.21

Ț

Țarălungă — F.24
 Țântu — P.1
 Țintă — K.4
 Țoni, Țone — B.33

U

Ureche — B.22, D.28, D.49, N.13
 Uricariu — C.40
 Ursachi — M.36
 Urzăcescu — J.45

V

Vali — B.17
 Varlaam — M.15
 Vasiliu — A.13, E.29, G.14, J.19, R.218
 Vârgolici — E.31, H.91, L.7
 Vârlan — F.16, M.68
 Vârlănescu — F.16
 Vârnav — A.23, C.1, C.10, F.21, I.7,
 I.41, M.3, M.4
 Veisa — R.92, R.122, R.181, R.203
 Velăscu — R.241
 Velea — B.23
 Velisar — D.55
 Vemer — R.163
 Ventura — H.29, M.74
 Vidrașcu — E.4, E.17, E.27, E.78
 Vidră — F.6

Vladovici — R.191
 Vlahuț — H.40
 Voinescu — R.150
 Voiță — H.81
 Vrabie — H.52

X

Xanthi — D.59

Z

Zalarju — F.38, R.190
 Zorilă — H.68
 Zorzi — H.5
 Zota — C.38, F.47, L.12, R.184

Notă. Numerotarea ne aparține. În manuscris, unele județe nu au numerotație, iar cele ce au numerotație nu au un sistem uniform.

MIHAI-RĂZVAN UNGUREANU

IZVOARE GENEALOGICE INEDITE :
VIDOMOSTIILE DECESELOR BOIEREȘTI
(1834—1856) (III) *

D

Izvor : ASI, Secretariatul de Stat, 2190/1857.

- I. *Iulie, august, septembrie 1854* (raportul Departamentului Treburilor din Lăuntru din 09.12.1854, f. 3) :
1. (f. 4 v.), Roman, *vornic Manolachi Bogdan*, fără urmași ; M. iulie 1854, rap. 04.10.1854.
 2. (f. 9), Capitală, *sărdar Iordachi Vârgolici*, M. 20.08.1854, rap. 30.08.1854.
Clara, soția nobilului G. Iamandi ; m. 10.07.1854, rap. 05.10.1854.
văduva Mariia Razu ; fete : Pochixida, Aspazia, Ahile, Razu ; M. 13.09.1854, rap. 05.10.1854.
Orașul Iași, *Elenco Feștilă*, fiica sărdăresei Zamfira Feștilă.
 3. Căsătorii : Tutova, Neculai, fiul stolnicului Ioan Angheluță, cu Pro-fira, fiica răposatului medelnicer Vasăle Portasă.
- II. *Octombrie, noiembrie, decembrie 1854* (raportul Departamentului Treburilor din Lăuntru din 04.02.1855, f. 5 ; lista la f. 6 v.—8) :
1. Dorohoiu, *Dimitrie Curt*, rap. 30.12.1854.
 2. Botoșanii, *stolnic Vasile Ioan* ; rămâne cucoana cu 8 copii : 3 bă-ieți și 5 fete ; M. 28.10.1854, rap. 03.01.1855.
 3. Bacău, *căminar Dimitrie Pisoschi*,
medelnicer Niță Luca,
Anica, soția spătarului Pavăl Hriste (toți fără moștenitori ; v. și f. 1 v.).
 4. Putna, *comisoaia Marghioala Tuduri* ; orfani ; 1 băiat, 1 fată, M. 09.12.1854, rap. 30.12.1854.
 5. Tutova, *sărdar Mihalachi Glodeanu*,
maior Alecu Costachi (rămâne soția),
Smaranda, soția sărdarului Petre Ivanovici (toți raportați la 31.01.1855).

* Primele două părți s-au publicat în „Arhiva Genealogică“, I (VI), 1994, nr. 1—2, p. 297—316, nr. 3—4, p. 309—320.

6. Capitala, *vornicul Vasili Alixandri* ; M. 04.08.1854.

spătar Alecu Vasiliu ; rămâne soția cu 4 fete nevârstnice : Natalia (4), Elenco (11), Catinca (10), Liza (1) ; M. 30.10.1854, rap. 31.10.1854.

sărdar Pavul Chiru ; rămâne o fiică (căsătorită), rap. 29.11.1854.

spătar Alecu Adam, fără urmași ; rap. 30.11.1854.

postelnic Iordachi Brănișteanu ; rămâne soția cu un fiu ; M. 02.12.1854.

medelnicea Gheorghi Lozoveci ; rămâne soția cu trei copii : Iorgu (4), Costachi (1) și Liza (3) ; M. 25.12.1854, rap. 06.01.1855.

clucer Vasile Ionescu ; rămân soția și Efrosina (2) ; M. 25.12.1854, rap. 06.01.1855.

căminar Grigori Chirnoschi ; rămân soția Ruxanda și Costachi (16), Vasile (14), Nicu (5), Grigori (9), Sofița (12), Guțuța (7), Aglăița (2) ; M. 09.11.1854, rap. 06.01.1855.

postelniceasa Casandra Costachi, fără urmași ; M. 12.12.1854, rap. 06.01.1855.

III. *Ianuarie, februarie, martie 1855* (raportul Departamentului Treburilor din Lăuntru din 31.05.1855, f. 12 ; lista la f. 13—15) :

1. Dorohoiu, *șătrar Gheorghi Călinescu și soția sa* ; rămân doi fii : Iancu (24) și Alecu (16), rap. 23.05.1855.

nobil Dimitrie Curt ; rap. 23.05.1855.

2. Eotoșanii, *aga Neculai Roset* ; rămâne soția, Zoița, cu fiii Iancu (25), Matei (20) ; M. 30.01.1855.

stolnicul Iancu Dimitriu ; rămân fiicele Marghioala (34) și Anica (21) căsătorite, împreună cu fiii Necolai (26), Todiriță (24), Scărlat (19), Iancu (16) ; M. 06.04.1855.

Ambii sunt raportați la 12.05.1855.

3. Suceava, *spătăreasa Mariia Canta* ; rap. 07.04.1855.

sărdăreasa Mariia Gheorghiu, soția sărdarului N. Gheorghiu ; fiice : Smaranda, Profira, Raruca — căsătorite și Frăsâna, nevârstnică, rap. 10.05.1855.

rap. 23.05.1855 { *vornic Andrieș Bașotă* ; rămâne o fiică măritată.
postelniceasa Soltana Botez ; rămân doi fii : căminarul Lupu Botez și leitenantul Mihai Botez.

4. Putna, *sluger Apostu Stanu* ; M. 01.05.1855, rap. 04.05.1855.

5. Tecuci, o căsătorie : Iordachi Șărbănescu.

6. Galații, *sărdar Manolachi Cârjă* ; rămâne un fiu : Ioan (25), rap. 21.04.1855.

sărdar Gheorghi Balaban ; rămân Enachi (30), Dimachi (26), Soltănița (13), Polixeniia (6) ; rap. 21.04.1855.

— o căsătorie : Enachi Stamboală.

Dimitrachi Alexandri, fiul sărdarului Enachi Alixandri ; rap. 21.04.1855.

7. Tutova, *stolnic Costin Oat(u)* ; rămân soția Catinca și copiii Mariia (16), Smaranda (14), Catinca (10), Ilinca (3), Dumitrachi (8),

Iordachi (8), Costachi (8) ; M. 24.01.1855, rap. 28.04.1855.
clucer Gheorghî Clica ; rămân soția Smaranda și copiii Panaite (10) și Marghioala (12) ; M. 26.01.1855, rap. 28.04.1855.

— o căsătorie : Efrosina, fiica răposatului căminar Mihalachi Vlahuță, cu ampoiatul Ioan Buță, la 04.02.1855.

8. Vasluiu, *paharnic Neculai Vetsa*, fără urmași ; rap. 15.04.1855.

9. Fălciu, *sluger Petrachi Tulbure*, holtei ; M. 04.03.1855, rap. 21.04.1855.

10. Politia Capitaliei, *slugereasa Catinca Cachi*, n. Nafile, fără orfani ; M. 04.01.1855.

căminăreasa Catinca Parteni, fără orfani ; M. 29.03.1855.

pițar Vasile Bârnovă, fără orfani ; M. 29.01.1855

căminar Costachi Marinov ; rămân soția Anica și fiul Neculai (11) ; M. 26.03.1855.

sărdar Grigori Alixandri ; clironomi : sărdar Panaite Mangirov și sluger Alecu Mangirov ; M. 18.01.1855.

Toți ieșenii sunt raportați la 08.04.1855.

IV. *Aprilie, mai, iunie 1855* (raportul Departamentului Treburilor din Lăuntru din 03.08.1855, f. 22 ; lista la f. 25—26) :

1. Botoșanii, *stolniceasa Mariia Panaiete*, soția stolnicului Ioniță Panaiete ; rămân 11 clironomi : Petrachi (20), Iancu (15), Matachi (12), Costache (10), Iorgu (8), Todiriță (3), Elencu (22), căsătorită, Prohira (17) fată mare, Sofiica (11), Anica (6), Zânca (4) ; M. 19.04.1855, rap. 14.07.1855.

2. Putna, *postelnic Asanache Danu* ; M. 21.04.1855, rap. 27.07.1855.

3. Tecuciu, o căsătorie : Iordachi Giurge, fiul vornicului Iancu Giurge.

4. Galații, *pițarul Ștefanachi Vârgolici* ; rămân fiul Neculaie (19) și șase fete, rap. 11.07.1855.

5. Tuțova, *banul Ioan Lambrino* ; rămân fiii Scarlat — căsătorit, Nicolai — holtei, Elenco — căsătorită, Zamfirița (12) — necăsătorită ; M. 14.05.1855.

stolnic Gheorghî Gherghescu ; M. 17.06.1855.

Toți sunt raportați la 18.07.1855.

6. Capitala, *vornic Costache Balș*, căsătorit cu domnița Natalia, n. Ghica ; M. 01.06.1855, rap. 10.07.1855.

V. *Iulie, august, septembrie 1855* (raportul Departamentului Treburilor din Lăuntru din 18.11.1855, f. 27 ; lista la f. 29—30) :

1. Botoșanii, *comis Co(s)tin Gherghel* ; M. 01.10.1855, rap. 13.10.1855.

2. Putna, *comis Gheorghî Lipan*, fără urmași ; M. 03.10.1855, rap. 17.10.1855.

3. Tecuciu, *hatman Gheorghî Brăescu*, fără urmași ; M. octombrie 1855.
cômis Teodor Bosie ; rămâne soția Elena ; M. octombrie 1855.

Amândoi sunt raportați la 21.10.1855.

4. Galații, o căsătorie : Costache Pomană din satul Săpenii cu o văduvă tânără din târgul Bârladului.

5. Capitala, *sărdar Alecu Chinezu*; rămân doi nepoți: Iancu Negură și Alecu Arbore; M. 30.09.1855, rap. 01.10.1855.
logofeteasa domnița Soltana Manu; M. 20.10.1855, rap. 20.10.1855.
sărdar Constantin Mărgean; rămâne soția; M. 16.10.1855, rap. 22.10.1855.
stolniceasa Sofiia Bonciu; urmași: *sărdar Tudorache Bonciu* și *șătrar Săndulache Bonciu*; M. 10.10.1855.
sărdăreasa Soltana Călimăneasca,
spătăreasa Ruxanda Docan,
 raportați } *colonelul Gligori Botescu*; rămân soția Ruxanda și Elencu
 24.10.1855 } (13), Mihalachi (10), Panaieti (6), Grigori (2¹/₂); M. 21.08.1855.
stolnic Grigori Stamati; M. 29.09.1855,
șătrar Ilie Popa Roșca; M. 01.08.1855,
pitar Teodor Dimitriu; M. 02.09.1855,
comis Scărlat Botez; rămâne soția; M. 29.09.1855.
Ianacachi Tescanul Rosăt; rămâne fratele; M. 27.10.1855,
 rap. 02.11.1855.

Un raport întârziat al Isprăvniciei ținutului Tutova, reprodus în nota Departamentului Treburilor din Lăuntru către Secretariatul de Stat din 16.02.1856, îi enumeră, printre decedați, pe *vornicul Neculai Greceanu*, căruia îi rămân clironomi soția Elena și fiul, aga Costachi Greceanu (M. 02.07.1855) și pe *comisoaia Raluca Costachi*, rămasă fără urmași; M. 26.07.1855 (f. 31).

VI. Octombrie, noiembrie, decembrie 1855 (raportul Departamentului Treburilor din Lăuntru din 10.02.1856, f. 43; lista la f. 44—45):

1. Dorohoiul, *banul Neculai Vârgolici*; M. 17.11.1855, rap. 24.11.1855.
 2. Bacăul, *spătariul Pavăl Cristea*; rămâne o fiică de suflet de 10 ani („o sufletelnică fiică“, f. 50 — raportul Isprăvniciei de Bacău); M. 04.12.1855, rap. 18.01.1856.
 3. Putna, *căminar Gheorghie Lipan*, rap. 05.01.1856.
 4. Tecuciul, *postelnic Costin Diamandopolu*; rămân soția Anica și doi fii: maiorul Diamandescu (*sic*) și Alecu (în vârstă legiuită); M. 30.10.1855, rap. 19.01.1856.
 5. Galații, *medelnicer Gheorghie Botezatul*; rămâne o fiică de 24 ani, călugărită la Măn. Adam.
șătrar Costandin Mărgean; rămâne fiica Mariia (12), rap. 06.02.1856.
clucer Costandin Ciolacu; rămân fiicele Smaranda (17) și Maria (12).
- o căsătorie: Marghioala, fiica jignicerului Iordache Sălceanu, cu tânărul Gheorghie Nistor, amândoi din satul Crăieștii.
6. Tutova, *căminar Hristodor Dimopolu*; rămân soția Maria (36), fiicele Lisaveta (16), Elencu (12), Smaranda (6) și fiii Dimachi (8), Gheorghie (4); M. 09.11.1855.
clucer Costache Duca; rămâne soția Frăsina (32); M. 20.11.1855.

Amândoi sunt raportați la 10.01.1856.

7. Vasluiu, *spătar Sava Corne* ; M. 24.12.1855, rap. 03.01.1856.
8. Fălciul, *șătrar Vasile Negre* ; M. 01.12.1855.
sărdar Tudurache Vasiliu ; M. 10.12.1855.
păhărniceasa Zoița Miloș ; M. 02.01.1856.
 Toți sunt raportați la 09.01.1856.
9. Capitala, *postelnic Grigorie Codreanul* ; rămâne fiul Dimătrache (25) ; M. 15.12.1855.
Efrosina Adamache, urmaș : Vasilică Adamache (30) ; M. 16.11.1855.
- Rap. 08.01
 1856 } *stolniceasa Zoița Gălușcă* ; M. 22.11.1855.
banul Petrache Criste ; rămân soția Maria și doi fii : banul Petrache Cristea (30) și Lefter Cristea (24) ; M. 24.12.1855.
- o căsătorie : aga Iorgu Sigara (Țigara) cu Elenco, fiica agăi Grigorie Drăghici, la 06.11.1855.
- VII. *Ianuarie, februarie, martie 1856* (raportul Departamentului Treburilor din Lăuntru din 11.05.1856, f. 38 ; lista la f. 40—42) :
1. Dorohoiul, *slugereasa Ecaterina Brahă*, fără urmași ; M. 14.03.1856, rap. 12.04.1856.
2. Botoșanii, *sărdar Teodor Pisoschi*, fără urmași ; M. 18.01.1856, rap. 12.04.1856.
- o căsătorie : Iancu Herescu, fiul spătarului Ioniță Herescu.
6. Tutova, *șătrar Toader Tașcă* ; rămâne soția Catinca ; M. 10.03.1856.
Dimitrie și Manolache, rap. 20.04.1856.
spătar Tudurache Cerchez ; rămân doi fii : Mitiță (12) și Iorgu (8), rap. 20.04.1856.
4. Putna, *Costandin*, clironomul paharnicului Dimitrie Vidrașcu ; rap. 12.04.1856.
5. Galații, *medelnicer Neculai Novacu* ; rămân soția Zoița și doi fii, rap. 09.04.1856.
- două căsătorii : 1. Gheorghie, fiul căminarului Neculai Balaban, cu Smaranda, fiica clucerului Constantin Ciolacul ;
 2. comisul Grigorie Simaca cu Profira, fiica căminăresei Maria Balaban.
6. Tutova, *șătrar Toader Tașcă* ; rămâne soția Catinca ; M. 10.03.1856.
șătrar Ioan Răducanul ; rămâne fiul Grigorie (25) ; M. 08.03.1856.
paharnic Petrache Angheluță ; rămân soția Elena și fiica Elena (8) ; M. 10.01.1856.
pităreasa Feodosia, soția pitarului Chiriac Dobrovici ; M. 20.01.1856.
- Toți au fost raportați la 19.04.1855.
- două căsătorii : 1. Neculai Romașcu (28) cu Marghioala (18), fiica răposatului Ioan Răducanul, la 19.02.1856 ;
 2. Elenco, fiica răposatului sluger Ioan Caracaș cu pitarul Ioan Teodorul, la 27.02.1856.
7. Iașii, *postelnic Gheorghie Carp*,
ban Petrache Borș,
Maria, soția pitarului Zaharache Moldovanu,
Smaranda Țone.

8. Capitala, *agioaia Catinca Pavli*; rămân fiii Neculai, Iorgu, Costache și fiica Frosina; M. 05.03.1856.
aga Matei Strat; rămân soția Maria și fiii Costache și Aglaia; m. 27.01.1856.
comisoaia Maria Cozadin; rămân spătarul Dimitrie Cozadin, Grigorie Cozadin și Efrosina, căsătorită cu Nicu Cazimir; M. 12.02.1856.
vornic Ilie Kogălniceanu; rămân colonelul Mihalache, maiorul Alecu Kogălniceanu și vorniceasa Profira; M. 09.01.1856.
comis Dimitrie Buzdugan; M. 18.01.1846.
medelnicer Alecu Climenti,
clucer Ioniță Calistru; M. 04.02.1856.

Toți sunt raportați la 14.04.1856.

- două căsătorii: 1. fiica comisului Alexandru Profiriu cu spătarul Gheorghie Dulcescu;
 2. postelnicul Alexandru Mavrocordat cu Liza (18), fiica vornicului Neculai Millu, la 15.01.1856.

VIII. *Aprilie, mai, iunie 1856* (raportul Departamentului Treburilor din Lăuntru din 25.08.1856, f. 34; lista la f. 36—37):

1. Dorohoi, *vornic Teodor Sillion*; rap. 11.06.1856.
2. Bacău, *sărdar Iosif Teodoru*; urmașă: Liza, căsătorită cu Sotir Grecu.
divanitul Iancu Leondari.

Ambii sunt raportați la 09.07.1856 (v. și raportul Isprăvniceii de Bacău, f. 48—48 v.).

3. Tutova, o căsătorie: fiica sărdarului Gheorghie Mogâldea cu slugele Iancu Maximescul, la 15.04.1856.
4. Capitala, *clucer Alecu Arghiropol*, fără urmași; M. 29.05.1856.
logofăt Alexandru Mavrocordat; urmași: hatman Nicu Mavrocordat, aga Iorgu Mavrocordat, Lițica Mavrocordat, Catinca Mavrocordat, Frosina Mavrocordat și Zoița Mavrocordat; M. 08.04.1856. Ambii sunt raportați la 12.07.1856.

- două căsătorii: 1. cornetul Flehtenmaher cu fiica sărdarului Iancu Pavlov;
 2. fiica vornicului Dimitrie Mano cu aga Greceanu.
păhărniceasa Bălașa Obreja; rămâne fiica Catrina, căsătorită cu pitarul Ștefan Zaharia; M. 02.04.1856, rap. 12.07.1856.

Un raport al Isprăvniceii ținutului Vaslui, din 19.10.1856, semnalează decesul *postelnicului Grigori Carp*, din târgul Vaslui; M. 17.10.1856, după „o delungă pătımire“, „prenumerat a priimi dispăgubire banilor scutelnicilor boierilor ținutași“. Nu are urmași (f. 46).

- ADAM, Alecu sîn paharnic Enachi — A/1837/n. 76 ; Alecu spătar — D/II/6
- ADAMACHE, Eufrosina — D/VI/9
- AFUNDULIA, Fuxanda băneasă — C/XII/8
- ALCAZI, Gheorghî căminar — A/1840/1 ; Ioan sluger — C/VII/5
- ALEXANDRI (Alecsandri), Costachi sluger — A/1837/25 ; Dimitrachi — D/III/6 ; Grigori sărdar — D/III/10 ; Vasili vornic — D/II/6
- ALEXA, Gavrilă sărdar — C/1845/n. 22
- ANASTASIU, Anica stolniceasă — C/I,2 ; Zoița sărdăreasă — A/1842/n. 189
- ANDREI, Ioan medelnicer — A/1835/21
- ANDRIEȘ, Ionetă, stolnic — C/VI/3
- ANGHELICHI, Grigori ban — B/II/6 ; Iancu ban — A/1841/3
- ANGHELUȚA, Neculai — D/I/3 ; Petrache paharnic — D/VII/6
- ANTON, Neculai sluger — C/XI/7
- APOSTOL, Gheorghî postelnic — A, 1834, 9
- APOSTOLI, ban — A/1837/21
- ARABOLU, Tudurachi căminar — C/IV/6
- ARGHIROPOL, Alecu clucer — D/VIII 4
- AURICA, Gheorghî sluger — C/VII/2
- AVERESCU, Ecaterina păhărniceasă — A/1840/n. 148
- AVRAM, Dimitrie medelnicer — A/1837/23 ; Gheorghî medelnicer — A/1839/12 ; Profira — C/X/1 ; Stavri paharnic — A/1840/24
- BALABAN, Gheorghî sărdar — D/III/6 ; Gheorge — D/VII/5 ; Ioan — C/XII/4 ; Profira — D/VII/5
- BALȘ, Costache vornic — D/IV/6 ; Lupu logofăt — C/IV/3 ; Marghioala postelniceasă — A/1837/n. 76 ; Theodor logofăt, bașboier — A/1837/11
- BALȚA, Vasile căminar — C/VI/4
- BARBU, clucereasă — A/1841/n. 176
- BARCAN, Toma paharnic — C/IV/2
- BAȘOTA, Andrieș vornic — D/III/3
- BĂLAN, Maria stolniceasă — C/XI/9 ; Maria comisoaie — C/VI/4 ; Neculcea stolnic — B/I/5
- BĂRLĂDEASCA, Marghioala sărdăreasă — C/III/4
- BĂRNOVĂ, Vasile pitar — D/III/10
- BELCIUGU, Ștefanachi medelnicer — C/1847/n. 56/3
- BELCIURESCU, Ștefan stolnic — C/XII/2
- BOGDAN, Manolachi vornic — D/I/1
- BOGHIAN, Theodor paharnic — C/IV/6
- BOGONOS, Ioan Savin paharnic — A/1839/17
- BONCIU, Sofiia stolniceasă — D/V/5
- BONTAȘ, Eleana clucereasă — C/1845/n. 22
- BORCILA, Ioan stolnic — A/1842/n.189
- BORȘ, Petrache ban — D/VII/7
- BOSIE (BOSAE), Constantin căminar — C/VII/5 ; Stăvărachi spătar — A/1842/3 ; Șarban ban — A/1836/23 ; Teodor comis — D/V/3
- BOSUIOC, Neculai paharnic — C/XIV/3
- BOTEANU, Alixandru stolnic — A/1835/16
- BOTEȘCU, Gligori colonel — D, V/5
- BOTEZ, Costandin spătar — A/1837/8 ; Enachi spătar — A/1840/7 ; Marie căminăreasă — C/XI/3 ; Săftița — C/I/2 ; Scarlat comis — D/V/5 ; Soltana postelniceasă — D/III/3
- BOTEZATU, Costachi stolnic — A/1836/24 ; Dimitrie sărdar — A/1837/10 ; Gheorghie medelnicer — D/VI/5 ; Mihălachi sărdar — A/1840/26
- BOU, Antohi medelnicer — B/II/2
- BRAHA, Costachi sătrar — C/VII/1 ; Ecaterina slugereasă — D/VII/1
- BRAN, Ioan maior — A/1842/n. 189
- BRAEȘCU, Gheorghie hatman — D/V/3 ; Ioan paharnic — A/1836/8 ; Vasăli agă — A/1834/24 ; Vasili ban — A/1842/12
- BRAILESCU, Ștefanachi căminar — C/X/1
- BRĂNIȘTEANU, Elenco păhărniceasă — C/VI/1 ; Iordachi postelnic — D/II/6
- BUCȘĂNESCU, Iordachi vornic — A/1837/3 ; Mihălachi stolnic — C/V/1
- BUHNILĂ, Vasili stolnic — A/1841/31
- BUHUȘ, Alecu agă — C/II/8 ; Dimitrie vornic — C/XI/10
- BURGHELE, Catinca postelniceasă — C/III/7 ; Costachi spătar — A/1840/6
- BUTUCE, Gavril sluger — C/X/3
- BUTUCESCU, Neculai pitar — C/VII/7
- BUTA, Ioan — D/III/7
- BUZDUGAN, Dimitrie comis — D/VII/8 ; Răducanu comis — A/1839/26 ; Vasili comis — A/1840/8
- BUZNE, Iancu sărdar — A/1839/16 ; Zoița — A/1837/n. 76
- CACHI, Catinca slugereasă — D/III/10
- CAIMACANUL, Iordachi pitar — A/1842/n. 189
- CALIGARI, Vasili postelnic — C/X/1
- CĂLIMAH, Alecu vornic — A/1837/18
- CALISTRU, Ioniță clucer — D/VII/8
- CANANAU, Costachi postelnic — A/1842/14 ; Costandin ban — A/1838/22 ; Iancu postelnic — A/1837/15 ; Panaiti căminar — A/1835/9 ; Zmăranda căminăreasă — B/IV/4
- CANATI, Enachi căminar — A/1838/17
- CANDIANO, Dimitri medelnicer — A/1837/26

- CANIȘCA, Costantin medelnicer — A/1842/n. 189
- CANTA, Maria spătăreasă — D/III/3; Matei agă — A/1842/13
- CANTACUZIN, Costachi logofăt — B/I/11
- CANTIMIR, Dinu paharnic — C/XII/1
- CARACAȘ, Elenco — D/VII/6
- CARP, Gheorghe postelnic — D/VII/7; Grigori postelnic — D/VIII/4; Ioan postelnic — A/1842/7
- CATARGIU, Bălașa vorniceasă — C/VIII/9; Iordachi logofăt — A/1841/10; Profira agioaie — C/XIV/2; Safta comisoaie — C/XI/7; Ștefan vornic — A/1842/n. 189.
- CAZIMIR, Răducanu postelnic — B/III/4; Soltana sârdăreasă — B/I/3
- CALIMANEASCA, Soltana sârdăreasă — D/V/5
- CĂLINESCU, Gheorghe sătrar — D/III/1
- CĂRJA, Ioniță sârdar — A/1842/n. 189; Manolachi sârdar — D/III/6
- CERCHEZU, Pavăl comis — A/1841/33; Tudurache spătar — D/VII/3
- CERNAT, Efstati căminar — C/V/4; Maria medelnicereasă — C/VI/2; Stati comis — A/1834/25; Ștefan stolnic — C/XI/6; Vasili medelnicer — A/1842/n. 189
- CERVINOVICI, Haralamb sârdar — C/VII/5
- CHENDRU, Costachi medelnicer — B/I/2
- CHINEZU, Alecu sârdar — D/V/5; Mihalachi spătar — B/I/11
- CHIRIIAC, Gheorghe sluger C/XI/10; Ianacachi sluger — A/1841/21; Marie sârdăreasă — C/VIII/8; Vasăli stolnic — A/1838/8
- CHIRNOSCHI, Grigori căminar — D/II/6
- CHIRU, Elencu slugereasă — C/II/5; Pavăl sârdar — D/II/6; Vasili sluger — A/1834/22
- CIOFLACU, Costandin clucer — D/VI/5; Smaranda — D/VII/5
- CIORNEI, Iordachi sârdar — A/1835/13
- CIUCA, Hriste sârdar — A/1840/4; (sau Giurge — *infra*) Iordachi postelnic — A/1834/8; Neculaiu ostavnoe prapurșeic — A/1842/n. 135
- CIULEI, Ursachi sluger A/1840/15
- CIURE, Fotachi sluger — A/1840/11; Ileana păhârnicasă — B/III/3; Ioan sârdar — A/1836/13
- CIUTE, Costachi căminar — C/IV/4; Iordachi sârdar — A/1839/24
- CLICA, Gheorghe clucer — D/III/7
- CLIMENTI, Alecu medelnicer — D/VII/8; Vasile căminar — C/XI/8
- COGIU, Ion căminar — A/1840/17
- COGRI, Dimitrie paharnic — C/VII/2; Neculai — C/VIII/10
- CODREANU, Gheorghe comis — A/1837/28; Grigorie postelnic — D/VI/9; Ioan spătar — A/1835/5
- CONDRE, Alexandru medelnicer — A/1837/4
- COPCEA, Statchi sluger — A/1840/n. 148
- CORBAN, Andoni paharnic — A/1834/23
- CORODEANU, Toadri stolnic — A/1838/9
- CORNE, Costachi sătrar — C/1847/n. 56/2; Neculai pitar — A/1842/n. 189; Sava spătar — D/VI/7
- COSTACHI, Alecu maior — D/II/5; Casandra postelniceasă — D/II/6; Raluca comisoaie — D/V/5
- COSTANDACHI, Gavril sârdar — A/1835/3
- COSTIN, Gheorghe căminar — A/1836/15; Iordachi paharnic — A/1840/12
- COSTRAȘ, Neculai sluger — A/1836/34
- COTEȘCU, Nicu — B/IV/2
- COȚIACUL, Tudurachi stolnic — A/1840/20
- COZADIN, Costachi comis — A/1841/32; Maria comisoaie — D/VII/8
- CRACALE, Iordachi paharnic — C/X/2
- CRISTEA, Pavăl spătar — D/VI/2; Petrache ban — D/VI/9
- CRUPENSCHI, Ecaterina postelniceasă — C/VI/4; Enache vornic — D/VII/3; Manolachi comis — A/1838/3; Safta agioaie — B/I/8; Sandu vornic — B/IV/4
- CUCIUREANU, Mihail comis — C/1844/n. 22
- CURT, Dimitrie — D/II/1; D/III/1 (nobil)
- CUZA, Iordachi agă — C/VIII/1; Mihai stolnic — A/1839/20
- DABIJA, Mihai căminar — B/I/2; Neculai sârdar — C/VII/5; Sadiri căminar — A/1836/29
- DANU, Asanache postelnic — D/IV/2; Gheorghii clucer — A/1835/4; Ștefanachi paharnic — C/XIII/5; C/XIV/2
- DAVIDEL, Vasăli paharnic — A/1835/18
- DIAMANDOPOLU, Costin postelnic — D/VI/4
- DIMACHI, Dimitrie sârdar — A/1836/10; Neculai vornic — A/1836/27
- DIMCE, Maria păhârnicasă — B/I/11; Nicu sârdar — A/1839/14
- DIMITRIU, Costachi ban — A/1841/24; Costachi căminar — A/1836/4; Gheorghii paharnic — A/1836/25; Ianacachi spătar — A/1834/18; Iancu stolnic — D/III/2; Matachi clucer — A/1839/25; Teodor pitar — D/V/5; Vasile sătrar — C/VII/5; Vasăli sârdar — C/IV/5; Zoița spătăreasă — C/XII/8
- DÎMOPOLU, Hristodor căminar — C/XIII/1; D/VI/6

- DINU, Nistor sluger — C/XIV/4
 DIRECCIBASA, Dimitrachi paharnic — A/1836/28
 DOBRANICI, Iordachi sluger — B/IV/4
 DOBROVICI, Feodosia pităreasă — D/VII/6
 DUCAN, Ruxanda spătăreasă — D.V.5
 DODAN, Gavril sărdar — B/II/4
 DONICI, Iancu agă — A/1834/15; Scarlat agă — C/1844/n. 22
 DRAGOȘ, Iordachi clucer — C/III/2
 DRAGHICI, Elenco — D/VI/9
 DROȘU, Costachi sărdar — C/XII/5; Iancu sluger — A/1842/n. 189
 DUCA, Costachi clucer — D/VI/6
 DUDESCU, Dimitrii pitar — C/IX/3; Grigori stolnic — C/1847/n. 56/1
 DULCESCU, Gheorghî spătar — D/VII/8
- ELEFTERIU, Costachi spătar — C/I/4
 ENI, Iordache sluger — C/XIV/2; Manolachi căminar — A/1836/2; Soltana căminăreasă — A/1836/n. 53.
 EPURE, Vasăli stolnic — A/1836/9
 ERACLIDE, Iancu paharnic — C/XIII/4
- FABIAN, Vasăli paharnic — A/1836/14
 FÊȘTILA, Atanasii ban — A/1841/35; Elenco — D/I/2; Gheorghî sărdar — A/1834/13; Ioan sărdar — A/1837/n. 76; C/I/6; Maria băneasă — A/1837/n. 76; Marie căminăreasă — C/VIII/2; Ștefan comis — C/X/1; C/X/5
 FILIFESCU, Costachi paharnic — C/II/2
 FLECHTENMACHER, Alexandru cornet — D/VIII/4
 FLOCE, Neculai clucer — A/1839/29
 FLORE, Dimitrii căminar — A/1841/27
 FLORESCU, Iordachi pitar — C/I/6; Onofrei medelnicer — A/1840/13
 FOCSA, Alecu clucer — A/1838/14
 FORTU, Costandin medelnicer — A/1839/21
 FOTACHI, Manolachi căminar — A/1834/4
 FOTE, Ioan sărdar — A/1841/37; Manolachi ban — A/1839/28
 FOTINO, Frăsăna căminăreasă — B/I/11
 FURNARACHI, Stămătachi stolnic — A/1839/22
- GALIN, Iordachi căminar — A/1837/16
 GANE, Ianacachi spătar — A/1842/9
 GAVRIL, Frăsăna slugereasă — B/IV/4
 GALUȘCA, Zoița stolniceasă — D/VI/9
 GALCĂ, Iorgu stolnic — C/XIII/3
 GATA, Ecaterina sărdăreasă — C/XI/4; Iosăp sărdar — C/II/4
 GHELEME, Ioan comis — A/1838/15
 GHEORGHII, căminar — A/1834/26
- GHEORGHIIADI, Costandin paharnic — A/1840/n. 148; Dimitrie sluger — C/XI/2
 GHEORGHIU, Costachi medelnicer — C/VI/4; Dimitrachi sărdar — A/1834/14; Ioan stolnic — A/1842/n. 189; Eni sărdar — A/1836/31; Mariia sărdăreasă — D/III/3; Vasăli medelnicer — B/IV/1; Zmăranda stolniceasă — A/1836/n. 53
 GHERDE, Neculai sluger — C/V/5
 GHERGHEL, Alecu comis — A/1840/16; Costin comis — D/V/1; Enăcachi paharnic — B/II/1; Ianacachi spătar — A/1836/35; Ionică ban — A/1841/n. 176
 GHERGHESCU, Gheorghî stolnic — D/IV/5
 GHICA, Dimitrie vistiernic — A/1835/19; Grigori logofăt — A/1838/7; Iordachi vornic — A/1835/7; Iorgu — A/1842/n. 189
 GHÎTASCU, Iordachi paharnic — C/I/1
 GIURGE, Iordachi — D/IV/3 (v. și Ciucă — *supra*)
 GIUȘCA, Irimia stolnic — C/XIII/3
 GLODEANU, Mihalachi sărdar — D/II/5
 GOROVEIU, Gheorghî căminar — B/II/7
 GREC, Neculai — A/1837/n. 76
 GRECEANU, agă — D/VIII/4; Anastasiia vorniceasă — B/IV/4; Necolai vornic — D/V/5
 GRIBENCIU, Anastasăi paharnic — A/1837/20
 GRIGORI, comisoaie — A/1837/n. 76
 GRIGORIU, Costachi paharnic — A/1836/6
 GROSUL, Lupu sluger — C/II/7
- HACIU, Gavril medelnicer — A/1836/33
 HARAPU, Ștefan stolnic — C/XIV/3
 HARHAS, Costandin medelnicer — A/1839/3
 HARIIT, Profira spătăreasă — A/1842/n. 189
 HĂRTULAR, Dimitrachi ban — A/1836/22
 HERESCU, Iancu — D/VII/2
 HERMEZIU, Catinca băneasă — C/X/5; Gheorghî postelnic — C/IX/4
 HRISOVERGHII, Alecu căpitan — A/1837/6; Vasăli vornic — A/1835/6; A/1840/9
 HRISTE, Anica spătăreasă — D/II/3; Ruxanda — C/XIII/3
- IACOVACHI, Toderășcu clucer — A/1838/5
 IAMANDI, Anastasăica spătăreasă — A/1836/n. 53; Clara — D/I/2; Iordachi spătar — A/1835/22
 IFRIM, Pantazi medelnicer — A/1836/1; C/XII/3
 IOAN, Costachi paharnic — A/1837/13; Costachi clucer — B/1843/n. 22; Dimi-

- trachi clucer — C/VIII/7; Enachi medelnicer — A/1838/4; Gheorghii medelnicer — A/1840/18; Toader spătar — C/XI/7; Vasilie stolnic — D/II/2
- IONAȘCU, Ioniți sărdar — A/1835/25
- IONESCU, Vasile clucer — D/II/6
- IRACTE, Maria stolniceasă — C/1/6
- ISĂCESCU, Ruxanda stolniceasă — B/IV/4
- ISTRATE, Gavril paharnic — A/1838/16; Ioniță stolnic — B/II/3; Marie stolniceasă — B/IV/1
- IURĂȘCU, Ioan ban — A/1842/5
- IVANOVICI, Sınaranda sărdăreasă — D/II/5
- JOIAN, Iordachi stolnic — A/1838/1
- JORA, Ioan postelnic — A/1836/17; Ioniță sărdar — A/1841/13; Marghioala postelniceasă — C/II/8; Neculaiu paharnic — C/VIII/3
- JCRĂȘCU, Costandin comis — A/1838/6; Ioan sărdar — C/VIII/11
- KOGALNICEANU, Ilie vornic — D/VII/8; Ioan sărdar — A/1834/21
- LAMBRINO, Costachi vornic — C/XIII/3; Ianacachi spătar — A/1835/14; Ioan ban — D/IV/5
- LĂNĂ, Ecaterina medelnicereasă — C/IV/5
- LEANCA, Neculai comis — C/XIV/1
- LECA, Gheorghii paharnic — A/1835/10; Marghioala păhărniceasă — C/XI/5
- LEFTER, Iancu spătar — B/III/1
- LEONDARI, sărdar — A/1834/10; Iancu divanit — D/VIII/2; Marie băneasă — B/III/2
- LICIU, Dimitrachi clucer — A/1838/20
- LIGA, Gheorghii paharnic — B/I/7
- LIPAN, Costachi postelnic — C/V/2; Gheorghii căminar — D/VI/3; Gheorghii comis — D/V/2
- LIVESCU, Lupu spătar — A/1839/10; Vasile clucer — C/II/8
- LOZCOVECI, Gheorghii medelnicer — D/II/6
- LUCA, Costachi comis — A/1834/20; A/1835/24; Latif spătar — A/1839/6; Neculai clucer — A/1841/19; Niță medelnicer — D/II/3
- LUCHIAN, Vasăli sărdar — C/1847/n. 56/3
- LUPĂȘCU, Gheorghii sărdar — B/IV/1; Ioan paharnic — C/III/4
- MACRI, Lascăr ban — C/XIV/7
- MAFTEI, Călin stolnic — A/1837/14
- MALARA, Vasile sărdar — A/1834/19; Vasile paharnic — A/1838/10
- MALAXA, Mihalachi ban — B/IV/3
- MALCOXI, Ioniță șătrar — A/1840/29
- MANDELI, Elencu medelnicereasă — B/I/4
- MANDRE, Neculai comis — A/1839/9
- MANE, Costache comis — C/XI/1
- MANGIROV, Alecu sluger — D/III/10; Athanasie sărdar — A/1837/9; Panaite sărdar — D/III/10
- MANOLACHI, spătar — A/1839/27
- MANOLIU, Iorgu pitar — A/1842/n. 189; Stăriaan clucer — C/VIII/3; Tudurachi sărdar — A/1841/23
- MA(N)TACHI, Alecu ban — C/XIV/2
- MANU, Dimitrie vornic — D/VIII/4; Imanoil hatman — A/1841/30; Iordachi agă — A/1836/18; Soltana logofeteasă — D/V/5
- MARCU, Catinca clucereasă — A/1839/n. 127; Gheorghii medelnicer — C/IX/1
- MARDARI, Ecaterina clucereasă — C/XI/9; Ioan clucer — A/1841/11
- MARINOV, Costachi căminar — D/III/10
- MARTA, Ioniți sluger — A/1841/2
- MATRACAN, Dimitrie pitar — C/XII/3
- MATTHEIU, Ruxanda stolniceasă — C/VII/4
- MĂTOIAN, Grigori șătrar — A/1841/18
- MAVROCORDAT, Alexandru logofăt — D/VIII/4; Alexandru postelnic — D/VII/8
- MAVRODIN, Theodor stolnic — A/1842/n. 189
- MAVROGHENI, Neculai spătar — B/III/3
- MAVROMATI, Ioan comis — A/1834/6
- MAXIMESCU, Iancu sluger — D/VIII/3
- MĂDARJAC, Ioniță șătrar — A/1842/n. 189
- MARGEAN, Costandin șătrar — D/VI/5; Costantin sărdar — D/V/5
- MĂRGESCU, Ianacachi spătar — C/VII/1
- MĂRZAC, Efrosina slugereasă — C/VII/5; Gheorghii sluger — A/1840/10; Ioan clucer — C/XIII/3
- MICLESCU, Iancu postelnic — C/VIII/3; Ioniți agă — A/1835/2; Iordachi agă — A/1835/17; Iordachi spătar — A/1834/1; Zmăranda vorniceasă — C/XIV/7
- MIGHIU, Ruxanda păhărniceasă — C/I/6; Tudurachi paharnic — A/1842/n. 189
- MIHAIL, Enachi stolnic — C/X/5
- MIHALACHI, agă — A/1834/3
- MILESCU, Fotachi sărdar — B/I/6
- MILOȘ, Zoia păhărniceasă — D/VI/8
- MILU, Andrei postelnic — A/1837/17; Iordachi paharnic — C/XII/2; Liza — D/VII/8; Vasili spătar — A/1841/15
- MİȘOGLU, Enăcachi căminar — C/III/1

- MITRE, Mihalache divanit — C/XIV/6
 MOGALDEA, Gheorghii sârdar — D/VIII/3
 MOLDOVANU, Maria postelniceasă — D/VII/7
 MORTUN, Grigori căpitan — C/XIV/5
 MORUZ, Dimitrii — A/1838/23 (cneaz); B/II/6
 MOSCOVICI, Costachi sârdar — C/IV/2
 MOTAȘ, Andronachi sârdar — A/1842/8
 MOVILĂ, Neculai sârdar — C/1847/n. 56/3
 MURGULEȚ, Gheorghii căminar — A/1841/4
 NACU, Alecu stolnic — A/1842/4; Catinca stolniceasă — C/XII/5
 NAFILE, Gheorghii căminar — C/XI/10; Iancu comis — A/1836/19
 NALETU, Gheorghii clucer — B/III/3
 NANU, Manolachi sârdar — A/1842/2
 NASTASIU, Costachi căminar — C/II/3
 NECULA, Panfilii clucer — B/I/5
 NECULĂEVICI, Nechita sluger — B/I/2
 NECULAI, pitar — A/1836/30
 NECULAU, Alecu sârdar — C/XII/8
 NECULCEA, Ioan vornic — C/X/1
 NEGEL, păhârniceasă — C/I/3
 NEGRE, Costandin spătar — A/1838/24; Mihalachi ban — A/1837/27; Vasile șătrar — D/VI/8
 NEGRUȚA, Gheorghii agă — A/1842/n. 189
 NEGRUȚI, Ianachi spătar — A/1836/21
 NEGULICI, Catinca — C/XI/2
 NEGURĂ, Anastasăica clucereasă — A/1842/n. 189; Costandin clucer — A/1834/17
 NIOFĂȚ, Costachi sârdar — C/VIII/5
 NISTOR, Gheorghii — D/VI/5
 NIȚI, Zoița stolniceasă — C/VII/1
 NOVACU, Iordachi căminar — A/1838/28; Neculai medelnicer — D/VII/5
 OATU, Costin stolnic — D/III/7; Ioniți ban — A/1841/1
 OBREJA, Bălașa păhârniceasă — D/VIII/4
 OPRÎȘAN, Elenco — C/XII/5
 PALADI, Ioan vornic — A/1838/13; Petrachi comis — A/1837/n. 76
 PANAITTE, Mariia stolniceasă — D/IV/1; Toader sârdar — A/1841/6
 PANAITOV, Zahariia clucer — C/IX/3
 PANGRATI, Costin clucer — A/1840/28; Paraschiva căminăreasă — C/XI/7
 PANTAZĂU, Apostolachi comis — A/1838/19
 PANU, Gheorghii sluger — C/V/3; Safta slugereasă — C/XII/4; Ștefan căminar — A/1839/15
 PAPANDOPULU, Savastița păhârniceasă — C/XIII/1
 PAPAZOGLU, Costin sârdar — A/1838/11
 PARFENI, Vasăli sârdar — A/1835/23
 PARTENI, Catinca căminăreasă — D/III/10
 PASCU, Costachi sluger — A/1841/n. 176
 PASTIESCU, Mihalachi paharnic — A/1836/16
 PAVLI, Catinca agioaie — D/VII/8
 PAVLOV, Iancu sârdar — D/VIII/4
 PAVLU, Marghioala căminăreasă — C/XIV/7
 PĂTRĂȘCU, Catinca căminăreasă — C/XIII/2; Ioan ban — A/1840/2
 PEIU, Ilie sârdar — B/I/10
 PETROVICI, Năstăsachi stolnic — C/I/6
 PETA, Ioan stolnic — C/III/5
 PISOSCHI, Dimitrie căminar — D/II/3; Teodor sârdar — D/VII/2
 PITONEA, Iordachi pitar — A/1834/16
 PLEȘNILĂ, Gheorghii — C/XII/4; Gheorghii medelnicer — C/XII/4
 PLEȘĂSCU, Ioan spătar — C/XII/8
 PLITOS, Gheorghii medelnicer — A/1840/19
 POLIZU, Athanasii căminar — B/III/3; Athanasie sârdar — A/1837/22
 POMANĂ, Costache — D/V/4
 POMIR, Costachi spătar — A/1839/31
 POPA, Gheorghii paharnic — A/1837/19; Safta medelniceasă — B/I/9
 POPOVICI, Alexandru clucer — A/1841/2; Costachi paharnic — C/XI/3; Costandin sârdar — A/1841/34; Damiiian medelnicer — A/1834/2; Grigori medelnicer — A/1835/15; Manolachi șătrar — A/1842/11
 PORTASE, Profira — D/I/3; Vasăli medelnicer — A/1842/n. 189
 PORUMB, Vasăli medelnicer — C/XII/7
 PROFIRIU, Alexandru comis — D/VII/8
 RACLIȘ, Grigore sârdar — A/1838/2
 RACOVÎȚA, Iancu postelnic — A/1836/11; Ioniți căminar — B/II/5; Marghioala postelniceasă — E/IV/4
 RADOVICI, Costachi — C/XII/3; Iancu stolnic — A/1834/7; Stavăr căminar — A/1839/5
 RADUL, Manolachi postelnic — C/II/8
 RAFAILĂ, Năstăsachi medelnicer — A/1838/n. 94 bis; Toma căminar — B/II/3
 RALET, Alecu vornic — C/V/1
 RAMADAN, Costachi spătar — C/V/2
 RANET, Neculai spătar — A/1838/26
 RAZU, Mariia — D/I/2
 RĂDUCANUL, Ioan șătrar — D/VII/6; Marghioala — D/VII/6

- RAZMIRIȚA, Costachi paharnic — A/1840/3
- RAPTE, Gheorghe sătrar — A/1837/7
- RIZU, Grigori spătar — B/III/3; Profirița — C/X/3
- ROMANO, Costachi paharnic — A/1839/13; Neculai paharnic — A/1839/8
- ROMAȘCAN, Eni stolnic — A/1842/n. 189
- ROMAȘCU, Neculai — D/VII/6
- ROMĂNESCU, Ioan căminar — A/1839/1
- ROSET, Alecu agă — A/1837/2; Alecu sărdar — A/1836/12; Drăcachi vornic — A/1841/25; Ecaterina vorniceasă — C/VIII/1; (Tescanul) Ianacachi — D/V/5; Iordachi vornic — C/VIII/1; Neculai agă — D/III/2; Răducanu logofăt — A/1838/21; Zamfira comisoiă — A/1838/n. 94 bis; Zmăranda hătămăneasă — A/1841/n. 176; Zmăranda agioale — A/1842/n. 189
- ROȘCA, Ilie sătrar — D/V/5; Zoița clucereasă — C/1845/n. 22.
- ROZNOVANU, Iordachi logofăt — A/1836/7
- SACAGIU, Mihalachi sluger — A/1842/n. 189
- SAMOILA, Costachi stolnic — A/1842/n. 189
- SAMURCAȘ, Dimitrie postelnic — C/XI/10
- SALCEANU, Marghioala — D/VI/5
- SARIAC, Panaite sluger — C/XII/5
- SCARLAT, Scărlătachi stolnic — A/1836/36
- SCANTEIE, Iancu sărdar — C/1847/n. 56/2
- SCRIBANOVSCI, Gheorghe stolnic — C/VII/3; Iordachi sărdar — A/1839/19
- SERVILU, Ioan ban — A/1841/36
- SILION, Teodor vornic — D/VIII/1
- SIMACA, Grigorie comis — D/VII/5
- SIMION, Pavăl pitar — C/VII/8
- SIMIONESCU, Vasăli sluger — C/XI/10
- SIMIONOVICI, Ioan pitar — A/1838/18
- SION, Anna — C/IX/2; Neculai ban — B/I/11
- SOESCU, Iancu clucer — C/XI/10
- SPARTALI, Panaiti comis — A/1841/26
- SPIRIDON, Mihalachi sărdar — C/IV/4
- STAMATI, Chirica ban — A/1841/17; Costachi comis — A/1836/20; Grigori stolnic — D/V/5
- STAMATIN, Sandu spătar — A/1837/1
- STAMBOALA, Enachi — D/III/6
- STAN, Apostol sluger — D/III/4; Iordachi sărdar — A/1837/24
- STAVAR, Alecu pitar — A/1842/10; Iorgu paharnic — A/1839/18
- STANCESCU, Gheorghe căminar — A/1840/5
- STEREA, Dimitrie medelnicer — C/VI/4; Ioan sărdar — A/1840/25
- STIHI, Catinca slugereasă — C/1845/n. 22; Gheorghe sluger — A/1840/14
- STRAT, Ioan paharnic — A/1842/n. 189; Matei agă — D/VII/8
- STRATULAT, Safta logofeteasă — B/I/11
- STRAJASCU, Elenco sărdăreasă — C/XII/4; Pavel sărdar — C/II/6
- STROESCU, Grigoraș ban — B/I/4; Iancu — C/I/2
- STURDZA, Alecu beizadé — A/1836/26; Dimitrii logofăt — C/IX/4; Ioan, fostul domn al Moldovei — A/1842/6; Iordachi logofăt — A/1837/5; Iorgu beizadé — B/II/7; Maria baneasă — C/IV/6
- SUIULGIBAȘA, Dimitrii sluger — A/1841/8
- ȘANDRE, Costachi paharnic — C/VII/4; Spiridon sărdar — A/1842/n. 189
- ȘARBANESCU, Iordachi — D/III/5
- ȘTEFANESCU, Gheorghe căminar — A/1834/12
- TACU, Ioan stolnic — A/1834/11
- TALIANU, Mihalachi sluger — A/1842/n. 189
- TAȘCA, Toader sătrar — D/VII/6
- TAȘPAU, Neculai sărdar — A/1841/28
- TAUTU, Apostol paharnic — A/1840/21; Maria vorniceasă — C/II/8; Nastasi medelnicer — A/1839/4; Neculai sărdar — A/1841/22; Toader sătrar — A/1840/22; Vasăli spătar — A/1842/n. 189
- TELIMAN, Iordachi sărdar — C/XII/6; Theodosie căminar — C/III/6
- TEODORU (THEODORU), Dimitrachi spătar — A/1840/n. 148; Ioan pitar — D/VII/6; Iordachi stolnic — A/1839/23; Iosif sărdar — D/VIII/2; Neculai stolnic — A/1841/29; Săndulachi clucer — A/1838/27
- THEOHARI, Constantin paharnic — A/1835/8; Soltana păhărniceasă — C/V/1
- TIRIECHIU, Dimitrachi stolnic — A/1836/5
- TRIANDAFIL, Chiriic sărdar — A/1839/2
- TUDORI, Ioniță sărdar — A/1840/27; Vasile ban — A/1835/1
- TUDURI, Marghioala comisoiă — D/II/4; Vasăli sărdar — C/XII/2
- TULBURE, Costandin stolnic — C/I/5; Pavăl sluger — A/1837/12; Petrachi sluger — D/III/9
- TURCULEȚ, Dimitriu paharnic — C/VIII/6
- TURTURICA, Ioan pitar — A/1842/1

ȚAMBURESCU, Gavril sluger — B/I/10
 ȚANTA, Baria băneasă — C/I/1; Theodor ban — B/I/1
 ȚIGARA, Costachi agă — A/1841/5; Iorgu agă — D/VI/9
 ȚONE, Smaranda — D/VII/7
 ȚORAN, Ioan prapurcic — C/XIII/3

URECHI, Iordachi căminar — C/VII/8
 URECHIANA (von Sava), Maria — A/1840/n. 148
 URICARIU, Casandra sărdăreasă — B/I/3; Chiriac sărdar — A/1841/7

VASILIU, Alecu spătar — D/II/6; Gheorghii sluger — A/1841/16; Gheorghii căminar — A/1836/32; Iancu căminar — A/1841/9; Tudurache sărdar — D/VI/8
 VARGOLICI, Ilie pitar — A/1842/n. 189; Iordachi sărdar — D/I/2; Neculai ban — D/VI/1; Ștefănachii pitar — D/IV/4
 VARLAN, Ruxandra sătrăreasă — B/IV/3
 VARLANESCU, Dimitrie stolnic — C/XI/5
 VARNAV, sărdar — A/1834/27; Alecu vornic — C/III/3; Gheorghii postelnic

— A/1835/20; Marița postelniceasă — C/II/1; Petrachi postelnic — A/1839/7
 VEISA, Costin căminar — A/1840/23; Mihai agă — A/1835/12; Neculai paharnic — D/III/8
 VELE, Costachi paharnic — A/1834/5
 VELISARI, Petrachi stolnic — A/1836/3
 VENTURA, Neculai vornic — C/XIII/3
 VERESCU, Teodor medelnicer — C/X/1
 VIDRAȘCU, Catinca medelniceasă — C/VII/6; Costandin — D/VII/4; Dimitrie paharnic — A/1839/11; Iordachi sărdar — A/1838/12; Matachi ban — C/X/4; Vasile medelnicer — A/1841/14
 VIȘU, Costachi jâgnicer — C/VI/4
 VLAHUȚA, Eufrosina — D/III/7
 VUCENIC, Ilie clucer — C/XI/10
 ZAGURĂ, Neculai spătar — A/1838/25
 ZAHARI, Toader paharnic — A/1829/30
 ZALARIU, Panaiti medelnicer — A/1841/20
 ZDROBEȘTI (ZDROBICI), Ialincu jâgniceasă — A/1840/n. 148
 ZISU, Costachi sătrar — C/XII/5
 ZOTA, Elencu comisoaie — C/IV/1; Gheorghii pitar — A/1835/11

LUI SEVER ZOTTA — INCHINARE

VIRGINIA ISAC

SEVER ZOTTA ARHIVIST *

— simple note —

Despre Sever Zotta ca arhivist s-a scris puțin, mai ales ocazional. Doar Gheorghe Ungureanu, discipol și colaborator apropiat, l-a evocat în câteva pagini, în care a apelat la „arhiva sufletului său“, îndeplinindu-și astfel „marea obligație morală“ ce o avea față de omul și arhivistul Sever Zotta ¹.

În afară de cele relatate de Gh. Ungureanu, prea multe date noi nu se pot aduce, pierderea unei importante părți din dosarele de cancelarie ale Arhivelor Statului de la Iași în timpul celui de al doilea război nu permit, aici, la Iași, o informare mai amplă. Registrele de intrare-ieșire, condicile de prezență și doar câteva dosare sunt singura sursă.

Când D. Onciul, în calitatea sa de director general al Arhivelor Statului, l-a propus pe Sever Zotta pentru postul de șef al Arhivelor de la Iași ², s-a bazat nu numai pe relațiile de familie și de prietenie, sau pentru că amândoi erau bucovineni, ci, mai ales, a apreciat pregătirea și aptitudinea pentru cercetarea științifică și studiile genealogice remarcabile ale acestuia.

Dar înainte de numirea sa, 1 octombrie 1912, Sever Zotta devenise ieșean în anul 1911 ³. Încă din primăvara lui 1911 pregătea apariția „Arhivei Genealogice“, pentru care, desigur, a cheltuit multă muncă, dar și bani, după cum prevăzuse și D. Onciul într-o scrisoare către „bunul său amic“ ⁴.

Se pune întrebarea dacă Sever Zotta a cunoscut sau a făcut cercetări în Arhivele de la Iași înainte de numirea sa. Se pare că nu; nu a putut. În vara anului 1911 Arhivele se mutaseră în localul din incinta mănăstirii Golia, după o perioadă destul de îndelungată de pregătire pentru mutare, iar în 1912 încă se mai făceau verificări pentru buna

* Comunicare prezentată în ședința din 1 februarie 1944, închinată lui Sever Zotta.

¹ Gh. Ungureanu, *Sever Zotta*, în *Figuri de arhiviști*, volum editat de Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1971, p. 231—236.

² Un fragment din recomandarea din 29 septembrie 1912 către Ministerul Instrucțiunii Publice (ministru C. C. Arion), *ibidem*, p. 234.

³ S-a considerat emigrat în țară în anul 1905 și a primit naturalizarea în 1910.

⁴ Teodor Bălan, *Câteva scrisori ale lui Dimitrie Onciul către Sever Zotta*, în „Revista Arhivelor“, VI/2, 1944—1945, p. 159.

ordonare a depozitelor. Dar în mod cert a cercetat bogata colecție de documente a lui Gh. Ghibănescu, primul și cel mai constant colaborator la „Arhiva Genealogică“. Gh. Ghibănescu a fost, desigur, și acela care a inserat în ziarul „Opinia“, informația privind numirea lui Sever Zotta ca șef al Arhivelor Statului⁵.

Ca șef, avea locuința în clădirea Arhivelor, unde stătuse și predecesorul său, Gheorghe Ionescu. Aici, la Arhive, dăduse și adresa redacției revistei sale⁶, nu mai era la Davideni, moșia soției sale din Bucovina sau pe alea Principesa Maria, de lângă grădina Copou, ca în primele luni de apariție. Aici, la Golia, avea un cadru potrivit și pentru preocupările sale, material de cercetare din abundență și liniștea necesară, destul de relativă însă.

În primele luni de activitate, informându-se asupra fondurilor din depozite, dosare, documente ș.a.⁷, un document dintr-o condică îi relevă pierderea în focul din 19 iulie 1827 din Iași a arhivelor țării, pierdere ireparabilă pentru cercetătorii trecutului neamului nostru. Editându-l în numărul din decembrie 1912 al „Arhivei Genealogice“, este, cred, primul document din Arhivele ieșene folosit și publicat de Sever Zotta⁸.

În activitatea sa de șef al Arhivei Statului (director din 1926) a avut și greutăți, și realizări. Greutăți pe plan administrativ — să ne gândim numai la faptul că abia în 1922 s-a instalat în localul de la Golia lumina electrică; lipsa de combustibil, mai ales în perioada războiului și chiar după război, care a dus uneori la suspendarea serviciului; greutăți în preluarea arhivelor, mai ales a celor judecătorești și, tot timpul, personal insuficient, mereu concentrat și apoi mobilizat în 1916, când în Arhivele de la Golia rămăsese doar Sever Zotta și omul de serviciu⁹.

La mai puțin de o lună de la începerea războiului, cade pe câmpul de luptă Ioan Gr. Țăranu, copist paleograf, sublocotenent din Regimentul 9 infanterie.

La Arhivele de la Golia doar N. Iorga mai venea, căutând „o ocupație și o uitare a durerilor prezentului“¹⁰.

Dar în octombrie 1916, între 2 și 18, Sever Zotta primește de la Direcția Generală a Arhivelor Statului, prin delegatul Gh. Nedioglu, 44 lăzi cu documente spre a fi păstrate la Iași. De aici au fost însă

⁵ „Opinia“, IX, 1912, nr. 1711, vineri 12 octombrie, rubrica *Ultime informații*.

⁶ Strada Cuza Vodă nr. 12.

⁷ Desigur a găsit și actele din 1896 noiembrie ce conțin declarațiile lui Ioan Flondor, episcopul minorului Sever Zotta și pentru fratele său, Octavian și sora lor, Elena, căsătorită cu Ioan Flondor. Aceste acte, depuse la Arhivele Statului în 1911 de către Elena Ștefan Vârgolici, fuseseră găsite în casa din Iași de pe strada Toma Cozma, casă cumpărată de Ștefan Vârgolici de la Eudoxiu Hurmuzachi, procuratorul erezilor defunctei Eliza Sturza Dulcești (Arh. St. Iași, fond Arhivele Statului Iași, dosar 10/1912, f. 51 v.).

⁸ „Arhiva Genealogică“, nr. 12 din dec. 1912, p. 196—200 sub titlul: *Pojarul din Iași în 19 iulie 1827*.

⁹ În februarie 1917 pleacă și soția sa, cu copiii, la Davideni, conform cererii pentru eliberarea unui pașaport (Arh. St. Iași, fond Chestura de poliție Iași, dosar 3/1917, f. 8).

¹⁰ N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, ed. Valeriu Râpeanu, București, Minerva, 1972, p. 500.

trimise la Moscova, însoțite tot de Nedioglu¹¹, probabil tot în 24 iulie 1917, când s-au trimis și de la Iași documente și dosare mai importante. O copie a inventarului documentelor din Arhivele de la Iași cuprinde și câteva arhive particulare. Astfel : o cutie de carton, sigilată cu patru peceți particulare, depusă de Sever Zotta, cu documente și scrisori de familie ; o ladă sigilată, depusă la 23 iulie 1917 de căpitanul Gh. Pascu, comandantul unei coloane militare, lada conținând acte justificative pentru întreținerea trupei ; dar și o cutie de metal, șnuruită și sigilată cu sigiliul Adunării deputaților, depusă de aceasta la 5 octombrie 1916 la Arhivele Statului din Iași, conținând șase acte : procesul-verbal din 7 octombrie 1857 al Adunării ad-hoc a Moldovei ; tabelul cu înscrierea voturilor pentru alegerea din 5 ianuarie 1859 ; un dosar cu acte din anii 1865—1866 relative la abdicarea lui Cuza ; dosarul alegerii lui Carol I ; procesul-verbal al ședinței de depunere a jurământului de către regele Ferdinand I și jurământul¹².

După război, anul 1919 a marcat un eveniment important pentru Sever Zotta. Iancu Flondor, ministru secretar de stat pentru Bucovina (18 decembrie 1918—15 aprilie 1919), îl solicită pentru cercetarea arhivelor din Bucovina. Inițial, i se acordă de către Direcția Generală a Arhivelor Statului două luni (ianuarie și februarie), delegație prelungită apoi până la 1 aprilie. Sever Zotta a cercetat arhivele unor instituții din Suceava, Rădăuți, Siret și alte localități și de la mănăstirile Sucevița, Putna, Dragomirna și, bineînțeles, arhivele din Cernăuți¹³. Două rapoarte privind aceste cercetări au fost înaintate lui D. Onciul, în mai și iunie același an.

Un an mai târziu, la 13 octombrie 1920, Secretariatul general de interne din Cernăuți predă lui Sever Zotta arhiva nobilimii Bucovinei, cu inventar (dosare, documente, condici ș.a.), predare provizorie până la înființarea Arhivei Statului la Cernăuți. Abia în 1924 ia ființă la Cernăuți o Comisie a Arhivelor Statului, care, la 1 martie 1926, roagă să se restituie arhiva nobilimii bucovinene, fond foarte important, de care Sever Zotta, în acest interval de timp, a profitat din plin pentru cercetările sale genealogice, de aceea și întârzierea restituirii cu încă un an¹⁴.

În privința arhivei nobilimii din Basarabia, în sensul propunerilor lui Sever Zotta se aprobă, în mai 1923, deplasarea la Chișinău¹⁵. Aici îl avea pe prietenul său Paul Gore, cu care era în corespondență de foarte mulți ani și pe care îl aprecia în mod deosebit. Acesta avea o

¹¹ *Figuri de arhiviști*, p. 224.

¹² Arh. St. Iași, fond Arh. St. Iași, dosar 1/1917 ; o notă pe acest inventar indică data reprimirii : februarie—martie 1936, cu unele lipsuri, printre care multe dintre condicile K din Colecția Litere.

¹³ *Figuri de arhiviști*, p. 225. Despre arhivele din Bucovina, v. T. Bălan, *Arhivele Bucovinei*, în „Revista Arhivelor”, II, nr. 3, 1926, p. 301—304, în care menționează că Sever Zotta „a copiat multe documente cu privire la trecutul unor familii din Moldova de Sus”.

¹⁴ Într-o scrisoare din 6 octombrie 1940 Sever Zotta consemna : „Am copiat aproape întreaga arhivă a nobilimii din Bucovina și mult cu privire la boierimea Moldovei” (Arh. St. Iași, colecția Documente, P. 571/27, copie).

¹⁵ Director general al Arhivelor Statului fiind acum profesorul Alexandru Lapedatu, numit după moartea lui D. Onciul în martie 1923.

mare și importantă bibliotecă istorică, unica bibliotecă românească la Chișinău înainte de 1918. Paul Gore cunoștea foarte bine situația arhivelor din Basarabia, în calitate sa de președinte al Comisiei Arhivelor Statului. Un studiu al său, pe care îl avea gata încă din toamna anului 1920, va fi publicat în „Revista Arhivelor” în 1924, în care, remarca Sever Zotta, se cunoaște experiența fostului președinte al așa-numitei „comisii savante a Arhivelor”¹⁶.

Paralel cu activitatea de arhivist, Sever Zotta își continua și cercetările genealogice. După cum se cunoaște, ultimul număr al revistei sale a fost cel din decembrie 1913. În nota care anunța încetarea publicării revistei, explică întârzierea apariției unor numere, întârziere datorită exclusiv aprofundării unor chestiuni genealogice, pentru a căror lămurire a fost uneori nevoit să facă cercetări la București, Lemberg, Chișinău și Cernăuți. Într-adevăr, concediile se prelungeau uneori până la două-trei luni; uneori, solicita permisiuni de câteva zile. De pildă, în octombrie 1913 făcuse o călătorie la Lemberg și găsim citate arhivele de aici în studiul *Știri noi despre Movilești*, publicat în numărul din octombrie-decembrie 1913 al „Arhivei Genealogice”.

După încetarea apariției revistei, publică note, studii, articole în ziare și alte reviste, mai ales din Iași. Contribuții importante are în Buletinul Muzeului Municipal din Iași, „Ioan Neculce”, muzeu din al cărui comitet de conducere făcea parte, împreună cu Gh. Ghibănescu, Mihai Costăchescu, N. A. Bogdan, și care muzeu își avea sediul tot în incinta mănăstirii Golia, multe ședințe de lucru ținându-se chiar în biroul de la Arhive al lui Zotta.

A colaborat, bineînțeles, la „Revista Arhivelor”, chiar din primul an de apariție, 1924, cu studii și diferite note. Dar un studiu despre trecutul Arhivelor Statului de la Iași, alcătuit de Sever Zotta în 1932¹⁷, a fost publicat abia în 1941 în „Arhiva Românească”¹⁸, prin bunăvoința lui Mihail I. Kogălniceanu, la rugămintea lui Aurelian Sacerdoțeanu, directorul general de atunci al Arhivelor Statului. Studiul era însoțit de o anexă ce cuprindea lista conducătorilor Arhivelor de la Iași în curs de o sută de ani, anexă ce a fost publicată însă în „Revista Arhivelor”, volum apărut după începerea războiului, în 1941, când încă nu se știa nimic de soarta lui Sever Zotta, rămas în Bucovina¹⁹. De remarcat că la această listă Sever Zotta dă în *Note* câteva date genealogice pentru acești „capi” ai Arhivelor, sau alte informații, de exemplu, pentru Iacovachi Paladi (șef în anii 1853—1854) arată că a fost nașul de botez al lui Iacob Negruzzi. Despre predecesorul său, Gheorghe Ionescu, notează că „a fost fiul natural al unui boier al cărui strămoș, logofăt, fu ucis de Ștefan Tomaș II”. Și, bineînțeles, câteva date biografice despre cel de al 23-lea șef, Sever Zotta.

¹⁶ În 1918 a fost recunoscut ca director al Muzeului din Chișinău și ales președinte al Comisiei Arhivelor Statului din Basarabia, funcții pe care le deținuse și mai înainte, v. Sever Zotta, *Paul Gore* († 8 decembrie 1927), Chișinău, Tip. eparhială „Cartea românească”, 1928.

¹⁷ Cerut de Direcția Generală a Arhivelor Statului în vederea redactării unei publicații cu prilejul centenarului Arhivelor Statului.

¹⁸ „Arhiva Românească”, vol. IV, p. 213—262.

¹⁹ „Revista Arhivelor”, vol. IV/2, 1941, p. 381—382.

A îndrumat și îndemnat și pe colaboratorii săi din Arhive să-și valorifice cercetările, publicându-le. Astfel, Traian Ichim, acest interesant personaj în peisajul ieșean și al Arhivelor, deși numai copist-paleograf dar un *factotum* în instituție, a publicat multe documente în Buletinul „Ioan Neculce“ și, în broșură, noi date cu privire la familia și viața lui Alecu Russo. Traian Ichim, aflat în delegație la Bacău pentru verificarea situației arhivelor judecătorești, caută, rugat de șeful său, actul de naștere al lui Vasile Alecsandri și alte date despre viața și familia poetului, fapt menționat de Sever Zotta în lucrarea sa *La centenarul lui Vasile Alecsandri*.

Lui Gheorghe Ungureanu i-a prefațat cartea *Jurisconsultul Damaschin T. Bojinca* (Iași, 1930), nepierzând ocazia de a da și câteva date genealogice: D. Bojinca, căsătorit cu Casandra, din vechiul neam al Goianștilor, din Jadova, în Bucovina, care aveau o parte din moșia Cireși, mai înainte Bănila moldovenească, vândută în 1882 lui Iancu Grigorcea, socrul lui Sever Zotta. În aceeași prefață, se află date genealogice și despre baronul Ioan Cârstea, bucovinean, căruia D. Bojinca îi dedicase cartea *Anticile romanilor*, publicată la Buda în 1832.

De menționat, aici, și trecerea prin Arhivele de la Iași, ca slujbași pentru scurtă vreme însă, a lui Alexandru Epure, Ilie Minea, Lucian Predescu și Gh. Duzinchevici, slujbași dar și cercetători, care au depistat și publicat multe documente din aceste depozite.

Dar nu numai aceștia, pentru că era firesc ca personalitatea lui Sever Zotta să atragă la Arhive și alți cercetători. Semnalăm pe Ilie Bărbulescu, T. T. Burada, Tudor Pamfile, Nicolae Cartoian (căuta în dosarele Secretariatului de Stat al Moldovei date despre Mihail Kogălniceanu), D. Furtună, Virgiliu N. Drăghiceanu, conservatorul colecțiilor Comisiei Monumentelor Istorice, care în 1913 cerceta documente pentru mănăstirea Cetățuia. Tot în acest an, Octav Minar consulta dosarul procesului lui Mihai Eminescu cu biblioteca; un an mai târziu, căuta documente relative la familia lui G. Asachi, a Cornелиei Emilian și a lui Al. Donici. După anul 1918, întâlnim printre cercetători pe chimistul Petru Poni, pe geograful Gh. I. Nastase, pe matematicianul Traian Lalescu — care cerea informații despre Eftimie Murgu; în 1929 se cereau, de către Direcția generală a Arhivelor, date despre Ion Creangă pentru Jean Boutière, date comunicate de Traian Ichim, ca să nu mai vorbim de cercetători ca profesorul Mihai Costăchescu, identificat aproape cu Arhivele²⁰. Mai rar veneau Aurel Sava, G. T. Kirileanu sau Gh. Ghibănescu, aceasta din urmă având și obligații parlamentare, ca senator de Fălciu, și fiind și membru al Academiei Române. În 1920, Ghibănescu donează Arhivelor ieșene fișele ce cuprind indicele cronologic al documentelor și registrelor din cele 25 de volume ale *Uricariului* lui Teodor Codrescu, iar când a fost nevoit să-și vândă colecția de documente, Sever Zotta a fost acela care a referat asupra valorii ei²¹.

De menționat, mai ales, pe acei care au făcut cercetări genealogice și care, fără a fi specialiști, se pasionau pentru asemenea studii și se

²⁰ În 1934 a fost și o propunere, din partea lui G. T. Kirileanu, ca să-i succedă lui Sever Zotta la conducerea Arhivelor de la Iași.

²¹ G. T. Kirileanu, *Correspondență*, ed. M. Handoca, București, 1977, p. 419.

bucurau de îndrumarea și ajutorul specialistului erudit care a fost Sever Zotta. Astfel, Eugeniu C. Ghica Budești, în 1913, făcea investigații asupra familiei sale; în același an, Ilie Șeptelici depunea spre păstrare, sub rezerva dreptului de proprietate, acte vechi relative la familiile Costandin Andrieș și Șeptelici, pe care însă ulterior le va retrage. În 1920, Ioan Nădejde, aflat acum la București, ruga să se permită registratorului Traian Ichim să depisteze și să-i trimită date despre familia Morțun și date privind descendența lui Grigore Ghica, decapitatul de la 1777, din care familie se trăgea mama sa, Elena Ghica. Dar nu numai Traian Ichim l-a ajutat la adunarea bogatului material genealogic, ci chiar Sever Zotta, care, în recenzia făcută cărții lui Ion Nădejde²², observa că autorul, față de cei care l-au ajutat, „s-a achitat, atât în prefață cât și în citații, cu scrupulozitate elegantă, care merită să fie imitată”. În aceeași recenzie, Zotta remarcă pasiunea târzie, dar deosebită, pentru genealogie a bătrânului gânditor, obiectivitatea, conștiinciozitatea și răbdarea cărturărească a cercetătorului, dar și lipsa de sistem în expunerea materialului, strecurându-se astfel multe greșeli, autorul neutilizând genealogia ca specialist.

Și Constantin Gane solicita copii de pe actele privitoare la stolnicul Pavel Gane și la Ecaterina Buznea, soția logofătului Ioniță Gane. Nicolae Docan făcuse personal cercetări și cerea în 1922 copii de pe actele privind familia sa și moșile ei²³; pentru completarea unor date genealogice, cereau copii de pe documente și profesorul Coroi de la Facultatea de Drept din Iași, iar principesa Șuțu — date despre familia Crupenschi. Prin 1927 se cereau, de la București, informații despre căminarul Iordache Bosie din Dorohoi, informații solicitate de Raul V. Bossy.

Toți acești cercetători erau pasionați și interesați însă, numai pentru cunoașterea ascendenței familiilor lor. Sever Zotta nu a avut adepți care să se consacre studiilor genealogice, nici la Școala de arhivistică²⁴ nu a fost chemat să predea această disciplină, deși între obiectele de studiu din programul școlii figura și genealogia. Conducerea acestei școli a solicitat, în iunie 1925, și lui Sever Zotta colaborarea la primul anuar al școlii (care nu a mai apărut) și propuneri pentru alcătuirea unor studii de arhivistică, paleografie sau alte științe auxiliare.

În ultimii ani ai carierei sale, în afara activității obișnuite la instituția pe care o conducea, Sever Zotta participa la diferite acțiuni culturale. De pildă, ca membru în consiliul cultural al Societății pentru ocrotirea orfanilor de război²⁵ sau în calitatea sa de secretar al Ligii pentru unitatea culturală a românilor, secția Iași²⁶. În 1930, făcea parte din comitetul alcătuit pentru punerea unei plăci comemorative pentru

²² Ioan Nădejde, V. G. Morțun, *biografia lui și genealogia familiei Morțun*, București, 1923. Recenzie de Sever Zotta în „Ioan Neculce”, fasc. 4, 1924, p. 361—363.

²³ În studiul „Cubăia”, *soția lui Constantin Vodă Cantemir* (Arh. Gen. A.I.X, III, 1991, 1—2, p. 353—376), Nicolae Docan citează, în note, de la Arhivele Statului Iași, dosarul copiilor legalizate în 1921.

²⁴ Înființată în 1924 pe lângă Direcția Generală a Arhivelor Statului.

²⁵ Arh. St. Iași, Documente, P. 571/27, mențione în statul personal.

²⁶ *Ibidem*, fond Teatrul Național Iași, dosar 433, f. 58.

Alecu Russo la biserica Bârboi, comitet din care mai făcea parte Gh. Ghibănescu, Alexandru Băleanu, Mihai Costăchescu, sculptorul I. Mateescu și preotul Todicescu²⁷. La al patrulea congres al profesorilor de istorie, ținut la Iași în zilele de 7 și 8 iunie 1930, ține o „interesantă conferință“²⁸ despre familia Golia, alături de nume prestigioase ca: Radu Vulpe, Const. C. Giurescu, Coriolan Suciuc, Emil Diaconescu.

În 1932, prin generalul Radu R. Rosetti, i se cere concursul pentru achiziționarea unor acte relative la Unirea din 1859, rămase de la consulul Franței la Iași, Victor Place și aflate la fiul acestuia, Henri Place, ce locuia la Roman²⁹.

După 22 de ani de activitate, timp în care a reușit să scoată Arhivele Statului de la Iași din anonimat și să le creeze un renume și un prestigiu științific, prin persoana sa mai ales, la 2 mai 1934 predă succesoriului său, Alexandru Băleanu, funcția și tezaurul arhivistic, retrăgându-se la Davideni, unde își petrece, de altfel, mai toate vacanțele. A luat cu el toate cărțile, fișele și carnetele de însemnări, adunate în toți acești ani³⁰, pentru a lucra în liniște, liniște brusc curmată în 1940, urmând tragedia din 13 iunie când a fost deportat și moartea în octombrie 1943, la Orsk, în sudul Uralilor³¹.

²⁷ *Ibidem*, Documente, P. 566/117, f. 2, publicat în vol. *Documente din arhive ieșene*, ed. de Gh. Ungureanu, D. Ivănescu, Virginia Isac, București, 1973, p. 363—364.

²⁸ „Revista Istorică Română”, 1931, vol. I, fasc. I, p. 111—112; lucrările s-au ținut în aula Universității, comitetul local avându-l ca președinte pe Gh. Brătianu, iar ședințele congresului au fost prezidate de Ion Lupaș, Orest Tafrali și generalul Costandache.

²⁹ *Scrisori către I. Bianu*, vol. IV, București, 1978, p. 216.

³⁰ Gh. Ungureanu își amintea că „își făcea însemnări în fișe și diferite cartone, cu indicații asupra fondului, dosarului și filei unde se găseau date, mai ales asupra genealogiei cu care se ocupa” (*Indrumător în Arhivele Statului Iași*, 1947, p. IV).

³¹ Conform scrisorii fiicei sale, Sanda Zotta, către Gh. Ungureanu din 1 ianuarie 1948.

I

R. ȘARAGA

Librăria și Antiquaria

MOLDOVA

No. 1, strada Ștefan cel Mare No. 1

Cumpăr și vând cărți rare privitor la istoria țării

Iași, 16 iulie 1904

Mult stimat Domnule Sever de Zotta, Dorna Vatra

Anexând vă trimet următoarele :

5 medalii de amatori a 3 lei

5 medalii de aluminiu a 80 bani

5 cocarde medațion, a 70 bani

15

4

3,50

Total 22,50

Care sumă vă rog a mi-o trimete pe adresa librăriei mele.

Cu această ocazie vin a mă plânge la dv. : cu toate că am scris la mai toți românii buni din Bucovina, precum și d-lui baron Eudoxiu de Hurmuzache, cerând încurajarea medaliilor mele care sunt cele mai bune și frumoase, n-am primit de la nimeni nici cea mai mică comandă și, mai mult încă, n-am primit nici un răspuns asupra venirii mele la Putna pentru a putea desface din medalii. Pe când alte medalii, care pot zice că-s fleacuri, s-au vândut acolo.

Dacă vă este posibil, vă rog a face printre prietenii dv. o listă de subscripții pentru medaliile mele, atât cele de amatori, cât și din celelalte, care listă vă rog a mi-o trimete pentru ca să vă pot expedia de urgență medaliile acolo.

Pe marți 20 sau 21 iulie st. v. am treabă pe o zi la Suczawa.

Primiți, vă rog, salutările mele

I. Șaraga

NB Când ne vom întâlni ? ca să putem regula relativ la documentele familiilor române din Bucovina ce le posed eu, ca fam. Flondor etc. etc.

Totodată, vă anexez o copie a sigiliului original ce-l posed al lui Tzigara Zotta, garantz pentru autenticitatea lui, prețul este de 400 lei.

Arh. St. Iași, Documente, P. 742/104, original, cu plic cu antetul anticarului și adresa : Herrn Severin de Zotta, Dorna Vatra, Bucovina ; pe o filă albă imprimarea în ceară roșie a sigiliului cu chipul lui Zotu Tzigara și o altă imprimare cu blazonul familiei.

II

Certificat de bună purtare

Noi, subsemnații cetățeni ai urbei București, adevărim prin aceasta că domnul Sever Zotta, licențiat în drept de la Universitatea din București, român din Bucovina, fiul defunctului dr. Ioan cavaler de Zotta, mare proprietar român din Bucovina, și al defunctei sale soții, Elena Zotta, născută Hurmuzache, pe care îl

cunoaștem de mai mulți ani, a dovedit cea mai bună purtare în tot timpul cât a stat în București pentru studiile sale în drept, începând din anul 1901 și până acum. Drept care i s-a dat acest certificat.

București, 30 ian. 1906

C. Sărățeanu, magistrat
D. Onciul, profesor universitar
N. Docan, secretar de legăție
dr. Em. Grigorovița, profesor

Arh. St. Iași, Documente, P. 571/26, copie de Gh. Ungureanu de pe originalul din fondul Sever Zotta de la Arh. St. București (mapa 1, f. 1), menționând notele, cu creion roșu, făcute de S. Zotta : la C. Sărățeanu, „regent 1928”, la D. Onciul, „marele istoric” și la N. Docan, „ministru plenipotențiar”.

III

Straja în 4/9 912

Mult Stimat Domnule Zotta !

Vin să Vă mulțămesc pentru...¹ ce ați binevoit a-mi da în scrisoarea D-Voastră din 17/8 a.c. privitor la originea monahului Dositei Calmuțchi. Eu știind că Ionescu a primit informațiunile sale de la arhierul Narcis Crețulescu, care este dealfeliu foarte bine informat despre persoanele cari au condus cândva mănăstirea Neamțului, n-am ezitat să le iau ca bune și abie târziu am văzut că m-am înșelat. Dar așa-i dacă te încrezi prea mult în alții, singur însă n-ai posibilitatea să afli din hârtii vechi adevărul.

Tocmai, că amintesc de hârtii vechi, Vă trimit în alăturare sub % una care Vă va interesa fiind ea de la unchiul D-Voastră. Socrul meu, răp. protopop I. Homiuca, a aflat-o în arhiva parohială din Coțman și mi-a înmănat-o mie înainte de vreo 15 ani.

Vă comunic cu acest prilej că acumă tocmai fac corecturile lucrării mele : *Cronica Episcopiei de Rădăuți* pe care mi-a cumpărat-o ministeriul Cultelor din Viena și o tipărește la tipografia curții de acolo pe speșele fondului religionar.

Dăunăzi călătorind prin București la Govora, am predat Academiei o lucrare etnografică : *Rutenii din Bucovina*, înzestrată cu ilustrațiuni. Ea are menința să deslușească lumea de dincolo asupra dușmanilor etnici ai românilor.

Acumă revăd o lucrare biografică care privește pe călugărul putnean Natan Drețeanul. Nu aveți cumva oarecări date care l-ar privi ?

Deoarece, după publicarea acestei lucrări voesc să public o monografie asupra mănăstirii Sucevița, vin să vă întreb :

1) Cine a fost prima soție a lui Ieremie Movilă și 2) După cine a fost măritată Eleana, sora lui Ieremie Movilă, numită logofeteasă ?

Aceste date mi-ar trebui deoarece voesc să dau în amintita lucrare și un capitol care să se ocupe cu genealogia familiei lui Ieremia Movilă.

La metingul din urmă mi-a comunicat dl. baron E. Hurmuzachi că un polon să fi publicat o lucrare în care arată înrudirile polonilor cu românii. D-lui mi-a fost promis că-mi va trimite acea lucrare, care mult m-ar interesa mai ales fiindcă mi-ar fi de folos la genealogia amintită, însă până astăzi n-am primit-o. Nu cunoașteți D-Voastră adresa acelei publicațiuni ca să mi-o pot procura ? Genealogia amintită, care este gata, până la oarecari îndreptări, V-aș pute-o pune la dispoziție.

Vă rog, mult stimat domnule, să primiți asigurarea deosebitei stime și considerațiuni de la al D-Voastră devotat

D. Dan

Arh. St. Iași, Documente, P. 742/105, scrisoare originală ; adresa de pe plic : „Mult onoratului domn Sever cavalier de Zotta, mare proprietar etc., etc., în Davideni”.

¹ Ilizibil.

IV

Prin moartea mult regretatului meu unchi, Eudoxiu G. Hurmuzache, în 10 iunie 1931 am intrat în posesia arhivei familiei Hurmuzache, exceptând cea a moșului Nicu. Oricare știe ce înseamnă familia aceasta pentru românism își dă seama ce tezaur a intrat în mâinile mele, întrucât descind doar și de pe tată și de pe mamă din Hurmuzăchești, această unică familie a Bucovinei și interesul pentru trecutul neamului mă face să privesc vechile hârtii cu alți ochi decât mulți din tagma mea. Mama mea era Elena, fiica lui G. Hurmuzache, iar bunica de pe mamă a tatălui meu, Anastasia Hurmuzache, căsătorită V. Vasilco, a cărei fiică Ruxanda Zotta

Arh. St. Iași, Documente, P. 571/26, copie de Gh. Ungureanu de la Arh. St. București, fond Sever Zotta, mapa I, f. 8.

D. IVĂNESCU

SEVER ZOTTA ÎN CORESPONDENȚA CU GH. UNGUREANU *

Cu mai bine de două decenii în urmă, fostul director al Arhivelor ieșene, Gh. Ungureanu, publica un articol despre arhivistul, istoricul și omul de aleasă cultură, Sever Zotta, considerând că în acest fel îndeplinea, măcar parțial, o obligație morală față de cel care i-a îndrumat primii pași în profesie. O profesie (arhivistică) căreia Gh. Ungureanu i-a dedicat întreaga viață. Cred și acum că am fost un privilegiat, trăind mai mulți ani în preajma lui Gh. Ungureanu, de la moartea căruia, iată, în anul viitor se împlinesc două decenii. Ar fi un bun pretext să închinăm memoriei celui care a salvat arhivele Moldovei în timpul războiului, dar nu mai puțin arhivistului și istoricului Gh. Ungureanu, față de care întreaga cercetare istorică ieșeană are numai datorii, un pios omagiu.

(Mi-am permis această divagație pentru a spune că relația dintre Sever Zotta și Gh. Ungureanu nu s-a redus la modesta corespondență păstrată acum în colecții arhivistice. Relația dintre cei doi a căpătat ample valențe și l-a marcat profund pe cel tânăr, pe Gh. Ungureanu, Sever Zotta devenind pentru el modelul ideal de urmat, în viață și în profesie. Lucrul acesta l-am simțit atât din articolul amintit mai înainte, cât mai ales din nenumăratele evocări pe care Gh. Ungureanu, cu neîntrecutu-i talent narativ, nu pregeta să le facă de câte ori avea ocazia. În ambele ipostaze, admirația discipolului era fără limite.

Revenind la corespondența dintre cei doi, trebuie să spunem că ea e mult mai bogată decât ceea ce noi am ales pentru acest prilej. Opțiunea noastră s-a îndreptat către un lot de scrisori din anii 1930—1931, din mai multe motive. Unul dintre ele ar fi ineditul unor informații istorice despre revoluția din 1848—1849, atât la români cât și în afara spațiului românesc. Zăbovind asupra acestei chestiuni, trebuie să spunem că Sever Zotta a moștenit o importantă colecție de documente, ce au aparținut familiei Hurmuzaki, cu care, de altfel, era înrudit. Printre aceste documente se afla și un album, deosebit de important, conținând mai multe texte de la Vasile Alecsandri, Al. I. Cuza, C. Negri, P. Cazimir, Simion Bărnuțiu și Timotei Cipariu, din anii 1848—1849, când cei mai mulți dintre ei se aflau în exil și fuseseră găzduiți

* Comunicare prezentată în ședința din 1 februarie 1994, închinată lui Sever Zotta.

de Eudoxiu Hurmuzaki pe moșia sa de la Cernauca. Împărtășindu-i lui Gh. Ungureanu satisfacția de a avea o asemenea piesă deosebită — despre care literatura de specialitate nu ne spune nimic, ceea ce ne determină să credem că ea s-a pierdut — îi oferă și alte amănunte ce ar putea trezi interesul destinatarului. „Mult te-ar interesa pe dumneata o petiție lungă a țăranilor din Dorna, din secolul al XVIII-lea, către guvernatorul Galiției și Bucovinei, în care se arată cum situația lor s-a înrăutățit în Austria, din cauza neînțelegerii nevoilor lor din partea dregătorilor. Scrisorile vechi de aproape 100 de ani completează colecția mea primită anul trecut. Din nefericire, sunt cele mai multe în limba din Viena, ajuns omul de încredere al lui Balș. Susținem această afirmație, despre bogata corespondență în limba germană, fără nici o precizare suplimentară, a făcut ca respectivele documente, ajunse ulterior la Arhivele Statului Iași, să nu atragă interesul specialiștilor mult timp, la dificultățile limbii adăugându-se și un scris prea puțin ispititor.

În această corespondență se găsesc, însă, câteva scrisori foarte interesante despre revoluția germană de la 1848, relatată de un martor ocular român. Este vorba despre Alexandru Bizay, administrator și secretar al marelui boier moldovean C. Balș, aflat la Berlin în vederea unor chestiuni comerciale. Corespondența trimisă la Dumbrăveni este adresată, credem noi, lui C. Hurmuzaki, strălucit jurist al Universității din Viena, ajuns omul de încredere al lui Balș. Susținem această afirmație având în vedere starea precară a sănătății lui Balș care, de altfel, moare la mijlocul lui aprilie 1848. La Dumbrăveni se afla atunci și Gh. Eminovici, mai întâi ca vătaf, apoi ca vechil al moșiei.

Revenind la corespondența trimisă din Berlin de Al. Bizay lui C. Hurmuzaki, fără a intra în detalii ce nu fac obiectul intervenției de față, trebuie spuse doar două lucruri. În primul rând, nu cunoaștem o sursă autohtonă atât de completă privind desfășurarea revoluției germane de la 1848 la Berlin, dar și în orașele Hamburg, Leipzig, Mainz, Koblenz și Köln, în ducatele Baden și Hessen. Iar în al doilea rând și credem că în asta stă valoarea informației, Al. Bizay este primul, poate și singurul, care ne spune că în rândul studenților revoluționari berlinezi se aflau și „mulți studiosi din Moldova”². După Paris, Berlinul este al doilea oraș european unde, la 1848, pe baricadele revoluției se aflau și români.

Iată câteva din motivele care-l făceau pe Sever Zotta să împărtășească delectările sale arhivistice, mai tânărului său discipol, Gh. Ungureanu. Din nefericire, de prea puține ori pretextul corespondenței dintre cei doi îl constituie satisfacțiile de acest gen; de regulă, ele aveau cu totul alte motivații. Este și cazul scrisorii din 10 septembrie 1930. Informat de un magistrat din Botoșani că administrația locală a vândut 7 000 kg de documente, fără avizul arhivelor, directorul insti-

¹ Arh. St. Iași, colecția „Documente”, P. 571/10.

² *Ibidem*, p. 1080/9; vezi și D. Ivănescu și Horst Fassel, *Revoluția germană de la 1848 în corespondența unui român*, în „Revista Arhivelor”, nr. 2/1983, p. 151—163; D. Ivănescu, *România pe baricadele revoluției germane de la 1848*, în „Magazin Istoric”, nr. 7/1988.

tuției ieșene a Arhivelor Statului îi cere colaboratorului său să-i pregătească o documentație amănunțită asupra acestui caz, ca și a altora asemănătoare petrecute la Tecuci sau Tutova. În ceea ce-l privește, Sever Zotta scria următoarele : „Pentru 21 septembrie (1930) sunt chemat la București de către domnul Iorga la consfătuirea comitetului executiv al partidului. Cu acest prilej, voi căuta să-l îndemn pe domnul Moisiș [e vorba de C. Moisiș, directorul general al Arhivelor — *n. ns.*] — spre un demers la Minister, eventual la domnul Maniu, spre a se pune capăt acestei rușinoase situații. Voi informa și pe domnul Iorga care, ca botoșănean de origine — a cercetat și la Iași dosarele din Botoșani — sper că va reacționa“³.

Așa cum era de așteptat — lucrul este, de altfel, de notorietate publică — istoricul N. Iorga a avut un șir de intervenții foarte dure în Parlament, în presă și la radio, pe tema respectivă. O primă intervenție marchează indignarea istoricului pentru că „la Focșani, hârtiile se vindeau înainte de război prin gară; la Botoșani, o administrație imbecilă a distrus tot, afară de câteva caiete; la Ploiești, hotărârile Tribunalului din vremea Regulamentului Organic serveau ca hârtie de împachetat; la Galați, ia cine vrea din depozite răvășite“⁴. În același timp, în articolul *Noi, risipitorii de cele sfinte*, N. Iorga sublinia că „documentele, prin care se vede întreaga viață de odinioară — și aceasta le dă sfințenia, că nu pot întrebuița un alt cuvânt — n-au fost mai fericite [...]. Întregi arhive, sub cuvânt că se ajută cine știe ce lacomă filantropie, au fost vândute cu kilogramul și această ticăloșie [...] continuă fără ca autoritatea superioară să fie informată“⁵. Căutând cauzele acestor devastări, N. Iorga ajungea la concluzia că „jaful pe care l-a făcut în ele prostia omenească și totala dezorientare a celor pe care vremea i-a pus în locuri de care nu erau vrednici, nu se poate înfiera îndeajuns“⁶.

E inutil să spunem că demersurile lui Sever Zotta se făceau de pe poziția unui specialist cu reputație și cunoscute calități de genealogist, istoric și arhivist. Dar merită să precizăm că aceste intervenții îl vor determina pe N. Iorga, doi ani mai târziu, să aducă substanțiale modificări legii de organizare a Arhivelor Statului.

Obligațiile profesionale se îmbină într-un mod fericit cu preocupările particulare ale celor doi arhiviști, animați de pasiunea comună pentru trecutul nostru istoric. La 17 august 1931, Sever Zotta îi mulțumește lui Gh. Ungureanu pentru lucrarea pe care i-a trimis-o, dedicată Mănăstirii Hangu, în care descoperă interesante date despre familia cnezilor Cantacuzino, asupra căreia se opriese cândva și propria-i curiozitate. În replică, Sever Zotta își avertizează destinatarul că a găsit unele documente extrem de interesante despre familia sa. „Unul dintre ele — scrie el — va produce o adevărată senzație în lumea genealogică“⁷.

³ Arh. St. Iași, colecția „Documente“, P. 571/7.

⁴ N. Iorga, *Contribuții la istoria modernă a Galaților*, în „Mem. Secț. Ist.“ seria a III-a, tom XII, mem. 16, p. 1.

⁵ *Idem*, *Sfaturi pe întunerice*, vol. I, p. 207—211.

⁶ *Ibidem*, p. 169.

⁷ Arh. St. Iași, colecția „Documente“, P. 571/18.

Deși corespondența asupra căreia ne-am oprit pune în discuție relația dintre Sever Zotta și Gh. Ungureanu pe o perioadă scurtă de timp (1930—1931), perioadă tulburată de grave probleme economice, amintite la tot pasul în scrisorile celor doi, trebuie să admitem că, fără a face abstracție de existența acestor probleme, atât Sever Zotta cât și Gh. Ungureanu nu au renunțat la preocupările lor științifice. În acest sens, la 26 august 1930, Sever Zotta, aflat la Davideni, îl ruga pe mai tânărul său coleg să înmâneze profesorului Al. Slătineanu, de la Facultatea de Medicină, secretar general al Societății Medicilor și Naturaliștilor din Iași, manuscrisul unui studiu ce trebuie tipărit în volumul omagial al Societății, cerându-i să facă și prima corectură⁸, iar într-o altă scrisoare, din 10 septembrie același an, își manifesta dorința de a reveni cât mai repede la Iași⁹ pentru a-și continua investigațiile arhivistice. Nici Gh. Ungureanu, aflat în toată această perioadă la Iași, nu vrea să fie mai prejos decât mentorul său spiritual; aflat în primii ani ai carierei sale arhivistice, lucrează mult, își completează studiile și are o bogată prezență pe teren publicistic. E indiscutabil că pentru el, mai ales, întâlnirea cu Sever Zotta a fost mai mult decât benefică. Cel care a devenit membru corespondent al Academiei Române a văzut în Gh. Ungureanu pe urmașul său de drept în fruntea Arhivelor Moldovei și asta pentru că, așa cum spunea Sever Zotta despre unii înaintași, „interesul pentru trecutul neamului îi făcea să privească vechile hârtii cu alți ochi decât mulți din tagma lor”¹⁰.

⁸ *Ibidem*, p. 571/6.

⁹ *Ibidem*, p. 571/7.

¹⁰ Gh. Ungureanu, *Sever Zotta*, în *Figuri de arhiviști*, București, 1971, p. 236.

ANEXE

Davideni, 9 august 1930

Iubite Domnule Ungureanu,

Mulțumiri pentru exacta executare a comisioanelor și pentru știrile din Iași, deși cea privitoare la lemne nu este tocmai îmbucurătoare, dar nici prea alarmantă. M-am așteptat de altfel la ea după chestia electricității. Nu cred că are vreo legătură cu procesul, ci mai curând este o măsură generală din cauza teribilei crize economice, care, cel puțin aici în Bucovina, n-a fost de când trăiesc.

Țăranii sunt cu totul lipsiți de numerar și vând vitele pe nimic.

Aveam să capăt în iulie 150.000 de la ei pentru pământul vândut în anul trecut și nu mi-au dat nici măcar dobânda. Același caz cu nepoții mei Flondor, care au de primit 3.000.000. Băncile refuză credite țăranilor și marilor proprietari și nu dau decât comercianților (pe marfă depozitată). Iată moștenirea lui Vintilă! Deci cred că economiile Ministerului sunt în legătură cu această criză. Dumneata să cercetezi dosarele cancelariei și vei găsi un raport în care indicăm și cubajul de vreo câțiva ani în urmă. Controlează și de când căpătăm mereu 15 vagoane. Mai întrebă cât ar costa dacă am pune ușă și ferestre la depozitul de lemne. Ar fi necesară raționalizarea zilnică a lemnului, chiar în caz că s-ar aproba 15 vagoane, după experiența anului trecut. Consultă d-ta și pe d-ul Băleanu, care este mai interesat decât mine de menținerea statutului-quo. D-sa pleacă des la București și poate să intervină la Minister. Anexez certificatul. Cu cele mai bune sentimente.

Zotta

Arh. St. Iași, colecția „Documente“, P. 571/5. Original.

II

Davideni, 26 august, 1930

Iubite Domnule Ungureanu,

Mă așteptați desigur zilnic, dar în zădar. Nu pot să plec de aici înainte de a-mi fi asigurat resursele necesare pentru anul școlar și în care scop am cerut d-lui Moșil prelungirea concediului meu cu încă o lună, sperând că recolta păpușoiului va pune, cel puțin pentru unii din datornicii mei țărani, în măsură să se achite.

Băncile de aici nu mai fac nici un avans agricultorilor și chiar de ar face, cum să te obligi să plătești la termen, dacă debitorii tăi nu-ți garantează nici un termen! Este o situație extraordinară, nemaipomenită și generală în Bucovina.

Așa se și explică de ce agitațiile col. Neculce au prins atât de repede în sudul Bucovinei. Țăranii din satul meu, fiul preotului, nu mai vor să auză de Parlament, pentru că nu mai știu pe cine să aleagă. Numai ordine cer și scăpare de datorii.

Alăturez un manuscris, pe care te rog să-l dai Președintelui (Slătineanu) sau Sec[retarului] gen[eral] al Societății Medicilor și Naturaliștilor pentru volumul festiv, care se pregătește pentru luna viitoare. Te rog, de asemenea, să iei o chitanță de primire și să-mi faci prima corectură, în caz că studiul s-ar tipări înaintea sosirii mele. Ultima corectură doresc să o fac singur. În caz că studiul ar fi prea lung, să mi se indice câte pagini mss. maximum poate să cuprindă, ca să fac scurtările necesare.

Îmi pare rău că absența mea se va resfrânge asupra restului concediului D-tale, dar ce-i de făcut la nevoie. Sunt bucuros că scap la vara viitoare definitiv de acest iad, care a fost situația mea de la război încoace. Acum mă mai amenință și frigul

și întunericul, ba, dacă țărani nu vor plăti, poate și foamea ! Frumos sfârșit al unui funcționar de „carieră“.

Nu uitați să reclamați Ministerului de Justiție cele 1500 lei p[entru] deplasări. Mă mir că părintele nu poate să scoată banii pentru material. În caz că le scoate, să nu-i mai trimită încoace, ci să servească pentru cheltuieli inevitabile de cancelarie, iar restul să-l păstreze până la sosirea mea.

În chestia Duzinchievici aștept informațiuni de la D-ta.

Cu salutări prietenești
Zotta

Arh. St. Iași, colecția „Documente“, P. 571/6. Original.

III

Davideni, 10 septembrie 1930

Iubite Domnule Ungureanu,

Ieri am primit scrisoarea D-tale și mă bucur că totul e normal la Arhiva Statului.

Despre cazul din Botoșani am fost informat la timp de către un magistrat de acolo. Mi-a spus că au fost vândute c. 7.000 kg. Îmi va trimite cât mai curând datele necesare. Pentru 21 sept[embrie] sunt chemat la București de către d-ul Iorga la consfătuirea comitetului executiv al partidului. Cu acest prilej, voi căuta să îndemn pe d-ul Moisil spre un demers la Minister, eventual la d-ul Maniu, spre a se pune capăt acestei rușinoase situațiuni. Voi informa și pe d-ul Iorga, care, ca botoșănean de origine — a cercetat și la Iași dosarele din Botoșani — sper că va reacționa.

Spre acest scop te rog să-mi trimiți D-ta de urgență n[umere]le hotărârilor Consiliilor de Miniștri (Averescan, Liberal și Naț[ional]-Țăr[ănesc]), resp[ectiv] copii de pe ele, precum și o copie de pe circulara Min[isterului] de Just[itie] către Tribunale, privitoare la scoaterea în vânzare a dosarelor vechi.

De asemenea, te rog să-mi comunicii date despre cazul din, îmi pare, Tecuci sau Tutova, unde s-au vândut 7.000 kg, vânzare raportată de noi Dir[ecției] gen[erale] care a și intervenit la Cercul de gospod.

Din Botoșani nu-mi aduc aminte să fi primit cererea p[entru] vânzare. Te rog să controlezi dacă există o atare cerere.

Bucătăreasa poate să rămână până la sosirea mea.

Eu plec în 19 seara la București.

D-ra Zelinski sosește în 20 dim[ineața], între 2—3, la Iași. Îi vei da cheia de la intrare. Având și o parte din bagajele mele, te rog să trimiteți pe Gheorghe ia gară, ca să-i fie de ajutor.

Ce privește recomandarea D-tale ca suplinitor, sunt de acord. Voi vorbi și cu D-l Moisil.

Voi interveni și în chestia bugetului, dar sunt pesimist, aflând că el se va reduce la Min[isterul] Just[itie]i cu un miliard ! (ziarele).

Te rog să-mi scrii ce ați făcut în chestia lemnelor.

Citesc întâmplător în „Lumea“ că o d-nă O. Sturdza ar fi luat parte la un concurs de înnot. Să fie P[rincipe]sa ?

Aici vremea de 2 săptăm[ani] rea. Numai 2 zile cu soare. N-ai pierdut nimic rămânând acum la Iași. Vei putea să completezi concediul întrerupt după sosirea mea. Poate va fi vreme frumoasă.

Cu salutări prietenești
Zotta

Arh. St. Iași, colecția „Documente“, P. 571/7. Original.

Davideni, 4 iulie 1931

Iubite Domnule Ungureanu.

Referitor la leafa mea, te rog să dai d-lui Băleanu cele 6 mii numai în caz că aş primi leafa pe două luni, fireşte dacă d-sa n-ar avea nevoie urgentă de banii aceştia.

De asemenea, te rog să-mi trimiţi acele numere din „Lumea“, sau „Opinia“, în care ar fi vorba de mine sau de grupul nostru. Probabil va fi apărut o notiţă privitoare la regruparea noastră.

Aici este foarte frumos, vegetaţiunea foarte dezvoltată, sămănăturile bune, însă ce folos, totală lipsă de bani, ca şi anul trecut. În plus, ţăranii şi evreii se pare îşi caută salvarea prin oraşe şi nu se observă mai nici o mişcare. Nu se văd căruţe decât rar, nu se aud cântece, chioţe, natura parcă ar fi moartă. Impresia aceasta am avut-o simultan d-ra Zelinski cu mine, iar o cărciumăreasă bătrână, care se lasă acum de meserie după 35 de ani, spune că așa a fost și în război.

Cercetez acum documentele și scrisorile, [foarte] multe, rămase de la unchiul meu. Sunt unele de interes istoric. Important un album din 1848, din Cernaucă, unde se aflau la străbunicul meu Doxaki H[urmuzaki] refugiații politici din Moldova, cu dedicații de V. Alecsandri, Cuza, C. Negri, P. Cazimir, Bărnuțiu, Cipariu etc.

Mult te-ar interesa pe D-ta o petiție lungă a țăranilor din Dorna, din sec. al XVIII-lea, către guvernatorul Galiției (și Bucovinei) în care arată cum situația lor s-a înrăutățit în Austria, din cauza neînțelegerii nevoilor din partea funcționarilor („dregătorilor“).

Scrisorile vechi de aproape 100 de ani completează colecția mea primită în anul trecut. Din nefericire, sunt cele mai multe în limba germană. Numai secretele le comunicau în cea română.

Sperând că la Arhivă toate sunt în regulă, te salut prietenește.

Zotta

P. S. Te rog ca din leafă să dai 500 lei D-lui Andrei d'Albon (Gheorghie cu-
noaște adresa), p[entru] cumpărarea unui curs de care are nevoie fiul meu.

Arh. St. Iași, colecția „Documente“, P. 571/10. Original.

V

Davideni, 17 Aug. 1931

Iubite Domnule Ungureanu,

Am primit broșura, banii și scrisoarea D-tale și-ți mulțămesc de grija și osteneala ce-ai avut și ai, ducând singur greul serviciului.

Întârzierea lefilor este alarmantă pentru viitor, dacă un guvern nou debutează cu ele. Noroc de banca D-tale.

Am citit broșura și am găsit unele lucruri interesante. În special este caracteristică închinarea Mân[ăstirii] Hangu de la p. 25, p[entru] moravurile de atunci. Soarta cnezilor Cantac[uzino] m-a interesat de asemenea. Nu știam că există ruinele palatului lor și nu cunoșteam detaliurile părăsirii acestui palat.

Eu am cerut la 31 aug[ust] un concediu de o lună d-lui Moisi, pe motiv de afaceri și sănătate. Vacanțele au împiedicat lichidarea moștenirii și sper să o termin până la 1 sept[embrie].

Am găsit unele doc[umente] extrem de interesante privitoare și la fam[ilia] mea.

Unul va produce o adevărată senzație în lumea genealogică.
Sperând să te găsesc sănătos,

Te salut prietenește

Zotta

Arh. St. Iași, colecția „Documente”, P. 571/16. Original.

ION T. SION

COSTĂCHEȘTII

(istorie și genealogie)

Familia de boieri moldoveni Costache s-a impus atât contemporanilor, cât și posterității, prin faptul că cei mai de seamă reprezentanți ai ei au făcut istorie de mare anvergură pentru locul și timpul în care au trăit¹, iar unii au avut contribuții și la scrierea ei². Relevând importanța acordată de cronicari neamului costăchesc, N. Iorga scria că „în a doua jumătate a secolului al XVII-lea Gavriiliță Costache și fiii săi sunt pomeniți pe fiecare pagină a cronicilor moldovenești din acest timp”³. De asemenea, istoricul și genealogistul Ștefan S. Gorovei notează: „Gavrilițeștii (fiii lui Gavriiliță) [...] au umplut cu personalitatea lor decenii întregi, până în veacul trecut”⁴, căci prezența lor a fost la fel de vie și în acest secol.

Frecvențele menționări din filele cronicilor românești și din documentele timpului se explică prin intensa participare la viața politică, socială, juridică și militară, prin faptele inițiate ori săvârșite de ei, cele mai multe și mai importante urmărind și având ca finalitate afirmarea neamului românesc pe care l-au reprezentat etnic și politic alături de alte familii ilustre, cum au fost Buhușeștii, Costineștii, Cantemireștii, Sturzeștii etc., neamuri ce și-au făcut simțită existența pe scena istoriei într-o vreme ce se întinde pe versantele a două epoci, medievală și modernă.

Cunoscând și analizând îndeaproape îndelungata și complexa existență a principalilor exponenți ai neamului Costache, desprindem ca trăsătură definitorie și dominantă în firea lor voința și lupta constantă pentru afirmare și conducere românească în viața politică și culturală

¹ Din anul 1623, când apare documentar în sfatul țării marele comis Costache, și până în anul 1880, când ultimul nume ilustru, Manolache Costache-Epureanu, dispăre, prezența Costăcheștilor în treburile de stat este aproape neîntreruptă.

² A se vedea, în acest sens, V. A. Urechia, *Miron Costin, Opere complete*, vol. I, București, 1886, p. 7; C. A. Stoide, *Izvodul Costăchesc*, în „Studii și Articole de Istorie”, VI, 1964, p. 7—45; Dumitru Velciu, *Recenzie la Cronica anonimă a Moldovei 1661—1709*, ediția Dan Simonescu, în „Revista de Istorie”, tom. 29, 1976, nr. 4, p. 621 și *Studiu critic* la aceeași operă, București, 1989, p. 177 și urm.

³ N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821)*, vol. II, București, 1969, p. 323.

⁴ Ștefan S. Gorovei, *Postfață, note și comentarii la Arhondologia Moldovei de paharnicul Costandin Sion*, București, 1973, p. 20, nota 9.

a țării. Lupta și voința pentru acest deziderat s-au manifestat vădit ori de câte ori momentul istoric părea prielnic, ei, Costăcheștii, continuând pe acei predecesori care respingeau, în condiții asemănătoare, imixtiunea străină în treburile interne peste limita acceptată prin ceea ce se definise cu timpul a fi legea țării sau obiceiul pământului⁵, principiu adoptat și practicat de numeroase generații ca modalitate de existență sigură și demnă în împrejurări internaționale vitrege⁶. Iar dezideratul se raporta, în primul rând, la alegerea capului țării, domnul, cu tot ceea ce decurgea din acest principiu de drept politic, multă vreme păstrat, apoi tot mai des știrbit și încalcat până la punctul—limită când, la sfârșit de veac XVII și în cel următor — perioada în care cei mai mulți dintre Costăchești și-au desfășurat activitatea — domnul devenise un instrument tot mai docil al puterii străine, în loc să fie, cum ar fi fost firesc, reprezentantul intereselor celor pe care îi guverna⁷. Pornindu-se de la respectiva stare de lucruri, se pot înțelege și explica, credem, dese nemulțumiri și acțiuni îndreptate împotriva domnilor din răstimpul dat, în special contra celor fanarioți, acțiuni ce au avut ca protagoniști de prim-plan pe boierii costăchești. De aici concluzia interesată și, deci, discutabilă, a lui Neculce despre „firea acestui neam, a Gavriliteștilor, de nu sunt nici unui domn multămitori“⁸, invocându-se „semeția“ lor drept explicație a repetatelor acte de răzvrătire împotriva domnilor și nu faptul că ei, domnii, abdicau prea cu multă ușurință de la îndatorirea lor primordială, aceea de a păstra sau chiar lărgi autonomia țării în raporturile cu puterea străină, în speță cea otomană.

De aceeași intransigență meritorie vor da dovadă Costăcheștii și față de noile pericole ce se profilau deseori la orizont, atunci când, sub pretextul eliberării de sub jugul otoman păgân, alte puteri străine vor provoca numeroase conflicte militare și războaie mai mult sau mai puțin îndelungate, purtate pe pământul nostru și prin care vizau, în final, înlocuirea vechiului stăpân cu altul nou, poate mai odios și mai insuportabil prin modul perfid și insinuant prin care urmărea să se infiltreze și să-și legitimizeze actul de ocupație și de stăpânire. Căci repetatele încălcări ale hotarelor țării, jafurile și distrugerile pricinuite de către armatele creștine poloneze, austriece și rusești, toate nutrind intenții de expansiune teritorială pe seama drepturilor și libertăților Țărilor Române, dăduseră priej factorilor politici interni de bună credință să intuiască și să aprecieze corespunzător noile pericole⁹. Conceptul privind

⁵ Romulus Vulcănescu, *Mitologia română*, București, 1985, p. 280.

⁶ Veniamin Ciobanu, *Din istoriografia raporturilor internaționale ale Țărilor Române din sec. XVIII*, în *AIAL*, XXVI, (1989) p. 509 și urm.

⁷ D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1976, p. 60.

⁸ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1982, p. 621.

⁹ Miron Costin atrăgea atenția asupra acestui pericol ivit și pe timpul domniei lui Gașpar Vodă, care îndată „ce s-au așezat la domnie, măcară că era de mare credință la împărăție, îndată s-au așezatu cu gândul spre părți creștinești“, punând în primejdie Moldova; Costin recomanda politica de circumspecție și de echilibru dusă de înaintași: „De laudă este hie la care domnu să vie spre partea creștinească — scria el — însă cu înțelepciune, nu fără socoteală și fără temeiu, în loc de folosul țării să-i aducă perire [...]. Dumnezău mai bine știe, că de nu s-ar hi prilejit o samă de capete să cerce mijloace și să nu alerge la împărăție, ar hi fostu de perire de istov țara aceasta în câteva rânduri“ (Miron Costin, *Opere*, București, 1958, p. 66—67).

„rațiunea politică“ de alianțe în diferite împrejurări văzute din „perspectiva intereselor noastre statale“¹⁰, în viziunea mai sus enunțată, îl găsim judicios analizat și exprimat în studii de istorie medievală românească recent reeditate¹¹.

Considerăm că neamul costăchesc poate fi inclus în rândul factorilor politici cu astfel de concepte și idei, că mulți dintre Costăchești au intuit și înțeles exact conjunctura și momentul dat, și, în consecință, s-au angajat hotărât și cu toate forțele de care au dispus în lupta pentru salvagardarea intereselor românești, începând cu cel care a deschis „*cursum honorum*“ al neamului, Gavril Costache¹², și sfârșind cu cel care îl încheie, Manolache Costache-Epureanu, „factor de căpetenie în toate mișcările politice ale patriei sale“, cum îl caracterizează Mihai Eminescu în rândurile ce i-a dedicat¹³.

Desigur că nici activitatea, nici lupta propriu-zisă nu s-au desfășurat simplu și linear, deoarece în condițiile timpului, împrejurărilor și vicisitudinilor de tot felul, așa ceva nu era posibil, ci au cunoscut, în raport de conjuncturi politice, de mobiluri momentane ori mai îndepărtate, contorsiuni, accente și aspecte diferite, îmbrăcând forme și folosind mijloace, de asemenea, destul de variate, pornindu-se de la gestul de formală fidelitate față de factorul politic cu care urma să se confrunte — conformism impus de situații conexe interioare sau externe — și mergând până la actul de maximă temeritate, cel al răzvrătirii fățișe ce implica riscul sacrificiului suprem. De unde și aprecierile contradictorii și nu întotdeauna obiective făcute la adresa Costăcheștilor, atât în timpul vieții lor, cât și în posteritate. Consecința a fost că rolul jucat în istorie și aportul acestei familii la pregătirea și fundarea temeliei pe care se va clădi edificiul modern și național românesc nu au stat suficient și cât ar fi meritat în atenția cărturarilor cu preocupări în domeniu. Poate și pentru că, încă în viață fiind și în plină ascensiune politică și socială, neamul costăchesc a avut neșansa de a fi zugrăvit în culori întunecate de pana măiastră a marelui cronicar Ion Neculce, neprietenul de-o viață al Gavriileștilor (cum erau cunoscuți ca nume în epocă), pe motivul dispuștii pentru avere și, mai ales, ca urmare a punctelor de vedere cu totul diferite în politica externă a țării. De atunci încolo, tot ce s-a scris și puținul cât s-a scris despre Costăchești poartă, ca pe un stigmat adânc imprimat în conștiința oamenilor vremii, resentimentele parcă de neșters nutrite și exprimate de Neculce în paginile scrierii sale față de acest neam. Numai așa s-ar putea explica de ce, după aproape trei sute de ani de la consumarea unor întâmplări tragice, au putut fi puse, cu totul greșit, pe seama acestui neam fapte reprobabile petrecute atunci, cum ar fi — dau exemplul dintr-o scriere recentă — „*asasinarea fraților Velico (sic) și Miron Costin, marele cronicar, pusă la cale de Gavriiliță Cos-*

¹⁰ Ion Toderașcu, *Unitatea românească medievală*, București, 1988, p. 155; Leonid Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (secolul al XVIII-lea)*, Iași, 1986, p. 253.

¹¹ Victor Papacostea, *Civilizație românească și civilizație balcanică*, București, 1983, p. 50 și urm.

¹² Elena Diaconu-Monu, *Costăcheștii*, în „Magazin Istoric“, nr. 3, 1987, p. 16.

¹³ M. Eminescu, *Opere*, vol. XI, București, 1984, p. 327.

tache“¹⁴, când știut este (ori trebuia să fie) că Gavriliță era cumnat cu cei asasinați, că la data comiterii odioasei crime politice cel pe nedrept învinovățit era decedat de câțiva ani¹⁵ și că nici el, nici urmașii săi, nu pot fi acuzați de omorul comis. Dimpotrivă, fiii lui Gavriliță au fost alături de Costinești în preconizata acțiune de înlocuire a domnului, formând, împreună cu alți mulți boieri, ceea ce M. Kogălniceanu definea a fi fost „partida națională [...] ce fu înlocuită prin partida străină a Rosăteștilor“¹⁶, ei, Costăcheștii și ceilalți, urmărind să aducă pe tronul Moldovei un reprezentant al „partidei naționale“ în locul lui Constantin Cantemir, despre care același Kogălniceanu arată că era „cinstit, drept și milostiv, dar era slab“¹⁷ ca om politic, așa cum îl considerau și cei ce voiau să-l înlocuiască.

Și mai de neînțeles ni se par aprecierile direct denigratoare la adresa Costăcheștilor formulate de istoricul literar Mihai Ungheanu într-un studiu (excurs) al său intitulat, *Execuție ori asasinat?*¹⁸, lucrare cu multe inadvertențe și inexactități, inclusă în volumul *Exactitatea admirației*, sintagmă ce nu-și are acoperire în cuprinsul textului amintit¹⁹. Interpretând denaturat și răstălmăcind intenționat sensul unor pasaje din cronica lui Neculce, pentru a putea închipui o probă justificativă în controversata dispută cu privire la mobilul uciderii Costineștilor și a demonstra că actul nu a reprezentat un asasinat politic, ci o execuție legitimă, Mihai Ungheanu implică și acuză pe feciorii lui Gavriliță vornicul, scriind despre ei că „erau tâlhari de drumul mare, că aveau cete înarmate, care dădeau lovituri, ca baronii prădalnici ai evului mediu german, iar vodă nu le făcuse până la o vreme nimic“²⁰. Invocând conflictul dintre Constantin Cantemir și vechea boierime, în locul căreia domnul voia să ridice una nouă, din oameni „de jos“, pe principiul că „domnul face neamurile, domnul le stinge“, principiul al cărui primat ar aparține — după opinia lui M. Ungheanu — bătrânului Constantin Cantemir ca o „deviză la fel de modernă ca întreaga lui carieră militară și politică“²¹, istoricul literar comite eroarea de a atribui întâietatea acestei politici bătrânului Cantemir, Or, fenomenul era vechi și s-a produs de multe ori. Spre exemplu, în timpul domniei lui, Alexandru Lăpușeanu scoate, în 1558, majoritatea boierilor mari din sfatul domnesc, înlocuindu-i „cu alții, nume noi, puțin cunoscute, ridicați dintre boiernașii sprijinitori ai domniei“²². S-a repetat în 1573, în vremea lui Ioan Vodă²³. O primenire și mai radicală se efectuează în timpul domniei lui Ștefan Tomșa II, el însuși „un mic boier din satul Oțești, ținutul Putnei“²⁴, cel care a stins neamul Movileștilor și al unor mari

¹⁴ Ștefan Ionescu, *Epoca brâncovenească*, Cluj-Napoca, 1981, p. 22.

¹⁵ Decesul lui Gavriliță Costache are loc în 1687, iar uciderea Costineștilor în 1691.

¹⁶ V. A. Urechia, *Miron Costin. Opere complete*, vol. I, București, 1886, p. 257.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Mihai Ungheanu, *Exactitatea admirației*, București, 1985, p. 227.

¹⁹ N. Manolescu, *Faptele și vorbele*, în „România Literară“, 1 august 1985.

²⁰ M. Ungheanu, *op. cit.*, p. 253.

²¹ *Ibidem*, p. 247.

²² *Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 904.

²³ *Ibidem*, p. 915.

²⁴ *Ibidem*, vol. III, 1964, p. 129; Miron Costin, *Opere*, ed. 1958, p. 58.

boieri aliați cu această puternică familie domnitoare din Moldova²⁵. Exemplele date sunt suficiente pentru a se putea constata că vodă Constantin Cantemir nu deține întâietatea în ce privește fenomenul politic de înlocuire a boierilor mari din sfatul domnesc cu alții, proveniți din categorii sociale inferioare. De altfel, în Moldova nici nu a existat aspectul specific multor state feudale de formare și de menținere a claselor sociale pe criteriul exclusiv al „nobleței de sânge, de vechime și de proprietate“²⁶, cum scrie autorul. La noi, boierimea, în imensa ei majoritate, a fost rezultatul acțiunilor de merit, Cantemir însuși fiind „un asemenea destin reprezentativ“²⁷ și, desigur, nu un caz singular. Mai scrie Mihai Ungheanu că vodă Cantemir nu suporta să-i „văză în ochi pe feciorii de boieri“ și că imaginea lor „o reprezenta fiii descreierați (sic) ai lui Gavriiliță, la care desfrânarea puterii degenerază în banditism“²⁸. Asemenea tranșante afirmații, din partea unui om de cultură, stârnesc uimire și consternare și ne mirăm cum de au putut fi concepute și exprimate în scris spre a fi aduse, după expresia din final a însuși autorului, „în fața marelui public“²⁹.

Vom încerca să arătăm, la locul potrivit, în ce fel credem că trebuie interpretate și înțelese pasajele din cronica lui Ion Neculce în care se fac referiri nu prea agreabile la fiii lui Gavriiliță. Nu ne putem abține, însă, de a preveni pe cititorul mai puțin avizat că cele expuse de Mihai Ungheanu nu se potrivesc feciorilor lui Gavriiliță Costache, căci ei nu au comis acte de „banditism“, nu erau oameni „descreierați“, dovadă stând funcțiile și rangurile înalte deținute de ei ani în șir³⁰, rolul lor politic și cultural în momente dintre cele mai grele și mai imprevizibile pentru existența și aspirațiile românești. Și mă grăbesc să adaug că Neculce aduce învinuiri doar onora, „o samă din feciorii lui erau cam fără de ispravă, zlobivi : Lupu și Solomon și Costachi“³¹. Aceștia sunt acuzați de către cronicar că aveau „slugi tâlhari la casele lor, de ținea drumurile, de ucidea turcii și fura bucăte din Bugeac, cai, epe“³² (*subl. n.*), dar în nici un caz nu se arată că acțiunile lor erau îndreptate împotriva localnicilor. Iar dacă zelosul critic al Costăcheștilor ar fi dorit să aibă o imagine clară și o judecată dreaptă în legătură cu aspectul relevat mai sus, ar fi putut găsi sensul și explicația faptelor Costăcheștilor și ale oamenilor devotați lor la marele învățat și domn Dimitrie Cantemir care, în opera sa științifică *Descrierea Moldovei*, învederând

²⁵ „Pierit-au și boierii toți, câți s-au prilejit de venise cu oastea, tot oameni de casa lui Ieremia-vodă : Vasile Stroici logofătul, Balica hatmanul, Chirița postelnicul, Miron stolnicul“ — scrie Miron Costin în cronica sa (*Miron Costin, op. cit.*, p. 60).

²⁶ Mihai Ungheanu, *op. cit.*, p. 254.

²⁷ *Ibidem*, p. 146.

²⁸ *Ibidem*, p. 254.

²⁹ *Ibidem*, p. 289.

³⁰ Numai Gavriiliță și fiii săi mai mari, Vasile și Lupu Costache, au deținut demnități dintre cele mai înalte ce însumează un timp de peste 45 de ani, fără a lua în calcul dregătoriile de la mare paharnic în jos și fără a aduna numeroșii ani de mari dregătorii deținute de către ceilalți membri ai familiei, printre care și caimacami, locțiitori de domni în câteva rânduri. Să fi fost lăsată Moldova atâția ani pe mâna unor oameni „descreierați“, cum scrie Mihai Ungheanu ? !

³¹ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 305.

³² *Ibidem*.

virtuțile ostășești ale locuitorilor din sudul Moldovei, locul de obârșie al familiei Costache, zice următoarele : „Locuitorii din Țara de Jos, de multă vreme obișnuiți să trăiască în război cu tătarii, sunt oșteni mai buni și, de asemenea, oameni mai mândri decât ceilalți [...]. Să omoare sau să prade un turc, un tătar sau un evreu socotesc că nu este păcat și cu atât mai puțin fărădelege. Cei ce locuiesc mai aproape de tătari pradă și omoară cu vrednicie ; și atunci când năvălesc în țara tătarilor, ei zic că n-au prădat, ci că și-au luat înapoi numai ce era al lor, fiindcă tătarii nu ar avea astăzi în stăpânire nimic afară de ceea ce au răpit cu sila de la strămoșii lor“³³ (subl. n.). La astfel de situații pot fi raportate faptele slugilor și fraților Costăchești, un fel de haiduci aflați în slujba românilor obijduiți, fapte prezentate de Neculce destul de aproape de adevăr când scrie că ei „țineau drumurile, de ucideau turcii“, fără să dea acestor fapte interpretarea și justificarea corespunzătoare. Iată pentru ce considerăm că nu ar fi trebuit să se ajungă la asemenea acuzați și etichetări calomnioase, cu atât mai mult cu cât deosebitele virtuți patriotice de care au fost animați cei mai mulți dintre exponenții de seamă ai familiei, în momente dintre cele mai grele pentru țară, îl va obliga pe însuși Neculce să vină în scrisul său cu referiri adecvate unor astfel de situații, o dată la adresa ireductibilului său adversar, Lupu Costache, iar altădată la adresa altui descendent al familiei, Constantin Costache. Primul caz are în vedere episodul dramatic din iulie 1711, când, la învinuirile și amenințările aduse de turci boierilor și țării întregi, Lupu Costache nu ezită să exprime cu voce tare gândurile, simțămintele și opiniile sale care, de fapt, erau și cele ale întregului popor în situația dată, determinându-l pe cronicar să le reproducă în letopisețul său ca pe propriile-i sentimente și motivări de nevinovăție față de turci, atunci când scrie : „Iară Lupul vornicul mergând la veziriul [...] au dat samă către veziriul cum nu sînt ei vinovați, adică boiarii, nici țara, ce-i vinovată Poarta ; că pre domnii cei buni îi mazilește fără voia boiarilor țării și pune domn pre care nu-l știe țara. Și dându-i Poarta sabia, face în țară ce i-i voia [...]. Iar mai înainte erau obiceiul de-ș alege boiarii și țara domn pre cine poftia ei și pre acela punea și Poarta“³⁴ (subl. n.) învinuind el pe turci de amestec în treburile interne ale țării prin încălcarea vechiului obicei, replică ce îl lasă pe vizir fără răspuns, încheie cronicarul.

Al doilea caz este cel relatat cu prilejul morții marelui logofăt Constantin Costache, a cărui integritate morală îl face pe Neculce să-l prezinte posterității ca pe un om cu deosebite virtuți, adică așa cum a fost : „...om harnic, nici mitarnic sau lacom, și libovnicu, ospățatoriu. Dragă-i era cînstea, și mai ales decât toate era cea mai bună că să punea tari în prici cu domnii și cu alții pentru țară. Sta di să price, ca să nu o jăcuască ...“³⁵, un model demn de urmat pentru orice om cu atribuțiuni de conducere în stat. Sunt aceste puține aprecieri elogioase la adresa celor doi cu mult mai demne de a fi fost reținute, adâncite și evaluate la justa lor semnificație față de altele prin care a căutat (și a reușit) să

³³ D. Cantemir, *op. cit.*, p. 193.

³⁴ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 621.

³⁵ *Ibidem*, p. 757.

pună într-o lumină nefavorabilă întregul neam gavrilițesc ca fiind „făr'de ispravă“, „pismătăreț“, „nemulțămitori“, „zlobivi“³⁶. Trăsăturile pozitive înserate parcimonios (și calculat)³⁷ în cronică ar fi îndreptățit, totuși, o mai atentă investigare și analiză a faptelor și trăsăturilor de caracter ale Costăcheștilor și înfățișarea lor în consonanță cu virtuțile de care nu au fost lipsiți. Căci expresia dragostei lor față de țară și neam ni se înfățișează și prin faptul că unii dintre ei — Lupul, Solomon, Iordache al Lupului — au plătit-o cu capul, cu propria lor viață, iar alții în pribegie, departe de tihna ce le-o putea oferi starea lor materială³⁸. Paharnicul Constantin Sion, în a sa *Arhondologie*, relevă patriotismul neamului Costache, în frunte cu Lupu, marele vornic al Țării de Jos, care ca „moldovan și bun patriot ... au fost dator a păzi credința patriei lui“³⁹, elogiindu-l pentru poziția adoptată în anul 1711.

Dar, dintre acei care au scris câte ceva despre neamul Costăchesc, cei mai mulți au avut în atenție și au ales doar anumite persoane și laturi ale activității lor, de predilecție religioase, și, implicit, culturale cu referire deosebită la faptele și rolul mitropolitului Veniamin Costache, considerat modelul și reprezentantul cel mai ilustru al neamului său, ceea ce, în parte, este adevărat. Un studiu exhaustiv privind familia Costache ca exponentă a boierimii cu dragoste de țară și de neam își așteaptă încă exegetul. Va reveni, prin urmare, istoricului, genealogist și biograf totodată, datoria și dificila misiune de a investiga, studia și înfățișa cu obiectivitate, cu respectul și recunoștința datorate strămoșilor care și-au vărsat sângele și sudoarea pe terenul luptei pentru propășirea și afirmarea neamului românesc, manifestând maxima scrupulozitate și acribie cerute oricărei lucrări prin care se urmărește restituirea integrală și exactă a tuturor valorilor ce stau la temelia edificiului care se cheamă cartea de căpătâi a neamului, temelie la care și familia respectivă și-a adus partea sa. Mijloacele de care dispunem nu ne îngăduie să împlinim noi un asemenea deziderat. Insuficiențele constau în imposibilitatea de a cuprinde toate sursele ce conțin informații și date privitoare la viața, activitatea și faptele acestui neam viguros și, în lipsa lor, în a discerne și releva just și plenar partea pozitivă și luminoasă a existenței neamului, intuită doar ca fiind cu mult mai consistentă și mai demnă de remarcat în comparație cu cătimea de umbră, câtă va fi existat în realitate, dar care a fost extinsă prea mult și pe nedrept, acoperind esența acestui arbore genealogic care ne reprezintă prin ceea ce am avut mai caracteristic și mai valoros în ființa noastră din trecut: *abnegația* dusă până la jertfa supremă atunci când sacrificiul se impunea ca singura alternativă pentru a înlătura pericolele ce amenințau existența noastră ca popor, stat și civilizație. Conștient fiind de limitele invocate față de însemnătatea și complexitatea pe care

³⁶ *Ibidem*, p. 305, 349, 653.

³⁷ Șerban Cioculescu, *Varietăți critice*, București, 1966, p. 70 și urm., precum și în *Itinerar critic*, vol. V, București, 1989, p. 563. De asemenea, Valeriu Cristea, *Introducere în opera lui Ion Neculce*, București, 1974.

³⁸ Boierii Costăchești dispuneau de multe sate și moșii, case în Iași și în alte localități, vii, livezi etc.

³⁹ Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei*, București, 1973, p. 21.

le implică studiul genealogic și biografic al unor înalte personalități⁴⁰ și pentru a justifica, totuși, demersul ce-l încercăm prin aceste pagini, chemăm în ajutor — păstrând proporțiile — motivația marelui cronicar Miron Costin, cel care, reflectând asupra necesității de a evoca trecutul luminos chiar și în condiții neprielnice, scrie : „A lăsa iarăși nescris, cu ocară înfundat neamul acesta de o samă de scriitori, este inimii durere“⁴¹. Așadar, ne vom mărgini și vom încerca să facem loc pentru a pătrunde o cât de firavă dără de lumină pe urmele Costăcheștilor patrioți, atât cât se va putea degaja din puținele surse documentare parcurse în situația precară generată de depărtarea noastră față de bogatele fonduri de izvoare informative existente în arhivele și bibliotecile mari ale țării, nu înainte însă de a releva, pe scurt, preocupări și păreri ale unor predecesori cu privire la cunoașterea acestei familii.

Exceptând pe cronicari, primele considerații de natură genealogică și istorică la adresa familiei boierești Costache au fost făcute, după știința noastră, de Octav George Lecca în lucrarea *Familiile boierești române — istorie și genealogie* apărută în anul 1899, revenind cu o a doua în 1911 intitulată *Genealogia a 100 case boierești din Țara Românească și Moldova*. Autorul era îndreptățit să remarce în prima sa scriere „indiferența ce se păstrează la noi față de urmașii vechilor familii“⁴², dar mai puțin exact este atunci când pretinde, chiar din subtitlu, că lucrarea are la bază „izvoare autentice“. Aceasta pentru că, așa cum autorul ne previne în *Introducere*, scrierile sunt cu multe „eroi și mai ales lipsuri“. Buna intenție a genealogistului nu a fost suficientă de suficiente și adecvate surse informative, astfel încât multe afirmații referitoare la familiile ce fac obiectul scrierilor sale nu au un suport documentar autentic. Este cazul și cu familia Costache, despre a cărei descendență masculină scrie că ar decurge din „marele vornic Boldur, care s-a ilustrat pe timpul lui Ștefan cel Mare“, iar Gavrilă Costache ar fi avut mamă pe Călina, „fiica vornicului Cârste Ghenovici“⁴³. Astfel de inexactități fac lucrarea doar în mică măsură utilizabilă astăzi, pentru că autorul a folosit necritic spițele genealogice fantezist alcătuite anterior, dar pe care le-a considerat, din punctul său de vedere, „izvoare autentice“⁴⁴.

În imensa-i operă istorică și istorico-literară, N. Iorga a presărat numeroase informații, pertinente aprecieri și succinte caracterizări privitoare la neamurile boierești marcante de la noi, printre ele aflându-se (nici nu se putea altfel !) și cel al Costăcheștilor. Dar, deși sagacele învățat realizase că Neculce a exagerat în aprecierea caracterului negativ al neamului Gavrilătesc, a admis, totuși, că familia respectivă „fusesse una din cele mai neastâmpărate, mai gata la «năpăști» și la «voroave proaste»

⁴⁰ Adrian Marino, *Dicționar de idei literare*, vol. I, București, 1973, p. 255.

⁴¹ Miron Costin, *op. cit.*, p. 241.

⁴² Octav George Lecca, *Familiile boierești române. Istorie și genealogie*, București, 1899, p. IX.

⁴³ *Ibidem*, p. 292—293.

⁴⁴ O apreciere pertinentă asupra lucrării face domnul Ștefan S. Gorovei. *Vezi AIIAI*, 1/XXVI, 1989, p. 700.

contra domnilor“⁴⁵. Vastitatea câmpului de lucru, foarte numeroasele și întinsele opere concepute și realizate nu i-au îngăduit să se oprească la amănunte și nu a relevat, poate cu bună știință, sensul voit tendențios dat de Neculce expresiilor de mai sus, prin care el a urmărit să pună în postură defavorabilă pe adversarii săi. Posibil și din deosebita considerație și afecțiune a savantului pentru cel mai talentat cronicar al nostru care — apreciază Iorga — își redactează opera pe când „vremea slăbise contururile, îndulcise culorile, îmblânzise și poetizase aducerile aminte“, povestirea fiind „a unui bătrân foarte bătrân, cari, privind în urmă, [...] vede înșirându-se acele ce au fost atât de liniștite, de orânduite și de frumoase“⁴⁶. Prin urmare, marele învățat a lăsat să se creadă că cel puțin o parte dintre aspectele negative menționate și puse de Neculce pe seama Costăcheștilor ar fi realități ce nu pot și nu se cade să fie amendate, că obiectivitatea cronicarului nu trebuie să fie pusă la îndoială, opinie cu care nu toți criticii operei neculciene vor fi de acord⁴⁷. Familia fusese, într-adevăr, „una din cele mai neastâmpărate“, și „neastâmpărul“ reprezintă o trăsătură distinctivă pentru cei mai mulți dintre Costăchești, oameni stăpâniți permanent de spiritul de acțiune și de luptă (așa cum va fi, la vremea sa, însuși savantul, un fel de Costache modern, care va lupta și acționa neostoit cu fapta, scrisul și vorba și pentru care — tristă, dureroasă și nedorită coincidență — va plăti cu propria-i viață, la fel ca unii dintre Costăchești). Am putea spune că atât în privința originii cât și a ferventei lor activități desfășurate constant, N. Iorga s-a mărginit să ne prezinte, în genere, un neam de boieri ca oricare altul, neam provenit de jos, „din răzeși de la Tutova [...] lacomi de putere, de moșii și avere“⁴⁸. Va fi exceptat de la astfel de considerații mitropolitul Veniamin Costache care, alegând calea monahală, n-a moștenit și nu a urmat — relatează Iorga în una din paginile ce i-a consacrat — nici modelul „puternicului, bogatului și vestitului Gavriiliță, stăpânul țării în timpul lui Constantin Cantemir“, nici pe cel al vornicului „Lupu Costache care nu se închină în 1711 nici turcilor, nici rușilor“⁴⁹. Având în centrul atenției doar pe mitropolit, Iorga a acordat prioritate și a prezentat, aproape în exclusivitate, numai ramura din care a descins înaltul ierarh, ignorând pe celelalte, cum ar fi cea a Epu- renilor, spre exemplu.

Investigații de durată, concretizate sporadic în studii și articole prin care a urmărit a descifra, prezenta și evidenția cum a decurs ascendența și descendența în familia Costache, ca una „ce a dat reprezentanți iluștri în toate direcțiile, [...] logofeți, vornici, hatmani, spătari“, a întreprins neobositul și merituosul cercetător și profesor ieșean Gheorghe Ghibă-

⁴⁵ N. Iorga, *loc. cit.*

⁴⁶ *Ibidem*, vol. I, p. 200.

⁴⁷ Primul care pune sub semnul îndoielii obiectivitatea cronicii lui Neculce este istoricul literar G. Călinescu (*Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, 1982, p. 25), apoi, mai tranșant, Șerban Cioculescu, *La bicentenerul lui Neculce*, în *Varietăți critice*, p. 70 și Valeriu Cristea, *op. cit.*

⁴⁸ N. Iorga, *O icoană curată: Mitropolitul Veniamin Costachi, în Oameni cari au fost*, vol. I, p. 76.

⁴⁹ *Idem*, *Viața și faptele mitropolitului Veniamin Costache (1768—1846)*, București, 1904, p. 20.

nescu. Pe lângă miile de documente vechi traduse, transcrise și publicate în cuprinzătoarele colecții ce-l au drept editor, a găsit timp și a manifestat interes și pentru a creiona și releva câte ceva din existența unor familii moldovenești⁵⁰, printre ele și aceasta aflată acum în atenția noastră. El extrage și dă multe date exacte, construiește numeroase spițe genealogice, pune în evidență aspecte interesante din viața unor membri ai familiei, și, lucrul cel mai important și demn de reținut, deschide drum pentru o mai temeinică studiere și cunoaștere a neamului boieresc Costache. Dar, pe lângă aspectele pozitive pe care le conțin lucrările în cauză, întâlnim în ele și regretabile confuzii și erori. Astfel, cu toate că autorul consideră, pe bună dreptate, că spița neamului Costache, întocmită de Iordache Mălinescu și publicată în anul 1842, reprezintă o „genealogie falsă, pretinzând origini nobile din marele vornic Boldur de pe timpul lui Ștefan cel Mare“, el însuși întocmește spițe genealogice inexacte.

Însă cea mai frapantă dintre erori ni se pare afirmația, de mai multe ori repetată, preluată apoi de mulți alții, potrivit căreia tatăl lui Gavrilă, socotit întemeietorul familiei cu patronimicul Costache, s-ar fi chemat *Apostol Costache*. Inexplicabilă eroare pentru un cititor și editor al miilor de documente ce i-au trecut prin mână, cu atât mai de neînțeles cu cât actul pe care îl invocă drept suport probatoriu în susținerea afirmației sale⁵¹ este un document din care — constatau cu peste 50 de ani în urmă doi cercetători tecuceni — „reiesă mai clar decât din orice alte știri că ne aflăm în fața a două persoane cu totul deosebite“⁵². Probabil, în grabă și din neatenție, autorul a cumulat într-un singur antroponomic numele lui Costache sluger, tatăl bun al lui Gavrilă, cu cel al lui Apostol postelnic, părintele vitreg, deci ambii cu ascendență părintească pentru urmașii slugerului Costache.

Altă inexactitate este aceea prin care, la un moment dat, derivă descendența în linie bărbătească a Costăcheștilor din Cârstea Ghenovici, marele vornic de pe vremea domniei lui Ieremia Movilă, indicând pe un Constantin, recte Constantin Bujoreanu, drept Costache sluger, întocmind și o spiță genealogică cu o asemenea descendență și conchizând tranșant: „Cu aceasta s-a pus capăt spițelor fantastice cu începuturile neamului Costache zis Boldur“⁵³, ceea ce nu era deloc în acord cu realitatea! Cum a decurs și în ce a constat descendența din marele vornic Cârstea a lui Gheonea (Ghenovici) și a celor „carili se tragu din neamurile dumilor-sale boierilor Gavrilitești“⁵⁴ — vom arăta cu alt prilej.

De neînțeles ne apare acum și confuzia repetată în rezumatele câtorva documente din anii 1678 și 1679, publicate în *Ispisoace și zapise*,

⁵⁰ Câteva exemple: *Cuzestii* (în *Surete și izvoade*, VII, Iași, 1912), *Jorăștii* (vol. XVII, 1927), *Buzeștii*, *Balica*, *Catargeștii* („Arhiva“, Iași, XXIX), *Spița familiei Cârjă*, („Arhiva“, VIII, p. 189) etc.

⁵¹ Hrisov de la Duca voievod din 22 martie 1670, publicat în *Ispisoace și zapise*, vol. III/2, p. 115.

⁵² Const. Solomon, C. A. Stoide, *Un uric necunoscut de la Ștefan cel Mare*, în „Revista Arhivelor“, III, nr. 8/1939, București, p. 2, nota 3 (extras).

⁵³ Gh. Ghibănescu, *Cristea Ghenovici și Costăcheștii*, în „Ioan Neculce“, fasc. 5, 1925, p. 307.

⁵⁴ *Ibidem*.

vol. IV/I, p. 22, 25, 35, 53, în care editorul atribuie (în sumar și la indicele de nume) o altă identitate decât aceea adevărată pentru beneficiarul zapiselor, identitate exactă ce, cu mai multă atenție, s-ar fi putut stabili destul de simplu. Căci, de exemplu, editorul în sumar afirmă: „Zapis de danie prin care Gheorghită Iacob dăruiește comisului Constantin Costache (?) și jupănesei sale Ilincăi partea sa din Crăciunești de pe Elan“⁵⁵, în timp ce în document scrie așa: „am dat moșia mea din Crăciunești dumisali comisului Constantin și giupănesei dumisali Ilincăi...“⁵⁶ (am reprodus din document numai partea ce interesează aici). În nici unul din acte nu apare în text și numele Costache. Deci, evident, Ghibănescu a confundat pe comisul Constantin Lambrino, ginerele lui Gavrilă, care de fapt intră în stăpânirea părților de loc din Crăciunești⁵⁷, cu Constantin Costache, dar și acesta greșit arătat drept fiu al aceluiași Gavrilă.

Încercări de a pune în lumină aspecte biografice ale membrilor familiei Costache a făcut Nicolae Docan, pasionat numismat⁵⁸, dar și scor-monitor prin arhive și bibliotecă. Timp de mulți ani, desigur sporadic, el a extras din documente publicate și inedite, sub forma unor note, o mare cantitate de date și informații referitoare la acest neam în întregul său, cum ar fi cumpărări și stăpâniri de moșii și sate, legături matrimoniale și altfel de rudenii, copii după documente ale familiei etc., strânse acum într-un dosar de peste 300 file⁵⁹. Credem că intenția a fost de a întocmi o lucrare cu specific genealogic, dar care n-a putut fi realizată. Cele câteva comentarii ale cercetătorului aflate printre filele dosarului, ca și informațiile furnizate lui Radu Rosetti și folosite de acesta în lucrarea sa *Pământul, sătenii și stăpânii*⁶⁰, raportat la ceea ce se cunoștea deja ori trebuia să se cunoască, ne arată o insuficientă analiză și pătrundere a conținutului documentar, autorul notelor cantonându-se în marginile afirmațiilor celor care l-au precedat: N. Iorga și Gh. Ghibănescu.

Un interesat în acest domeniu (*interesat* în sensul bun al cuvântului) a fost cercetătorul preot Constantin Bobulescu, autorul lucrării *Din viața mitropolitului Veniamin Costache. Neamul, copilăria, tinerețea, episcopatul*⁶¹. În ea se fac succinte referiri la ascendenții lui Gavrilă Costache și destul de ample pentru acesta și urmașii săi. C. Bobulescu s-a arătat conștient de unele carențe ale lucrării și mărturisește din capul locului că, neavând la îndemână o spiță de neam cu date sigure, „studiul are covârșitoare lipsuri“⁶², dar adăugăm noi, și nedorite și primejdioase confuzii și erori. În lucrarea sa, el menționează „deosebita reliefare sub pana de cronicar și povestitor neîntrecut a lui Neculce“⁶³,

⁵⁵ Ibidem, *Ispisoace și zapise*, IV, p. 25.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ *Uricariul*, vol. XVI, 1891, p. 218 și urm.

⁵⁸ *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, p. 128.

⁵⁹ BAR, ms. A/581, vol. IV.

⁶⁰ Radu Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*, București, 1907, p. 240, nota 2 și p. 246.

⁶¹ C. Bobulescu, *Din viața mitropolitului Veniamin Costache ...*, Chișinău, 1933.

⁶² Ibidem, p. 2.

⁶³ Ibidem, p. 5.

trăsăturile controversate ale fiilor lui Gavriliță, fii care „apar cu un caracter nestatornic, violent, încrezut până la temeritate, împingând lucrurile cu riscul pierderii capului; căci Neculce — continuă C. Bobulescu — ca orice om, în scrisul său a fost stăpânit de două resentimente: unul împotriva grecilor, iar celalt (sic) era împotriva neamului Gavrilițesc“⁶⁴. Până la partea în care se ocupă de viața și activitatea mitropolitului, scrierea are drept suport documentar informațiile date de Neculce și pe cele din lucrările și documentele publicate de Gh. Ghibănescu, mai puțin ori deloc pe acelea puse în evidență de alți editori⁶⁵ sau aflate în arhive. În astfel de condiții, se explică de ce întâlnim în lucrare pasagii întregi în care sunt prezentați drept descendenți direcți ai lui Gavriliță persoane cu o altă identitate paternă decât aceea dată de autor, cum ar fi hatmanul Costache Razu luat drept Constantin Costache și drept fiu al lui Gavriliță, ori Constantin Lambrino, cel care cumpără moșie în Crăciunești, socotit a fi Constantin Costache și fiu al aceluiași Gavriliță, sau un nepot al marelui vornic Lupu Costache cu prenumele tot Lupu, dar considerat fiu al vornicului de la Milești⁶⁶.

Un intelectual născut și crescut pe meleagurile pe care au trăit și stăpânit unii dintre Costăchești, Virgil Caraivan, a inclus într-o cărtică de povestiri cu genericul *Movila Roșie* și un fel de studiu având subtitlul *Istoricul unui sat moldovenesc*⁶⁷; în el găsim texte documentare, știri în legătură cu familia Costache și proprietățile lor din secolele XVIII și XIX, plus un stufos arbore genealogic ce cuprinde ascendența și descendența neamului pe baza spitelor cu date fanteziste stabilite anterior de către autorii deja amintiți⁶⁸.

Cercetătorul Constantin A. Stoide, în studiul său numit *Izvodul Costăchesc*⁶⁹, în alte intervenții pe marginea unor lucrări ce au tangență cu familia Costăcheștilor⁷⁰, a venit cu unele informații și referiri documentate și pertinente, dar și cu inexactități, cum ar fi aceea prin care, împreună cu colaboratorul său din tinerete, profesorul Constantin Solomon, arată drept primă soție a lui Costache sluger pe o „Măricuța, fiica Gaftonii Nipojastcovei“⁷¹, sau chiar pe aceasta⁷². Și, cu toate că i-au trecut prin mână numeroase documente costăchești, nu a observat confuzia făcută de predecesori între *Costache serdarul*, fiul lui Gavriliță, și *Constantin Costache*, fiul lui Vasile Costache, conside-

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Avem în vedere, de exemplu, pe I. Antonovici cu volumele sale de *Documente bărlădene*, ce cuprind numeroase acte costăchești, precum și cu lucrarea *Mănăstirea Florești*, unde publică și diata lui Gavriliță Costache. Să nu fi știut de ele, ori le-a ignorat cu intenție?

⁶⁶ C. Bobulescu, *op. cit.*, p. 26.

⁶⁷ Virgil Caraivan, *Movila Roșie*, Bârlad, 1913, p. 27.

⁶⁸ Idem, *Arborele genealogic al familiei Kostaki Epureanu*, cuprinzând numai descendenții de sex masculin, dar cu unele erori.

⁶⁹ C. A. Stoide, *Izvodul Costăchesc*, în „Studii și Articole de Istorie“, VI, 1964, p. 7—45.

⁷⁰ Idem, *Cronica anonimă a Moldovei și autorul ei*, în *AIIAI*, XIII, 1976, p. 267—280.

⁷¹ C. Solomon, C. A. Stoide, *op. cit.*, p. 4.

⁷² C. A. Stoide, Recenzie la *Cercetări asupra cronicilor moldovene*, de I. Șiadbei, în „Revista Istorică Română“, XI—XII, 1941—1942, p. 412—418.

rat și dat și de dânsul ca fiu al lui Gavriliță⁷³, deși, atât din documente cât și din cronici, identitatea fiecăruia este ușor de relevat și stabilit.

La fel, greșesc în identificarea persoanei lui Constantin Costache, confundându-l cu serdarul Costache, Dan Simonescu în *Introducere* la ediția *Cronicii anonime a Moldovei (Pseudo-Amiras)*⁷⁴ reluată în volumul *Contribuții*⁷⁵. Tot așa, Gabriel Ștrempel în studiul introductiv la opera lui Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*⁷⁶. Iar Dumitru Velciu, în recenzia-i cu privire la *Cronica anonimă a Moldovei*, ediția Dan Simonescu, și în *Letopisețul Pseudo-Costin*⁷⁷, pe lângă diversele aspecte referitoare la conținutul, autorul și izvoarele cronicilor respective, abordează și problema identității lui Constantin Costache, persoană care, scrie dumnealui pe bună dreptate, „a creat multe confuzii chiar la genealogiști și istorici, pentru că în același timp *au trăit nu mai puțin de trei vlăstare Costăchești cu numele de Constantin*“⁷⁸. (subl. ns.) — crede, de data aceasta eronat, D. Velciu.

În continuare, autorul încearcă să clarifice problema identității fiecăruia dintre cei trei, fără a reuși să înlăture confuzia, ci dimpotrivă. Nereușita derivă din faptul că admite existența „în același timp a trei vlăstare Costăchești cu numele Constantin“, implicate în problemele politice ale statului, pe când în realitate nu a fost decât unul singur, acel Constantin Costache pe care ni-l arată ca fiu al „lui Vasile Costache, căsătorit cu Ecaterina Iordache Roset“⁷⁹. Autorul dă o bună și corectă identitate pentru acest Costăchesc, venind și cu argumentele de rigoare. Însă cât privește celelalte două „vlăstare Costăchești cu numele Constantin“, se impun următoarele precizări și corectări, pe care le facem pe baza documentelor cercetate de noi. Nici unul din documentele sau izvoarele narative contemporane cu cele „trei vlăstare“ nu menționează vreun Constantin ca fiind „fiul lui Gavril bătrânul, frate cu Vasile, Lupul, Solomon, Toader, Ilinca și Tudosica“⁸⁰, cum scrie D. Velciu, și ar fi fost suficient să citească *diata* marelui vornic Gavriliță Costache ca să constate cu ușurință acest lucru, inclusiv că Gavriliță a avut cinci băieți și nu șase, căci acel „Gavril II“ e fiul aceluiași Vasile, frate cu Constantin. Singurul care a dat un Constantin drept fiu al lui Gavriliță a fost Neculce, dar e ușor de observat că persoana menționată ca „sol la nuntă dinspre partea lui Mihai-vodă, pi Costantin Costachi sân Gavriliță comisul“⁸¹, îl are în vedere pe fiul lui Vasile Costache, cum apare și la variante pe aceeași pagină⁸². Este unica mențiune de

⁷³ Idem, *Izvodul Costăchesc*, 1964, p. 15.

⁷⁴ Dan Simonescu, *Cronica anonimă a Moldovei (Pseudo-Amiras)*, București, 1975, p. 16.

⁷⁵ Idem, *Contribuții*, București, 1984, p. 166.

⁷⁶ Gabriel Ștrempel, *Ion Neculce, Opere; Introducere*, p. 40 și 892.

⁷⁷ Dumitru Velciu, *Cronica anonimă a Moldovei 1661—1709, Studiu critic*, București, 1989, p. 177.

⁷⁸ Idem, Recenzie la *Cronica anonimă a Moldovei (Pseudo-Amiras)*, 1975, „Revista de Istorie“, nr. 4, 1976, p. 623.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 477.

⁸² *Ibidem*.

acest gen în cronică și de aici bănuim că a pornit confuzia în discuție. Căci încolo, atât Neculce, cât și ceilalți cronicari, atunci când s-au referit la fiul lui Gavriliță, a cărui identitate o discutăm, i-au zis „*Costachi*”, adăugându-i funcția ce o deținea, cea mai cunoscută fiind aceea de serdar. Prin urmare, dacă urmărim cu atenție, în acte și cronici îl aflăm fie numai cu prenumele *Costachi*⁸³, fie cu prenumele lui și al tatălui, *Costache Gavril*⁸⁴, mai ales când semnează în acte cu propria-i mână, fie *Costache serdar* sau *Costache vel serdar*⁸⁵. N. Iorga, cu geniala sa intuiție, îl numește o singură dată, așa cum ar fi fost normal să i se spună și să i se scrie numele întreg, *Costachi Costachi*⁸⁶. Al treilea Constantin, „fiul lui Solomon”, nu poate fi cel despre care recenzentul scrie că „este menționat în *Cronica Ghiculeștilor* (fără rang)” și că i s-a dat în grijă „fratele Gavril, un alt fiu al lui Solomon”, rătăcit în complotul contra lui Grigore Ghica...⁸⁷, ceea ce s-ar fi întâmplat în anul 1728, potrivit datelor din cronică. Căci fiul lui Solomon Costache, cu numele Constantin, încă din anul 1714 era decedat⁸⁸. Înseamnă că a murit de tânăr și nu avea cum să participe la complotul împotriva domnitorului din perioada dată de D. Velciu. În realitate, cei menționați în respectiva cronică și în celelalte care evocă frământările ce au drept protagoniști pe Costăchești, nu sunt alții decât *Constantin Costache* pe atunci hatman, fratele său *Gavril*, mare paharnic, un alt frate mai mic, *Vasile* (Vasilache) — toți fiind fii ai marelui vornic Vasile Costache, veri cu Iordache Costache, fiul lui Lupu Costache, arătați în *Cronica Ghiculeștilor*, și la p. 337 și la p. 339, pagina din care a citat D. Velciu, dovadă că autorul cronicii a avut în vedere aceleași persoane menționate pe amândouă paginile⁸⁹.

Tot greșită este și informația preluată de D. Velciu de la autori anteriori și folosită în lucrarea *Grigore Ureche*, unde, vorbind de unii descendenți Costăchești, consideră urmași direcți ai slugerului Costache, în afara lui Antiohie, Gavril și Tudosica, încă trei persoane și anume: „Safta, căsătorită cu marele comis Ion Racoviță, și alte două surori. Simina și Cristina — frați numai după tată”⁹⁰. Or, Safta, Simina și Cristina, menționate în textul citat, sunt într-adevăr surori între ele, dar nu fiicele slugerului Costache, ci ale lui Gavril Jora din căsătoria sa cu Tudosica Costache, singura fiică a slugerului. Cele trei au fost surorile lui Antiohie Jora, mare hatman, apoi mare logofăt pe timpul domnito-

⁸³ *Ibidem*, p. 305, 337, 370, 419.

⁸⁴ ASB, Docum. ist., LXXIX/34; „Biserica Ortodoxă Română” (BOR), XIII, 1890, p. 622.

⁸⁵ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, VI/1, p. 166—168, 191; ASI, fond Epi-tropia Sf. Spiridon, plic nr. 4, doc. 105, 106, 107.

⁸⁶ N. Iorga, *Istoria literaturii române*, București, 1969, p. 282.

⁸⁷ D. Velciu, *op. cit.*, p. 623.

⁸⁸ Teodor Balan, *Documente bucovinene*, vol. III, p. 174—175.

⁸⁹ A se vedea cu atenție *Cronica Ghiculeștilor*, ed. Nestor și Ariadna Camariano, București, 1965, p. 337 și 339.

⁹⁰ D. Velciu, *Grigore Ureche*, București, 1979, p. 219.

rului Mihai Racoviță⁹¹. Astfel de erori întâlnim și în *Dicționarul marilor dregători din Țara Românească și Moldova — sec. XIV—XVII*, de N. Stoicescu, de la care au fost împrumutate și de alți autori.

Mai recent, Elena Diaconu-Monu a publicat în revista lunară de mare tiraj *Magazin Istoric* articolul intitulat *Costăcheștii*⁹². În prima parte, acest articol este tribut ar celorlalte lipsuri și inexactități preluate, desigur, din lucrări anterioare, lucrări folosite de autoare fără spirit critic și fără nici un fel de preocupare de a investiga și valorifica material din arhive și lucrări pertinente, singurele în măsură să ajute la îndreptări și corectări ale unor confuzii de genul celor semnalate deja. Afișând poziția unei bune cunoșcătoare a genealogiei Costăcheștilor, după ce face anumite considerații pe seama erorilor comise de cel ce a întocmit „arborele genealogic al familiei”⁹³, erori ce nu erau „numai de ordin tipografic”, ci și genealogic, autoarea pretinde că revine „pe tărâmul documentelor autentice” și scrie — negru pe alb — că „cel mai îndepărtat strămoș din familie rămâne preotul Ion Costache” (*subl. a.*), că în *Pomelnicul mănăstirii Florești* și în *Spîța neamului Ghenovici* se amintește de „căsătoria unei fete a lui Cârstea Ghenovici, Călina, cu Apostol Costache, «fiul preotului Ion»”⁹⁴. Față de cele afirmate, ca și de altele ce nu le mai evoc, este evident că autoarea nu a recurs la documentele pe „tărâmul” cărora pretinde că se sprijină. Pentru că, în *Pomelnicul mănăstirii Florești*, „scris de Ignatie ierodiacon la 1856 iulie 18” și publicat de preotul Ioan Antonovici în monografia *Mănăstirea Florești*⁹⁵, nici vorbă să se pomenească de „preotul Ion Costache”. pentru simplul motiv că ierodiaconul care l-a scris nu avea cunoștință de așa ceva, dovadă că pomelnicul începe cu Veniamin, continuă cu Hristea și Anghelina, urmează alte nume în care pot fi identificate și câteva costăchești, între ele, ultimul abia e un „Ioan”, dar în nici un caz acesta nu poate fi raportat la „preotul Ioan”! Fantazia a făcut ca, într-adevăr, la ceea ce a existat ca început al familiei, respectiv preotul Ioan, să se adauge nejustificat patronimicul *Costache*, din care descinde, tot fantezist, și *Apostol Costache*, căsătorit cu fiica vornicului Crâstea, Călina, presupunerea aparținând părintelui Antonovici, dar neprobată documentar, cum crede și o folosește Elena Diaconu-Monu. Cât privește *Spîța neamului Ghenovici*, e aceea alcătuită de Gh. Ghibănescu și publicată în „Ioan Neculce”, fasc. 5, 1925. însoțind articolul *Cristea Ghenovici și Costăcheștii*⁹⁶, spîța considerată de autoare drept „document autentic” și întrebuințată în consecință!

⁹¹ Ștefan S. Gorovei, *Inrudirile cronicarului Grigore Ureche*, în *ALIL*, XXIV, 1973, p. 116, planșa a II-a cu spîța de neam a familiei Jora; idem, *Nicolae (Milescu) spătarul. Contribuții biografice*, în *AIIAI*, XXI, 1984, p. 190, pentru Cristina, căsătorită cu Ion Milescu; ASB, M-rea Adam, IX/11 — diata Tudosicăi Jora, născută Costachi, acum monahia Theodora, pentru Safta, Simina și Antiohie; în anul 1697, monahia se afla încă în viață.

⁹² Elena Diaconu-Monu, *Costăcheștii*, în „Magazin Istoric”, anul XXI, nr. 3 (240), martie 1987, p. 16—21.

⁹³ *Ibidem*, p. 16.

⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁵ I. Antonovici, *Mănăstirea Florești*, București, 1916, p. 87.

⁹⁶ *Vezi supra*, nota 53.

Nu mai semnalăm și alte inexactități, deoarece sperăm să venim cu date exacte într-un studiu viitor. Deocamdată, pe baza celor arătate, putem considera că s-au înmulțit prea mult scrierile ce colportează de atâta timp prea multe confuzii și inexactități cu privire la originea, ascendența, genealogia, rolul și importanța ilustrei familii în societatea românească. Este motivul pentru care socotim necesară și utilă o mai largă cercetare și o mai deplină cunoaștere a urmelor ce se referă la genealogia, viața, activitatea și însemnătatea neamului Costache din Moldova.

ARTUR GOROVEI

ICONOMUL IFTIME STAMATI

Pe la începutul veacului trecut, a trăit în Folticeni iconomul Iftime Stamati, care a fost și protopop în ținutul Sucevii. A fost un om foarte activ, care a făcut avere, și a fundat un spital în Folticeni, care-i poartă și astăzi numele : „Spitalul Stamati“.

Numele de Stamati nu era adevăratul său nume ; oameni bătrâni, care l-au cunoscut, spun că se numea Rață, că s-a născut în satul Fântâna-Mare, aproape de Folticeni, și că ar fi cântat frumos. Într-o zi, când mitropolitul Gavril ar fi venit la mănăstirea Râșca, l-a ascultat cum cânta și l-a luat la Iași, la Mitropolie. După câțva timp, văzând că-i om cuminte, mitropolitul și-a pus în gând să-l însoare cu o nepoată a lui, femeie tare urâtă, care mai fusese măritată și avea și copii. L-a însurat și, drept zestre, i-a dat dreptul să încaseze veniturile bisericilor de pe Valea Moldovei, de la Dorna până la celălalt capăt al județului, spre târgul Roman.

Aceasta este legenda ce mi s-a povestit.

Din cercetările ce am făcut, constat că legenda aceasta, în parte, este întemeiată : el s-a căsătorit cu o nepoată a mitropolitului Gavril Callimah și s-a numit Rață. Insuși iconomul Iftime Stamati, în testamentul său, spune că s-a însurat cu o nepoată a mitropolitului Gavril, testament pe care l-am cunoscut printr-o întâmplare destul de ciudată.

În toamna anului 1943 venise în Folticeni dl. Constantin Turcu, arhivar principal de la Arhivele Statului din Iași, ca să aleagă din arhiva Tribunalului dosarele mai vechi de 30 de ani, pe care le-a găsit aruncate, în mare neorânduială, într-o șură din ograda Tribunalului. M-am dus și eu, să văd ce face, și l-am găsit indignat : între hârtiile menite să fie vândute, acei care au făcut această alegere au pus și lucruri de mare valoare, ca mitrici bisericești, adică acte de stare civilă dinainte de 1864, diferite dosare cu litere chirilice, pe care nici nu au putut să le citească, și multe alte condiții în care sunt actele întărite — astăzi am spune autentificate — de Tribunal.

Dl. Turcu, împreună cu câțiva tineri premilitari, alegeau, din grămezile de hârtii, pe cele care trebuiau să fie transportate la Iași.

Condicile de întăriri erau așezate în clit. Am luat una din ele să văd ce cuprinde. Am avut o mare surpriză : o condică din anul 1860, cu testamentul iconomului Iftime Stamati.

Am aflat astfel lucruri pe care nu le-am cunoscut, pentru că testamentul [original], care se afla în cancelaria epitropiei spitalului, nu mi s-a permis să-l văd, din ordinul epitropului Gh. Gh. Ghițescu.

Testamentul începe astfel :

„În numele sfintei și cei de o ființă Treimi, a Tatălui, și a Fiului și a Sfântului Duh, Amin. Mutarea din această lume ce se zice sfârșitul vieții omeneste, fiind un secret pe care Atotcreatorul l-a lăsat a fi nepătruns de puterea minții cugetătoare și înțelegătoare a noastră, muritorilor, pentru aceea și eu, Iconomul Iftime Stamați, găsindu-mă împovărat de anii înaintatei mele vârste, ce sunt aproape de 75, m-am gândit că nu târziu poate fi sosirea timpului când mi se va cere tributul naturii, pe care tot născutul trebuie a-l da, încât rugându-mă milostivului Dumnezeu ca să mă ierte, am socotit însă mai înainte de a sosi acea oară a sfârșitului, și chiar acum când mă găsesc încă întru desăvârșită întregime a tuturor simțirilor mele sufletești și trupești, să-mi descopăr cea de pe urmă voință, atât cătră lumea și prietenii sau dușmanii mei, pe care umilit îi rog să mă erte pentru cele ce li-aș fi greșit sau i-aș fi obișnuit, ertându-i și eu de asemenea, cât și cătră neapărații mei moștenitori, orânduindu-le prin această testamentorie dispoziție, partea ce fiecare se cuvine să aibă din dreapta mea avere, câștigată cu dumnezeesc agiutoriu numai prin ostinelile mele în întrebuițarea culturii pământului, cu însuși a mele chibzuiri, înotând în valurile lumii.

Dar în acest moment un ce lăuntric mă deșteaptă, îmi scormonește toate durerile ce un părinte poate avea pentru soarta fiilor săi, datorie a sfintei noastre religii ortodoxe, îmi impune a recomanda fiilor mei căminarul Gheorghe, monahia Agafia, comis Dîmitre și comis Vasile, a îndeplini mai întâi păzirea strămoșilor religii ortodoxă, și a 2-le a pune mai presus de orice avere și a stîmă ca cea mai sacră datorie, dragostea frățească, fără a da loc desbinării și rivalităților între ei ; așa că nici greșelile reparabile a unora dintre ei, precum cel I-iu Gheorghe, ce s-au făcut nevrednic de averea ce o mai am, pe care eu cu durere părintească sunt silit a-l pedepsi după asprimea legilor, îi las însă și lui, ca la toți ceilalți, binecuvântarea mea de născător, doresc ca, întru zdrobirea inimii cunoscându-și greșelile, să se sădească iarăși în el sentimentele cele nobile, ce-l pot pune mai repede iarăși pe calea fericirii, decât sprijinul averei, ce și acum i-aș fi putut lăsa, dacă nu aș fi cunoscut din însuși experiența făcută cu el, că pentru el tocmai aceia este izvorul nesăcat de mijloace, cu care se poate țări tot în cele răle și deșănțătoare omenirii, nici pentru că alții văzându-se în comoditatea traiului asigurați fără ostinelile lor să se înmăndrească de aceia...“.

Cu durerea în suflet, iconomul Iftime se vede nevoit să-l desmoștenească pe fiul său Gheorghe, și este primul părinte care, în testamentul său, arată toate păcatele fiilor care i-au amărât viața.

Iată ce scrie în testament :

„Dureroasa sufleteasca mea mahniciune ce o am pentru marea de-făimare și însemnată știrbire din a mea stare ce mi-au pricinuit cei mai mari doi fii, anume *comisul Alecul* (acum mort) și zisul *Gheorghe*, amândoi fără soții și urmași, carii deși până la o vreme foarte bine s-au

purtat, fiind înzestrați cu buna creștere și cu învățături ce li am dat prin simțitoare cheltuieli, dar în urmă nemaiascultându-mă, încât nici i-am mai primit la mine, unindu-se cu oameni înșelători, necinstiți și răi, cu cari s-au desfrânat atât de mult, încât cu rălele lor urmări de cartofori și alte necuviințe, și-au răsipit tot avutul ce li-am dat, și acel până la o vreme agonisit și de ei în osebi, nemaiamestecându-mă eu nicicum la ale lor, încât făcându-se însuși ei nevrednici de moștenirea și a aceștia de față avere a mea, pentru că cel întâiu, Alecu, desfrânându-se încât i s-au înființat și lucrări de faliment, desăvârșit ticăloșindu-se în sfârșit și cu patima beției, umblând bezmetic din oraș în oraș, au și murit la 3 maiu 1859 în Botoșani; iar cel al 2-le, Gheorghii, pentru că pe lângă că și el foarte mult m-au păgubit, dar m-au vârat și în un acolisitoriu proces de o mare valoare cu un creditor al său, Neculai Gonciu, care nici până astăzi nu este sfârșit, urmând a i se ști soarta după ce Curtea de Casație ce urmează a se înființa va observa hotărârea Domnescului Divan dată spre a me apărare, și pentru că el, Gheorghie, încă înaintea celuiilalt i s-au înființat lucrări de faliment, încât amândoi ei vătămându-mi cinstea și reputația me și a toată famăliea, în sfârșit chiar și cu perderea de a lor drepturi civile, după ce în mai multe rânduri i-am sprijinit cu struncinarea averei mele de i-am fost ferit din asemenea prăpăstii de falimente, despre care toate acestea și păstrez dovezi, fiind și acte prin tribunaturi, dar sunt și de lume cunoscute, pentru acestea dar, în puterea legiuierei § 978, literile E și L din Codul Civil, cu dureroasă a me mare mâhnire îl și dismoștenesc pe zisul Gheorghii ca nevrednic ce este, depărtându-l de la împărțășirea averei ce o mai am, iar partea ce ar fi putut ave el de legitimă, să adoge prin dritul sporirei la legitimize adevăraților mei fii moștenitori, *Dimitrie și Vasilie i Agafiea*, conform legiuierei § 977 din aceeași Codică. Acum dar, după consultația ce cu pătrundere am făcut la a legilor cuprindere, gășind și lămurindu-mă că răposata me soție, *Mariea*, înpotriva § 1282 din aceeași Codică și-au dat încă, cu unirea me, la unul din fii, acum răpos. *Catincăi*, în înzestrarea ei, pe lângă mult mai mult ce i-am dat eu, cuprinse în foaea din 12 fevuari 1834 cu trecirea și a însăși a iscăliturei sale, toată a sa avere cât i s-au părut că ar avea, adică zăstrea cuprinsă în foaea din 22 ianuarie 1809, dată de *moșul ei mitropolit Gavriul* și a ei parte de escoprică, în dănuirea din 12 iulie 1830, ce *maica ei, Iftimiea*, ne-au dat nouă, din o a 3-ia parte ce ea au clironomisit din rămasa avere după *fratele său mitropolit Gavriul*, afară de 1000 ruble asiganații, pe care necerându-i soacră-mea în cursul a 10 ani, au rămas pierdute și, după rostirea citatului § 1282, nefiind soția mea șlobodă a da zisei fiice decât numai giumătate din a ei curată avere, spre nejnignirea *celorlalți ai săi fii moștenitori*, apoi pentru că eu în necunoștință până acum a rostirei zisului § 1282, m-am unit cu acea a ei voință, și ea s-au săvârșit din vieață fără a-și lăsa testament, acum dar mă cunosc datoriu a răspunde eu din al meu avut la a ei moștenitori cea adevărată câtime, giumătate din acea avere, spre nelovirea foaei de zăstre a *Catincăi* după § 1283 din aceeași Codică, ce i s-au dat mai mult și, din care a ei parte de escoprică fiind scăzut analog a cheltuielilor urmate cu umblarea i stăruirea

me la Chișinău și plata la vechili [avocați — *n.n.*], spre desbaterea ecsopricei și apărarea la alți iviți clironomi a mitropolitului, cum și grijile înmormântării zisei dănuitoare în cătimea după vroința și a fiică-sa, încât rămâind 2218 lei a soției mele parte de ecsoprică, care unindu-să cu 1144 lei, zăstrea ei cuprinsă în zisa foae în 500 lei, bani și lucruri prețăluite, și alcătuind soma de 3422 lei a ei avere, din care dacă conform rostirei § 1282 ar fi dat la zisa fiică în zăstre numai giu-mătate din acea somă, adică 1711 lei, pe atâta ar fi rămas averea ei, și din care scăzându-se 855 lei ce i-am dat ca din a ei avere în grijile înmormântării ei, pe lângă mult mai mult ce am cheltuit de la mine, le-ar fi rămas din a ei avere, la *ai săi fii* moștenitori, o curată avere de 856 lei, care aceștia socotiți cu a lor dobândă de la *19 septemvrie 1847 când ea s-au săvârșit din vieață* și până la numărătoare, cuvenindu-se a-i plăti eu precum acum m-am lămurit, pentru că m-am unit la acea a ei vroință, i-am și dat din al meu avut în chipul următoriu, adică restul din partea cuvenită *celui mai mare fiu, Alecul*, rămas de la grijile ce i s-au făcut după formalisitele cvitanții a preoților din *Hârtop și din Bărăști*, cum și partea cuvenită lui *Gheorghii*, le-am depus în giu-decatorie de a le dispoza ea după legi, alăturându-i cătră averea meselor credale a lor. Și partea *zisei monahii* i-am dat-o însuși ei, iar părțile celorlalți doi fii, *Dimitrie și Vasilie*, intră în răfuielele părților ce le hărăzesc lor peste legitima din a me avere cuprinsă mai gios“.

Astfel își descrie Iftime Stamati chipul cum s-a însurat cu ne-poata mitropolitului Gavril, care mai fusese măritată cu un alt bărbat, nu spune cum îl chema, de la care i-au rămas mai mulți copii, între care o fată *Anica* și alți băieți, nu spune câți și cum se numeau. După ce își arată durerile ce i-au pricinuit cei doi fii, Alecu și Gheorghie, își împarte averea celorlalți moștenitori.

Această avere se compunea astfel :

„2). Găsesc de cuviință a nu lăsa în tăcere că spre amintirea neamului meu Stămătesc ce vor fi pogorători din zișii mei fii, Dimitrie și Vasilie, și spre ertarea păcatelor mele, a soției mele și a părinților noștri cu tot neamul, având eu din Dumnezeiasca providenție răvna a face aice un ospital care să se și numească Stămătesc, spre care după știința adunată de pe la alte ospitaluri, puind pe zisul meu fiu *Vasilie*, *ce are știință și de arhitectură*, de au făcut cuvenitul plan, cu care prin știrea guvernului adreșerisându-mă la generalnica epitropie a ospitalului central din Monast[irea] Sf. Spiridon, și la Departamentul Lucrărilor Publice, care dinpreună cu al lor arhitecți observându-l și incuviințând a-l fonda, l-au și adiverit sub No. 308 și 359 cu aceasta, că zisa epitropie va contribui la ținerea bolnavilor în el până când i se va pute întrebuința trebuitoriul venit, am și dat asemenea ospital încă cu prisosință peste zisul plan, pe locul răscumpărat de mine în starea ce să vede, numai cu singur al meu capital întrebuințat peste 6 000 galb[eni], în mărime de 20 odăi cu 8 lipite de el, 4 spre întrebuințarea căutărei bolnavilor și 4 pentru cașterie i șederea Directorului și a secundarului doftor, încăpătoriu pentru 40 crivaturi ce sunt de fier, cu biserică paraclis în mijlocul lor, cu hramul Sf. Cuvios Iftimie cel Mare, cu turn pe el pentru clopote i ceasornic, împodobit cu 6 cruci poleite cu aur,

îmbrăcat înlăuntru cu catapiteazmă și cu trebuitorile argintării, cu policandru de alamă vărsat, 6 sfeșnice mari de alamă, cu cărți și veșminte i altele în el de preț peste 300 galb[eni] și i-am făcut și alte multe încăperi sub un acoperemânt în lungime de 30 stânjenil, cât este tot curmezișul ogrăzei lui ce-i îngrădită cu zid, adică 4 odăi, pentru și-derea trebuitorilor slugi, un hambar, o cameră, 2 șuri, o lemnărie mare, o pivniță zidită cu 2 hrube și o mare ghețerie zidită în modul fântânilor subt o căsoaie în care se păstrează paiele uscate pentru primit mindirile bolnavilor, și am adus în 3 din zisele odăi și apă prin oale care curge prin țăvi de aramă, în cuhne, în spălătorie și în fereceu, așazănd în ele și căldări de aramă i cădățui pentru spalăt, făcând în ograda lui și un habuz pentru lipitori și pentru alte înlesniri cu cișme din o naltă piatră lucrată chip de om, monument cu prescripție pe ea, și pentru a căruia ospital punere în lucrare, după ce l-am pregătit în totul eu, pe speranța mai sus zisă, mijlocind de mai multe ori la zisa epitropie darea atât prin un adres din 2 dechembrie 1857 No. 1272, cât și verbal mai încoace, răspunzându-mi că îngustatele mijloace de finanșe neînlesnind-o acum a contribui la ținerea bolnavilor și la acest ospital, nu poate a se amesteca nici de a-i numi epitropi, deși i-am propus că aici să închipuește a să pute ține un crivat cu bolnavi cam ca 1000 lei pe an, m-am găsit apoi sălit a năzui la alții iubitori de filantropice bune fapte, care în priivire că eu l-am fondat, îndemnându-se a-i fi ctitori, îl înzestrează cu câtva anual venit, unii pe vecinicie, unii pe vieată și unii pe mărginiți ani, care moduri și câtimi le au și trecut în condica ctitoricească acestui ospital, unii câte pentru unul și unii pentru mai multe crivaturi, iar pentru a lui administrație, în priivire că zisa epitropie refuzând în urmă a-l administra, au trebuit a i se înființa un așezământ, dar urmând de către unii oareșicare neînțelegeri, mai ales pentru numirea de epitropi, ce prin două necomplete jurnale i s-au fost ales, care în urmă au și refăcut, și pe care toate acelea, eu după multă piripiscă întâmpinându-le de s-au înlăturat, încât prin o dislegătoare oficie a Ministerului Interior din 13 noiembrie anul trecut No. 29201, cătră Prefectură, deși rostindu-se că acest drit a-i numi epitropi este al meu, totuși eu, în unire cu înzestrătorii lui ctitori, înființându-i un comitet întrunit de mine și de ctitori, în care au intrat și membrii orașieneștei Municipalități, după jurnalul a obștiei dăn 8 ianuarie anul curent, încuviințat și de Ministerul Interior prin oficia din 1-iu februarie No. 2350 ca reprezentatori ce-i eczista, care și ea este ctitoră cu afierosirea venitului iarmarocului și alte drituri, încuviințată aceasta după a mele stăruiri și de Consiliul Ministerial prin inchierea sale din 1859 No. 2969 înalt întărită și alta din anul 1858 No. 1441, deci zisul comitet încă la 1-iu martie anul curent, convocându-se la acest ospital în număr de 11 membri ctitori, bezi 6, ce n-au fost față, fiind unii în depărtare, și consultând sub preșidența me, recunoscută prin un jurnal al comitetului, i s-au ales epitropi cu modul electoral prin scrutin secret eșiți în unanimitate chiar din ctitori, și anume d[umnea]lor *post[elnicul] Alexandru Milu, banul Vasile Dimitriu și slugerul Dimitrie Gheorghiu*, nevrând eu a fi epitrop, voind a mă liniști, decât îmi păstrez drit mie și urmașilor ce sunt și vor mai fi din

neamul meu în legiuită vrâstă, a priveghea și a observa cu ctitorii ține-rea bunelor regule la el și tot comitetul său, i-au înființat trebuincio-sul budget pe anul curent și i s-au închipuit prințipiile instrucțiilor după care să se administreze, iar zișii epitropi prin închiere de jurnal numind pe unul din ei a-i fi și casier, care priimind de la Municipalitate și Giudecătorie banii din venitul anual afierosit acestui ospital ce se găsea în a lor păstrare, nevrând eu a-i primi la a lor tradare pe care punându-i în lada de fier a ospitalului, ce stă în a lui cantălerie, i-au alcătuit trebuitorii doftori și director, i slugi, și pregătindu-se cele trebuitoare spre a lui deschidere, apoi la 27 Iunie anul curent, s-au să-vârșit de cătră Preasf(ințitul) Episcop Kir Iosif Efhaiton sfînțirea zisei biserici și a ospitalului, după care a 3-a zi, la 29 a acelei luni, s-au și început priimirea bolnavilor în 20 crivaturi, neavând încă anual venite a se pute ține bolnavi în mai multe crivaturi, și așa cu unirea ctito-rilor i s-au făcut și cuvenitul așezământ cu data din 29 a lunei lui iu-nie anul curent, după care să și administrează acest ospital foarte bine, eșind până acum din bolnavii intrați în el, 55 sănătoși, și pentru care umelit rog pe membrii zisului comitet ce acum sunt, și pe care în viito-rime i-ar înlocui, ca să urmeze în totul atât celor cuprinse în zisul așezământ, cât și acelor atingătoare de ospital în acest testament al meu.

După acestea, dar, mă întorc și la averea ce găsesc de cuviință a dispoza și a lăsa conform legilor rămașilor mei *cei mai mici fii Dimi-trie și Vasilie*, ce sunt legiuiți căsătoriți, având și copii și fiicei mele *monahia Agafia*, căci moștenitorii ce ar avea zisa mai sus răpos[atal], *Catinca*, nu pot conform § 1013 din Codică a intra la sinisfora și care avere a me o și arăt mai gios, adică :

3) Curata me văzută avere fonciară acum se alcătuieste din 2 moșii de la acest ținut al Sucevei, anume : *Hârtopul* cu *Hârtopiea* și parte din *Preutești* unită, ce-i în mărime 1164 fălci, și *Bărăștii* cu uni-ta parte de *Ciumulești*, numită *Plopul*, ce-i în mărime de 420 fălci, iar amândouă moșiile cuprind 1584 fălci pământ și din o mare casă cu 2 departamente de gospodărie supt un acoperemânt, câte cu 9 odăi, ce le am aicea la ulița mare, afară de mobilele aflătoare în ele, ce sunt în-ființate din zișii mei fii, din a lor osebite agonisiri, de care case sunt lipite sub un acoperemânt trebuitoarele câte 3 odăi i o șură și un grajdii cu fețele la ogradă, a fiecăruia departament, în care ogrăzi este și câte o fântână, și sub case pivnițe în (fie)care departamente, și *lă-cuim eu cu Vasilie* în acel din gios, și *Dimitrie* în acel din sus, fiind casa cu aceste încăperi, și prețeluită la chestiea numirei de deputați drept 5480 galb[eni], și am aicea 3 locuri, unul la ulița Sucevei cu o casă pe el înruinată, i un loc la ulița Botoșanilor, și unul *andiert* [în drept, trebuie să fie, dar greșit copiat — *n.m.*] cu ospitalul, cum și o livadă de 14 fălci cu pomăt lângă acest oras, aceasta fiind acum toată a me curată avere și nesupusă la nici un feliu de garanție, o împărță-șesc în modurile următoare, adică :

4) Fiindcă zisa fiică *Agafia*, ce-i mai în vârstă decât *Dimitrie* și *Vasile*, de când însuși ea trăgându-se de s-au călugărit la monast[irea] *Agapiea*, știind bună carte bisericască, și având de-a pururea, ca și

acum, foarte bună purtare, i-am făcut acolo, pe loc cumpărat de mîine, un departament chilie cu 4 odăi, cu așternuturi, mobile și pojițiile lor, și alte încăperi în ogradă, și i-am dat și venit anual în bani și în provizii, cum și trăsură cu doi cai, 2 boi, 2 vaci, spre înlesnirea viețuirii ei, și împotriva acestora las și dăruiesc zișilor mei fii zisa sus casă cu departamentele ei și cu a lor locuri, precum înlăuntru sunt deosebite, acel din sus departamentul lui *Dimitrie* și acel din gios lui *Vasilie*, pe care să le stăpânească ei dispozarindu-se precum vor voi, și asemenea să-și dispozarisască și *Agafia* zisele chilii i celelalte cum va vroi, iar zisele locuri și livada le opresc mie, pe care avînd scop a le preface prin vânzări în bani, a cărora întrebuițare o voi rîndui prin osebit codichil ce am a lăsa în urma acestui testament.

5) Iar cea mai de mare valoră, cuprinsă în soma de 1584 fălci pămînt, ce-i în zisele moșii Hârtopul și Bărăștii, carii în venit anual sunt cam de o potrivă câte 40.000 lei una, fiind în Bărăști mai multe binale aducătoare de venit, când ele se țin în a lor ființă neînruinate, și pămîntul mai de preț, bezi prundul apei Moldovei ce-i numai de pascut, le împărtesc conform § 968, din aceeași Codică, dând 528 fălci, o a 3-ia parte socotire, în legitiimi zișilor mei fii moștenitori *Dimitrie*, *Vasilie* și *Agafia*, slobode de condiții în aplicația § 972 din aceeași Codică, din care somă li s-au venit la fiecare câte 176 fălci, pe care și le vor stăpâni *Agafia* și *Dimitrie* în Hârtop în marginea din gios, și *Vasilie* în Bărăști, iarăși din gios, iar din 1056 fălci, două părți ce conform § 973 din aceeași Codică, ce sunt slobod a le dispoza după a mea vroință, dăruiesc lui *Vasilie* 34 fălci în Bărăști, tot din gios, slobode de condiții, și 230 fălci în Hârtop, în marginea din sus, cu condiție a le vinde lui *Dimitrie*, cu preț câte 15 galbeni] falcea, când va voi el a le cumpăra, spre a nu-i da analog din venit, și cu acei bani să-și cumpere *Vasilie* pămînt aiurea, pe care îl va avea slobod de condiții, și cu aceasta regulă fiind dat lor câte giuătate aceste moșii, rămân 792 fălci în celelalte câte pe giuătate moșiile, adică 582 fălci în Hârtop și 210 fălci în Bărăști, pe unde sunt siliștele și așzările, cu bisericile de piatră, pe care giuătăți de moșii le dispozarisesec cu titlu de *fii de icomis* [pretutindeni este scris „fii de icomis“, precum îl transcriu, în loc de *fidei-comis* — *n.n.*] conf. § 781, 782 și 783, din aceeași Codică, lăsând a lor venituri în folosul uzufructuar fiilor mei, acea din Hârtop lui *Dimitrie* și acea din Bărăști lui *Vasilie*, câte pe giuătate venitul binalelor de pe ele, scăzându-se cheltuielile ținerei lor în bună stare, cu a cărora venituri se vor folosi ei și urmașii lor, fără a înstrăina fondosurile cât va ține neamul meu partea bărbătească pogorătoriu din ei, cum și pe viața soțiilor, și a fiicelor lor, născuți din aceeași căsătorie a vreunuia din aceste două ramuri ce nu i-ar rămâne fii partea bărbătească, după care numai va pute trece la ceialaltă ramură partea bărbătească, în același mărginit drit de întrebuițare, fără a ave *lucsubstituția* (?) de vreun înfiet și cu îngrădire de condiții lipite de aceste fondosuri, l-iu că din venitul lor să dea trebuincioasele cheltuieli de a se săvârși în cuvenitele zile sfinte slujiri la zisele biserici, al 2-lea să aibă a răspunde câte 500 lei pe an, unul la zisul ospital, iar când cu vreo prifacere ce obștește s-ar face de cătră Guvern în orice mod în folosul locuitorilor,

s-ar răslui din fondosurile ori din veniturile ce dau zisele fideicomis, atuncea vor rămâne ei slobozi de zisa anuală dare la ospital, păzind numai celelalte condiții pentru cât ar rămâne nerăsluit din ele, și al 3-lea cu pedeapsa a pierde dritul uzufructului din acești fideicomis, acei din aceste două ramuri n-ar urma cu zisa plată în curgirea a trei ani, sau ar părăsi religia ortodoxă, la care cazuri vor intra provizornic acei de la celălalt ram în drepturile perzitorilor de acest drit ca întrebunțatori de roduri, dând însă giumătate venitul la urmașii acelora, până când ei vor putea deplini zisele condiții, și când nici aceia nu le-ar îndeplini, atuncea ospitalul va stăpâni provizornic zisul fideicomis, până când fiii acelora le vor putea îndeplini, dându-le însă până atuncea acelor fii giumătate venitul, dar cât milostivul Dumnezeu mă va ține în această viață, având a trage eu de la zișii mei fii Dimitrie și Vasilie venitul a câte giumătate din zisele moșii lăsate fideicomise ca de la unii de ei le și stăpânesc în osebi, voi și urma a da eu, sau nu, acei câte 1000 lei pe an la ospital, conform glăsuirei de sus, iar la întâmplare când familia me Stamate, partea bărbătească a amânduror ramurilor, s-ar stânga (de care Dumnezeu să ferească) și după moartea și a zișilor părți femeiești până la care s-ar întinde fideicomisul, atuncea ospitalul va intra în deplinul drept de fideicomis asupra acelor câte în giumătate din Hârtop și Bărăști, fără însă a pute înstrăina nici fondosul în veci, dar atuncea casa ospitalului va mai fi datoare ca, din veniturile acestor fideicomise, să agiute spre creșterea nepoților și nepoatele de fiice ce ar rămâne nevrâstnice de la a lor mame a celui în care s-ar stânga neamul Stămătesc, până la agiungerea acelor fiice în vrâstă de 14 ani, pe care după îndemănări să le și mărite după bărbați ortodocși și pe fiii acelor nepoate a lui, sau în lipsă, apoi pe fiii altor femei ce s-ar trage de pe femei din neamul Stămătesc de religia ortodoxă, să ție învățăturii ortodoxe plătind la profesori i hrana și îmbrăcămintea cuvenită lor pe fiecare an, până la al 18-lea an al vrâstei lor, orânduind eu acestea și cu scop a fi aceia crescuți și fiicele și măritate, iar copiii și învățați, spre a fi ca și în locul de urmași a lui Gheorghe, ce-i desmoștenit, având drept și casa centrală a instrucției publice a inspecta atuncea îngrijirea dată lor și a controla socotelile întrebunțate în acest scop cum și epitropia ospitalului central, filantropică îndatorire a priveghea pe comitetul acestui ospital de a urma în totul îndatoririlor puse prin acest al meu testament.

6) Lucrările ziselor mai sus părți de Hârtop, lasat adică la acele două legitime, una a Agafiei ce este din Giurgești i Pleșăști până în Huși, până în pârăul Hârtopului în dreptul prisecei, și a fideicomisului iarăși din Pleșăști până în Șomuz i în pârăul Ciorsacul, cum și a celor 230 fălci ce este tot din Pleșăști până în Petia i în pârăul Ciorsacul, iar părțile din Bărăști sînt arătate mai sus la punctul al 5-lea, pe care sînt și lunci, iar pădurea câtă mai este de pe partea de fideicomis în Hârtop și luncile de pe partea de fideicomis în Bărăști, le vor întrebunța slobozi, fără vreo oprire, ei în amândoi, Dimitrie și Vasilie, în osebi câtă este pe partea fiecăruia de fideicomis, datori fiind însă a le păstra de a fi și pentru urmași.

7) Pentru zisele mai sus biserici și așezări de pe unitile părți lasate fideicomise și binalele aducătoare de venit, ca unele ce sunt făcute de mine, după ce prin mezat am cumpărat la 1820 Bărăștii și la anul 1827 Hârtopul, mă și găesc în mare dorință și încredere că mai ales bisericile se vor ținea și de-a pururea în cea mai bună calita, spre a nu se înruina nici odinioară în veci, de a se săvârși în ele în cuvenitele zile dumnezeieștile ortodoxe slujiri, spre ertarea păcatelor mele, a soției mele și a tot neamul nostru.

8) Fiindcă la aceste moșii sunt procese de împresurări, a cărora soartă încă necunoscându-se, apoi cât ar spori sau ar lipsi, să va cunoaște acel sporiu sau lipsa numai pe conta fideicomisului de pe moșia la care ar fi de az de aceste, și tot să vor păzi pentru el condițiile arătate mai sus.

9) Pentru prințiipiile atingătoare pentru darea legitimilor și a fideicomiselor, fiind eu hotărât încă mai înainte de 23 april anul curent a le da așa precum mai sus să arată, pe care de atuncea de la 23 a acei luni și dându-le în a lor stăpânire, ei, fiii mei și urmează ca darea la mine a venitului zișilor fideicomise rostit la punctul al 5-lea.

10) Pentru cheltuielile înmormântării mele i grijile până la 7 ani, și atuncea a desgropării după religia ortodoxă, cum și alte mărunte dispoziții ce aş mai face, pe care iarăși în sarcina moștenitorilor mei universalii Dimitrie și Vasile, le voi avea, imi păstrez dritul a le dispoza prin acest codichel olograf, conform §. . . din aceeași Codică ce să va socoti ca adăogire la testamentul meu acesta, care urmând a să și publica prin foaile oficiale, una dar din aceleași foi mă rog onoratei epitropii a ospitalului central a să păstra cu osebite în arhiva sa și privigherea de a se păzi a lui urmare întocmai, și o altă foaie să va păstra în lada de fier a zisului ospital Stămătesc de aicea, iar acest original să va păstra de fiii mei, Dimitrie și Vasilie, cum și de a lor urmași spre cuvenita îndeplinire în totul și întocmai după a lui cuprindere.

Aceasta fiind a mea cea mai de pe urmă dorință, rog pe toate tribunalele țarei a o cunoaște de dreaptă și legiuită, iar când vreunul dintre urmașii mei ar voi a o prihăni sau a o strămuta întru cât de puțin, acela va fi lipsit de binecuvântarea dumnezeiască și a mea cea părintească, și care acest testament al meu făcut aicea în orașul Fălțiceni, unde locuiesc, l-am iscălit cu însăși a me mână puind și pecetea me pe el, în ființa a 3 nobili marturi, conform § 740 din aceeași codică, săvârșindu-l astăzi, 9 septemvrie 1860.

Iftime Stamate Iconom (L.P.)

Aflându-ne tustrei noi de față, adunați în a noastră ființă, au iscălit testatorul puindu-și pecetea, și carele după ce ne-au cetit testamentul acesta din cuvânt în cuvânt și ne-au spus că aceasta este cea de pe urmă voință, care dorește a se îndeplini în totul cu nestrămutare, apoi poftindu-ne, am și iscălit de marturi, puindu-ne și peceteile.

Iordachi Vârnav post[elnic] (L.P.)

Petrachi Softa (L.P.)

Costachi Morțun (L.P.).

Tribunalul districtului Sucevei

Testamentul de față fiind sub adevărata iscălitură a Sfinției Sale Iconomului Iftime Stamati, se încredințează de tribunal, cu arătare că în lipsa unei coale hârtie graduală proporționată cu averea în el cuprinsă, s-au încăsuit de la Sfinția Sa, prin fiul său Vasile Stamati, valoră acei hârtii în somă de 6800 lei, totodată în conformitatea cererii Sfinției Sale Iconomului, se certifică greșelile cuprinse în testament... (urmează rectificările unor greșeli de scris din cuprinsul testamentului).

Matei Pleșesco
Ioan Tînu

Biroul 1-*iu*
No. 237 în iulie 1861⁴.

*

Astfel, din chiar cuprinsul testamentului, aflăm știri importante despre iconomul Stamati.

Iconomul Iftime Stamati s-a născut în anul 1785. S-a căsătorit cu Maria, nepoata mitropolitului Gavril Callimachi. În ce an ?

Gavril Callimachi a fost mitropolit de la 20 februarie 1760 până la 24 aprilie 1781 și a murit la 20 februarie 1786, la mănăstirea Golia [1], Deci, la moartea sa, Iftime avea numai un an.

Rezultatul acestei cercetări infirmă tradiția că Iftime Stamati a fost găsit de mitropolitul Gavril la mănăstirea Râșca, de unde l-a adus la Iași, de l-a însurat cu nepoata sa. Totuși, el s-a însurat cu acea nepoată.

Neînțeleasă rămâne însemnarea din testament, în care iconomul spune că soția sa a avut o zestre cuprinsă în foaia din „23 ianuar 1809 dată de moșul ei mitropolitul Gavril“ [2].

În testament, iconomul mai spune că zestrea soției sale se compune și din „a ei parte de escoprică în dănuire din 12 iulie 1830, ce mama ei *Iftimia* ni-au dat nouă, din a treia parte ce ea au clironomisit din rămasa avere de la fratele său, mitropolitul Gavril“.

Mitropolitul Callimachi, boier de baștină, a avut așadar o soră Iftimia, despre care nu s-a știut nimic ! În orice caz, afirmarea iconomului că zestrea soției sale i-ar fi fost dată de mitropolitul Gavril, trebuie privită ca o laudă pentru el : iconomul vroia să se știe că s-a însurat cu nepoata mitropolitului. Se poate, însă, ca această nepoată să fie fiica unei rude colaterale.

*

Eu nu l-am cunoscut pe iconomul Iftime Stamati ; am cunoscut însă bine pe fiii lui, și am fost prieten cu toți urmașii acestora. Afară de cei doi copii, Gheorghe († 27 decembrie 1869) și Alecu († 3 mai 1859), pe care i-a desmoștenit, a lăsat trei copii :

A. *Agafia*, cea mai în vârstă. Iconomul spune că ea singură a voit să se călugărească și că i-a zidit o casă bună la mănăstirea Agapia.

În această casă am fost și eu, pe când eram elev, cu un nepot al ei, *Alexandru Stamati*, fiul fratelui ei *Dimitrie*. Nepotul ei i-a dus partea de venit din moșia Hârtop, conform testamentului iconomului și am dormit o noapte acolo. Monahia Agafia era o femeie distinsă.

B. *Dimitrie Stamati* a fost însurat cu *Victoria*, fiica bucovineanului Ion Pantazi și a soției sale Leuca. La 1860 avea rangul de comis și locuia în casa din strada Mare, zidită după planul fratelui său Vasile, despre care iconomul spunea că are și „știință de arhitectură“. *Dimitrie Stamati* era cheltuitor și în scurtă vreme și-a cheltuit toată averea ce o moștenise de la tatăl său.

După *Dimitrie Stamati* au rămas următorii copii :

1. *Olga* (n. 1 decembrie 1857) măritată întâia oară cu *Teodor Mândru*, fost procuror general la Curtea de Apel din Iași, cu care nu a avut copii, și a doua oară cu *Nicu Enășescu* din Botoșani, om bogat, un foarte bun agricultor, cu care a avut mai mulți copii.

2. *Leontina*, căsătorită cu *Ștefan N. Albu*, magistrat, apoi avocat în Folticeni. *Albu* a avut proprietate moșia Antoceni, pe care a dat-o zestre singurei sale fiice *Florica*, la mărițișul ei cu *Dimitrie Corbu* din Piatra Neamț, și moșia Hreața pe care a vândut-o înainte de a muri.

3. *Alexandru*, născut în 1859, desmierdat cu numele de *Cuțanu*. A făcut studii de liceu și a fost funcționar în Folticeni. S-a căsătorit întâia oară cu *Aneta Ghițescu*, fiica lui *Toader Ghițescu*, la 1 ianuarie 1887, și a doua oară cu *Alexandrina* (Dinuța), fiica lui *Costache Ghițescu* și a *Vochiței*, fiica lui *A. Botez-Forăscu*, la 1 februarie 1896. Nu a avut copii.

4. *Maria* (Bica), născută la 15 decembrie 1865, s-a căsătorit la 21 april 1890 cu *Al. Policoff*. A avut un copil, fost magistrat.

5. *Gheorghită* a făcut numai cursurile gimnaziului din Folticeni, a fost supleant la subprefectura din Pașcani, și a murit în Folticeni, tânăr, la 7 august 1891, necăsătorit.

6. *Flora Elvira*, născută în 1874, căsătorită la 16 iunie 1891 cu locotenentul *Gh. Degeratu*.

C. *Vasile Stamati*, născut în 1837, cel mai mic dar și cel mai distins fiu al iconomului, a fost însurat cu *Catinca Moldovanu*.

Nu știu ce studii a făcut *Vasile Stamati*, dar a fost arhitect ales. Afară de casa Stămăteștilor, de care vorbește și iconomul în testamentul său, *Vasile Stamati* a făcut, între altele, planul casei din strada Mare, față în față cu casa lui *Matei Gane*, apoi a fiului său *Nicu Gane*, astăzi proprietatea mea, și casa din strada Sucevii, față în față cu liceul „*Nicu Gane*“.

Vasile Stamati a fost un bun flautist. Două din caietele sale, frumos legate, cu note pentru două flaute, sunt astăzi ale mele.

Vasile Stamati a murit la 12 octombrie 1878 și a avut cinci copii, toți înzestrați cu talente frumoase :

1. *Frosa*, o foarte bună pianistă, măritată la 17 iulie 1880 cu *Dimitrie Atanasiu*, avocat în Dorohoi. N-au avut nici un copil.

2. *Alexandru* avea multă dispoziție pentru pictură. A lăsat, în familie, câteva lucrări care s-au pierdut. A murit de tânăr, neînsurat, la 7 octombrie 1875.

3. *Nicu* a făcut ingineria la München, unde a studiat flautul cu multă pasiune. Întors în țară, a fost tovarăș cu Petru Gorovei în politica liberală, colaborator la ziarul acestuia „Gazeta de Folticeni“, apoi inginer șef al județului Suceava. A scris un poem satiric în versuri, intitulat *O cotarlä din Grechia și bursucul din Petia*. *Cotarla* era Alex. Gr. Bonachi; *bursucul* era Iorgu Ciudin, amândoi politicieni conservatori. Manuscrisul acestui poem este astăzi la mine.

Nicu Stamati a fost sclavul pasionat al muzicii. Împreună cu doctorul I. Rossignon, a alcătuit, cu alți muzicieni din Folticeni, un quartet de coarde cu acompaniament de piano, care a executat, cu mult succes, multă muzică de Beethoven și de alți mari compozitori. Toată biblioteca lor muzicală a rămas la mine, după moartea lui *Nicu Albu*, violoncelistul quartetului, în care partea pianului era ținută de soția mea *Elena*, după ce dr. Rossignon, din pricina boalei de care suferea, nu mai putea să cânte.

Mutat din Folticeni la Huși, *Nicu Stamati* s-a îmbolnăvit de o dublă pneumonie, care nu s-a mai vindecat, și în ultimele clipe, când își da sufletul, fredona o parte din o simfonie de Beethoven, pe care o executase cu atâta pasiune când era sănătos.

Nicu Stamati a fost însurat întâia oară cu *Ecaterina Botez*, născută la 20 martie 1861, fiica *Anei Botez*, din Folticeni, fondatoarea azilului „Ana Botez“. *Ecaterina Botez* fusese măritată cu *Alexandru Gregoriadi Bonachi*, primul decan al baroului Folticeni, și a murit la Viena în 1887; e înmormântată la mănăstirea Neamțului, în cavoul familiei.

După moartea primei sale soții, *Nicu Stamati* s-a însurat, la 16 aprilie 1889, cu *Cleopatra Manoliu*, de la care i-a rămas un singur copil, o fată, *Liliana*.

4. *Natalia*, nemăritată, a dus zile grele și a murit ca pensionară a spitalului fondat de iconomul *Iftime Stamati*.

5. *Vasile*, cel mai mic dintre copiii lui *Vasile Stamati*, a făcut școala primară la Câmpulung, în Bucovina, și gimnaziul în Folticeni. Ducându-se la Iași, la Școala Comercială, am stat cu el la aceeași gazdă, și a fost unul din cei mai buni prieteni ai lui *Costică Jichidi*, care mai târziu iscălea *Jiquidi*. *Vasile Stamati* cânta din vioară. S-a însurat, a fost funcționar la Căile Ferate și a lăsat copii.

*

Am văzut în testamentul iconomului *Iftime Stamati* că s-a găsit silit „a năzui la alți iubitori de filantropice bune fapte, care în privire că eu l-am fondat îndemnându-se a-i fi ctitori [spitalului], il înzestreză cu câțva anual venit“.

Unul din acești ctitori, *banul Vasile Dimitriu*, încă din septembrie 1858 a făcut spitalului o donație însemnată, pe care „Sfatul orașenesc din Folticeni“ o publică în „Monitorul oficial al Moldovei“, Nr. 79 și 80, adaosul din 2 octombrie 1858, în următoarea cuprindere :

„No. 629. În această politie zidindu-să o încăpere de către sfinția sa iconomul *Iftime Stamate*, pentru a sluji de spital, și care nefiind încă și închipuit cu veniturile trebuitoare spre întreținerea lui și a se pute priimi bolnavii în el, d. *banul Vasilie Dimitriu*, proprietarul părții

din sus a acestui târg au binevoit a hărăzi în folosul aceluï spital întreg venitul proprietății acei părți de târg, adecă venitul bezmănuului pe locurile ce sunt rămase nerăscumpărate, și driturile de un trup de căsăpie cu mungerie i un furn de pitărie, care toate acestea alcătuiesc un venit anual până la 7000 lei, pentru care pe de o parte, prin adresa No. 630, s-au și făcut cuvenită mulțămire din partea acestui sfat d[umi]-sale banului Dimitriu, iar pe de altă parte se publică asemenea filantropică faptă a d[umi]sale banului Dimitriu, spre știință și îndemnarea tuturor persoanelor ce ar vroi a hărăzi la înlesnirea ținerii citatului spital“.

Despre banul Vasile Dimitriu pot să dau următoarele informații.

Era proprietarul unei jumătăți din moșia Leucușești, zestrea soției sale, fata boierului Lână de la Cămărzanii vecini. Lână a avut două fete, cărora le-a dat zestre câte jumătate din moșia Leucușești, la câțiva kilometri de Folticeni, și pe la începutul veacului trecut le-a zidit câte o casă, față în față, pe câte un deal. Pe una din fete a măritat-o cu Vasile Dimitriu, tatăl lui Alecu Dimitriu, iar pe alta a dat-o după un grec venit de curând în țară și numit într-o slujbă neînsemnată în plasa Șomuzului, la care avea tovarăș pe Lână, viitorul său socru. Ginerile acesta abia-abia putea să rupă câteva cuvinte moldovenești și era îndeobște cunoscut sub numele de *Gheorghe Grecul*, care mai târziu se iscălea *Softa*. Despre grec vorbește nu tocmai cu laude Sion, în *Arhondologia Moldovei*.

Pe o fată a lui Vasile Dimitriu, pe *Aglaiă*, o cerea *Iancu Mironescu*, de locul lui din județul Botoșani. Boierul care mijlocea căsătoria aceasta îl recomanda cucoanei Sultana, lăudându-l că-i om *capabil*. Cucoana Sultana, trăită numai în gospodăria de la Leucușești, necunoscătoare de prefacerea limbii românești, neștiind ce-i aceea „capabil“, i-a răspuns: „Fie ca *Pavăl*, fie ca Păvăloaia, numai om de treabă să fie“.

Vasile Dimitriu a avut patru copii, două fete și doi băieți.

A. *Aristița*, măritată întâi cu *Filipovici* (Filipeanu), apoi cu *Iorgu Dimitriu* și a treia oară cu avocatul *Alexandru Dimitreanu*.

Din căsătoria cu Iorgu Dimitriu, *Aristița* a avut două fete :

1. *Elena*, măritată cu generalul *Dimitrie Mihăiță*, de la care a rămas un băiat *Aurel*.

2. *Maria*, căsătorită cu maiorul *George Fotino*, de la care au rămas doi copii :

a. *Elena*, căsătorită cu inginerul *George Dimitriu* (altă familie), și are o fată *Dea*, măritată cu inginerul *Petru Georgescu*, și

b. *George Fotino*, maior, mort în război în 1942.

B. *Aglaiă*, măritată cu *Iancu Mironescu*, a avut trei băieți și o fată :

1. *Iorgu* ;

2. *Nicu*, care s-a sinucis în 1880 ;

3. *Vasile*, toți trei fără urmași, și

4. *Natalia*, căsătorită cu *Nastasă Stroia*, care a avut două fete, una moartă în primele luni de la naștere, și

a. *Eliza*, măritată cu *George Străjescu*, avocat, după moartea căruia s-a căsătorit cu inginerul *Hazu*, și a murit văduvă, în 1944, în București. Din amândouă căsătoriile nu a avut nici un copil.

În zăpisiul din 10 februarie 1833, *Ionită sâ n Diacon Toader* vinde o livadă — nu se spune întinderea — lui *Gheorghe Stamati*, cu preț de 150 lei și *Gheorghe Stamati* va plăti dijma lui *Costache Stamati* (?), stăpânul moșiei. La 26 aprilie 1834, *D. Stamati* declară că renunță la jumătatea de livadă pe care o cumpărase părintele său *diaconul* (?) *Iftime Stamati* pentru *D. Stamati*.

La 24 aprilie 1833, *Safta*, soția răposatului *Ion Sacară* postelnicel, vinde lui *Gheorghe Stamati* o livadă — nu se spune întinderea — ce se află pe moșia lui *Costache Stamati*. La 26 april 1834, *Gheorghe Stamati* declară că renunță la livada cumpărată de părintele său, iconom *Iftime Stamati*, care rămâne proprietar al livezii.

La 28 aprilie 1833, *Paraschiva Iordache Munteanu* vinde o livadă din satul Fulticeni (nu se spune întinderea), cu 70 lei, lui *Gheorghe Stamati*. La 26 april 1834, *Gheorghe Stamati* dă declarația următoare : „Însemnata mai sus livadă cumpărând-o părintele meu, sfinția sa iconomul și neavând a-i întoarce nici însămnății bani ai cumpărăturii, au rămas *Iftime Stamati* pentru mine, apoi luându-mi sama că nu-mi trebuiește pentru sfinția sa, pentru care urmează a mea iscălitură“.

Ne putem închipui ce zăbucium era în sufletul iconomului, când trebuia să înduplece pe fiul său să facă asemenea declarații.

La 26 aprilie 1833, *Nastasia* soția diaconului *Vasile sâ n Popa Petre* vinde o livadă din satul Fulticeni lui *Gheorghe Stamati*, iar la 26 april 1836, acesta declară că rămâne proprietatea tatălui său, *Iftime Stamati*.

La 25 aprilie 1833, *Ion sâ n Nichifor Niculăieș și Casadra*, sora sa vând o livadă din același sat lui *Gheorghe Stamati*, care la 25 april 1834 face aceeași declarație.

Cu zăpisiul din 27 aprilie 1833, *Toader sâ n Gavril Gabor*, vinde lui *Gheorghe Stamati* o livadă în satul Fulticeni, și la 26 aprilie 1834 *Gheorghe Stamati* face aceeași declarație.

Cu zăpisiul din 2 ianuarie 1833, *Toader Gavril a Petrei sâ n Gabor* vinde o casă și o livadă lui *Dumitrache sâ n Vasile Hogeă*. La 10 aprilie 1833, *Toader Gabor* declară acestea, dar a vândut numai livada lui *Gheorghe Stamati*, iar la 26 aprilie 1834 vinde și casa lui *Gheorghe Stamati*, și în aceeași zi el iscălește declarația că a cumpărat livada pentru părintele său *Iftime Stamati*.

Cu zăpisiul din 1 noiembrie 1833, *Dumitru Rusu Ciubotariu* vinde lui *Gheorghe Stamati* o livadă din satul Fulticeni, de pe moșia dumsale *Costache Stamati* (?), iar la 26 aprilie 1834, *Gheorghe Stamati* face aceeași declarație.

La 7 octombrie 1837, Giudecătoria ținutului Sucevii face cunoscut iconomului *Iftime Stamati* că [la] jalba ce a făcut cu privire la procesul „reclamarisât“ de *Vasile zet preot Gheorghe* pentru o casă și livadă din satul Fulticeni, îi răspunde că la știința ce cere despre lucrarea urmată, în această pricină, fiind părăsită de mult, în temeiul legilor statornicite, după ce au trecut prin clasificație, apoi la 31 octombrie 1835, cu adres sub No. 6693, împreună cu alte delle, s-au trimes la Arhiva Statului.

Cu aceleași declarații ale lui *Gheorghe Stamati*, făcute în numărul total de 23 de acte, iconomul *Iftime Stamati* rămâne proprietarul în-

tregii livezi din satul Folticeni, cumpărată de fiul său *Gheorghe Stamati*, pe care l-a și desmoștenit prin testament.

Toate aceste 23 de acte le-am găsit și studiat la socrul meu *Iorgu Văsescu*, proprietarul livezii, după ce el a murit în 1916. Dacă le-aș fi cetit pe când trăia bătrânul, poate că aș fi aflat cine era *Costache Stamati* [3], stăpânul moșiei, care a fost proprietatea căminarului *Tudurache Ciurea*, după cum se vede din actul din 10 decembrie 1824, în care *Gheorghe Laza* vinde moșului său părintele diacon *Vasile Popovici*, și acesta „are să plătească lui Ciurea adetul livezii pe tot anul, precum plătesc și alții, după obiceiul, adică dijmă din toate rodurile acei livezi“.

Poate că Ciurea vânduse acea livadă lui *Costache Stamati*, despre care eu nu știu nimic.

Toată livada aceasta a vândut-o *Iftime Stamati* avocatului *Gheorghe Filipeanu*, un om zgârcit, care a tăiat toți copacii fructiferi și a vândut lemnele pentru foc. De la el a cumpărat tot locul socrul meu *Iorgu Văsescu*, care l-a dat zestre fiicei sale *Artemisa*, la căsătoria cu ofițerul *Nicu Russu*, care a murit maior. După câțiva ani a murit și *Artemisa* (1941), care, neavând nici un copil, a lăsat prin testament livada aceasta (așa îi rămăsese numele : livada) fratelui său *Petru Gh. Văsescu*, fost magistrat, iar o porțiune de un hectar l-a lăsat bisericii Adormirea Maicii Domnului din Folticeni. Murind și *Petru Văsescu*, livada a rămas celor trei fii ai săi.

*

Toată averea frumoasă pe care a agonisit-o *Iftime Stamati*, moșiile *Hârtoșul*, *Bărăștii* și toată averea mobilă lăsată celor doi fii ai săi, *Vasile Stamati* și *Dimitrie Stamati*, a fost înstrăinată de ei și de moștenitorii lor, și în județul Baia nu mai există astăzi nimeni care să-i poarte numele.

*

Urmașii iconomului *Iftime Stamati* se credeau în legătură de familie apropiată cu cavalerul *Constantin Stamati*, zis și „lebăda“ *Basarabiei*, însurat la 26 septembrie 1826 cu *Catinca*, fata căminarului *Tudurache Ciurea* de la Tâmpeschi, astăzi o mahala a orașului Folticeni. Cum era rudenie aceasta, nu se spunea.

Se știe cum ai noștri își căutau origina în străinătate, se considerau de origină nobilă.

Nicu Stamati, nepotul lui *Iftime*, spunea că origina familiei mitropolitului *Iacov Stamati* era în Spania, de unde un *Estramadura* a venit în Ardeal și a fost cunoscut sub numele de *Strămătură*, nume care, cu o mică transformare, a dat : „*Stamati*“.

DI. G. Bezviconi, directorul interesantei reviste „Din trecutul nostru“, spune¹ : „Este interesant de observat că tradiția originii familiei *Stamati* din *Strămătură* s-a păstrat și în *Basarabia*. La fel și societatea

¹ An IV, No. 33—34, aprilie—iulie 1936, p. 91, nota 1, la articolul lui *A. Gorovei*, *Familia Stamati din Folticeni*.

„Armonia“ din Cernăuți scrie în „Opuri dramatice“ ale lui Const. C. Stamati-Ciurea : „origina familiei Stamati se trage din Transilvania, unde se chema Strămătură. În Basarabia se crede că Strămătură este o poreclă, iar Stamati au emigrat din Florența, unde au existat conții „S. -Amati“.

Dl. Bezviconi continuă : „Am adresat scrisori la Biblioteca Națională și la Arhivele Statului din Florența, care mi-au răspuns că o asemenea familie nu este cunoscută“.

Este curios, însă, că același Nicu Stamati, la botezul fiului meu Sorin, într-o mărturie semnată de toți asistenții invitați, iscălește : „Nicu Stamati, nepotul iconomului *Iftime Rață*“, care era adevăratul nume al bunicului său.

Zestrea nepoatei mitropolitului Gavriil Calimachi — nu a mitropolitului Iacov Stamati — adică veniturile bisericești de la Dorna până aproape de Roman, nu a fost o simplă nadă cu care se prind ginerii ; Iftime Rață a făcut avere mare în scurtă vreme, ca să cumpere moșii întinse, ca Bărăștii, Hârtopul, și să aibă și bani mulți, și să ajungă și protopop, și să fie în rând cu boierimea târgului.

Iftime căpătase chiar un rang de boierie : căminar.

El este acela despre care pomeneste A. D. Xenopol, când vorbește despre domnia lui Mihai Sturza : „Hatmanul Grigore Ghica recomandând domnului pe unul Iftime Stamati, spre a fi boierit cu rangul de Căminar, se dovedește în urmă că însușirile lui Stamati nu-i dădeau drept la o atare favoare, și consulul rusesc cere de la Sturza revocarea decretului, spunându-i, fără înconjur, că «publicul ar ști că acest rang a fost plătit ; că deși nu învinuiește ocârmuirea de o atare faptă, vrednică de dispreț, totuși nu va atrage mai puțin asupra ei că ar specula cu cinurile de boierie»“ [4].

*

În 1821, Iftime Stamati era protopop al județului Suceava, slujbă din care a fost scos în condiții nefavorabile pentru el.

Era pe vremea Eteriei, când mitropolitul Veniamin Costache fugise în Basarabia, la Colincăuți, unde paharnicul Constantin² îi scrie, din târgul Sucevei, despre protopopul de la ținutul Sucevei. Nu știm cine să fi fost paharnicul Constantin, dar din scrisoarea aceasta se vede că avea oarecare rosturi în Moldova.

În această scrisoare zice : „Protopopii, după scrisorile ce li-am trimis, nici unul până acuma nu s-au arătat, și nici măcar protopopul Eftimie de la Boroaia, cât am fost în Slatina, decât după trei scrisori ce i-am scris din Folticeni și din Slatina, de abia m-am învrednicit de un

² Paharnicul Constantin pare să fi fost comisul Constantin Ureche, care la 29 august 1792 este arătat într-o „măsurătoare și împărțală a moșiei Buciumeni, prin care s-a ales partea fiecărui răzeș, cum și părțile ce avea *cumpărate* comisul *Constantin Ureche*, de la răzășii din Buciumeni“. Cumpărarea aceasta era „*Stănjenii* de 238 stânjeni, 6 palme, 6 palmace, din săliște, din țarină și din sterp“ (*Acta Buciumeni*, în Muzeul Folticeniilor). Nici nu s-ar putea concepe ca orișicine, un răzăș din satul Buciumeni, care fuge în Bucovina, la Suceava, în 1821, din pricina groazei ce produsese eteriștii greci, să scrie mitropolitului și să-i denunțe faptele unui protopop, precum face paharnicul Constantin Ureche, comisul din 1792.

răspuns că nu poate veni din pricina turburărilor, trimițându-mi și patru sute lei“.

La 24 noiembrie 1821, tot paharnicul Constantin scrie mitropolitului : „Preaosfinția Sa Părintele Hușul epitropul au schimbat din slujba protopopiei pe iconomul Efthime de la Boroae, ținutul Sucevei, pentru neîmplinirea datoriilor sale la poroncile ce i s-au trimis, fiind cu totul dat numai la interesuri cele pentru dânsul, și să nu vă pae rău, pentru că au scăpat partea aceea de ținut de un om erud la judecată și jacaș, în locul căruia s-au scris unui Sachelarie Vasilie, de la biserica Preacuvioasei Paraschivei din Botoșani, carele prin mijlocirea părintelui Iliupoleos s-au făcut săchelari, ca să vie aice și să se rânduiască protopop“.

Mitropolitul a fost mâhnit de înlocuirea protopopului ; Veniamin Costache fusese călugărit de mitropolitul Iacov, care-i lăsase moștenire și ocrotirea protopopului Iftime.

Nemulțămirea și-o arătase mitropolitul Veniamin cătră prea sfinția sa părintele Hușul [5], ca răspuns. Paharnicul Constantin, la 30 decembrie 1821, îl descrie urât pe protopopul Iftime : „Mi-au arătat Preaosfinția Sa că tare v-au mâhnit scoaterea din slujbă a iconomului Eftimie de la Boroaia, când el au făcut atâta bine mănăstirilor de la munte și maicelor care erau rătăcindu-se prin munți. Nu știu care sînt acele vrednicii și bunătăți a sale și când le au făcut ? pentru că în vremea ce au ieșit sfinția sa din Bucovina, am ieșit și eu, când mănăstirea Slatina era prădată și de două ori arsă, mănăstirea Râșca prădată, părinții prădați și chinuiți cu bătăi, mănăstirea Văratecul prădată și arsă, și mănăstirea Săcului asemenea ; apoi care mănăstire au apărat-o și au ajutat-o ? Pentru rădicarea maicelor și aducerea la Râșca, alăturez aice aceste osebite trei scrisori (afară de altele, care pentru mărimea plicului nu le am triimis), din care veți lua îndestulă pliroforie facerilor sale. *Sirecliturile acestui om sînt necunoscute Preosfinției Voastre, cum și purtările cătră toți nepotrivite epanghelmei preoțăști : răpitor, sălnicitor, trufaș și altele, aceste toate cu o vicleană fățarnicie și îmbunare cătră cei mai mari, cu feliuri de uneltiri mincinoase și neadevărate le acopere, și se arată sfânt și drept. Care altul din cei ce cu îndestulă stare, în vremurile innegrite și întunecoase, își fac acareturi, ratoșe și altele pe o parte de moșie, ce iarăși cu chipuri viclene au luat, în coastele mănăstirii Râșca, decât numai el cu îndestulă silnicie.*

„Mi se pare, după a mea puțină știință, pe nimenea n-am pârât cătră Preaosfinția Voastră, spre surpare și cădere, decât poate pe vreunul din cei care am cunoscut că se poartă cu necuviință, și poate datorie am făcut cătră stăpânul meu ; oarecâte am zis acestuia și l-am sfătuit și în vremea fericitului întru pomenire Exarh, și în vremea Preaosfinției Voastre, n-au prins loc, fiind semeț și îngâmfat cu o drăcească fățarnie. Credeți că nimică nu am cu omul, nerâvnindu-i nici la o slujbă, dar auzirile cele din parte adevărate, și nu minciuni, m-au făcut să descopăr acesta cătră stăpânul meu“³.

³ Const. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei*, București, 1888, pagina 121 și următoarele [177 și 198—199].

*

Paguba izvorâtă din pierderea slujbei de protopop, și-a scos-o Iftime Stamati din averea cavalerului Costache Stamati, care avea zestre și în ținutul Sucevei, și el locuind în Basarabia, avea nevoie de un om pentru a-i administra averea din Moldova. L-a ales *vechil* (procurator) pe iconomul *Iftime Rață*, care și-a luat și numele de Stamati.

*

Despre sfârșitul vieții lui Iftime Rață-Stamati, dl. Vasile Costăchescu, în lucrarea sa *Istoria orașului Folticeni*, la pagina 258, spune următoarele :

„Bătrânii povestesc de doi folticenenii, care au fost *buzdugăniți* la Iași : popa *Iftime Stamati* și boierul *Iorgu Hartular*.

Până acolo au fost duși în căruță, cu roatele numai în spițe (fără ciolane și fără cerc), spre a-i zdruncina“.

Tradiția aceasta, pe care dl. Costăchescu o crede adevărată pentru că „o spune poporul“, este o fantezie. O căruță, cu roatele numai în spițe, care să facă drumul de la Folticeni la Iași, este cu neputință.

Care să fi fost cauza acestei urgisiri ?

Dl. Costăchescu mi-a spus ceea ce nu voia să scrie : Iftime Stamati ar fi furat mitra și celelalte odoare ale mitropolitului Iacov Stamati.

Lucrul acesta nu ar fi cu neputință. Eu am văzut mitra aceasta la Nicu Stamati, nepotul lui Iftime Rață, care hotărâse ca după moartea sa să fie donată Muzeului Folticeniilor, dar nu știu ce s-au mai făcut mitra și odoarele. Și dacă ar fi fost furate, fapt pentru care hoțul ar fi fost *buzdugănit*, Mihai Sturza l-ar fi lăsat stăpân pe aceste lucruri furate ? [6].

Dl. Costăchescu continuă : „Popa Iftime scăpă cu viață, dar Hartular, suferind două *buzdugane*, unul în piept și altul în spate, *fu adus mort în Folticeni*“.

Această afirmare, în ce privește pe Hartular, este cu totul inventată. Pentru ce ar fi fost *buzdugănit* Hartular ?

Tradiția poporului nu spune.

Soția lui Hartular și-a scris *Amintirile vieții*, pe care Gh. Ghibănescu le-a publicat în „Convorbiri Literare“ (An. 1926—1928). Elena Hartular nu ascunde nimic din întâmplările vieții ei și a soțului. A fost cunoscută de Mihai Sturza înainte de a fi domn al Moldovei, când a protejat pe Hartular și i-a împrumutat chiar bani.

Să fi fost Mihai Sturza în stare să ucidă pe finul său, *buzdugănit*-du-l ?

Hartular a murit „la 4 ceasuri sara, la anul 1850, la 19 octombre“, așa scrie nevasta lui, care-i zugrăvește boala îndelungată și agonia, și a murit la Roman, nu la Iași, cum spune tradiția poporului, și au venit să-l vadă prietenii lui din Folticeni, Alecu Forăscu și Matei Gane (tatăl lui Nicu Gane).

Blaj — Folticeni
1944—1946

Acest text vede lumina tiparului la o jumătate de veac după redactarea sa ; în acest lung interval, el a mai fost prezentat o dată (1965) spre publicare în revista „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, prin mijlocirea regretatului Constantin Turcu. Manuscrisul dactilografiat mi-a fost restituit în 1991 (!) ; el poartă urmele unor intervenții ale lui C. Turcu și ale preotului Scarlat Porcescu. Publicându-l acum în „Arhiva Genealogică”, semnalăm existența mai multor studii genealogice rămase de la același autor ; valorificarea acestei moșteniri începe acum. Atragem atenția asupra faptului că, în partea finală, textul de față reia o parte a aceluia publicat în revista „Din trecutul nostru”, an. IV, 1936, nr. 31—34, p. 92—95, sub titlul *Familia Stamati din Folticeni*. În ceea ce privește identitatea sau neidentitatea acestei familii cu cea a boierilor Stamati, e de observat că paharnicul Costandin Sion, în *Arhondologia Moldovei*, socotește că „drept Stamati sunt” Stămăteștii de la Radomirești (urmași ai unui văr primar al mitropolitului Iacov Stamati), „iconomul Eftimie Stamati de la ținutul Sucevei cu ficiorii săi” și „pameșicul” din Basarabia. adică poetul (ed. 1973, p. 247). Precizările din notele care urmează ne aparțin (Șt. S. G.).

[1] Mitropolitul Gavril Calimachi a păstorit de la 15 aprilie 1760 până la 20 februarie 1786, când a murit.

[2] Deși a sesizat inadvertența, autorul n-a observat că tocmai data acestei foi de zestre arată cu cine se înrudea soția lui Iftimie Stamati : e vorba de mitropolitul *Gavril Bănulescu-Bodoni*, numit exarh în Moldova de autoritățile rusești în 1808 (a rămas până în mai 1812). Aceasta explică păstrarea unor odoare bisericești (mitră și altele) în familia Stamati de la Fălticeni, dar și a unor documente care privesc activitatea sa, din anii 1792—1818 ; aceste documente au fost tipărite în 1901 de T. V. Ștefanelli, cu mențiunea că „originalele se află la d-l Nicu Stamati în Fălticeni” (T. V. Ștefanelli, *Originea câmpulungeană a lui Gavriil, mitropolitul Kievului*, în *ARMSI*, s. II, t. XXIII, 1901, p. 367). Această precizare constituie un răspuns și la uimirea autorului (exprimată într-un paragraf ulterior), cu privire la existența unei surori (Iftimia) a mitropolitului Gavril Calimachi și „despre care nu s-a știut nimic” : o Iftimia Calimachi *nu a existat !*

[3] Foarte probabil, e vorba de poetul Constantin Stamati, *ginere al lui Tudorachi Ciurea* — vezi mai jos, în text.

[4] Avem de-a face cu o altă confuzie : boierirea l-a avut în vedere, desigur, pe Iftimie Stamati de la Radomirești, născut pe la 1771 la Piatra Neamț, ban la 1829 (cf. „Arhiva Genealogică”, I (VI) 1994, nr. 1—2, p. 277) ; acesta făcea parte dintr-o ramură a familiei care l-a dat și pe poetul C. Stamati, fiind frate cu șatrarul Simion Stamati, cel menționat de paharnicul C. Sion.

[5] Episcop de Huși era Meletie Lefter Brandaburul, ulterior episcop de Roman (1826—1844) și mitropolit al Moldovei (1844—1848).

[6] Explicația consemnată de V. Costăchescu, după cele spuse de „popor”, e, bineînțeles, fantezistă : cum am precizat și mai sus, în nota [2], odoarele se aflau în familia Stamati, ca și documentele editate de T. V. Ștefanelli, prin moștenire — ceea ce înseamnă că mitropolitul Gavril (care mai ocupase scaunul mitropolitan și la sfârșitul veacului XVIII), plecând în 1812, le-a lăsat nepoatei sale, cu care a păstrat legătura și după aceea (cum o sugerează prezența unor acte din 1818). Povestea „buzdugănirii” arată și ea, o dată în plus, cât de periculoasă este „tradiția poporului” în asemenea cazuri.

VORNICUL VASILE POGOR 1792—1857

Scrierile istorice ale lui Vasile Panopol au rămas până astăzi în mare parte inedite¹. La secția Manuscrise a Bibliotecii Academiei Române se păstrează câteva lucrări ale sale: *Moldovence eroine pușkiniene*, *Năravuri, amoruri și apucături domnești*, *Pe ulițele Eșului* ș.a. Autorul a publicat puțin² și de la el a rămas, de asemenea, un studiu inedit despre comisia Vasile Pogor, tatăl junimistului cu același nume. El a fost transcris de mine la secția Manuscrise a Bibliotecii Academiei Române unde se află sub cota 518. Valoarea sa istoriografică a fost subliniată de d-l Ștefan S. Gorovei într-o recenzie la ediția de scrieri ale lui Vasile Pogor realizată de Vasile Sandu³ și îi justifică, cred, publicarea. Reprezintă o contribuție esențială la deslușirea spiței neamului moldovenesc Pogor, întocmită pe baza studierii documentelor din pachetul DCXX din fondul Documente istorice, fost la Biblioteca Academiei Române, astăzi la Arhivele Statului București. În ceea ce privește reconstituirea vieții comisului și vornicului Vasile Pogor, aceasta se întemeiază pe documentele din pachetul DCXIII din același fond. Prin tipărirea acestui studiu se restituie prioritatea istoriografică unui cârturar uitat și se aduc o serie de elemente noi în biografia traducătorului *Henriadei*.

Despre Vasile (zis Bubi) Panopol (1881—1956) se spunea că era fiul natural al junimistului Vasile Pogor, căruia i-a moștenit arhiva pe care ulterior a donat-o Bibliotecii Academiei Române, și al lui Calypso (Caliopi) Panopol, fiica spătarului Vasile Panopol (Panopulo). Spița familiei Panopol poate fi reconstituită pe baza fondului Panopoi aflat la Arhivele Statului București, precum și utilizând alte surse pe care le citez în note în continuare. Astfel, din niște însemnări autografe ale genealogistului Vasile Panopol⁴ rezultă că primul membru cunoscut al familiei era un Dumitru Panopol din Trikala (Tesalia) care a avut ca fiu pe cel dintâi Vasile Panopol. Acesta din urmă care a deținut rangurile de comis și de spătar, stăpâna moșia Roșecii cu venit de 2000 galbeni⁵.

¹ Lucrarea *Pe ulițele Eșului* este publicată de mine în serial în revista „Contemporanul” începând cu nr. 49, (90) din 10 dec. 1993, p. 7.

² Vasile Panopol a publicat cartea *Românce văzute de străini*, București, 1943 (B.A.R., I 254126); precum și *Doa scrisori necunoscută ale Spătarului Iordache Bucșănescu*, în revista „Arhiva Românească”, t. X, 1946 (poate există și alte scrieri editate, pe care deocamdată nu le-am depistat).

³ „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol”, XXVI, 1989, p. 612—615.

⁴ Însemnări genealogice de Vasile (Bubi) Panopol aflate în arhiva nepotului său d-l Eduard Mezincescu (București).

⁵ D.A. Sturdza, *Acte și Documente privind Renașterea României*, vol. VII, doc. nr. 2233 din 23 nov./5 dec. 1858, p. 987.

Ascensiunea sa este surprinsă de paharnicul Costandin Sion în celebra sa *Arhondologie*: „Grec, neguțitor, cu numele Vasile Plănar; luând pe fimeia unui Peltechi; neguțitor grec și iarăși bogat și blănar, care cumpărasă moșia Roșecii a lui Matei Negel de la Fălcu, s-au făcut și el bogat, și-au făcut case mari în Iași, ș-au cumpărat întâi decret de comis, mai în urmă au cumpărat altul de spătar“⁶. Din însemnările genealogice amintite ale lui Vasile (Bubi) Panopol rezultă că bunicul său a fost căsătorit cu Maria Cocri, fiica paharnicului Dumitru Cocri (fiul lui Costache Cocri) și a soției sale Ana născută Iamandi, fiica spătarului Ion Iamandi. Aceeasi sursă indică drept dată a morții Mariei Panopol, soția spătarului Vasile Panopol, ziua de 21 martie 1865. Din căsătoria lor au rezultat un fiu, *Leonida*, și o fiică, pe nume *Calypso*, care se va căsători cu Neculai Coroi, fiul postelnicului Ioniță Coroi și frate cu Smaranda Coroi, mama lui A.C. Cuza⁷. Din căsătoria lui Calypso Panopol († nov. 1916, la Iași) cu Neculai Coroi s-au născut trei copii (frați după mamă cu genealogistul Vasile Panopol): *Eduard*, colonel de cavalerie, *Lucia*, căsătorită cu magistratul Gheorghe Mezincescu (părinții omului politic Eduard Mezincescu) și apoi cu Paul Holban, și *Maria*, soția lui Alecu Ciurea (fiul profesorului medic Ion Ciurea din Iași)⁸.

La 20 aprilie 1863 Leonida „Panopulo“ era pus în posesia averii rămase de la tatăl său, spătarul „Vasile Panopulo“, a cărei epitropă fusese până atunci soția acestuia Maria „Panopulo“⁹. La acea dată Leonida Panopol avea 25 de ani, așadar el s-a născut în anul 1838. În fondul Panopol de la Arhivele Statului București se găsește extrasul după certificatul de căsătorie a căpitanului Leonida „Panopulo“ cu Ecaterina Farra, care s-a încheiat la Iași, în ziua de 14 ianuarie 1871¹⁰. În aceeași zi a avut loc căsătoria religioasă la biserica Sf. Spiridon, slujba fiind oficiată de arhiereul Iosif Bobulescu, iar nași fiind colonelul Costache Gadela cu sora sa¹¹. Leonida Panopol a activat și în cadrul Ministerului Afacerilor Străine, în octombrie 1877 fiind numit secretar pe lângă înaltul funcționar Nicolae Rosetti-Bălănescu¹². Tot în fondul Panopol mai găsim o adresă (nr. 6539 din 15 iunie 1881) a Ministerului de Interne, Direcția Generală a Serviciului Sanitar, prin care lui Leonida Panopol îi era comunicată numirea sa „în postul onorific de epitrop la spitalele casei Sf. Spiridon din Iassy, în locul d-lui Gheorghian ce a fost chemat în funcțiunea de ministru“¹³. Ulterior, Leonida Panopol s-a retras din acest post, pentru că la 21 aprilie 1888 (prin adresa nr. 6070) lui Leonida Panopol i se aducea la cunoștință rechemarea în funcția onorifică de membru al Epitropiei Spitalelor Casei Sf. Spiridon din Iași¹⁴. El s-a stins din viață la 24 februarie 1909 la Iași¹⁵. Soția sa Ecaterina Panopol primise — poate pentru merite legate de sprijinirea ostașilor români care lup-

⁶ Paharnicul Costandin Sion, *Arhondologia Moldovei*, ediția a II-a, București, 1973, p. 213.

⁷ Gh. Bezviconi, *Familia Coroi*, în „Din trecutul nostru“, nr. 17—20, febr. mai 1935, p. 101.

⁸ *Ibidem*; date confirmate de d-l Eduard Mezincescu.

⁹ Arh. St. Buc., fond Panopol, dos. 2.

¹⁰ *Ibidem*, dos. 3.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, dos. 5: adresa Ministerului Afacerilor Străine nr. 13279 din 21 oct. 1877, către Leonida „Panopulo“, semnată de ministrul de atunci, Mihail Kogălniceanu.

¹³ *Ibidem*, dos. 8.

¹⁴ *Ibidem*, dos. 7.

¹⁵ *Ibidem*, dos. 13: Decizia de acordare a pensiei de urmaș Ecaterinei Panopol, ca văduvă a lui Leonida Panopol (din 7 aprilie 1909), în care este citat extrasul după act de moarte nr. 379/909, eliberat de Oficiul stării civile al comunei Iași.

tau în Războiul de Independență — crucea comemorativă „Elisabeta”¹⁶. În a doua jumătate a secolului trecut exista și o Cleopatra Panopol, căsătorită cu Veniamin Costachi-Negel, fiu al lui Iancu Costachi-Negel și al Sevastiei născută Arghiropol, strănepot de frate mitropolitului cu același nume¹⁷.

Din căsătoria lui Leonida Panopol cu Ecaterina Farra s-au născut un fiu, *Gheorghe* († 1947), ziarist¹⁸, și trei fiice: *Adela* (căsătorită cu profesorul chirurg ieșean Paul Anghel, fratele poetului Dimitrie Anghel), *Elena* (zisă Lilica; soția lui Pascal Vidrașcu, unul dintre pionierii cinematografilor românești) și *Alexandra* (zisă Dida, căsătorită Corban)¹⁹. Dintr-un pașaport păstrat în amintitul fond Panopol rezultă că Alexandra Panopol avea 26 ani în decembrie 1916, deci se născuse în 1890²⁰. Sora sa, Lilica Panopol, fusese o bună prietenă a fraților Paul și Theodor Scortzescu, primul pictor, cel de-al doilea diplomat și scriitor²¹.

Vasile (Bubi) Panopol s-a căsătorit cu dansatoarea rusoaică Parascovia Dokukin († 1957)²², neavând urmași. Numele familiei Panopol s-a stins, dar sângele său persistă în descendenții săi prin femei.

Studiul lui Vasile Panopol despre vornicul Vasile Pogor și familia sa — datat *august 1945* — dezvăluie o competență istorică și genealogică, un talent de cercetător care se cere adus la lumină. Mesajul lui Vasile Panopol exprimă modestia și devoțiunea cărturarului genealogist, ale cărui studii vin să clarifice aspecte puțin sau deloc cunoscute de istoria culturală.

MIHAI SORIN RĂDULESCU

Vasile Alecsandri scrie că la începutul veacului al XIX-lea „s-a ivit în Moldova o pleiadă de poeți, care au lăsat urme adânci în memoria contemporanilor. Acea pleiadă compusă din Tăutu, Bucșănescu, Conake, Beldiman, Pogor etc., toți boieri și feciori de boieri erau înzestrați cu învățăturile clasice a limbilor elină, latină și franceză...” Astăzi mai toți acești scriitori sunt dați uitării. Îmi propun să schițez viața și activitatea vornicului Vasile Pogor, unul din componenții acestei pleiade, care în vremea lui s-a bucurat de o mare faimă.

Neamul Pogorâsc. Numele de Pogor este un nume slavonesc. Din vechile hrisoave, cărți domnești, ispisoace și zapise se vede că majoritatea dregătorilor de la descălecătorea Moldovei și Munteniei și chiar până la începutul veacului al XVII-lea purtau nume slavone. S-au dat mai multe explicații asupra lor; cea mai simplă și mai rațională ar fi aceea că ei sunt într-adevăr de origine slavă. Mai ales că și mai mulți călători străini care au trecut prin țările noastre, pomenesc despre o vechi tradiție, astăzi pierdută, în virtutea căreia boierii pretindeau că sunt de origine slavă, iar nu de origine daco-romană. Astfel la sfârșitul

¹⁶ Ibidem, dos. 6 (brevet nr. 1059 din 6 februarie 1879).

¹⁷ Dan Berindei, *Urmașii lui Constantin Brâncoveanu și locul lor în societatea românească. Genealogie și istorie*, în vol. *Constantin Brâncoveanu*, București, 1989, tabelul IV B.

¹⁸ Gh. Bezviconi, *Necropola Capitalei* (multigrafiat), București, 1972, p. 211.

¹⁹ Arh. St. Buc., fond Panopol, dos. 9, 10, 15; coroborate cu informații de la d-l Vlad Anghel (București) și de la d-na Rodica Anghel (Iași), copiii profesorului medic Paul Anghel.

²⁰ Arh. St. Buc., dos. 17: pașaport pentru Rusia din 31 dec. 1916 al Alexandrei Panopol (la acea dată necăsătorită).

²¹ Ibidem, dos. 16. V. Mihai Sorin Rădulescu, *Precizări biografice*, în „Cronica” nr. 31, 29 iulie 1988, p. 5.

²² Gh. Bezviconi, *loc. cit.*

secolului al XVIII-lea, Raicevich scrie : „Il parait que les princes et les boyards ou nobles étaient slaves, descendants des derniers conquérants, les sujets valaques descendaient des Romains et des anciens Daces“. Conteles Auguste de Lagarde care a trecut prin București la 1812 ne spune că „les boyards des plus anciennes familles font remonter leur origine aux Slaves et sont, disent-ils, d'une race distincte de celle du peuple issu des Romains alliés aux Daces“.

Neamul lui Vasile Pogor, de origine slavă după toate probabilitățile, deși foarte vechi, nu este însă din puținele care și-au menținut rangul în decursul veacurilor. Totuși în pitacul lui Scarlat Vodă Callimachi din 15 ianuarie 1819, prin care atribuie rangul de boierie de vel sărdar lui Vasile Pogor, se menționează că domnitorul „încredințându-ne că cu adevărat neamul seu și din vechiu au fost din rândurile neamurilor boierești și acum încă unii din urmașii săi să află cinstiți cu cinuri de boerie“, după cum pretindea Pogor. Vedem că Vodă, în urma unor cercetări, a confirmat aceste pretenții, bazate probabil pe probe concrete, căci boierii nu se acordau cu prea mare ușurință la acea epocă, ca sub domnia următoare a pământeanului Ioniță Sandu Sturdza Vodă.

Voi cita câteva documente din care reiese vechimea neamului pogorăsc ; ele sunt în posesia mea și provin din arhiva familială a lui V. Pogor vornicul. Citim în hrisovul lui Mihai Racoviță din 4 aprilie 1704, prin care întărește lui Pogorie marele stolnic posesiunea unor sate din ținutul Hotinului : „Adecă Domnia mea am dat și am miluit și am întărit credincios boiarului nostru Pogorie marile stolnic pre a lui drepte ocini și cumpărături... satul Medivija și satul Nebuleavca și satul Medivica la ținutul Hotinului în țărmurile Prutului, din ispisoc de danie și de miluire ce și-au agonisit moșul său Vasile marili logofăt de la Ștefan Voevod fiul celui de mai înainte Tomșa Voevod cu credincioasă slujba sa când i-au scăpat zilele și domnia de au infrânt în războiul mare și au dat supt sabia domniei sale pe Toader Murguleț armaș, ginerile lui Udre Orbu și pe alți pribegi cu dânsul ci venise cu mulțime de leși și de tătari împotriva domniei sale și atunce au și perdut Toader Murguleț armaș în viclenia sa aceli mai sus numite sate...“ În hrisov se mai pomenește și de o pricină avută de „Miron fiul lui Vasile logofăt“ sub Duca Vodă și i se mai întărește stolnicului Pogorie și alte părți de moșii din altă proveniență.

Deci Pogorie era mare stolnic în funcțiune la 1704.¹ Este trecut în hrisov cu nume patronimic, iar prenumele lui nu este menționat. În vechile cronici nu se pomenește despre dânsul. La acea epocă întâlnim printre alții și un stolnic Vasile, poate stolnicul Pogor. În cronologia boierilor moldoveni (A. R., mss. 4123, p. 45) este trecut Ion Pogor vel medelnicer la 1706. Acest Ion nu era stolnicul Pogorie pomenit în document, căci boieria de medelnicer era mai mică decât aceea de stolnic. Ion era fratele, vărul sau poate chiar fiul stolnicului. Pe acesta din urmă îl mai găsim trăitor sub domnia primului voievod fanariot, Nicolae Al. Mavrocordat, care la 15 august 1714 dă carte domnească „slugii noastre lui Pogorăe stolnic“ ca să i se dea a zecea parte din produsele moșiilor sale Medveja, Nebulavca și Hrușăuți din ținutul Hotinului. Această carte domnească era deci o confirmare a întăririi lui Mihai

Vodă Racoviță. De atunci nu mai știu nimic despre stolnicul Pogorie. Vedem că acele moșii le-a moștenit de la „moșul său Vasile marele logofăt“, adică de la bunicul său după tată sau după mamă.

Prima ipoteză cred că trebuie înlăturată, căci nu întâlnim sub domniile lui Ștefan Tomșa nici un logofăt mare cu numele de Vasile Pogor. Domnul profesor Mihail Costăchescu, atât de competent în această materie, mi-a afirmat cu drept cuvânt că Vasile marele logofăt pomenit în hrisov a fost *Vasile Stârcea* pe care-l zărim în această dreghătorie sub pomenita domnie. În întărirea acestei afirmațiuni notez că la începutul veacului al XIX-lea boierii Sturdzești, proprietari ai unei jumătăți din satul *Medveja* îl aveau în stăpânirea lor cu scrisori de la Anghelușa, fata lui *Miron Stârcea* („Arhivele Basarabiei“, 1930, p. 392). Din hrisovul de la 1704 vedem că Vasile marele logofăt a avut un fiu, *Miron*, acesta la 1630 era căsătorit cu o fată a postelnicului Ion Prăjescu (A. R., CXXXIII/51). Apoi la 1821, dintr-o scrisoare de împărțeală vedem că Anastasia, soția doctorului Ioan Metaxa, fata lui Constantin Lepădatu, strănepoata lui Gheorghe Hâjdău, și după maica sa Ilinca, fata lui Ioan Docui, *strănepoata lui Vasile Stârcea*, își împărțește copiilor săi părțile ei de moșii, printre ele figurează și o parte din *Medveja* (*Documente din Basarabia* adunate de P.S. Visarion Puiu, p. 43). Știm că întreaga acea moșie fusese dată de Ștefan Vodă Tomșa lui Vasile marele logofăt care era Vasile Stârcea a cărui strănepoată, după 200 de ani, stăpâna încă o parte din acea moșie. Cred că nu mai poate fi nici un dubiu asupra identității lui Vasile marele logofăt, „moșul“ stolnicului Pogor.

Putem presupune că o fată a logofătului Vasile Stârcea, o soră a lui Miron Stârcea, a fost căsătorită cu un Pogor care poate fi Cozma Pogor și au avut descendenți. S-ar putea ca stolnicul să fie strănepotul iar nu nepotul direct al lui Vasile Stârcea. Legătura de sânge dintre stolnicul Pogor și vornicul Vasile Pogor, de care mă ocup, nu se poate stabili cu precizie. Notez însă că atât întărirea lui Mihai Vodă Racoviță cât și aceea a lui Nicolae Vodă Mavrocordat, date stolnicului, se află printre hârtiile de familie ale vornicului. Tot din acea arhivă voi pomeni despre alți Pogorăști, trăitori în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, care erau probabil descendenți și ei din Vasile Stârcea marele logofăt și colaterali ai stolnicului Pogor din 1704. Într-o spiță de neam întocmită de vornicul V. Pogor, care din păcate este ruptă lipsindu-i cea mai mare parte, este trecut ca cel mai vechi înaintaș al neamului un *Cozma Pogor*, trăitor probabil pe la 1600; acesta a fost tatăl lui Vasile Pogor, autorul ramurii din care descinde cu siguranță vornicul Vasile.

În noiembrie 1642, domnitorul Moldovei Vasile Lupu întărește lui *Vasile Pogor* și lui *Condrea Pogor* satul *Slobotca* pe Prut. Condrea, părtaș la această confirmare, poate să fi fost fratele lui Vasile. La 1653 întâlnim un „Condrea vel vameș“ (A. R., CCVI/140), el nu trebuie confundat cu Constantin Pogor căpitanul, despre care mă voi ocupa în cursul acestui studiu, La 8 august 1666 Iliaș III Alexandru Vodă întărește lui Vasile Pogor moșia *Stolniceni*. Vornicul V. Pogor era desigur descendent direct din acest Vasile, putem deduce și această înrudire din actul de vânzare de la 30 octombrie 1875 prin care Vasile Pogor,

fiul vornicului, vinde lui Constantin Pavli partea lui de moșie din „Stolniceni (denumită și Pogorăști), județul Botoșani, plasa Jijiea... în câtime de 143 fălci... pe care o posed cu drept de moștenitor direct al repaosatului meu părinte vornicul Vasile Pogor“. Vedem deci că o parte din moșia Stolniceni ce se denumea și Pogorăști a rămas în stăpânirea unui descendent al lui Vasile Pogor, după un timp de 209 ani. La 1669 Gheorghe Duca Vodă întărește lui Grigoraș Grosu și lui Vasile Pogor satul *Silișcani*, probabil că Vasile era cumnat cu Grigoraș. Pe Vasile îl mai întâlnim în niște zapise de mărturii hotarnice (Ghibănescu, *Surete*, IV, p. 69 ; *Ispisoace și zapise*, vol. III partea I). Nu-i cunoșc ranguri de boierie. Vasile Pogor a avut un fiu, *Constantin Pogor căpitanul* care a stăpânit părți din Stolniceni și Slobotca. Cu toate că aceste moșii erau la Prut și la Jijia, el a locuit la un moment dat la Bacău, unde era poate vel căpitan sau de unde era nevasta lui. Din cauză că a pierdut cea mai mare parte din actele de proprietăți ale moșilor, aflăm de existența sa. Într-o mărturie hotarnică a Pogorăștilor din 1786 (A. R., CCVI/114) vedem că acest Constantin Pogor s-a plâns la 1687 domnitorului Constantin Cantemir „că spărgându-i-să o ladă de tâlhari împreună cu alte ce i s-au furat, i-au perit și alte scrisori și ispisocul moșiei Stolniceni“. La 1700 i se mai întâmplă altă nenorocire, căci i-a ars casa. Lupașcu Gherghel biv jîtnicer și alți boieri mărturisesc că erau de față când a ars casa lui C. Pogor căpitanul, arzând și mai toate dreslele lui relative la satele Stolniceni și Slobotca, afară de câteva ce au fost luate de Iordache Țără, „când au venit Cariul până la Fălciu fiind el bejenar“. O altă mărturie a lui Nicolae Buhuș și Ilie Abaza din 8 martie 1700 pomenește de „niște hârtii arsă unili mai de tot, altili giumatate“. Într-adevăr documentele Stolnicenilor și Slobotcăi citate de mine poartă urme de arsuri și sunt deteriorate. La 24 noiembrie 1700 Constantin primește o danie din partea Agafiei, femeia lui Vlad, din moșia *Julești*. O parte din această moșie o găsim în proprietatea lui *Sandu Pogor*, nepotul lui Constantin căpitanul și tatăl vornicului V. Pogor, după mărturia hotarnică din 6 martie 1779.

Acest C. Pogor căpitanul a avut mai mulți copii, dintre care și pe *Andrei Pogor*, bunicul vornicului. Aceasta o știu din cartea de judecată din 1746 a domnitorului Ioan N. Mavrocordat, dată în pricina Pogorăștilor pentru moșia Slobotca pe Prut. Într-această carte figurează *Andrei Pogor* cu alte rude și din ea rezultă că era fiul lui „Pogor căpitanul“, adică al lui Constantin. Dintr-o mărturie din 26 mai 1753 mai rezultă că Andrei a mai avut un frate mort la acea dată, cu numele de *Arinte*. Andrei nu a avut rang de boierie ; el căzuse, ca și tot neamul lui, în mazilie, cu toate că stăpânea părți din moșiile bunicului său Vasile. A fost căsătorit de două ori, întâi cu fiica medelnicerului Constantin Timuș, *Safta*, apoi cu o oarecare *Ursa* și a avut copii din ambele căsnicii. În spîța lui Andrei Pogor sunt trecute ca moșii de baștină ale lui : Stăneștii, Stolnicenii, Slobotca, Șoldana, Juleștii, Fundurile, Picioroganii și Lișcanii. Am văzut că parte din ele erau în proprietatea lui Vasile Pogor, trăitor pe la 1650. Cred că aceste moșii fărâmițate cu timpul nu aveau o întindere considerabilă. Din a doua lui căsătorie, cu *Ursa*, a avut doi copii ale căror urme se pierd. Din prima lui căsătorie, cu *Safta*

Timuș, s-au născut : *Vasile Pogor*, *Gregoraș cămăraș* și *Sandu*. Primul a murit tânăr, fără posteritate, înainte de 1788 și a lăsat averea sa fratelui Gregoraș, care avea micul rang de boierie de vtori cămăraș. Gregoraș, mort și el fără posteritate, își făcu diata la 20 mai 1778 lăsându-și averea fratelui său bun Sandu, cu condiția ca acesta să plătească datoriile ce le avea la Țarigrad și în Moldova. El stătuse la Constantinopol vreo zece ani, după cum se vede din documente, nu știu cu ce îndeletniciri. Cel mai tânăr din copiii lui Andrei și ai Saftei a fost Sandul. El nu a avut rang de boierie, era mazil din Stolniceni, destul de înstărit. Sandu a fost căsătorit cu Ilinca Botescu, sora logofătului de taină Șerban Botescu. Sandu mai trăia la 1806. El a avut trei băieți ; *Ștefan*, mort tânăr, *Tudurache vel sârdar*, mort în floarea vârstei și *Vasile*, viitorul vornic mare. Aceste știri le am despre vechimea neamului pogorâsc. Cu toate că nu a fost strălucit, el este totuși un neam foarte vechi și documentar am putut stabili ascendența vornicului de la anul 1600.

Paharnicul Constantin Sion în *Arhondologia Moldovei* (p. 258), vorbind despre Vasile Pogor, scrie că era „răzăs de la satul Pogorăști, ținutul Iași“. Este adevărat că mai mulți descendenți ai lui Vasile Pogor, cel trăitor la jumătatea secolului al XVII-lea, căzuseră în mazilie. Ei însă nu erau simpli răzeși, erau mazili cu oarecare privilegii, denumire sub care întâlnim pe Sandu Pogor, tatăl vornicului, care nu avea rang de boierie ca fratele său Gregoraș cămăraș. Observ că Sion a ponegrit pe Pogor, probabil dintr-o invidie poate firească, căci Pogor, când scrie autorul, ajunsese la rangul important de mare postelnic și de membru în divanul domnesc, pe când Sion, cu toată stăruința depusă, nu a putut depăși mica boierie de paharnic. El a mai avut și un proces cu Pogor relativ la o moșie din ținutul Vaslui, după cum am aflat din documente și această neînțelegere a influențat desigur pe irascibilul paharnic în apreciațiunile lui, care au fost scrise înainte ca Pogor să fi obținut rangul de mare vornic, înălțare care l-ar fi infuriat desigur pe Sion. Transcriu integral textul lui Sion :

„*Pogor*. Moldovan, răzăs de la satul Pogorăști, ținutul Iași, un Tudurachi Pogor, slujând în casă la vistiernicul Alecu Balș, l-au făcut logofăt a casei, și acela au adus pe frate-său Vasile. Tudurachi au fost multă vreme în casa lui Balș și pe la 1806 fiind Balș vistiernic, i-au trecut în diecii de visterie, și pe Tudurachi și pe Vasile ; pe la 1813 au murit Tudurachi și au dironomisit și averea și locul ; pe la 1816 Balș au trimes pe Vasile în Basarabia cu trebuințele ce ave, de unde n-au mai venit până pe la 1823 când au venit îrsurat cu Zoia, nepoată de ficior a unui dluceriu Neculai Cerchez, pe care au furat-o de la moșul ei, spatariul Vasile Coroi, când se afla în bejenie dus în Basarabia, și fiindcă avea zăstre bună, acum prinsăse calic la avere. S-au făcut tovarăș cu un grec, Costea Polieni și-au luat moșii în posesie de a mănăstirilor grecești. S-au făcut vechil la câteva mănăstiri și pe la 1827 s-au făcut și comis, și cu Polieni multă vreme având tovarășie mai mult de 20 ani, și fiind și scriitoriu bun și cruciocariu, învățat din Basarabia, mai toate mănăstirile grecești îl avea avocat, îi plătea bine și-i ave date și câte o moșie-două eftine în posesie. Introducându-se reglementul,

În mai multe rânduri au fost director a logofeției dreptăței, pentru care Mihai Vodă l-au făcut spatariu, mai apoi agă și pe urmă postelnic. După suirea domnului Ghica la scaun, l-au rânduit cilen în domnescul divan. În scurt, prin aceste mijloace au ajuns și cu rangul și cu starea între magnații țării, dar de departe să cunoaște că-i mojić. Din aceste informațiuni voi releva mai multe care sunt inexacte. Întâi că Pogorăștii ar fi fost răzeși, am mai arătat că ei erau dintr-un vechi neam boieresc, căzuți parte în mazilie, parte fiind boieriți cu ranguri mici. Este adevărat că sârdarul Tudurachi Pogor († 1815), fratele lui Vasile, a fost administratorul însemnatelor averi ale vistiernicului Alecu Balș și ale fratelui acestuia șambelanul Iancu Balș, trăitor în Basarabia, dar care avea și avere în Moldova, și că Vasile l-a moștenit pe Tudurachi, el nu a fost însă în serviciul lui Alecu Balș care l-ar fi trimis în Basarabia, după cum afirmă Sion. El a stat într-adevăr în această provincie din cauza pricinilor bănești ce le avea cu șambelanul care datora o importantă sumă de bani fratelui lui Pogor pe care acesta îl moștenise.

În niște notițe ale lui V. Pogor citim : „La anul 1822 iulie 9 m-am însoțit cu Zoica, fiica răposatului Iancu Cerchez, fiu lui Ioniță Cerchez (iar nu „al unui cluceriu Neculai Cerchez“, după cum crede Sion), ne-au cununat d-lui paharnic Vasile Coroi și cu cucoana Casandra“. Prin faptul că însuși Vasile Coroi l-a cununat, versiunea lui Sion, cum că Pogor a furat-o pe Zoița Cerchez de la tutorii ei, nu este prea verosimilă. Sion mai afirmă, cu dreptate, că Zoița a avut zestre frumoasă și că soțul ei reîntors în Moldova a fost tovarășul lui Cristea Polieni și avocatul mai multor mănăstiri, având și moșii arendate de la ele. Pomește și de funcțiunea de director al logofeției dreptății, în care Pogor a stat mai multă vreme, după cum vom vedea. Sion însă nu iartă lui Pogor că „au ajuns și cu rangul și cu starea între magnații țării“ și termină spunând că „de departe să cunoaște că-i mojić“, lucru neconfirmat de contemporanii vornicului, printre care vom întâlni și pe nepotul paharnicului, pe poetul Gheorghe Sion.

Cariera lui Vasile Pogor. Vasile Pogor, fiul lui Sandu Pogor, s-a născut la 1792, aceasta o știm dintr-o însemnare a fiului său care notează : „1792, naissance de mon père“. El a murit la 10 decembrie 1857, în vârstă de 65 de ani. Petrecerea vieții lui pare să fi fost fericită, dar cam zbućiumată la începutul carierei sale, căci îl vom întâlni întâi la Huși, apoi la București, în Țara Românească, în Basarabia și în fine, în Moldova, unde a ajuns la cele mai înalte demnități.

Și-a început frumos cariera, încă la o vârstă foarte fragedă, ca translator al vechilor noastre cronici. De el este scris în parte manuscrisul nr. 123 aflător la Academia Română, pe care se iscălește în trei locuri. În titlu : „Litopisițul țărilor Moldova i țara muntenească de când s-au descălicat. 1805 iunie 20. Scris-o am eu iubitorul de ostineli Vasile“. Apoi la fila 23v : „Sfârșit... al descălecăturii vechi și începutul acei noă, la anul 1805, augsut întiiu, de Vasile Pogor“, și a treia oară la fila 159v : „Până aice s-au aflat Letopisețul scris de Miron logofătul. Scrisu-s-au de mine, nevrednicul, la Sfânta Episcopie a Hușului în let de la anul mântuirii 1806 martie 16. Vasile Pogor pisar“. (Manuscris descris de C. Giurescu în *Letopisețul Țării Moldovei de la Istratie Dabija*, p. 42 și de

alții). Vedem pe Vasile Pogor, copilandru de 13 ani, în slujbă de pisar, în serviciul Episcopiei Hușului, transcriind vechile cronică moldovenești. Poate că în urma acestei frumoase îndeletniciri a prins gustul pentru literatură și poezie cu care, la vârsta lui matură, s-a ostenit cu oarecare succese, după cum voi arăta, Nu știu la ce școală a învățat Pogor și cum de a ajuns pisar la Episcopia Hușului. D-l E. Vărtosu mi-a spus că-și amintește de niște tânguieți ale faimosului vornic Ioniță Tăutu în care se plânge de preferința acordată de Meletie, episcopul Hușului, lui Pogor, în ocuparea funcțiunii de pisar al Episcopiei. Nu știu cât timp a funcționat în această calitate care i-a permis să fie în contact intim cu vechile noastre cronică și să-și dezvolte gustul pentru citit și scris. Probabil că nu a stat multă vreme la Huși, căci în pitacul lui Scarlat Vodă Callimaki din 15 ianuarie 1819 se pomenește de dânsul care este înălțat la rangul de boierie de vel sărdar, că „din fragedă vârstă s-au aflat slujind în visteria pământeană, unde n-au cruțat jertfirea credinței și osârdii sale“. Putem presupune că a intrat în slujba vistieriei pe la 1810 sau mai curând. Cred că a fost și condicar, căci hrisovul din 17 ianuarie 1814 este „trecut în condica Logofeției al doile de Vasile Pogor“ (Ghibănescu, Documentele casei Anastasie Bașotă). Tot în același an, la 16 septembrie îl întâlnim ca „deplin vechil“, adică avocat imputernicit al mănăstirii Râșca, care se judeca cu niște răzăși (A. R., ms. 827, f. 35). Cred că sub vechiul regim și funcționarii publici puteau exercita oficiul de avocați (vechili, cum se spunea), căci tot pe Pogor, pe atunci în slujbă, îl întâlnim la 16 februarie 1837 în calitate de vechil al casei epitropiei răposatului vistiernic Dumitru Ghica („Revista Arhivelor“, vol. III, 1939, p. 214).

Am văzut că el avea un frate Tudurachi vel sărdar, în serviciul vistiernicului Alecu Balș și al fratelui acestuia, șambelanul Iancu Balș, trăitor în Basarabia. Tudurachi a murit tânăr, la 1816, lăsând oarecare avere moștenită de fratele său Vasile, care în octombrie 1816 vinde prin sultan mezat o cârciumă drept 10 550 lei (A. R., ms. CXXI, p. 166). Partea cea mai importantă a moștenirii consistă însă din banii ce avea de încasat Tudurachi de la Iancu Balș. Recuperarea acestor sume a făcut obiectul unui lung proces intentat în Rusia de către V. Pogor contra șambelanului Iancu Balș, trecut prin Senat și terminat de abia la 1845 printr-o tranzacție cu moștenitorii lui Balș care se obligau a plăti lui Pogor 44 000 ruble argint.

Partea cea mai nelămurită a carierei lui Pogor este petrecerea sa în Țara Românească, la București, în calitate de funcționar al consulatului rusesc din București, Probabil că el învățase bine limba rusă în timpul ocupațiunii de la 1806—1812 și că postul care l-a obținut prezenta avantaje care l-au îndemnat să se expatrieze. În cursul anului 1818 el a fost funcționar al acestui consulat, în calitate de prim cavas. Aceasta o știm din corespondența urmată de dânsul cu Iancu Balș, privitoare la moștenirea lui Tudurachi. Balș, la 23 iulie 1818, scrie lui Pogor o scrisoare cu următoarea adresă : „Cinstit d-lui Vasile Pogor, la cancelaria generalului consulat al Rusiei în București“, și în limba rusă „la București, Vasile Pogor, *stariceva* (adică prim cavas)“. La 21 iunie 1818, Pogor, printre altele, scrie lui Balș : „Excelenția Sa domnul ge-

neral Alexandru Alexandrovici Pini (care era consul general) a avut bunătate a-mi împărtăși ceea ce visocoblagorodia ta îi însărnezi ca să-mi arăte“. Mai spune : „Îndată ce fratele meu au împlinit jalnica datorie a omenirii, eu socotindu-mă în neapărată datorie a sprijini pomenirea sa și după urmare a mă însărcina cu povara datoriilor sale, am avut durelnica mulțămire a te înștiința de a sa tristă soartă și de a mea nenoroțire... Întru această stare fiind lucrurile, am fost nevoit să mă duc pentru câștigarea chivernisălii mele...“ Dorind să vorbească cu Balș îl roagă să vie la carantina de la Sculeni „ca și eu să mă rog de Excelenția Sa domnul general să-mi sloboade voe a merge la Eș“. El servea probabil de interpret și de mijlocitor pe lângă autoritățile muntenești în calitatea lui de prim cavas al consulatului rusesc din București al cărui șef avea o covârșitoare influență. Cred că nu a mai stat mult la București căci am văzut că a fost boierit în Moldova la 15 ianuarie 1819.

Tot în același an a intentat proces pe lângă judecătoria Bende-rului și pe urmă la Orhei, șambelanului Balș cu care nu se putea înțelege cu privire la banii datorăți lui Tudurachi. În conducerea acestui proces, Pogor a stat câtva timp în Basarabia, despre această petrecere a pomenit și paharnicul C. Sion, rău informat însă asupra motivului acestei șederi. Din două memorii scrise în limba franceză, adresate probabil unui înalt personaj din Rusia de către Balș, aflăm vești despre Pogor. În primul, nedat, scrie : „Le nommé Pogor, commis en sous ordres de Mr. Balli qui fait l'avocat particulier, exilé par les intrigues aujourd'hui trop connues, de quelques employés du gouvernement de la Bessarabie, contre lesquels je m'étais plus d'une fois plaint à Sa Majesté l'Empereur, a porté plainte contre moi au gouverneur civil, demandant qu'il eût à me défendre de m'absenter du pays jusqu'à ce que j'eusse terminé les comptes que j'avais laissés entre les mains de son défunt frère...“ Într-un alt memoriu posterior, din 1 mai 1822, citim : „Le nommé Basile Pogor, que la haute Cour de Justice se plait à qualifier du titre de paharnic qu'il a apparamment obtenu auprès de ses parents en Bessarabie ou après l'arrivée de P. Soutzo, renvoyé par Monsieur Pini, vint à Kicheniew... il prit service auprès de Balli et se chargea de plaider plusieurs affaires pardevant les tribunaux“. Iată-l pe Pogor, reîntors din București, îndepărtat din slujbă de către însuși generalul Pini, dacă am crede pe Balș, venit în Basarabia unde purta titulatura de paharnic și practica avocatura ca ajutor al lui Balli. Cu drept cuvânt să miară (sic) șambelanul de titulatura lui Pogor, necunoscută și mie, și care ar fi fost obținută în Basarabia sau poate sub domnia lui Mihai Gr. Suțu, succesorul lui Scarlat Callimaki Vodă în scaunul Moldovei. Acest rang de paharnic, superior celui de sârdar obținut de Pogor la 1819, cu care figurează într-o hotărâre judecătorească din Rusia, nu i-a fost recunoscut lui Pogor la reîntorcerea sa în Moldova. Presupun că Balș a scris „paharnic“ în loc de „sârdar“, sau că și-a însușit titlul în timpul șederii sale în Basarabia, ceea ce nu mi se pare probabil sau că în vremea Eteriei i-a fost dat de caimacamul Ștefanache Vogoride și nerecunoscut în urmă, pe Pogor însă nu-l găsesc printre boierii contestați cu privire la rangul lor. Nu pot preciza data reîntorcerii sale în Moldova, de aceea iau drept bună afirmațiunea lui Sion cum că el s-a reîntors de-

abia la 1823, neasistând deci la tulburările Eteriei. Am insistat cam mult asupra începutului carierei sale, căci prezintă laturi destul de curioase.

De la data reînțoarcerii lui în Moldova s-a înălțat treptat prin muncă, cinste și pricepere, până la cele mai înalte ranguri de boierie și demnități. Activitatea lui se poate urmări din dosarul care cuprinde decretetele lui de boierie și de numiri în funcțiuni, clasate de fiul său Vasile Pogor (A.R., mss.). În acest dosar figurează întâi pitacul lui Scarlat Vodă Callimaki din 15 ianuarie 1819, prin care domnitorul îl înalță la rangul de boier de *vel sârdar*, pe considerente despre care am pomenit. Apoi pitacul din 20 mai 1826, prin care Ion Sandu Sturdza Vodă, domnitorul pământean, îl face din sârdar, *vel comis*. Din acest pitac nu putem afla slujba îndeplinită de Pogor la acea epocă, era probabil tot în vistierie. În timpul „vremelniceștii ocupațiunii rusești“ a slujit „la partea finanțului în divanul împlinitor, de la 1828 până la 1832“, cu „osârdie și silință“ și spre încredințarea acestor servicii i s-a eliberat de către stăpânirea rusească un atestat din 23 iunie 1834, iscălit de Mircovici, general-maior, vice-președintele conducerii „knejiilor Moldaviei și Vălahiei“. Tot la acea dată Mircovici anunță pe Pogor că a primit din partea generalului Kiseleff ordinul de a transmite mulțămirele Împăratului Rusiei pentru vrednicia serviciilor sale în timpul ocupației rusești.

La începutul domniei regulamentare a lui Mihalache Sturdza, pe ziua de 7 septembrie 1834, fiind tot *vel comis*, este numit în importanta funcțiune de *director departamentului logofeției dreptății*, după recomandăția titularului ministerului, logofătul Lupu T. Balș. Pogor s-a bucurat de protecția și de încrederea acestui mare dregător, care la moartea lui l-a însărcinat, cu toate că nu era înrudit cu dânsul, de tutela copiilor săi, dimpreună cu episcopul Veniamin Rosetti și cu vistiernicul Iordache Ghica, unchiilor minorilor. El s-a mai bucurat și de protecția marelui logofăt Costache Conachi care i-a fost un mentor. Vasile Pogor fiul povestea că în copilăria sa l-a văzut de multe ori pe Conachi în casa părintească. Al treilea protector al lui a fost vistiernicul Alecu Sturdza, cu care era prieten de copilărie. La moartea acestuia întâmplată la 1849, Pogor prin testament este desemnat ca tutore al copiilor defunctului, dimpreună cu mareșalul nobilimii din Basarabia, Ioan Sturdza, fratele vistiernicului Alecu. Aceste însărcinări în ocrotirea minorilor și gestiunea unor averi considerabile ne îndrituiesc să credem că Pogor se bucura, din pricina cinstei și priceperii sale, de înalta încredere a acestor mari și bogați boieri. Logofătul Lupu Balș a fost înlocuit, Pogor a rămas totuși director al departamentului timp de aproape trei ani, când a demisionat pretextând slăbirea vederii sale. Titularul ministerului, logofătul Costache Sturdza, propune lui Vodă atunci ca demisionatul director să fie înălțat în rang. *Comis* de la 1826, nu mai obținuse de atunci nici o înălțare în rang de boierie, se pretinde că de aceea s-ar fi jăluit lui Vodă printr-o întâmpinare versificată, unde scria între altele: „Eu Vasile S. Pogor — Nici mă sui năci mă pogor“. Dorința i-a fost îndeplinită și a obținut titlul de *vel spătar*, la 6 august 1838. La 5 septembrie al aceluiaș an este rechemat în slujba de director, după o scurtă întrerupere

a acestei însărcinări. Logofătul C. Sturdza nu s-a putut menține în capul acestui departament și a demisionat. Postul era de mare importanță și râvnit de cei mai simandicoși boieri. Vodă însă nu a numit un titular, încredințând interimatul ministerului lui Vasile Pogor. Prin adresa din 7 noiembrie 1838, el a funcționat în această înaltă calitate mai multă vreme, primind la 7 martie 1839 un atestat al „obșteștii obișnuite adunări“, iscălit de 30 de mădulari în frunte cu mitropolitul, prin care i se mulțumește „de râvna ce dumneta întrebuițezi în slujba ce-ți este încredințată a directoriu departamentului logofeției dreptăței și mai ales acum în lipsă de șef a aceleia departament porți dumneata singur sarcina trebilor atingătoare de dânsul“. Acest interimat a încetat înainte de 31 martie 1840, când după recomandăția ministrului Dreptății este înălțat la rangul de *vel agă*, tot în calitate de director. După câțiva ani, fiind în aceeași slujbă, Pogor intră în tagma atât de râvnită a boierilor din protipendadă, fiind înălțat printr-un elogios pitac la rangul de *vel postelnic*, pe ziua de 17 iunie 1844.

Vodă Mihalache Sturdza fu răsturnat la 1849, în scaun i-a succedat Grigore Al. Ghica, care și-a ales ca prim-ministru pe vistiernicul Alecu Sturdza, prietenul de copilărie al lui Pogor. La 1 septembrie 1849 acesta este rânduit „cilen“ al divanului domnesc, înlocuind pe vornicul Alecu Cantacuzino. Tot în acea calitate este înălțat la însemnatul rang de *vel vornic*, pe ziua de 28 iulie 1852, menționându-se în decret că a făcut pildă „de cunoștință în trebi, cinstit caracter și nobile sentimente“. A mai fost și director al casei vămilor la 1854, în timpul ocupației Moldovei. Cea mai înaltă demnitate pe care a exercitat-o, aceea de *prezident al Divanului Apelativ* i-a fost acordată de către caimacamul Toader Balș, succesorul lui Gr. Al. Ghica Vodă, la 19 decembrie 1856. Vasile Pogor muri în anul următor (10 decembrie 1857). El nu a participat la marele act al unirii principatelor murind înainte de înfăptuirea acestui ideal național. Nu cred să fi fost antiunionist, căci era un patriot înflăcărat. Nu găsim urme despre activitatea lui politică în preajma unirii. Peripețiile carierei lui Vasile Pogor sunt demne de reținut. Cu toate că neamul său era foarte vechi și unii din Pogoraști avuseseră ranguri de boierie destul de însemnate, după cum am văzut, el însă a pășit în viață ca simplu fiu al mazilului Sandu Pogor de la Stolniceni, cu prea puțină stare și influențe familiale. Acestea nu l-au împiedicat de a ajunge la amurgul vieții sale la suprema demnitate de prezident al Divanului Apelativ. Înălțările lui în ranguri și slujbe nu au fost datorite decât cinstei, priceperii și sârguinței sale. Vechiul regim din Moldova, atât de ponegrit astăzi, a știut să cinstească cum se cuvenea un servitor al patriei, după meritele sale.

Scriitorul. Pogor a jucat oarecari roluri politice, după cum am văzut, dar faima lui se datora mai ales însușirilor sale de scriitor. Astăzi și chiar mai de demult nu mai este pomenit aproape de nimeni, se mai vorbește despre dânsul prin manuale de istorii a literaturii și cărți de școală, ca traducătorul *Henriadei* lui Voltaire. Puține din scrierile lui au fost tipărite. O parte din manuscrisele sale, câte am mai găsit, se află în Biblioteca Academiei Române (mss. 5288), fiind incidental salvate de mine, iată cum. În cursul anului 1900, Vasile Pogor fiul își vâ-

du casele părintești principesei Maria Moruzi. Trecând prin curtea acelor case am fost intrigat de un vraf de hârtii care zăceau pe pământ. Întrebând o servitoare despre proveniența lor, ea mi-a răspuns că au fost găsite în podul casei vândute. Cu toate că pe atunci nici istoria, nici literatura noastră nu mă interesau, căci stătusem prea mult timp în Franța, am avut totuși buna inspirație să strâng ceea ce mai rămăsese din aceste vechituri. Le-am împachetat fără a bănuî nimic despre conținutul lor și le-am remis lui Vasile Pogor. El le-a privit cu obișnuita lui nepăsare, adăpostindu-le fără entuziasm tot în podul locuinței lui celei noi. În urmă fiindu-mi donate mie, din curiozitate m-am inițiat singur în misterele alfabetului chirilic. Astfel am putut înțelege conținutul a unui mare număr de documente vechi de proprietate și de familie, de unele m-am servit în cursul acestui studiu, când am pomenit despre vechimea neamului pogorâsc. Printre aceste hârtii azvârlite se aflau și o parte din scrierile vornicului Vasile Pogor. Am contribuit deci incidental la salvarea unor manuscrise care pot interesa istoria noastră literară, atât de sărăcăcioasă cu privire la epoca când ele au fost scrise. Probabil că în cursul acestei mutări s-au pierdut mai multe scrieri ale vornicului. Vasile Alecsandri ne spune că la acea epocă poezii nu se îngrijeau de soarta manuscriselor lor și că din acea cauză, „după moartea autorilor au servit a coperi găvănoasele cu dulceturi“. Am avut norocul să îmbogățesc, într-o slabă măsură, literatura, în paguba cămării. Nu voi face apologia acestor opere, nici critica lor literară.

Criticii noștri sau îl ignorează sau îl ponegresc pe Pogor. Iorga (*Ist. lit. române în veacul al XIX-lea*, vol. I, Buc., 1907, p. 255) care nu a avut cunoștință de manuscrisele găsite de mine, îl judecă fără indulgență după traducerea *Henriadei*. Contemporanii însă l-au laudat și faima lui a ajuns la cunoștința a doi scriitori francezi care au scris despre țara noastră și literatura ei. Scrierile lui Pogor care ne-au rămas sunt mai toate în versuri și de un conținut foarte diferit. Găsim satire, ode, poezii de amor, ghicitori, epistole, traduceri și diferite alte încercări izvorâte din diverse inspirațiuni, serioase sau glumețe. Printre traduceri, tot în versuri se află, pe lângă o parte a *Henriadei* lui Voltaire, întreaga traducere a tragediei *Zaira*, tot de Voltaire, un fragment din *Don Pedro* și unul din *Idomeneu* de Crébillon. Printre scrierile originale, cea mai reușită cred că este o satiră din tinerețea lui Pogor, în care ne redă un dialog între *Natură și Moldova*, din care s-ar putea spicui multe lucruri interesante din punctul de vedere al structurii vechii societăți din Moldova. Cum ea atacă persoanele cele mai influente ale epocii Eteriei, satira nu a putut fi publicată la vremea când a fost scrisă. Domnul Em. Vârtosu, neobositul cercetător al trecutului nostru, atribuie cu drept cuvânt lui Pogor o satiră mult mai reușită care biciuiește cu talent pe boierii care au pactizat cu eteriștii, ea nu se află printre manuscrisele găsite de mine. Mai găsim și începutul unei poeme intitulată *Eterida*, lucrare care poate a fost terminată. Scrisorile adresate lui *Eliade* prezintă un viu interes, Pogor susținând cu tărie și cu argumente valabile păstrate în graiul nostru a vechilor cuvinte românești.

La începutul anului 1888 a apărut *Henriada* lui Voltaire tradusă de Pogor și dedicată marelui logofăt Costache Conachi :

„...luminat ca-nvățătură

Și răvnitor foarte mare de a limbei poleitură

Inzestrat cu bunătate, pe cât este cu simțire...”

Pentru tipărirea acestei lucrări s-a încheiat în Iași, la 22 aprilie 1837, următorul contract : „Galbeni șaptezeci și patru am primit de la D. Spătarul V. Pogor în socoteala tipăririi *Enriadei* cu condițiile următoare : 1° Formatul în octavo, hârtie velină, tiparul întocmai ca al *Iliadei*, câte douăzeci și patru rânduri într-o filă. 2 Tiparul curat, corect și fără greșală. 3° Plata tiparului va fi câte lei una sută optzeci și două de fieștecare cinci sute coli, cu hârtie cu tot, iar hârtia întocmai ca a lui Omer. Am primit manuscrisul și va fi gata din tipar de astăzi peste cinci luni (isc.) I. Eliad. 1837 april 22”. Editorul s-a ținut de cuvânt și traducerea a apărut la timp, foarte îngrijit tipărită.

S-ar părea că Pogor l-a rugat pe Eliade să înlăture „provincialismele” din text, acesta însă a exagerat în înlocuirea cuvintelor moldovenești, ceea ce a displicut autorului care a cerut și obținut menținerea textului primitiv, după cum vedem din scrisorile adresate lui Eliade.

Critica traducerii a fost favorabilă. Citim în „Curierul de ambe sexe” din anul 1838 (p. 253 sau 294) : „Această poemă epică ce s-a tradus în toate limbele s-a prefăcut și în cea românească de D. comisul B. Pogor și s-a tipărit cu a lui cheltuială. Ca să dăm o idee cititorului nostru de limba și versificarea d-lui Pogor, alăturăm aci îndreptarea ce face dumnealui către cititor, în această, trei versuri sunt din cele mai fericite ce poate face oricine, vrednice îndrăznesc a zice și de Boileau...” Aceasta este critica lui Eliade, să nu uităm că el era și editorul lucrării. Aprecierile din „*Albina românească*” din Iași (august 1838, nr. 63) sunt mai moderate : „Limba românească a cărei forme aplecătoare și armonia o face potrivită pentru poesie, s-au fost tractisit până în compunerile ușoare, astăzi însă au întrebuițat a ei organ pentru a ni da o poemă epică încât ne-a învrednicit slăvita *Henriada* a lui Volter tradusă în versuri de D. comisul Vasile Pogor...”

Încurajat de acest succes, el publică în anul următor în „Floare pentru minte, inimă și literatură” din Ardeal, la 18 iunie 1839, o *Poezie* care a devenit celebră pe atunci sub porecia de *Neam vine și neam trece*, vers cu care începe această satiră. Autorul care desigur nu ar fi putut să o publice în Moldova, atacă marea boierime, pretențiile, îngâmfarea și deșertăciunea ei, vizând chiar pe domnitor și anturajul său. Răsunetul acestei îndrăzneli a fost mare. După răsturnarea lui M. Sturdza Vodă, aceeași poezie este publicată din nou în gazeta „*Bucovina*” din Cernăuți, la 8 iulie 1849, cu titlul de *Profeție scrisă la 1839 și împlinită în 1849 de Basile Pogor*. Ea fusese răspândită în copii manuscrise, mai multe din ele se află astăzi în Biblioteca Academiei (de pildă în mss. 23, la f. 10 și în mss. 1 688, la fila 437). Faima acestei satire a atras desigur neplăceri autorului, căci el s-a simțit obligat să dezmințită intențiile ce i s-au atribuit, printr-o întâmpinare publicată în „*Albina românească*” din 5 septembrie 1839, în care scrie : „Domnule redactor ! În foaia nu-

mită a minții și a inimii sunt obștite niște viersuri a mele începătoare *Neam vine etc.* Aceia, deși în adevăr nu este decât o facere moralicească, mulți însă din voitorii de rău aud că împrăstie clevetiri răstălmăcitoare că ar fi făcută spre atingerea unora din acele mai însămnătoare persoane a patriei noastre. Eu deși am scris cele de cuviință la Redacția Transilvaniei, nu socotesc de prisos a pofți și pe D. să binevoiești a trece în foaia D. osebită a mea scrisoare vestitoare, că pomenita alcătuire este făcută încă din tinerii mei ani, că nici au avut, nici are spre plavăț vreo persoană în osebi...“ Pogor pșteinde că nu a făcut aluzii la actualii și foștii conducători și afirmă că poezia sa este o operă din tinerețe, lucru foarte posibil. Cu această abilitate a reușit să se împace cu stăpânirea fără ca faima ce i-a atras versurile sale să fie micșorată.

Satira era atât de cunoscută încât J. A. Vaillant, profesor francez, în lucrarea sa intitulată *La Romanie*, tipărită în Franța la 1844, pomeneste de autor și traduce un pasaj din faimcasa poezie. Iată ce spune: „Pogor traducteur de la *Henriade*, dont la pièce *Les nations viennent, les nations passent* est une nouvelle preuve de mes vérités sur les Phariotes et le témoignage éclatant de la justesse des plaintes de Paris Mumulean. Je n'en citerai que ce passage et ce passage suffira: „Les matins viennent, les orations passent, mais la terre est toujours debout. Cette vérité me réveille de mes songes de vanité. L'homme est mortel, tout le monde le sait et je le sens, mais il en est peu qui y pensent. L'amour de soi qui meut tout le monde fait de l'homme intelligent une bête brute; il l'arrache à la vérité dans ses filets perfides et l'entraîne par les cheveux dans un abîme où il se perd...“ (volum III, p. 28).

Un alt francez Stanislas Bellanger, scrie: „Pogor, écrivain et penseur, moraliste et philosophe, peintre et historien, Pogor s'écriait naguère dans sa généreuse indignation contre la defectueuse organisation de nos sociétés modernes: „Les nations viennent, les nations passent“. Citează apoi pasajul tradus de Vaillant (Stanislas Bellanger, *Le Kéroutza. Voyage en Moldo-Valachie*, Paris, 1846, tom I, p. 300). Vedem că chiar și străinii recunoșteau talentele lui Pogor.

O altă satiră de același gen a fost publicată după moartea lui în „Convorbiri literare“ din 15 noiembrie 1871 și însoțită de comentarii asupra autorului. *Neam vine și neam trece* este reprodus de Iorga (*Studii și documente*, vol. XXII, p. 6) precum și o poezie în gen romantic intitulată *Viitorime*, destul de reușită. El intenționa să traducă și din operele lui Chateaubriand. Probabil în acest scop s-a adresat ilustrului scriitor cerându-i îngăduirea de a se folosi de scrierile lui. Nobilul și îmbătrânitul viconte răspunse acestui ilustru necunoscut moldo-valah, care nu știa că și-a vândut drepturile lui de autor, prin următoarele rânduri: „Vous êtes parfaitement libre, Monsieur, de prendre dans mes ouvrages tout ce qui vous plaira: j'aurais seulement l'honneur de vous faire observer que je n'ai plus aucun droit sur ces ouvrages et qu'ils appartiennent aux editeurs qui les ont achetés. J'ai l'honneur de vous offrir, Monsieur, l'assurance de ma considération très distinguée, Chateaubriand“. D-nul Em. Grigoraș, după un manuscris comunicat de mine, dar care nu este scris de mâna lui Pogor, îi atribuie acestuia un

răspuns poeziei lui Gr. Alexandrescu *Patriotul veacului*, răspuns publicat în „Convorbiri literare“ (aprilie-mai 1928).

Pogor s-a încumetat chiar să ticluiască poezioarte în limba franceză. De exemplu, pe verso-ul scrisorii pe care i-a adresat-o Chateaubriand sunt scrise de mâna lui următoarele versuri :

„Tant que la vieillesse pensive — Soupirera vers le passé,
 Trouvant que dans sa course active — Le Temps pour lui s'est
trop pressé,
 Tant que l'Enfance à cette vie — Offirira son âme ravie,
 En montant les premiers degrés — Elle aura, charmant
l'existence,
 Un sourire pour l'Espérance — Et des larmes pour les
regrets“.

Ele sunt probabil compuse de dânsul, mai ales fiindcă scrie „Le temps pour lui s'est trop pressé“, în loc de „le temps pour elle“, căci se raportă la „vieillesse“, de gen feminin, greșeală pe care nu ar fi făcut-o un scriitor francez.

Am dat aceste lămuriri activității sale literare arătând și renumele de care s-a bucurat față de contemporanii săi. Astăzi nu mai putem gusta nici chiar pricepe scrierile lui, învechite ca formă și idei, de o întorsătură prea greoaie și laborioasă. Am impresia că acest scriitor a avut în tinerețele lui o oarecare vervă satirică pe care o putem aprecia în dialogul dintre Fire și Moldova (mss.). Istoria literaturii noastre nu ar trebui să-l dea definitiv uitării, căci la epoca când a trăit a fost unul din rarii boieri care cu toate preocupările sale de altă natură, a cultivat muza puind cu râvnă în serviciul ei mijloacele cu care îl înzestraseră natura, judecate drept bogate de cătră contemporanii săi.

Viața privată. Vasile Pogor, la 9 iulie 1822 s-a căsătorit cu Zoe Cerchez, născută în februarie 1804. Era fiata lui Iancu Cerchez și a soției acestuia Smaranda, fiica lui Nicolae Racoviță, din vechea familie moldovenească Racoviță-Cehan, ramura care nu a domnit, pogorătoare din marele logofăt Nicolae Racoviță († la 1685) și din Maria Balș. Iancu Cerchez, tatăl Zoitei, era fiul pitarului Ioniță Cerchez, probabil descendent din Cerchez bătrânul trăitor pe la 1594. Ioniță era omul de încredere al vistiernicului Matei Cantacuzino, fugit în Rusia la 1792, și și-a agonisit o însemnată avere; el a murit la începutul veacului al XIX-lea. Avera a fost moștenită de cei trei copii ai săi: Iancu, tatăl Zoitei, Elenco, soția spătarului Vasile Coroi și Zoe, soția pitarului Manolache Kalmuski. Iancu și Smaranda Cerchez au murit tineri, înainte de anul 1813, lăsând doi copii, pe Zoia și pe Costache. Copila sub tutela Elencăi și a lui Vasile Coroi pare să fi primit o educațiune îngrijită. Din socotelile de tutelă vedem că lua și lecțiuni de dans, căci se plătește la 1813, 60 de lei „dascălului ce o învață la joc pe copilă“ (A. R., mss, 3331), Zoia, fără să fi fost de o frumusețe remarcabilă, era de o aparență foarte plăcută, după cum ne-o înfățișează Scheft (sic) care i-a pictat portretul la 1837. Și soțul ei, portretizat de același artist, era de o aparență dulce și plăcută. Căsnicia lor pare să fi fost

foarte fericită. Zoe a supraviețuit 19 ani soțului său, murind la Iași, în ziua de 14 septembrie 1876, în vârstă de 72 de ani. Din căsătoria lor s-au născut șapte copii, cinci dintre ei au murit nevârstnici, supraviețuind numai *Anastasia*, născută la 5 martie 1824, căsătorită în iunie 1842 cu *Dumitru Bantăș* († 1879), trăitor în Basarabia. El era fiul stolnicului Ioan Bantăș și al Ecaterinei Bașotă. Al doilea copil care a ajuns la vârstnicie a fost *Vasile Pogor* (20 august 1833 — 20 martie 1906), unul din membrii fondatori ai „Junimii” din Iași, om politic, scriitor, de o vastă cultură, plin de duh. Prin spiritul și veselia sa a animat întrunirile „Junimii”, după cum ne povestesc I. Negruzzi și Gh. Panu în amintirile lor. Părintele său, înainte de moarte, a avut satisfacția să vadă că fiul lui, reîntors în Moldova, după terminarea studiilor sale la Paris, unde plecase la 1849, se îndeletnicea cu încercări literare, urmând exemplul tatălui său. Cu pietate bătrânul vornic a transcris, corectând-o, o traducere a fiului său, *Suvenir de Lamartine* (A. R., mss.).

Soții Pogor au locuit în Iași, întâi în vechea casă părintească zidită de pitarul Ioniță Cerchez, bunicul Zoitei, care începând de la anul 1777 a cumpărat în decurs de mai mulți ani, după cum am aflat din documente, mai multe locuri și căsuțe de pe Ulița Sării, actuala stradă Coroi, agonisindu-și pe partea stângă a acestei ulițe o mare întindere de pământ care cuprinde actualmente locurile și casele profesorului doctor Tănăsescu, ale C.F.R.-ului și ale C.A.M.-lui. Pe la 1850 Pogor a dărâmat casele vechi și a clădit altele foarte frumoase care există și astăzi. Ele au stârnit invidia paharnicului Const. Sion care pomenește de un Cerchez, „ce au avut casă acolo unde Pogor a făcut palatul său”. V. Pogor fiul le-a moștenit vânzându-le la 1900 principesei Maria Moruzi, după moartea acesteia au revenit fiului ei, profesorul Gheorghe Brătianu, care la 1945 le-a vândut direcțiunii C.F.R.-ului. Această frumoasă casă are un caracter istoric, căci într-însa s-au ținut cele mai numeroase ședințe ale Junimii, descrise cu atâta vervă de Gh. Panu. Și poetul Mihai Eminescu ocrotit de fiul vornicului Vasile Pogor, a fost găzduit un timp în niște încăperi singuratiche învecinate cu casa cea mare.

Pogor în tinerețe nu a avut o avere însemnată. El stăpânea o mică întindere din moșia Stolniceni poreclită Pogoraști. Am văzut că la 1816 a moștenit averea fratelui său Tudurache, dar că nu a fost despăgubit de banii ce fratele său avea de luat de la șambelanul I. Balș decât la 1845, în urma unui lung proces în Rusia care i-a prilejuit desigur însemnate cheltuieli. Soția lui însă a fost destul de bine înzestrată, având o parte din moșia Buhăești din județul Vaslui, veche proprietate racovițească, și mai multe moșii în Basarabia. Prin vânzări și schimburi, Pogor a devenit proprietarul moșiilor Stângarii (Vaslui) și Raseghii (Fălciu) pe care le-a revândut (mss. 8, Catagrafia moșiilor din Moldova din 1839). Mult mai târziu a cumpărat de la vornicul Iancu Ralet moșiile Mălăești, Mizești și o parte din Știubeeni, la ținutul Iași, fiind trecut în lista celor 32 de proprietari mari din acest județ, la 3 mai 1857. Mai stăpânea casele din Iași și niște dughene în Sf. Vineri. Afară de Gheorghe Sion, slab poet, dar bun povestitor, nimănui nu a scris despre aspectele vornicului. Sion întovărășit de tatăl său a fost prezentat lui Pogor pentru căpătarea unei funcțiuni în Ministerul Dreptății.

Iată ce ne spune despre el : „Ca unul care citisem *Henriada* lui Voltaire, tradusă de acest important personaj, mă dusesem cu entuziasm la el, sigur fiind că oamenii care fac versuri — sau așa-zicând poeți — trebuie să fie buni, blânzi, veseli, expansivi. Nu știu de ce, dar așa credeam eu că trebuie să fie cei ce se zic fiii muzelor, care se inspiră de Apolo și caută rime pe sub coastele Olimpului. În contra așteptării mele însă, viitorul meu superior, departe de a mă încânta, la prima aparență mi s-a părut mai indigest decât versurile *Henriadei*. Posac, posomorât, grav, serios, atâta mi se păru de antipatic, încât îmi venea să las la el pe tatăl meu și s-o rup de fugă...” Totuși el fu numit în slujbă și mai târziu : „Până și morocănosul de directorul meu, într-o zi nimerindu-se să ne întâlnim în scară, când ieșeam de la cancelarie, mă pomenii că-mi spune să mă urc în trăsura sa, care trăsese la scară. Apoi, ducându-mă acasă la el, mi-a spus (ceea ce foarte mult m-a uimit) că am să mănânc la el. După ce mă prezentă la cocoana d-șaltă, aceasta mi-a vorbit cu atâta bunătate și blândețe, încât mi-a descleștat gura ; și nu numai că am mâncat bine (de trei ori poate cât ei amândoi), dar am și vorbit, se vede, ceva care i-a făcut să râdă ; iar după masă, când le-am sărutat mâna ca să-mi iau adio, cocoana m-a invitat ca în toate joiile să viu să mănânc la ei. Când am spus aceasta la cancelarie a doua zi, s-au minunat toți, fiindcă nimeni, niciodată, nu văzuse pe boierul Pogor râzând sau surâzând, deci eu comisesem o adevărată minune puindu-l în veselie” (Gh. Sion, *Din tinerețe*, p. 340—341). Afirmațiunile povestitorului nu cred să fie riguros exacte. În tinerețe am auzit de la fiul său Vasile Pogor și de la alte persoane care l-au cunoscut cum că vornicul era amabil, vesel și plin de duh. Colonelul Ștefan Rosetti, care l-a văzut în saloanele faimoasei Marghiolița Roznovanu, soacra lui, mi-a spus că Pogor glumea și zeflemisea în continuu, având darul să desfăteze pe numeroșii musafiri din protipendadă ai acestui salon atât de primitor.

Vornicul Vasile Pogor a murit la Iași, în ziua de 10 decembrie, la vârsta de 65 de ani, de „giunghiu”. Aceasta o știu din mitrica bisericii Sf. Nicolae din Muntenimea de Mijloc. Tot din această mitrică aflăm că la înmormântarea lui au asistat „Înalt Prea Sfântul Mitropolit cu 5 arhieriei” și că „vornicul odihnește însă la biserica satului Mizești din județul Iași”. Trupul lui neînsuflit a fost îngropat în grădina bisericii din Mizești care fusese zidită de dânsul, tot acolo a fost îngropată și văduva lui care a murit mult mai târziu, la 1876. La înmormântarea vornicului, episcopul Melhisedec a rostit un „cuvânt funebru” (A. R., mss. 75, p. 71), în care printre alte banalități spune : „că adevărat vrednicile sale servicii în funcțiunile statului încă din fragedă tinerețe până la adânci bătrâneți nu pot a nu lăsa un deșert în inimile patrioților, deșert care produce întristare pentru pierderea unui bărbat ce au lucrat binele patriei și cu știința unui om învățat și cu virtutea unui cetățean ales”.

Amintirea cinstitului dregător și meșterului de condei vornicul Vasile Pogor, astăzi este complet ștearsă.

Vasile Panopol
August 1945

CAIETE HERALDICE (I)

În ședințele publice de comunicări pe care Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (Filiala Iași) le-a organizat în anii academici 1993—1994 și 1994—1995, mai multe expuneri s-au referit la steme și peceți, din vremea Evului Mediu și din epoca modernă. Iată-le, în ordine strict cronologică : SORIN IFTIMI, *Vechi peceți ale târgului Iași* (19.X.1993) ; ȘTEFAN S. GOROVEI, *Cu privire la heraldica medievală românească* (9.XI.1993) ; ALEXANDRU ANDRONIC, *O inadverență heraldică : pietrele tombale atribuite Cantemireștilor* (8.XII.1993) ; GHEORGHE PUNGA, *Două sigilii domnești din Țara Românească (1395 și 1587)* ; ȘTEFAN S. GOROVEI, *O adnotare heraldică* (22.III.1994) ; MIHAI-RĂZVAN UNGUREANU, *Stemele districtuale în Moldova regulamentară. Contribuția lui Gheorghe Asachi* (4.X.1994) ; SORIN IFTIMI, *Sigilii de Doamne ale Moldovei* (15.XI.1994) ; ȘTEFAN S. GOROVEI, *Steme moldovenești augmentate în Polonia* (15.XI.1994) ; PARASCHIVA-VICTORIA BATARIUC, *Elemente heraldice pe cahle moldovenești din secolele XV—XVI* (13.XII.1994) ; DAN RĂPĂ, *Noi piese pentru corpusul sigilografic național* (4.IV.1995). Dorința de a reuni aceste texte, împreună cu altele, într-un prim volum al proiectatei serii *Collectanea Heraldica* neavând, deocamdată, nici un fel de suport financiar, publicarea în paginile „Arhivei Genealogice“ se dovedește a fi unica soluție convenabilă.

Din cele zece comunicări enumerate mai sus, șase se regăsesc în paginile care urmează, în cinci texte (unul din ele „topește“ două comunicări). Studiul d-lui Sorin Iftimi despre vechile peceți ale Iașilor a fost publicat în *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol“*, XXX, 1993, p. 423—434 (și, într-o formă simplificată, în revista ieșeană „Cronica“, an. XXIX, nr. 2, din 16—31.I.1994). Comunicarea regretatului profesor Alexandru Andronic a trebuit amânată, lipsindu-i, în prima fază, ilustrațiile absolut necesare demonstrației ; ea se va tipări în a doua serie de *Caiete heraldice* ; celelalte două comunicări nu au fost predate redacției până la depunerea manuscrisului în tipografie.

CU PRIVIRE LA HERALDICA MEDIEVALĂ ROMĂNEASCĂ *

În mai 1993, cu prilejul Simpozionului de Studii Genealogice, s-a discutat, pe marginea uneia dintre comunicări ¹, cu privire la folosirea unor însemne heraldice în pecetile boierilor și dregătorilor moldoveni în veacul XVII. Discuția a atins una dintre problemele cele mai controversate, anume existența instituției heraldice în perioada medievală a istoriei noastre. Se știe că, acum aproape o jumătate de veac, s-a încercat să se dea acestei probleme un răspuns negativ ² iar studiile care au venit ca urmare a unor cercetări întreprinse mai cu seamă în ultimul sfert de veac ³ nu au avut darul, se pare, să convingă de neîntemeierea acestei concluzii.

Putem fi, cu toții, de acord, desigur, că n-a existat, la curtea vechilor noștri domni, un birou anume, o „cămară“, în care un specialist anume să verifice „legalitatea“ unor steme de familie, precum și compunerea lor conform regulilor heraldice. Totuși, din puținul material de care se dispune azi, se poate constata că aceste steme nu numai că erau folosite, dar și că ele nu erau folosite anapoda. Câteva constatări în acest sens, adunate în vremea din urmă, sunt înmănușiate în această scurtă comunicare, cu credința că o lumină nouă aruncată asupra unui material vechi poate întotdeauna să conducă la o reluare a cercetării.

Dar, mai întâi, un cuvânt asupra materialului documentar. El este — toți specialiștii s-au plâns și se plâng de această realitate — sărac și dispart. O stemă pe o cădelniță, o alta pe un clopot, o a treia pe o pagină de manuscris, câteva săpate în piatră — iată, de pildă, cam ce a rămas din vremea lui Ștefan cel Mare (se înțelege că am în vedere nu reprezentările stemei de stat, ci pe acelea ale stemei sale personale, di-

* Acest text reunește comunicarea intitulată *Cu privire la heraldica medievală moldovenească* (prezentată în ședința Filialei Iași a CHGS la 9 noiembrie 1993 și în ședința Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie la 31 martie 1994) și comunicarea *O adnotare heraldică* (prezentată în ședința Filialei Iași a CHGS la 22 martie 1994).

¹ Maria Magdalena Székely, *Heraldică, genealogie și sigilografie la familia boierilor Ureche* (tipărit apoi în *ArhGen*, I (VI), 1994, nr. 3—4, p. 35—42).

² N. Grămadă, *A existat la români instituția heraldică?*, în *SCI*, XIX, 1945, p. 26—32.

³ Cf. îndeosebi Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977 (cea mai de seamă realizare a heraldicii românești, cu material bogat, concluzii prudente și înnoitoare, și bibliografie; de același, *Bibliografia heraldicii românești*, București, 1977).

nastice)⁴; lipsit de datări precise, materialul heraldic de pe cahle este încă prea puțin folosit în asemenea cercetări⁵. Putem fi, însă, absolut siguri că fiecare din variantele acestei steme familiale, dinastice — care a cunoscut o lungă și prea interesantă evoluție până la fascinanta „sinteză heraldică”⁶ de la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare și care va rămâne moștenire și urmașilor săi — nu a fost reprezentată doar pe acele singure obiecte care ne-au parvenit. Ce procent din vechiul nostru patrimoniu documentar și artistic s-a păstrat?! O stemă nu se gravează pe un singur obiect de argintărie, nu se pictează pe un singur manuscris, nu decorează un singur clopot, nu se sculpează pe o singură pisanie. Vedem bine că este așa, pornind chiar de la pisanii: la cele două păstrate încă în locurile unde au fost așezate inițial — la Putna și, mai târziu, la Sf. Dumitru din Suceava — săpăturile arheologice au mai adăugat încă trei⁷, care, chiar păstrate fragmentar, se înscriază perfect între celelalte, îngăduind să se urmărească mai lămurit evoluția stemei dinastice⁸. Pe argintărie, apoi, cădelnița de la Putna este urmată tocmai în vremea *Movileștilor* de un disc cu stema acestora. Un secol și un sfert separă aceste două obiecte cu reprezentări heraldice: ar fi ridicol să credem că folosirea respectivelor însemne era marcată de un asemenea ritm!

Trebuie, prin urmare, să acceptăm din capul locului ideea că foarte multe obiecte cu astfel de reprezentări s-au pierdut — probabil, pentru totdeauna. Ceea ce a fost săpat în piatră a mai avut șansa de a supraviețui, fie și în sfărâmaturi; dar o piesă de argintărie, o pagină de manuscris, o broderie au fost dintotdeauna obiecte infinit mai expuse pieirii. Am adăugat și broderiile, pentru că nu mi se pare exclus ca asemenea repre-

⁴ Vezi, pentru aceasta, M. Berza, *Stema Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, în SCIA, II, 1955, nr. 1—2, p. 69—88; Ștefan S. Gorovei, *Les armoiries de la Moldavie et de ses princes régnants (XIVe—XVIe siècles)*, în *Recueil du 11e Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique, Liège, 29 mai — 2 juin 1972*, Braga, 1973, p. 263—270; Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna, *Unele considerații cu privire la stema dinastică a Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, în AIIAI, XXIV/1, 1987, p. 99—114.

⁵ Un progres remarcabil în această direcție îl face Paraschiya - Victoria Batariuc, al cărei studiu, *Elemente heraldice pe cahle descoperite în Moldova (secolele XV—XVI)* — comunicare în ședința din 13 decembrie 1994 a Filialei Iași a CHGS — se publică în chiar această fasciculă a „Arhivei Genealogice”.

⁶ Formula aparține lui I. N. Mănescu, *Stema Moldovei*, în „Magazin Istoric”, VI, 1972, nr. 5, p. 39.

⁷ Constantin Bălan și Ștefan Olteanu, *Stema cu pisanie din vremea lui Ștefan cel Mare descoperită la Cetatea de Scaun a Sucevei*, în BMI, XXXIX, 1970, nr. 1, p. 58—61 (pisanie descoperită în 1953, datată inițial 1500—1502 și redată de mine la 1492 — *Les armoiries*, cit., p. 269; această datare este acceptată și de Lia Bătrâna și Adrian Bătrâna, op. cit., p. 104); Mircea D. Matei, *O nouă stemă cu pisanie de la Ștefan cel Mare descoperită la Cetatea de Scaun a Sucevei*, în SCIV, XXIV, 1973, p. 323—331 (pisanie descoperită în 1971, păstrând anul: 1477); Paraschiya - Victoria Batariuc, *O stemă cu pisanie descoperită la Cetatea de Scaun a Sucevei*, în „Suceava. Anuarul Muzeului Județean”, VI, 1979, p. 573—576 (pisanie descoperită în 1977, databilă post 1497 — cf. Lia Bătrâna și Adrian Bătrâna, op. cit., p. 104—105).

⁸ Sf. supra, n. 4; v. și Ștefan S. Gorovei, *Armoiries et rapports politiques; le „cas” des princes moldaves du XIVe siècle*, în RRH, XXIII, 1984, nr. 2, p. 117—128 (= *Steme și raporturi politice: „cazul” principilor Moldovei în veacul XIV*, în *Români în istoria universală*, ed. I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, II/1, 1987, p. 661—674).

zentări heraldice să fi existat, chiar în vremuri mai vechi, și pe piesele de brocart și catifea : le avem din vremea Movileștilor și, dacă reflektăm mai adânc, avem una chiar din vremea lui Ștefan cel Mare — ce altceva se află pe acoperemântul de mormânt al Mariei de Mangop, dacă nu propriile monograme și steme ale doamnei ? !

Vedem, astfel, că în acest domeniu (ca și în altele) nu se pot emite judecăți tranșante doar pe baza materialului care a ajuns până la noi ca purtător al unor însemne heraldice.

Pe de altă parte, cred că ar trebui introdus un element ordonator în discutarea acestor reprezentări. De vreme ce nu le (mai ?) vedem pe toate drumurile, înseamnă că ele erau folosite doar în anumite sensuri. Nu mai putem ști, azi, de ce stema lui Ștefan cel Mare a fost gravată pe *acea* cădelniță, aflată acum la Putna, și nu pe toate cădelnițele, sau de ce stema Movileștilor a fost gravată pe *acel* disc. Dar folosirea însemnelor heraldice doar pe *unele* obiecte — și nu pe toate — arată clar că respectivele obiecte aveau (trebuiau să aibă) *anumite destinații*. La fel trebuie văzută folosirea stemei în manuscrisul din 1502 sau pe clopotul din 1494. Cu alte cuvinte, o folosire *dirijată*, în funcție de destinația obiectelor armorate. În acest sens, trebuie să ne dea de gândit chiar ultimele două obiecte menționate : clopotul de la Bistrița (1494) și tetraevangelhelul dăruit Athosului (1502). O stemă pe un clopot nu este, evident, ceva destinat vederii tuturor. O stemă pe un manuscris hărăzit *Athosului* e încă și mai puțin destinată vederii publice. Este, la mijloc, *semnificația gestului*, dar însăși această semnificație se lasă greu dibuită. Altminteri, ar fi să credem că Ștefan cel Mare făcea gesturi gratuite — ceea ce e o imposibilitate.

Însăși stema țării era folosită cu grijă și cu atenție în ceea ce privește destinația, și nu numai pe monede, în peceți sau în pisanii. Nu am impresia că s-a observat, până acum, folosirea acestei steme în *pictura* interioară a Probotei, decorând mici panouri de pe arcurile din bolțile proaosului⁹. *Capul de bour de aur pe fond albastru*, pictat aici pe la 1535—1536, este, cred, cea mai veche reprezentare în culori — cel puțin dintre cele produse și păstrate în țară — a stemei de stat a Moldovei. Pe micile panouri roșii, scutul însuși e trasat cu culoare albă. În catedrala Episcopiei Romanului, această stemă decorează console de la capătul unor arcuri¹⁰. La biserici de mai târziu, și până la Solca lui Ștefan Tomșa, în primul sfert al veacului XVII, arcurile bolților se încheie cu mici scuturi, de perfectă formă heraldică. Putem acum, în lumina constatărilor de la Probota și Roman, să ne întrebăm dacă aceste mici scuturi *sculptate* nu erau menite să fie și *pictate*.

Reprezentarea stemelor în spațiul eclesastic atinge un punct culminant la Sucevița, unde săbiile încrucișate ale Movileștilor se văd peste tot — și nu numai în pictură, dar și pe broderii, și pe argintărie, și pe pietrele de mormânt ale celor doi frați. Să adăugăm că blazonul Movileș-

⁹ Ion Miclea, Radu Florescu, *Probota*, București, 1978, pl. 58, 64, 65 (mai greu identificabile în pl. 52, 60, 68—69).

¹⁰ Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, 1984, după p. 48, a noua pagină, nenumerotată, de ilustrații ; Marina Ileana Sabados, *Catedrala Episcopiei Romanului*, 1990, p. 274, fig. 111.

tilor se află până și în pecetele domnești ale lui Ieremia vodă și Simion vodă, precum și în acelea ale urmașilor lor. Ei țineau, prin urmare, în mare cinste emblema lor familială, adăugând-o însemnelor de stat — exact așa cum procedase Ștefan cel Mare cu un veac și mai bine în urmă (nu, însă, în pecetea domnească !) și cum vor proceda, mai târziu, și alți domni ai Moldovei, ridicați dintre boierii acestei țări.

Boierii înșiși foloseau steme proprii, *cunoscând bine semnificația și valoarea lor*. Dacă în cazul pecetilor se poate admite, eventual, întrebuintarea mai multor tipare de către o singură persoană, precum și folosirea aceluiași tipar de către mai multe persoane, în schimb, în cazul stemelor *sculptate în piatră* nu mai poate fi vorba de așa ceva, stema respectivă rămânând strâns legată de persoana căreia îi este raportată. Luca Arbure în biserica lui de la Solca / Arbure, Mateiaș logofătul la biserica lui de la Horodniceni (1540), Nicoară Hâra la biserica lui de la Zaharești' (din aceeași vreme)¹¹ și Costea Bucioc la Râșca folosesc — *fără nici o îndoială* — stemele lor *personale* pentru a marca legătura întemeiată pe actul ctitoricesc. Nu cunoaștem, încă, din păcate, *peceți* ale lui Arbure, Mateiaș și Hâra, pentru a compara însemnul săpat în piatră cu acela imprimat în ceară sau tuș. Un asemenea examen comparativ am putut face, însă, în cazul lui Costea Bucioc — și rezultatul e pozitiv. Dar — și asupra acestui lucru trebuie dintru început să atrag atenția — un eventual rezultat negativ n-ar fi putut fi de natură să descurajeze, tocmai pentru faptul că boierii foloseau, uneori, felurite sigilii (și va trebui cercetat cât de întinsă este aria acestor alternări).

Așadar, pe un document din 13 octombrie 1616 (7125), aflat la Direcția Generală a Arhivelor Statului¹², am identificat pecetea lui Costea Bucioc. Deși impresiunea nu este îndeajuns de clară, ea îngăduie cel puțin stabilirea elementelor *comune* — în toată claritatea — cu stema sculptată de la Râșca : coiful și coroana (interpretate, în sculptură, mai degrabă ca un... vas cu flori !) și steaua de deasupra (în... cimier !), ca și cercul care închide animalul înaripat. Inițialele — în ambele cazuri, litere slave — identifică purtătorul acestei steme : C, B, V, D în sculptură (Costea Bucioc vel dvornic), C și V în pecete (Costea Vornic). Fără îndoială, cercetarea atentă și *sub aspect sigilografic* a documentelor acelei vremi va scoate la iveală impresiuni mai clare ale pecetii lui Bucioc ; se va vedea, atunci, în ce măsură stema sculptată pe scuturile care flanchează ancadramentul intrării în partea sa de ctitorie de la Râșca se regăsește în sigiliul său.

Între ctitoria lui Luca Arbure și cea (oare *prin ce anume justificată ?* !) a lui Costea Bucioc sunt o sută și câțiva ani ; în acest interval, și alți mari boieri — nu doar Mateiaș și Hâra ! — vor fi construit biserici. Putem fi, deci, siguri că asemenea reprezentări heraldice sculptate în piatră au împodobit și alte ctitorii boierești — biserici, *dar și case* (întocmai cum stema personală a lui Ștefan cel Mare a fost sculptată nu numai în pisanii de edificii eclesiastice, dar și în acelea menite a fi încastrate în

¹¹ G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, Bucu-rești, 1928, p. 75—76. Azi, cele două mici scuturi sunt năclăite de var.

¹² Arh. St. București, M-rea Sf. Sava — Iași, XXXIV/6. Actul a fost publicat în *DIR*, 4/XVII, nr. 81, p. 55—56 (semnalat de Maria Magdalena Székely).

zidurile unor cetăți, precum la Cetatea Albă în 1476 și 1479 și la Suceava în 1477 și 1492). Se întrevede, astfel, posibilitatea de a constitui *serii* de reprezentări heraldice aflate pe diverse obiecte și în diverse posturi.

Un caz ilustrativ în acest sens îl constituie Udriște Năsturel. Într-un frumos articol publicat acum câțiva ani, d-l Alexandru Mareș a pus în lumină o astfel de folosire diversificată a aceluiași însemn heraldic ; astfel, d-sa a dovedit că stema lui Udriște Năsturel, aflată pe o *tipăritură* din 1647 (traducerea slavonă a *Urmării lui Hristos*), se regăsește într-un *desen* al acestui cărturar, însoțind o însemnare din 1635 sau 1639 (unde ține loc de... semnătură !), dar și în *pecetea* sa, din 1627¹³, ca și într-o *pisanie* — azi distrusă, pare-se — văzută de Ion Bianu în 1879 în ruinele casei de la Herești¹⁴. Tot la Herești, în biserică, d-l Petre Ș. Năsturel a văzut, cândva, un *pocal* de cositor făcut de Radu-Toma, fiul lui Udriște, purtând aceeași stemă ca în tipăritura tatălui¹⁵. Iată, astfel, niște „capete de serii“ : reprezentări săpate în piatră, gravate în peceti, imprimate, desenate, marcând obiecte de folosință personală (sau dăruite în acest scop). Paralela cu folosirea diversificată a stemei Movileștilor se impune de la sine, mai ales că și în cazul acesta regăsim aceleași „capete de serii“ (ba chiar și altele în plus !) : stema este *săpată în piatră, gravată în peceti, tipărită* (pe cărțile ieșite de sub teascurile kievene din inițiativa lui Petru Movilă), *desenată* (în culori, pe o diplomă din 1599¹⁶), dar și *pictată și brodată* !

E timpul să ne reamintim un pasaj aflat în diplomele de înnobilitare sau de recunoaștere a nobilității. După enumerarea meritelor beneficiarului, se descrie stema acordată sau recunoscută „în semnul adevăratei și perfecte nobilități“ — stemă care trebuia să fie zugrăvită „de către o mână știutoare“ chiar în fruntea respectivei diplome — și apoi se înșiră cazurile și obiectele care puteau prilejui folosirea ei : „în lupte, în jocurile cu sulite, dueluri, lupte în doi și alte exerciții militare și nobiliare și pe sigilii, stindarde, vase, inele, brățări, baldachine, case, scuturi, corturi, pânze de corabie, morminte și, în general, pe orice lucruri și scule, în numele adevăratei și sincerei nobilități...“¹⁷. Trebuie să recunoaștem că prevederile acestea se văd perfect oglindite în cazurile examinate până aici : armoariile Movileștilor, ca și acelea ale lui Udriște Năsturel, stau mărturie.

¹³ Al. Mareș, *Un desen al lui Udriște Năsturel reprezentând propria sa stemă heraldică*, în *SCIA* (Artă plastică), 34, 1987, p. 28—32.

¹⁴ *Ibidem*, p. 30—31. Această pisanie nu putea fi târzie : e foarte greu de crezut că cineva, în veacurile următoare, ar fi pus să se sape în piatră o stemă după modelul unei ...amprente sigilare ! Cf. și observațiile lui Al. Mareș, *loc. cit.*

¹⁵ Petre Ș. Năsturel, *Intregiri la „Genealogia Năsturelilor“ și la biografia lui Udriște Năsturel*, în „Dorul“ (Copenhaga), an. V, nr. 68, iunie 1995, p. 25—26.

¹⁶ La Arh. St. București, între documentele preluate de la Biblioteca Academiei Române, *Peceti*, 323 — reprodușă în culori în „Magazin Istoric“, VII, 1973, nr. 6, coperta II.

¹⁷ Cf. Ioan Aurel Pop, *Genealogie și istorie : o familie boierească din Țara Făgărașului în secolele XV—XVII*, în *ArhGene*, I (VI), 1994, 1—2, p. 60 (dintr-o diplomă de înnobilitare din 1596). Aceleași indicații și în diploma de indigenat ardelen a fraților Sturza, din 1679 (Alexandre A.C. Sturdza, *Règne de Michel Sturdza, prince régnant de Moldavie 1834—1849*, Paris, 1907, p. 171).

Și ne putem întreba dacă această concordanță e întâmplătoare, dacă ea reflectă o generalitate care ține doar de folosirea pură și simplă a armografiilor sau dacă ea ilustrează aplicarea *conștiință*, în litera și în spiritul lor, a prevederilor obișnuite din diplomele nobiliare. Era, altfel spus, o folosire conștiință a respectivelor însemne heraldice? Cei care le aplicau (puneau să fie reprezentate) pe felurite obiecte făceau acest lucru cu conștiința clară că marchează obiectele cu semnul lor distinctiv, inconfundabil, care putea fi citit și prin care se putea descifra persoana posesorului?

Punând aceste întrebări și căutând răspunsuri la ele, trecem la o altă etapă de cercetare, în care heraldica sigilară nu va mai deține locul primordial (dacă nu chiar *unic*!) în investigarea fenomenului heraldic românesc.

Mai trebuie să observăm că stema lui Udriște Năsturel, tipărită în *Urmarea lui Hristos* la 1647 e însoțită de o explicație în slavă: se arată că e vorba de „semnul smeritului traducător Ū(driște) N(ăsturel) ot F(e-răști)“¹⁸. Așadar, stema era un *semn* — personal, se înțelege, cu folosire unică și inconfundabilă: un mijloc de *identificare* a persoanei care îl deținea și îl folosea și, totodată, un mijloc de *comunicare*. Mai dispunem, însă, și de alte mărturii — mai vechi și mai noi decât aceasta — din care se vede că în veacurile XVI—XVII românii atribuiău simbolului heraldic (pe care îl cunoșteau și îl foloseau) tocmai această calitate, de identificare a purtătorului lor, și, implicit, de comunicare, numindu-l *semn*. Astfel, unul din pictorii lui Petru Rareș, Toma zugravul din Suceava, își sigila actele cu „semnul meu obișnuit“ — așa spune el însuși într-o adeverință dată bistrițenilor la 5 mai 1541 „sub consueto signo meo“¹⁹. În tipărituri muntene de la 1651 (*Mistirio*) și 1652 (*Îndreptarea legii*), stema Mitropoliei Țării Românești e numită tot *semn*: „Semnul carele iaste dat de la Dumnedzău Prea Sfinților Mitropoliți ai Țării Ungrovlahiei“²⁰. *Signum* la 1541, *знаменіе* la 1647, *semnul* la 1651 și 1652 — același cuvânt pentru a defini, în trei limbi, același lucru, cu (evident) aceeași funcțiune.

Mai cu seamă marcarea cu steme a unor obiecte de folosință personală arată cu deosebită claritate, pe de o parte, legătura dintre om și „semnul“ său și, pe de altă parte, menirea pe care omul acela o acorda „semnului“ său. Obiceiul acesta, de a marca felurite obiecte cu armografiile familiei, e general și s-a păstrat până în zilele noastre. Așa se face că există tacâmuri, porțelanuri, obiecte de toaletă, mobile, tapiserii, legături de carte etc. în care numele posesorului a fost înlocuit cu stema acestuia. Asemenea cazuri există și în spațiul românesc, în veacurile XVI—XVII. Am menționat deja pocalele lui Radu-Toma Năsturel, purtând aceeași stemă ca a lui Udriște. Pocale din acestea se află și în Moldova și unele dintre ele sunt armorate. Cel mai vechi pe care îl știu e acela din 1580 al

¹⁸ Al. Măreș, *op. cit.*, p. 32, n. 24.

¹⁹ Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV/1, p. 400 (semnalat de d-l prof. Dumitru Nastase). Toma își spune „familiaris“ al lui Rareș: avea statut de „slugă domnească“, adică de curtean.

²⁰ Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia Românească Veche*, I, București, 1903, p. 178—179 și 190—191.

lui Lupe Huru, fost pârçălab de Hotin, vremelnic socru al lui Ioan vodă cel Cumplit. Stema pe care o poartă această cupă nu a fost, până azi, adusă de heraldiști în discuția despre heraldica românească. Iată, deci elementele care ne pot interesa.

În Muzeul Armelor din Moscova se păstra, în 1927²¹ (poate mai există și azi) o cupă de argint, de „lucrătură moldovenească“, purtând pe o „panglică“ o inscripție în slavă, a cărei traducere e următoarea: „Această cupă a făcut-o Lupe Huru și soția sa Cristina și a dat-o fiicei sale Grozava, ca să bea sănătoasă, în anul 7088, luna august, în 8 zile“²². Pe partea opusă acestei inscripții, se află două mici scuturi: unul are inițiala Л (evident, a numelui Lupe) iar celălalt — „o stemă cu o cruce formată din trei încrucișări paralele“²³ (foarte probabil, o cruce triplă).

Descriind această cupă armoriată, A.V. Orjașnikov a semnalat și faptul că stema seamănă cu herbul polon Boycza, purtat de familiile Babin-ski și Boravski²⁴. A fost Lupe Huru primit în acest herb sau e o sim-plă întâmplare această potrivire de semn? ! Nu cunosc, până azi, „sem-nul“ cu care pecetluia Lupe Huru; va fi de văzut dacă există vreun do-cument purtând pecetea sa, pentru a compara eventuala emblemă din sigiliu cu aceea de pe cupă.

Un caz identic, de cupă armoriată, aflăm tot în Moldova, în același veac XVI. În Muzeul din Zagreb se păstrează o cupă de argint (parțial aurită), purtând o stemă și o inscripție în slavă. Inscripția, înconjurând cupa, este datată 18 aprilie 1591 și arată că ea a fost dăruită de „pan Stroici logofăt fiului său Bosnea ceașnic“²⁵ (termenul *fiu* nu desemnează aici, o relație de rudenie, ci una care ține de ierarhia nobiliară: boierii mai mici și mai tineri se adresau boierilor mai mari și mai bătrâni numindu-i „părintele nostru“, după cum boierii de aceeași categorie se numeau, între ei, „frați“). Cât privește stema, ea este foarte explicit ară-tată ca fiind a logofătului Luca (Lupu) Stroici: în scut, se vede un arc cu o săgeată îndreptată în sus; de o parte și de alta a vârfului săgeții se află litera slavonă Л, adică L(uca) l(ogofăt): sub arc, se află literele la-tine L S L, adică L(uca) S(troici) l(ogofăt)²⁶. Nu cunosc, până în acest

²¹ Cf. A. V. Orjașnikov, *Moldavskaja posuda Moskovskoj Oružejnoj Palaty*, în „Seminarium Kondakovianum“, I, Praga, 1927, p. 19. Acest studiu a fost tradus în limba română și tipărit în 1927, dar sub numele altui autor (!): Theodor Uspenschi, *Vasele moldovenești aflătoare în sala armelor din Moscova (incercarea unei explicații arheologice)*, în *BCMI*, XX, 1927, fasc. 52, p. 88—97 (cu unele stân-găcii).

²² A. V. Orjașnikov, *op. cit.*, p. 19. Am retradus inscripția după textul slav tradus de acest autor (pentru care, însă, numele donatorului devenise *Lupeahuru* !); în versiunea românească (unde numele a fost corectat, apărând, însă, cu o — repetată — greșeală de tipar: *Hurn* !), formula ДА ПИЕТЬ ЗАРАБА a fost tradusă prin „să închine“.

²³ Cf. traducerea din 1927, *loc. cit.*, p. 96.

²⁴ A. V. Orjașnikov, *op. cit.*, p. 19 — citând pe J. N. Bobrowitz, *Herbarz Polski*, II, 262; trad. rom., *loc. cit.*, p. 96 (aici, familiile sunt numite *Babinici* și *Boravici* !).

²⁵ Corina Nicolescu, *Un pahar moldovenesc din secolul al XVI-lea*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, 1965, p. 645—650; descrierea cupei și inscripția la p. 645—646.

²⁶ *Ibidem*, p. 649.

moment, un act care să poarte pecetea lui Luca Stroici* : s-ar zice că acest boier — altminteri înclinat spre fast, cum mărturisește ctitoria sa de la Dragomirna — avea un fel de repulsie pentru folosirea sigiliului ! Aflarea unei asemenea impresiuni va îngădui compararea stemei din pecete cu aceea de pe cupă, așa cum s-a putut face și în cazul lui Radu-Toma Năsturel (dar și al lui Costea Bucioc, nu însă cu o stemă de pe o cupă, ci cu aceea din portalul de la Râșca).

Stemele de pe aceste cupe²⁷ — ca și de pe alte piese de argintărie²⁸ — trebuie, prin urmare, repertoriate, descrise și comparate cu materialul sigilografic ; ele nu mai pot fi ocolite de studiile de heraldică românească.

S-a arătat, de curând, că membrii familiei Ureche au folosit în *trei generații succesive*, același însemn heraldic, un lambel al cărui braț mijlociu se prelungește transformat în cruce²⁹. Or, aceleași armoarii se află și pe *un obiect de folosință personală*, o iconiță de fildeș, care a aparținut lui Vasile Ureche, fratele cronicarului, și care e datată 7131 (1622—1623) : pe spatele iconiței, ne întâmpină un scut cu bogați lambrechini florali, în interiorul căruia se află lambelul cu cruce, foarte clar

* Vezi însă, comunicarea din 15 noiembrie 1994 — Steme moldovenești augmentate în Polonia — publicată tot în această fasciculă a „*Arhivei Genealogice*”.

²⁷ După cupa lui Huru din 1580 și cea a lui Stroici din 1591, mai există semnalate încă trei asemenea obiecte datate sau ușor databile : cupa făcută de marele postelnic Drăgan și soția sa Erina, cea făcută de un Tăutu și soția sa Ana (pentru ambele : C. Moisil, *O veche cupă moldovenească de argint*, în *RI*, II, 1916, p. 1—7 ; idem, *Cupa de argint a marelui postelnic Drăgan*, în „*Cronica Numismatică și Arheologică*”, II, 1921, nr. 1—3, p. 9—11) și cea a lui Ieremia Băseanu și a soției sale Varvara (C. Cihodaru, *Contribuții la studiul argintăriei moldovenești. Vasele uricarului Ieremia Băseanu*, în „*Analele Moldovei*”, II, 1943, nr. 3—4, p. 204—213). Cea dintâi nu e datată iar C. Moisil nu l-a putut identifica pe comanditar : „Este foarte greu de identificat în lipsa unui mijloc de a data cu precizie cupa” (*Cupa de argint...* p. 10) ; acest Drăgan a ocupat dregătoria de mare postelnic în anii 1597—1600 (N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători...*, p. 303), ceea ce datează vasul în această perioadă. A doua cupă are data pe ea : 1600 mai 1 (C. Moisil, *O veche cupă...*, p. 5). Cea de-a treia este databilă la cumpăna veacurilor XVI—XVII (Mircea Ciubotaru, *Un „homo novus” al secolelor XVI—XVII : uricarul Ieremia Băseanu*, în *ArhGen*, I (VI), 1994, nr. 3—4, p. 10). Toate aceste piese datează, după cum se vede, cam din același interval (1580—1605). În ceea ce îl privește pe Tăutu, comanditarul cupei de la 1600, el a fost aproape corect identificat de C. Moisil, în persoana unui Tăutu vistier, menționat într-un document din chiar acel an (C. Moisil, *op. cit.*, p. 7). Numai că acest personaj nu era „vistierul lui Ieremia vodă” (*ibidem*), nici „marele vistier Tăutu” (cum a interpretat Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 649, n. 9). El a fost vistiernicul —menționat ca atare între 1598 și 1607— și era urmașul marelui logofăt prin femei, numele său întreg fiind Tăutul Vrânceanul ! A murit înainte de 27 iulie 1616, când apare doar soția sa Ana Tăutuleasa din Cordăreni, în calitate de cumpărătoare la Săpoteni. Tăutu și Ana au avut cinci copii, dar cei doi băieți ai lor (Grigore și Neculai) nu au lăsat posteritate masculină.

²⁸ În 1965, Corina Nicolescu atrăgea atenția asupra marcării unor piese de argintărie veche cu blazoane, propunând cercetarea atentă a acestor „detalii heraldice” (cum le-a numit regretata autoare), „deoarece în Moldova astfel de blazoane ale familiilor boierești apar și pe alte obiecte din secolele XV—XVI” (Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 649).

²⁹ Cf., Maria Magdalena Székely, *Heraldică, genealogie și sigilografie la familia boierilor Ureche*, cit. *supra*, n. 1.

înfățișat; inițialele B V, ca și inscripția orânduită marginal, ca într-un chenar, indică pe posesorul obiectului³⁰.

În cercetarea privind heraldica familiei Ureche, s-a observat că Nestor Ureche a continuat să folosească propriile-i armoarii chiar și după primirea în rândurile nobilimii polone³¹ — fie că primirea aceasta s-a făcut cu simpla recunoaștere a stemei strămoșești, fie că proaspătul indigen și urmașii săi au preferat să o folosească doar pe aceasta din urmă. Un caz identic îl constituie familia Sturdza. Membrii acestei familii au folosit, în pecețile lor, o cruce pe care se încolăcește un șarpe — acest însemn se întvede în pecetea hatmanului Gavril Sturza, pe un act din 1615³² (în paranteză fie spus, această pecete mai arată, se pare, ceva : din coif, iese un vultur, ceea ce poate să însemne un indigenat polon *) ; mai apoi, se regăsește în mai multe peceti, din veacurile XVII și XVIII³³. Dar la 1679, frații Ilie, Chiriac și Toader Sturza căpătaseră indigenatul ardelean, din partea principelui Mihail Appafy, cu o altă stemă : un leu rampant, ținând în laba anterioară dreaptă o spadă. Ca și în cazul Urecheștilor, vechea stemă a prevalat asupra celei acordate de un principe străin, aceasta din urmă figurând abia în peceti mari, domnești, ale lui Ioniță vodă Sturdza și Mihail vodă Sturdza, în veacul trecut. Nu altul a fost, în veacurile XVI—XVII, cazul Movileștilor, care, primiți în herburi polone (Jelita și Nowina), au folosit aproape fără excepție propriul lor însemn (săbiile încrucișate), în timp ce stema completă, incluzând și reprezentările herburilor polone, e folosită doar în anumite împrejurări : de Constantin Movilă, în diploma de la 1599 deja amintită, și de Petru Movilă, pe tipăriturile sale kievene. Această folosire diferențiată exprimă, desigur, o *mentalitate* și o *atitudine* — descifrarea lor rămâne viitorului. Oricum, nu se poate presupune cătuși de puțin că beneficiarii indigenatului nu-și dădeau seama de importanța respectivelor reprezentări, că nu le cunoșteau rostul sau că nu le prețuiau.

Iată, prin urmare, o cauză — una dintre mai multe — care a putut să determine folosirea, de către boierii moldoveni, a unor sigilii cu steme diferite. Nu știu în ce herburi au fost primiți Luca Stroici și Costea Bucioc, de pildă ; dar va trebui făcută o cercetare, pentru a putea compara stemele folosite de ei cu acelea ale herburilor în care fuseseră primiți.

Însăși practica aceasta, a primirii străinilor în herburile polone, va trebui cercetată mai îndeaproape (în concluzare cu specialiștii heraldicii polone, desigur³⁴) ; mărturiile scrise despre ea încep abia în ultimele de-

³⁰ N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, București, 1934, p. 16 și fig. 17. Mulțumesc și aici d-lui profesor D. Nastase pentru semnalarea acestui obiect armoriat.

³¹ Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 36.

³² Alexandre A.C. Sturdza, *op. cit.*, fig. 43 și 47.

* *Vezi, despre aceasta, comunicarea Steme moldovenești augmentate în Polonia, tot în această fasciculă a „Arhivei Genealogice“.*

³³ Cf. Alexandre A.C. Sturdza, *op. cit.*, fig. 48—50.

³⁴ Constantin Rezachevici, *Privilegiile de indigenat polon acordate locuitorilor din Țările Române*, în *RdI*, 28, 1975, nr. 7, p. 1095—1098. V. și Jerzy Michta, *Nobilitatea și indigenat în szlacheckiej Rzeczypospolitej* (Innobilarea și indigenatul în Polonia nobiliară), în *Discernere vera ac falsa, volum omagial Jozef Szymanski* (= „*Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska*“, Sectio F, *Historia*, vol. XLV, Lublin, 1990, p. 355—363) și Bartłomiej Szyndler, *Indygnaci Sejmu Czteroletniego* (Indigenatul în vremea Dietei de Patru Ani), în aceeași revistă, p. 365—375.

cenii ale veacului XVI, dar *practica* trebuie să fie mai veche și sunt motive să credem că multe din stemele peceților boierești din veacurile XIV—XV și din prima jumătate a veacului XVI — cu netăgăduite trimiteri la heraldica polono-lituană — își au originea tocmai în această *practica*.

Iată pe ce întemeiez această presupunere.

În descrierea solemnității de la Kolomeea, din septembrie 1485, se arată că, după îndeplinirea tuturor celor prescrise de ritual, regele Kazimir „a împodobit cu însemnele de cavaler pe toți scutierii palatinului [= ai lui Ștefan cel Mare — *n.ns.*] și apoi întreg tineretul de la curtea sa“ — *omnes Palatini armigeros, universam denique Curiae Suae iuventutem militiae Symbolis insigniuit*³⁵. Între însemnele de cavaler se afla, desigur, și o stemă, acordată sau recunoscută; cavalerul e un nobil: ca să devină nobil, „scutierul“ moldovean trebuia primit într-unul din herburile polone.

Dar ceremonii ca aceea de la Kolomeea mai avuseseră loc, în ultima sută de ani, începând cu închinarea lui Petru I de la Liov, din septembrie 1387. Mi se pare foarte la îndemână și foarte firească presupunerea că la fiecare ceremonie de acest fel se va fi repetat și partea cealaltă a „programului“, ridicarea unor tineri moldoveni în rândurile cavalerilor. Iată, deci, care ar putea să fie una din sursele heraldicii boierești din Moldova veacurilor XIV—XVI.

Această posibilă explicație mai antrenează una, cu privire la etapa de decădere a heraldicii boierești, după mijlocul veacului XVI. Trec peste faptul că ar trebui cercetat, mai întâi, dacă există *cu adevărat* o asemenea decădere sau dacă această idee e numai urmarea *absenței materialului documentar*. Constatat de specialiști, fenomenul a fost pus în legătură cu dominația otomană (conform unui adevărat clișeu al istoriografiei românești, mai vechi sau mai noi, orice declin, în orice domeniu, dacă se plasează cronologic după 1538—1540, devine explicabil prin... dominația otomană). Cauza ar putea fi, însă, alta. Ieșirea Moldovei de sub suzeranitatea Poloniei, apoi dispariția celui alt suzeran creștin — regele Ungariei — a rupt legătura cu lumea în care *heraldica era o realitate vie*. Când această legătură s-a refăcut, spre sfârșitul veacului, și mai ales sub Mōvilești, heraldica boierească va cunoaște o nouă înflorire, impulsionată și de acordarea indigenatelor polone și (în număr mai mic) ardelen. Noua fază se va încheia destul de repede, după căderea lui Vasile vodă Lupu — destul de repede pentru a nu fi putut să fortifice o tradiție deja agonizantă după precedentă întrerupere.

*

Șirul acesta de observații, fără să aibă, poate, meritul de a aduce neapărat ceva nou — nici măcar stema de la Probota nu e o descoperire propriu-zisă, fiind editată acum 15 ani, dar trecută neobservată de specialiști: marea lucrare a d-lui Dan Cernovodeanu tocmai apăruse în anul precedent — au menirea, mai degrabă, să schițeze un cadru mai ri-

³⁵ Victor Eskenasy, *Omăgiul lui Ștefan cel Mare de la Colomeea (1485). Note pe marginea unui ceremonial medieval*, în *AIAl*, XX, 1983, p. 264 și 266. Amănuntul a fost observat și de Maria Magdalena Székely, *op. cit.*

guros și mai realist pentru reluarea cercetării. Nu se poate imagina o asemenea reluare fără un repertoriu al sigiliilor boierești, culese din documentele veacurilor XVII și XVIII, ca și al tuturor obiectelor armoriaste ; în paralel, trebuie urmărite herburile polone în care au fost primiți, în secolele XVI și XVII, boieri și domni moldoveni. Studiul comparativ al acestor mărturii heraldice va fi, *abia el*, de natură să îngăduie concluzii și mai ferme, folositoare pentru luminarea în general a lumii noastre medievale.

În ceea ce mă privește, trebuie să atrag aici atenția asupra concluziilor care se desprind din cercetarea de față. Astfel, s-a putut constata : *legătura conștientă* între persoană și semnul său, unic și inconfundabil (semn, signum, znamenie) ; *folosirea aceluiași însemn heraldic* în câteva generații succesive și de către mai mulți membri ai aceleiași generații ; *folosirea conștientă* a însemnului heraldic ca *mijloc de identificare și de comunicare* ; folosirea stemelor în *cazurile prevăzute de diplomele nobiliare*. În fine, o ultimă concluzie avertizează asupra posibilității de a confunda *absența surselor heraldice* — provocată de pierderi, distrugeri, înstrăinări — cu *absența fenomenului heraldic însuși*. Mărturiile examinate aici îngăduie, cred, afirmația că măcar în veacurile XIV—XVII *heraldica a avut, în viața societății românești, un loc mult mai însemnat decât acela care i se atribuie și recunoaște în chip obișnuit*.

Stema lui Costea Bucioc în sculptură la Râșca (stânga) și în pecete (dreapta)

Iconița lui Vasile Ureche (1622/1623), cu stema familiei

MIHAI-RAZVAN UNGUREANU

STEMELE DISTRICTUALE ÎN MOLDOVA REGULAMENTARĂ. CONTRIBUȚIA LUI GHEORGHE ASACHI *

Se știe dintr-un articol mai vechi al lui Gheorghe Ungureanu (1966) că Asachi a fost însărcinat de către Sfatul Municipal să închipuie „primele gherburi, adică tife, [a(le) principatului și a 16 ținuturi cu a lor prescriere“, ca unul „care poate avea cea mai bună idee întru asemenea pricini“¹. Aceasta se petrecea la 10 decembrie 1831, la mai puțin de o lună înainte ca învățatul să devină primul arhivist al Obșteștii Adunări (1 ianuarie 1832). Opt ani mai târziu de la data publicării notiței istorice — notă de subsol a unui expozeu privitor la stema Iașilor — reputatul heraldist Dan Cernovodeanu prelua informația, neomițând să o corecteze, în urma unei lecturi mai atente a documentelor disponibile în Arhivele Statului din Iași. Nu Sfatul Municipal se interesa de alcătuirea „tifrelor“, ci Divanul Țării Moldovei². Același cercetător, în căutarea unui motiv al angajării lui Asachi, găsea că, la 1815, după dorința Divanului Moldovei, profesorul Școlii domnești de la Iași elaborase o machetă a sigiliului domnesc, care, după ce a întrunit acceptul boierilor divaniți, a fost săpată în metal de către meșterii pecetari³. Anul 1815 nu poate fi contestat; ce știm, însă, cu siguranță, este că însuși Scarlat vodă Callimachi poruncise Divanului să se ocupe de crochiera unei steme mari a principatului, ce urma să împodobească frontispiciul Codului Civil al Moldovei. Astfel și apare simbolul puterii princiare la 1817, pe chiar pagina de gardă a ediției grecești.

Ca să compună stema, Asachi ar fi fost silit să caute, uneori fără vreun rezultat, documente risipite în podurile caselor boierești, la Mitropolie sau la administrația Curții Gospod⁴. Însă principala sursă de inspirație a fost pecetea mare a Divanului Cnejei Moldaviei, utilizată intens și de vodă Callimachi în corespondența sa⁵. Asachi a modificat-o destul de puțin: îi păstrează exerga, care cuprindea stemele ținutale ca

* Comunicarea prezentată în ședința din 4 octombrie 1994.

¹ Gh. Ungureanu, *Sigiliul orașului Iași în secolul al XIX-lea* în RA, IX, 1966, 2, p. 85 și n. 9. V. și V.A. Urechia, *Schițe de sigilografie românească*, București, 1891, p. 15—16.

² Dan Cernovodeanu, Ioan N. Mănescu, *Noile steme ale județelor și municipiilor din Republica Socialistă România* în RA, LI, 1974, 1—2, p. 18.

³ Ibidem, loc. cit., n. 39.

⁴ Gh. Ungureanu, *Figuri de arhiviști români; Gh. Asachi, 1788—1869*, București, 1969, p. 12.

⁵ Stema în Urechia, op. cit., p. 15.

medalioane (16 la număr), și înlocuiește heraldica princiară. Pecetea rotundă va conveni și ultimului domn fanariot al Moldovei, Mihai Suțu : sigiliul din 1819 are același design. Configurații sigilografice similare se întâlnesc, pentru finele de XVIII și începutul de XIX, și în Țara Românească (pecețile Nicolae Caragea — 1782, Ioan Gh. Caragea — 1812, Grigorie Dim. Ghica — 1882, Alexandru Dim. Ghica — 1822, Gheorghe Dim. Bibescu — 1843)⁶.

Sursa de informații valorificată de fostul director al Arhivelor Statului Iași, Gheorghe Ungureanu, este dosarul G/94 din colecția *Litere*. Concizia referințelor pare să indice faptul că dosarul nu a fost vreodată cercetat în întregime, ori, dacă așa ceva s-a întâmplat, prea puține date au reținut atenția istoricului. O incursiune în textele adunate acolo servește unui scop mai larg, de interes sigilografic dar și pur factologic : ce a determinat alcătuirea „primelor gherburi“, care ar fi motivele pentru care Asachi a fost hotărât ca răspunzător pentru îndeplinirea înaltei porunci. Detaliile inedite, în plus, îi întregesc biografia și clarifica, prin completare, circumstanțe istorice.

La 4 decembrie 1831, generalul-maior Mircovici, vice-președintele Divanului Țării Moldovei, anunța corpul legiuitor că „dum(nea)lui porucicul Manichin Nistroev din Ștabul Ghegeneralicesc“ dorește să îi fie îndeplinite câteva cereri, „pintru ce di istov sfârșiri a științelor statisticești prin Moldaviia“. Iată solicitările : 1. închipuirea „țifrilor“ principatului și a celor 16 ținuturi, însoțite de explicațiile trebuincioase ; 2. numărul prisăcilor din fiecare ținut ; 3. copii „di pi tăblițili din noă alcătuiti di cătră ispravnicii ținutului Bacăului di numărul lăcuiitorilor după clasurili lor prin târgurili Bacău, Ocna și Moinești“. Datele trebuie înfățișate „fără pierdri di vremi“⁷. Personajul care se ocupa de „statisticeștile științi“ era destul de important, deși tocmai numele — cu rezonanțe de statuie bruxelleză — îi joacă farse : în condaica literii „G“, în locul numelui real apare cel al colonelului Singurov. Să fi greșit arhivarii lui Asachi sau celebrul inginer a fost. la rândul-i, implicat în asemenea afacere de stat ? Revenind la Nistruev, să admitem că doar un căpitan de Stat-Major, cu experiență administrativă, se putea descurca în prevederile Regulamentului Organic al Moldovei. Cunoaștem că un capitol al așezământului juridic privea organizarea ținuturilor⁸. Reformarea structurii administrative se cerea oarecum și sub aspect simbolic ; schimbarea heraldicii ținutale servea de minune unei atare scop, ce țintea să justifice și continuitatea istorică a formei statale de organizare, dar și prefacerile adânci petrecute în societatea moldovenească, în sensul modernizării sale. Doar o figură influentă și semnificativă în plan social se putea încumeta să ducă întreprinderea la bun sfârșit. Foarte probabil, căpitanul Nistruev a convenit și este de la sine înțeles că el nu favoriza pe nimeni, nici nu satisfăcea capriciile politice ale cuiva.

⁶ Stema în N.A. Bogdan, *Orașul Iași*, Iași, 1904, p. 51. Pentru comparație, v. și Dan Cernovodeanu, Ioan N. Mănescu, *op. cit.*, p. 15 (figurile 19—23 pentru Țara Românească și 24—26 pentru Moldova).

⁷ ASI, *Litere*, G/94, f. 2—2 v.

⁸ V.I.C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, București, 1934, p. 116—119.

Scrisorii lui Mircovici i se pune următoarea rezoluție a Divanului (10 decembrie 1831) : „Cât pe(n)tru gherburi sau țifri, să s(e) scrii d(um-nealu)i agăi Asachi ca să i le dé toate“⁹. Așa se și procedează, astfel că aga primește în aceeași zi înștiințarea de la Divan. În adresă se specifică, în clar, că doar el, aga Asachi, poate răspunde cererilor „fiindcă asăminea știință să află la dum(nea)ta“¹⁰. Fără îndoială, i se recunoșteau lui Asachi competențe heraldice. Proiectele mării peceti de la 1817 ar fi trebuit să se găsească tot la el, și cercetările sale de atunci încă beneficia de notorietate.

Tot la 10 decembrie, Divanul raporta lui Mircovici achitarea de sarcinile prevăzute în adresa vice-președintelui¹¹. Însă „gherburile“ singure nu mulțumesc ofițerul rânduit cu statornicirea sigiliilor districtuale și orășenești. Nistruiev cere insistent „explicații“, justificări ale stemelor, fundamentate pe detalii istorice palpabile, nu pe tradiții orale sau pe fantezii ale profesorului Asachi. Căpitanul îi scrie lui Mircovici și acesta din urmă Divanului, la 21 decembrie 1831, cerând să i se dea „știința di cătră cinii și când s-au fost făcut(e) orașili, târgurili și monastirili, precum asăminea să-i îndistuleze cerirea sa în pricina închipuirii mărcilor ținuturilor“¹². Rezoluția divaniților, pusă pe adresa lui Mircovici, dezamăgea : „Să să facă raport : că cât pentru ziditorii târgurilor și a(i) mănăstirilor nu să află la Sfat nicicum vreo aș(a) lămurită idei și că nici de paridosis [anchetă — *n.n.*] verbală nu să poati nemica lămurit și curat a avé o aș(a) cunoștinți precum să cere. Iar pentru mărtile țân(ut)(u)r(ilor), precât fără nici o dovadă de începătoriu adivăru (nu) s-au putut afla, au fost d(umnea)lui porucicu(l) îndreptat cu adresul Divanului cătră du(mnea)lui aga Asachi, persoana cari poate avé acea mai lămurită idei de alte aceste den istori(a) megieșitelor ștaturi“ (2 ianuarie 1832)¹³. Raportul Divanului către vicepreședintele corpului legiuitor răspunde nedumeririlor iscate la vestea că istoria începuturilor sociale, prin așezăminte religioase sau localități, este necunoscută : „Departamentul acesta cu toată supunire(a) faci cunoscut că încātu pentru ziditorii târgurilor și ai mănăstirilor neaflându-să în Arhivele Svatului nici o știință, nu ești cu puțință nici măcar verbale a să da vreo încredințare, pentru că nici din paradosiri nu să află vreo lămuriri. Iar pentru închipuirea mărcilor țânuturilor (...), au fost dum(nea)lui porucicul îndreptat cu Înaltul Adres di la Divan cătră dum(nea)lui aga Gheorghi Asachi, persoana cari poate avé acé mai bună idei întru asămine pricini din istorâili megieșitelor ștaturi“ (8 ianuarie 1832)¹⁴.

Strădania de a găsi „ctitoricești acturi“ își explică zădărnicia prin organizarea precară a depozitelor documentare, în condițiile în care Arhivele, ca instituție, se aflau abia la început de drum. La organizarea lor, nici măcar nu cuprindeau o secție aparte pentru hârtiile mai vechi de 1830. Multe documente nici nu constituiseră vreodată obiectul unei recoltări sistematice în scopul utilizării lor judiciare sau al conservării în-

⁹ ASI, *loc. cit.*, f. 2.

¹⁰ Ibidem, f. 3.

¹¹ Ibidem, f. 4.

¹² Ibidem, f. 6.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, f. 6—6 v.

tr-o instituție de stat. Mărturiile prin viu grai nu sunt demne de crezare. Singura nădejde rămânea știința lui Asachi, veritabil „istoric de serviciu“ al epocii. Acest fapt poate reprezenta o explicație mai adecvată la ascensiunea rapidă, pe scară socială, a singurului intelectual „declarat“; interesul pentru modernizarea principatului — obiectiv vizat de partea rusă — se conjuga cu intenția recuperatoare a polihistorului, capabil să adopte orice tactică pentru a recrea câmpul imaginar al istoriei naționale, populat de aceleași simboluri ce se întâlneau în spațiile omoloage ale „megiestorilor ștaturi“. Asachi nu copie, ci „adaptează“, convins fiind că, deși exista o scizură culturală pentru care trebuie acuzat secolul XVIII, desfășurarea normală a istoriei naționale ar fi imitat îndeaproape traiectele evenimentelor ale țărilor dimprejur. Stema principatului, uzul ei consacra noua vârstă istorică a demnității naționale și a veleităților independentiste, rimând puternic cu suflul secolului romantic. În concluzie, el — și doar el — s-ar fi achitat onorabil de o problemă pe cât de grea, pe atât de delicată. Ca să nu fie acuzat de plâsmuire, a pledat, probabil, pentru stema anterioară, callimachiană și suțescă, preluând elementele componente. Se păstra, astfel, principiul figurat al continuității istorice: un fond simbolic comun, alcătuit din aceleași efigii districtuale. Intervine o mică schimbare: din 16 ținuturi rămân 13, după ce a fost pusă cheștiunea numărării unei comisii pentru studierea posibilităților de reducere a cheltuielilor administrative. Știm că propunerea venea după înființarea, în februarie 1833, a Sfatului Administrativ Extraordinar, și îi aparținea lui Kisseleff. În Moldova, comisia, compusă din P. Rosetti-Bălănescu și Ilie Kogălniceanu, ajungea la concluzia că trebuie desființate trei ținuturi. Rezultatul raportului se dezbate chiar în 1834, în plină Adunare Obștească, când se hotărăște ca Asachi să deseneze o hartă exactă a Moldovei — alta decât după harta eronată a lui Verrayon — pe liniile căreia să se rezolve problema administrativă. În cele din urmă, sunt suprimate ținuturile Hârlău, Cârlișu și Herța¹⁵.

Acum se lămurește din ce cauză celebrul sigiliu de cristal al lui Mihai vodă Sturdza (*le sceau de 1837 en cristal de roche*) conține 13 embleme districtuale și nu 16. Încă un fapt se cere luat în considerație: sigiliul este oval, și nu rotund ca marile sigilii ale predecesorilor întru domnie. Să fie acesta un semn al diferenței simbolice dintre calitățile fanarioșilor și cele ale domnului regulamentar, sau ascunde o banală motivație estetică?

O privire mai atentă aruncată peste biografia intelectuală a lui Asachi dezvăluie și alte motive ale alegerii lui ca sfătuitor al căpitanului Nistruev:

1. Asachi a funcționat ca secretar și redactor, pentru Moldova, al Regulamentului Organic, în cadrul comisiei special instituite. Nu putea rămâne străin de amănuntele organizării administrative, *y compris* stabilirea stemelor ținutale și a principatului¹⁶. Credem că înțelegea semnificația lor și necesitatea utilizării heraldicii, date fiind antecedentele

¹⁵ *Anale parlamentare*, IV, 2, p. 456—463.

¹⁶ V. Hurmuzaki, XVII, d. CCCVII, p. 198—199; d. DXVIII, p. 384—386.

sale biografice (școala făcută în Occident, șederea la Viena ca agent diplomatic, deci și ca purtător de sigiliu (!), elaborarea mării peceți la (1817).

2. El este autorul unui mic articol de heraldică apărut în paginile „Icoanei lumii“ la 1841, în care se află desenată și descrisă stema nouă a principatului Moldovei, alcătuită prin prefacerea herbului sturdzesc și adăugarea lui la armele tradiționale moldovenești. Faptul constituie o dovadă a interesului său constant față de heraldică și sigilografie, dincolo de conjunctură sau oportunism^{16bis}.

3. Din ianuarie 1832, Asachi este directorul Institutului litografic, tipografia care multiplica, la tiraje mari pentru acea epocă, tablourile lui istorice¹⁷. Poate că, în cazul în care stemele noi ar fi mulțumit, tot lui — persoană de încredere și eventual deținător al monopolului imprimării — i-ar fi revenit obligația de a tipări stemele nou create.

Addenda

Când acest articol a fost predat redacției, la 24 octombrie 1994, autorul nu aflase încă de studiul Mariei Dogaru — *Contribuția lui Gheorghe Asachi la dezvoltarea heraldicii naționale* — publicat în „Memoria Antiquitatis“, XIX, 1994, p. 473—483. Prezentarea, cu lux de amănunte, a interesului dovedit față de heraldică de către Gh. Asachi face inutilă o nouă digresiune asupra aceleiași teme. Însă nici Maria Dogaru, nici Dan Cernovodeanu par să nu fi avut acces direct la dosarul G/94 din colecția *Litere* a ASI, descris aici filă cu filă. Citarea lui rămâne, pentru autorii menționați, la o singură ciornă insignifiantă istoricește în afara celorlalte probe documentare. Specialistul va ști, fără îndoială, să culeagă datele generale despre activitatea lui Gh. Asachi pe tărâmul heraldicii și sigilografiei din articolul Mariei Dogaru, studiul de față — *cu rol exclusiv recuperator documentar* — completându-l pe primul.

Ne îngăduim aici să corectăm încă o trimitere defectuoasă, datorată probabil unei greșeli de tipar : la p. 480 este reproducă, trunchiat, rezoluția Sfatului Administrativ al Prințipatului Moldovei privitoare la cooptarea lui Gh. Asachi în comitetul însărcinat cu alcătuirea spiței și desemnarea „mărcii“ familiei Costache. „Trunchiat“ — pentru că rezoluția nu are relevanță în rezumatul ei. Mai mult chiar, ca piesă documentară, nu are nici pe departe importanța celorlalte acte atașate la dosar. Sperăm să putem reproduce documentele într-un număr viitor al „Arhivei Genealogice“, risipind astfel dubiile de rigoare științifică. Să adăugăm că f. 85, la care trimite nota 40 din pagina 480, nu există în dosarul cu pricina (ASI, *Secretariatul de Stat*, dosar 883/1841—1842), prea subțire ca să cuprindă un munte de hârtie.

^{16bis} „Icoana lumii“, I, 1841, 12/23.03.1841, p. 95—96 ; v. și G. Moisil, *O descriere heraldică din 1841*, în AR, III, 1939, p. 286—287.

¹⁷ R. Niculescu, *Gheorghe Asachi și începutul litografiei în Moldova* în „Studii și Cercetări de Bibliologie“, I, 1955, p. 67—112.

SIGILII DE DOAMNE ȘI DOMNIȚE ALE MOLDOVEI *

Privind stema de astăzi a orașului Botoșani, constatăm prezența în scutul său heraldic a unui *păun*¹. Dacă vom căuta explicația acestui fapt ni se va spune că pasărea respectivă era emblema medievală a doamnelor Moldovei și a fost atribuită acestui târg deoarece veniturile sale erau destinate cumpărării podoabelor acestora. Deși lipsită de suport documentar, această tradiție este bine înrădăcinată în istoriografia noastră, fiind consemnată încă de Papadopol-Calimah în a sa *Notiță istorică despre orașul Botoșani* (1887)². V.A. Urechia scria și el în secolul trecut, că „Botoșanii era apanagiul Doamnei, din care cauză acel oraș purta ca marcă în sigiliul său *păunul*, pe lângă marca țării“³; tot el a publicat și o reproducere, ușor fantezistă, a peceții pe care își baza afirmația⁴.

Dacă acceptăm aserțiunea de mai sus ca pe o ipoteză de lucru, s-ar putea aduce în sprijinul ei exemplul Bistriței, care a fost, se pare, în Evul Mediu, apanaj al reginelor Ungariei⁵. Orașul avea drept stemă *un struț încoronat ținând o potcoavă în cioc*⁶, care se regăsește pe sigiliul mare al reginei Maria (dar și în sigiliul regelui Ludovic I)⁷.

După modelul menționat, putem accepta posibilitatea ca *păunul* din emblema Botoșanilor⁸ să fi fost preluat din sigiliul unei doamne mol-

* Comunicare prezentată în ședința din 15 noiembrie 1994.

¹ D. Cernovodeanu și I.N. Mănescu, *Noile steme ale județelor și municipiilor...* în RA, 1974, 1—2 (XXXVI), anexele dintre p. 96—97.

² Alexandru Papadopol-Calimah, *Notiță istorică despre Botoșani*, în ARMSI, s. II, t. IX, 1887, p. 93—130.

³ V.A. Urechia, *Istoria românilor*, seria 1786—1800, tom III, 464—465.

⁴ Miron Costin, *Opere complete*, ed. V.A. Urechia, vol II, p. 565—566. Capul de bour desenat de el nu există, de fapt, în stema respectivă.

⁵ Vezi și I. D. Marin, *Botoșanii — apanaj al Doamnelor Moldovei*, în volumul „Botoșani. Istorie și actualitate“, București, 1971, p. 30.

⁶ Dan Cernovodeanu și I.N. Mănescu, *op. cit.*, p. 77—79, fig. 83; Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, 1977, p. 497, fig. 3 și 4.

⁷ S. Jakó, *Sigilografia cu referire la Transilvania*, în DIR. Introducere, vol. II, p. 612.

⁸ Au fost publicate mai multe peceți ale Botoșanilor care au în stemă un păun sau o pasăre mai greu identificabilă. Vezi D. Ciurea, *Sigiliile orașelor moldovenești*, în SCȘI, Istorie, 1956, II, planșa II, fig. 11 și 12; N. Iorga, *Ștudiu și documente*, vol. VII, p. 122 (trei peceți din sec. XVIII, bine păstrate); „Ioan Neculce“, 6/1926—1927, p. 363—364; 7/1928, p. 244. Într-un studiu dedicat târgului Ștefănești, istoricul Gh. Pungă nota că „vechea pecete a târgului are ca stemă doi păuni așezați față în față, cu un spic între ei și cu o stea în partea de jos [...]. Nu este exclus ca cei doi păuni să simbolizeze veniturile doamnei“, vezi AIIAI, XV, 1978, p. 288 (subl. ns.).

dovene, poate a celei dintâi care a avut apanajul acolo, însă dovada materială, neîndoielnică, a acestui fapt lipsește⁹. Până la sfârșitul secolului XVI, nu este cunoscută aici o impresiune sigilară a vreunei doamne, iar peceteile din veacul următor au, după cum vom vedea, un cu totul alt conținut. În nici un caz, însă, nu se poate vorbi de *păun* ca fiind o permanentă în sigiliile doamnelor Moldovei.

Cercetarea acestei teme părăsește spațiul ipotezelor, pășind pe un teren documentar ferm, abia atunci când abordează veacul XVII, din care s-au conservat un număr însemnat de sigilii de doamne.

Cu excepția lui Constantin Moisil, care descria într-o notiță intitulată *Mărunțișuri sigilografice*¹⁰ trei asemenea peceti (1957), nimeni nu s-a ocupat în mod special de acest subiect. Comunicarea de față este rodul unei investigații realizate în colecțiile Arhivelor Centrale ale Statului din București, în vara anului 1993¹¹.

*

Este greu de conceput că doamna *Elena*, soția lui Petru Rareș, descendentă din familia domnitoare sârbă, să nu fi avut un sigiliu propriu. O mărturie târzie în acest sens este consemnată în *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron vodă*. Relatând episodul captivității din cetatea Ciuceului, cronicarul consemnează că, „știind carte sârbească, Elena, doamna-sa, au scris la împăratul cu mare jalobă și plângere, poftindu ca să milostivească, să-i iarte. *Și au peceluit-o și au dat-o la Pătru vodă*“¹².

Ruxandra, doamna lui Alexandru Lăpușeanu (fiică a lui Petru Rareș și a doamnei Elena), trebuie să fi avut și ea un astfel de sigiliu, care s-ar fi putut păstra pe actele sale de danie către călugării de la Dochiaru¹³.

Cel mai vechi sigiliu cunoscut datează de la sfârșitul veacului XVI și a aparținut *Mariei Amiralii*, soția levantină a lui Petru Șchiopul (fig. 1). Întâmplarea face să ni se fi transmis chiar matricea originală. Este vorba de un inel sigilar, descoperit de arheologul Vlad Zirra, în 1963, la mănăstirea Galata, de lângă Iași, în mormântul, conservat intact, al doamnei¹⁴. Acest inel de aur, gravat cu stângăcie de vreun țigan aurar de la curte, are în stemă „o stea cu șase colțuri, amintind de steaua lui David și o legendă în slava veche, a cărei lectură a ridicat anumite dificultăți. N. Grigoraș, în monografia sa destinată mănăstirii Galata,

⁹ N. Iorga consemna, într-un alt context, că „sașii mai trimeteau, dar numai ca dar, domnilor și doamnelor Moldovei, *evantalii din pene de păun*“ (vezi *Femeile în viața neamului nostru*, ed. II, 1912, p. 95).

¹⁰ Constantin Moisil, *Mărunțișuri sigilografice*, în „Studii și Cercetări Numismatice“, I, 1957, p. 406.

¹¹ Mulțumesc și pe această cale arhiviștilor bucureșteni, în special d-lui Marcel Ciucă, pentru amabilitatea de a-mi fi pus la dispoziție documentele respective, cât și microfilmele necesare, într-un timp foarte scurt.

¹² Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. II, P.P. Panaitescu, București, 1955, p. 147—148.

¹³ S-a păstrat doar scrisoarea de mulțumire, cu trei peceti, a călugărilor de la m-rea Dochiaru către această doamnă. Vezi foto la Marcu Beza, *Urme românești în răsăritul ortodox*, ed. II, București, 1937, p. 41.

¹⁴ *Istoria orașului Iași*, vol. I, coord. C. Cihodaru și Gh. Platon, Iași, 1980, p. 327.

abordează problema, publicând și o fotocopie a inelului sigilar ¹⁵. El propune două lecturi ale legendei slavone, cea mai probabilă fiind $\text{†} \text{Г} \text{О} \text{С} \text{Н} \text{>}$ $\text{Ъ} \text{Ж} \text{Д} \text{А}$ $\text{М} \text{А} \text{Р} \text{І} \text{А}$ $\text{І} \text{О}$ $\text{< П} \text{Е} \text{Т} \text{Р} \text{И} \text{Н} \text{>}$ А $\text{В} \text{О} \text{Е} \text{В} \text{О} \text{Д}$ (Maria, doamna lui Io Petru voievod). C. Cihodaru corectează această lectură, arătând că inscripția ar trebui citită $\text{†} \text{< П} \text{Е} \text{Ч} \text{А} \text{Т} \text{А} \text{>}$ $\text{Г} \text{О} \text{> С} \text{Н} \text{О} \text{> Ж} \text{Д} \text{І}$ $\text{М} \text{А} \text{Р} \text{І} \text{Н}$ $\text{П} \text{Е} \text{Т} \text{Р} \text{И} \text{Н} \text{Д} \text{И} \text{С} \text{А}$ $\text{В} \text{О} \text{Е} \text{В} \text{О} \text{Д} \text{І}$ (Pecetea doamnei Maria, a lui Petru voievod) ¹⁶. În ceea ce privește stema, el o descrie ca „o stea perlată cu șase colțuri“. S-a păstrat și o impresiune sigilară, în ceară, pe documentul din 19 septembrie 1584, aflat la arhiva metocului Sf. Mormânt din Constantinopol ¹⁷.

De la începutul veacului XVII s-au conservat câteva amprente sigilare ale *Elisabetei*, soția lui Ieremia Movilă vodă (fig. 2). Din 1606 și 1608 avem două peceți în ceară roșie ¹⁸, cărora le-a fost aplicată deasupra câte o foiță protectoare (custodia), ce le conferea, în epocă, elegantul efect de „timbru sec“, dar care face ca astăzi stema și legenda lor să fie aproape imposibil de descifrat și cu atât mai puțin de reproduș fotografic. Imaginea foarte clară a acestui sigiliu a fost păstrată de impresiunea în cerneală cafenie (astăzi), pe documentul din 11 februarie 1615, dat de Elisabeta de la Ustie, reședința poloneză a Movileștilor ¹⁹. Pecetea inelară, ovală (15 x 16 mm), a fost descrisă pentru prima oară în 1864 de B. P. Hasdeu, care arată că aceasta „prezintă o cruce cu șase aripe și împrejur inscripțiunea : $\text{†} \text{Г} \text{О} \text{С} \text{Н} \text{О} \text{Ж} \text{Д} \text{А}$ $\text{Є} \text{Л} \text{И} \text{С} \text{А} \text{Ф} \text{Т} \text{А}$ “ ²⁰.

¹⁵ N. Grigoraș, *Un important monument de artă al Iașului — Galata*, în *C.I.*, (s.n.), II, 1971, p. 361—362.

¹⁶ C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 327. Autorul observă că numele *Petru* a suferit o dublă declinare, greacă și slavă. În ceea ce privește „steaua lui David“, ea reflectă ideea de *regalitate* din Vechiul Testament, apărând în aceeași formă, dar asociată cu crucea, pe o piatră de mormânt din Tara Românească (1541—1542), vezi N. Iorga, *Biserica din Verbia* (în *BCMI*, anul XXIV, fasc. 67, ian.—mart. 1931, p. 26, fig. 2) ; două stele identice întâlnim pe o icoană a Maicii Domnului de la m-rea Văratec, datând din epoca lui Petru Rareș (vezi Corina Nicolescu, *Icoane vechi românești*, București, 1973), foto 1, catalog 8) ; ornamentația unei evanghelii din secolul XVII, donată de Dabija vodă și doamna sa Catrina, la mănăstirea Cașin, este incununată iarăși cu o asemenea stea asociată crucii, cu monograma lui Hristos (vezi N. Iorga, *Noi obiecte de artă găsite la Ierusalim, în m-rea Sf. Sava și la Muntele Sinai*, în *BCMI*, an XXIV, fasc. 70, 1931, p. 187, fig. 10).

¹⁷ *Catalog de documente din Arhivele Statului Iași-Moldova*, vol. I (1398—1595), București, 1989, p. 457, nr. 1226, în notă. Nu știm dacă impresiunea sigilară corespunde inelului cunoscut.

¹⁸ 1606 april. 21 — Arh. St. București, fond *Doc. istorice*, LXXII/17 ; 1608 mart. 10 — *ibidem*, XLIX/5.

¹⁹ Arh. St. București, fond *M-rea Sf. Sava — Iași*, XXII/2 ; în *CDM*, vol. I, nr. 1646, autorii notează : „filigran, sigiliu inelar oval în cerneală rădăcini, cu legenda : $\text{Г} \text{О} \text{С} \text{Н} \text{О} \text{Ж} \text{Д} \text{А}$ $\text{Є} \text{Л} \text{И} \text{С} \text{А} \text{Ф} \text{Т} \text{А}$; în mijloc o cruce cu trei brațe“.

²⁰ B. P. Hasdeu, în *Arhiva istorică a României*, I, 1864, nr. 16, p. 128, doc. 186. Se poate face o paralelă cu stema atribuită doamnei Elina a lui Matei Basarab de către Dan Cernovodeanu și care poate fi întâlnită pe câteva manuscrise de epocă : „pasărea heraldică a Tarii Românești având atârnat de gât un scut conținând armele acestei principese (o cruce — uneori simplă, alteori dublă — ieșind dintr-o coroană plasată pe o colină)“ (vezi *Știința și arta heraldică în România*, p. 249, planșa XXI, fig. 5). În realitate, herbul descris nu reprezintă altceva decât *stema regatului Ungariei* ! Identitatea poate fi observată și din descrierea făcută de generalul P. V. Năsturel în studiul său *Armele Sfântului Imperiu Roman (RIAF)*, XVI, 1922, p. 23 și 25) : în partea stângă a scutului figurează „pe roșu, trei munți

Tipul de cruce descris mai sus, cu trei brațe paralele, este numit în limbajul heraldic, *cruce papală*. El a avut, însă, în spațiul românesc, o altă semnificație, insuficient clarificată, dar legată, se pare, de Sfânta Treime și de isihasm. Astfel de cruci țin în mână Movileștii în tabloul votiv de la ctitoria lor, mănăstirea Sucevița. Deoarece herbul familiei lui Ieremia vodă era prezentat de *două săbii încrucișate la vârf*, după cum se știe, rezultă că acest tip de cruce ar putea fi stema familiei din care se trăgea doamna sa. Într-adevăr, sigiliul octogonal al mamei Elisabetei prezintă în stemă tot o asemenea *cruce triplă*^{20 bis} ! Mici diferențe există : în timp ce mama sa avea o cruce triplă „cu bile” și cu brațele perfect paralele, sigiliul fiicei conține o cruce triplă al cărei braț inferior este oblic, așa cum întâlnim la crucile de factură slavă. La descrierea lui Hasdeu mai putem adăuga *cele două steluțe* ce flanchează crucea doamnei Elisabeta și care au trecut până acum neobservate.

Mărturii asemănătoare avem și de la doamnele lui Vasile vodă Lupu. Sigiliul *Tudoscăi* se păstra pe un act din 4 noiembrie 1637, prin care aceasta făcea danie ocina sa din seliștea Dădeștilor²¹. Prin pământul purtat cu ocazia restaurării Trei Ierarhilor de către Lecomte de Noüy a fost găsit, în poziție secundară, chiar inelul sigilar din aur al acestei doamne²². Inelul are o lucrătură frumoasă și sigură, indicând, după stil, un atelier transilvănean²³. Pecetea octogonală este perlată pe margine, având legenda *†Тодѣ < >ска госпо< ж >да З< е >м< а >н > Молад< авскон >*²⁴, iar stema prezintă o frumoasă *coroană voievodală*, flancată deasupra de două steluțe. Din coroană coboară un fel de rădăcini sau ramuri.

verzi, încoronați cu aur și o cruce patriarhală de argint, infiptă în mijlocul lor”. De alfel, stema sigilară a doamnei Elina reprezenta clasică acvilă cruciată, stema Mînteniei.

^{20 bis} Pecetea mamei doamnei Elisabeta Movilă, la Arh. St. București, fond *Doc. istorice*, CLXXXVI/3 a (în fum) și CLXXXVI/4 a (în ceară). Mulțumim d-nei Maria Magdalena Székely pentru amabilitatea cu care ne-a comunicat aceste două sigilii.

²¹ Semnalat de N. Iorga, în *Studii și documente*, vol. V, p. 25, nr. 114.

²² Inelul doamnei Tudosca a fost descoperit în 1887, cu ocazia restaurării bisericii Trei Ierarhi, de un lucrător care l-a vândut anticarului ieșean Elias Șaraga, care, la rândul său, l-a vândut Academiei Române. În toamna anului 1916, inelul a fost evacuat la Iași, și apoi la Moscova, împreună cu tezaurul. Această piesă făcea parte dintr-o serie de trei inele cu lucrătură identică. Pe cel al beizadelei Ioan este gravat capul de bour și anul 1639, dată la care, deși minor, acesta dobândește (simbolic) titlul de voievod al Moldovei pe când tatăl său obținuse aprobarea Porții pentru a ocupa tronul Țării Românești. Sigiliul doamnei este făcut tot în 1639, dar aceasta a avut prea puțin timp pentru a-l folosi, deoarece a murit înainte de sfârșitul anului respectiv. Sigiliul lui Vasile Lupu, din această serie, reunește stemele Moldovei și Valahiei. Vezi C. Moisil, *Inele sigilare domnești de aur*, în RA, 1942, V, 1, p. 314—216 și planșa VIII, fig. Idem, *Două inele domnești*, în „Cronica Numismatică și Arheologică”, II, 1921, nr. 4—5, p. 23—24. Idem, *Mărunțișuri sigilografice*, în I, 1957, p. 406. O reproducere color în *Călători străini...*, VI, planșe, p. 296—297. Foto alb-negru, frontal, la Alexandru Ligor, *Prin Moldova lui Vasile Lupu*, București, 1987, planșe, p. 96—97, însă imaginea este redată „în oglindă” (prin inversarea microfilmului), oferind concomitent pozițivul legendei și reproducerea foto a matritei sigilare.

²³ Marin Matei Popescu, *Podoabe medievale în Țările Române* (album), București, 1970, p. 63 (text), p. 64, catalog 125 (schiță, inexactă !). Autorul alcătuiește o adevărată „fișă tehnică” a inelului doamnei Tudosca.

²⁴ Vezi și „Revista Arhivelor”, V, 1942—1943, p. 216.

Sigiliul celeilalte doamne a lui Vasile Lupu, *Ecaterina Cercheza*, păstrat pe documentul din 1 martie 1666, este unul deosebit (fig. 4). Are forma ovală (16 x 18 mm) și este imprimat în tuș. Întreg câmpul sigiliului este ocupat de o *stemă heraldică dezvoltată*, în care scutul purtând capul de zimbru este timbrat de un coif cu coroană și ornamentat lateral de lambrechini. Sub scut sunt gravate trei stelute²⁵. *Este pentru prima dată când capul de zimbru, stema Moldovei, apare într-un sigiliu de doamnă*. O altă inovație privește inscripția: legenda desfășurată din sigiliile anterioare face loc, în acest caz, unei exprimări laconice, prin doar câteva inițiale, dispuse în cele patru colțuri: Г-К/В-М, ceea ce înseamnă: Г<ОСНОВАДА> К<АТЕРИНА> Ш<ЕМАНА> М<ОЛДАВСКОІ>.

De la doamna Safta, a lui Gheorghe Ștefan, s-au păstrat un număr mai mare de documente, chiar originale, purtând amprenta sigiliului său. Între anii 1653 și 1666, ea folosea un inel cu pecete octogonală, având o lucrătură foarte fină, pe care-l imprima în ceară roșie, peste foița protectoare (fig. 5). Stema sigiliului său conținea un cap de bour ale cărui coarne sprijineau o coroană voievodală și care avea în *senestra* un soare, iar în *dextera*, probabil o lună. Legenda acestuia este următoarea: †ГѦѦТѦ Г<ОСНОВАДА> М<ОЛДАВСКОІ>²⁶. Se observă că în intervalul menționat doamna utilizează sigiliul și după ce soțul ei nu mai era în scaun.

C. Gane observase că doamna Safta, chiar la „douăzeci de ani după moartea soțului ei, o aflăm încă în viață, iscăind *Doamnă a Țării Moldovei* și punând pe scrisorile ei pecetea domnească cu stema țării“²⁷. Dar acesta este un alt sigiliu, comandat de fosta doamnă, având formă octogonală și dimensiuni mult reduse (10 x 10 mm). El este folosit între 1670 și 1679, fiind aplicat doar în tuș negru (fig. 6). În câmpul peceții este gravată cu migală o stemă heraldică dezvoltată, diferită de cea de pe vechea pecete și nepotrivită cu dimensiunile reduse ale noii matrice. Scutul, având capul de bour cu stea între coarne, este timbrat de un coif văzut din față, purtând o coroană voievodală închisă printr-un artificiu și purtând deasupra o cruce. Din coif cad lambrechini de ambele părți ale scutului²⁸. În partea de sus, stema este flancată de două inițiale, pro-

²⁵ Arh. St. București, fond *M-rea Cetățuia*, XII/1 (1 martie 1666); sigiliul este descris în *CDM*, III, p. 286, nr. 1306, iar la sfârșitul volumului se dă și o fotocopia a documentului.

²⁶ Un sigiliu de ceară intact al doamnei Safta, cu foiță protectoare, se păstrează pe documentul din 4 octombrie 1656, Arh. St. București, fond *M-rea Neamț*, CXIII/13, iar un altul este din 17 mai [1658], *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului Orașului Stalin*, p. 17, nr. 75. Actul din 1653, mai 31, Arh. St. București, fond. *Doc. istorice*, LXXXIX/149) păstrează doar un mic fragment de sigiliu, reprezentând coroana; 1654, decembrie 15, Arh. St. București, fond *Achiziții noi*, MMDCXXXVIII/25, sigiliu de ceară roșie, căzut în parte; se observă clar capul de bour ale cărui coarne susțin coroana și o mică stea în stânga heraldică, însă nu se poate citi legenda. O lectură a acestei legende la Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. IV, p. 45—46, nr. 52.

²⁷ C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, Chișinău, 1991, vol. I, p. 253.

²⁸ În locul lambrechinilor ar putea fi și doi *tenanți*. Vezi Arh. St. București, fond *M-rea Bogdana*, XLX/10—1670 octombrie 10; fond *Achiziții noi*, MDXXI/11—1679 decembrie 20. Gh. Ghibănescu, în *Surete și izvoade*, vol. VIII, p. 46, semnalează un alt document, din 20 iunie 1671, purtând acest sigiliu, dar crede că cele două inițiale sunt chirilice: „Г. П.“, adică „с<АѦТѦ> Г<ОСНОВАДА>“.

babel *latine* : G și S (de la „Gospojda Safta“) ²⁹. S-au păstrat două sigilii inelare ale lui Gheorghe vodă Ștefan, soțul doamnei având această stemă și legenda în limba latină ³⁰. Rămas în posesia doamnei, unul din aceste sigilii i-a putut sluji drept model („izvod“) la confecționarea celui de-al doilea sigiliu al său. Peciții amintite i se adaugă un element nou : iscălitura doamnei, menită parcă să precizeze legenda prea laconică. Scrierea folosită în acest caz, este, însă, cea chirilică : $\text{Є} \text{Д} \text{Ѳ} \text{Т} \text{А}$.

Ecaterina-Dafina, doamna lui Istratie Dabija vodă, folosea pentru pecetele sale în ceară roșie aceeași foiță protectoare numită *custodia* la care ne-am mai referit ³¹. Sigiliul său inelar de formă octogonală (15 x 15 mm) avea în stemă un cap de bour cu stea între coarne, fără scut (fig. 7). Alte exemplare ale pecetii s-au păstrat în tuș negru ³². Acestea permit transcrierea legendei fără dificultăți. C. Moisil, în *Mărunțișuri sigilografice*, propune lectura : $\text{Ѳ} \text{Р} \text{П} \text{Д} \text{А} \text{.} \text{Є} \text{К} \text{А} \text{Т} \text{А} \text{.} \text{Р} \text{И} \text{.} \text{М} \text{К}$ ³³, care este, totuși, inexactă. Varianta probabilă este : $\text{Ѳ} \text{Р} \text{Є} \text{Є} \text{П} \text{Є} \text{О} \text{Ж} \text{Є} \text{Д} \text{А} \text{ } \langle \text{Є} \rangle \text{К} \text{А} \text{Т} \text{Є} \text{Є} \text{Р} \text{И} \text{Н} \text{А} \text{ } \text{З} \langle \text{Є} \rangle \text{М} \langle \text{Є} \rangle \text{Л} \text{И} \text{Н} \text{ } \text{М} \langle \text{Є} \rangle \text{О} \text{А} \langle \text{Д} \rangle \text{Є} \text{К} \text{Є} \text{О} \text{Н}$ ³⁴ (numele doamnei conținând o ligatură neobservată între А și Т).

Andrei Veress a publicat o reproducere a pecetii inelare octogonale ce aparținea doamnei lui Iliș Alexandru voievod, și care se păstra la Biblioteca Academiei Ungare, din Budapesta (fig. 8). Această impresiune, din februarie 1668, are drept stemă capul de bour ale cărui coarne sprijină o coroană voievodală ; în *dextera* se află luna, iar în *senestra* soarele. Potrivit autorului citat, legenda este următoarea : $\text{Ѳ} \text{Д} \text{О} \text{М} \text{Н} \text{А} \text{ } \text{К} \text{А} \langle \text{Н} \rangle \text{Т} \text{А} \text{К} \text{Є} \text{С} \langle \text{І} \rangle \text{Н} \text{І} \text{Т} \text{Є} \text{І} \text{А} \text{Є} \text{ } \text{К} \text{Є} \text{Є} \text{В} \text{О} \text{Д}$ ³⁵. „Domna“ (Domnica) fiind chiar prenumele soției acestui domn. Deși este o Cantacuzină, are pecete cu stema țării și nu cu vulturul bicefal bizantin.

De la soția altui domn mărunț, *Maria*, doamna lui Ștefan vodă Petriceicu, ni s-a păstrat un sigiliu în tuș roșu (chinovar), din 26 martie 1673, prost imprimat. Acesta este tot inelar, de formă octogonală, având

²⁹ Cuvântul slavon „gospojda“, folosit pentru a o desemna pe doamna țării, supraviețuiește momentul renunțării la această limbă în cancelaria domnească, fiind adoptat de limba română vorbită în secolele XVIII—XIX. Este, deci, posibil ca el să figureze sub această formă într-o inscripție românească cu alfabet latin.

³⁰ Reproducerea celor două sigilii latinești ale lui Gheorghe Ștefan vodă la Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică...*, p. 263, fig. 6 și 8.

³¹ 1662, mai 2 — Arh. St. București, fond *M-rea Sf. Sava* — *Iași*, XXVIII/8 ; altă pecete de ceară roșie se află pe actul din 8 ianuarie 1662, semnalat în *CDM*, III, p. 170—71 nr. 744. Sigiliul nu putea să fie rotund, cum se scrie în notița respectivă, ci octogonal, cum sunt și celelalte impresiuni păstrate până azi.

³² 1663, iunie 5 — Arh. St. București, *Doc. moldovenesti*, I/16 ; A. Sava, în *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, p. 97—98, semnală un alt document cu sigiliu, în tuș negru, aflat în posesia sa, datat 18 iunie 1663 ; alt exemplar : 1665 august 20, la Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, III/2, p. 51—53, „pece-tea Dafinei, cu cap de bou“.

³³ C. Moisil, *op. cit.*, p. 406.

³⁴ Dificultatea descifrării legendelor, chiar în cazul unor impresiuni clare ale sigiliilor, constă în utilizarea prescurtărilor și siglelor, pentru a consemna formule de intitulare (ca și în cazul monedelor). Din această cauză apar și lecturi diferite, cum ar fi cea de mai jos, în *limba română* : $\text{Ѳ} \text{Р} \text{Є} \text{Є} \text{П} \text{Є} \text{О} \text{Ж} \text{Є} \text{Д} \text{А} \text{ } \langle \text{Є} \rangle \text{К} \text{А} \text{Т} \text{Є} \text{Є} \text{Р} \text{И} \text{Н} \text{А} \text{ } \text{Т} \text{А} \text{Р} \text{Н} \langle \text{Є} \rangle \text{Н} \text{ } \text{М} \langle \text{Є} \rangle \text{О} \text{А} \langle \text{Д} \rangle \text{Є} \text{К} \text{Є} \text{О} \text{Н}$.

³⁵ Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 262—263, fig. 4. Pe aceeași pagină se află și un sigiliu inelar al soțului său, Iliș Alexandru voievod.

drept stemă *un cap de bour*, iar legenda, scrisă de jur împrejur, este la fel de greu lizibilă ca și imaginea centrală³⁶ (fig. 9).

Anastasia, fiica energiceii Dafina Dabijoaia, a fost doamna lui Gheorghe Duca voievod, cel care cumulase și titlul de hatman al Ucrainei hanului. Sigiliul său inelar octogonal reunește în stemă, pentru prima dată, simbolurile Moldovei și Valahiei : capul de bour susținând coroana voievodală cu coarnele și flancat de lună (*dextra*) și de soare (*senestra*), iar dedesupt acvila conturnată și cruciată, așa cum se vede pe documentul din iunie 1683³⁷ (fig. 10). N. Iorga descrie stema și transcrie (inexact) legenda, cu ocazia publicării unui document ce purta pecetea acestei doamne³⁸. O lectură ușor diferită întâlnim la Gh. Ghibănescu, după actul din 1660 mai 17 : *господа Настасіе зма М.К.*³⁹. (Doamna Nastasia a Țării Moldovei). Având în față reproducerea lui Șt. Toth, consider că legenda trebuie citită astfel : *госпо«ж»д«а» Настасіе з«еман» М«о»л«д»о«в»л«а»«хискон»* (Doamna Nastasia a Țării Moldo-Vlahiei). Această variantă este în concordanță și cu reprezentarea din stemă. Se poate observa lipsa „crucii-ajută“ (invocația simbolică) din legendă, în locul ei întâlnindu-se o rozetă și o coroană voievodală, amplasată ca cea din vechea pecete a orașului Iași. Dan Cernovodeanu publică doar reproducerea amintită (după A. Veress), însă, pe aceeași pagină întâlnim fotocopiile a două sigilii ce au aparținut lui Gheorghe Duca vodă, cu aceeași stemă, unul fiind, chiar și ca realizare, absolut identic cu cel al doamnei Anastasia.

*

În articolul său de referință privind *dreptul de sigiliu*⁴⁰ în Evul Mediu românesc, Emil Vârtosu constata o foarte mare libertate în alegerea stemelor și confecționarea sigiliilor, acest lucru datorându-se lipsei unei instituții specializate care să fixeze reguli și să vegheze asupra respectării lor stricte, cum se întâmplă în occidentul catolic. Totuși, autorul desprinde câteva reguli nescrise, dar obligatorii pentru orice persoană deținătoare de pecete. Restricțiile sunt legate de câteva privilegii ale domniei. Astfel, un sigiliu personal :

- a) nu avea voie să conțină stema de stat sau elemente din aceasta ;
- b) nu putea folosi culoarea roșie, care era rezervată domniei ;
- c) nu putea avea dimensiuni comparabile cu cele ale pecetii domnești (de stat).

În continuare, vom vedea cum se raportează la aceste reguli sigiliile de doamne ale Moldovei pe care le-am descris în paginile anterioare.

³⁶ Arh. St. București, fond *M-rea Sf. Sava — Iași*, XXXV/30 (semnalat în CDM, vol. III, p. 471, nr. 2260).

³⁷ Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 310—311, fig. 4. Desenul aparține lui Șt. Toth și a fost publicat pentru prima dată de A. Veress, în colecția sa de documente. Sigiliul și legenda sunt semnalate și de C. Erbiceanu, în *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei*, București, 1888, p. 9. „Pe sigiliu se citește în jur : *Gospodina Anastasia M.V.D.*“.

³⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 95—96, nr. 87 (15 iulie 1695), „Pecete cu boul și vulturul“. Iar legenda : *госпо Анастасіе зма М.К.*

³⁹ Gh. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, vol. III/2, p. 34. 1666 mai 17. Autorul descrie și stema : „Cap de bou, coroană, stea între coarne, soare și luna“. Sigiliul este semnalat și de C. Moisil, *op. cit.*, p. 406.

⁴⁰ Emil Vârtosu, *Despre dreptul de sigiliu*, în SCN, 1960, p. 333—346.

a) Conținutul peceților

Surpriza apare chiar de la primele sigilii păstrate : Maria Amirală și Elisabeta Movilă nu aveau pe sigiliile lor stema Țării Moldovei ! Chiar Tudosca, prima soție a lui Vasile Lupu, avea în sigiliul său o coroană, capul de bour fiind prezent doar în sigiliul soțului și în acela al fiului ei minor. După a doua jumătate a veacului XVII, devine o regulă ca sigiliile doamnelor moldovene să includă *stema țării*. Primul exemplu de acest fel este pecetea doamnei Ecaterina Cercheza, care avea deja, o compoziție heraldică dezvoltată și nu doar capul de bour, cum se întâmplă la majoritatea sigiliilor următoare.

În paralel cu doamna „en titre“, *fostele* doamne rămase în Moldova utilizau în continuare inelele lor sigilare domnești, conștinând *stema țării*, însă le aplicau *doar în negru*.

Dar și domnițele, ajunse la maturitate și chiar căsătorite, deși nu devin niciodată doamne, pot avea astfel de peceți. Semnificativă din acest punct de vedere este identificarea greșită pe care Maria Dogaru o face unui sigiliu de domniță aflat pe un document datat 23 mai 1686⁴¹. Prin acest act, „doamna Ruxandra“ împrumută 100 de lei de la egumenul mănăstirii Galata din Iași. Autoarea amintită atribuie sigiliul respectiv doamnei Ruxandra, soția lui Dumitrașco Cantacuzino, dar acesta părăsise tronul și țara în anul anterior (1685). Mai mult, soția acestui domn nu a pus niciodată piciorul pe pământul Moldovei, în scurtele domnii ale soțului său, rămânând acasă, pe malurile liniștite ale Bosforului⁴²; or, documentul în cauză a fost emis în Iași !

Cea care a scris „cu mâna ei“ acest act este, de fapt, *domnița Ruxandra*, fiica mai mică a lui Vasile Lupu, după cum stabilise și N. Iorga, cu ocazia publicării documentului⁴³. Cele patru litere *grecești*, care țin loc de legendă, par a fi revelatoare în acest sens : T-P/T-X adică, Τ-Ω-μ-ν-α Ρ-ο-υ-ξ-άν-δ-ρ-α τ-ε-ου χ-ε-μ-ι-λ-ν-ι-τ-ζ-η-η (Doamna Ruxandra a lui Hmelnițki; vezi fig. 11). Observăm că în pecetea Ruxandrei⁴⁴ se află o stemă heraldică dezvoltată, așa cum aveau doar doamnele Moldovei (unele !), în timp ce legenda consemnează calitatea de soție a hatmanului căzăcesc. În ceea ce privește titlul de „doamnă“, trebuie să remarcăm că dreptul de a-l purta revenea și sotiilor *foștilor* domni, și *fiicelor de domn*, după căsătoria lor. Deci, purtarea acestui titlu era o practică

⁴¹ Maria Dogaru, *Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric (album sigilografic)*, București, 1976, p. 34, fig. 13. Actul este semnalat în CDM, IV, p. 230. (Arh. St. București, fond *M-rea Neamț*, LVIII/7), cu o fotografie la sfârșitul volumului.

⁴² C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. cit., p. 328. În 1685 a venit în scaunul Moldovei Antioh Cantemir care și-a luat doamnă pe o *Catrina*, chiar „în al doilea an al domniei sale“. Vezi Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. G. Stempel, București, 1982, p. 382.

⁴³ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VII, p. 36. Domnița care fusese căsătorită cu hatmanul cazacilor, Timuș Hmelnițki, ajunsă la bătrânețe, va sfârși tragic, doar la câteva săptămâni de la redactarea acestei scrisori, fiind decapitată pe pragul bisericii din cetatea Neamțului. Vezi C. Gane, *op. cit.*, p. 247–248.

⁴⁴ O descriere detaliată la Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 34 (fig. 13) : „În câmp scut triunghiular incluzând capul de bour ; între coarnele mult curbate în interior, o stea formată din șase raze. Scutul este timbrat de o cască având deasupra o coroană deschisă formată din trei vleuroane. În dreapta și stânga scutului cad lambrechini, bogați. Inițialele dispuse etajat la dreapta : T-P/T-X.

obișnuită la domnițele moldovene, până în secolul XVIII, după cum reiese din documente.

Un caz similar este cel al domniței *Maria*, fiica lui Ieremia Movilă, căsătorită în Polonia cu Potocki, iar, după moartea acestuia, cu Nicolae Firley, voievodul de Sandomir. Prin actul din 17 iulie 1634, acesta acorda călugărilor greci de la mănăstirea Aron Vodă din țarina Iașilor un ajutor de 100 de lei pe an, pentru a fi pomenită la Sfintele Daruri, ea și copiii ei. Documentul poartă sigiliul Mariei, cu *bourul moldovenesc*⁴⁵ (după cum arată N. Iorga) alături de care se află semnătura „*Maria Firleiova, W.S.*“ (adică „voievodeasa de Sandomir“). De remarcat faptul că mamele celor două domnițe nu au avut în sigiliul lor *bourul Moldovei*, astfel încât nu se poate invoca simplul drept de moștenire pentru a explica prezența *stemei de stat* în sigiliile fiicelor !

În veacul XVIII, o altă domniță, fata lui Mihai Racoviță, *Ruxandra*, căsătorită cu Grigore Costachi comis, avea „pecetea cu marca țarei, bou și aquilă, cu cruce și inițialele P-A/З-М”⁴⁶ (citite pe verticală) !

Fiica lui Antioh Cantemir, *Catrina logofeteasa*, jupâneasa răposatului Vasile Razul, avea în sigiliu o *coroană*⁴⁷ (1781). Dar acest însemn domnesc se întâlnește și în pecetile unor jupănese cu o înrudire domnească mai îndepărtată. Este cazul *Mariei postelniceasa*, a răposatului Chiriță Paleologul Cantacuzino, care folosea o „pecete cu *coroană* și vulturul bicefal” pe un act din 24 aprilie 1620 și a *Măricuței medelnice-reasa*, fata răposatului Gheorghe hatmanul, care avea și ea o pecete cu *coroană*, iar în legendă : „*Măricuța*“ (26 aprilie 1665)⁴⁸.

Astfel, afirmația mai veche precum că „fiii, fiicele și soțiile domnitorilor au folosit sigilii personale, însă numai rareori au inclus în emblema și legenda acestor simboluri reprezentând puterea supremă”⁴⁹ (s.n), deși ar putea avea o anumită relevanță pentru Țara Românească, nu se confirmă pentru Moldova, unde, începând cu a doua jumătate a secolului XVII, devine o regulă ca, mai ales soțiile domnilor să includă în sigiliul personal *capul de bour*, *coroana* și alte asemenea simboluri.

b) Culoarea pecetilor

Așa cum soțiile voievozilor Moldovei utilizează, în acte, titlul de *doamnă* și după ce soții lor pierd tronul țării, ele își mențin *dreptul de a pecetlui cu sigiliul inelar din timpul domniei*, cu condiția ca acesta să fie aplicat în fum sau în tuș negru, precum un sigiliu particular obișnuit. Dacă această practică nu ar fi existat, nu am fi putut ști astăzi aproape

⁴⁵ N. Iorga, *op. cit.*, vol. IV, p. 31—32, în notă ; idem, *Doamna lui Ieremia Movilă*, în *ARMSI*, s. II, t. XXXII, p. 1046. Un alt exemplu avem pentru Țara Românească, unde domnița Ilinca avea sigiliu inelar cu stema țării : acvila conturnată și cruciată (vezi Em. E. Kretzulescu, *Un interesant zapis de la domnița Ilinca, fiica lui Pătrașco vodă, nepoata lui Mihai voievod, din 19 ian. 1642*, în *RIAF*, XVI, 1922, p. 195—197 (cu o reproducere foto).

⁴⁶ Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XXIII, p. 279—280.

⁴⁷ Apud : Paul Păltănea, *Știri inedite despre familia domnitorului Antioh Cantemir*, în *AIIAI*, XXVIII, 1991, p. 389—390, nota 347.

⁴⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 82, nr. 19 ; *ibidem*, vol. XI, p. 92, nr. 204.

⁴⁹ Maria Dogaru, *op. cit.*, p. 34.

nimic despre sigiliile doamnelor⁵⁰. Impresiunile în tuș au conservat mult mai clar imaginea pecetilor, permițând reproducerea lor cu ușurință, în timp ce sigiliile din anii de domnie, aplicate de preferință în ceară (cu sau fără foiță protectoare), s-au păstrat în număr foarte redus și au o proastă stare de conservare, fiind adesea inutilizabile. Aproape toate pecetile din anexa acestui articol provin de pe documente emise de *foste* doamne.

În Moldova, în timpul cât soții (sau fiii !) lor se aflau în scaun, doamnele foloseau curent *ceara roșie* pentru sigilii și, mai rar, *tușul* de aceeași culoare (chinovarul). Folosirea culorii roșii, amintind purpura bizantină, era socotită un privilegiu al domniei⁵¹.

Regula ce se conturează este simplă : se folosea culoarea roșie (ceară sau tuș) în timpul domniei și culoarea neagră după aceea. Doar la doamna Dafina a lui Dabija vodă regula este alta : pentru pecetile puse *în timpul domniei* ea folosește fie *ceara roșie*, fie *tuș negru*, după cum am văzut. În rest, nici o altă doamnă nu utilizează culoarea neagră pentru peceti câtă vreme se află în scaun. Astfel, este infirmată aserțiunea lui Emil Vârtosu, potrivit căreia „doamna însăși folosește în practică numai cerneală neagră“⁵². Acest lucru nu este valabil nici pentru Țara Românească, după cum dovedește sigiliul în *tuș roșu* al uneia dintre cele mai cunoscute doamne : Elina, a lui Matei Basarab⁵³. O notă diferită pentru Muntenia este dată de către *sigiliile în ceară neagră*, constatate deocamdată la doamna Marica, a lui Constantin Brâncoveanu, atât în domnia acestuia (1689), cât și după moartea lui (1717)⁵⁴.

c) Forma și mărimea pecetilor

În ceea ce privește primul aspect, poate fi remarcată preferința pentru forma rotundă sau ovală la sigiliile aparținând începutului perioadei cercetate, pentru ca apoi să se impună forma *octogonală*, mai ușor de realizat în cazul sigiliilor inelare.

Referitor la aspect și mărime, putem constata faptul că oricare dintre jupănesele marilor dregători moldoveni putea avea un inel de aur cu pecete, comparabil cu cel deținut de doamna țării. Doar *conținutul*

⁵⁰ Având în vedere obiceiul ca doamnele să fie înhumate cu inelul sigilar pe deget (spre deosebire de domni), există, teoretic, posibilitatea de a se fi păstrat până astăzi matricele sigilare pentru majoritatea doamnelor Moldovei. Practic, însă, mormintele respective fiind jefuite, cele două inele sigilare păstrate sunt excepții. Vezi și Emil Vârtosu, *DIR. Introducere*, vol. II, p. 387.

⁵¹ *Ibidem*, p. 374 ; *Călători străini...*, vol. VI, p. 111 : „doar domnul utilizează ceara roșie pentru a-și peceteli scrisorile ; toți ceilalți trebuie să folosească [ceara] verde“. Excepțiile sunt rare. Vezi CDM, vol. III, nr. 494 : Andrei Abăza, mare cămaras, sigiliu inelar aplicat în *ceară roșie*.

⁵² Emil Vârtosu, *op. cit.*, p. 375.

⁵³ 1653, ianuarie — Arh. St. București, fond *Doc. istorice*, CXXIV/132 (apud G. Potra, *Contribuții la istoricul Țiganilor din România*, p. 239, nr. 46) pecetea inelară a doamnei Elina, în *tuș roșu*, foarte slabă.

⁵⁴ Emil Vârtosu, *op. cit.*, p. 384—385, oferă și alte detalii. Alte trei sigilii, în *ceară neagră*, se află pe scrisori emise de doamna lui Constantin Brâncoveanu, în 1717, păstrate astăzi la Arhivele Statului Brașov. Vezi catalogul *Documente românești din Arhivele Statului Orașul Stalin*, nr. 289, 290, 291.

stemei (cu excepțiile amintite) și monopolul culorii roșii făceau ca sigiliile doamnelor să fie deosebite.

Nu s-au găsit până acum, în Moldova sau Muntenia — și probabil că nici nu a existat — vreun sigiliu al doamnei de format mai mare, de felul celui pe care îl avea, la 1598, arhiducesa *Maria Cristierna*⁵⁵, soția principelui Transilvaniei, Sigismund Báthory, sau comparabil cu *pecetea mare* a Mariei, regina Ungariei, soția lui Ludovic cel Mare⁵⁶. Explicația existenței acestor sigilii mari nu trebuie căutată în diferența de rang dintre posesoarele lor și doamnele române și nici în realități specifice spațiului catolic, fără reverberații peste Carpați. Ele nu sunt propriu-zis sigilii feminine, ci sigilii de stat. Ambele sunt *excepții*, datând din perioade de *regență* a celor două femei. Maria Cristierna deținea, încă de la căsătoria ei, titlul masculin de „princeps Transilvaniae” și se afla nominal în fruntea țării⁵⁷.

Deoarece *toate sigiliile de doamne sunt inelare*, nu putem evita comparația cu sigiliile similare ale *domnilor* români. Emil Vârtosu scria despre acestea din urmă că „*sigiliul inelar are rolul și forma unui sigiliu strict personal* (s.n.), de uz rezervat, putând astfel avea și rol de contra-sigiliu sau de sigiliu secret”⁵⁸. Cu alte cuvinte, un astfel de sigiliu pus pe un act angaja mai ales *persoana* domnului și nu instituția domniei ca atare. Privit din acest unghi, sigiliul inelar al doamnei trebuie să fi avut un caracter la fel de personal, existența sa neputând fi invocată ca argument indubitabil în favoarea existenței unei *cancelarii a doamnei*⁵⁹.

Textul de față reflectă stadiul cunoașterii actuale în privința subiectului abordat. Extinderea explorării arhivistice, astfel încât aria cercetării să cuprindă și sigiliile doamnelor din Țara Românească, va putea întregi, într-un viitor foarte apropiat, imaginea noastră asupra acestui domeniu al heraldicii sigilare românești.

⁵⁵ Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 305, fig. 2. Sigiliul arhiducesei Maria este copiat după cel al soțului ei, Sigismund Bathory, reunind stemele Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești.

⁵⁶ *DIR. Introducere*, vol. II, p. 612 (v. și 571).

⁵⁷ Vezi Nicolae Istvanffy, în *Călători străini...*, vol. IV, p. 98 ; vezi și comentariul de la p. 90—93.

⁵⁸ *DIR. Introducere*, vol. II, p. 358.

⁵⁹ Cf. Sorin Gh. Iftimi, *Curtea Doamnei. I. Dregători și slujitori ai Doamnelor Moldovei*, în *AIIX, XXXII*, 1995, p. 423—440.

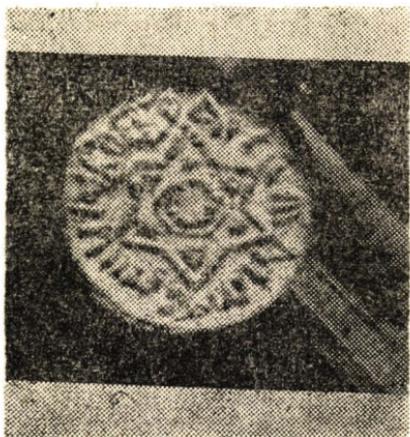

Fig. 1. Sigiul MARIEI AMIRALI, doamna lui Petru Șchiopul

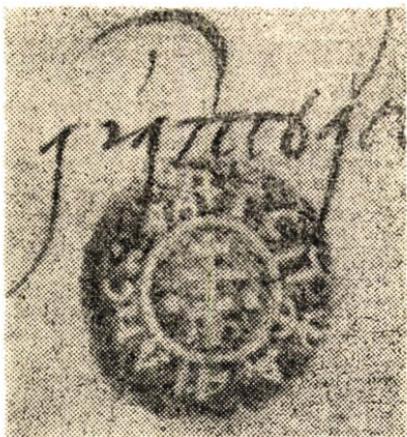

Fig. 2. Sigiliul ELISABETEI, doamna lui Ieremia vodă Movilă (11 februarie 1615)

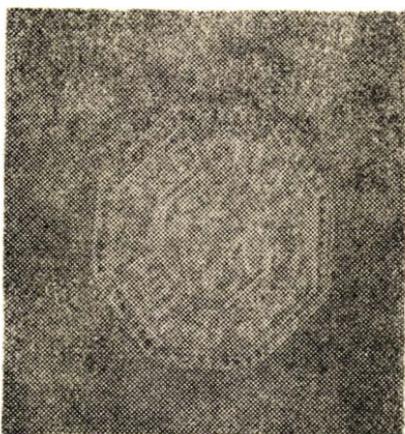

Fig. 3. Inel sigilar din aur ce a aparținut doamnei TUDOSICA, soția lui Vasile vodă Lupu (c. 1634—1639).

Fig. 4. Sigiliul ECATERINEI Cercheza, doamna lui Vasile Lupu (1 martie 1666)

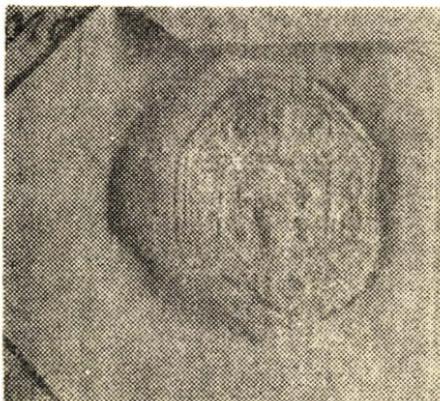

Fig. 5. Sigiliul SAFTEI, doamna lui Gheorghe vodă Ștefan

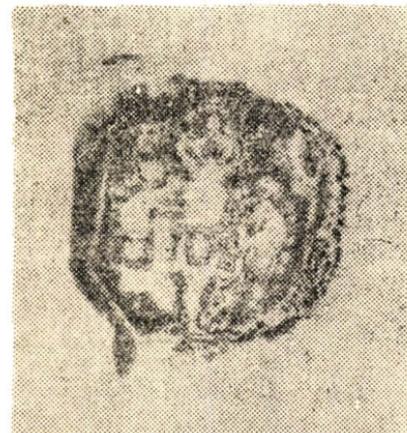

Fig. 6. Al doilea sigiliu al doamnei SAFTA (10 octombrie 1670)

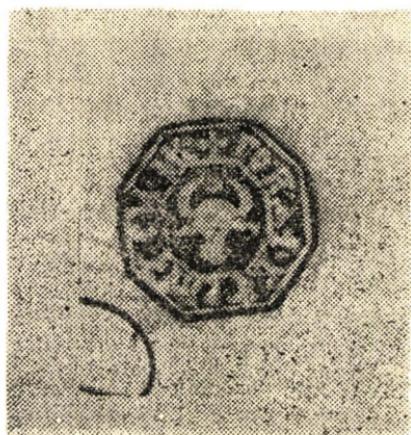

Fig. 7. Sigiliul ECATERINEI-DAFINEI, doamna lui Istratie vodă Dabija (1663 iunie 5)

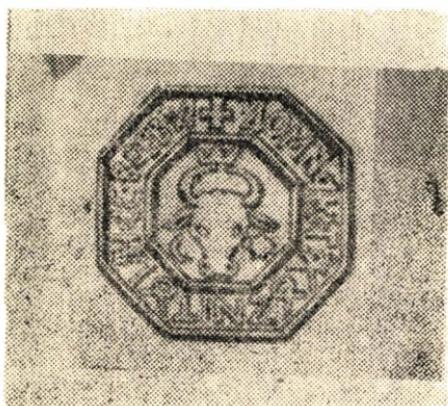

Fig. 8. Sigiliul doamnei lui Iliș Alexandru (februarie 1669)

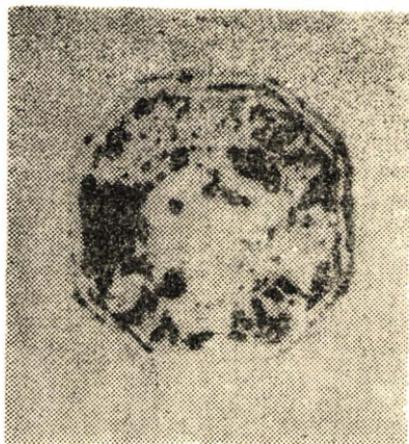

Fig. 9. Sigiliul MARIEI, doamna lui Ștefan vodă Petriceicu (25 martie 1673)

Fig. 10. Sigiliul ANASTASIEI, doamna lui Gheorghe vodă Duca (ianuarie 1683)

Fig. 11. Sigiliul domniței RUXANDRA, fiica lui Vasile Lupu, soția lui Bogdan Hmelnițki (23 mai 1686)

ȘTEFAN S. GOROVEI

STEME MOLDOVENEȘTI AUGMENTATE ÎN POLONIA *

Intr-o comunicare prezentată aici acum un an — completată apoi, spre primăvară, cu câteva alte observații¹ — am pus în evidență, pe de o parte, o serie de cazuri în care stemele sunt, *în chip neîndoielnic*, ale unor familii, fiind folosite de mai mulți membri ai lor și în generații succesive și, pe de altă parte, necesitatea de a aprofunda o asemenea cercetare prin luarea în seamă a diverselor modalități de folosire a stemelor. În adevăr, până acum, în studiile de heraldică s-au adus în discuție, cu precădere, sigiliile, neglijându-se, în bună parte, obiectele armoriate: istoricii artei au socotit, pesemne, respectivele simboluri ca simple ornamentații iar istoricii și heraldiștii nu au acordat atenție *acelor* obiecte. Am arătat, atunci, cât de importantă este stabilirea unor *serii* de reprezentări heraldice: peceți, sculpturi, gravuri (în metal sau alte materiale), miniaturi, tipărituri, broderii etc. Ideea aceasta s-a vădit fertilă și ilustrarea ei cu cazul lui Udriște Năsturel mi se pare perfectă. Reamintesc că stema acestui cărturar — *aceeași* — se află și în pecetea sa, și într-o tipăritură, și într-o miniatură (desen) și într-o pisanie, azi dispărută, dar și pe o cupă a fiului său, Radu-Toma.

Regăsind același însemn heraldic la mai mulți membri ai unei familii, din două-trei generații, sau fie și la un singur ins, dar în modalități diferite (cazul lui Udriște Năsturel), avem dovada peremptorie că acest gen de însemne nu se folosea la întâmplare și fără a se ține seama de semnificația și destinația lui. Am evocat atunci și cazul lui Costea Bucioc, a cărui stemă se află, *sculptată*, la intrarea în partea sa de ctitorie de la Râșca, aceeași stemă fiind identificată și în pecetea sa. La dosarul stemei familiei Ureche — atestată într-un răstimp de trei generații în *peceți* — am adăugat o imagine gravată în fildeș, pe o iconiță asupra căreia mi-a atras atenția d-l profesor Dumitru Nastase, colegul nostru onorific.

Între stemele asupra cărora am zăbovit cu acel prilej s-a aflat și aceea gravată pe un pahar de argint din Muzeul de la Zagreb, pahar făurit de Luca Stroici și dăruit de el, la 1591, unui credincios („fiu”) al său. Stema reprezintă un arc, cu săgeata îndreptată în sus; inițialele —

* Comunicare prezentată în ședința din 15 noiembrie 1994.

¹ Ambele comunicări (din 9 noiembrie 1993 și din 22 martie 1994) sunt reunite în textul intitulat *Cu privire la heraldica medievală românească*, publicat în chiar tomul de față al „Arhivei Genealogice“.

și slave, și latine — arată cui aparține însemnul. Exprimam, atunci, speranța și dorința de a găsi aceeași stemă și într-o pecete.

Colegul nostru, d-l Silviu Vacaru, mi-a semnalat, acum două luni, o asemenea pecete. Cercetarea ei mi-a adus o întreită surpriză.

Mai întâi, pentru că în scutul frumos trasat se vede clar arcul cu săgeata în sus, ceea ce susține și autentifică — dacă se poate spune așa — stema de pe paharul de la Zagreb.

În al doilea rând, pentru că pecetea nu aparține logofătului Luca Stroici, ci *fiului său*, Ionașco, cel care emite și semnează actul și ale cărui inițiale — I S — se văd foarte clar ; este, deci, și în acest caz, un însemn folosit de (cel puțin) două generații.

Și, în al treilea rând, pentru că stema din pecetea lui Ionașco Stroici are nu doar arcul și săgeata, ci, în cimier — împodobind coiful — se află și un vultur, privind spre dreapta, cu aripile larg desfăcute. Această descoperire deschide o direcție nouă în cercetările de heraldică medievală românească, în legătură cu relațiile pe care le-am avut, în vremea aceea, cu Polonia. Căci micul vultur care surmontează scutul lui Ionașco Stroici nu este altceva decât *vulturul alb polonez*, adoptat, acum 700 de ani, ca stemă a regatului polon. Și, cum beneficiarul indigenatului nu a fost Ionașco Stroici, ci tatăl său, logofătul Luca Stroici, trebuie să fim de acord că stema *acestuia* a fost împodobită cu vulturul polonez și moștenită ca atare de fiul său.

Ne aflăm, astfel, în fața unui caz tipic de *augmentare* a unei steme străine cu prilejul primirii purtătorului ei în sânul nobilimii polone.

Augmentarea stemelor e un fenomen caracteristic heraldicii polone. De la începutul veacului XVI, în regatul polon s-a legalizat obiceiul — care nu e imposibil să fi preexistat fără forme legale — ca nobilii străini stabiliți în Polonia sau care au adus servicii statului să primească „une confirmation officielle de leur état juridique, c'est-à-dire une naturalisation en tant que citoyens et nobles en Pologne. Cet acte de naturalisation est connu sous le nom d'indigénat“². Bogatele arhive polone și bogata literatură polonă de specialitate au pus în evidență circa 440 de „indigenări“ până la prăbușirea Poloniei ; cele mai multe s-au efectuat doar prin voința regelui (prin „octroi royal“), abia din 1573 instituindu-se confirmarea Dietei. Cu toată această bogăție de informații, specialiștii poloni au trebuit să constate că, în ceea ce privește stemele indigenilor, „il y a encore des lacunes et [...] certains blasons restes toujours inconnus“³. Procedura normală în acordarea indigenatului „n'impliquait aucun changement dans les armoiries de la personne honorée de l'octroi en question [iată, deci, de ce un Nestor Ureche și urmașii săi păstrează vechea lor stemă ! — *n.ns.*]. Il n'en est pas moin vrai qu'un nombre considérable de blasons étrangers ont été augmentés par le roi de Pologne. Comme augmentation la plus fréquente il faut mentionner l'aigle d'argent — «Aigle blanche» de Pologne — présentée ou entièrement (au chef ou dans un canton de gueules) ou comme demi-aigle

² Adam Heymowski, *Les armoiries étrangères augmentées en Pologne, in Recueil du 11e Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique, Liège, 28 mai—2 juin 1972, Braga, 1973, p. 275.*

³ *Ibidem*, p. 276.

dans le champ dextre de l'écu. Un demi-vol (parfois vol) d'argent — une solution *pars pro toto* remplaçant l'oiseau royal — paraît assez souvent comme cimier des armoiries augmentées. Dans certains cas, on retrouve les armes de famille du roi ou celles d'un noble polonais qui acceptait l'étranger naturalisé comme membre de sa propre famille, reminiscence de la plus ancienne forme de l'anoblissement en Pologne, l'adoption⁴.

Cifra românilor care au beneficiat de indigenatul polon nu e cunoscută cu precizie — vreo 25—30 de boieri moldoveni sunt în această situație și nu toți sunt cunoscuți literaturii polone de specialitate. Cel dintâi a fost un dregător al lui Petru vodă Șchiopul, epirotul Bartolomeo Brutti, răsplătit „pentru însoțirea unei solii din partea polonă către sultan”⁵; lui i s-a conferit dreptul de a purta stemă „cu vulturul alb”⁶, dar nu am văzut, până azi, vreo amprentă a sigiliului lui Brutti, ca să pot confirma folosirea acestei steme — singura menționată *expres* ca fiind augmentată cu vulturul alb polonez.

În repertoriul heraldic alcătuit de d-l Dan Cernovodeanu în monumentală sa carte din 1977, e cunoscută o singură stemă cu vulturul alb — cea a Movileștilor din ambele ramuri. Asupra acestei steme voi reveni.

Avem, însă, azi, o stemă de boier moldovean augmentată cu vulturul alb: cea a lui Luca Stroici, așa cum ne-a păstrat-o sigiliul fiului său Ionașco, aplicat pe documentul din 15 martie 1613 semnalat de d-l Silviu Vacaru⁷. Luca însuși a folosit foarte rar pecetea sa: unica amprentă care îmi e azi (în sfârșit!) cunoscută, pe un document din 23 ianuarie 1609⁸, e cu totul neclară; forma, însă, ca și umbrele ce par a se desluși în câmpul peceții ar putea să îngăduie presupunerea că nici aici nu a lipsit vulturul.

Să ne reamintim datele: paharul de argint de la Zagreb, cu stema simplă (arcu cu săgeata în sus) are data de 18 aprilie 1591; în august, Luca Stroici părăsește Moldova și nu revine decât exact peste patru ani, cu Ieremia Movilă; în răstimpul celor patru ani de exil, anume în 1593, Luca Stroici și Ieremia Movilă au primit indigenatul polon⁹. Cu acest prilej, desigur, s-a produs și augmentarea stemelor lor, cunoscute din vremea când erau boieri în țara Moldovei: arcu cu săgeată al lui Stroici și săbiile încrucișate ale lui Movilă. De la Ieremia Movilă nu avem o pecete care să ne redea această imagine, întrucât, după obținerea

⁴ *Ibidem*.

⁵ Constantin Rezachevici, *Privilegiile de indigenat polon acordate locuitorilor din Țările Române*, în *RdI*, 28, 1975, nr. 7, p. 1096.

⁶ *Ibidem*; Adam Heynowski, *op. cit.*, p. 276.

⁷ Arh. St. Iași, *Documente*, 1021/1. Actul a fost publicat în *DIR*, 3/XVII, nr. 198, p. 123, după o copie din veacul nostru.

⁸ Arh. St. Iași, *Documente*, 427/16. Actul a fost publicat în *DIR*, 2/XVII, nr. 252, p. 189—190 (semnalat de Maria Magdalena Székely).

⁹ Hurmuzaki—Bogdan, *Documente*, Supliment II/1, p. 325—326; erau arătați ca fiind „hommes bien nés dans leur patrie et occupant des dignités importantes dans cet État” (traducere din limba polonă).

indigenatului, el n-a mai venit în Moldova decât pentru a se urca pe tron. Avem, în schimb, o astfel de imagine de la fratele său, Simion. În 1596, Ieremia vodă intervenise pentru ca de aceeași favoare să se bucure și frații săi, Gheorghe (mitropolitul) și Simion, precum și fratele lui Luca Stroici, marele vistier Simion Stroici. N-am identificat, încă, o pecete a lui Simion Stroici și nu cred să existe una *privată* a mitropolitului Gheorghe Movilă ; am găsit, însă, o foarte frumoasă impresiune a peceții lui Simion Movilă, de la 1599, pe când era hatman ¹⁰. Superb lucrată, pecetea sa, ușor ovală, arată scutul cu stema Movileștilor, coif — flancat de literele S M și H M — iar ca cimier **vulturul polon** !

Din același an 1599 datează și o splendidă reprezentare în culori a stemei lui Constantin Movilă, încă prinț moștenitor, pe o diplomă unde nu te-ai aștepta s-o afli (ceea ce a și determinat identificarea ei eronată într-o primă etapă ¹¹) : ea se află în „capul“ unui act care consemnează donația făcută de nobilul Mielecki lui Constantin Movilă, act făcut cu toată solemnitatea, ca o diplomă regală, pe pergament. Prima literă a primului cuvânt, *Acta*, se prelungește într-o ghirlandă ușor ovală care înconjoară o fascinantă compoziție barocă, având în mijloc un scut — oval și el, pentru necesitățile... artei ! Scutul este sfertuit : în primul cartier, pe albastru, două săbii de aur, încrucișate la vârfuri, cu vârfurile în sus ; în al doilea, pe roșu, trei bastoane de aur, ascuțite la vârfuri, încrucișate la mijloc ; în cartierul al treilea, roșu, o cruciuliță (greacă) de aur între două semilune de aur, una conturnată la dreapta, cealaltă întoarsă la stânga (adosate !) ; în cartierul al patrulea, pe albastru, un arc de aur răsturnat, asuprit de o spadă de aur ; peste tot, un scut roșu, cu capul de bour de aur ; deasupra cartuşului care închipuiește scutul, o coroană de aur cu trei fleuroane din care iese vulturul alb, încoronat, purtând pe piept un scut cu culorile roșu, alb, albastru așezate în bandă și cu stema familiei regale, un snop.

Avem, în acest caz, un exemplu perfect de stemă dublu augmentată (dacă se poate spune așa), căci săbiile strămoșești ale Movileștilor — care se regăsesc și în pecețile lor de domni, și pe pietrele de mormânt, și pe argintărie, și pe broderii și până și în pictura Suceviței — se află, aici, împreună atât cu stemele „nașilor“ care l-au „adoptat“ pe Ieremia Movilă în 1593, cu prilejul indigenării, cât și cu vulturul alb cu stema familiei regale. Este o augmentare la maximum, cu tot ceea ce se putea

¹⁰ Arh. St. București, *Documente istorice*, LXXXIV/129. Actul a fost publicat în *DIR*, 4/XVI, nr. 297, p. 242—243.

¹¹ Hurmuzaki—Bogdan, *Documente*, cit., p. 516—519 ; stema la p. 516 ; comentariul editorului : „Cliseul... reprezintă stema (herbul) lui Mielecki ; originalul e lucrat în culori frumoase. ...*Paprocki*, Herby rycerstwa polskiego (ed. 2, 1853), n-are acest herb ; elementele lui se găsesc însă toate în această scriere. Cf. p. 206, 314 ; 367, 374 ; 254, 271, 273, 275, 281, 282 ; 864, etc.“. Drept stemă a lui Mielecki e considerată și de Aurelian Sacerdoțeanu, *Colecția „Hurmuzaki“*, în *RA*, XII, 1969, nr. 2, p. 39. Identificând-o ca stemă a Movileștilor, am dat o reproducere în culori în „Magazin Istoric“, VII, 1973, nr. 6 (coperta II), după originalul pe atunci la Biblioteca Academiei Române, *Manuscrise, Peceți*, 323.

adăuga, în asemenea cazuri, unei steme străine. Și, fiind desenată în Polonia, sub ochii autorităților liovene, nu putem nici măcar bănuși că ea ar fi o simplă expresie a orgoliului Movileștilor : ea trebuie considerată corectă și valabilă.

Și atunci, iată două familii despre care arhivele polone tac în ceea ce privește augmentarea armoariilor lor cu vulturul alb : Stroici și Movilă.

Înainte de a trece la al treilea exemplu, să mai rămânem puțin la această superbă stemă movilească. Armele „nașilor“, cu care ea a fost augmentată, se află în cartierele din stânga scutului : în 2° este herbul Jelita iar în 4° — herbul Nowina. Nu e nici o surpriză în această constatare, întrucât Ieremia Movilă fusese primit, în 1593, în aceste herburii, fiind „adoptat“ de marele cancelar Jan Zamoyski (herb Jelita) și de episcopul Cracoviei, Filip Padniewski (herb Nowina), dintr-o familie înrudită cu Lăpușnenii. În același herb Nowina va intra, la 1629, Miron vodă Barnovschi. prin „adoptarea“ de către Maximilian Przerembski, castelan de Sieradz, unul din ginerii lui Ieremia vodă Movilă.

Stema din cartierul al treilea — cruciulița cu semilune — e arătată de Simon Okólski drept stemă a familiei doamnei Elisabeta Movilă ; iată ce spune el despre Ieremia vodă : „Habuit in coniugem ex Palatinatu Transilvaniae filiam ex Senatoribus primi, de familia Ciamartorum, ex qua suscepit filios et filias ; erant arma nobilitatis ipsius duae lunae mediae. iunctae ad inuicem extremitatibus concavatum, et supra eos crux non tangens lunas. Habent quandam conformitatem ad Ostoia“¹².

Trec peste informația genealogică, despre „familia Ciamartorum“, „ex Senatoribus primi“ din Transilvania — informație care a fost interpretată ca indicând familia Csomortány (sau corespondentul ei moldav, Ciomártan !) și care necesită o investigație aparte, ținându-se seama și de faptul că Okólski avusese acces la arhivele Movileștilor din Polonia. Observ, numai, că stema „Ciamartorum“, așa cum e descrisă de Okólski, e mai degrabă herbul Mościc și care, în stema lui Petru Movilă, tinde să se apropie de herbul Przeginia, cu o *spadă* între cele două semilune ! Clarificarea acestor detalii rămâne viitorului. Observ, numai, că a existat în Transilvania, în veacul XV, o familie care a avut o stemă ca aceea din blazonul movilesc : e vorba de urmașii polonului Stybor de Styboricz, voievod al Transilvaniei¹³ în 1395—1401 și 1410—1414.

Cea de-a treia stemă moldovenească despre care cred că a fost augmentată cu vulturul alb e a cuiva al cărui nume nici măcar nu apare între acelea ale deținătorilor indigenatului în Polonia : hatmanul Gavril Șturza. Unica amprentă cunoscută mie a sigiliului său, pe un document din 1615, arată crucea — foarte probabil cu șarpele încolăcit pe ea — lambrechini și cască, aceasta din urmă surmontată de un frumos vultur

¹² Al. Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente istorice*, II, 1863, p. 147.

¹³ Carolus Wagner, *Collectanea genealogica-historica illustrium Hungariae familiarum quae jam intercederunt*, Pojon—Pesta-Lipsa, 1802, vol. I, p. 124—131 și pl. I, fig. 12 și 13.

cu aripile desfăcute¹⁴. Încă din 1977 am atras atenția asupra acestui caz¹⁵, fără însă ca heraldiștii să-l ia în seamă.

Nemenționarea lui Luca Stroici și a lui Ieremia și Simion Movilă ca beneficiari ai augmentării stemei cu vulturul alb, pe de o parte, nemenționarea lui Gavril Sturza între beneficiarii unui indigenat, pe de altă parte — iată realități care trebuie să ne ducă la concluzia că *listele păstrate nu sunt complete* și că există încă un număr (cât de mare ?!) de boieri moldoveni care au primit și ei indigenatul, cu sau fără augmentarea stemelor lor.

Mai adaug un caz pentru a ilustra aceste legături și imperfecțiunea cunoștințelor noastre despre ele — și, implicit, necesitatea aprofundării cercetărilor.

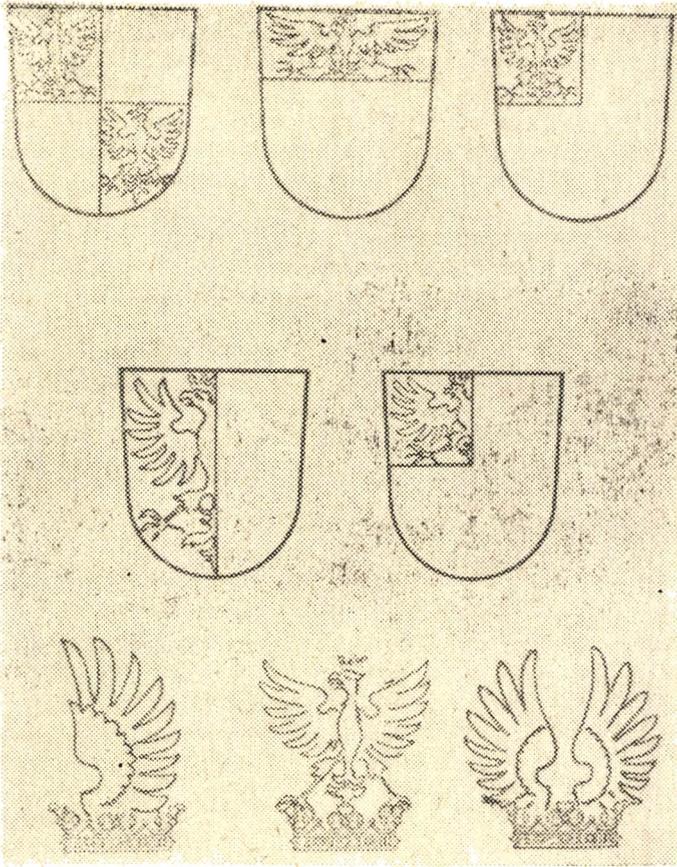
Pe același act din 1609, care poartă unica (până acum) amprentă a sigiliului lui Luca Stroici, și-a pus pecetea și Isac Balica ; se vede bine mănunchiul celor trei bastoane, încrucișate pe mijloc. Este, evident, herbul Jelita. Isac Balica și mai puțin cunoscutul său frate Gheorghe au primit indigenatul în anul 1607, dar listele publicate de Z. Wdowiszewski (și excerptate de d-l Constantin Rezachevici) nu menționează cine i-a „adoptat“ ; putem, acum, presupune : cineva din herbul Jelita, poate tot un membru al familiei Zamoyski.

*

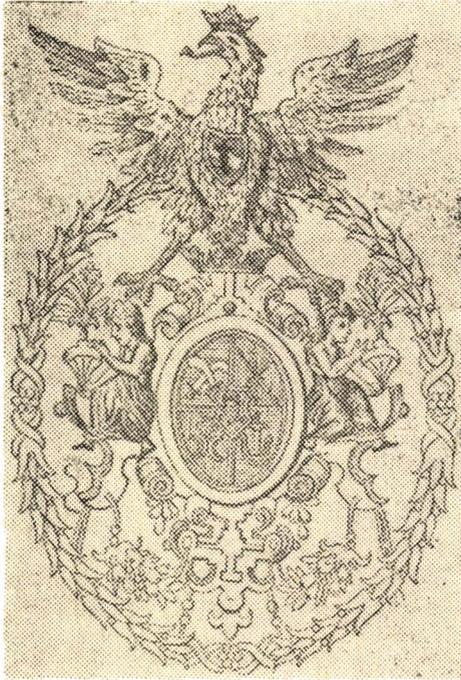
Sper a fi putut dovedi cât de multe și frumoase descoperiri se pot face în acest domeniu, așezând istoria noastră medievală în adevărata ei lumină, cât de mare poate fi aportul heraldicii românești la întregirea aceleia poloneze, cât de multe lucruri necunoscute stau la îndemâna noastră, în paginile unor vechi publicații ori în pachetele de documente din arhive și, mai ales, ce muncă uriașă — și rodnică, mă grăbesc să adaug ! — ne poate aștepta. Nu mai insist asupra direcțiilor în care ar trebui să se concretizeze această muncă. Dar trebuie să repet că ea însăși nu s-ar putea începe cu temei și cu nădejdea unor rezultate valabile decât numai după *repertorierea atentă a amprentelor sigilare de pe documentele noastre*, îndeosebi din veacurile XVI—XVII, și publicarea celor mai bune exemplare, datate precis și atribuite exact (prin confruntări). Până atunci, toate cercetările și concluziile rămân parțiale.

¹⁴ Arh. St. București, *Documente istorice*, CCCLVII/20. Actul a fost publicat în *DIR*, 3/XVI, nr. 321, p. 220, după o fotocopie — aceeași, desigur, care e reprodusă de Alexandre A.C. Sturdza, în cartea sa *Règne de Michel Sturdza, prince régnant de Moldavie 1834—1849*, Paris, 1907, a doua planșă (fig. 43) dintre paginile 172 și 173 ; pe prima planșă dintre paginile 178 și 179 e reprodus (fig. 47) și sigiliul hatmanului.

¹⁵ Ștefan S. Gorovei, *Pe marginea unor studii de genealogie și heraldică*, în *RdI*, 30, 1977, nr. 8, p. 1536 (și alte observații despre continuitatea unor însemne heraldice) ; despre pecetea celui alt hatman, de la mijlocul veacului XVI, Ioan Sturza, semnalată de I. Bogdan care o găsisse la Moscova (actul omagial din 1547) — Ștefan S. Gorovei, *Addenda et corrigenda* (La genealogia și heraldica familiei Sturdza), în *AlIAI*, XV, 1978, p. 532.

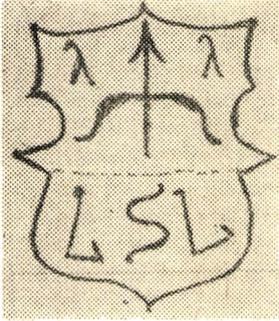

Modalități de augmentare cu vulturul alb
(după Adam Heymowski)

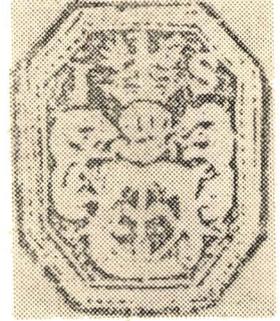

**Steme ale Movileștilor cu vulturul alb : Constantin Movilă, 1599 (sus) ;
 Simion Movilă, 1599 (jos, stânga) ; Petru Movilă, 1628 (jos, dreapta)**

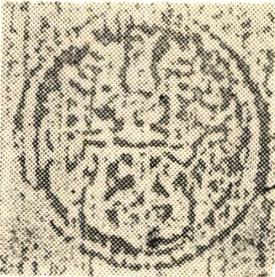

Stema lui Luca Stroici
pe paharul din 1591

Pecetea lui Ionașco
Stroici (1613) cu ste-
ma familiei

Pecetea hatmanului
Gavril Sturza (1615)

Pecetea hatmanului
Isac Balica (1609)

PARASCHIVA-VICTORIA BATARIUC

ELEMENTE HERALDICE PE CAHLE DESCOPERITE ÎN MOLDOVA (SECOLELE XV—XVI) *

A doua jumătate a secolului XV, perioadă care coincide cu domnia lui Ștefan cel Mare, poate fi considerată drept un adevărat „secol de aur” în dezvoltarea artei lutului la răsărit de Carpați. Alături de o olărie de uz comun, de calitate, de o veselă smălțuită și decorată în tehnicile *sgraffito* și *champlevé*, în atelierelor specializate din orașele Moldovei, dar mai cu seamă la Suceava, se produceau toate speciile ceramicii monumentale: plăci pavimentare, discuri, butoni, cărămizi de fațadă, cahle, acestea din urmă într-o mare varietate de tipuri constructive și mai ales, de o mare diversitate a motivelor ornamentale.

Repertoriul ornamental al cahlelor din Moldova celei de a doua jumătăți a secolului XV și din primele decenii ale celui următor este deosebit de variat și complex: motive geometrice, vegetale, zoomorfe, heraldice, scene inspirate din viața de curte și din eposul cavaleresc, povestiri morale, subiecte religioase.

Descoperite în Moldova în medii diverse — cetăți, curți domnești și boierești, locuințe de orășeni — cahlele ornamentate cu elemente heraldice, steme și embleme datând din a doua jumătate a secolului XV și din primele trei decenii ale veacului XVI constituie subiectul lucrării de față.

Din punctul de vedere al formei constructive în care se încadrează cahlele cu elemente heraldice, distingem două mari tipuri: cahle pătrate, cu picior de montare tronconic, și cahle dreptunghiulare, cu picior de montare semicilindric¹. Modalitățile de obținere a decorului sunt și ele variate: cahle cu decor în relief, traforat și realizat în tehnicile *sgraffito* și *champlevé*². Se cunosc exemplare nesmălțuite — cele mai frecvente, deoarece se pare că erau mai ieftine³ —, acoperite cu angobă alb-roșietică, precum și smălțuite într-o gamă variată a nuanțelor de galben, verde, brun.

* Comunicare prezentată în ședința din 13 decembrie 1994.

¹ Paraschiva-Victoria Batariuc, *Tipologia cahlelor din Moldova medievală*, comunicare la sesiunea Muzeului Județean Botoșani, 25 noiembrie 1992.

² Idem, *Tehnica de producere a cahlelor în Moldova medievală*, comunicare la sesiunea Muzeului Județean Vaslui, 19—20 mai 1994.

³ Hermann Fabini, *Sibiul gotic*, București, f.a., p. 40 și nota 196.

Au fost figurate pe cahle stema de stat și dinastică a Moldovei, dar și alte armoarii, printre care și cele ale unor familii nobile din Transilvania.

Cele mai numeroase ca și cele mai bine realizate exemplare le reprezintă cahlele decorate cu stema Moldovei — atât cea de stat, cât și cea dinastică⁴ — în mai multe tipuri și variante de tratare, determinate de perioada când au fost elaborate⁵.

Cele mai vechi cahle decorate cu stema dinastică a Moldovei se vedesc a fi cele descoperite în grupul de locuințe de pe latura de nord a Curții Domnești din Suceava, locuințe distruse de incendiul din vara anului 1746 în urma campaniei sultanului Mehmed II⁶, precum și în locuința LV ce se afla plasată pe latura nordică a pieții ce înconjură biserica catolică din Baia, casă construită imediat după aceleași evenimente din 1476, adică în toamna anului respectiv⁷.

Cahlele descoperite la Suceava, smălțuite în verde închis, aparțin tipului cu fața dreptunghiulară, plină, decor în relief și picior de montare cilindric, iar în cele de la Baia sunt variante ale aceluiași tip, atât cu fața plină, cât și traforată, cu partea superioară tratată sub formă de zid de cetate, cu creneluri și merloane. Câmpul cahlei a fost divizat în două registre, inegale ca mărime. Registrul superior, disproporționat de mic față de rest, este decorat cu muluri gotice: arce în ogivă în care sunt înscrise trefle. În registrul inferior: scut înclinat, aproape culcat, în bară, despicat, în cartierul prim zece flori de crin, iar cel secund fasciat. Scutul este timbrat de un coif „bacinet” plasat spre stânga⁸, ca cimier al coifului cap de bour masiv, văzut din față, cu stea cu șase raze între coarne, gât spre dreapta, încadrat de câte un inger pseudo-tenant⁹, cu mâinile împreunate într-un gest de rugă, cu aripile strânse pe spate, îmbrăcat în haine cu falduri dese. Lângă obrazul ingerului din dreapta, semiluna răsturnată și stea cu șase raze.

În locuința LV de la Baia, unele cahle cu stema dinastică a Moldovei, descrise mai sus, au partea superioară tratată ca un zid de cetate, cu creneluri și merloane prevăzute cu streășină, creneluri doar imprimate în pastă și nu decupate¹⁰ (fig. 1/3). În aceeași locuință LV

⁴ Pentru distincția dintre cele două tipuri de steme vezi I. N. Mănescu, *Stema Moldovei*, în *MI*, V, nr. 5, 1972, p. 37—42 și Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 82—125.

⁵ I. N. Mănescu, *op. cit.*; Dan Cernovodeanu, *op. cit.*; Lia Bătrâna și Adrian Bătrâna, *Unele considerații cu privire la stema dinastică a Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, în *AIIAI*, XXIV/1, 1987, p. 99—111 și fig. 3.

⁶ Mircea D. Matei, Emil I. Emandi, *Cetatea de Scaun și Curtea Domnească din Suceava*, București, 1988, p. 144, fig. 22.

⁷ Lia Bătrâna și Adrian Bătrâna, *op. cit.*, p. 99—101, fig. 1, 2.

⁸ Dreapta în sens heraldic, care se referă la scut și nu la privitor.

⁹ Tenanții susțin scutul și nu cimier-ul unei steme. Pentru probleme legate de arta heraldică, precum și pentru folosirea unui limbaj adecvat, cf. Marcel Sturdza-Săucești, *Heraldica*, București, 1974, *passim*.

¹⁰ Lia Bătrâna și Adrian Bătrâna, *op. cit.*, fig. 1.

de la Baia, au mai fost găsite și alte cahle decorate cu stema dinastică a Moldovei, într-o tratare ușor diferită de cea descrisă anterior. Întreaga suprafață a cahlei este ocupată de stemă: scut înclinat, în bară, despicaț, în cartierul dextru, șapte flori de crin dispuse 2, 2, 2, 1, iar cartierul senestru, fasciat. Scutul este timbrat de coif din profil, spre stânga, iar ca cimier al coifului, cap de bour spre stânga, cu stea răsturnată între coarne, gâtul drept, de sub care pleacă, la dreapta lambrechini bogăți. În partea inferioară a cahlei, încadrând scutul, două animale cu corp de felină și capul întors spre interior (fig. 1/1), și care prin poziție pot fi asimilate unor tenanți ¹¹.

În compunerea sobei din „casa domniei“ de pe Câmpul Șanțurilor de la Suceava, construită în jurul anului 1480 și funcționând până în preajma asediului polon din 1497 ¹², au fost folosite cahle decorate cu stema dinastică a Moldovei, într-o nouă tratare. Este vorba de cahle pătrate, cu fața plină, decor în relief și picior de montare tronconic. În câmp, în partea inferioară, scut culcat, despicaț, mobilat în secțiunea dextră de o roză cu șase petale care asuprește o cruce dublă cu capetele lătite (croix double pattée), așezate în pal, în secțiunea senestră, floare dublă de crin — rezultată din unirea în zona pedunculului a două flori stilizate — care asuprește o roză cu șase petale, așezată în pal. Scutul este timbrat de coif, din profil spre stânga, coif care are ca cimier capul de bour, văzut din față, gât masiv spre dreapta, între coarne stea cu șase raze, în dreapta luna figurată, iar în stânga soarele reprezentat ca o stea cu șase raze. Capul de bour este încadrat de doi îngeri pseudo-tenanți văzuți frontal, cu fața rotundă, cu pomeții marcați, părul scurt și buclat, cu aripile strânse pe spate, parcă înghesuite de chenarul cahlei, îmbrăcați cu haine cu falduri dese și agitate, sugerând mișcarea, cu poziția corpului marcată de o ușoară genuflexiune. În stânga, de sub gâtul bourului, lambrechini cu aspect vegetal. Ingerul din stânga este figurat purtând pe cap o semilună (?), este mai mare și are tunica cu falduri mai pronunțate și mai ample decât cel din dreapta (fig. 2/1). Fragmente de cahle identice se păstrează în colecția Romstorfer, provenind cu probabilitate de la Cetatea de Scaun a Sucevei ¹³, un fragment asemănător fiind descoperit într-o casă de orășean de pe strada Ștefan cel Mare din Suceava ¹⁴.

¹¹ Imre Holl, *Közepkori kalyhacsempék Magyarországon*, I, în *BR*, XVIII, 1958, fig. 41.

¹² Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, *Mărturii de civilizație medievală românească. O casă a domniei și o sobă monumentală de la Suceava din vremea lui Ștefan cel Mare*, București, 1979, p. 27—29.

¹³ Paraschiva-Victoria Batariuc, *Catalogul colecției Romstorfer — ceramica ornamentală* (ms).

¹⁴ Paraschiva-Victoria Batariuc, Mugur Andronic, *Descoperiri arheologice la Suceava — contribuții la cunoașterea topografiei orașului medieval*, în „Suceava“, XVII—XVIII—XIX, 1990—1991—1992, p. 41—42, fig. 5/7.

La Cetatea Sucevei¹⁵ (fig. 2/2), Cetatea Neamțului¹⁶ (fig. 5/2), la curțile domnești de la Hârlău¹⁷ și Iași¹⁸ (fig. 3/1), au fost descoperite cahle și fragmente de cahle asemănătoare, dar nu identice, cu cele descrise mai sus, la care pseudo-tenanții nu mai erau figurați cu aripi, fiind de dimensiuni egale. De remarcat că de la Cetatea de Scaun Suceava provine și un fragment de cahlă traforată de tipul de mai sus¹⁹, după cum o altă variantă se întâlnește pe fragmente de cahle din colecția Romstorfer²⁰ ori de la Curtea Domnească din Bacău²¹, unde luna figurată antropomorf este reprezentată cu gât masiv, conturnat (fig. 4/2).

De la Cetatea Sucevei²² precum și de la curțile domnești de la Cotnari²³, Bacău²⁴, Iași²⁵, provin cahle și fragmente de cahle cu o altă variantă a stemei dinastice a Moldovei, la care pseudo-tenanții, de mărime sensibil egală, au fost figurați cu fața ovală, părul lung și drept, îmbrăcați cu o tunică cu falduri abia schițate. Lipsesc soarele și luna care flancau capul de bour, iar lambrechinii sunt mai puțin bogați, aproape liniari (fig. 3/2). Această variantă a stemei dinastice a Moldovei a fost datată, de unii cercetători, pe considerente istorice, între anii 1490 și 1499, sau în 1520, legându-le de Ștefăniță vodă, după incendiul provocat de tătari în 1513²⁶, iar de alții, bazându-se pe unele presupuse detalii de costum în vremea lui Petru Rareș²⁷. Încă

¹⁵ K. A. Romstorfer, *Cetatea Sucevei descrisă pe temeiul propriilor cercetări făcute între 1895—1904*, București, 1913, p. 79, fig. 75/t, 78/b, pl. VI; Rudolf Gassauer, *Teracote sucevene*, în *BCMI*, XXVIII, 1935, p. 157, fig. 29.

¹⁶ Gheorghe Dumitroaia, *Materiale și cercetări arheologice din nord-estul județului Neamț*, în *MemAnt*, XVIII, 1992, fig. 42/2.

¹⁷ Gh. I. Brătianu, *Originile stemelor Moldovei și Țării Românești*, în *RIR*, 1, 1931, p. 54—55, planșa, unde, datorită stării precare de conservare, mobilele din scut au fost citite eronat, considerându-se că în primul cartier se află doar o cruce dublă, iar în cel secund florile de crin. Cu titlul de ipoteză, Octavian Iliescu, în studiul său *Emisiunile monetare ale Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, în volumul *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964, p. 198, nota 4, presupune că reprezentarea scutului de pe cahlele de la Curtea domnească din Hârlău poate fi asemănătoare cu cea de pe cahlele din „casa domnească” de pe Câmpul Șanțurilor de la Suceava. Vezi și Mihai Berza, *Stema Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *SCIA*, 1—2, 1955, p. 81—82, fig. 13.

¹⁸ Alexandru Andronic, Eugenia Neamțu și Marin Dinu, *Săpăturile arheologice de la Curtea Domnească din Iași*, în *ArhMold*, V, p. 243—245, fig. 49; Eugenia Neamțu, *Contribuții la cunoașterea stemei dezvoltate a Moldovei în epoca lui Ștefan cel Mare*, în *ArhMold*, VI, p. 332, fig. 1.

¹⁹ Paraschiva-Victoria Bataruic, *op. cit.*

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Iulian Antonescu, *Curțile domnești din Bacău*, în „Carpica”, II, 1969, p. 336, fig. 12/2; Alexandru Artimon, *Date istorice și arheologice cu privire la Curtea Domnească din Bacău*, în *RMM-MIA*, 2, 1987, p. 11, fig. 11/2.

²² Paraschiva-Victoria Bataruic, *op. cit.*

²³ Barbu Slătineanu, *Ceramica de la Cotnari*, în *R.F.R.*, VI, 1938, nr. 10, fig. 15.

²⁴ Iulian Antonescu, *op. cit.*, p. 336, fig. 11/3; Alexandru Artimon, *op. cit.*, p. 11, fig. 11/1, 4.

²⁵ Al. Andronic, Eugenia Neamțu și M. Dinu, *op. cit.*, p. 245, fig. 50—51; Eugenia Neamțu, *op. cit.*, p. 332, fig. 2.

²⁶ Eugenia Neamțu, *op. cit.*, p. 334.

²⁷ Alexandru Andronic, *Probleme referitoare la cultura urbană medievală din secolele XV—XVII din Moldova*, în „Carpica”, X, 1978, p. 259 și fig. 2/4.

din anul 1972, istoricul ieșean Ștefan S. Gorovei demonstrează că o asemenea datare este imposibilă, atât din punct de vedere teoretic cât și practic, căci acest tip de stemă derivă din cea de la 1481 și nicio dată stemele princiare nu se reîntorc în trecut²⁸. Considerăm variantele cu steme de pe cahalele descrise mai sus — cu îngeri pseudo-tenanți cu fața rotundă și cu pomeții proeminenți, cât și cele cu pseudo-tenanți cu fața ovală, părul lung și drept — contemporane, realizate între 1480²⁹ și 1491³⁰, în ateliere diferite, care foloseau fiecare modele și tipare proprii³¹.

La Curtea Domnească din Vaslui³² au fost descoperite fragmente de cahle nesmălțuite, care se aseamănă cu cele cu pseudo-tenanții cu fața ovală și părul lung și drept, diferențiindu-le câteva amănunte: coarnele bourului sunt încadrate de câte un unghi cu vârful în sus, între coarne se află alte linii, una dreaptă și a doua înclinată, în dreapta botului trei linii oblice, iar în stânga alte cinci linii oblice (fig. 4/1). Cele două unghiuri din dreptul coarnelor au fost considerate ca fiind literele $\bar{\Lambda}$ (liude) și \bar{M} (mislete) din alfabetul chirilic și citite ca reprezentând $\bar{\Lambda}$ = leto; \bar{M} = 40, „probabil al patruzecilea an curgător al domniei lui Ștefan cel Mare³³”. Un studiu relativ recent, pornind de la considerente de ordin heraldic, optează pentru o nouă lectură a celor două semne: $\bar{\Lambda}$ = leto; $\bar{\Lambda}$ = 30, referirea făcându-se deci la anul 30 al domniei marelui voievod, adică anul 1487³⁴. Au rămas fără a fi „citite” sau interpretate liniuțele dintre coarne ca și cele ce încadrează botul bourului. O analiză atentă a cahlei respective ne-a făcut să avansăm ipoteza că, de fapt, este vorba de exemplare care nu au mai fost finisate, liniile drepte și oblice, ca și unghiurile considerate litere, nu sunt decât defecte de imprimare, nebavurate, datorate fibrei lemnoase din care a fost lucrat tiparul³⁵, și nicidecum cifre sau litere.

²⁸ Ștefan S. Gorovei, *Les armoiries de la Moldavie et de ses princes rég-nants (XIV-e—XVI-e siècles)*, în *Recueil du 11-e Congrès International des Sciences Généalogique et Héraldique* (Liège, 1972), Braga, 1973, p. 268—269: „Dans certaines études historiques, ces armoiries sont datées soit 1490—1499, soit 1520, ce qui est impossible, tant du point de vue théorique, que pratique: les armoiries que nous venons de décrire dérivent directement de celles de 1481, par l'adjonction des roses, l'une au dessus de la croix double, l'autre au dessous des lys; en outre, l'évolution des armoiries princières ne présente jamais de retours en arrière”.

²⁹ Vezi cazul cahlelor din „casa domniei” de pe Câmpul Șanțurilor de la Suceava. Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, *loc. cit.*

³⁰ În anul 1492 se utiliza o nouă stemă dinastică a Moldovei — vezi Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 269.

³¹ Paraschiva-Victoria Batariuc, *Ateliere pentru producerea cahlelor în Moldova medievală*, în *SCIVA*, 43, 1992, 2, p. 215—220.

³² Rica Popescu, *Cahle și plăci decorative descoperite la Curtea Domnească din Vaslui*, în *RMM-MIA*, 2, 1978, p. 63—65, fig. 3/1, 2.

³³ *Ibidem*; Al. Andronic, *Aspecte occidentale ale civilizației moldovenești în epoca lui Ștefan cel Mare*, în *AIIAI*, XVI, 1979, p. 154; Al. Andronic și Rica Popescu, *Vaslui — reședința voievodală în secolele XV—XVI*, în *AIIAI*, XVII, 1980, p. 587.

³⁴ Lia Bătrâna și Adrian Bătrâna, *op. cit.*, p. 110 și nota 76.

³⁵ Paraschiva-Victoria Batariuc, *op. cit.*, p. 214—215; eadem, *Tehnica de producere a cahlelor în Moldova medievală*, comunicare susținută la sesiunea Muzeului Județean Vaslui, 19—20 mai 1994.

Realizate în tehnicile *sgraffito* și *champlevé* — folosite simultan pe aceeași piesă pentru ca din combinarea lor și a diferitelor nuanțe de smalt să rezulte noi valențe decorative — sunt stemele de pe cahlile dreptunghiulare cu picior de montare semicilindric, utilizate la realizarea camerei de încălzire a sobei din „casa domniei“ de la Suceava³⁶. Pe aceste cahle, cele mai multe într-o avansată stare de degradare datorită arderii secundare, au fost figurate stema dinastică a Moldovei, în mai multe variante, precum și alte steme.

Pe o asemenea cahlă întâlnim: scut mare, de formă apropiată de cel francez, plasat oblic, în bară, despicat, în cartierul prim, flori de crin (?), în cel secund, cruce dublă (?). Scutul este suprapus de coif spre stânga, între scut și coif, bară verticală. Ca cimier al coifului, cap de bour, văzut frontal, cu gât arcuindu-se spre stânga și continuându-se spre dreapta, între coarne stea cu aspect floral, cu cinci petale. De sub gât pleacă lambrechini. Atât capul de bour cât și scutul sunt încadrați de vrejuri de care sunt prinse semipalmete elegant arcuite³⁷ (fig. 7/2). O altă cahlă, precar conservată, prezintă un chenar liniar în torsadă, iar câmpul a fost divizat în două registre inegale de un entrelacs compus din împletirea a două trese. În registrul inferior, mai mare decât cel superior, scut brodat asimetric, cu o scobitură în partea superioară dreaptă, la partea superioară, o piesă arcuită prevăzută cu un ax central — asemănătoare unei arbalete —, despărțit. În secțiunea dextră damier, cu carouri inegale ca mărime, alternanța dintre culorile heraldice fiind sugerată de prezența sau absența angobei sub smaltul verde cu care a fost acoperită cahla³⁸, în secțiunea senestră, ove și o floare de crin răsturnată. În registrul superior, capul de bour, cu gât curbat, cu stea cu aspect de floare cu patru petale între coarne. Capul de bour este încadrat de cei doi îngeri pseudo-tenanți³⁹ (fig. 6/2). O altă variantă este reprezentată pe un fragment de cahlă unde un scut cu bordură, înclinat, în bandă, are în secțiunea dextră o floare de crin stilizată. Deasupra scutului, cap de bour văzut din față, având între coarne stea-floare cu șase petale. De sub gâtul bourului pleacă lambrechini cu vrejuri și semipalmete⁴⁰ (fig. 7/1). În cazul unei alte cahle fragmentare, un registru median, compus din palmete înscrise în spații cordiforme, împarte câmpul în două suprafețe cvasiegale. În registrul inferior, scut dreptunghiular cu baza cu laturile concave, înclinat în bandă, despicat, în cartierul prin cruce dublă patriarhală, cu capete lățițe și șapte fascii (?), în cartierul secund, floare de crin cu pedunculul dezvoltat. Scutul este timbrat de coif spre dreapta. În partea dreaptă a scutului, un element vegetal (?). În registrul superior, un romb

³⁶ Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, *op. cit.*, p. 105—113, fig. 84 și 93.

³⁷ *Ibidem*, p. 64—66, fig. 44.

³⁸ Cea mai veche reprezentare colorată a stemei dinastice a Moldovei este cea figurată în epilogul Tetraevangheliarului scris din porunca lui Ștefan cel Mare de monahul Filip în anul 1502 pentru mânăstirea Zografu, cf. Nicolae Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, București, vol. I, 1934, pl. V și Emil Condarache, *Blazonul lui Ștefan cel Mare*, în „Hrisovul“, V, 1945, p. 146—151.

³⁹ Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, *op. cit.*, p. 71—73, fig. 54.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 81, fig. 68.

cu laturile intersectate de câte un cerc⁴¹ (fig. 6/1). Dacă unele dintre aceste reprezentări heraldice pot fi considerate variante ale stemei dinastice a Moldovei în jurul anului 1480, altele — precum ultima descriasă — datorită stării de conservare, precare, a cahlelor, fragmentare și arse secundar, sunt aproape imposibil de descifrat.

La Cetatea de Scaun Suceava au fost descoperite singurele trei fragmente de cahle cunoscute, cu o altă reprezentare a stemei dinastice a Moldovei⁴². Este vorba despre fragmente de la partea inferioară a unor cahle, acoperite cu angobă albă sau smalt brun, pe care este reprezentat un scut asimetric, cu partea inferioară în acoladă. Scutul, fără partițiuni, conține mobilele plasate liber în câmp; în partea dextră o cruce dublă, cu capetele treflate, asuprește trei roze dispuse în bandă, în partea senestră, șapte fascii asupresc o floare dublă de crin, în bară. Lângă scut, în dreapta, un lambrechin (fig. 13/6). Această variantă a stemei dinastice a Moldovei a fost datată de Ștefan S. Gorovei în anul 1493⁴³, datare pe care ne-am însușit-o și noi.

În colecția Romstorfer, provenind de la Cetatea de Scaun Suceava, se păstrează și alte fragmente de cahle pe care este figurat capul de bour. Astfel, pe un fragment de mici dimensiuni, acoperit cu smalt brun închis, este reprezentat capul de bour spre dreapta, cu gâtul spre stânga⁴⁴ (fig. 13/1), într-o poziție ce trimite spre cimier-ul stemei de pe clopotul paraclisului de la Mănăstirea Bistrița⁴⁵. Un alt fragment, acoperit cu angobă albă și smalt incolor, aparține unei cahle dreptunghiulare, încadrată de un chenar dispus oblic față de câmp și decorat cu grupuri de frunze lanceolate. În partea superioară, cap de bour, alungit, plasat oblic spre dreapta, cu o stea cu opt raze între coarneau lungi și arcuite. În dreapta, un lambrechin cu aspect vegetal (?)⁴⁶ (fig. 13/4). Poziția capului de bour, în partea superioară a cahleii, ne face să considerăm că acesta juca rolul de cimier și că piesa întreagă a fost decorată cu stema dinastică a Moldovei. Datarea acestui fragment de cahlă, în lipsa scutului dinastic, cel care prin mobilele sale permite încadrarea cronologică⁴⁷, poate fi făcută, datorită prezenței chenarului oblic, decorat cu motive vegetale, geometrice ori arhitecturale în jurul anilor 1490—1500 și în primele decenii ale secolului XVI, când acest tip de cahle va fi larg utilizat⁴⁸.

La Curtea Domnească din Suceava a fost descoperit un fragment de cahlă smălțuit în verde-ocru, pe care este figurat un cap de bour, prelung, văzut din față, total diferit de celelalte reprezentări de pe

⁴¹ *Ibidem*, p. 73, fig. 55.

⁴² K. A. Romstorfer, *op. cit.*, pl. VI; Mihai Berza, *op. cit.*, fig. 15.

⁴³ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 269.

⁴⁴ Paraschiva-Victoria Batariuc, *Catalogul colecției Romstorfer — ceramica ornamentală* (ms.).

⁴⁵ Mihai Berza, *op. cit.*, p. 79, fig. 8.

⁴⁶ K. A. Romstorfer, *op. cit.*, pl. VI.

⁴⁷ Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 82—125; Lia Bătrâna și Adrian Bătrâna, *op. cit.*

⁴⁸ Pál Voit, Imre Holl, *Anciens carreaux de poêle hongrois*, Budapesta, 1963; fig. 24; Rosemarie Franz, *Der Kachelofen. Entstehung und Kunstgeschichtliche Entwicklung vom Mittelalter bis zum Ausgang des Klassizismus*, Graz, 1969, fig. 106—108, 109—111.

cahatele cunoscute din Moldova : cu ochii migdalați redați vertical, nă-rile ovale, urechile ca niște antene. În dreapta se află un pseudo-tenant filiform, de aceeași mărime ca și capul de bour, îmbrăcat cu o haină lungă și dreaptă (fig. 13/5). Caracteristicile tehnice ale acestui fragment : pasta cu nisip cu bobul mare, absența granulelor de calcar, grosimea plăcii, culoarea de smalt, pledează pentru datarea sa în a doua jumătate a secolului XV⁴⁹.

Recent a fost publicată o cahlă fragmentară, descoperită lângă biserica Sf. Nicolae de la Popăuți — Botoșani⁵⁰, ctitoria lui Ștefan cel Mare din 1496. Este vorba de o cahlă pătrată, cu fața plină, decorație în relief, nesmălțuită, picior de montare tronconic. În câmp, scut asimetric, culcat, despicat, mobilat în cartierul prim de o cruce dublă cu capete lățite (croix double pattée), iar în cel secund, de o floare dublă de crin. Scutul este timbrat de coif în profil spre stânga, ca cimier al coifului, un cap de bărbat văzut din față, încoronat, cu o stea cu șase raze în frunte, cu părul scurt și buclat, fața ovală, prelungă, pomeții proeminenți, se continuă cu gât masiv, conturnat. În dreapta cimierului, semilună din care răsare o floare de crin. Capul de bărbat cu rol de cimier este încadrat de doi îngeri pseudo-tenanți, în zbor, cu fața ovală, părul lung și drept, cu aripi masive, strânse pe spate, îmbrăcați cu haine cu falduri dese. Sub tenantul drept, semilună străbătută de floare de crin. În partea stângă, lambrechini (fig. 5/1). Dispoziția elementelor care compun această stemă insolită este asemănătoare cu cea de pe cahatele cu stema dinastică a Moldovei, capul de bour ca cimier fiind înlocuit cu capul de bărbat încoronat. Scutul conține crucea dublă cu capete lățite în cartierul de onoare, și floarea dublă de crin în cartierul secund, mobile plasate identic la cele două steme cu pisanii, la cea din 8 septembrie 1477 descoperită la Cetatea de Scaun Suceava⁵¹ și la cea din 1481 de pe turnul de intrare în Mănăstirea Putna⁵². Sunt prezenți și îngerii pseudo-tenanți, figurați asemănător cu cei de pe cahle cu stema dinastică a Moldovei, în varianta simplificată, fără soare și lună, descoperite la Suceava, Iași, Bacău, Cotnari, Vaslui. Prezența celor două mobile în scut — crucea dublă și floarea de crin — ne permite să datăm această cahlă în intervalul 1477—1481, perioadă când au fost utilizate aceste două piese heraldice și să o atribuim unui membru al familiei domnitoare, poate doamnei, știind că orașul Botoșani a fost apanajul soțiilor voievozilor Moldovei⁵³. Nu este exclus ca prezența acestei cahle, descoperită în imediata apropiere a bisericii Sf. Nicolae de la Popăuți, să se lege de o

⁴⁹ Paraschiva-Victoria Bataruc, *Ceramica ornamentală din secolul al XV-lea descoperită la Curtea Domnească din Suceava*, în *Suceava*, X, 1983, p. 250—261, pl. 4/4.

⁵⁰ Alexandru Păunescu, Paul Șadurschi, *Repertoriul arheologic al României. Județul Botoșani. Municipiul Botoșani*, în „Hierasus”, IX, 1994, p. 21, fig. 4/1.

⁵¹ Mircea D. Matei, *O nouă stemă cu pisanie de la Ștefan cel Mare descoperită la Cetatea de Scaun a Sucevei*, în *SCIV*, 24, 1973, 2, p. 328, fig. 1.

⁵² Mihai Berza, *op. cit.*, p. 76, fig. 6 ; Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, pl. XL/1.

⁵³ Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, București, 1973, p. 81, 257 ; Constantin C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene*, București, 1967, p. 196—198.

construcție aulică, posibil o curte domnească, mult anterioară celei menționate în documente ⁵⁴.

La Cetatea de Scaun ⁵⁵ și într-un complex de pe strada S. Fl. Marian, din apropierea bisericii Sf. Nicolae de la Suceava ⁵⁶, au fost descoperite fragmente de cahle, unele dintre ele întregindu-se, decorate cu stema de stat a Moldovei. Este vorba de cahle dreptunghiulare, cu fața plină, decor în relief, încadrată de un chenar dispus oblic în raport cu câmpul, chenar decorat cu o baghetă pe care se înfășoară un vrej cu frunze lanceolate. Se cunosc piese nesmălțuite, acoperite cu angobă albă, precum și smălțuite în verde și brun. Câmpul cahlei a fost divizat virtual în două registre inegale. În registrul inferior, scut dreptunghiular, cu laturile ușor arcuite spre interior la partea superioară și baza rotunjită. Scutul este mobilat de un cap de bour decolat, masiv, văzut din față, de formă cvasitrapezoidală, cu urechile dispuse oblic; între coarneau arcuite, semilună suprapusă de stea cu șase raze. În registrul superior, în postură oarecum de cimier un înger văzut frontal, cu fața ovală, senină, încadrată de păr lung, bogat, cu bucle în formă de ciorchine, îmbrăcat cu o tunică cu falduri dese, ordonate și având aripile larg deschise, cu penele atent desenate (fig. 9/1). Datarea acestei cahle — și implicit a stemei de stat a Moldovei — este asigurată de reprezentarea chenarului decorat cu baghete și vrejuri cu frunze în jurul anilor 1490—1500 ⁵⁷.

Se pare că și la curtea de la Șipote, a boierului Luca Arbore, au fost găsite, între altele, și fragmente de cahle decorate cu capul de bour, dar felul în care a fost menționată descoperirea nu ne permite să le încadrăm într-o anumită variantă sau etapă de evoluție a stemei Moldovei ⁵⁸: „Pe lângă acestea, în săpăturile făcute, s-au găsit fragmente de plăci și discuri smălțuite, aceste discuri sunt de o mare varietate în desemn și color. Pe unele sunt reprezentate figuri de cavaleri în zale, alte figuri de domni și domnițe sau ostași călări, *capete de zimbru* (s.n.) sau alte figuri, cele mai multe cu ornamente” ⁵⁹.

În anul 1942 Julius Bielz publica câteva „cahle din secolul al XV-lea, decorate cu stema Moldovei și cu portretul lui Ștefan cel Mare“, aflate în colecțiile Muzeului din Sighișoara și considerate a fi produse în Ardeal pentru a fi exportate la răsărit de Carpați ⁶⁰. Pe considerente

⁵⁴ Prima mențiune documentară a unei curți domnești la Botoșani datează din 18 martie 1617, cf. *DJR*, A, Moldova, veac XVII, vol. III, p. 203; Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 196 este de părere că la Botoșani curtea domnească datează „probabil de la începutul instituției domniei“.

⁵⁵ K. A. Romstorfer, *op. cit.*, pl. VI; Rudolf Gassauer, *op. cit.*, p. 162, fig. 30.

⁵⁶ Mărioara Nicorescu, *Noi descoperiri de ceramică ornamentală din secolele XV—XVI la Suceava*, în *ArhMold*, IV, p. 320—321, fig. 4/1.

⁵⁷ Pál Voit, Imre Holl, *op. cit.*; Rosemarie Franz, *loc. cit.*

⁵⁸ Lia Bătrâna și Adrian Bătrâna, *op. cit.*, p. 103, încadrează cahlele de la Șipote în grupa celor din anii 1480—1500 (Hârlău, Iași, Suceava, Piatra Neamț, Cotnari, Bacău, Vaslui), neținând cont de faptul că la Șipote, biserica și curtea au fost construite în anul 1507.

⁵⁹ T. Mihail, *Curțile lui Luca Arbore de la Șipote*, în *BCMI*, XXIII, 1929, p. 141.

⁶⁰ Julius Bielz, *Deutsch-siebenbürgische Hafnerarbeiten für die Moldau*, în *Deutsche Forschung in Südosten*, 1942, p. 262—263, fig. 4/a-b.

ținând de istoria costumului în Țările Române — personajul considerat a fi Ștefan cel Mare poartă o cucă asemănătoare cu cea a lui Mihai Viteazul — Radu Popa data, cu relevanță, aceste cahle în secolele XVI—XVII⁶¹. Un semn de întrebare ridică cahla reprodusă în fig. 5, din colecția J. Bielz și datată de către acesta în jurul anului 1700⁶². Este vorba de o cahă dreptunghiulară, în câmp scut dreptunghiular cu vârful în acoladă, mobilat cu cap de bour, decolat, cu coarnele arcuite în formă de liră, cu stea cu opt raze între coarne, încadrate de câte o rozetă cu șase petale, botul bourului este și el încadrat de câte o stea cu șase raze. Spațiul dintre scut și chenar a fost decorat cu vrejuri și palmete (fig. 8/2). Cahle asemănătoare, întregi și fragmentare, au fost descoperite la Cechești⁶³ și Cristuru Secuiesc⁶⁴. În câmpul delimitat de un chenar în torsadă, scut dreptunghiular cu vârful în acoladă, cap de bour decolat, cu coarne în formă de liră, între coarne semilună suprapusă de stea cu șase raze. La baza scutului, în exterior, câte o rozetă cu șase petale și o globulă (fig. 8). Aceste cahle se datează la sfârșitul secolului XV și începutul celui următor, iar numărul lor a permis chiar reconstituirea unei sobe gotice în formă de turn de biserică⁶⁵.

În teritoriul de la răsărit de Carpați au fost descoperite cahle pe care sunt reprezentate și alte steme, în afara celor de stat și dinastică a Moldovei.

În locuințe de orașeni precum cele de pe străzile Mitropolit Dosoftei, Ștefan cel Mare, la Curtea Domnească, toate din Suceava, în locuința LIV de la Baia, care a fost construită la circa 30 m N—E de biserica catolică, după incendiul din 1467, și care a funcționat până la campania sultanului Mehmed II în Moldova, din 1476, când a fost arsă⁶⁶, la Curtea Domnească din Vaslui au fost descoperite cahle și fragmente de cahle decorate cu însemne heraldice care au aparținut stemei familiei Huniazilor, după concesiunile succesive, din 18 octombrie 1409 făcută lui Voicu și familiei sale de Sigismund de Luxemburg⁶⁷ și din 30 ianuarie și 1 februarie 1453 de la regele Ladislau V Postumul pentru Iancu de Hunedoara⁶⁸.

Sunt cahle dreptunghiulare, cu fața plină, decor în relief, picior de montare semicilindric, nesmălțuite — cele mai numeroase — ca și smălțuite în verde.

⁶¹ Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, *op. cit.*, p. 138, nota 64.

⁶² Julius Bielz, *op. cit.*, fig. 5.

⁶³ Benkő Elek, Ughy István, *Székelykeresztúri kályhacsempek 15—17 század*, București, 1984, p. 52—53, fig. 10.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 67, fig. 49; Benkő Elek, A. *közepkori Keresztúrszék régészeti topografiája*, în *Varia Archaeologica Hungarica*, V, 1992, fig. 69.

⁶⁵ *Ibidem*, fig. 72.

⁶⁶ Lia Bătrâna și Adrian Bătrâna, *Elemente decorative în ceramica monumentală de la Baia (jud. Suceava)*, în „Suceava”, XI—XII, 1985—1986, p. 149; idem, *Unele considerații...*, cit. p. 99—100.

⁶⁷ Camil Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, București, 1968, p. 42. La 18 octombrie 1409 regele Sigismund de Luxemburg conferea, între altele, lui Voicu și familiei sale stema cu corbul cu inel în cioc.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 178. Regele Ladislau V Postumul îi conferă lui Iancu de Hunedoara în anul 1453 o nouă mobilă heraldică — leul ținând în labele anterioare o coroană.

Pe cahele și fragmentele de cahle din locuințele de pe strada Mitropolit Dosoftei, Suceava⁶⁹, LIV de la Baia⁷⁰ și Curtea Domnească din Suceava⁷¹ este reprezentat un scut „polonez“ având la partea superioară câte o scobitură laterală și terminat în acoladă. Plasate liber, fără partițiuni, o roză cu cinci rânduri de petale separate de câte un boboc, asuprește un corb din profil spre stânga, așezat pe o ramură de copac, cu o coroană cu trei fleuroni și ținând în cioc un inel. Scutul este încadrat de doi tenanți îmbrăcați cu tunici scurte, pantaloni colanți și „solerets à la Poulaine“ (fig. 10/1).

Alte cahle și fragmente de cahle descoperite în locuința de brășan de pe strada Ștefan cel Mare din Suceava⁷², LIV de la Baia⁷³ și la Curtea Domnească din Vaslui⁷⁴ au fost decorate cu un scut asimetric terminat în acoladă, mobilat cu leu rampant spre stânga, cu corpul zvelt, coama bogată până la jumătatea corpului, botul căscat, limba scoasă și încovoiată, coada relativ scurtă, ridicată și răsucită. Cu labele anterioare susține o coroană masivă, cu trei fleuroni. Scutul este încadrat în partea inferioară de vrejuri cu frunze lanceolate și flori cu cinci petale (fig. 10/2).

La Cetatea de Scaun⁷⁵, zona Parc de la Suceava⁷⁶, precum și la curtea logofătului Gavril Trotușan de la Părhăuți⁷⁷, au fost descoperite fragmente de cahle dreptunghiulare, cu fata plină, decor în relief și picior de montare semicilindric, cu câmpul încadrat de un chenar dispus oblic, decorat cu o baghetă pe care se înfășoară un vrej cu frunze lanceolate. Se cunosc exemplare nesmălțuite, ca și acoperite cu angobă alb-gălbuie. În câmp, scut asimetric, cu partea superioară cu scobituri laterale și cea inferioară puternic bombată. Întreaga suprafață a scutului este acoperită cu segmente de cerc, sugerând solzi, la mijloc doi pești încrucișați. Scutul timbrat de coif (?) spre stânga, este încadrat de vrejuri cu frunze și flori de crin (fig. 11/1).

De la Cetatea de Scaun — colecția Romstorfer⁷⁸, Curtea Domnească, Suceava⁷⁹ și de la curtea de la Părhăuți a logofătului Gavril

⁶⁹ Inedite, în colecțiile Muzeului Național al Bucovinei, Suceava. Nr. inv. E/1 395.

⁷⁰ Lia Bătrâna și Adrian Bătrâna, *Elemente decorative în ceramica monumentală de la Baia (jud. Suceava)*, în „Suceava“, XI—XII, 1985—1986, p. 153, fig. 3.

⁷¹ Paraschiva-Victoria Batariuc, *op. cit.*, p. 251, pl. 4/5. O cahlă întreagă, inedită, nr. inv. E/4960.

⁷² Paraschiva-Victoria Batariuc, Mugur Andronic, *op. cit.*, p. 42, fig. 5/2.

⁷³ Lia Bătrâna și Adrian Bătrâna, *op. cit.*, p. 153, fig. 4.

⁷⁴ Rica Popescu, *Câteva elemente de factură gotică descoperite la curțile domnești de la Vaslui*, în *RMM—MIA*, 1, 1981, p. 55, fig. 12, unde motivul decorativ este inexact reconstituit, datorită dimensiunilor reduse ale fragmentului respectiv.

⁷⁵ Paraschiva-Victoria Batariuc, *Catalogul colecției Romstorfer — ceramica ornamentală*, în *ms.*

⁷⁶ Mircea D. Matei, și colab., *Șantierul arheologic Suceava*, în *Materiale*, IX, p. 375.

⁷⁷ Paraschiva-Victoria Batariuc, *Ceramică monumentală descoperită la curți boierești din județul Suceava*, în *SCIVA*, 45, 1994, 1, p. 78, fig. 1/2.

⁷⁸ K. A. Romstorfer, *op. cit.*, pl. V.

⁷⁹ Inedite, în colecțiile Muzeului Național al Bucovinei, Suceava.

Trotușan⁸⁰, provin fragmente de cahle dreptunghiulare, cu fața plină, decor în relief, picior de montare semicilindric, smălțuite în verde sau galben ocru. În câmp, scut asimetric, cu partea superioară teșită și apoi concavă, cea inferioară în acoladă. Scutul, despicat de o secure cu coada lungă, are în primul cartier un leu cu corp deosebit de suplu ce ține în labele anterioare o secure cu coada în bandă; în cartierul secund, pasăre în zbor. Scutul este timbrat de un coif „bacinet“ din profil spre stânga, de sub coif pleacă lambrechini bogăți, de aspect vegetal. Ca cimier al coifului, un cerc cu diametrul orizontal marcat, despicat de o săgeată al cărei vârf depășește marginea cercului. Din diametrul cercului pleacă lambrechini, care îl încadrează (fig. 11/2). Descoperirea fragmentelor de cahle cu acest motiv decorativ la curtea de la Părhăuți a logofătului Gavril Trotușan ne permite să le datăm în jurul anului 1522, dată la care a fost construită biserica cu hramul Duminica Tuturor Sfinților, drept capelă a reședinței boierești de aici⁸¹, datare care este întărită și de prezența fragmentelor de cahle cu che-nar dispus oblic față de câmp, element care, după cum spuneam mai sus, apare în perioada 1490—1500⁸².

De la Cetatea de Scaun⁸³ și de la Curtea Domnească din Suceava⁸⁴, provin două fragmente de cahle, smălțuite în verde, decorate cu o acvilă cu aripile deschise și capul spre dreapta, asemănătoare cu acvila poloneză, dar dimensiunile reduse ale acestor fragmente nu ne permit să spunem mai mult despre ele.

O mare grupă de cahle prezintă drept motive ornamentale animale figurate liber, neplasate în scut, dar care, prin poziția lor, „rampant“ sau „passant“, joacă rolul unor adevărate embleme: leul, ursul, acvila, pasărea bicefală etc.

Leul rampant, cu un corp suplu, coamă bogată și coadă cu aspect vegetal, a fost figurat pe cahle descoperite la Cetatea de Scaun⁸⁵, „casa domniei“⁸⁶ (fig. 12/1), și cea din zona „B“ de pe Câmpul Șanțurilor⁸⁷ (fig. 12/2), în locuințele de orășeni de pe străzile Dimitrie Dan⁸⁸ și Petru Rareș⁸⁹ de la Suceava, Cetatea Neamțului⁹⁰, Curtea Domnească⁹¹

⁸⁰ Paraschiva-Victoria Batariuc, *op. cit.*, p. 78, fig. 1/3.

⁸¹ Eugen Kozak, *Die Inschriften aus der Bukowina*, vol. I, Viena, 1903, p. 52—53; G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, în *BCMI*, XVIII, 1925, p. 178—180; Paraschiva-Victoria Batariuc, *op. cit.*, p. 79.

⁸² Pál Voit, Imre Holl, *loc. cit.*; Rosemarie Franz, *loc. cit.*

⁸³ Inedită, în colecțiile Muzeului Național al Bucovinei, Suceava.

⁸⁴ Inedită, în colecțiile Muzeului Național al Bucovinei, Suceava.

⁸⁵ K. A. Romstorfer, *op. cit.*, p. 79, fig. 76/u și pl. V.

⁸⁶ Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, *op. cit.*, p. 48, fig. 26 și p. 89, fig. 74.

⁸⁷ Ion Nestor și colab., *Șantierul arheologic Suceava*, în *Materiale*, V, p. 604, fig. 6/4.

⁸⁸ Paraschiva-Victoria Batariuc, Mugur Andronic, *op. cit.*, p. 48.

⁸⁹ Mircea D. Matei și Emil Ermandi, *O casă de orășean din secolul al XV-lea de la Suceava*, în *SCIVA*, 28, 1977, 4, p. 571.

⁹⁰ Inedită, în colecțiile Complexului Muzeal Neamț, Piatra Neamț. Informație de la d-na Elena Ciubotaru, căreia îi mulțumim și pe această cale.

⁹¹ Al. Andronic, Eugenia Neamțu și M. Dinu, *op. cit.*, p. 237, fig. 43/4.

și zona „casei Dosoftei“ de la Iași⁹², Curtea Domnească de la Vaslui⁹³, satul Stâncăuți din Basarabia⁹⁴. Prezența acestui motiv decorativ pe cahle găsite în cele două locuințe de pe Câmpul Șanțurilor de la Suceava permite datarea sa în ultimele două decenii ale secolului XV⁹⁵. Ursul, tot rampant, este figurat pe un fragment descoperit în complexul din curtea bisericii Sf. Nicolae de la Suceava⁹⁶ (fig. 13/2), iar un fragment de cahlă, pe care apare o acvilă, a fost găsită la Cetatea de Scaun a Sucevei⁹⁷ (fig. 13—13). În casele de orășeni de pe străzile Dimitrie Dan⁹⁸ și Petru Rareș⁹⁹ din Suceava au fost descoperite cahle și fragmente de cahle pătrate, cu fața plină, decor în relief, picior de montare tronconic, nesmălțuite ori acoperite cu angobă alb-cenușie. În câmp, este figurată o pasăre cu aripile deschise, cu un corp stilizat, vag coridor, din care pleacă două găhuri lungi, terminate cu capete de cocori cu ciocuri lungi și drepte, încoronate (fig. 9/2). Descoperitorii locuinței de pe strada Petru Rareș văd în pasărea cu două capete „vulturul bicefal“, destinat „pentru înfrumusețarea unor ctitorii domnești“¹⁰⁰. Relativ recent, Mircea D. Matei, reluând problema acestui motiv decorativ puțin obișnuit — se cunosc fragmente de la cinci piese — și analizând implicațiile politice ale prezenței „vulturului bicefal“ în Moldova, cât și contextul în care au fost descoperite cahlele din casa unui orășean de pe strada Petru Rareș, ajunge la concluzia că „locuința în discuție poate aparține unui meșter din elita meșteșugarilor suceveni, prezența în locuința sa a celor două cahle împodobite cu vulturul bicefal putând fi explicată prin îngăduința ce i-a fost acordată de a folosi câteva exemplare mai puțin reușite, dar, firește, fără semnificația politică de care aminteam“¹⁰¹ (titlul de despot acordat lui Alexandru cel Bun de către împăratul Ioan VIII Paleologul). Personal, înclinăm să vedem în această reprezentare o pasăre fantastică cu capete de cocori, a cărei semnificație simbolică ne scapă¹⁰², iar prezența unor cahle identice într-o altă locuință de orășean, din aceeași zonă de nord a orașului, unde se aflau ateliere de olari, pe strada Dimitrie Dan, exclude ipoteza formulată de profesorul Mircea D. Matei.

⁹² Nicolae N. Pușcașu, Voica-Maria Pușcașu, *Mărturii de civilizație și urbanizare medievală descoperite în vatra istorică a Iașilor*, în RMM-MIA 2, 1983, fig. 14, 15.

⁹³ Al. Andronic, Rica Popescu, *Șantierul arheologic Vaslui. Principalele rezultate ale săpăturilor din 1979 de la Curtea Domnească*, în AMM, II, 1980, p. 197, fig. 2/7.

⁹⁴ Pavel Bârnea, Paraschiva-Victoria Batariuc, *Cahle descoperite în Moldova dintre Prut și Nistru*, în *ArhMold*, XVII, 1994, fig. 4/4, sub tipar.

⁹⁵ Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, *op. cit.*, p. 27—29.

⁹⁶ Paraschiva-Victoria Batariuc, *Cahle decorate cu motive zoomorfe descoperite în Moldova*, comunicare la sesiunea „Istoria spațiului carpato-nistriean până în secolele XV—XVII“, Institutul de Arheologie, Iași, 29—30 mai 1991.

⁹⁷ K. A. Romstorfer, *op. cit.*, pl. V.

⁹⁸ Paraschiva-Victoria Batariuc, Mușur Andronic, *op. cit.*, p. 48.

⁹⁹ Mircea D. Matei și Emil Emandi, *op. cit.*, p. 570—571, fig. 7/2.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 571.

¹⁰¹ Mircea D. Matei, *Civilizația urbană medievală. Contribuții (Suceava până la mijlocul secolului al XVI-lea)*, București, 1989, p. 96—97.

¹⁰² Pentru semnificația simbolică a cocorului, vezi descrierea acestuia din Phvsilog, cf. Nicolae Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, București, vol. I, 1929, p. 189.

Din studierea diverselor variante în care apare pe cahle stema Moldovei se poate constata că e reprezentată stema de stat — capul de bour decolat, în scut, însoțit de semilună, stea și roză — cât mai ales stema dinastică, cu capul de bour cu cimier și scutul cu diversele sale mobile ce apar la date și din cauze diferite¹⁰³. Este de remarcat faptul că pe cahle putem urmări evoluția armelor dinastice ale Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, de la stemele figurate pe cahle de la Curtea Domnească din Suceava și LV de la Baia cu scut despicat, mobilat cu flori de crin și fascii, la acea „sinteză heraldică” de pe fragmentul de cahlă din colecția Romstorfer, datat 1493.

Cahlele decorate cu stema Moldovei vor cunoaște diferite variante în tratare, pe lângă evoluția în timp a mobilelor heraldice care o compun, mai ales datorită atelierelor care le confecționau. Astfel, la Suceava, stema dinastică a Moldovei cunoaște diverse variante: pseudo-tenanți cu fața rotundă și pomeți proeminenți, îngeri pseudo-tenanți dintre care unul este reprezentat cu coarne (?), luna antropomorfă cu gât masiv conturnat, pseudo-tenanți cu fața ovală și părul lung și drept, variante contemporane, dar produse în diferitele ateliere care lucrau pentru domnie, mari boieri, boieri de rangul doi, curteni, orășeni înstăriți.

Cahle decorate cu motive heraldice au fost descoperite pe întreg teritoriul Moldovei, în cantități remarcabile, ceea ce exclude posibilitatea exportării lor. O serie de trăsături stilistice apropie între ele o mare parte a cahlelor lucrate la sfârșitul secolului XV în Moldova. Este concludent aerul comun, de familie, dat de capul mare, cu nasul și pomeții proeminenți, fața rotundă, părul scurt și buclat, pe care îl au Sfântul Gheorghe, Melusina, cei doi îndrăgostiți, dansatorii acompanyați de cimpoier, îngerii pseudo-tenanți, Manticora. Aceste detalii stilistice pledează pentru realizarea modelelor după care au fost create respectivele cahle de către același meșter, posibil în atelierul care lucra la Suceava pentru nevoile domniei și ale marilor boieri și difuzarea lor pe întreg teritoriul țării¹⁰⁴.

De altfel, ilustrarea pe cahle a evoluției în timp a stemei dinastice a Moldovei, cu prezentarea celor mai noi modificări, exclude ipoteza creării acestor piese în alt mediu decât al țării. Descoperirea în Transilvania, în zona Sighișoarei și a Cristurului Secuiesc a unor cahle și fragmente de cahle pe care a fost figurată stema de stat a Moldovei — capul de bour decolat, în scut — ne face să ne întrebăm, dat fiind cunoscute relațiile dintre aceste regiuni și Moldova, dacă nu este de presupus fenomenul invers, și anume, folosirea în Ardeal a unui model creat la est de Carpați.

Nu este exclus ca modele sau tipare de cahle decorate cu însemnele heraldice ale Huniazilor sau cu alte steme să fi fost confecționate în Transilvania ori mai precis în Ungaria, unde producerea cahlelor a cunoscut o frumoasă tradiție, existând o adevărată „industrie” și să fi fost aduse în Moldova odată cu alte motive decorative central-

¹⁰³ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, *passim*; Dan Cernovodeanu, *op. cit.*, p. 82—125; Lia Bătrâna și Adrian Bătrâna, *Unele considerații...*, *cit.*, p. 99—112.

¹⁰⁴ Paraschiva-Victoria Bataruc, *Ateliere pentru producerea cahlelor în Mol-*

europene cum ar fi cavalerul în turnir, grifonul, leul bărbos ce păzește un copac¹⁰⁵. Deși relațiile politice dintre Ungaria și Moldova vor fi mai restrânse în prima parte a domniei lui Ștefan cel Mare¹⁰⁶, legăturile comerciale se vor dezvolta continuu, meșteșugari din Brașov, Sibiu, Bistrița vor veni la răsărit de Carpați sau își vor trimite aici mărfurile¹⁰⁷. Nu trebuie pierdut din vedere faptul că unii tineri moldoveni vor merge în Transilvania sau Ungaria pentru a învăța o meserie ori a-și face călătoria de calfă și a obține certificatul necesar promovării ca meșter¹⁰⁸ și nu este de respins ipoteza ca o serie de modele sau chiar tipare pentru cahle, cu motive decorative comune Europei centrale, să fi ajuns în Moldova pe această cale.

Cahle cu elemente heraldice — stema de stat și dinastică a Moldovei, precum și armele unor familii nobiliare sau state europene — au fost descoperite pe întreg teritoriul Moldovei, atât în cuprinsul unor locuințe de orășeni, a unor curți boierești, cât mai ales la curțile domnești și la Cetatea de Scaun de la Suceava.

Inițial, practica folosirii stemelor în împodobirea unor cahle se limita la utilizarea armelor comanditarului respectiv, pentru ca mai apoi, odată cu difuzarea sobei în mediul urban, acest tip de motiv decorativ să cunoască o mare răspândire, atât în cadrul arhitecturii aulice, cât și în casele orășenilor.

Dacă prezența cahlelor cu stema Moldovei în „casa domniei“, Cetatea de Scaun Suceava, Cetatea Neamțului și la curțile domnești, se explică prin caracterul aulic al acestor construcții, care este subliniat și de însemnele heraldice¹⁰⁹, descoperirea în aceleași medii a unor steme nobiliare ca și existența unor cahle cu armele Moldovei, Poloniei sau a Huniazilor în casele unor orășeni probează părăsirea caracterului *pur heraldic* al acestor piese și transformarea lor în simple motive decorative, descărcate de orice mesaj emblematic. Aceluiași curent decorativ îi aparțin și discurile ornamentate cu capul de bour ca cimier al unui coif, cimier susținut de unul sau doi pseudo-tenanți. Aceste

dova medievală, în *SCIVA*, 43, 1992, 2, p. 215—222.

¹⁰⁵ Imre Holl, *op. cit.*, fig. 72, 74, 81, 105, 107, 108; *idem, op. cit.*, II, în *BR*, XXII, 1971, fig. 136—144.

¹⁰⁶ Șerban Papacostea, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, în *RdI*, 5—6, 1982, p. 620.

¹⁰⁷ Radu Manolescu, *Legăturile economice între țările române în secolele XIV—XVI*, în *Studii de istorie a naționalității germane și a înfrățirii ei cu națiunea română*, București, 1976, vol. II, p. 209—218.

¹⁰⁸ La 22 iunie 1472 Johannes Rymer din Suceava scria judeului orașului Bistrița, Georg Eyben, solicitându-i un certificat de origine pentru o calfă de tăbăcar din Suceava, cf. Hurmuzaki — Iorga, *Documente*, XV/1, p. 77.

¹⁰⁹ S-a considerat, într-un anumit stadiu al cercetării, când nu erau cunoscute piesele cu elemente heraldice de la Baia, Pârâuți, Curtea Domnească din Suceava, că prezența cahlelor cu stema Moldovei indică clar, fără dubii, apartenența la domnie a construcțiilor respective, cf. Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, *op. cit.*, p. 30 și nota 61; Al. Andronic, *Probleme referitoare la cultura urbană medievală din secolele XV—XVII din Moldova*, în „Carpica“, X, 1978, p. 259; Al. Andronic și colab., *Șantierul arheologic Vaslui. Principalele rezultate ale săpăturilor din anii 1976—1977*, în *AMM*, I, 1979, p. 113: „Acest ornament constituie un apanaj domnesc și se întâlnește în Moldova numai pe cahle care provin în exclusivitate din palatele sau curțile domnești ale marelui voievod...“.

discuri apar atât pe bisericile ctitorite de Ștefan cel Mare în perioada 1490—1496, ca și pe biserica de la Bălinești, construită de logofătul Ioan Tăutu¹¹⁰.

Analizând răspândirea cahlelor decorate cu însemne heraldice, o problemă care preocupă pe cercetătorii români rămâne în continuare fără răspuns : existența dreptului de blazon în Moldova în evul mediu. Atâta vreme cât nu vom cunoaște cu exactitate cine erau proprietarii locuințelor unde au fost descoperite asemenea cahle cu steme, este imposibil de a da o soluție precisă la această întrebare.

Cahlele decorate cu elemente heraldice, alături de cele ornamentate cu scene legate de eposul cavaleresc sau inspirate de viața de curte, cu motive hagiografice, biblice sau morale, ca și cu reprezentări zoomorfe, aparțin, ca mentalitate, Europei gotice și probează existența în Moldova a sobei gotice, în același timp produs utilitar — descoperiri de la Baia, Iași, Suceava probează că asemenea instalații de încălzire nu erau apanajul exclusiv al domnului și boierilor, ele găsindu-se și în casele orașenilor — dar și adevărată lucrare artistică. Asemenea sobe, cu piese îmbinate într-o subtilă armonie cromatică, sunt adevărate monumente arhitecturale de interior, somptuoase, care vorbesc despre rafinamentul și gustul artistic, remarcabile, ale contemporanilor voievodului Ștefan cel Mare.

¹¹⁰ Corina Popa, *Bălinești*, București, 1981, p. 14, fig. 1, 5.

1

2

Fig. 1 — 1, 2 — cahle descoperite in locuința LV de la Baia, după Lia Bătrâna și Adrian Bătrâna

1

2

Fig. 2 — 1, cahlă descoperită în „casa domniei“ de la Suceava, după Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu ; 2, cahlă descoperită la Cetatea de Scaun, Suceava.

1

2

Fig. 3 — 1, 2, cahle descoperite la Curtea Domnească din Iași, după Eugenia Neamțu.

1

2

Fig. 4 — 1, cahlă descoperită la Curtea Domnească Vaslui, după Rica Popescu; 2, cahlă descoperită la Curtea Domnească Bacău, după Al. Artimon.

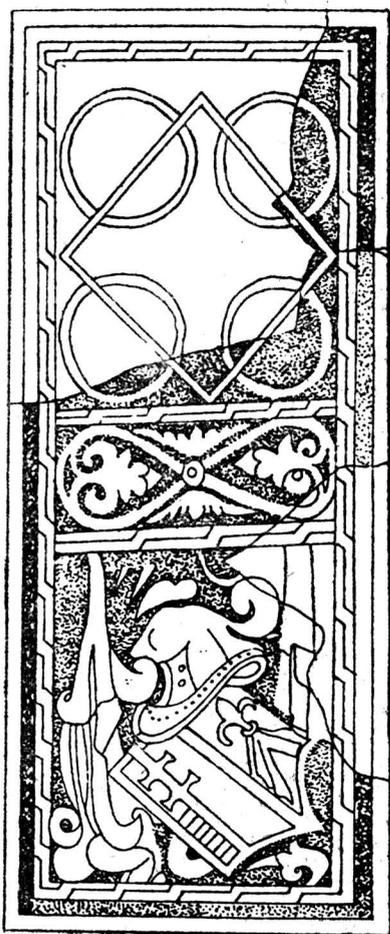

1

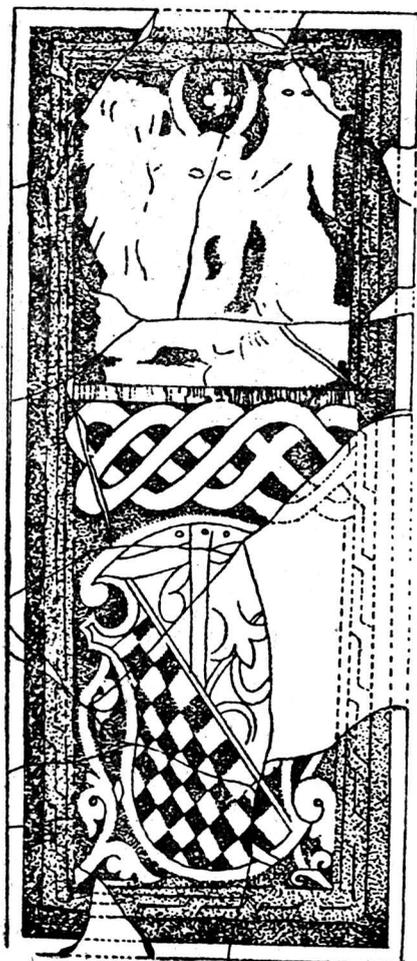

2

Fig. 5 — 1, cahlă descoperită la biserica Sf. Nicolae, Popăuți, după Al. Păunescu și Paul Șadurschi ; 2, cahlă descoperită la Cetatea Neamțului, după Gh. Dumitroaia.

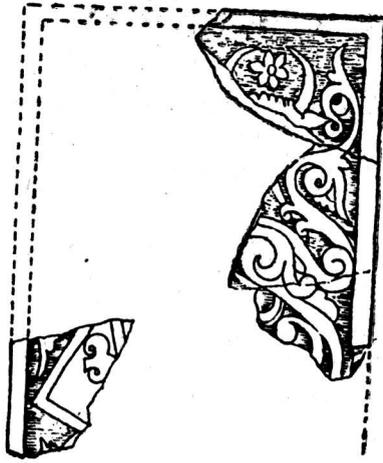

1

2

Fig. 6. — 1, 2, cahle descoperite în „casa domniei“ de la Suceava, după Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu.

1

2

Fig. 7 — 1, 2, fragmente de cahle descoperite în „casa domniei“ de la Suceava, după Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu.

1

2

Fig. 8 — 1, cahlă descoperită la Cristuru-Secuiesc, după Benkő Elek ; 2, cahlă din colecția J. Bielz, după J. Bielz.

Fig. 9 — 1, cahlă descoperită la biserica Sf. Nicolae, Suceava, după M. Ni-
corescu ; 2, cahlă descoperită în casa de orășean de pe str. Petru Rareș, Suceava,
după Mircea D. Matei, Emil I. Emandi.

1

2

Fig. 10 — 1, 2, cahle descoperite in locuința LIV de la Baia, după Lia Bătrâna și Adrian Bătrâna.

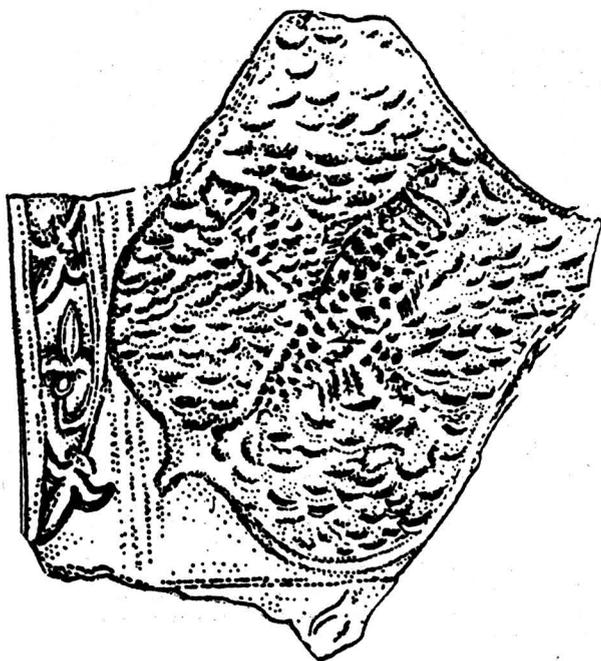

Fig. 11 - - 1, 2, fragmente de cahle descoperite la curtea de la Părhăuți a logofătului Gavril Troțușan, după P. V. Batoriuc ;

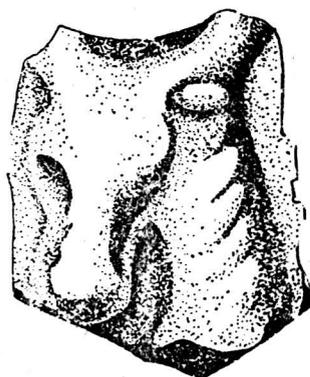

1

2

Fig. 12 — 1, cahlă descoperită în „casa domniei“ de la Suceava, după Radu Popa, Monica Mărgineanu-Cârstoiu ; 2, cahlă descoperită în casa din zona „B“ de pe Câmpul Șanțurilor Suceava, după Ion Nestor și colab.

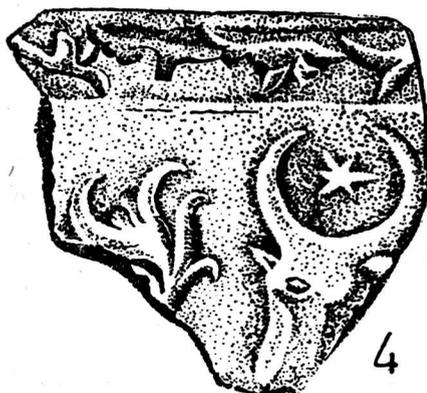
1

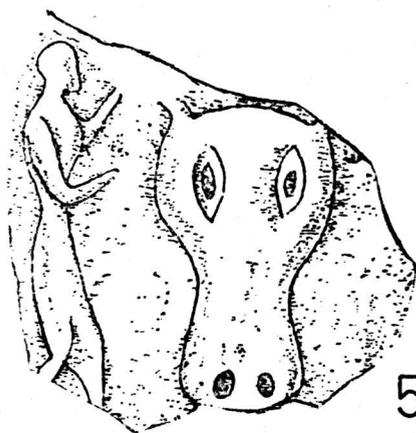
2

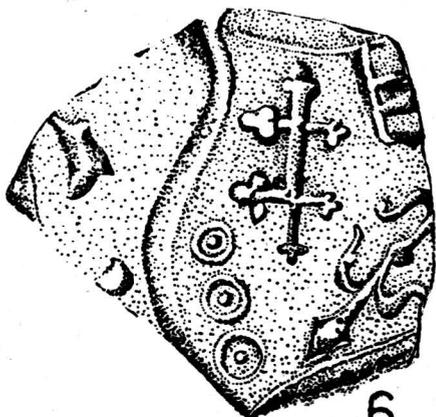
3

4

5

6

Fig. 13 — 1, 3, 4, 6 fragmente de cahlă descoperite la Cetatea de Scaun, Suceava, după K. A. Romstorfer; 2, fragment de cahlă descoperit la biserica Sf. Nicolae Suceava; 5, fragment de cahlă descoperit la Curtea Domnească din Suceava, după P. V. Batariuc.

Revista **Arhiva Genealogică** publică studii, articole, note și însemnări de genealogie sau care folosesc cercetarea genealogică pentru rezolvarea unor probleme din alte domenii științifice, precum și izvoare genealogice (documente, inscripții, însemnări, catagrafii etc.). Textele care depășesc 30 p. dactilografiate (la două rânduri) vor fi, de regulă, împărțite în două (sau mai multe) numere. Redacția își rezervă dreptul de a programa textele acceptate conform proiectelor și necesităților sale.

Revista **Arhiva Genealogică** apare trimestrial : în funcție de necesități, cele patru numere ale unui an se vor grupa și câte două sau trei.

Difuzarea revistei **Arhiva Genealogică** este asigurată de redacție. Abonamentele din străinătate se primesc și la : RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, P.O. Box 33—57, București ; ORION S.R.L., Splaiul Independenței nr. 202 A, P.O. Box 74—19, București, Tx 11939, CBTxR, Fax (401) 3122425 ; AMCO PRESS S.R.L., Bd. N. Grigorescu nr. 29 A, ap. 66, Sector 3, București, P.O. Box 57—88, Fax (401)3124569.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, Sectorul 5,
76.117 București, P.O. Box 5—42

Tiparul executat sub cd. 161
la S.C. „Dosoftei“ S.A.
Str. Sf. Lazăr nr. 49
Iași

